DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VIII

Ediție îngrijită, note, comentarii și indice de

AL. SĂNDULESCU

CORESPONDENȚĂ

M — Z

Universitatea din București

Academia de științe sociale și politice
Institutul de Istorie și Teorie literară
„G. Călinescu"

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1985

Către Simion Mehedinți

1

Via Condotti, 61, Roma,
23/8 martie 1905

Domnule Mehedinți[1],

Am cetit cu plăcere foiletonul din *Epoca*[2]. Pentru tot ce e personal într-însul, vă mulțumesc foarte mult. Plăcerea mea e însă mai intensă în ceea ce nu e personal, în cbmuniunea de idei asupra -fondului şi viitorului literaturei noastre: şi eu cred că s-a făcut mult şi că se va face şi mai mult după noi. >;•••••

Aş avea însă o mică rezervă. îh'mai toți poeții transilvăneni, a. căror formă e adesea interesantă, e o sărăcie de idei supărătoare[3]. Cine are la îndemână un ma-\ terial bogat de cuvinte prinde cu înlesnire imagini şi, prin urmare, sugestionează mai repede şi mai sigur.; Aceasta cu, atît mai mult cu cît nota eroică, în capetele deprinse sa frămînte subtilități sentimentale, vine ca un popas şi o destindere. Dar, în fond, poezia asta e săracă. Lirismul nostru omenesc rămîne neîndestulat, iar sufletul nepătruns în aspirațiuniîe sale ideale. Autorul lui *Buruiană*[4] trebuie să înțeleagă ce vreau să zic.

Cu această rezervă, suntem de acord.

Vă rog să primiți salutările mele amicale şi să mă credeți

al d-voastră devotat,

Duiliu Zamjirescu

Roma, Via Condotti, 61,
20/2 apr. '905

Domnule Mehedinţi,

Deşi scrisoarea d-tale nu comporta un răspuns urgent,[1] sunt totuşi ruşinat că răspund atît de tîrziu unei eomunicaţiuni gentile : nu ştiam că te-ai însurat, şi de aceea numai acum te felicit şi-ţi urez casă bună.

Iţi sunt foarte obligat că ai pus cu încredere în mîna soţiei d-tale romanul *în război.* încearcă şi dă-i să citească numerile din *Convorbiri* ou partea a 2-a din *Lydda*[1]. E acolo multă încurcătură filozofică. Dar aşa cum e, tot merită poate să fie citită de femeile tinere. Nu ştiu nimic de la publicul cel mare, — şi e firesc să doresc a avea o impresie sinceră, de oititor neprihănit, fără patimă şi fără tiouri literare, — fiindcă eu pusesem multe năzuinţe de suflet curat în creaţiunea acestui chip de femeie[2].

A idealiza în lumea reală, -ereînd tipuri vii şi posibile, mi se pare scopul cel mai înalt al artei.

Ceea ce era Milescu, sub învelitoarea lui scorţoasă de bărbat, este Lydda, în haina delicată a adevărului feminităţii.

Gttî* ştie ce-a mai ieşi şi din asta, pentru criticii, **noştri ?**[9]**...**

Cu o simpatică strîngere de mînă.

Al d-tale,
Duiliu Zamfirescu

• Marţi
Strada Negustori, 16
[Ian, 1907][1]

Domnule Mehedinţi,

Primesc* no. 1 al *Convorbirilor* pe anul 41, sub direcţia d-tale. Ce noroc !!

Eu sunt în Bucureşti de mai mult timp şi totuşi nu ne-am întîlnit. Cîteodată îţi vezi prietenii mai uşor la Roma.

E drept că am foarte multe pe cap. Întotdeauna răspundere mare, iar în timpu din urmă durerea de a-mi fi pierdut soţia.[2] Aceasta, ca scuză că n-am venit să te văd.

Dacă se vor mai linişti vremile, poate să reiau continuarea romanului întrerupt.[3]

în toate cazurile, doresc să ne revedem, şi voi căuta să te găsesc într-o zi.

Cu amicală strîngere de mînă,
Duiliu Zamfirescu

Sîmbătă, 12/25 1 '08
Strada Negustori, 16

Stimate domnule Mehedinţi,

Sunt silit să plec mîine în Italia, pentru zece zile. E un făcut ca tocmai singura zi în care se întruneşte „Junimea" să fiu obligat a nu mă afla în ţară. Vă spun drept că îmi pare rău !

Dar cine poate sta împotriva soartei ?!

între trunchiurile „Junimei", care sunt mai toate în picioare, şi vlăstarele ei tinere, au fost ramurile. Acestea s-au rărit.[1]

Vă rog să spuneţi amicilor noştri că în ziua de 19 voi fi cu gîndul între dînşii ; că le urez viaţă lungă, plină de spor, şi că strig, ca Faust, bătrîn :

Sfînta poezie este mingîierea supremă .'

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

5

Bucureşti, 4/17 aprilie [1909][1]
B-dul Colţei, 35

Iubite d-le Mehedinţi,

Iată manuscrisul romanului.[2] Sunt 24 pagine. E firesc să se oprească la paragr. X, şi atunci s-^ar cuveni să se păstreze restul paginei 24 pentru mai departe urmare.

Fiindcă eu plec chiar acum cu trenul de Berlin, te rog pe d-ta să faci această recomandare şefului-zeţar.

Mai adaog că mica novelă *La sorţi*[3] o retrag, deoarece dau alt material şi voi mai da încă.

Am rugat pe frate-meu[4] să treacă pe la *Convorbiri* spre a regula *factura* literaturei mele din numărul jubiliar.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

14 sept. .1909!

Iubite amice,

Nu pot primi ea d-ta să te retragi de la revistă mai. nainte de termen, din cauza articolelor mele.[1] Nu vreau să..pierd un prieten pentru două foi, mîzgîlite cu închipuire de sine. Prin urmare, schimbă cum vrei frazele din *Ultim cuvînt.*

Iată şi schiţa cu care să începi numărul pe septembrie al *Convorbirilor.* 2

De asemenea renunţ la publicarea discursului.[3]

Caută-ţi de treabă mai departe.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

7

24/6. ian., '910

Iubite d-le Mehedinţi,

Iată un prim articol asupra Memoriului acelor caraghioşi, despre oare am vorbit astăzi. E treaba pe repede, • — prin urmare, s-ar cuveni să apară cît de curînd.

Voi căuta să iau date de la Păianu şi să reviu.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

5/18 febr. '910
B-dul Colţei, 35

Iubite d-le Mehedinţi,

Fireşte că iau parte la prînzul *Convorbirilor,* Aveam ziua de 14 fixată pentru alte treburi ; am făcut să fiu liber şi deci te rog să mă înscrii printre cei *ee* se vor aduna pentru a sărbători pe d-1 Maiorescu.[1]

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Bucureşti, n/24 decembrie 1910

Iubite domnule Mehedinţi,

Am uitat să vă spun, astăzi cînd am vorbit la teW™ ca vineri seara am făgăduit, studenţilor Tn litere sÎTe

citesc ceva la societatea lor. Asta m-ar sili să plec imediat după masă, ceea ce nu e nici higienic şi nici cuviincios.

V-aş fi foarte recunoscător dacă doamna Mehedinţi ne-ar primi la masă sîmbătă seara, 18 decembrie. Vă rog, un cuvînt de răspuns la *Odobeşti.*

Cu bună prietenie, al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

10

Roma, 17/30 ianuarie 1911

Stimate domnule Mehedinţi,

Mi-ai fost vorbit odată de reînvierea conferinţelor „Junimei", propunîndu-mi să vorbesc despre artă. După cum vezi, eu sunt prin lume. Poimîine plec la Paris, să-mi vad copiii. Deşi am foarte multe în cap, totuşi ideea *artei* mă urmăreşte.

Aş dori să ştiu dacă împrejurările politice nu au luat puterea hotărîrilor literare; în care caz nu-mi rămîne decît Ollănescu,[1] pentru Academie. La din contra, arta.

Te rog scrie-mi două cuvinte la Paris (Rue Mozart, 72). Printre picături, în drum-de-fier, la plimbare, prin muzee, — crîmpeile se leagă...

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

*

Adaog că dacă nu voi fi obligat să merg şi la Berlin, pe la 3—4 februarie, stil vechi, voi fi în ţară.

11

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
BERTOLA

Bucureşti, 1 nov. 1911

Iubite domnule Mehedinţi,

Articolul ce ai binevoit a-mi da să citesc este o fugarâ icoană a 4 romane ale mele.[1] Nu mi se cuvine mie sa judec pe judecător. Cu toate astea, privită chestiunea din punct de vedere *ardelenesc,* nu se poate lăsa la o parte ultimul meu roman, *Anna,* în care femei elegante din ţara românească au sufletul plin de gîndul dezrobirei fraţilor de peste munţi şi în care, mai cu seamă, Mia din *Îndreptări* răstoarnă o viaţă întreagă de patimă şi o aduce la calea adevărului numai prin castitatea sufletului său ; în adevăr, Anna îşi smulge din inimă amorul vinovat şi este oarecum salvată de puritatea transilvănencei Mia.

Neavînd plăcerea să cunosc pe d-1 Lovinescu, te rog să te faci interpretul acestor impresii, cu adăogire că, în final, articolul cade. Nemaifiind vorba de un foileton la *Românul,* ci de un articol la *Convorbiri,* el trebuie să fie susţinut pînă la sfîrşit, în nota sa, de revendicare artistică a operilor naţionale : nu tot ceea ce e românesc e frumos şi sunt foarte multe lucruri frumoase cari nu sunt româneşti.[2] A crea o literatură naţională, care să păstreze ceea ce este specific românesc, limba românului şi sufletul eroilor, şi a o pune totodată în legătură cu ceea ce este omenesc şi deci etern este, poate, o notă ce a scăpat d-lui Lovinescu, demnă de tradiţia *Convorbirilor.* Nota aceasta se găseşte mai cu seamă în *Anna.*

Şi aşa mai departe, — s-ar putea spune încă multe.

In împrejurările actuale, cu ameninţările *de viitoare răscoală ţărănească,* ar trebui un şfichiu bun.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

12

3/16 I 1912

Iubite domnule Mehedinţi,

Aci alăturat, 8 pagini de proză,[1] cu făgăduinţă de urmare. >,

Facă anul 1912 să înflorească literatura, cîmpul şi viile.

Urez familiei d-tale, d-nei Mehedinţi şi drăgălaşilor copii, toate bunurile pămîntului.

Cu bine,

Duiliu Zamfirescu

13

Odobeşti, 2/25 februarie 1912

Stimate d-le Mehedinţi,

Iată urmarea la *Curca romanţioasă,* ţ Rog pe amicul nostru comun, d-1 Ciuchi, să binevoiaşcă a, îngriji tiparul, că altfel, în calitatea mea de curcă, îl „ciuchesc".

Dealtminteri, săptămîna viitoare voi fi în Bucureşti, de marţi pînă sîmbătă. Dacă eşti bun, dă manuscrisul la tipar, cu rugămintea de a-1 culege, pentru a putea face eu corecturile.

Cit despre scrisoarea cu pricina, e adevărat că s-a pierdut. Caut-o în călimara d-tale, — poate s-o găseşti.

Cu amicală strîngere de mînă,

Duiliu Zamfirescu

14

Odobeşti, 30 martie 1912

Iubite d-le Mehedinţi,

Două cuvinte, spre a te ruga să-mi păstrezi locul trebuitor pentru un act din *Lumină nouă,*[1] în numărul din aprilie, un act în mai şi un act în iunie.

Miercuri, 4 aprilie, voi veni în Bucureşti şi voi trece pe la d-ta, spre a-ţi lăsa manuscrisul întregei piese.

Scriu din Odobeşti, pe o masă cu trei picioare.

La revedere şi să ne trăiască noul minister.[2]

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

15

COMMISSION EUROPEENNE DU DANUBE

18 iunie 1912, Galaţi

Stimate amice,

Gazetele reproduc, în mare parte slut şi ciuntit, discursul meu lui Negri, Mai cu seamă acum, este nevoie ca el să fie publicat în întregime şi aşa cum a fost rostit. Iată-1 aci alăturat.[1]

Cu bună prietenie.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

N-ar fi rău să recomanzi protului *Convorbirilor trimiterea corecturilor la Odobeşti* spre revizie.

LJtk

16

Odobeşti, 2/15 august 1913

Iubite domnule Mehedinţi,

Mă grăbesc a răspunde amabilei d-tale scrisori din 30 iulie, mulţumindu-ţi de interesul ce porţi întîmplării mele. E, în adevăr, o aventură de necrezut, care întăreşte o dată mai mult zicătoarea *„vieri n'est plus invraissemblable que le vrai"*, şi faţă cu care e nevoie de tot sîngele rece al unui înţelept, spre a nu face prostii.[1]

Evident, se petrece ceva în culise. Primul-ministru trebuie să fie *neapărat* indus în eroare. Nu pot admite ca un om, pe care l-am adorat 25 de ani, să-mi nege beneficiul probei,[2] — cu alte cuvinte ceea ce nici Ignaţiu Loyola nu refuza victimelor sale, fie chiar sub formă de apă fiartă.

Dar ce poate fi ? în primul rînd, calomnia. D-l Marghiloman[3] mi-a spus destul de lămurit că eu aş fi zis despre d-l Maioreseu că e ramolit. Am protestat şi protestez. Nu am putut spune un lucru pe care nu-1 cred. Din întîmplare, am văzut acum 2—3 luni pe primul-mi-" nistru, în cabinetul său de lucru. Era ras de curînd, rumen şi sănătos, şi am avut o atît de bună impresie de starea sa trupească şi sufletească, încît i-am şi spus-o, cu sinceră admiraţie.

Dar ce ţară e asta, domnule Mehedinţi, în care delaţiunea este punct fundamental de doctrină socială ; în care un ofiţer nu se sfieşte *a raporta* în loc de *a provoca ;* în care eşti pedepsit fără să fii ascultat !... Nu ştiu dacă eşti informat că Hiibsch[4] a făcut şi marşul nostru naţional...

în jurul d-lui Maioreseu se învîrtesc atîţia oameni geloşi !„. Acum în urmă am văzut că un d-n Bilciurescu, fost consilier la Berlin, a fost numit şef de cabinet al primului-ministru. Omul acesta mă urăşte, încă de cînd eram secretar general,[5] cu toată puterea mediocrităţii, care este formidabilă. îţi voi istorisi povestea acestui domn şi probele ce am împotriva sa.

Despre oolonelul S. cred că trebuie să aşteptăm decretul de punerea armatei pe picior de pace, înainte de a face *uri* nou demers Demobilizarea, care datează de la 31 iulie, nu cred că ne poate da dreptul să-1 socotim întors la cămin. D-ta ce zioi ?

După limpezirea situaţiei cu acest colonel, voi cere să mă prezint la rege.

Pînă atunci nu ies din pacea viilor mele. Iar bine că am un colţ de pămînt, unde să-mi plec capul; altfel, aş fi rămas pe drumuri, eu şi copiii mei, — deoarece nu am încă dreptul la pensie.

Cîteodată mă duc la bisericuţa unde e îngropat tatămeu, şi mi se pare că nu mai sunt aşa de singur. După tatăl-meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc şi pe oare aş vrea să-1 pot ierta.[6]

Al d-tale foarte devotat şi recunoscător,

Duiliu Zamfirescu

17

Sîmbătă, 10/23 aug. 1913

Iubite domnule Mehedinţi,

Prinţul Ghica, colegul d-tale în afacerea mea cu c-1 Stratilescu,[1] îmi comunică din Bozieni (Roman) că numitul colonel i-a scris următoarele : „D-le Ministru, abia acum mi-a parvenit scrisoarea d-voastre, din 6 curent, aci în apropiere de Balcic. îndată ce mă voi întoarce în capitală, mă voi grăbi a satisface dorinţa d-v. Primiţi etc."

Această scrisoare, trimisă de Vladimir Ghica, fratele său, în copie, nu poartă dată. Ar rezulta însă din cuvintele „6 curent" că datează din iulie.

Ghica mă informează că va avea grije să comunice colonelului adresa moşiei sale Bozieni ; cît despre d-ta, te rog să binevoieşti a-mi scrie unde te vei afla după 15 august. Mi se pare că adresa d-tale în scrisoarea către colonel e foarte claj^4nt±rcată4n Bucureşti.

Sper că ne apropiem de soluția acestei bizare afaceri. Nu credeam să-mi dea dreptate publicul atît de repede, cu miile de protestări ce curg din toate părțile.-

Cu afectuoasă strîngere de mină,

al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamflrescu

18

TELEGRAMA

Simion Mehedinți
Vasile Movilă, Focşani

Constanța, 25 august 1913

Ghica telegrafiază din Bozieni următoarele : „Colonelul soseşte astăzi dimineață Bucureşti şi martorii au lăsat scrisoare cerînd întîlnire, eu plec cu berlinul chiar astăzi şi vă aştept Bucureşti, semnat Ghica."

Eu însumi plec cu primul tren de noapte, voi fi mîine luni Bucureşti, unde vă aştept neapărat, rog răspunde telegrafic Hotel Bulevard.

Duiliu Zamfirescu

19

Odobesti, 18/31 august 1913

Stimate amice,

Ați binevoit a vă însărcina, împreună cu prințul B. I. Ghica, cu apărarea intereselor mele, în provocarea

ce am adresat d-lui colonel Stratilescu, pentru conținutul raportului adresat de d-sa statului-major, în care, după cît aflasem, ar fi fost pus la îndoială patriotismul meu, fiindcă protestasem, acum două luni, împotriva modului cum se făceau rechizițiile.

V-a fost cu neputință a cunoaşte acest misterios raport, dar, prin procesul-verbal semnat de toți martorii, ați obținut recunoaşterea formală a sentimentelor mele patriotice.[1] .

Vă rog să primiți expresiunea gratitudinei mele şi să mă credeți

al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

20

GRAND HOTEL DU BOULEVARD.
LUCIAN BERTOLA. — BUCUREŞTI

- . Buc, 9/22 nov. 1913

Iubite amice,

Poezia reginei[1] e gata. Nu aş fi crezut niciodată să fiu în stare a scrie versuri pentru *Monitorul oficial.* Din fericire, este o lăture a vieții suveranei noastre care *o* salvează şi pe dînsa şi pe poetul ce ar încerca s-o cînte : puritatea suavă a traiului trăit. Eu citesc chiar acum un volum, *La duchesse de Chevreuse,* în care defilează societatea cea mai interesantă din lume, două regine, Mâria de Medicis şi Anne d'Autriche, doi oameni de geniu, Richelieu şi Mazarin, elegantul şi straniul Buckingam, *a* lume întreagă de femei încîntătoare, de eroi, de bastarzi, de nebuni... Ei bine, cînd închid cartea şi, prin necesitatea legii antitetice, cuget la un lucru curat, îmi vine în minte chipul reginei noastre.

Este, probabil, o trebuință organică a sufletului, onoarea femeiască ; e *în* toate cazurile o podoabă neprețuită, castitatea.

Cînd eşti supusul unui stat care are curte, protocol, salamalecuri şi ranguri, — parcă nu poţi înghiţi uşor turpitudinile de sus.

Sunt la dispoziţia d-tale, cînd vrei să convoci pe d-nii convorbirişti. Aş ţine să fie şi d-1 Tzigara-Samurcaş,[2] pentru a examina chestiunea mai departe.

De la sfîrşitul lunei înainte va fi mai uşor să ne vedem, deoarece am luat casă în Bucureşti, pentru iarnă, în hatîrul băiatului şi a fetei.

Cu afectuoasă prietenie,

Duiliu Zamfirescu

¿1

Odobeşti, 26 nov. 1913

Iubite domnule Mehedinţi,

îţi scriu din Odobeşti, deşi mîine voi fi în capitală. Scopul prezentei este de a te preveni la timp că sîmbătă, 30 novembre, sunt la dispoziţia „convorbiriştilor"-. Previn, prin urmare, pe cei în drept, iar d-ta adu oe mai este de cetit.

Dacă se publică un număr special pentru aniversarea reginei,[1] exprim dorinţa de a cunoaşte cuprinsul.

Eu voi ceti poezia reginei, precum şi două acte dintr-o comedie nouă.[2]

Cu afectuoasă prietenie,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Calea Victoriei, 159
<în faţa caselor Dissescu)

22

Vineri [aprilie-mai 1914][1]

Iubite amice,

îţi scriu din pat, la Galaţi, unde sunt bolnav de o săptămînă. Se poate comicărie mai mare !...

^.ş vrea să-ţi spun atîtea lucruri, — mai cu seamă de la Academie. în politică se pregătesc de asemenea pozne.

Fiind însă omul un lucru trecător, nimic din ce-i al lui nu are atîta însemnătate încît să nu să poată lăsa pe mai tîrziu.

Dar bunu-i Dumnezeu, — *figlio d'un cane l*

Iată cîteva rînduri (scrise din chiar ziua cînd mi-ai vorbit) despre Eminescu.[2]

Scrie-mi te rog la Odobeşti ce faci în vara asta.

Cu afectuoasă strîngere de mînă,

al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

23

Galaţi, 15/28 octombrie 1914

Stimate domnule Mehedinţi,

Ziarele vorbesc din nou de întrunirea profesorilor universitari şi de un probabil manifest al lor, către ţară, pentru a obliga guvernul să iasă din înţeleaptă sa poziţie actuală.[1]

Mărturisesc că aveam încredere în profesorii noştri, mai cu seamă în cei tineri. Oamenii cari au învăţat carte nu pot rărhînea nişte depozitari de formule matematice ; ei învaţă să judece, fiindcă temelia orcărei ştiinţe este judecata.

Este oare cu putinţă ca oamenii care judecă să se ia după nebuni ? E cu putinţă ca un om căruia i se spune că un război cu Austro-Ungaria, astăzi, însemnează un război pe două fronturi, adică şi cu Austro-Ungaria şi cu Bulgaria, — să insiste a cere un asemenea război, cînd el ştie bine că nu suntem pregătiţi pentru o asemenea luptă ?

Care e românul care să nu dorească cucerirea Ardealului şi a Transilvaniei [sic], -— care să nu fie gata la orce sacrificiu pentru atingerea acestui scop ?

Să creadă d-nii profesori că nu au monopolizat patriotismul. Dar noi socotim că nu se poate risca o situaţie actuală sigură, pentru una viitoare incertă, decît atunci cînd s-au luat toate măsurile pe care le indică prudenţa cea mai elementară şi calculul probabilităţilor cel mai simplu.

După tractatul de Bucureşti, ţara noastră s-a mărit cu două provincii, iar echilibrul balcanic s-a aşezat aşa cum l-am dorit noi. Prima datorie a bărbaţilor noştri politici este să păstreze ceea ce am cîştigat.

Dar iată că evenimente mari se petrec în Europa. La graniţele noastre, cataclismul bîntuie cu furie. Două din împărăţiile ce ţin sub jugul lor provincii româneşti s-au încăierat, şi, în războiul acesta pe moarte sau pe viaţă, fiecare din ele ne cheamă în ajutor, făgăduindu-ne, fiecare, provincia românească pe care o ţine împărăţia cealaltă.

Jocul lor e copilăresc. A da ce nu este al tău e o dărnicie ridiculă, mai cu seamă dacă trebuie să te şi baţi ca să iei darul. Eu aş înţelege să-mi ofere [...] Austria Bucovina, înainte de a intra în război : ar fi o dovadă hotărîtoăre de gînduri curate. Dar dacă e vorba să risc tot, de la început, atunci să mă ierte d-nii profesori : voi drămui eu interesele mele, şi nu mă voi mişca decît atunci cînd voi şti cu siguranţă cine biruie. Pot să-mi spună d-nii profesori cine biruie ?

Eu pot să le spun cine nu biruie. Eu le spun că nu biruie nici unii nici alţii ; că războiul actual va fi războiul învinşilor.[2]

Cine a învăţat istorie, cît de puţină, ştie că cele mat faimoase bătălii s-au cîştigat cu 30—40 mii de oameni. Caesar a cucerit Galia aşa, iar Farsal nu avea decît 25 000 oameni ; Crassus[3] nu avea decît 9 legioane cînd a pornit să distrugă pe părţi. Hannibal[4] a bătut pe romani la Trebbia, la Trasimen şi la Canne cu o mînă de oameni. Cea mai mare armată adunată de Ludovic XIV-lea a fost de 120 000 de oameni, iar cea mai colosală oaste a lui Napoleon, contra ruşilor, a fost de 600 000 de soldaţi, adunaţi de peste tot.

Ce sunt aceste armate, pe lîngă milioanele de oameni de astăzi ?

Dacă ţara noastră, urmînd poveţele d-lor profesori, ar fi intrat în război acum două luni, — astăzi ar fi amestecată în marmelada universală, iar oastea sa ar forma p aripă rănită a armatelor ruseşti, fără personalitate, fără voinţă, neştiind cum are sa iasă din război [...]

Ei bine, cu hotărîre, e de o .mie de ori preferabila situaţia de astăzi.

Doresc să ne vedem sîmbătă, dacă se poate, la Bucureşti, la d-ta sau la mine (Hotel Boulevard). Situaţia *e* mai gravă decît acum doi ani, şi oamenii sănătoşi la minte trebuie să se adune.

Afectuoase salutări,

Duiliu Zamfirescu

Către Constantin Meissner

Iaşi, 15 aprilie 1918

Stimate domnule Meissner,[1]

Aş fi în drept să mă supăr de faptele cenzurei d-voastre. Dar, afară că un articol de ziar nu are însemnătate, cred că d-voastră nu aţi citit articolul meu din *Îndreptarea*.[2] Şi o cred, pentru că, dacă l-aţi fi citit, presupun că l-aţi fi cenzurat în mod inteligent.

Nu vă scriu însă pentru aceasta, ci pentru a vă ruga să părăsiţi această detestabilă meserie de Torquemada, lăsînd-o unui coleg fanatic şi plebeu, care să nu aibă certificatele d-voastre de nobleţe. D-voastră sunteţi om de casă mare, venit de la „Junimea", unde minciuna şi pehlivănia erau singurele lucruri neadmise. Şi mi se pare că aţi păstrat de la „Junimea" parfumul sufletesc de credinţă, care nu se schimbă în dezgustătoarea apă de oţet a unui clovn de circ.

A fi inteligent sau a fi prost este o stare, pe cînd a fi mincinos sau pehlivan este o funcţiune. Şi prostul şi inteligentul pot fi în funcţiune de mincinos şi de pehlivan, pe cînd prostul nu poate fi în funcţiune de inteligent şi nici inteligentul de prost.

La „Junimea", toate funcţiunile în general nu prea erau bine privite, dar acestea mai ou seamă nu erau deloc bine privite. Şi cenzura, care, în sine, este o măsură de stat, exercitată sub forma aceasta de a tăia tot ce nu convine unui guvern ca partid, este o pură pehlivănie. Se înţelege de la sine că acest cuvînt nu priveşte persoana d-voastră, ci sistemul.

S-ar zice că domniile-voastre v-aţi dat cuvîntul să lucraţi pentru reabilitarea liberalilor, atît sunt de nedibace măsurile ce luaţi.[3] Aştept de la d-voastră să faceţi acest act de reintegrare junimistă, treoînd cenzura altui ministru.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Elena Miller-Verghy [1]

1

'84, ianuarie 9

Mamitico, m-am gîndit în ce chip să-ţi trimet mai înnemerit poezia, şi am ales pe următorul : aveam o carte de la d-ra Marguerita,[2] pe care aş fi voit s-o păstrez, şi de aceea o legasem cu îngrijire ; într-însa, pe întăia şi a doua filă am pus stihurile mele, fiind convins că astfel nu le vei pierde niciodată : numele care stă scris cu creionu pe celelalte pagine te va împiedica.

Cartea de bucătărie vine şi ea alături.

îmi iau libertate să te-ntreb cînd îţi isprăveşti tîrgu cu clienţii? De joi într-o săptămînă !... Un veac.

Te anunţ că am să te asasinez într-o zi cu citania unui început de roman,[3] care îmi aleargă prin cap de vreo trei luni. Trebuie să te hotărăşti la astfel de sacrificii, dacă ai permis unui adorator al dumitale să-ţi fie prieten.

Aş vrea să văd figura d-rei Margueritii cînd o ceti cuvîntu *adorator* şi *prieten :* trebuie să fie de-un metru.

Ţoc, ţoc pe amîndouă mîinile,

Pad[il] [1]

2

1884, ianuarie 19

Superlativă Mamitică,

Iată că mă supun poruncilor ce-mi vin din strada Primăverii ; lojea ce trimet e aşezată tocmai deasupra nr. 21.

Astăzi e ziua ceaiului, cred că n-ai uitat-o. Cum să fac însă ca să pot veni ?

Fiindcă am dreptu la un ceai pe săptămînă, pe cel de astăzi îl las cu dobândă la dumneta, în schimbul unui bilet la ordine, oa să pot cere plata orcînd oi vrea.

Am început să cred că există o providenţă care răsplăteşte pe fiecare după faptele sale, de cînd cu indispoziţia d-rei Margueritii. Spune-i că sunt furios pe dumneaei. Nu se bolnăveşte cineva aşa deodată, fără să cugete serios la ceea ce are de gînd să facă şi fără să întrebe pe prieteni.

în fine, vom vorbi şi ne vom certa la sfîrşitul indispoziţiei sale.

Cu ochii serei cei dentîi
Eu nu voi mai privi-o
De-aceea-n urma mea rămîi...
— Adio !...

îţi sărut mînile şi mai ţi-aş săruta şi obrazu dacă nu m-ai ocărî. Diseară să nu-ţi pui mănuşi.

Duiliu

3

20 I '84

Scumpă Mamitico,

Cum să-ncep, ca să te pot face să-nţelegi binele ce mi-ai pricinuit? căci dumneta eşti! nu poţi fi decît dumneta !

Cînd am intrat aseară acasă, pe la 4 de dimineaţă, eram aproape bolnav, eram ostenit de greutatea unei

T

idei foarte ciudate : aş fi dat nu ştiu cîte zile din viaţa mea ca să pot şti cu preciziune cari erau felicitările sincere şi pornite dintr-o adevărată dragoste şi cari erau cele calpe. Şi, afară de aceasta, un soi de dezgust către o parte din gloabele omeneşti, cari ambiţionau aseară să mă pupe care mai de care mai întîi, cînd pînă aci se uitau la mine ca la un pestiferat. După aceea, părerea de rău că de la mine de acasă nu venise nimeni, plus grija că trebuia să m-apuc la ora aceea să scriu revistă politică pentru gazetă,[1] plus, plus...

în sfîrşit, intram acasă cu un fel de singurătate în mine care n-avea cauză dar avea existenţă şi, mai mult, consistenţă.

Atenţiunea dumitale, atît de delicată şi de discretă, m-a pătruns cum pătrunde o rază de soare într-o odaie umedă şi întunecoasă. îţi pup mînile de mii de ori şi în genunchi.

închipuieşte-ţi că ara avut hal să scriu, după aceea, *despre importanţa corpului ' telegrafiştilor în stătut român !...* Să-mi ocup mintea cu trivialităţi de asemenea calibru !... Groaznic !

Ai văzut cred încăpăţînarea cu care am rezistat aseară o bucată de vreme la chemările publicului.[2] Deşi văd şi mă conving din ce în ce mai mult că Mamitica cea slăvită n-are dreptate, aş fi ţinut să-i îndeplinesc dorinţa. Dar, crede-mă, aş fi făcut o mare necuviinţă către regina, care deja a aşteptat prea mult.

Spune-mi, te rog, dacă pot veni. astăzi să-mi iau ceaiul ce-mi eşti datoare de ieri.

Sunt foarte trist că printre *asprii* judecători de aseară nu se afla şi o domnişoară oarecare, cu mărgărinte pe dimargine şi cu ochelari pe nas. Ce face ? E bine ?

Duiliu Zamfirescu

4

20 II '84

Mamitica frumoasă,

Omul dumitale m-a sculat din somn. Cînd am auzit bătînd, am crezut că e cineva de la redacţie, şi am încremenit, căci mi se părea oă era rîndu meu de scris şi uitasem. Reprezentantul dumitale însă, acest nobil coborîtor din Arpad, s-a grăbit a-mi tălmăci că-1 trimete „cuconiţa". — Care cuconiţă ? — „Cuconiţa noastră." Eram cît p-aoi să-1 dau afară, cînd virtuosul stuxer a adăugat „M-me Miller".

Ia închipuieşte-ţi că la aceste vorbe mi-a venit să-1 pup, şi niţel, niţel dacă era mai cilibiu quidamul dumitale l-aş fi sărutat ca pe o drăgălaşă amantă.

Nu pot să-ţi trimet gazetele ce-mi ceri fiindcă nu le am decît la redacţie. Articolul pensionului va apărea mîine, poate chiar astăzi. Iată-te colaboratoare secretă la gazeta noastră ![1]

Joi te ameninţ cu venirea mea. Şi pînă joi aş vrea să te întîlnesc pe uliţă ca să-ţi pup mînile. Unde ?

Don P[adil]

5

24 sept. '84

Dulce Mamitica,

Ai văzut că am isprăvit povestea cu sărutările, din catul de jos al gazetei ; dumneta ai fi dorit să nu se-mbete Soleanu,[1] — şi eu aş fi dorit, dar ce-i faci adevărului !...

Prin urmare : am timp mai mult ca altădată de gîndit la versuri şi m-am hotărît să isprăvesc pe *Hernani.*[2] Bine fac ?

Dacă da, te-aş ruga să-mi trimeţi cartea de bucătărie în care sunt traduse cele 2 acte dentăi, ca să mă pot orienta mai departe. Dacă nu, ţine-o şi spune-mi că n-am dreptate să mă muncesc atît de mult pentru ca să fac atît de puţin lucru.

Iţi sărut amîndouă mînile pe toate părţile, şi pe muche dacă mă laşi.

Duiliu

6

[1884]»

Cara Mamitica,

Ne-am hotărît să-ţi scrim. Dar eu ce să-ncepem ? Avem atîtea să-ţi spunem, încît, dacă ar, trebui să ascultăm pe d-ra Henrieta, n-am putea face .altfel decît să scrim cîteşitrei odată. Vai însă!!! De abia avem un condei, şi ala la un capăt condei şi la altul furculiţă. Dar ghiciţi cine mănîncă cu furculiţa asta ? La 11 ceasuri mănîncă Ştefănică, la 12 Mămuca şi la 1 d-ra Henrieta.[2] Cît mănîncă d-ra Henrieta, toată lumea stă în admirare. Breeeee ! frumos mănîncă !...

A propos ! grea e M-me Geani şi Mămuca. Bre, bre, bre !

Am umplut scrisoarea numai cu puncte de exclamaţie. Dar, credeţi-mă, sunt atîţia oameni nalţi şi nesăraţi, că nu poţi decît să te miri la fiecare pas. Doamne, groaznică lume ! Parcă ar fi instituit un concurs de sluţi. Desigur că juriul ar fi teribil de încurcat cui să dea premiul, căci mulţi îl merită.

Sunt informat că d-ra Margareta[3] a început să adoreze pe Lamartine şi d-ra Măria[4] pe junele Vitzu.

Au şi drept. îmi pare foarte rău c-am ajuns în josul paginei.

Sărut mînuşiţele,

Don P[adil][5]

7

[1884

Mamitică,

Am întîrziat şi eu, ca toţi negustorii, cu neînsemnat expresie a recunoştinţei imense ce-ţi păstrez: Iartă-m Am trimis Elenii o hăinuţă de lînă. Dacă-i e cam ma să mi-o înapoiezi imediat spre a i-o schimba. Iaca şi *faţa vieţii* pentru d-ra Margareta. Tîrziu.

8

7/19 octombrie

Chère Madame Miller,

J'ai lu Dimanche dernier chez Mr. Majoresco u nouvelle.[1] Voulez-vous aussi l'entendre ?

Assurément vous êtes la personne la plus capab de confirmer ou de désaprouver les sentiments de bon que M. MajoresCo a témoigné pour ma nouvelle.

Si vous dites oui, accordez-moi une heure d'audienc

À quand ?

Votre dévoué ami,

Duiliu Zamfires

9

3 ianuariu '89, Rom

Iubită Mamitico,

Mă crezi dacă ţi-oi spune că am început pînă acu de vreo trei ori să-ţi scriu ?... şi fiindcă se vede că m-

făcut Dumnezeu neisprăvit, n-am pus capăt la nici o scrisoare.

De astă dată însă sunt hotărît să merg pînă la iscălitură.

Adevărul este că nu ştiu pentru ce m-am oprit în celelalte, căci dumneta eşti una dintre rarele persoane căreia i s-ar putea împărtăşi toate nevoile sufleteşti ale unui creştin ca mine, căzut într-o ţară ca Italia. De tînără, eşti tînără în toate impresiele dumitale, ca orce inimă nouă şi caldă ; de ştiut, ştii mai multe ca mine ; de iertat, ierţi toate prostiele omeneşti, şi deci şi pe-ale mele, aşa încît mă-ntreb : ce m-a împiedicat de a-ţi scrie...

Cred că nimic alta decît oondiţiunea mea sufletească plină de contradicţii. Dimineaţa sunt om cu mintea în scaunul ei, drept şi poate chiar bun, simt arta şi înţeleg critica cu înlesnire ; ziua începe lupta, mă ciocnesc de oameni, mă întristez sau mă bucur de prostiele lor (căci n-am puterea de a-i despreţui), umblu pe strade, mă întîlnesc cu mutre care-mi displac, mă plouă, iar seara, după baluri sau după prînzuri, intru acasă fals sau exagerat în toate simţirile mele, cu capul aprins, admiţînd ca posibile orce prostii, simţind nevoia de a vorbi cu cineva şi, fiindcă n-am pe nimeni, sfîrşind prin a scrie. Da, am acest păcat. îţi poţi închipui că a doua zi toată nebunia de cu seara se duce pe hoarnă. Deci, e, foarte probabil, nostima mea Mamitică, că aşa s-a întîmplat şi cu scrisorile matale.

Dar ia să lăsăm la o parte personalitatea mea cea puţin interesantă.

Ştii că sunt opt luni de zile de la cel din urmă ceai ce l-am luat împreună pe măsuţa de lîngă fereastră ? Vremea trece la vale ca o gîrlă turbure, şi cînd rămîn amintiri plăcute în urma ei, îmi vine să-mi iau bastonul şi să plec după ele. Parcă te văd tremurîndu-ţi buza de jos de mînie cînd istoriseai romanul unei însurători, sau înduioşîndu-ţi glasul şi zicînd, la ceva atingător :

— Doamne, poetule, crezi mata că aşa şi altminteri.

Vorba asta, poetule, care în gura orcărei alte persoane m-ar fi supărat, venind de la dumneta avea pentru mine un farmec nespus.

Dacă-i vrea să-mi răspunzi, să aduci vorba asa ca să-mi zici :

— Doamne, poetule... chit ca să adăogi : ce om caraghios eşti mata, bunăoară.

Crede-mă, Mamitico, cunoştinţele, lumea şi afecţiunile noi intră greu în sufletul meu şi mă fac să sufăr. De la o vîrstă oarecare omul trebuie să se lipească de un colţ de pămînt ; lumea rămîne deschisă pentru călătorii, dar nu pentru a te statornici într-însa.

îţi urez un an nou plin şi fericit şi-ţi sărut mînile cu tot devotamentul unui bun amic.

Duiliu Zamfirescu

, Mai rămîne un colţ şi pentru noi, domnişoară Margareto. Te-ai făcut cuminte şi eşti bine ?... Cirte. traduce *Mollele* [2] din *Democraţia ?*

La mulţi ani.

10

Roma, 2& martiu 1890

'Iubită Mamitică,

Am ţinut să-ţi scriu eu personal ca să-ţi fac cunoscută căsătoria mea, care a avut loc lâ Roma, în ziua de 10 martiu st. n. Femeia mea se numeşte Henriette, fiica d4ui Antonio Allievi.[1]

Nu ţi-am scris la timp, fiindcă am lipsit din Roma vreo două săptămîni.

Acum m-am mai liberat de gînduri şi de treabă. Te rog spune-mi ce doreşti să-ţi trimit de la Roma. Fii bună şi scrie-mi, indicîndu-mi un lucru anume, nu lăsa la alegerea mea, fiindcă iar uit. Te rog foarte mult.

îţi sărut mînile cu dragoste şi supunere, ca un'vechi şi recunoscător prieten.

Duiliu ZamjirescQ

11

Roma, 117 aprilie 1890

Iubită Mamitico,

Şi' de astă dată am întîrziat a răspunde la buna scrisoare ce mi-ai scris. Dar acum mă cunoşti bine, şi dacă tot mă iubeşti, e semn că mă ierţi de toate păcatele.

Aşa fiind, îmi propun să-ţi ocup cinci minute din vacanţele matale. Fii bună şi dă poruncă hainului cela de portar să tragă zăvoarele ; căptuşeşte fereastra cu transparentul cel gros ; dă-mi o dulceaţă, şi hai să vorbim. Uite, parcă te văd în fundul fotoliului celui cu răzămătoareà, naltă (căci, la drept, eu nu te-am văzut în picioare niciodată), zîrhbitoare, iertătoare, fină, intrînd în sufletul omului ca o vorbă bună, şi simt un fel de *„bien être"* general de a te asculta vorbind, cînd mai cu seamă laşi pe bietul Mihăilescu în pace. Vorba aceea atît de dulce ce-mi zici, şi care de la altcineva m-ar ofensa, „Poetule", îmi sună la ureche ca o mîngîiere, mai ales cînd ascunzi în bărbie o răutate, or o dezmierdare, pe care nu vrai s-o spui, dar care se dă de gol printr-o fugară tremurare a buzei de jos...

— Ei, dar mata, Poetule, ce mai faci ?

— Uite, bine, Mamitico.

Ştii, eu răspund ca ţăranii cei proşti, cari vin să ceară ceva şi nu încep niciodată.

—• Ei, ce mai faci ?

— Bine...

Şi mata iar pui bine pe cîte cineva sau ridici în slava cerului pe domnişoara Marica Sion, ceea ce vine invariabil, ca o virgulă, după fiecare propoziţie.

— Ei, d-apoi, te-ai însurat ?...

— Da, m-am însurat...

— Şi nu mi-ai spus nimic... Da' simţeam eu că ai ceva, numai credeam că e vreo supărare. Bine că ieşi aşa... Da' cum e femeia matale ?

— Sărut mîna, e bine.

—• Ei ! te-ai prostit, Poetule, de cînd ai plecat. Eu te-ntreb cum e la chip.

— Cum să fie, ia o creştină ca toate celelalte.

Şi aci bag mîna în buzunar, scot un plic, din plic un alt plic, şi din celălalt plic un portret :

— Iacătă-o.

Aşa scrie la Lege. Măcar că mi-au cetit-o în talieneşte, am înţeles că bărbatul trebuie să se, poarte cu respect şi cu două plicuri faţă de femeia sa.

Mata îţi ridici ochelarii cei fumurii, îţi pleci capul pe un umăr şi pe celălalt, şi te uiţi la mine, iar te mai uiţi la portret, apoi zici :

— Poetule, eu cred că am s-o iubesc şi pe dînsa... cînd oi cunoaşte-o.

De-aci-ncolo vorbeşti numai mata. Eu, ascultîndu-te cu respect şi dragoste, mă întreb prin ce bizară fantazie a soartei o femeie menită să trăiască în cadrul unui palat *seicento,* a rămas în strada Primăverii, după perdeaua cea groasă, spre a vedea cine intră şi cine iese. Şi iarăşi îmi zic că lumea aşa e. Adevărata nobleţe rămîne dispreţuitoare de ea, şi dacă soarta a luat cadrul, Van Dyck n-a pierdut nimic, căci doamna Lucrezia Colonna a rămas de-a pururea cum era,,, pe ,. pînză şi aievea.

26 aprfiliu]

Am ajuns la 26 apriliu, fiindcă am băgat de seamă cam tîrziu că nu aveam gata fotografia femeii mele. Pe a mea nu o am nici acum. Am făcut la Nizza 6 încercări, şi toate au ieşit rău. Dar, în fine, am zis să reproducă una din cele 6, şi îndată ce le voi primi, voi trimite-o şi pe a mea.

îţi sărut mînile şi las loc Henrietei să facă acelaşi lucru.

Duiliu Zamfiresco

Je vous remercie, chère Madame, de l'attention bienveillante que vous avez eue pour moi. Je vous prie de m'accorder la même amitié que vous avez pour mon Mari, et de ma part je serai toujours votre très dévouée,

Henriette Zamfiresco

f

12

Roma, 21 noiembrie 1890

Iubită Mamitică,

Cu cită dragoste mă gîndesc de mai multă vreme să-ţi scriu, dar zilele curg şi eu nu încep. Ceea ce vreau să-ţi spui nu are caracter hotărît : e o plăcere confuză, rătăcită în viaţă ca un abur, şi numai cînd şi cînd se încheagă într-o picătură care cade. Să-ţi scriu. Dacă nu te-aş fi cunoscut de la-nceput sub această formă de Mamitică, cu ochelari şi cu bucle albe, aş crede că te-am cunoscut undeva altfel, ou alte simţiminte. Fraze goale, dar totuşi nu aşa de goale precum par.

Ţi-aduci aminte că mi-ai istorisit odată ceva din viaţa dumitale de la Geneva, cu prieteni internaţionali de prin aşa locuri, şi între alţii numeai pe un Odescalchi. Ei bine, br de cîte ori dau de numele acesta prin jurnale, sau întîlnesc pe cel ce-1 poartă, pe Corso, fără voie mă pomenesc în ungherul de sub fereastră, faţă în faţă cu dumneta şi între noi eiuboţica de porţelan în oare se scutură ţigările. Iar în zilele din urmă această extravaganţă a spiritului a devenit o obsesiune. Trebuie să-ţi spun că în Italia sunt alegeri generale, şi prinţul Odescalchi vrea să se aleagă din nou deputat. De aceea numele lui e pe toate uliţele, scris Cu litere de un stînjen : BALDAŞSARE ODESCALCHI. Iţi poţi închipui *ce* proporţii ia ciuiboţica.„

Dar, în fine, creştinul ăsta nu-i vinovat de nimica. Deci, noroc bun la alegeri, şi să revenim iar sub fereastră.

Mata ştii că de o lună de zile eu sunt tătucă ?

Da, tătucă a unei giginele cu un enorm moţ în frunte, cu nişte mînuţi mititele şi roşii de frig, fiindcă e născută în munţi, în Umbria verde a lui Carducci.[1] Femeia mea e încă la ţară, în preajma oraşelului Orvieto, unde am petrecut vara. Eu trudesc pămîntul între Roma şi Villa Napoleoni, unde e fata. Adesea mă pomenesc mîngîind-o, cînd sunt singur la Roma, şi îmi simt o nestăpînită pornire de a mă duce s-o văd. Cînd sunt la ţară, eu o adorm, eu o plimb. Pe lîngă farmecul făpturei ei, are pentru mine un altul, nespus de dulce : vorbesc cu ea româneşte, fiindcă îmi pare că trebuie să ştie româneşte. Nu-i aşa că sunt ridicul?

îmi pare, dulce Mamitico, că mata trebuie să raă-nţelegi, or dacă nu mă-nţelegi, să mă compătimeşti.

Iar fata se cheamă Enrichetta-Eleonora-Eliza-Felicită. [2]

îţi sărut mînuşiţele şi te rog să nu mă uiţi.

Duiliu Z.

13

Roma, 30 decembrie 1890

Iubită Mamitică,

Tîrziu viu să-ţi mulţumeso de aducerea-aminte atît de drăgălaşe ce ai avut pentru fetica mea. Dar ţineam să nu viu cu mîna goală. Aş fi voit şi eu să fiu laconic cu dumneta, însă minusculul meu dar nu putea vorbi ca iconiţa *fericirei.*

Am găsit doi *scarabées* vechi etrusci, pe cari m-am gîndit să-i leg în cercei pentru d-ra Margueritta. Dacă nu vor plăcea aşa, fiindcă sunt de 2 colori diferite, veţi face altceva dintr-înşii.

Femeia mea se uneşte cu mine spre a vă ura la toţi sărbători bune şi un an nou fericit.

Nu-ţi scriu deocamdată mai lung. îţi sărut mînile cu mare dragoste şi doresc să fii sănătoasă şi fericită.

Duiliu Zamfirescu

14

Roma, 22 apriliu 1891

Iubită Mamitică,

S-apropie Pastele şi cu dînsul vacanţele, prin urmare e speranţă de răspuns.

Am onoare a vă prezenta pe fiică-mea, d-ra Felicită.

Doresc ca pînă în şapte, opt ani să faci un milion, ca să nu mai stai în strada Primăverei ; dacă însă nu-1 vei face, o să mă rog de mata să înveţi româneşte pe puica asta mititică. Deocamdată o să vorbească greu de tot, fiindcă acum mamă-sa îi vorbeşte italieneşte, eu româneşte, bona nemţeşte, iar între noi franţuzeşte sau italieneşte, aşa că e o babilonie întreagă. Iar fata, mai cuminte decât toţi, gungureşte o limbă păsărească, cu care are aerul de a ride de noi.

Mata trebuie să cunoşti minunat toată psihologia taţilor şi a mamelor, şi nu te va mira un tată prost mai mult.

Peste mine viaţa trece şi se scutură ca dintr-un salcîm. Cu nădejdea că toate au să-hverzească iar la primăvară, trec iernile una după alta şi noi îmbătrînim. Dealtminteri, eu sunt fericit. Ceva mai puţină manie de a face din viaţa noastră zilnică literatură n-ar stricEf. Cred însă că *adta* e un viţiu organic al tuturor idealiştilor, vreau să-nţeleg al celor ce vor să vadă dincolo de marginea orizontului. Vorbe fără înţeles.

Ce vie dorinţă simt câteodată de a veni în colţul de sub fereastră spre a,te asculta. Şi poate că tentaţiuni de asemenea natură m-ar îndemna să mă întorc în ţară pentru vreo lună sau două. Dar cînd mi-aduc aminte de golul enorm ce-am întîlnit ultima dată în Bucureşti, în case şi în inimi, ridic un deget la gură, îmi plec capul şi rămîn unde. mă aflu, gîndind că aşa e lumea şi-s toate de prisos. . . .

Aş dori mult să vii o dată la Roma, pe vremea cînd sunt eu aici. Atîtea mărețe şi sfinte lucruri mai sunt de văzut, încît şartul vieţei se dezleagă calm şi apare de o gravitate suportabilă în lunga lui curgere.

Cu bine şi cu pace, dragă Mamitico,

Duiliu Zamfiresco

15

Roma. 18/30 martiu '92

Iubită Mamitico,

îngerul trimis de matale fetei mele a fost cu noroc, fiindcă după dînsul a sosit în casa mea un băiat, şi anume în ziua de 6/18 curent.

Zilele astea o să-1 botezăm, împreună cu Bebuncule,[1] la capela rusească de aici.. Numele băiatului va fi Alexandru-Antonio-Lascar-Cesare.[2] - . < . .

îţi sărut mînile în grabă, împreună cu fiica-mţeţa, făgăduindu-mi a-ţi scrie mai lung altădată.

Această scrisoare am făcut-o din îndemnul nevestei mele, care nu vrea să aştepte pînă voi avea răgaz mai mult,, ci ţine, să-ţi fac cunoscută' naşterea băiatului numaidecît. *Ainsi soit-il.* • . ••,

Duiliu Z.

16

Bruxelles, Rue Joseph II; 76
[18931«

Dragă Mamitico,

Vreau să-mi dai o notă bună că nu te uit şi-ţi scriu, chiar în mijlocul ocupaţiunilor de tot soiul.

De la scurta şi trecătoarea noastră întâlnire din Bucureşti mi-a rămas, parcă mai mult decît altădată.

1

•dorința de a revedea colțul cel simpatic de sub fereastră, unde mata ai 'Serul de a asculta, cu toate că de fapt vorbești'neîncetat. Și trebuie să fie cu atît mai puternic simțimîntul acesta cu cît mai puțin l-am avut pentru celelalte vechi simpatii *topice.* Ca să nu rîzi de vorba asta de dascăl de geografie, trebuie să-ți spun întreaga mea impresie de București. Cînd trăiam în el, aveam, ca orce om, nu numai simpatii de persoane, dar simpatii de locuri, de colțuri de străde, poate chiar de ferestre pe sub care îmi primblam dibla suspinătoare. Acum n-am mai găsit nimic din toate astea. Rar, pe ici, pe colo, cîte o tresărire mai puternică, cum bunăoară în salonul d-lui Maiorescu, la mata, în biroul de la Minister unde am lucrat, și atîta tot. Orașul în care am trăit atîta timp s-a desprins de mine, s-a retras ca sub un ochi de panoramă, pînă în punctul unde sticla măritoare falsifică imaginele. Cea mai puternică impresie ce am avut-o este că lumea din București trăiește într-un echilibru nestabil. Este, negreșit, o impresie falsă. Eu călătorul, venit pe fugă, văzînd prietenii în grabă, am plecat ou impresia că eu eram statornio în București, iar toți ceilalți grăbiți să plece, sau mai bine, făcînd-lucrurile provizoriu. Așa, bunăoară, ți-aduci aminte că, pe cînd eram la rriata, a venit doctorul Clement, care, cu volubilitatea firei sale, ne-a vorbit de călătorie la Paris, de un baston cu ceasornic în cap, de una și de altă;[1] plus de o domnișoară din pension care gemea de grije să nu moară, cu toate că n-o durea nimic. Ei bine, doctorul mi se părea că așteaptă cu nerăbdare să plece iar în călătorie ; domnișoara cea cu patimele că nu e reală ; mata însăți îmi păreai gata a porni după d-ra Marguerita,[2] iar statornic era numai colțul de sub fereastră, belteaua de gutui și... subscrisul. Belteaua de gutui (care cîteodată se preface în dulceață de pomușoără) face parte integrantă din colț.

Și, apoi cîte schimbări !... Prietenii intimi cu o serie întreagă de noi prieteni, cu alte locuințe, unii însurați, alții îmbătrîniți, cari sunt ei înșiși neștiutori de ce să-ți vorbească și ce să te întrebe, fiindcă firul rapoartelor e rupt de așa de mult. Am întâlnit, bunăoară, pe Ștefă•nică LUpașcu[3] (căruia cu sfială îi zic pe nume) în persoana unui domn cu mustăți, baston și toate suplimentele trebuitoare stărei sale sociale de student de universitate. Dacă nu eram cu Ioanin[4] aș fi trecut alături, fără să-1 cunosc.

Nu rămîne decît o puternică imagine ideală, care se specifică în impresii de-abia estompate, printre cari, ici și colo, răsare cîte una mai accentuată.

Dar, în sfîrșit, nu te uit.

Eu aici sunt cu familia, statornicit pe mai multă vreme, dacă guvernul m-o îngădui.

Copiii îmi sunt sănătoși. Fetița te cunoaște, parcă ar fi fost în pension la matale. Ea urmează a fi frumușică și cuminte. Dumineca merge cu papă la capela ortodoxă, unde ascultă toată slujba, smerită ca un pisoi încălțat. La întoarcere, ne oprim la un negustor de minciuni și cumpărăm două baloane, cu cari ne ducem acasă în triumf. Dar gloria familiunei este acum tînărul Alexandru.[5] Acest domn, pe atît de hărțăgos cît e de urît. a devenit un fel de Uncheșelul lui Sevah din O *mie și una de nopți.* Pentru el se taie puicele cele mai grase, lui se cumpără jucăriele cele mai scumpe, de el se ocupă toată casa, parcă ar fi fiul lui Poriu împărat. Această grozavă stare de lucruri a și dat naștere la o tentativă de complot din partea boului sex al casei, urzită de Idda,[6] în care a tramparisit Bebuncule,[7] bona sa, găinele și bucătăreasa. La aceasta, noi, sexul urît, am opus o rezistență energică. Tînărul domn și oîinele casei au rivalizat de vervă întru apărarea drepturilor noastre strămoșești, cari, pe linte bărbătească și la primul născut, ni s-au transmis de la Adam (atesta pare a fi fost, fără îndoială, bărbat, deoarece a simțit nevoie să-și schimbe coasta în femeie, iar nu în om). E de notat că junele cățel pleda într-un mod cu totul dezinteresat cauza amicului șău Alexandru, deoarece el nu poate pretinde a se coborî din dezbrăcatul de Adam.

în fine, dragă Mamitico, ce să-ți mai spui ? Dacă n-ai trăit niciodată la Bruxelles, să nu trăiești : e frig și umed, fără a fi iarnă. Evviva Italia !

îţi sărut mînile cu respectuoasă dragoste şi te rog să nu mă uiţi cu totul. Copiii mei îţi trimit cele mai dulci sărutări, iar nevasta complimentele sale afectuoase.

Duiliu Zamfiresco-

17

Bruxelles, Rue Joseph. II, 76
[1894][1]

Dragă Mamitico,

Credeam că m-ai uitat cu desăvîrşire, ca multă altă lume, şi mă mulţumeam a mă gîndi, cu căldura sufletului iubitor, la icoana Mamiticăi celei bune din colţul ferestrei, cînd telegrama de duminecă a venit să-mi reanimeze speranţa că tot mă mai iubeşti. Ce e drept, telegrama asta seamănă mult cu o vorbă bună a uriei surori supărate; fie, e însă o vorbă bună, şi eu mă prind de dînsa ca de o ramură de măslin.

Iată un ari şi jumătate trecut din nou peste vechea noastră prietenie, trecut de la cea din urmă dară cînd ne-am revăzut sub binecuvântarea clasicei ferestre. De atunci,' dumneta ai urmat a ceti mai departe, în toate limbele pămîntului, scriitorii ce-ţi sunt dragi, şi a da patriei recunoscătoare serii de fete de măritat, iar eu m-am..strâns tot mai mult în ghioaca mea, ca unul ce-trăiesc departe de ţară. Dar am şi eu cu ce mă recomanda patriei : am un băiat şi o fată, şi dacă, aş putea, să-ţi spun cit âmi sunt de dragi, ai vedea numaidecât că ghioaca mea nu e pustie de simţiri duioase. De câte ori. mă gîndesc la fetiţa mea, mă gîndesb şi la matale. Aş. Vrea să ţi-o dau s-o înveţi româneşte, dar cînd se va împlini această dorinţă?... Pe băiat îl învăţ eu, sau mai bine se învaţă el singur, fiindcă niciodată nu i-am vorbit decît numai româneşte. Să-1 auzi zicînd :

Am un leu şi vreau să-1 beu
Şi nici ala nu-i al meu

îţi vine să-1 mănânci. Apetitul acesta e poate numai părintesc, — dar ce-i faci românului, silit să trăiască între străini !... Vorbind cu el în limba mea, îmi pare că sunt mai puţin departe de ţară, de această ţară de care-mi era silă cînd mă găseam într-însa.

Voiam să-ţi trimit portretele lor amîndorora, însă au ieşit aşa de rău, încît prefer să aştept pînă voi face altele.

Pe aici ne pregătim să petrecem o lună de grozăvenii. Sîmbătă se inaugurează Expoziţia Universală din Anvers, — prin urmare, excursiune oficială, în uniformă, de dimineaţă pînă seara. Ce plăcere, ce plăcere!... La 28, nunta prinţului Carol de Hohenzollern cu fiica contelui de Flandra, la care va fi de faţă şi regele nostru, prin urmare ieşi înaintea m.-sale la frontieră, ţine-te de baluri, prînzuri, recepţiuni... Dacă ar fi două luni pe an ca asta, în corpul diplomatic s-ar intâmpla cazuri de suicid din cele mai ciudate.

Mă aştept să văd revărsîndu-se la Expoziţia din Anvers toată^ ţara românească, în ce are ea mai vagabond şi mai nesărat, ca la Expoziţia de la Paris. Toată mahalaua Scaunele, în care locuiesc ohitariştii, ţimbalagii, naiştii, într-un cuvânt *artiştii români,* vrea să se tocmească la Expoziţie. Unde s-au gîndit vreodată economiştii noştri că ţiganii lăutari vor deveni un articol de •exportaţiune aşa de însemnat !... Răul e că asemenea marfă, cînd n-are căutare, trebuie repatriată : *un balot de ţigani,* cu indicaţiunea *retour* ca pe jurnalele proaste. Dar restul lumei plicticoase!... Plouă deja cu corespondenţi de ziare, cu economişti, cu deputaţi. Am avut cinstea să fac cunoştinţa d-lui Dobrescu-Argeş,[2] reprezentant al bietului popor împilat : un ţăran şiret, care are ceva din isprăvnicel şi din popă, amestecat cu teorii asupra rentei, cu monometalism, bimetalism, teorii de-ale lui Marx etc. ; toate îmbrăcate într-un halat de modestie croit pe trupul altuia. Astfel fiind, l-am poftit la masă. Sper să-1 cunosc şi mai bine. E inteligent. Dar rudele românilor stabiliţi aici !... în noaptea de înviere, la Capela rusă toată lumea era în frac, doamnele în rochii albe decoltate, ofiţerii în uniforme, decoraţii, cînd iată că sloboade pe uşă un cîrd de gîşte, compatrioate

de-ale noastre, rîzînd, împingîndu-se, vorbind în gura mare, de parcă erau la dulapul cu cai. A-ţi istorisi *ce* soi de pălării aveau pe creştetul capului, cum se ţineai* hainele pe şoldurile lor, în ce nedreaptă însoţire stau unele nasuri cu unele guri, ce doză de eroică imbecilitate îţi trebuie ca să fii bărbatul uneia sau a tuturor, chiar cînd vrei să înveţi carte cu zestrea femeii, e lucru peste putinţa mea pămîntească. Mata trebuie să ştii, o, dulcea mea Mamitică, că la Bruxelles sunt aşa-numitele Universităţi libere, unde vin de se înscriu toţi avocateii de pe la judecătoriele de ocol din plăşile şi plaiurile României. Aceştia sunt cîteodată de o ignoranţă insondabilă (o scenă minunată cu unul care scrisese, în numele nevesti-sei, o procură în gustul lui Trahanachi, şi vrea să mă convingă că acesta este stilul judiciar). Ei se însoară la reşedinţa Judecătoriei cu cîte o biată creştină de fată, care are 4 mii de franci zestre, şi o pornesc amîndoi la Bruxelles să ia o diplomă. Şi să vezi cum te combate cu Codul dacă greşeşti să-i zici vreo vorbă mai radicală!... Ei bine, rudele acestora, ale lui, ale ei, se scoală de-acasă din mahala şi pornesc la copii, „că tot e şi Expoziţia acolea".

înţelegi că dacă îmi va fi cu putinţă să plec undeva de vară, mă duc valvîrtej, numai să scap de liota asta.

Văd că am întins-o mult. Vream să-ţi mai vorbesc de cîte ceva, de literatură, de prieteni, dar pe altă dată. Mai vezi pe Alecu?[3] Aştept să-mi răspunzi, fiindcă altfel nu-ţi mai scriu. Acuma eşti în vacanţe : cere o dulceaţă, închipuieşte-ţi că fostul matale poet e acolea, în faţa Mamiticăi, şi vorbeşte-i.

îţi sărut mînile şi te iubesc din inimă ca întotdeauna.

Duiliu. Zamfiresco

Domnişoara Marguerita e în ţară or în străinătate ? Orunde ar fi, te rog să-i spui că e una din figurile nevăzute de mult, pe care însă o pot revedea în minte or de cîte ori vreau, — mai cu seamă partea de sus a frunţii şi părul.

18

Roma, 4 ianuariu 1895

Dragă Mamitico,

„Vremea vine, vremea trece", zice cintecul, numai mata rămîi în colţul de sub fereastră. Dacă n-ar mai fi şi bulevardele astea, care strică liniştea şi casele oamenilor, aş lăsa cu limbă de moarte băiatului meu, cînd i-ar veni dor de tată-său, să se ducă în strada Primăverei, că acolo va găsi o odaie caldă, în odaie un fotoliu, în fotoliu o doamnă, iar în faţă cu doamna un alt fotoliu gol, în care şedea odată tatăl băiatului. Această doamnă era în '95 ca în '80, şi probabil va fi şi în 1930 ca în 1895, adică : scurticică, grăşuţă, dulce la vorbă, purtătoare de ochelari, vecinie tînără, cunoscînd mai multe limbi şi dialecte şi vorbind în toate cu o vădită plăcere. Cînd are de spus ceva mai greuşor, îi tremură buza de jos. Scrie numai în vacanţii, — cînd scrie. Observă un cult ascuns pentru o ciuboţică de porcelana, ruptă la călcîi. Această doamnă este Mamitica, a fost Mamitica şi va fi Mamitica, una şi nedespărţită de haine negre, iar tu, băiete, nu întreba ce vîrstă are, fiindcă poate are 30, poate are 200 de ani, ci bucură-te că tatăl tău nu a venit în lume cu vreo cîţiva ani mai riainte, căci tu nu ai mai fi ieşit din lumea nefiinţei...

Dar bulevardele sunt, viitorul se prezintă sub forma unui primar turbulent şi a unui tîrnăcop ascuţit, şi adio, colţ din strada Primăverei ![1] adio, Mamitică ! Fiindcă, după cum nu-şi poate închipui cineva trandafiri pe zăpadă, aşa nu poate fi Mamitică în strada... Popa Tatu, bunăoară, afară numai dacă vreun colonel cu vipuşcă albastră nu va face şi această minune.

Iar acum, dragă Mamitico, cît mai eşti în strada Primăverii, nu mă uita cu desăvîrşire. Adu-ţi aminte că suntem în vacanţe !

Ţi-am trimis o cărticică de versuri.[2] Spune-mi cum le găseşti, că dacă nu-ţi plac, le voi îndrepta, iar dacă îţi plac, mă voi bucura. Sunt reci, nu-i aşa ? Am vrut

să le fac reci, ca de marmoră, dar poate au ieşit de piatră de gîrlă.

Iar la mama Iza tot n-am fost. E un păcat. Dacă o vezi, spune-i să mă ierte, că mai rău decît înainte nu sunt.

Am comandat la Torino să-ţi trimită o. carte : *Daniele Cortis* de Fogazzaro.[3] Să-mi spui cum o găseşti.

Iţi sărut minutele, dulce, dulce, şi te rog să nu mă uiţi,

Duiliu Z.

Adresa la Legaţiune.

19

Roma, 7 martiu 1895

Iubită Mamitico,

Sper că legitima mea jumătate îţi va fi scris din Bruxelles (unde i-am trimis portretul matale) spre a-ţi mulţumi de această graţioasă atenţiune. Zic „sper", fiindcă în Una din scrisorile sale mă întreabă naiv cum te cheamă, deoarece toată mica mea lume ştie că există o Mamitica, dar nimeni n-a bănuit că dînsa poate să aibă şi un nume de *stare ţivilă.* Iar dacă nu ţi-a scris, te rog s-o ierţi: e pînă peste cap în cufere, lăzi, pachete, plus o generală *influenţă* care coprinsese pe toată lumea din casă, pînă şi pe medic. Acum sunt toţi bine şi sper peste 15 zile să-i am aici.

Din parte-mi nici eu nu am fost mai liber : casă de căutat,[1] Legaţiune de dus singur (ministrul[2] avînd un nou-născut în familie şi trei copii bolnavi, iar secretarul al 2-lea fiind de mai multe luni convalescent), vreme rea şi — *la même ritournelle* — diferite mici metehne, a căror cauză comună e vecinica influenţă. Vremea rea e o adevărată necuviinţă a cerului pentru Cetatea eternă. închipuieşte-ţi că ieri 6 martie ningea ca pe

Bărăgan, ceea ce nu împiedică de a avea astăzi o minune de soare ca în rai. Mîine însă poate să ningă iar, şi tu, cetăţean coborîtor din Decebal, deprins cu „ia mai pune lemne", să te vezi silit a dormi într-o cameră fără foc, e greu !...

Dar, în fine, toate trec, are să treacă şi vremea rea, are să vie vara, şi o să-mi pot reîncepe peregrinaţiunile în velociped pe drumurile minunate ale Campaniei romane... Nimic nu e comparabil cu starea sufletească din singurătatea aceasta : văi şi dealuri de toate părţile, inundate de lumină ! nici o fabrică, nici o casă ! aqueducurile întinse pe arcuri de piatră ciclopică, pierzîndu-se în linia străvezie a orizontului ; cîte o ruină monumentală ; tăcere, tăcere peste tot... iar tu, singur, ostenit, cu facultăţile sufleteşti reduse la un minimum de impresionabilitate, prinzi din fugă imaginea unui cot al Tibrului, silueta unui brad ce-şi întinde umbrela pe o culme de deal, sau îţi trece prin minte un crîmpei de amintire nostalgică, din alte vremuri, din alte lumi.

Şi astfel *on bat parfaitement la campagne... romaine.*

Da' ce nostimă scrisoare mi-ai scris ! Am văzut cum ţi se-ndesesc rîndurile, parcă, în adevăr, te temi să nu mai rămînă loc şi pentru altcineva ; întocmai ca la vorbă. Da' spui drept că-ţi plac poeziele ? Judecata d-rei Margueritta mă flatează şi mă cam înspăimîntă : d-sa s-a dus departe să profeseze cultul pentru frumos, în taină, ca o vestală. Eu nu am văzut-o de mult, nu ştiu prin ce să mă orientez asupra calităţilor sale critice şi asta îmi măreşte îndoiala. în fond, aşa ar trebui să se prezinte toţi cenzorii literaturei : învăluiţi în mister, pronunţînd numai sentinţe, fără să spuie pentru ce. Preoţii greci, cari cunoşteau spiritul poporului lor, eminamente critic, făceau să vorbească oracolele prin fraze scurte : aşa sau altminteri, ba adesea şi aşa şi altminteri. Dacă scrii oracolului de la Geneva (da?), fii bună şi spune-i din parte-mi că-i sărut minutele şi că niciodată nu-mi voi permite să discut proorocirele sale.

Pentru moment mă îndeletnicesc cu o a treia încercare de roman. Dacă mata citeşti *Convorbirile,* vei fi văzut că ele publică *Viaţa la ţară.* Romanul pe care l-am început acum şi care se cheamă *Tănase Scatiu* este ur-

mare la *Viața la țară.* In același timp, Miiller editează *Lume nouă și lume veche,* publicat în *Convorbiri* în 1891. Te rog să-1 citești, îndată ce va apare în volum, și să-mi spui cum îl găsești.

Iar despre colțul de sub fereastră, — primejdie. Am văzut în jurnalele noastre că primăria capitalei a făcut un împrumut de 30 milioane ; zîmbeam cetind : iată cum se leagă interesele publice cu cele particulare. Desigur că bulevardul se va deschide... prin salonașul matale. Adio, colț de sub fereastră ! iar dumneta, d-nă Miller, începi a surîde grațios colonelului cu vipușcă și cu... casă de închiriat. Tot ce doresc este să nu se spargă ciuboțica la mutare.

Și te las, iubită Mamitico, sărutîndu-ți mînile cu respectuoasă dragoste și rugîndu-te să nu mă uiți.

Duiliu Z.

20

Roma, 17/29 decembrie 1695

Iubită Mamitică,

Se apropie vacanța Crăciunului, și sper că grijile zilnice vor lăsa scumpei mele prietene un moment de aducere-aminte.

Iți scriu spre a-ți face cunoscut venirea pe lume a unui al 3-lea copil al meu, un băiat. Nevastă-mea, pe care nu o cunoști încă, îmi impune să-ți comunic știrea aceasta fără întîrziere, fiindcă i se pare că dumneta trebuie să fii o persoană foarte dulce. Iți închipuiești că n-âm așteptat să fiu rugat de două ori.

Prin urmare, ^șa : am un al 3-lea copil, pînă acum încă păgîn, dar e înscris sub numele Lascar-Antoniu-Liviu.[1] Băiatul e sănătos ți mama de asemeni.

Din cauza asta n-am putiit veni în congediu, după cum speram. E adevărat că nici afacerile nu mi-ar fi

permis să părăsesc Roma în împrejurările actuale : sunt singur la Legațiune și vremurile sunt grele. Cu toateastea, dorul meu de țară ar fi găsit un mijloc de a pune toate la cale și de a-mi permite să revăd cîmpiele întroienite ale Carpaților și chipurile ninse ale prietinilor- Ninge, dragă Mamitică. Eu simt așa de bine că tinerețea a trecut ! tinerețea cea adevărată, în care nimic nu poate să domolească violența cu care arde viața. Trei copii împrejur, un orizont larg, o dezvoltare complectă a simțului datoriei : toate, lucruri cari sting spontaneitatea manifestărilor tinereței. Și nu mă plîng ; dimpotrivă, dacă aș putea să schimb ce a fost cu ce este, aș alege ceea ce este, sau mai exact, aș cere voie să iau o parte din ceea ce a fost, anume : neînfrînata putere a sperării, și s-o alipesc de ce este : liniștea și deplina posesiune de sine.

Dar, *bernique !*[2] Multe vrei dumneta !...

Ce să-ți urez de sfintele sărbători ? Nimic, decît să rămîi cum ești și să trăiești ani mulți, spre a vedea pe d-ra Marguerita întotdeauna fericită.

Iți trimit un roman de d'Annunzio :[3] *Le Vergini delle Rocce,* care face un zgomot asurzitor. Mie nu-mi place, fiindcă e opera unui decadent, dar place francezilor foarte mult, place italienilor ca stil (în adevăr, minunat). Te rog să citești introducerea cu luare-aminte : e tema lui Nitchke[4] (așa se ortografiază ?), superioritatea aristocrației asupra vulgului, pe care-1 numește *La Gran Bestia,* scrisă cu o vervă, cu o claritate de expunere uimitoare. E bună de închinat partizanilor votului universal..

Și astfel, cu o caldă sărutare de mînă, rămîn același bătrîn,

Duizza

21

Roma, 27/8 apriliu 1896

Iubită Mamitică,

De la ultima dumitale scrisoare îmi rămăsese parfumul unei hîrtii vechi, găsită într-un pachet legat cu îngrijire de o mînă scumpă : aş fi voit să răspund de atunci, dar nici dispoziţia mea sufletească, nici vacanţele matale nu-mi dau răgaz de a scrie. Telegrama ce mi-ai trimis de Paşte m-a rechemat la împlinirea datoriei.

E în adevăr ciudată firea noastră omenească, care aşa de bine ştie unele lucruri, cum bunăoară ştiu eu că mă iubeşti, şi totuşi găseşte în exprimarea lor repeţită o mîngîiere totdeauna nouă. Cuvintele cu care îmi spui că dacă ai fi fost mama mea ai fi ştiut să mă aperi de multe necazuri m-au mişcat pînă la lacrămi, deşi înţelegeam de mult că un asemenea simţimînt mă leagă de scumpa mea Mamitica. Şi vîrsta noastră şi depărtarea dau, sper, vorbelor mele sinceritatea cu care le simt.

Aş vrea, cu toate astea, să nu te înşeli asupra motivului sufletesc ce mă îndeamnă la asemenea confidenţe. Nu sunt un om nefericit, în sensul strict al cuvîntului, fiindcă pasul cel mare pe care l-am făcut în ultimii ani ai vieţii, anume căsătoria, mi-a dat tot ce a putut să-mi dea, şi niciodată nu mă voi gîndi la nevastă-mea decît cu o deplină încredere, cu cea mai caldă afecţiune. Dar tocmai în această lipsă de motive serioase de nemulţumire stă nefericirea : dacă le-aş fi avut, aş fi zis că acolo trebuie căutată cauza. Nu le am.

Nici nu e pustiu mai mare decît al lumei locuită de oameni, în care nu-ţi găseşti loc. Cu cît mergi mai departe, cu atît convingerea că *„non val cosa nessuna i moţi tuoi"*[1] se face mai mare. Cuvîntul care să definească o întreagă situaţie de felul acesta este *disperarea,* nu o disperare de nebun, militantă şi primejdioasă, ci disperarea inofensivă a omului care simte *l'infinita vanită del tutto.*[2] Disperare în literatură, că nu poţi prinde în cuvinte adecuate infinita transparenţă a unor imagini, sau că ele nu sunt înţelese ; disperare în raporturile tale cu lumea, că eşti judecat fără să fii cu adevărat cunoscut, după legende vechi şi stupide ; disperare în viaţa ta intimă, că îmbătrîneşti fără să fi făcut nimic. în sfîrşit, o jale întreagă care te îndeamnă să priveşti cu părere de rău la atîtea lucruri frumoase ce există în natură şi să regreţi că nu poţi trăi, ca cei vechi, pentru a trăi :

Fii fericit, şi fii acum :
***Acum* e ultimul cuvînt.**
Tot restul, un vârtej de fum,
Iar mai târziu un colţ de drum.
O cruce şi-un mormînt.[3]

Nu-ţi mai vorbesc, iubită Mamitică, de cumplita deznădejde ce te coprinde cînd vezi că fiinţe ce ţi-au fost dragi mor, că tatăl şi mama ta vor muri, că e aşa şi nu poate fi altfel, orce-ăi face şi orcît te-ai zbuciuma. Sufletul şi toate sentimentele noastre afective sunt un incident regretabil în natură. Nu numai că legile lui morale nu sunt garantate prin nimic, dar natura atentează încontinuu la dreapta aplicare a acestor legi.

Şi aşa mai departe, s-ar putea urma pînă la stingerea glasului sau uscarea cernelei.

Să ne întoarcem însă la cele bune, fiindcă sunt şi de acestea. Cea dentăi este tocmai ceea ce ne leagă pe noi :: o prietenie în care nici o umbră de nour nu se iveşte, cel puţin de la mine la dumneta. Te văd întotdeauna tot la un fel, şi această neschimbare fizică şi morală mă ajută să cred că nu eşti numai o dulce amică, ci amiciţia chiar.

9 apriliu

Ceva cam *pesimistru* am fost pînă aici, dragă Mamitico. Cinstit însă, n-am nimic de schimbat la cele de mai sus, deşi dispoziţiunea mea momentană e alta, n-am nimic de schimbat, fiindcă cele spuse nu sunt rezultatul unei stări histerice, ci al credinţei adînci şi cu încetul formată că aşa sunt lucrurile în lume.

Ieri seară eram într-o casă în care oamenii pun la mijloc ce au ei mai bun : amabilitate, lux, cuviinţă, plus umerii goi ai nevestilor lor. Două din aceste neveste băteau în mine cum ar bate într-o corabie scirocco şi tramontana : una cu nişte ochi albaştri, minunaţi, soţia unei brute ; alta, cu ochii negri, soţia unui biet creştin. Dumneta ce-ai fi făcut, Mamitico ? Filozofie pesimistră ? Eu mi-am luat pălăria, am aprins o ţigară şi am ieşit, cu gînd de a mă uita la stele. Dar ploua. Am intrat în fundul unei birji mizerabile, care mă lovea cu capul de toţi păreţii, şi m-am întors acasă, aducînd imaginea celor două perechi de ochi în singurătatea odăii mele.

Fiecare se bucură de bunurile altora cum poate. Dar, în general, cine lasă ochii frumoşi ai nevestelor pentru stele are multe şanse să devie pesimistru, cînd hu e croit din stofa cam vulgara a amanţilor de profesiune.

O să mă ţii de rău că aduc vorba despre binele aproapelui. Tine-mă de rău, că tot dulce are să-ţi fie glasul. Aş vrea să pot veni o dată pe săptamină în colţul de sub fereastră şi să-mi deschid inima către matale. Aici n-am pe nimeni amic, afară decît pe nevastă-mea către care însă nu se poate vorbi de ochii sus pomeniţi. Lipsa de destăinuire, în propria limbă, m-a făcut să mă deprind a grămădi totul în înălţimea ideală a sufletului, •de unde iese cîteodată cîte un crîmpei de poezie, slabă, anemică. -

Şi destul. Hristos a-nviat.

Fii sănătoasă, ca să te găsesc ca întotdeauna cu mintea înţeleaptă şi sufletul blînd pentru aşa-zisul matale .„poet".

Dulzza

22

Roma, 2/14 septembrie '96

Iubită Mamitică,

De 15 zile de cînd m-am întors în zidurile Romei, mă tot gîndesc să-ţi scriu. Au trecut aceste 15 zile si nu ţi-am scris, cum n-am scris aproape nimănui, cum n-am făcut nimic, trăind într-o absolută singurătate, ieşind cîteodată pe malurile pustii ale Tibrului, şi gîndindu-mă, gîndind mereu, la cîte au trecut, la cele ce au să vină. Dumneta, care petreci două luni în fortificaţiele pensionului, parcă te-ai duce în cine ştie ce depărtare de băi, şi trăieşti fericită, vei înţelege ce farmec trist găsesc eu în această singurătate silită, cum mă deprind cu dînsa, cum sfîrşesc prin a o iubi. Doamne, cîte feţe mai are prisma asta sufletească ! Acum o lună eram la Florenţa, rătăcit prin Bargello pentru a zecea oară, şi entuziasmat pentru a zecea oară de Jean Bologne,[1] de Donatello,[2] de Luca della Robbia;[3] peste cîteva zile eram la Vallombrosa, la 1000 de metri înlăţime, făcînd, după un prost obicei rămas din tinereţe, asediul unei nemţoaice monumentale ; după alte cîteva zile respiram fericit, în mijlocul copiilor mei, aerul din Brianza, uitîndu-mă în ochii frumoşi a lui Mutzili (pentru lămurirea matale, trebuie să-ţi explic că Mutzili nu este un pisic, ci este băiatul meu cel din urmă) ; peste o săptămînă eram la Bellagio, pe lacul de Como, în cel mai frumos clin de pămînt ce se poate închipui : acum sunt aici, în singurătatea solemnă a Romei. Fără nici un necaz serios, mă simt trist, coprins de acel fel de disperare înăbuşită ce mi se pare că trebuie să se găsească în toate sufletele, cînd vine ceasul reculegerei, cînd gîndul te poartă îndărăt şi înainte, cînd îţi apare evidentă nestatornicia lumei şi a însăşi firei tale.

Nu te vei mira, prin urmare, că am pus 15 zile pînă. să mă disfac de toropeala asta şi să-ţi scriu. Dealtfel,, d-na Miller, pînă la 2 septembrie, era cu totul şi cu totul la dispoziţia părinţilor, cum anunţă prospectul din. *Voința națională,* iar subsemnatul, nevenind în calitate- de părinte, ci de amic, putea să găsească colţul de sub. fereastră ocupat de cine ştie ce zarnacadea de cucoană.. Eu îţi spun drept, Mamitică : e un noroc, pe de o parte, că nu trăiesc în Bucureşti, fiindcă aş fi gelos de fotoliul din fereastră, de convorbirea d-tale prietenoasă cu toţi moşierii, cărora le închizi ochii sau îi priveşti peste ochelari, întocmai cum îi închizi şi cum priveşti cînd vorbeşti cu mine. Trec peste popasul din *parta.tQTrzul* de la

poartă... Pe acesta îl urăsc, chiar cînd îl păzeşte cîte un măr mălăieţ de guvernantă frumuşică ; îl urăsc, împreună cu tot cucurigul în care se află, zidit de fantazia afumată a vreunui pietrar deVenit arhitect, şi nu-mi e drag decît rîndul de case tupilat, în care prietenii găsesc o Mamitică, o ciuboţică şi dulceaţă zaharisită de cireşe amare. Aşadar, ne-am înţeles : să nu mă ţii în *parlatoriu* nici un minut, cînd voi veni.

Am Văzut, tot din prospect, că d-ra Marguerita s-a întors de la Geneva. Cît de mult doresc s-o revăd : s-a schimbat sau e tot ca în portretul ce mi l-ai trimis şi despre care fetiţa mea spune lui frate-său : „ça c'est *Mamitică de papa, tu sais, cette dame qui m'a envoyé le joli médaillon, joli, joli ; et celle-ci est sa demoiselle*".

Altceva nu mai ştiu nimic de la mata. De la 26 dec./7 lan. '96, data ultimei scrisori, a trecut o vacanţă şi alta, fără să ne scriem. în vacanţa Pastelor eu eram prea abătut de starea sănătăţii lui socru-meu[4] (care a şi murit la mine) ca să am seninătatea sufletească de a scrie; mata se vede că iarăşi nu erai destul de liberă. Romanul lui d'Annunzio, pe care ţi l-am trimis atunci, se publică tradus în *Revue des Deux Mondes*. îmi pare mai frumos în limba franceză, cu prescurtările din introducere. D'Annunzio e un decadent, din punct de vedere al clasificării didactice şi faţă de un romancier'ca Tolstoi, dar e un decadent cum era Rafaël faţă de Michel-Ange. Ceea ce este personal şi incomparabil în romanele lui, pe lîngă coloritul stilului, este psihologia acută; rafinată, a frumuşeţei medio-evale, transmisă nouă de Renaşterea italiană pe calea monumentelor, a villélor, a fîntînelor ; este înţelegerea farmecului vetustăţii ; este mîndria conştientă de a se coborî dintr-o stirpe splendidă, din stirpea acelor Duci-Condottièri ce au umplut Italia şi lumea cu crimele, vandalismul, eleganţa, luxul, gustul artistic, dar mai presus de toate cu valoarea lor personală, curagiul, destoinicia lor. Erau bandiţi sau oameni de omenie, luptau pentru cauza lor sau pentru a altora, însă în toţi era un prisos de viaţă, o risipă de energie morală, ce nu se găseşte în nici un alt moment al istoriei omeneşti, decît poate, poate la greci, pe vremea luptelor intestine şi a războaielor cu perşii, cînd în acelaşi timp trăiau oameni ca Leonidas,[5] Aristide,[6] Themistocle,[7] Eurybiad[8] etc. Şi cînd te gîndeşti că [...] Max Nordau[9] zice undeva *(Din Alhambra la Kremlin)* că, în familia popoarelor, germanii reprezintă elementul bărbătesc, iar latinii pe cel femeiesc !... Poporul latin, care, sub diferite forme, a trăit aşa de mult şi aşa de glorios şi care pare chemat la o viaţă viitoare nouă, trebuie să fie un popor în care *tocmai* calităţile bărbăteşti domină, deoarece este ştiut în biologie că numai acele speţe trăiesc şî sporesc în care *bărbatul,* prototipul rasei, este voinic, înzestrat de natură cu mijloace de apărare puternice. Prin urmare, faptul însuşi al vieţei lungi, într-un popor, e semn de bărbăţie. O cetire a lui Sismondi[10] ar fi urgent recomandabilă d-lui Max Nordau ([...].

Dragă Mamitică, îţi cer iertare de aşa lungă digresiune, precum şi de glumele privitoare la *popoarele femei.* Aci nu se atinge individul femeie, ci slăbiciunea unor rase,[11] pentru cari cuvîntul femeie servea de termen de comparaţie. Iar matale, care ai toate calităţile fondamentale, ca energia morală, stăruinţa etc. ale unui bărbat, vei înţelege ce am vrut să zic.

Revenind la d'Annunzio, te-aş ruga să citeşti (traduse în franţuzeşte) romanele lui : *II piacere* (tradus şi apărut în volum sub titlul *L'Enfant de volupté)* şi *Le Vergini délie Rocce* (în *Revue des Deux Mondes),* ca să vezi ce incomparabil artist e. Ştiu că citeşti italieneşte, însă, cînd e vorba de a gusta pe un artist ca acesta, a cărui tehnică evocativă e de o nespusă putere, trebuie să cunoşti limba în care scrie el pînă în toate nuanţele sale. Experienţa mea personală m-a convins de adevărul acesta. Eu cunosc, în linie descrescîndă, 4 limbi : română, franceză, italianăşi engleză (aceasta din urmă puţin, şi numai pentru cetire). Ei bine, emoţiunea mea artistică urmează aceeaşi scară. Am întreprins cetirea clasicilor engleji, pentru seama mea, cu traduceri franceze alături şi după aceea traducînd eu însumi în româneşte ; aşa mi s-a întîmplat cu Byron *(Mazeppa), Mdid of Àthens,*[12] ou Tennyson[13] *(Claribel, Lilian* etc.) ; în proză, cu Bulwer,[14] *The last days of Pompeii.* Şi pot zice că tot cam aşa mi se întîmplă cu d'Annunzio, cetindu-1 în franţuzeşte, după ce-1 cetisem în italieneşte. Şi doar ştiu

italienește, bine. Explicațiunea e simplă : emoțiunea artistică, în literatură, spre deosebire de artele plastice și de muzică, are nevoie de stabilirea unui curent artificial perfect între artist și,public : limba. Pe cînd pentru toți oamenii cu temperament artistic și un oarecare grad de cultură o bucată de muzică e o pagină înțeleasă, pentru nemții care nu știu. deloc franțuzește, o poezie franceză recitată e o pagină închisă <; pentru cei ce știu puțin, e un tablou văzut în întuneric ; pentru cei ce știu bine, e o emoțiune. Cum cea mai mare parte a frumuseții literare stă în formă (mai cu seamă în poezie), iar forma literară stă în întrebuințarea cuvintelor adecvate și evocative — cine nu cunoaște adînc o limbă nu poate înțelege, la același grad, frumusețele ei literare.

Și punct. Dacă o vrea Dumnezeu, sfîrșesc.

De iarnă ne vedem. Respectuoase sărutări de mînă de la

Duizza

Te rog să-mi scrii.

23

Roma, 13/25 februarie 1898

Dragă Mamitico,

Iată un an întreg: de la ultima noastră întîlnire. De atunci nici un rînd, — decît doar telegramele de anul nou. începem să numărăm vremea ca portughezii, cu *contos di reis.*[1]

Și, cu toate astea, eu m-am gîndit de multe ori la dumneta, la fondul fericit pe care 1-a ascuns natura după ochelarii fumurii ; la ochelarii înșiși, cari reprezintă oarecum întîmplările vieții, nestatornice și nedrepte ; la statornicia caracterului dumitale si la multe altele.

într-unui din romanele mele viitoare am să încerc a pune o Mamitică ideală. îmi dai binecuvîntarea ? Să mi-o dai, fiindcă altfel mi-o iau cu de la mine putere.

Și, fiindcă vorbim de roman, te rog să-mi spui de îți place sau nu *în război.* îmi închipuiesc că-1 citești, deoarece anul trecut, *Convorbirile* în casa matale erau la mare favoare. Nu cred ca de atunci pînă acum orientațiunea literară să se fi schimbat în strada Primăverii. Dacă s-o fi' schimbat, asta însemnează că ai alt profesor de filozofie în locul lui Dragomirescu.[2] Asta este, în general, menirea doamnelor, de a îmbrățișa... opinia bărbaților. La matale, situația era și mai complicată : între domnișoarele Marguerita, Sion și Lupașcu pe de o parte, cari reprezentau curentul goncourian de pe vremuri, și tinerii mai mult sau mai puțin geniali, de la puternicul Barbu[3] pînă Iar articulatul Găvănescul,[4] pe de alta, opiniele scumpei mele Mamitica se mlădiau după afecțiunile sale, cu nota gentilă dominantă și cu ironia gata să semnaleze nuanțele de ridicul. Așa e ?

întoarsă astăzi către *Convorbiri,* te rog să-mi spui care e opinia dumitale asupra ultimului meu roman.[5] Dacă nu l-ai citit, te rog să-1 citești.

De la Roma nu pot să-ți spun nimic, sau ar trebui să-ți spun prea mult. îmi închipuiesc că d-1 și d-na Sihleanu, împreună cu d-ra Lupașcu, ți-au descris și redescris capitala vechii lumi. Pentru mine, cu toate că viața modernă e foarte absorbantă, nu pierd niciodată din vedere oaracterul vetustății romane. în ceasuri grele, partea rănită a personalității noastre sufletești, care, în alte orașe banale, se ridică la unghiul ascuns al puterii de a suferi, aici se împrăștie în unde de melancolie, oarecum impersonale, cari se confundă cu melancolia pietrelor și a vremii trecătoare. Aici apare mult mai evidentă neinsemnătatea individului și mai consolatoare legătura istorică a unuia cu toți. La vreme de gînduri serioase, cînd ne socotim cu noi și firea noastră muritoare, eu zic adesea că .dacă n-aș fi român, cu dor de cîmpul nostru pustiu, aș vrea ca mîna mea de lut să se odihnească în Campo Verano de la Roma. Dar aceasta nu va fi, pentru că nu se cuvine să fie.

Copiii mei sunt bine ; nevastă-mea de asemeni. Băiatul din urmă se face nostim de tot. începe să vorbească, o gallimatia nemţeasco-franţuzeasco-italiană, de nu mai înţelegi nimic. Româneşte ştie tatăl nostru, plus cîteva necuviinţe, deoarece *pot ca să zic* că-1 învăţ să înjure. Asta e o pedagogie nouă.

Sunt preocupat de băiatul cel mare,[6] care la martie are 6 ani. Sunt hotărît să-1 aduc la toamnă în ţară şi să-1 las acolo doi ani spre a învăţa româneşte bine. îţi poţi închipui cît de greu îmi vine, atît mie cît şi mai cu seamă mă-sii. Dar, pe cît trăiesc părinţii mei, voiesc să le dau mîngîierea de a avea un copil al meu lîngă dînşii, dacă nu ne pot avea pe noi toţi.

înainte de a sfîrşi, te rog să comunici lui Barbu că discursul rostit de dînsul asupra legii învăţămîntului[7] îl împărtăşesc cu totul. Asta e singura notă dreaptă : respectul de tradiţie şi de clasicism. Aştept *Monitorul oficial,* ca să citesc cuvîntarea întreagă.

Complimente afectoase domnişoarei Margherita şi dumitale toate respectoasele şi caldele gînduri ale vechiului amic,

Duiliu Z.

24

Roma, 12/24 aprilie 1898

Dragă Mamitico,

N-am răspuns telegramei din ziua de Paşte, aşteptînd un moment de libertate pentru a-ţi scrie. Nu-ţi voi ascunde că în locul depeşii aş fi fost mai bucuros să primesc o scrisoare ; dar se vede că eşti ocupată.

Aş fi dorit cu atît mai mult această scrisoare, cu cît dorul meu de ţară se face tot mai mare. Ştiu că în acest sentiment ne deosebim cu totul; dar protestaţiunile dumitale împotriva celor româneşti fac parte ele însile din

ticurile noastre naţionale. Dealtfel, în detaliu, te înţeleg foarte bine ; cine nu vede pe Mamitica, ascunsă pe după ochelarii săi fumurii, *tractînd* cu stimabilii de la Mizil ?...

Dar sentimentul de ţară e ca linia munţilor văzuţi de departe ; ea se ridică sus şi în curba ei moale nu se mai zăresc asperităţile, corhanele şi văgăunile.

în acest ordin de idei, te-am fost întrebat ce impresie îţi face romanul meu *în război.* Repet întrebarea. Dacă ai avut vreme să-1 citeşti, fie dumneta, fie d-ra Marguerita, şi aţi găsit ceva care vi se pare incongruu, vă rog să-mi spuneţi : sunt gata să modific, dacă observaţia mi se vă părea dreaptă. Lucrarea se va publica **în** volum.

Ai văzut că Academia m-a ales membru corespondent. Aceasta este una din acele tîrzii satisfaceri ce nu mai are nimic din cruda dar puternica bucurie a laudelor primei tinereţi. După ce am fost de 4 ori discutat şi respins, a 5-a oară am trecut, ca un şcolar prost, care nu mai rămîne repetent, din. mila profesorilor. Superioritatea mea sufletească faţă cu cei ce mă discutau şi mă respingeau stă în aceea că n-am cerut niciodată nimic şi nu eram în curent cu cele ce se petreceau, decît *apres coup.* As<-tăzi, ales, am mulţumit celor ce s-au interesat de mine, şi basta.[1]

Copiii mei sunt, toţi, bine. Cei doi mai mari au început să guste farmecul scrisului şi al cetitului. Ce de mai călimări răsturnate ! Creioanele mele dispar ca în poveste. Şi nu-ţi mai vorbesc de notele trăgănate ale pianului, do... re... Cînd ţi-e lumea mai dragă, atunci începe armonia. Şi cu toate astea, eu mă bucur, ca orce Vasilache de părinte. Dumneta, care cunoşti atît de bine eomicitatea acestor scene, eşti prea blazată ca să te mai mişte fondul omenesc ce se ascunde sub nota bufă.

Nevastă-mea, care mă întreabă regulat de ţi-am scris sau nu, te roagă să primeşte afectoasele sale complimente. Eu îţi sărut mînile cu dragoste şi trimit d-rei Marguerita o prietenească strîngere de mînă.

Duiliu Zamfiresco

25

Roma, 31/15 ianuariu 1899

Dragă Mamitico,

Telegrama matale a trecut printr-o serie de necazuri, unul mai comic decît altul, şi n-a ajuns în mînile mele decît ieri seară. Aşa că, neputînd să-ţi răspund *du tic au tac,* iau drumul, mai lung dar şi mai surîzător, al scrisorii.

Va să zică, tot îţi mai aduci aminte de mine. *Meno mole*[1] că la fiecare sfîrşit de veac ne hiritisim. Recunosc, dealtminteri, că vinovat sunt chiar eu, dar nu am nici o dificultate de a recunoaşte că mata eşti şi mai vinovată.

Fiindcă suntem la capitolul ăsta, trebuie să-ţi spun că aveam de gînd, luna viitoare, să cad ca un bolid în strada Primăverii, spre a te surprinde în *tête à tete* cu vreun moşier de la Ulmeni în parlatoriul clasic de la poartă. Mă gîndesc cu o nespusă plăcere la momentul revederii, cu atît mai mult cu cît intră în proiectele mele de a aduce şi băiatul. îi întrerup şcoala, dar nu pot face altfel, deoarece vara sunt silit a rămîne la Legaţiune, în lipsa ministrului.

Prin urmare, de astă dată voi fi scurt, mărginindu-mă a te ruga să primeşti cele mai afectuoase complimente din partea nevesti-mii, atît d-ta cît şi d-ra Marguerita ; eu voi aduce cu mine toată iubirea şi tot respectul ce am pentru d-ta.

La mulţi ani, noroc şi ferioire,

Duiliu Z.

26

Roma, 15/27 aprilie 1899

Dragă Mamitico,

E probabil ca să primeşti scrisoarea mea în ziua de Paşte ; prin urmare, anticipînd, îţi zio „Hristos a înviat !"

Am plecat din Bucureşti fără să te pot vedea. în ziua în care am venit să-mi iau rămas bun de la d-ta, ieşiseşi. îţi mărturisesc că dacă, după regulele convenţionale ale politeţii, îmi părea rău că nu te găsesc, după măsura mea sufletească nu-mi părea rău, deoarece despărţenia oboseşte şi întunecă pornirile inimei. Mai bine cu amintirile convorbirei din urmă, decît cu jalea unui adio palid.

Şi fiindcă vine vorba despre conversaţiunea noastră literară, te anunţ că-ţi trimit un roman, *Quo vadis,*[1] asupra vieţii romane din prima epocă a creştinilor, foarte interesant. Eu l-am cetit în italieneşte, dar am auzit că e tradus şi-n franţuzeşte, şi-n englezeşte. Cum mata eşti foarte poligloată, limba puţin importă.

Totodată te anunţ că trimit un cadou d-rei Marguerita, acela pe care voiam să i-1 aduc la venirea mea. îi urez să se mărite în curînd, şi să-1 considere ca dar de nuntă. Dacă cumva d-sa este contra acestui aşezămînt social, să-1 primească sub p altă formă, bunăoară sub aceea a prieteniei respectuoase şi devotate.

Aştept să-rrii răspunzi şi îţi sărut mînile dorindu-ţe.

i *Duiliu Zamfiresco*

27

Roma, 2/15 mai 189»

Dragă Mamitico,

Sunt mai bine de 15 zile de oînd ţi-am scris, trimiţîndu-ţi prin Bocea un roman şi prin Marchesini un mic obiect pentru d-ra Marguerita.

Te-aş ruga să-mi răspunzi, mai cu seamă de primirea şopîrlei, aleasă de mine cu dragoste. Expediţiunea a fost făcută de fabricant, în plic recomandat ; eu am recipisa poştei.

îmi rezerv plăcerea de a-ţi scrie mai lung după.ce voi fi liniştit asupra primirei obiectului. Pînă atunci, sărutări de mină, cu iubire primprejur şi o mulţime de alte dulci lucruri.

Duiliu Z.

28

Roma, 1 august 1900

Dragă Mamitico,

Scriu eu, în locul nevestei, cîteva rînduri, spre a te înştiinţa că am trimis astăzi, prin poştă, la adresa matale, un mic vălătuc conţinînd fotografia cerută.

Zic *cerută,* deşi eu am îndoieli asupra exactităţii legendei de sub tablou : acolo se vorbeşte de Calypso[1] surprinsă *în poziţie ;* pe cînd în realitate trebuie să fie Calisto. Numai, era această Calisto nimfa Dianei (despre care îmi pare că se vorbeşte în *Metamorfozele* lui Ovidiu) ? sau Callisto,[2] fiica lui Lycaon, regele Arcadiei, transformată în urs de Junona, fiindcă, probabil, lăsase pe Jupiter s-o sărute ?

Dar, orcare ar fi exactitatea legendei, cred că tabloul ăsta este. Şi dacă este ăsta, dă-mi voie să te întreb cine are gusturi aşa de poetice şi de prolifice ? îmi închipuiesc că trebuie să fie vreo pensionară de-a matale, astăzi măritată, care nu se bucură de gloria maternităţii în acest caz, *îl n'y a qu'ă s'adresser ă Jupiter.*

îmi rezerv plăcerea să-ţi scriu altă dată mai lung. Acum sunt* ocupat şi preocupat de fel de fel de afaceri. Ai văzut ce oroare, cu asasinatul regelui Humbert ?[3]

Nevastă-mea, care de vreo 3 săptămîni suferă de friguri uşoare, îţi trimite cele mai afectuoase complimente. Eu, de asemeni, îţi sărut minutele şi rog pe gentila mea amică Margherita să ia roşeaţa rozei dacă vrea să-mi fie dragă. Ce lucru minunat e a fi tînăr, ca d-ra Margherita, cu talent şi cu o mamă ca Mamitica... *E su l'animo l*[4]

Duitza

29

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11/24 august 1900

Dragă Mamitico,

Soră-mea, Marcela,[1] măritată şi despărţită de mitocanul ei de bărbat, doreşte să reia catedra de limba franceză, pe care, înainte de a se mărita, o avea provizoriu la o şcoală secundară din Focşani. Se pare însă că pentru a se prezenta la concurs are nevoie de o diplomă.

Te rog să-mi spui pe ce cale legală poţi da o asemenea diplomă de la şcoala dumitale. Trebuie să treacă un concurs ?. Trebuie să urmeze cursuri speciale, şi dacă da, pe cît timp !

Soră-mea e gata să facă toate cheltuielile trebuitoare si să se supună la toate regúlele prevăzute de lege.

Mă adresez lungei dumitale experienţe şi bunelor poveţe amicale.

De astă dată ca un om de afaceri : scurt şi pedant. Duiţa va răsări mai tîrziu şi va veni să-ţi sărute minutele cele prieteneşti. Deocamdată e singur cuc la Roma.

Te rog să-mi răspunzi la întrebare şi să-mi spui ce face d-ra Margherita. Acuma, după ce Pekinul a căzut, pericolul galben nu. mai există.[2]

Duiliu Zamfirescu

30

Ce 24 Août 1900, Focsani

Très respectée Mamitica,

Je viens tout honteux répondre à votre aimable et bonne lettre, qui m'a surpris et m'a fait si grand plaisir

Vous avez raison, ma bonne Mamitica, de me reprocher si aimablement mon impolitesse, car je me suis comporté envers vous d'une manière si peu gentille, que l'on se demanderait vraiment si o'est dans une si bonne pension que j'ai reçu mon éducation.

J'éspère cependant que par votre encouragement, je pourrai dorénavant réparer ma faute, et entrer de nouveau dans votre sympathie qui m'est et me sera toujours si chère !

Quoique ça soit déjà un peu tard, je ferai de mon mieux, ma chère Mamitica, pour trouver des parents amateurs de placer leurs enfants en pension et j'éspère pouvoir vous rendre ce petit service, bien petit d'ailleurs, en comparaison de toutes les bontés que vous avez eues pour moi.

Je crois du reste pouvoir bientôt vous exprimer de vive voix toute ma reconnaissance, espérant faire le voyage avec ma soeur, au mois de Septembre, à Bucarest. Je vous prie, ma chère Mamitica, de transmettre mes compliments affectueux à Marguerite et à Madmoiselle Reich, quant à vous, croyez, je vous prie, à ma grande sympathie et au profond respect que je vous porte.

Votre dévoué,

Douitza

31

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 7 febr. 1901

Dragă Mamitico,

Scrisoarea dumitale din urmă m-a zdruncinat sufleteşte foarte mult. Deşi nu împărtăşesc disperarea ce te-a cuprins la plecarea din strada Primăverii, totuşi înţeleg

această disperare : acolo ai trăit dumneta 27 de ani., cei mai frumoşi, cei mai siguri ai vieţii, fiind anii maturităţii, vîrsta la care omul visează mai mult decît orcînd şi adesea îşi vede visurile împlinite ;' acolo ţi-âi văzut copila crescînd ; acolo s-a înfiripat o întreagă generaţie : pe acolo au trecut prieteni scumpi **Vremurilor** acelora. Toate acestea le înţeleg, dar nu le împărtăşesc. Firea mea optimistă mă face să urăsc, său, în toate cazurile, să nu regret locurile **şi** timpul în care am suferit. Cred chiar că nu numai eu, ci toate făpturile omeneşti sunt aşa alcătuite, iar cele ce, din greşeală, sunt alcătuite altfel, trebuie să-**şi** îndrepteze sufletul spre lumină nouă şi viitor : nu încape aici bătrîneţe, că doar cel **mai** mare bun al vieţii noastre pămînteşti este sperarea, cu alte cuvinte **iluzia.**

Negreşit că pentru o minte organică, ale cărei planuri şi îndreptări nu ajung la nici un rezultat, e un moment de tremur, în care nu se mai vede nimic limpede. Adevăratele naturi puternice biruiesc însă momentul acesta.

Dumitale îţi rămîne un copil bun, a cărui carieră asigurată nu te mai poate preocupa, şi a cărui fire încîntătoare îţi aduce mulţumiri de fiecare minut. A trăi lîngă copilul dumitale, în pacea deplină a gîndurilor şi în tovărăşia de idei a cărţilor bune, e o viaţă de invidiat.

Mai sunt apoi şi prietenii devotaţi, mai prieteni acum decît oricînd. M-am gîndit să te rog a veni la Roma numaidecît. Nu ştiu dacă lichidarea afacerilor nu te reţine încă la Bucureşti.

Vei găsi aci alăturat un bilet de drum-de-**fier,** cu care **poţi** merge orunde. Te rog să-1 primeşti fără a murmura şi să-1 consideri ca semnul recunoştinţei mele pentru modul dezinteresat cu care ai binevoit a creşte'pe soră-mea,' într-un timp în care eu eram strîmtorat. Cunosc delicateţea d-tale ; totuşi sper că vei înţelege sentimentele ce mă fac a trece peste banalitatea zilnică, oferindu-ţi prietenia mea.

Dacă nu poţi veni acum (**şi** nu **insist** *pentru acum,* deoarece plouă mereu), **ai** putea veni de sărbătorile Paştilor. Ai dormi la un otel **şi ai** trăi **tot** restul cu **noi ;**

aceasta, fiindcă nu am o cameră destul de frumoasă spre a o pune la dispoziţia dumitale. Nevastă-mea ar fi încîntată. E de prisos să mai adaog că ceea ce face mîna mea dreaptă nu ştie mîna stîngă.

în fine, orcum vei hotărî va fi bine hotărît. Lasă-mi, numai, mîngîierea de a şti că am putut a-ţi fi folositor în vremuri grele, deschizîndu-ţi braţele prieteniei celei mai devotate.

îţi sărut mînile şi te rog să ridici fruntea, că doar n-avem de trăit două vieţi.

Duiliu Zamfiresco

32

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 6 martie 1902

Dragă Mamitico,

Te plîngi cu drept cuvînt împotriva mea, că nu-ţi mai scriu şi că te uit. Nu ţi-am mai scris, e drept ; dar nu, te-am uitat. Numai vremurile se prefac : precum dumneta, ieşită din ungherul ferestrei din strada Primăverii, pari rătăcită, ca un atom în sălile imense ale Azilului,[1] tot aşa eu, prins în vîrtejul vieţii, rătăcesc între o mulţime de planuri şi gînduri contrarii, încercînd totdeauna să fac bine, şi nereuşind decît numai eîteodată.

Ar fi greu să-ţi spun pe şartul lor toate : scriu, şi despre asta ar trebui să fii informată, că doar eşti acolo unde se publică lucrarea mea *(Arta şi literatura)*.[2] Vei binevoi a-mi spune cum ţi se pare noul roman, *îndreptări;* visez şi fac planuri pentru o viitoare statornicire a familiei mele în ţară, cel puţin pe vară, şi pentru a atinge scopul acesta umblu pe la notari, prin tribunale

etc. ; merg prin lume, unde cu tot părul alb ce mă năpădeşte, mai prind totuşi oîte o privire binevoitoare, care încălzeşte pustiul de gînd ştrengăresc ; merg la Legaţie, ca un cal deprins cu drumul; umplu pe strade, bucurîndu-mă de lumina blîndă a soarelui şi de parfumul florilor, iar de se-ntîmplă să am alături pe fiu-meu Alex, cu atît mai mult mă bucur cînd simt gentila înfiripare a unei naturi fine. Aşa încît, între un sibaritism cinstit şi între aspiraţiuni poate nerealizabile, mă duce viaţa la vale, iar eu, ca jidovul de demult, înalţ în gînd imnuri către Iehova şi—i mulţumesc că mi-a dat şi atît: putea să-mi dea cu mult mai puţini...

înţelegi acum de ce nu scriu scrisori ?

Pentru o corespondenţă zilnică, se cer lucruri deopotrivă împărtăşite. Viaţa celor ce se răsfrîng înlăuhtru sau în afară prea departe, dă în corespondenţă sau accente prea personale sau banalităţi.

Pe dumneta însă nu te uit, după cum dealtminteri nu uit pe nici unul din vechii prieteni. Pe dumneta mai cu seamă nu te uit, fiindcă eşti Mamitica cea pururi binevoitoare, cea ca o soră pe nedrept lovită de soartă, pentru care orce sacrificiu devine o plăcere. Şi fiindcă suntem îndrumaţi spre calea confidenţelor, te rog să-ţi deschizi inima şi să-mi spui ce faci şi mai cu seamă ce pot să fac eu pentru dumneta. Nu ştiu dacă înţelegi bine ceea ce vreau să zic. Vreau să zic că eu mă simt încă plin de datorie, de recunoştinţă faţă cu d-ta, pentru modul gentil cu care ai tratat pe soră-mea şi vreau să mai zic că ceea ce fac eu numai eu ştiu. Prin urmare, la orce nevoie, te rog să nu mă uiţi şi mai. cu seamă să nu te sfieşti a-mi vorbi olar, că doar atîtea lucruri omeneşti înţeleg eu, dragă Mamitico !

Mă opresc, pentru a nu depăşi margínele ce prietenia şi devotamentul meu pentru dumneta îmi permit a atinge. îţi sărut mînile şi te doresc.

Duiza

Uitam să adaog că soră-mea Marcela şi-a regulat" poziţia şi e foarte liniştită.

33

VIA CONPOTTI, 61
limprlmat]

Roma, 2/15 mai 1902

Dragă Mamitico,

Am încercat, în scurta mea trecere prin Bucureşti, să te văd. Pentru aceasta am telefonat la Azil, de unde nu mi-a răspuns nimeni ; apoi, cu toată vremea infamă din ziua aceea, am venit eu însumi. Doream foarte mult să te găsesc, ca să vorbim mai îndelung asupra proiectelor din ultima d-tale scrisoare, ce mi-a fost remisă la Focşani.

Mi-am dat seama însă că, în urma nenorocirei ce v-a lovit, prin moartea d-lui Lupaşcu,[1] gîndurile au luat altă direcţie, şi nu mai era loc a insista asupra lor. Te rog să fii bună a prezenta familiei condoleanţele mele respectoase, scuzîndu-mă totodată pe lîngă d-na Lupaşcu, că nu am putut în cele 2 zile ce am stat în Bucureşti a mă prezenta în persoană, cum eram dator.

Nu am lipsit a pune în curent pe soră-mea Marcela cu proiectele d-tale. Ea e foarte atinsă că te-ai gîndit la dînsa, dar şi foarte nenorocită că situaţiunea familiei noastre hu-i îngăduieşte să se depărteze de Focşani : în adevăr, tată-meu, care are aproape 80 de ani, nu se mai poate ocupa de interesele sale, iar dintre băieţi, eu şi frate-meu cel mic[2] suntem în străinătate, iar maiorul[3] e absorbit de treburile lui ; aşa că soră-mea Marcela se ocupă de toate ale noastre, ba chiar şi de afacerile mele.

Proiectele d-tale, dragă Mamitico, nu se pot judeca lesne. Ar trebui să am toate elementele întreprinderei, ca să pot formula o părere, şi nu le am.

A priori aş formula următoarea opinie : dacă activul şcoalei d-tale este mai mare sau chiar numai egal cu

pasivul, lichidează ; dacă este mai mic, fă cum te-o povăţui conştiinţa: fiind vorba de o întreprindere atît de complicată, cum este şcoala, rezultatele nu se pot valuta numai în bani, prin urmare, nu ţi se pot aplica, strict; articolele codului de comerţ.

In toate cazurile, îmi pare greu s-o iei de-a capo. Viaţa are legi ineluctabile : şi cei mai buni — şi mai cu seamă cei buni — se ostenesc. Pentru a întreprinde ceva cu succes se cere neapărat o doză de iluzii. Din nenorocire, d-ta nu poţi să mai ai nici o iluzie în reuşita bănească a şcoalei, atît fiindcă ştii din experienţă cum merg lucrurile, cît şi mai cu searnă fiindcă institutele de învăţămînt secundar pentru fete sunt un izvor de dezechilibru social, căci dau pletoră de semisavante, ce nu găsesc în stat o întrebuinţare potrivită şi remunerativă. Din punctul d-tale de vedere, trebuie să ţii seamă că aceste fete sunt în general fără mijloace, prin urmare că nu pot plăti cît şi cum s-ar cuveni pentru ca să poţi ţine şcoala întotdeauna bine; din punct de vedere social, d-ta nu le poţi da o carieră, dîndu-le diploma.

Am vizitat din întîmplare palatul poştelor, unde directorul g-1 (un vechi prieten) a ţinut 'să-mi arate si instalaţia telefoanelor. Cu ocazia asta am aflat că acolo sunt în permanenţă 100 de domnişoare ieşite de prin şcoli, ce lucrează ani întregi gratis cîte 8 ore pe zi, fără a se scula de pe scaun : că direcţia actuală, din milă. le-a redus această muncă silnică la 4 ore pe zi ; că după ce le vine rîndul să fie plătite primesc 30, 40 şi 50 frs. pe lună, cu alte cuvinte mizeria neagră, sau prostituţia. Şi cu toate astea, la fiecare loc nou vacant se prezintă cîte 200 de candidate.

Negreşit că dintr-un punct de vedere indiferent, se poate considera lucrul ca natural tot astfel petreednd-se şi în alte ţări. Dar tocmai în asta greşim : din momentul ce noi nu avem un proletariat feminin, — de ce să-1 creăm ? Ştii dumneta că nu poţi găsi vechil la moşie din cauza muierilor cari nu vor să meargă la ţară !... Şi ce e mai frumos şi mai interesant pentru o femeie cu capul pe umeri decît să ducă o gospodărie ? Eu nu înşir cuvinte într-aiuri, ci vorbesc cu convingere :

viaţa femeilor, cînd nu poate să se desfăşoare pe culmele înalte ale inteligenţii, este mult mai fericită şi mai plină înlăuntrul familiei, că asta doar e legea naturei. Nouă ne lipsesc braţe, şi creăm capete şi ce capete !...

Dealtfel, asta e părerea mea şi despre bărbaţi.

Prin urmare, draga mea prietenă, renunţă a te mai întoarce la şcoală.

Şi dacă, cu toate astea, dumneta vezi lucrurile altfel, spune-mi ce vezi. Sunt gata să te ascult şi, de pot să 'te ajut în ceva, mă consider fericit a o face. îţi sărut mînile amîndouă cu respect,

D.Z.

Aş dori să ştiu cu siguranţă de citeşti italieneşte curent, ca să-ţi trimit cîte ceva din literatura **modernă** italiană. Mie îmi plac foarte mult romanele bune, şi mi se pare că aşa trebuie să fie toată' lumea.

De aici nu pot să-ţi spun nimio important. Ai mei sunt toţi bine, copiii se fac mari, vremea trece, iar caleidoscopul lumei rămîne acelaşi. Cîte o zi frUmoâsă, cu Cerul albastru, deşteaptă sufletul către himera fericirei ideale. Atunci, dacă eşti cuminte, te duci la Pincio.sau undeva cam aşa, şi numeri portocalele dintr-un pom sau dinţii albi ai unei americane, şi ţi se pâre că te-ai lecuit **de** necunoscutul care te sfredelea în gind. '

îţi sărut mînile, cu nestrămutată dragoste, şi aştept să-mi scrii pe toate pagínele unei scrisori, pe muchi şi prin colţuri.

Duitza

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23/5 februarie 1904

Dragă Mamitico,

De la telegrama de Anul Nou, mă ţiu în toate zilele să-ţi scriu, şi nu ajung să-mi împlinesc dorul şi datoria. Viaţa zilnică se compune din nimicuri dezesperante, cari apoi devin şi mai nesuferite dacă le analizezi.

în intervalul acesta am primit lucrarea d-rei Margherita, *La Roumanie pittoresque,*[1] pe care am cetit-o în parte. Te rog să fii bună a-i exprima mulţumirile mele.

Doresc să ştiu despre d-ta ce faci şi cum îţi merg treburile. Eşti probabil din nou cufundată în griji. Dar cine nu are griji ? Ele sunt aşa de comune tutulor muritorilor,, încît cei ce nu le au izvorîte din însăşi esenţa lucrurilor şi le creează, parcă ar fi în adevăr, în biruirea lor, cea mai mare voluptate.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 2/15 aprilie 1904

Dragă Mamitico,

Acel gentil „Hristos a înviat", cu care sunt deprins de mai mulţi ani, merita tradiţionalul răspuns prin telegraf. Cum însă în acel moment eram foarte ocupat, a rămas să ţi-1 trimit prin poştă.

Dar aşa de repede se învaţă omul cu binele, încît cînd nu-1 mai are, i se pare nefiresc a nu-1 mai avea. In ziua de Paşte, atît eu eît şi nevastă-mea ne-am adus aminte de telegrama ce ne lipsea, şi cu părere de rău ne-am gîndit că poate afacerile ridică scumpei noastre amice seninătatea afecţiunilor sale. îţi poţi dar închipui

cîtă plăcere mi-a făcut, a doua zi, cînd m-am dus la L'egaţiune, telegrama de Paşte.

Vremea trece în sus şi noi trecem în jos, iar intensitatea impresiunilor şe micşorează pe zi ce merge. De aceea noi rămînem alipiţi cu sufletul de ceea ce ne-a fost scump în trecut. Eu n-ar trebui să vorbesc astfel, fiindcă am copiii, cari îmi sunt atît de dragi încît în toate zilele îmi dau noi emoţiuni. Cu toate astea, simt undeva, în fundul idealităţii, o lentă desfacere de nimicurile fermecătoare ale tinereţii, care este semnul cel mai sigur al coborîrii la vale. Idealitatea e un refugiu.

Fie ca cele ce vor veni de-acum încolo să vină cu îndurare. Noi îţi trimitem expresiunea celei mai calde afecţiuni, dorindu-te.

Duiliu Zamfiresco

36

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Bucarest, 13/26 sept. '906

. Dragă Mamitico,

îţi răspund foarte tîrziu, fiindcă nu se putea altfel. Eu nu am timp şi d-ta nu ai telefon. Am încercat de mai multe ori să-ţi vorbesc, dar n-a fost chip, deoarece de la Azil nu răspunde nimeni. Şi fiindcă nu ştiu cînd o să pot veni să te văd, te.rog cheamă-mă la aparat, ca să putem vorbi. Cere Ministerul de Externe, secretarul g-1, în toate, zilele de la 9—1.

Nevastă-mea e ceva mai bine, dar un bine de care mă tem mai mult decât de rău, fiind dată boala de care sufere.[1]

îţi sărut mînile, dragă Mamitico, şi sunt ca întotdeauna

al d-tale bun amie,

Duiliu Z.

37

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Bucureşti, 28 noiembrie 1907

Dragă Mamitico,

întorcîndu-mă de la ţară, am găsit comunicarea morţii d-nei Lupaşcu.[1] Deşi nu o mai vedeam de mulţi ani, totuşi, amintirea timpurilor trecute mi-a rechemat deodată în minte blînda figură a răposatei, ca o imagine scumpă mie.

Cu cît anii trec, cu atît se aşează mai bine în suflet martorii tinereţii noastre. Pe cei ce se duc dintre noi îi privim lung, cu o incredibilă lipsă de pricepere, ca şi cum s-ar fi cuvenit să fie eterni.

Şi etern nu-i nimeni, şi asta-i marea durere finală, conştiinţa limpede că totul curge către haos.

Dacă noi am fi destul de tari, pentru a privi lumea numai cu ochii reci ai socotinţei, am fi mai puţin nenorociţi cînd ne despărţim unii de alţii. Dar suntem slabi, iar eu, mai mult deoît alţii, sunt încremenit faţă cu moartea.

Te rog să primeşti călduroase mîngîieri de la mine şi să spui şi celorlalţi părerea de rău cu care am aflat trista ştire a morţii d-nei Lupaşcu.

Cu dragoste si respecte.
' Al d-tale,

Duiliu Z.

38

CASTELLO DI FRINO, GHIFFA, LAGO MAGGIORE
[Imprimat]

19 sept. [1908]»

Scumpă Mamitico,

Am primit astăzi o adresă de la Paris pentru o pensiune care cred că ne-ar conveni. Cum această persoana ne-a scris că erai mata care scriseseşi la redactoru jurnalului *La Française,* îţi mulţumim toţi din suflet. Copiii îţi săruta mînile cu drag şi

tot aşa fac şi eu,

Duitza

Către Mărgărita Miller-Verghy

1

Rome, le... Juin 1899

Chère amie,

En vous lisant, il m'a semblé vous entendre parler, avec cette petite voix d'enfant frileux et ces idées chaudes et profondes. Que la vie est intéressante !, me dis-je, tous les jours avec plus de conviction. Vous vous étonnez de ma constante amitié pour votre mère. Mais au contraire : il serait étonnant que je ne l'eusse pas. Quand je pense au nombre d'amis disparus depuis quinze ans, aux rapprochements et détachements qui se sont suivis, où l'amour-propre jouait toujours le plus grand rôle, j'ai l'impression d'avoir regardé longtemps par le tube d'un kaléidoscope et d'avoir vu des hommes à la place des morceaux colorés. Vous comprenez que dans ces conditions il est agréable de se sentir hors du tube, ne fût-ce que par coquetterie. Et puis, chère amie, connaissez-vous beaucoup de monde qui ressemble à votre mère ? Toutes les fois que je la vois, elle me laisse l'impression d'un de ces personnages de Balzac, quelque chose dans le genre de la dame de la *Recherche de l'Absolu,* être idéalisé mais humain, créé par la nature pour reposer l'esprit de la trivialité courante. Si au lieu d'être femme, elle avait été homme, c'eut été le diplomate le plus accompli, fin, de cette finesse enveloppante et chaude qui attire, pousse à la confidence, fait trahir les secrets (quand il y en a) et déconcerte. J'ai connu dans la Carrière un jeune Ministre (du Mexique, s'il vous plait), qui exerçait sur moi cette sorte de charme

presque obsédant. Il ne disait rien et ne faisait rien. Il était. Mais sa façon d'être vous remplissait la tête de représentations élégantes. C'était comme un parfum discret de fleur rare. Il avait le silence éloquent, de cette éloquence muette que donnent les souffrances physiques incurables, telles que les maladies de foie ou des reins. Je suis parti en congé et à mon retour je ne l'ai plus trouvé ; il était mort. Sa femme a essayé à plusieurs reprises de se suicider et a dù être internée dans une maison d'aliénés.

Cette histoire vraie, qui paraît un conte et à laquelle m'ont fait penser les qualités diplomatiques de votre mère, m'a souvent trotté dans l'esprit. J'ai pourtant résisté à la tentation d'en faire un roman, pour cette simple raison qu'un caractère semblable n'a rien de roumain. Chez nous, les viveurs élégants finissent généralement sur la paille, encanailles, hydropiques, pourris et dégoûtants. Ce bon Petronius, de *Quo Vadis,* devient de plus en plus rare, même dans les pays de vieille civilisation. Et pourtant tel rit vendredi qui dimanche pleurera est aussi vrai de nos jours que jadis.

Ainsi donc le petit lézard vous a fait plaisir. Je suis on ne peut plus heureux, et vous l'ai envoyé sans malice aucune. Vous verrez qu'il vous portera bonheur.

Mes projets d'été sont aujourd'hui arrêtés. Nous allons à Frascati. Voulez-vous nous faire un grand plaisir, à ma femme et à moi, et venir passer un peu de temps chez nous?... Je n'ai à vous offrir qu'une maison à peu près habitable, quelques promenades, de la chaleur et beaucoup d'amitié. Nous pourrons venir à Rome aussi souvent que vous le voudrez. Il fera chaud, mais avec de la bonne volonté on ne s'en apercevra pas. Si ma proposition vous agrée, répondez-moi pour que je puisse vous donner tous les détails du voyage.

Pensez-y, n'est-ce pas ?

Dites à ma chère Mamitica, à ce sujet, que je me suis rappelé d'un vague désir qu'elle m'avait exprimé dans le temps ; que je l'embrasse très respectueusement et la prie de vous donner l'autorisation de partir en vacances chez moi. Elle n'aura à penser à vous qu'en tant que son affection maternelle ne pourra l'empêcher de le faire ; que quant au reste, je vous prends comme ma sœur.

À bientôt, par lettre en tout cas et, j'espère par voie directe et personnelle.

Votre très dévoué,

Duiliu Zamftresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Rome, le 5 Janvier 1900

Chère amie,

^ Votre lettre m'a fait du plaisir et de la peine en même temps, et je tiens à vous répondre sans retard, dans l'espoir que ces lignes vous arrivent avant le nouvel an. Je crois que je porte bonheur à mes amis, à ceux surtout que j'aime tendrement, comme votre mère.

Après les nouvelles que vous me donniez cet été, j'ai souvent pensé à Mamitica, le coeur serré. Vous me croyez un homme heureux, et vous avez raison. Je veux l'être, et par la Volonté et la patience j'y arrive souvent. Mais souvent aussi mon optimisme est sur le point de céder aux idées noires, — tant il y a de misère dans le monde. Il me semble quelquefois que si je n'avais pas d'enfants, j'irais me faire moine, au fond des montagnes, pour ne vivre qu'avec mes créations idéales, ou, si je pouvais renaître, je deviendrais l'apôtre du socialisme le plus effréné. Car le monde est mal fait.

Voilà, chère amie, une profession de foi à laquelle vous ne vous attendiez pas.

Je vous prie de dire à votre chère maman que quel que soit l'avenir que lui réserve le sort, mon estime et

mon amitié pour elle ne changeront point. Depuis que j'ai des enfants, mon âme s'est ouverte à des tendresses et à des compassions que je ne soupçonnais même pas. Dites à votre mère encore, que peut-être un moment viendra où je pourrais lui être utile ; que ce moment sera vraiment très doux pour moi et qu'en attendant je lui souhaite une grande force d'âme pour résister.

Mille bons souhaits pour vous, de ma part et de la part de ma femme. Continuez à écrire et à faire le bien, puisque o'est là le véritable bonheur. Si vous avez quelques numéros de journal contenant vos causeries littéraires, envoyez-les moi.

Votre très dévoué ami,

Duiliu Zamfiresco

3

1/14 Février 1909

Chère amie,

Dans les quelques moments d'éclaircie que me laisse l'existence, je pense à vous et à votre chère maman et ne puis me faire à l'idée que, peur vous parler, il faille recourir à la plume, comme du temps ou nous étions à plusieurs milliers de kilomètres de distance.

Mais c'est un peu de votre faute aussi : vous descendez souvent en ville ; pourquoi ne venez-vous jamais me voir ? Vous savez que je suis un célibataire endurci. Je ne pourrais vous offrir qu'une tasse de thé, mais ce serait agrémenté d'un peu de philosophie d'épicurien, qui est la ressource dernière de nos cheveux blancs.

J'ai été à Paris pendant les fêtes catholique de Noël et j'ai trouvé mes enfants très bien, un peu dépaysés, mais soumis au sort qui leur été fait. L'aîné[1] travaille comme un nègre, et j'ai tout lieu de croire qu'il enlèvera son premier baccalauréat de philosophie en un tour de main.

Leur adresse est : 72, Rue Mozart, *Paris* (Passy). Si vous trouvez un moment pour leur écrire, ils seront ravis, — et leur père aussi.

Veuillez dire à Mamitica que l'absence ni le temps ne sont rien quand on aime, et à vous, qui souriez avec mystère (puisque nous sommes en plein Musset), que je marche mieux quand ma main serre la tienne.

Au revoir, chère Margueritte aux pétales impairs.

Votre *Duiliu Zamjirescu*

GRAND HOTEL DU BOULEVARD, BERTOLA
BUCAREST
[imprimat]

Ce samedi, 21 Mai 1911

Chère amie,

Je suis ici jusqu'à "ce soir, légèrement souffrant et attendant aveo impatience de me sauver : connaissez-vous quelque chose de plus détestable que cette copie turque de grande ville, qui s'appelle Bucarest ?...

Votre prix de l'Académie[1] vous le tenez de vous-même. Je suis heureux d'avoir deviné dans l'auteur du manuscrit une personne de talent : un sens d'orientation sympathique m'a guidé dans l'examen approfondi de votre travail. C'est mon amitié pour vous et pour votre chère maman.

Votre très affectueusement dévoué,

Duiliu *Zamjirescu*

5

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BEHTOLA — BUCAREST
[imprimat]

le 24 Décembre 1914

Chère amie de mon coeur, o'est vraiment de la télépathie : tous ces jours-ci je n'ai fait que penser à vous, par un sentiment étrange de solidarité dans le malheur. À l'approche de la première de ma pièce *Voichitza,*[1] je sens, par instinct, la nécessité d'un visage ami dans le public.

À plus forte raison, si vous avez un service à me demander.

Seulement, voici, ma chère Margueritte : aujourd'hui, mercredi, je répète en scène ; à partir de demain, jeudi, jusqu'à dimanche soir, je serai absent de Bucarest. Il faudrait nous voir dans la matinée de lundi, puisque toutes mes après-midis sont prises, jusqu'au 2 Janvier, date à laquelle passe *Voichitza.*

Si cela vous va, écrivez-moi un mot à Focshani, où je passe les fêtes.

Votre introduction aux sonnets d'Elisabeth Barrett-Browning[2] est une merveille de style et d'érudition. Naturellement, je proteste contre l'asservissement d'une si belle intelligence comme la vôtre aux dures nécessités d'une traduction. Mais, puisque vous voyez ce que peut donner l'âme d'une femme, laissez parler la vôtre, même si elle n'a pas été touchée par la grâce divine d'un Browning : il y a là un trésor de poésie, j'en suis persuadé. L'important, en littérature, n'est pas d'avoir aimé, mais de vouloir aimer, et surtout de sensibiliser (si l'on peut dire) ce désir.

Au revoir, Margueritte.

Duiliu Z.

Tous mes voeux pour notre ehère Mamitica.

SC

I

I

[F.d.J

Domnişoară Marguerito,

Sunt foarte nenorocit că nu pot veni astă-seară la bal. Am îmbătrînit, se vede, fiindcă nu mă simt bine. Marţi însă, neapărat.

Astă-seară voi citi, la foc, *le journal.*

Cu cea mai bună prietenie,

Duiliu Zamfirescu

Către George D. Mirea

VIA CONDOTTT, 61
[imprimat]

Roma, 25/8 mai 1902

Scumpe d-le Mirea

îmi aduc aminte că d-ta ai fost foarte gentil şi ai "venit la Focşani să vezi familia mea. Nu ştiu dacă tată-meu ţi-a întors vizita. Daeă n-a făcut-o, te rog să-1 ierţi : la vîrsta de 80 de ani, omul are privilegii de acestea.

Eu aş fi dorit să te văd la Bucureşti, însă ştiam că nu te întorseseşi.

Te rog să binevoieşti a prezenta respectuoasele mele •complimente doamnei Mirea şi să primeşti o strîngere •de mînă amicală din partea

devotatului d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Către Ecaterina Munteanu

Bucureşti, în 30 noiembrie 1879-

Dragă Tincuţo,[1]

încep prin a te ruga să uiţi lunga mea tăcere, lungă ca şi aşteptarea ta. Nu voi să o explio în nici într-un chip, fiindcă ştiu că nu o să mă crezi. Voi, mai bine, să presupui că sunt leneş sau prea mult ocupat cu petre-ceri — precum ziceai odată. în orice caz, tu mă ierţi. Eşti aşa de bună încît ai ierta celui mai mare vinovat,, chiar celui ce ţi-ar ucide inima, dar mie...

Vezi, dragă Tincuţo, în omenire există un sentiment laş, care stăpîneşte totul şi căruia ascultă cei mai drepţi şi cei mai cavaleri oameni din lume, există egoismul. Nu voi să-ţi fac teorii, nici filozofie. Ţiu însă să mă-n-ţelegi cît se poate de bine — sunt în Bucureşti singur. Cîteva ceasuri pe zi citesc ; restul, umblu haimana pe pod — cînd e cald — iar acum, fiindcă e frig, prin ca-fenele, în Bucureşti, sunt multe earaghioslîcuri, multe mutre demne de rîs, mulţi nătărăi, cari, toţi, se-nvîrtesc împrejurul aceloraşi nimicuri, rîzînd, cîntînd, cîteodată, olîngînd, fără să ştii de unde vin, de ce fac aşa şi unde se duc. îi priveşti pe toţi, faci ca dînşii sau rîzi de dînşii şi te duci acasă — cînd ai casă — cu un nou strat dfc nepăsare în jurul inimei. Aci îţi scoţi pălăria, te uiţi în oglindă şi vezi cum firele din barbă şi din musteţi — măcar «ă le razi mereu — năzuiesc să iasă la lu-mină, îţ' aduci aminte că anii trec şi ea Ireouie să iei un loc în această tulbure mare, eare se cheamă Socie-

tate ; îşi aduci aminte că pînă acum eşti un nimic foarte absolut; îţi ridici fruntea, cu mîndrie, ca să-ţi priveşii viitorul în faţă... iar în faţă pîlpîie flacăra albăstruie a unor tăciuni pe jumătate stinşi şi se desinează pe perete umbra corpului al cărui proprietar eşti. Atunci te apucă jalea şi te gîndeşti... gîndeşti pînă ce o mînă delicată îţi lipeşte genele. Bună seara atunci, te culci. De multe otfi, însă, acea frumoasă mînă nu vine şi genele nu se unesc şi gîndul nu adoarme. Iată cum ajung totdeauna să mă gîndesc la tine. Iată pentru ce-ţi vorbeam despre egoism. Numai cînd mi-e urît, atunci te-ntîlnesc în gînd. Simt că scriind mă uit cu totul şi te uit şi pe tine eă citeşti. Destul te-am obosit vorbindu-ţi de mine. Spune-mi tu ce faci, cum te-ai schimbat, oum îţi omori ceasurile, o, nu le omorî, trădeşte-le, dacă poţi. îmi închipuieso că trebuie să fii acum o fiinţă foarte serioasă, adînc tăcută, cu figura cam arămie, gînditoare şi veşnic dominată de spleen. Spune-mi, aşa eşti ? Scrie-mi mult. Povesteşte-mi multe, despre tine, despre familia ta, despre Păuşeşti, în sfîrşit despre tot ce-ţi place. Adresa mea e... Strada Luterană, 23.

A propos, dar prietena mătăluţă, cea căreia îi venise chef să dejuneze cu chibrituri, ce mai face ? Fiindcă vorbim despre aceasta să-ţi povestesc o eroică sinucidere. Un tînăr coleg al meu, care trebuia tocmai să-şi treacă teza de licenţă, şi-a străpuns inima de două ori, cu un stilet. Considerentele care l-au decis la aceasta au fost cam de aceeaşi natură cu cele cari au făcut pe prietena dumitale să vadă foarte aproape moartea. Iată o moarte demnă de un bărbat !

Adieu,
Duiliu Zamfirescu

2

în 10 martie 1881, Tîrgovişte

Draga mea,

Desigur, aş pune mai puţină întîrziere în scrisorile mele, dacă n-aş cugeta destul la evenimentul pe care-1

produce în viaţa fiecăruia dintre noi, răspunsul celuilalt. Poate că datoria m-ar face să-ţi cer scuze pentru această întîrziere, dar te rog să lăsăm ceremoniile pentru scrisorile oficiale şi să ne muiem condeile în călimări care să conţină puţină cerneala prieteniei. De ce vrei să fii nervoasă ? Nu ştii că nu cred în nervele cocoanelor ? Dacă ştii să mă ocărăşti, n-ai decît s-o faci, voi fi al dumitale preasupus servitor, astăzi ca totdeauna. După cum vezi, îţi scriu de la Tîrgovişte. Tîrgoviştea e un oraş de provincie prin excelenţă. **Intr**-însul găseşti fel de fel de curiozităţi, din vremea trecută şi prezentă, însufleţite şi neînsufleţite, mşsouline şi feminine : boieri cu gugiuman, cuconiţe cu polcuţe, case cu cerdacuri, drosci pe curele, toate amestecate, întoarse, văpsite şi mi se pare că cele mai puţin văpsite nu sunt cucoanele, cari trăiesc o viaţă surdă, nestrăbătută de nimeni : viaţă de provincie. împrejurul Tîrgoviştei, însă, localităţile sunt superbe. Pe o muche, Mînăstirea Dealului priveşte de veacuri cum Tîrgoviştea doarme pe malul Dîmboviţei, şi-n măreaţa sa linişte pare a spune celor ce o privesc că frică de timp au numai cei mici. în vale este un scrînciob, înconjurat de o livadă de pruni, şi alături de el o circiumă, astăzi împărăţia veseliei şi. izvorul ţuicei. Vezi că-ţi amestec prin toată această poezie şi ţuică. Să nu te surprindă. Viaţa noastră este un amestec de ţuică, cu fericire, cu lacrimi, cu nemulţumiri, care ne fac să devenim ceea ce suntem, nişte fiinţe absurde. Trăim fiindcă ne-am născut şi murim pentru că nu putem trăi ! în sfîrşit, ca să nu-ţi mai vorbesc de mine şi de cele dimprejurul meu, revin la nervii dumitale Aşadar, eşti nervoasă ; caută de nu te supăra ; evită emoţiunile, dormi cît vei putea mai mult şi visează cît vei putea mai puţin ; închină-te în toate dimineţile şi poartă mai mult respect verilor dumitale. Această reţetă ţi-o pot recomanda cu observaţiunea ca ultimul dispozitiv să-1 împlineşti cu multă sfinţenie. Ia spune-mi, ai îmbătrînit mult ? Cel ce-ţi scrie e pe cale de a albi. De nebunie s-a curarisit şi-ţi sărută mîinile cu respectul datorit unei profesoare. Nu uita că respectul e neapărat trebuincios

ori de cîte ori e vorba de a săruta mîinile unei verişoare profesoare.

Tout ă vous Duiliu Zamfirescu

Dacă vei fi destul de gentilă ca să-mi răspunzi, scrie-mi pe adresa : Duiliu Zamfirescu. Procuror pe lingă Tribunalul Dîmboviţa-Tîrgovişte.

Tîngovişte, în 18 martie 1881

Dragă Tincuţo,

Nu ştiu dacă, în adevăr, am fost ironic în rîndurile ce ţi-am scris zilele trecute, fiindcă, însă, te văd atît de amărîtă şi atît de sătulă de farse, îţi cer iertare cu mîinile unite. Transpiră atîta bunătate şi atîta nobleţe în cele ce-mi scrii, încît, în adevăr, chiar procuror fiind, nu mă pot opri de a mă înduioşa.

Să nu te miri, draga mea, dacă mă vezi alergînd după banalităţi şi spunînd caraghioslîcuri, mai bine să mă plîngi. Cei mai nenorociţi oameni sunt cei ce nu mai simt, cei ce caută să rîdă şi să ridiculizeze totul ; cei ce, ca mine, fac lui Voltaire un Dumnezeu tocmai fiindcă Voltaire n-a avut nici unu.

Cînd împrejurul tuturor frumoaselor iluzii ţi-ai pus crezul uitării, cel mai bun lucru este să nu-1 discoşi niciodată.

Iartă-mă că-ţi vorbesc de tine cu francheţea unui prieten vechi.

Eşti o fiinţă foarte deosebită ; — şi cînd îţi spui aceasta să n-o iei ca galanterie, nici deosebire fizicească. Aş putea zice că nici nu te cunosc de cînd nu te-am mai văzut. Iţi vorbesc despre inima şi spiritu tău. Eşti doar o fiinţă foarte deosebită. Spune-mi pentru ce treci prin lume atît de sătulă de dînsa cînd nici n-ai cunoscut-o ?

Viaţa, să mă crezi, draga mea, îşi are partea ei frumoasă, deliciul, poezia, cerul său. De ce nu vrei să le cunoşti ? Tu îmi faci ofertul pe care i-1 face lui Dumas-fils[1] Diane de Lys. îmi pari o femeie superioară care mori din lipsă de aer şi cu toate astea e atîta aer de la pămînt pînă în înaltul cer...

Tu eşti dezgustată de lume fiindcă, în două cuvinte, nu ai iubit încă. Pentru ce nu iubeşti ? Pentru ce nu cauţi împrejurul tău o fiinţă superioară, ca şi tine, care să-ţi facă bucuria zilelor tale, seninul viitorului tău ? Cînd îţi vorbesc aceste lucruri nu ţi le spui nici din uşurinţă, nici din glumă, ţi le spui numai din dorinţa de a te vedea fericită.

Dar iarăşi îmi aduc aminte de un sonet al lui Prudhomme Sully[2] care zice că într-o circiumă oricînd ai căuta paharele, ele sunt totdeauna pline • dar paharele sunt grosolane şi vinul ordinar. Paharele însă cari sunt tăiate în cristal de Sevres sunt goale, sunt mai totdeauna goale, fiindcă arareori se găseşte vin care să merite a fi conţinut de ele. Astfel şi cu oamenii cei ordinari, sunt totdeauna mulţumiţi, cei deosebiţi, niciodată sau mai niciodată.

îmi spui că-ţi trecu gustul de a veni la Focşani. Să poate să presupui vreodată că aş căuta să te împiedic de a veni în familia mea, pe tine care eşti atît de departe şi atît de singură !... Se vede că m-ai uitat sau nu m-ai cunoscut. Dacă te temi de ironia figurii mele, eu nu voi veni. Şi nu voi veni pentru că nu voi putea veni. Numai dacă curtea cu juraţi se va amîna pînă după Paşte, atunci voi fi liber, şi voi căuta să-mi întrebuinţez libertatea cum voi putea mai bine.

Scrie-mi şi fii sigură că-mi voi da osteneala să te înţeleg.

îmbrăţişări,

Duiliu Zamfirescu

Către Anton Naum [1]

i

[1903][1]

DUILIUS ZAMFIRESCO
CONSEILLER DE LA LEGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

roagă pe d-1 Naum să primească viile sale mulţumiri pentru *Povestea vulpei,* pe care **o** va reciti cu cea mai mare plăcere.

VIA CONDOTTI. PAL. CAFFARELLI
[imprimat]

Către Iacob Negruzzi [1]

1

LÉGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 16 iuniu '88

Cucoane Jacques,

Am să mă plîng. M-aţi surghiunit aici **şi** nu vreţi să vă mai aduceţi aminte de mine. Teclu[2] mă persecută. E un mizerabil. I-am scris două cărţi poştale să-mi trimită *Convorbirile* aici, şi nu m-aude. îi voi scrie o a treia şi-i voi trimite şi cuvenitele timbre ca să nu piarză românu diferenţa de port. Dacă nu voi primi *Convorbirile* nici după aceasta, îi voi scrie o a patra spre a-1 necinsti. Petraşcu[3] e un... să zicem un om de la paşopt. I-am scris şi lui, mizerabilu, de două ori ; ba, ce e mai grav, i-am trimes şi poezele. Na, nici pis nu zice.

Dumneta, cu vechea şi cinstita obioinuinţă a unui junimist din vremea cea bună, propteşte într-o zi tramvaiul în poarta Ministerului şi urcă-te sus de vezi ce-**i :** au murit ? s-au prostit ? Eşti proprietar al poezelelor şi, ca atare, ai dreptul să le reclami de la Musiu Costin,[4] căruia îi dedio o sprafcă într-o viitoare scrisoare de nici cîinii n-o mănîneă.

Ce mai faci, coane Jacques ?

Sunt vinovat către d-ta că nu ţi-am trimis *noveaelele,*[5] dar să le bată pustia că aici n-am decît un singur exemplar.

Am să mă rog de Socec să-mi mai trimită vreo cîteva, **şi** să-ţi scriu cu propria mea icoană „lui conu Jacques, de la Pavel cetire etc., etc."

Acu, eşti dispus să mă asculţi ?... Am nevoie să plîng în jiletca cuiva, căci sunt necăjit de singurătate, de uitare, ba pînă şi de moarte. Dar, iar mă întorc şi zic : ce mi-a făcut creştinu ăsta să mă leg de el şi să-i turbur liniştea ? şi aceasta zicîndu-mi-o faţă chiar de prieteni mai tineri şi mai intimi, înghit şi tac. E probabil că aburul nemulţumirei se va ridica în sus, şi se va face poezie, or fum. Căci în definitiv asta rămîne.

Roma începe puţin cîte puţin să-mi placă. Pe balustrada de pe Pincio mă uit în umbra pădurei din Villa Borghesa şi în toată raza muntelui ce înconjură oraşu, şi în văpselele infinite cu care stropeşte soarele de la apus conturul dealurilor şi a zidirilor, mă întreb dacă nu şi-au găsit scăpare toate privirile galeşe şi fără nădejde cari, ca ale mele, s-au uitat spre părintejle] cel cald de sus.

Zău, cînd intri în Colyseu sau în Forul Roman şi vezi zbuciumul omenirei spre a se lupta eu dispreţul timpului, zău dacă nu-ţi pare bine să fii singur, şi nu numai să fii ci să şi rămîi vecinie singur. Căci toate, toate trec. Tot ce este legătură între forma de ieri şi forma de mîine stă în timp, spaţiul neputînd să păstreze tiparul a nimic.

Iacătă-mă spunînd prostii.

Ia te rog, vii în Italia ? şi cînd şi cum ?

Pierde un minut şi scrie-mi cinci rînduri, căci poate să ţi le dau pentru gazetă cu o dobîndă foarte încărcată.

Nu uita a mă readuce aminte (în timp !) doamnei Negruzzi,[6] şi fii bun a interveni cu autoritatea d-tale pe lîngă Teclu.

Dorindu-te, coane Jacques, îţi trimit o frăţească şi respectuoasă închinare.

Duiliu Zamfirescu

I
I
f
î
>
î
|
ţ

2

LEGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Adresa : Pslazzo Roccagiorvine Foro Trajano[1]

Roma, 28 iuliu 1888

Iubite coane Jacques,

Ştiu că eşti om care cînd zice vorba îi merge românului la inimă, şi-mi închipuieso că cu chipul acesta a trebuit să ademeneşti mulţi creştini. E drept însă că eu mă găsesc în împrejurări nu prea obicinuite, şi o scrisoare, mai cu seamă binevoitoare, e pentru mine un lucru de mare preţ. Dar chiar dacă n-ar fi aşa, a dumitale tot mi-ar face plăcere, fie chiar numai pentru cele cîteva linii în cari ţi-ai muiat condeiul în lumină şi ai aruncat cîteva stropituri răcoroase şi vii pe răbdătorul şi tristul cîmp al hîrtiei. Ce păcat că nu vrei să mai scrii, şi mai cu samă că **ţi**-a intrat în suflet convingerea că nu mai ai inspiraţie ! Parcă noi, oamenii de azi, mai credem în aşa comedii. Dacă eşti temperament de artist şi lumea te impresionează altfel decît pe ceilalţi muritori, impresia acumulată şi oarecum exaltată devine izvor de poezie sau de cugetare proprie de îndată ce o cauză oarecare, adesea fără însemnătate, te face să te răsfrîngi înlăuntrul firei tale însuţi. Inspiraţia este nimicul trecător care sparge coaja indiferenţei zilnice şi face loc izvorului adevăratei simţiri, puternicei concentrări de mai nainte. **Şi** au n-**ai** d-ta acuma destule pretexte de aşa zisă inspiraţie ? Eşti într-o ţară blagoslovită de Dumnezeu ; d-na Negruzzi e cu d-ta ! copii n-ai acasă ca să le duci grija ; Brătianu,[2] care îţi chinuia atîta mintea, a căzut, — aşa încît firea artistică trebuie să se urce la suprafaţă şi s-o videm şi noi.

Desigur că poate ai putea şi d-ta să-mi faci acelaşi proces. Dar eu nici n-am tăcut, şi apoi la mine alte sunt condiţiele : mai întîi e prea cald ca să mai ai vreme să te inspiri ; apoi, eu sunt muncit de o greoaie nostalgie, care, cîteodată, în faţa puterii impresiunelor antichităţii,

se duce, şi am momente în cari rămîn în stăpînirea unui gol ce mă sperie. Dar, răbdare. Această vorbă mi-o repet la fiece pas la deal.

Altfel, dacă n-ar fi cineva pedepsit să steie de-a pururea aici, Roma, şi mai cu seamă împrejurimile ei, trebuieşte neapărat cunoscută. Lasă că pentru noi, românii, e un fel de datorie pioasă, un pelerinagiu la mormintele bunilor noştri, —.dar, afară de asta, cîştigi un soi de demnitate de convingere, recetind istoria romană cu mîna pe piatra rece, care rămîne o mărturie eternă a trecutului.[3] Eu am cetit Istoria romană şi o ştiam aproape bine chiar înainte de a mă ocupa de Străbunii *noştri*.[4]

Mărturisesc însă că o aveam în cap mai mult ca o cronologie seacă, şi de la August[5] încoace toată mărirea şi strălucirea Imperiului avea în minte-mi ceva fantasmagoric, care nu se putea lipi bine pe umerii realităţii. De cînd însă umblu prin For şi prin Amfiteatru flavian (Golosseul) ; de cînd trec pe sub arcurile de triumf ; de cînd străbat galeriile acelor divini criminali, cari ca Nerone,[6] Caligula,[7] Claudiu[8] şi Heliogabal,[9] ne-au lăsat palate enorme, — de atunci istoria romană mă farmecă, căci flavienii trăiesc încă în Colosseu, familia iuliană în For şi antoninii în coloana lui Marc Aureliu Antonimii;[10] iar Regele Regilor, împăratul, Unul şi singur pentru noi, Traian,[11] trăieşte în Forul şi-n coloana lui, în arcul de triumf a lui Constantin, în Forul roman, ici şi colo, peste tot, şi e un mare dor împlinit de a videa urmele vii şi a te încredinţa că te cobori din cel mai mare împărat ce 1-a avut lumea.

Eu singur rid oîteodată de această sfîntă flacără care mă încinge ca pe fraţii *ghe ghincolo,* dar iar zic : să vede că, cu toată aparenţa mea, nu sunt aşa blazat, sau poate tocmai pentru că sunt, aceste rămăşiţe, puternice şi măreţe, nu mai au nimic banal şi ridicul la Roma. Aş vrea să te văd în locul meu, trecînd nouă mări şi nouă ţări în cari nu se aude un accent frate cu al nostru, şi ajuns aici, să dai de un popor (mai ales cel din Roma) cari ţi se par cîteodată că sunt nebuni or vor să rîdă de d-ta cu vorba lor, atîta se aseamănă în unele cuvinte cu noi. M-am apucat, fără nici o pretenţie şi numai pentru

originalitatea lucrului, să notez vorbele populare din dialectul roman care se rostesc şi au tocmai acelaşi înţeles ca la noi. Văd că sfîrşeso, şi vream să-ţi spun ceva de împrejurimi, între altele de Anzio (pe mare), unde a fost ucis Cicerone,[12] şi de Albano (vechea Alba-Longa), lîngă care se află pe drept celebrul lac a lui Lamartine : Nemi. Dacă-mi răspunzi, e vai de d^ta : nu te las pînă nu mi-oi răcori sufletul. în scrisoarea viitoare te rog să-mi spui dacă Petraşcu ţi-a dat poeziele ce-i trimisesem cu acest scop. La din contra, le voi copia şi vi le trimit.

Sărut mîna d-nei Negruzzi şi-i mulţumesc că şi-a adus aminte de mine. Vă doresc petrecere bună şi dumitale poftă de lucru. Să ne videm sănătoşi.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 6 apriliu 1889

Iubite domnule Negruzzi,

Dacă supărările politice vă mai lasă vreme să citiţi, daţi-mi voie să vă scriu, aşa, cum o veni vorba, fără scop.

Văd din jurnale că toţi nerozii se leagă de d-voastră. Negreşit că asta nu vă împiedică de a dormi. Dar mie, care sunt departe şi doresc cîteodată să văd ce se mai petrece prin ţară, îmi produce o impresie de dezgust nepomenită. De la cea mai mică foaie pînă la cea mai însemnată sunt goale, goale. Parcă în vremea mea de jurnalistică[1] tot mai scânteia cîte ceva. Poate că mă înşel. Dar vă asigur că acum le citesc pe toate şi vreau cîteodată să storc ceva, o idee, un lucru de haz, din întregul pachet... Nimic. Mai zilele trecute văd numele lui Vlahuţă la sfîrşitul unei cronici, şi mă reped s-o citesc : *La vitrina lui Mandi fotograful*[2]...

Păcat. — Şi ce dor îmi e uneori să mă încălzesc la o lumină din ţară ! Dar să nu mai facem proces lumei.

Vin de la un teatru, unde se cînta *Barbiere.*[3] Cel puţin aici ai mulţumiri de astea trainice şi curate; ai un local în care unul din aoei nenorociţi oameni de geniu, cum a avut Italia mulţi, a stropit plafonul cu fantazia sa aprinsă ; ai cîntăreţi cari te mişcă : un Figaro clasic, o Rosină vie ca o vorbă de duh : ai geanta latină în toată necuviincioasa ei splendoare. Cîteodată rid singur de asemănarea caraghioslîcurilor noastre cu ale italienilor.

Fundul firei celor două popoare e unul şi acelaşi, şi după cum bunăoară Dunărea de la Brăila, orcît e de schimbată, duce cu ea izvorul din Pădurea neagră, asemeni ducem noi, cele două naţii, pornirea strămoşilor noştri latini, unii în Carpaţi, alţii la Tibru. La noi, ţăranul e mai vînjos, mai flegmatic, se luptă mai de-a dreptul cu pămîntu ; sîngele dac ce i-a rămas în vine, iernele grele, nevoile ce le-a îndurat i-a păstrat un oarecare caracter de sălbăticie, condiţie neapărată orcărui neam de viitor. Or de cîte ori văd aici infanteria italiană, îmi aduc aminte cu bucurie de dorobanţii noştri. Aici infanteristul e pitic ; umblă cu un pas pripit; are cornişti care cîntă nişte minunate arii, pline de soare, duioase, dar molatice ; duce puşca în mînă, bănănăind-o fără regulă ; cum se opreşte, pune raniţa jos etc. Negreşit, e şi clima aşa.

Dar la noi sărmanu curcănar cîte nevoi nu înghite şi el, — şi cu toate astea cît e de altfel ! Parcă văd opincele tropăind pe pămînt cu încăpăţînare şi pana de curcă ameninţînd pacea Europei ; parcă aud *goarnele* lor dînd chicsuri şi le văd feţele osoase închingate în cureaua căciulei. „Simte cotu, măi !"... Simte el multe, şi mai cu seamă frigu şi alte asemenea plăceri.

Dar la oraş, domnule Negruzzi, suntem *tale quale.* Ba în unele suntem noi poate mai geantă latină decît ei, — în politică, bunăoară. Nu-i vorbă, în această nobilă ramură noi avem şi multă necinste bizantină. Grecii ne-au lăsat urma dinţilor lor veninoşi. însă în celelalte manifestări : în sfînta beţie, bunăoară, or în galeria Teatrului Naţional, între acte, cînd se dă *Păstoriţa Carpaţilor,** — fraţi de cruce !...

Deci, spre a mă reîntoarce la cele ce spuneam mai sus, cînd nu poţi stoarce din jurnalele noastre nimic, te duci, spre pildă, la teatru. E aici un creştin care a moştenit de la tată-său cîteva milioane şi gustul operei. Se numeşte Sonzogno. Toate lucrurile artistice dar curioase îl ademenesc.

Dă opere noi, pe cari nimeni nu îndrăzneşte să le administreze publicului; dezgroapă cîte o pagină veche, care i se pare lui frumoasă ; ruinează editori de muzică ce-i stau în cale ; prinde cîte un cîntăreţ pe gîrlă şi-1 scoate la lumină, — petrece, în sfîrşit, pe socoteala lumei, dar cu pricepere. Eu îi datoresc una din cele mai curate impresii de artă ce am avut de cînd sunt la Roma ; *Orfeul* lui Gluck.[5]

13 aprilie

în sfîrşit, coane Jacques, dete Dumnezeu şi căzurăţi de la guvern ![6]... Era să zic *căzurăm,* dar mi-e frică să nu fac ca musca care se-ntorcea de la arat pe coarnele taurului şi se simţea foarte ostenită. Dacă n-aş avea oroare de politică,[7] aş zice că o asemenea cădere e mai demnă decît un succes chiar neîndoielnic, căci pentru a te retrage cînd împrejurările nu te silesc încă, trebuie caracter.

Dar să lăsăm la pustia necazurile politiceşti. Cred că pe noi noul guvern nu ne-o da afară ; şi chiar de ne-o da, nu-i nimic.

După cum vedeţi am întrerupt şirul povestei de mai nainte.

Deocamdată mă simt în alte dispoziţiuni sufleteşti.

Sunt 81/2 de dimineaţă. O adevărată zi de primăvară a înfăşurat lumea în respirarea sa parfumată. E cald şi bine. Venind încet pe uliţe, mă uitam la umbrele palatelor cari tăiau profiluri posomorite în pînza luminei. în piaţa Termelor lui Diocleţian[8] locul se lărgeşte. Apa săltăreaţă din vasele de marmură pare a se scălda ea însăşi în miragiul fermecător al clarului. Cîteodată îţi

pare că lumea e alcătuită după o mare lege de armonie, şi oamenii, dacă-ţi sunt necunoscuţi şi-i vezi trecînd cuminţi pe uliţe, nu te mai supără. Dimineaţa nervii sunt liniştiţi, gîndirea e senină, fleacurile te supără, îţi place să taci, şi fantazia urzeşte o cale lungă de trandafiri pe care te pierzi ca un pribeag... înohipuiţi-vă că n-am închis ochii toată noaptea. Îmi simt un grad de saturaţie de firea altuia care substituieşte toată negura firei mele, şi mă cred oarecum dublu, cu un mănunchi de impresii sţrîns legat dar de diferite naturi. Nu-i aşa că înţelegi acest mişmaş de cuvinte ? Eu vreau să spun ceva, dar cine ştie ce-oi fi spunînd.

Şi mergînd aşa pe uliţe, caut nişte hexametre. Am o amintire care mă chinuieşte, de la villa în măreţe ruine a lui Cicero, la Frascati sus. Aş voi să ştiu ce credeţi de un aşa fel de poezie.

Eu multe aş mai spune pro, dar... ia să vă dau mai bine cîteva versuri :

De la Villa Tusculana»

Tristele / umbre se / lasă pe / văi de / sus de pe / dealuri.
Singure, / palide, / pline de-o / lume / vie de / basme;
Bradul um / brela şi-o-n / tinde pe / muchea / arsei coline ;
Mierla şa / galnică / ţipă prin / grase / tufe de / lauri. ,

Am pus printre măsuri parmacele ce le vedeţi, ca să nu mai avem vorbă. Aşa trebuie să meargă şeartul cîntecului. Nu v-aţi săturat de rimele noastre ? Mai limbă uşoară decît cea românească pentru a stihui ni^-i că se mai poate. Şi apoi, simţemintul meu e de aşa fel că nu primeşte drumul mare a lui *făceai* cu *dregeai.*

Odio l'usata poesia : concede
Comoda al vulgo i flosci fianchi e senza
palpiţi sotto i consueti amplessi
stendesi e dorme.

Curat vorba poetului : poezia uzată îşi dă cu-nlesnire vulgului flancurile moleşite, şi fără emoţiune, sub obicinuitele sărutări, se-ntinde şi doarme.

Se-ntinde şi doarme e o poemă întreagă. Carducci.[14] Apropo şi de Carducci.

Am început să traduc din *Odi barbare* o minunată pagină de clasicism modern, *La Fontana Clitumno.*[15]

Dă, Doamne, bine cu cîte-am început.

Fiindcă azi e blagoveştenia şi aş vrea să mă duc la capelă să iau o ramură de salcie, vă las, eu nădejde de a relua firul lui *Orfeu* altă dată. — Vorba *salcie* e întocmai în Carducci. , v

Al d-voastre totdauna acelaş,

Duiliu Zamfirescu

4

Roma, 29 mai 1889

Iubite domnule Negruzzi,'

Bine aţi făcut că mi-aţi scris, fiindcă m-aţi scos dintr-o piroteală şi nehotărîre aproape bolnăvicioasă. Am aţîtea comedii începute, încît mi-ar trebui 9 suflete, fiecare cu deverul său, ca s-o scot la capăt. Afară de asta, luna lui mai e plină de sirocco, vintul cel mai nesuferit, care te moleşeşte, te deprimează aşa, încît cu puţină nevoie în viaţă, te gîndeşti numaidecît la suicid. O statistică în acest sens ar fi curioasă.

în Roma tentativele de suicid sunt nenumărate. Gazetele caută numaidecât cauza în mizerie sau în amor. Eu cred că asta e numai ouVîntul hotărîtor, — starea latentă'fiind pregătită mai dinainte, de o surexcitare nervoasă generală, provenită de la sirocco. Bine, n-aveţi idee ce el D-nu şi d-na Maiorescu zîmbeau cînd eu mă jeluiam, şi au plecat cu zîmbetul pe buze ;[1] dar numai o zi dacă mai steteau, era să văd pe senzitiva cuconiţă cu capul în mînă blestemînd soarta acestei omeniri peşte care se plimbă zefirul Afrioei ; şi adio Lascăre Vior'escule,[2] adio bere, adio zacusca dintre **4** şi **5,** şi toate bunătăţile lumei acesteia !...

De, în zilele celelalte, frumoasă e Italia. Şi eu nu doresc mai bine decît să veniţi. Acu m-am întărit în arta cieeronisitului. Numai, coane Jacques, trebuie să faci un stagiu prin curente, ca să nu cazi la pat din prima zi.[3]

Glume, toate astea. înţelegeţi că, dacă ar fi aşa, eu ar trebui să fiu de-a pururea bolnav de brîncă, şi, slavă Domnului, n-am nici o meteahnă.

Acu de-ale literaturei.

Bine, domnule Negruzzi, să vă trimit. Dar începusem o lucrare mai lungă,[4] pentru care îmi trebuie timp, linişte şi senin. Cred că în vara asta, ca şi-n cea trecută, o să fiu silit să stau în Italia, cu această deosebire că dacă voi rămînea singur o să mă duc or în munţii Sabini, la Subiaco, or la mare pe la Castellammare, Capri sau poate la Livorno unde să respir puţin şi să fiu cu totul al meu.

Sper să pot fini ceea ce am de mult început. Cred că ştiţi ce greu e şi cită disciplină trebuie, ca să te aşezi în toate zilele la acelaşi lucru, să-ţi urmăreşti crîmpeiul de idee ce ai şi să-ţi ţii fantazia în lanţ ca pe un prepelicar.

Cu toate astea, cum am zis, o să mă pui să sfîrşesc o novelă mai aşa, de un număr, pe care o înjghebasem încă din toamna trecută, numită *Alessio*.[5] Subiectul e de prin ţările astea.

Dar dumneavoastră ? Madame Maiorescu mi-a spus că sunteţi bine cu totul. Prin urmare, ar trebui să mai daţi o parte de activitate şi *Convorbirilor.*

Vă rog să binevoiţi a spune d-lui Teclu că primesc neregulat numărul. Cel[e] două din urmă, apriliu şi mai, le-am găsit aici închise în acelaşi plic şi venite tîrziu.

Despre carte, s-o lăsăm pînă la venirea mea la toamnă, ca să vă pot scrie un cuvînt pe ea.[6] Vă cer mii de scuze că nu mi-am făcut datoria la vreme.

Pentru înscrierea pe coperta *Convorbirilor* nu e nimic de zis : faceţi cum doriţi.

în curînd veşti noi de la devotatul d-vs.,

Duiliu Zamjiresco

5

Roma, 10 februariu 1890

Domnule Negruzzi,

La plecarea mea din ţară v-am făgăduit să vă trimit încercarea de roman,[1] al cărui început îl citise domnu Maiorescu, pentru 1 martie, ca să poată apărea în numărul de 1 apriliu, — dar au venit împrejurări cari m-au împiedicat de a lucra. După o lungă chibzuială cu mine însumi, am hotărît că e bine să mă însor. Şi mă însor.[2] Fără să fiu cîtuşi de puţin ameţit — fiindcă lucrul se face fără de histerismul care îndeobşte însoţeşte asemenea acte — 'sunt ocupat cu faptele şi vorbele vieţei reale : ba tu hîrtie de întins pe pereţi, ba tu act de naştere, ba uite ăla zice că, eşti prea aşa, celălalt altminteri, şi deşi eu înalţ din umeri şi fac ceea ce trebuie să fac, totuşi, cînd intru sara acasă, mi se-ntîmplă să mă uit în oglindă şi să nu mă văd, atît de concentrată şi de răsfrîntă îmi e mintea înlăuntru. în adevăr, cred că niciodată nu mi-am avut gîndurile mai strînse, dintr-un instinct de apărare. Le simt parcă grămădite într-un mănunchi, şi am cîteodată senzaţiunea că aş putea să le ţiu într-o mînă, plastic, ca pe un snop de mlaje. Dealtminteri, aderenţa aceasta a eului meu, altădată risipit, e firească. Singur mi-am pregătit tot, şi tot singur trebuie Să am răspunderea.

Astfel că romanul, în loc să-1 scriu, îl fac. Căci, fără să fie nimic romanesc, în sensul literar al cuvîntului, în fapta mea este, în sensul literal : peste tot unde e viaţă, unde sunt mişcări sufleteşti, romanul e gata.

Şi haide înainte. Om vedea-o şi pe asta.

Vă rog însă să nu-mi puneţi cruce, ca la mulţi din vechii colaboratori ai *Convorbirilor,* cu tradiţionalul „l-am

pierdut şi pe ăsta", fiindcă nu înţeleg prin însurătoare să iau drumul cimitirului, şi am bună nădejde că viitoarea mea cucoană să fie de părerea viitorului ei soţ.

Şi aşa să ne vedem sănătoşi.

Duiliu Zamjitescu

6

Nizza, 16 niartiu 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Sunt în întîrziere cu răspunsu, dar v-aţi însurat şi d-vstră şi ştiţi cîte sunt la capul românului în asemenea împrejurări.

In cele din urmă toată dandanaua asta s-a sfîrşit, şi iată-mă reintrat încetul cu încetul în viaţa obicinuită, având un moment liber ca să vă scriu.

Sunt la Nizza cu femeia mea de marţi, la 12 martiu. Primele trei zile erau aşa de frumoase pentru viaţa pămîntească. Soare, mare, palmieri, roze păreau a se topi în suflarea primăverei, lăsînd organismului omenesc impresia complexă dar armonică pe care o lasă ochiului colorile limpezi din *Hrăpirea Europei* de Tiziano. în lumina asta, lumea pare a se legăna în plasa iluzielor sale cu o nespusă înlesnire, — ceea ce în fapt este adevăratul merit al frumosului naturei : nimic sau aproape nimic din lumea reală nu rezistă la o critică amănunţită ; dar unele lucruri mai mult decît altele înlesnesc în noi iluzia frumosului perfect.

De trei zile însă s-a sculat vîntul de pe mare, şi cum hotelul nostru e chiar în mal, a tras în gazdă la noi. Se plimbă noaptea şi ziua prin cele odăi, de ţi se pare că nu mai e proprietar Mussiu Durbec, ci el. Apoi a mai adus spre petrecere şi o drăguţă de ploaie, de-ţi spală toată vopseaua luminoasă a celor trei zile de mai nainte. Parabola Mîntuitorului : 7 vaci grase şi 7 slabe.[1]

în rezumat însă, Nizza, Beaulieu, Monaco, Bordighera, San Remo etc. sunt locurile în care viaţa **mi s**-a părut cea mai stranie de pînă acum. Pe un fond de frumuseţe naturală, căreia îi seamănă numai Conca d'Oro în care stă Palermo sau Monreale, a zidit mîna omenească un imens ciro de plăceri şi de depravare, în care aleargă un singur cal: jocul. Faimosul Monte-Carlo, care de pe cornişe pare aşa de frumos, văzut de aproape e oribil. Stilul cazinului şi al hotelurilor e degradator pentru un ochi civilizat, gradinele sunt pripite, **şi** nefireşti ; lumea interlopă ; cafenelele scîrboase, — aşa că dacă n-aş fi convins că organizatorul acestei necuviinţe era un.samsar ordinar, aşii tentat a crede că era Un om de geniu, atît e de bine reprezentat în aerul dinafară sufletul dinlăuntru.[2] Aci ar fi trebuit să puie Dostoievski pe *Jucătorul* lui. Dar încă o dată, natura e splendidă şi am fost mulţumit să văd de aproape Bordighera, unde se petrece minunatul roman al lui Ruffini : *Dottor Antonio.* [3]

Şi fiindcă sună la masă, scurtez rugîndu-vă să iertaţi orce întîrziere şi să mă credeţi al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

7

Roma, 11 mai 1893

Iubite domnule Negruzzi,

După cît văd, saltarele goale v-au speriat de tot. Ale mele nefiind mai pline, îmi iau libertatea să mă sperii şi eu.

Ca să fie treabă serioasă, n-aş putea să vă trimit decît o parte din roman ;[1] dar asupra acestuia mă aflu încă în litigiu cu doamna Maiorescu. Sper de toamnă să-1 am gata.

Dar ce-i de făcut pînă la toamnă ? Iată aci trei poezii vechi,[2] cetite la *Convorbiri* încă de cînd eram în .ţară.

Dacă veţi rări strofele, ajungeţi, la vreo patru sau cinci pagine de tipar. E puţin — dar vă pregătesc în curînd proză.

Eu mai am lucruri gata scrise la Roma, însă acestea sunt ciudate, nu ştiu pînă la ce punct pot fi gustate *astăzi* de public. In toate cazurile ar trebui publicate (fiind o serie de poezii) toate într-un număr, sperînd că odată prins cetitorul cu una. mai interesantă, să aibă răbdarea- de a le ceti pe toate.

De asemeni, ce ziceţi, pe vremea asta de secetă, de traducţiele din Leopardi ?[3]

Aşteptînd să-mi răspundeţi,[4] vă rog să arătaţi doamnei Negruzzi respectuoasele mele urări de viaţă lungă, cu păr negru, în casele cele noi.

Al d-vstre cu totul devotat,
Duiliu Zamfiresco

Roma, 30 mai 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Iată secate toate izvoarele saltarelor mele.

Vă mărturisesc că poeziele le păstram pentru mai tîrziu, cu gînd de a face o-culegere aparte de lucruri inedite, inspirate pe pămîntul Italiei. Dar e lipsă mare, şi la vremuri de lipsă, omul cheltuieşte toate economiele, ba se şi împrumută. Deci, ce va fi slab, autorul se roagă să le treceţi în exerciţiul anilor viitori, cînd dînsul speră să-şi răscumpere, cu încercări mai serioase, slăbiciunile de acum. Traducţiele din Leopardi[1] înţeleg a vi le trimite nu ca umplutură ci ca lucru frumos. Deşi nu e nici ritm, nici rimă, şi zică-se orce contra autorului, farmecul şi seninătatea cu care se exprimă asemenea simţiri omeneşti trec, cum trec în tangentă razele soarelui pe lîngă pămînt, dincolo de noi, şi cu critica de pe planeta noastră nu ne aducem umbră decît nouă. Am căutat să traduc cuvîntul italienesc cu vorba românească cea mai potrivită şi mai poetică, şi vedeţi, bunăoară din poezia cea dinţii, ce cîntec simplu de durere se desprinde din ele.

Despre cum se mişcă de la Vrancea şi alţii,[2] eu i-am uitat de mult. Tot ce se poate întîmpla e că de la Vrancea, sau altul, să ajungă ministru[3] şi să fiu silit a-l ruga să mă protejeze. Dacă însă voi fi tot aşa cum sunt acum cu sufletul, e probabil că o să-i dau pace chiar ministru fiind. Astfel că, despre partea mea, să fie sănătoşi...

Aş dori ca poeziele ce vă trimit acum să le publicaţi într-un număr cînd veţi voi.

Despre călătorii, dacă în atingerea nordului Italiei sunteţi hotărîţi să mergeţi împreună cu d-nul Maiorescu spre valea d'Aosta, sau orunde în Italia, ne vom vedea..

Deci să ne vedem sănătoşi.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Proză nu mai am, şi ca să încep acum ceva, ar trebui să las ceea ce lucrez, — iar cele lăsate cu greu se mai reîncep.

Orvieto. 22 iuniu 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit ieri, aioi, scrisoarea dumneavoastră,[1] şi, aşa departe de ţară, într-o lume atît de străină, mi-a făcut o plăcere mai mare decît de obicei. Am cetit-o tihnit, la umbra castanilor, între două lecturi clasice : Tacit[2] (traducţiunea lui Davanzati) şi Pliniu cel tînâr[3] (traducţiunea Sacy et Pierrot). Sunteţi mulţumit de societate ? Aceste nume pretenţioase vin naturalmente sub

condei : de cînd-'am început să citesc, după recomandâţia domnului Maiorescu, pe Gibbon[4] (pe care mi'.1-a dăruit anul trecut la Roma) m-am supărat pe istoricii moderni. Mai scriitor discusut decît sus-citatul englez nu cred să existe. Aşa, am hotărît să mă duc la izvoare, cari îrhi erau la îndemíftă în biblioteca lui socră-meu,[5] şi încet', încet m-am îndrăgostit atît de mult de istoricii lui Traían, încît am început să regret că nu sunt îndestul pregătit spre a scrie o istorie populară a împăratului nostru. Ce carte frumoasă s-ar putea face, domnule Negruzzi, la Roma, avînd toate datele istorice, urmărindu-1 pe monumente, studiindu-1 pe busturi, cercetînd forul şi de-aproape copia în platru a coloanei ce se află în rnUzeul Latefan, cu Frohner[6] alături, şi posedînd mai presus de toate căldura unei inime de român tînăr, caré s-a pătruns de mărirea şi geniul acelui ce ne-a adus la gurile Dunărei ! Scrisă într-o limbă românească limpedei şi încălzită de entuziasmul unui suflet optimist, o asemenea carte n-ar avea nioi o valoare istorică pentru străini, dar pentru noi românii ar fi o comoară. Ce este istoria lui Bălcesou decît o pagină de entuziasm asupra lui Mihai Viteazu, scrisă de un artist ?...

Nu-mi stricaţi iluziele, dacă nu-mi împărtăşiţi părerile.

Îmi pare bine că Leopardi v-a mişcat : e semn că traducerea[7] a prins ceva din farmecul originalului. încerc acu să traduc două alte bucăţi, cari sunt toată baza teoriei sale : 1. *Canto notturno di un pastore errante dell'Asia,*[8] 2. *La ginestra, o il fiore del deserto.*[9] Despre întreaga traducere a lui Leopardi, nu răspund. Mă leg de dînsul cînd sunt ostenit de alte lucruri, între cari şi de viaţă cîteodată, căci, cu toate mulţumirile pămînteşti, acel *perché delle cose e del tácito, infinito andar del tempo,*[10] se deşteaptă în noi, orcît am fi de fericiţi şi de drept cumpănitori ai lumei aceştia. încolo, toată activitatea mea actuală se încheie în romanul început.[11] Puţin cîte puţin, el se desfăşură pe planul vechi şi merge înainte.

De patru zile mă aflu aici cu nevastă-mea. E o colină a Apeninilor, verde aşa cum o cîntă Carducci şi precum e toată Umbria. Sunt la 3 ore cu drumul-de-fier

de Roma şi la o oră cu trăsura de staţiune. Vom sta aici pînă în noiembrie. Eu viu la fiecare două sau trei zile, şi-mi petreo vara pribeag între Orvieto şi Roma.

Viu la Milano neapărat şi mergem la Aosta şi unde vreţi (în Italia). Am însă a vă face rugămintea de a veni înainte de 15 august sau după 1 septembrie stil nou. De la 15—30 august absolut nu pot să lipsesc din Roma, pentru afaceri ce le am ou socrul meu, foarte însemnate. Trebuie să mergem la Florenţa, unde se află sediul Societăţei drumurilor-de-fier,[12] spre a< regula nişte titluri de acţiuni zestrale etc, ete. Vă dau, detalii ca să nu bănuiţi că e o vorbă goală. — Vă rog şi rog şi pe domnu Maiorescu să hotărască mergerea la AoĂta în începutul lui august stil nou, ca să pot veni să vă văd. Aş fi fericit dacă aţi admite rugămintea mea.

Cu bine şi la revedere, da?

Duiliu Zamfiresco

10

Orvieto, Villa Napoleon!,
14 august 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Aflu din *Familia* d-lui Vulcan oă fratele d-voastre, d-nul Leon Negruzzi,[1] a încetat din viaţă.

L-am cunoscut personal şi l-am cunoscut mai cu seamă din una sau două novele, pline de vigoare, publicate în *Convorbiri.*

Vă cer voie a vă exprima adînca mea părere de rău, — şi vă rog să mă credeţi ca totdeauna al dvs. prea devotat,

Duiliu Zamfiresco[2]

11

Roma, 12 noiembrie 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Cu vie plăcere am cetit scrisoarea d-voastre[1] şi am văzut că sunteţi sănătos. O fi ceva sau n-o fi nimic serios în cura d-rului Mattei, puţin ne pasă. Faptul e că v-a făcut bine, lucru de căpetenie. Trebuie însă să mă plîng în contra d-v. că aţi venit pînă la Bolognia, fără să-mi daţi de ştire. înţeleg că umblaţi după sănătate iar nu după petreceri, — dar, orişicît, eu m-aş fi repezit pînă acolo să vă strîng mîna.

Despre cele două picturi de care îmi vorbiţi, cred că lucrul e uşor şi puţin costisitor, dacă nu au o reală valoare artistică (căci dacă sunt de preţ e păcat să le dăm pe mîna Unui cîrpaci, şi un pictor cu renume trebuie plătit). Vă pot afirma a priori că vă găsesc meşterul trebuitor. Cred însă că e bine să ne lămurim asupra unei chestiuni prealabile. D-voastră ştiţi că Italia are o lege cu privire la lucrurile de artă vechi, care împiedică ieşirea lor din regat. După ce moşnegii d-vs. vor îi meremetisiţi, cum îi scoatem la graniţă ? O fi poate vreun mijloc, dar eu nu-1 cunosc. Pentru mine, cel mai practic ar fi venirea mea în ţară. Cum noi ne bucurăm de inmunitatea diplomatică a nerevizuirei cuferelor, le-aş pune în fundul unei lăzi şi vi le-aş aduce. Dar eu nu ştiu cînd viu. Călătoria mea atîrnă în parte şi de poziţiunea ce mi s-o face la Minister. în tot cazul, socră-meu, care e un om înţelept, se va întoarce peste trei zile la Roma şi-1 voi întreba cum e mai bine de urmat.

De la roman,[2] multă sănătate. Creşte : e la fila 193. Pe la sfîrşitul lunei ăştia sper să vi-1 trimit, gata.

Mă bucur de lucrarea lui Petraşcu.[3] îl auzeam vorbind despre acest studiu încă de pe cînd eram în ţară, dar nu cunosc nimic din el. Dacă veţi începe a publica Memoriele de la Junimea,[4] scrisori de-ale răposaţilor Alecsandri şi Eminescu,[5] studiul lui Petraşcu, etc. ... anul are semne bune.

Şi â *propos* de publicare, eu doresc ea încercarea mea de roman să fie trasă în volum, după ce va apare în *Convorbiri.* De aceea voi recurge la d-vs. sau la d-nul Maiorescu pentru o vorbă bună pe lîngă Socec.[6] La din contra mă voi vedea silit să-1 public pe socoteala mea — bineînţeles tot după *Convorb.* De-acuma încolo păcatele mele de scriitor sunt greu de lecuit, fiindcă sunt oarecum constitutive : izvorăsc din felul meu de a simţi şi a gîndi. Nu se poate schimba decît ceea ce este artificial simţit. Dar vom vorbi despre asta mai tîrziu, după ce vă voi trimite romanul.

Ieri, întorcîndu-mă de la ţară, am găsit acasă un jurnal literar grecesc numit H'ErAouiaK trimis sub bandă de la Atena, fără nici o explicare. în el se găseşte o traducţie a unui fleac de prin *România liberă* de la '82, intitulat *Baba-oarba.*[7] Cu acest prilej, palicarul de traducător dă o schiţă biografică a autorului, în care afirmă, cu o egală nesocotinţă, că la 18 ani eram un june plin de geniu, iar la 32 sunt un *steril.* Auziţi steril, tocmai cînd eu încep a avea copii ! îmi vine să-1 poftesc la botez pe grec.

Vă rog să arătaţi sărutări de mîni doamnei Negruzzi şi s-o întrebaţi ce doreşte să-i trimit nostim, pentru casa cea nouă, de la Roma.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

12

Roma, 8 decembrie 1890

Iubite domnule Negruzzi,

Printr-un pachet poştal aparte, vă trimit în fine romanul.[1] Mă gîndeam să vă istorisesc toată geneza lucrului şi să vă dau lămuriri asupra unor particularităţi, cari poate să vi se pară ciudate, — dar am socotit, acum

în urmă, că e de prisos : „autorul a vorbit", povestea veche.

Dacă, pentru un cuvînt sau pentru altul, nu vă va plăcea, — vă rog să-mi păstraţi manuscrisul, fiindcă este originalul, şi copie nu am.

Vă rog să-mi răspundeţi de primire.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

10 dec.

Ca să nu rup scrisoarea, adaog :

Spre mai multă siguranţă trimit manuscrisul prin scrisoare recomandată.

Nu mi-aţi mai scris nimic despre tablouri.

7

13

Roma. 4 febrtiariu 1891

Iubite domnule Negruzzi,

Au trecut sărbătorile Crăciunului fără să-mi scriţi dacă aţi cetit manuscriptul.[1] Ştiu că aveţi mult de lucru şi nu v-aş importuna cu literatura mea, dacă n-aş fi încredinţat că încercarea de faţă poate să displacă mai mult decît de obicei. E *„un cas de conscience"* în insistenţa mea.

Pe aici, Carnaval şi soare. După vreo 10 zile de frig, cu două de ninsoare, vremea s-a-ndreptat. Mascaradele umplu uliţele, în zdrenţe medio-evale, călări pe hîţe de cai în trei picioare, or sprijiniţi pe tocuri scîlciate. Ieri şi azi *il getto dei coriandoli* (pe româneşte, împroşcătură cu gloanţe de var) prefaoe Corso într-un cîmp de bătaie de zidari. Femei în toată firea, de pe la balcoane şi ferestri, îşi aruncă praf în ochi cu iscusinţă minunată.

f Băieţii cari trec pe sub balcoane vor ei să ridice privirea spre partea locului, dar îi orbesc hapurile de gips. Şi se zice că, în aprinderea luptei, sunt multe de văzut,

v Mă rog, geantă latină nu-i ?

Peste tot balamucul acesta, soarele tomnatic pare a privi şi surîde ca un flăcău bătrîn : a văzut el multe crailîcuri, mai cu vîrf, pe vremea papilor, cînd Iuliu [al] 2-a[2] să lupta cu cardinalii spre a-i împiedica de a face prea multe blestemăţii pe la fraibaluri. Ieri, ministrul a scăpat din coriandoli ca dintr-o stînă : hămăit ca vai de oameni.

în sfîrşit, la Piazza del Popolo sunt alergări de *butteri* (un fel de herghelegii din Campania romană). Priveliştea de pe Pincio era ieri minunată. Pentru întîiaşi dată mi-am putut vedea, plastic, întruparea imaginei unui circ roman, al Coliseului, bunăoară. Toate acestea, ca să vă spui că ar trebui să veniţi la Roma.

Punct, şi cu bine. Aştept un rînd de răspuns.

Duiliu Zamfiresco

14

Roma, 14 martie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

întorsătura ce au luat-o lucrurile politice la noi trebuie să vă preocupe deocamdată mai mult decît literatura. E firesc să fie aşa, fiindcă viaţa trăită este mai pasionantă decît cea reflectată prin romanele şi versurile noastre.

Cu toate astea, o vecinieă năzuinţă a sufletului omenesc către ceva mai bun decît ce se trăieşte, face pe mai mulţi dintre noi să se întîlnească într-un Unghi nevăzut, pierdut în senin, de care ni se anină idealurile.

Faptul că în mijlocul tribulaţielor electorale vă veţi strînge la Iaşi să sărbătoriţi un aniversar literar dove-

deşte aceasta mai bine decît toate frazele. Eu la *Convorbiri* sunt, relativ, un om nou. Cu toate astea, aş lăsa toate întrunirile politice pentru cea literară. Trebuie să fie foarte curios de a vedea ce rasă de capete se dobîndeşte după o selecţiune literară de 25 de ani.[1] Credinţa mea este că venirea *Convorbirilor* la Bucureşti a semnalat un moment de întoarcere a purului sînge către speţa vulgară. Îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor „Junimei" de la Bucureşti în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine imaginea atît de plastică a statUei albe din criticele d-lui Maiorescu. Eu eram crescut de copil în citania *Convorbirilor.* Şi regulat ieşeam cu o tristeţe ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că *ce n'est pas ga.* într-adevăr, pe acele vremuri „convorbelnicii" de la Bucureşti erau grozav de împestriţaţi. Se întîlneau la un loc d-nii Ureche,[2] Hâjdeu, Pecus, Macedonski, B. Ştefănescu,[3] Vlahuţă, Baican ;[4] autori cu articol indefinit ca d-nii Antonescu-Lupul[5] şi Găvănescul;[6] fratele Scipione Bădescu ;[7] Scrob ;[8] un biet nenorocit (Arsănescu sau aşa ceva) cu o pacoste de poemă, fără număr de cînturi, despre care răposatul Alecsandri zicea că „e o lucrare de talent" ; etc, etc. ... — toţi aceşti domni, persoane foarte onorabile, şi, unii, oameni cu dar, dar făcuţi de fire ca să nu se înţeleagă niciodată cu *Convorbirile.* Cînd mai venea şi epoca Academiei, apoi dă, Doamne, bine : Marieneşti, Burieneşti, Vulcani şi alte cataclisme schimbau cu desăvîrşire caracterul vechilor convorbitori. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrîurire secretă asupra literaturei „Junimei", fie prin strecurarea a cîte un articol în revistă, fie prin grai şi defăimare ; astfel încît, revenind la selecţiune, s-a făcut o nouă încrucişare între rasa porumbilor darwiniani, *les culbutants,* cum s-ar zice porumbii jucători, cu porumbii guţani *(les Bisets)* şi isprava a fost că purul sînge junimist a rămas cîtva timp în loc. Prin urmare, cum puteţi d-vstră vorbi de „onorabilă retragere" ?[9]

Sunteţi dator să rămîneţi la hulubărie, ca să nu se mai întîmple împărecheri cu rase sălbatece. Porumbul junimist (fie zis fără aluziune) este din firea lui foarte prolific. încă un număr de ani, şi rasa se îndreptează.

Concluziune :

Trebuie să rămîneţi la *Convorbiri.*

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamjiresco

15

Roma, 20 mai 1891

Iubite domnule Negruzzi,

Mă scarpin în cap de un sfert de ceas, ca ţăranii cari vin să mai ceară bani pe-un pogon, fiindcă nu ştiu cum să-ncep, ca să vă spui că *Lumea*[1] subscrisului din *Convorbiri* se publică cu un număr nespus de greşeli. Şi dacă ar fi vorba numai de greşeli de tipar !... Dar se pare că cel cu corecturile nu e mulţumit de timpurile verburilor mele. în aceeaşi frază, două verburi sunt la trecut şi două la prezent, cu toate că se povesteşte ceva întîmplat. Apoi vorba *mă-sa* e peste tot înlocuită cu vorba *mama.* înţeleg că cea din urmă e mai elegantă decît cea dintîi, însă sunt două lucruri deosebite : în româneşte *mama* nu vrea să zică *la mère,* ci *ma mère,* iar *sa mère* e *mamă-sa* sau mă-sa. în vorbirea de toate zilele, posesivul persoanei a treia se confundă cu substantivul, şi tocmai fiindcă se face o întrebuinţare zilnică de forma aceasta, ea pierde trivialitatea ce decurge din înjurăturile combinate cu dînsa. în fine, liniele cari indică dialogul sunt puse unde nu trebuie şi nu sunt acolo unde trebuie să fie.

Vă rog, domnule Negruzzi, fiţi cu tragere de inimă că doar autor sunteţi şi d-voastră şi ştiţi ce pustie de patimă colcăie în vinele noastre, cînd e vorba de tipar. Decît să-ţi vezi lucrurile schimbate, mai bine te vîri ucenic la domnul Caţavileanu[2] şi-i recomandezi hapurile în versuri.

Eu mă rog de mata, coane Jacques, să-ţi arunci cîte o privire părintească pe ultimele corecturi, si te-om duce înainte cu *Convorbirile* pînă la nunta de aur.[1]

Dar cu alegerile,[3] ce pozná !...

Apăi vine vorba lui Hubsoh, asta ţară de „mă-sa pe gheaţă". Dacă un Maiorescu cade faţă de un... Jupan; dacă di Pogor şi d-voastră rămîneţi în urmă şi iese eine ştie ce document slavonie de pe vremea Imperiului româno-bulgar, — mai bine îţi pui condeiul în brîu, muza în pension şi te culci să dormi pînă la a doua înviere a sfintei dreptăţi. Iar bine că se alese excelenţa-sa[4], să mai auzim nostime cu nimbul opoziţiei.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

16

HOTEL VITTORIA
SORRENTO
[imprimat]

3 iuniu 1891, Sorren'to

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit scrisoarea d-voastră la Napoli,[1] şi mă grăbesc să răspund numaidecît, spre a nu întîrzia corecturile.

Aveţi: dreptate întru cît priveşte vorba „mă-ta". La persoana 2-a nu merge. Ba chiar niei la persoana a treia, „mă-sa", nu merge, cînd s-ar vorbi intim şi despre o persoană a noastră, prieten sau rudă. Dar socotesc că într-o povestire merge foarte bine. Dacă însă nu vă place contopitul „mă-sa" şi voiţi să-1 înlocuiţi cu „mamă-sa", n-am nimic de zis. Nu primesc însă pe „mama" în loe de „mă-sa", fiindcă miroasă a traducere franţuzească, or a heliadism.

Cît despre moldovenism sau românism, eu nu m-am< gîndit să combat pe d-nii Corjescu-Aslan de la Liga revendicaţielor moldovene. Domnul cu ei, dacă o vrea şi conu Lascăr.[2]

Scrisoarea d-vstre mi-a adus aminte alte scrisori de felul acesta, pe care în copilărie le ceteam pe la Pruncu[3] sau pe la unchiul meu Mincu,[4] cînd se îndeletnicea cu literatură, — şi, în mijlocul haimanalelor ăstora de napolitani, m-a coprins o admirare sinceră pentru viaţa, d-vstre de cap al *Convorbirilor,* în timp de 25 de ani. Cîţi oameni, cîte stele aprinse şi înnoptate, cîţi rătăciţi,, cîte amintiri trebuie să recheme în mintea d-vstre discuţiele astea ! Cu mine nu veţi avea nimic de strins de scurt, fiindcă nu mă lupt pentru cuvinte. Unde îmi pare că nu merge o vorbă, mă rog să n-o puneţi, cu sfînta dreptate de autor în buzunar. Iar, dacă nici asta n-are preţ, fiindcă dvs. sunteţi cu şi mai sfîntă dreptate de director, atunci ne-am înţeles cu desăvîrşire.

După cum vedeţi, vă scriu de la Sorrento. Mă săturasem de Roma groaznic, şi am venit la portocali. Faimosul golf de Napoli m-a lucrat -straşnic, fiindcă' sufăr *du mal de mer* ca un nenorocit. Dar în sfîrşit şi asta, ca toate mizeriele lumei, a trecut, şi acuma vă scriu desub neramzi. E pace, zmerenie pe ape şi-n văzduh ; florile atîrnă de ramuri cu o lene grasă, parfumată, ca o mînă de femeie ieşită din baie. Lămîile par de ceară, Trandafirii prin brazde zîmbese ca nişte fete prietene si aşteaptă degetele fine ale necunoscutei zîne să-i rupă de pe crăngi, cum toţi aşteptăm pe „mai bunul de mîine" să ne aducă idealul. Iar mîine vine o foarfecă grădinărească şi-1 toarnă la coş. Dulci iluzii, foarte trebuitoare vieţii! Oamenii înţelepţi ar trebui de-a pururi să-şi schimbe ţara şi prietenii. Pe cei buni să-i caute cu dorul, pe cei indiferenţi să-i uite, pe cei necunoscuţi să-i cheme, — şi cu aceeaşi regulă să treacă, să tot treacă mai departe. Dar apoi femeile... Eu o să îmbătrînesc nebun, însă cu gîndul neschimbat. Sunt gata să vă fac o comparaţie, cu gustul neaşteptat de lămîie ce-1 are o floare de magnolia, pe de o parte, şi surprinderea fizică ce ne face şă tresărim cînd respirăm o şuviţă de păr

moale şi tînăr, pe de alta... însă mi-e frică de domnui director. 5

Şi deci cii bine. Cînd v-o fi dor de lume de pe lumea ceelaltă să poftiţi pe la noi. Suntem sănătoşi şi tineri la Sorrento.

Duillu Zamfiresco

17

Roma, 9 decembrie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

O colâboraţie anonimă — pentru public.

Din poeziile inedite ale d-rei Văcărescu[1] pe cari le cerea astă-vară regina la Venezia, am remarcat vreo două, pe care apoi le-am cerut autoarei pentru mine. Acum, în urma scrisorei d-voastre, am socotit că poate să vă convină a publica în numărul jubiliar, sau orunde, una din aceste poezii, cu atît mai mult că văd *Convorbirile* devenite internaţionale şi felibristice. Drept aceea, am cerut voie autoarei a vă trimite una din aceste poezii Voia mi s-a acordat, cu condiţiune însă de a nu semna. Aşa şi fac.

Minunată idee de a veni la Roma. Vă aştept cu nerăbdare.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

18

Roma, 31 decembrie 1891

Iubite domnule Negruzzi,

E probabil că nu mult în urma acestei scrisori voi ajunge şi eu la Bucureşti, şi atunci vom vorbi mai pe larg asupra cuprinsului scrisoarei d-voastre din urmă.[1] Ţiu însă chiar de acum a vă mulţumi de bunele, cuvinte ce dedicaţi *humei vechi şi noi.* Orcît de dezbrăcat de amor propriu aş fi, mă bucură o părere atît de favorabilă, cu atît mai mult că mi se părea că munca mea de doi ani trece nebăgată în seamă de nimeni.

Sunt deprins cu indiferentismul de la noi şi chiar îmi plăcea, dar cînd văd că pentru tot ce nu fac sunt hulit ca un cîine în popuşoi, acuzat că m-am îmbrăcat în pielea lui Loredan[2] şi alte asemenea veştminte, — iar pentru ceea ce fac, tăcere complectă, — mă întreb dacă nu e mai bine să fac pe cîinele în popuşoi, să scriu şi să fac intrigi, iar literatura s-o las să doarmă, căci atunci e probabil că n-aş fi acuzat de ceea ce fac şi s-ar vorbi de ceea ce nu fac, adică de literatură ?

Tot acest fel de silogism fals ar trebui să mi-1 aplic şi cu slujba : de aproape 7 ani de cînd sunt în Minister şi mai cu seamă de 4 ani de cînd sunt în străinătate, datorii n-am făcut, cărţi n-am jucat, alte blestemăţii încă şi mai puţin, — mi-am împlinit datoria ca orcare altul, dacă nu mai mult, — sunt cel mai vechi pe lista de înaintare, şi cu toate astea locul de prim-secretar aici, la Roma, unde slujesc, e vacant, şi văd că nu mă numeşte. Apoi nu e mai bine să fac ca ceilalţi ?

Sunt amărît, domnule Negruzzi, de intrigi, de minciuni şi de nedreptăţi. Nătărăul ăsta de ministru,[3] care a sosit la Roma de vreo 6 zile, nu-i ştii nici vrerea nici nevrerea. împăiat în nişte formule goale, e ridicul şi rău-mirositor întru toate.

Scopul scrisorei mele nu era acesta. Vream să vorbesc, precum începusem, de literatură. Părerea d-voastre asupra sfîrşitului romanului îşi are valoarea sa. Dar o catastrofă, cînd nu e cu totul logică, devine o adevărată

•catastrofă pentru întregul roman. Mie mi s-a părut că firea indivizilor mei nu comportă nici o concluziune în acţiunea romanului. Unii sunt infami alţii sunt buni, trăiesc împreună cu diversitatea naturelor lor, cum se freacă într-un port de mare hamali de toate rasele : fără altă concluziune decît aceea de a trăi. Interesul nu stă atît în subiect, cît în reprezentarea lui. Astfel este înţeleasă estetica modernă, spre deosebire de estetica metafizicienilor.

Dealtminteri, asupra acestui punct vom dezbate mai îndelung cu prilejul unei monografii asupra lui Tolstoi,[4] pe care vom ceti-o împreună.

Cît despre celelalte : *Vlnătoarea*[5] şi poezia franceză, îaceţi d-voastră cum socotiţi mai bine. Cu *Vlnătoarea* (pe care o aveam începută de vreo 2 ani) am vrut să dau o icoană caldă a Campaniei romane. Numele proprii stau acolo pentru coloare locală, sunt o formulă de notariat spre a autentifica aotul.

îmi pare rău că politica v-a împiedecat de a veni şi de astă dată la Roma. Ne făceam, cu femeia mea, o sărbătoare din venirea d-voastre şi a d-lui şi d-nei Maiorescu. Respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi. Sărbători fericite şi cu bine.

Duiliu Zamfiresco

19

Roma, 7 apriliu 1892

Iubite d-le Negruzzi,

împrejurările m-au împiedicat de a vă scrie mai curînd, atît spre a vă mulţumi de ospitalitate, cît şi spre a vă felicita de deputăţie. Acuma, prind ocaziunea naşterei băiatului meu,[1] pe care cu deosebită cinste v-o comunic, spre a îndrepta lucrurile.

*

De la întoarcerea mea în Roma, n-am mai primit nici un număr din *Convorbiri.* îmi închipuiesc că vina e numărul jubiliar. Dar acesta va fi probabil interesant. Articolul d-lui Maiorescu[2] îl cunosc : taie ca un crivăţ obrajii socialişti ai lui Gherea, şi apoi, după un aforism al autorului, trece pe-acasă şi-i înfloreşte geamurile cucoanei. Capitolul d-vstre din *Amintiri*[3] îl cunosc de asemeni : foarte interesant. Păcat că nu le puteţi publica toate deodată. Chestiunile politice, oportunitate etc, toate bune, dar *Amintirile* nu pot interesa decît atunci eînd îşi păstrează cruzimea şi sinceritatea unei memorii neatîrnate. Dacă tai de ici, pentru cuvinte de oportunitate,, îndulceşti colo din prietenie, uiţi dincolo pentru politică,. — adio farmec. Aşa cu *Memoriele* lui Talleyrand[4] : a vrut să fie şiret pînă şi dincolo de mormînt, şi i s-a întîrnplat ceea ce se întîmplă tutulor oamenilor cari nu sunt decît şireţi : a ostenit lumea.

în fine, sper că excelenţa-sa,[5] precum şi d-nii;Pogor[6] şi Rosetti,[7] se vor scula fiecare de pe la vetrele lor ministeriale, municipale şi banco-naţionale, spre a jubila în al 25-a an al *Convorbirilor* lor.

De prin Bucureşti nu mai ştiu nimic. Păstrez cea mai bună amintire de noua casă din strada Romană, şi vă. urez să serbaţi în ea al 50-a an al *Convorbirilor.*[8]

Pe aici nimic extraordinar. Trăim în dulcea speranţă, de a sări în aer de 1 Mai, şi asistăm la căderea ruşinoasă a ilustrei case Borghese.[9] Nu ştiu dacă regele şi oamenii bogaţi de pe la noi vor fi în curent cu vinderea colecţiunei aceştia : sunt lucruri unice. între alte e şi faimosul serviciu de argint şi aur, dăruit de Napoleon I surorei sale Paolina Borghese, care face mai bine de un milion şi probabil va fi vîndut pe preţul jumătate. E o adevărată jale.

Dar, în fine, asta-i lumea.

Cînd veţi avea nevoie de materie să vă adresaţi mie,, fiindcă sunt aproape gata cu Tolstoi.[10] Partea din urmă, *Estetica,* merge greu, dar e foarte interesantă pentru, mine, fiind un izvor necesar de observaţiuni şi de studiu. Dealtfel, ştiţi că în asta stă mulţumirea noastră,, scriind : în a ne trăi viaţa noastră în raport cu oamenii, în noi înşine.

Şi aşa, cu bine. Respectuoase sărutări de mini doamnei Negruzzi.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

20

Joi, 26 [1891—1892][1]

Iubite domnule Negruzzi,

Mii de iertăciuni că nu pot veni să mergem împreună la Vatican. Vîntul de ieri mi-a iritat ochiul, aşa că nu cred prudent a ieşi astăzi din nou pe vînt.

Iată un bilet pentru concertul lui Ondricek, precum şi *Independenţa* [2] cu *Lupta.* [3]

Sunt foarte trist că nu pot veni cu d-voastră.

La revedere mîne,

Duiliu Z.

21

Bruxelles, 14/26 X-bre, '92

Iubite domnule Negruzzi,

Mă simt pentru întîiaşi dată vinovat faţă cu *Convorbirile,* şi prin urmare rog pe bunul lor director să mă ierte. De şase luni încoace, viaţa mea a fost pribeagă, plină de nestatornicie, silit să mă plimb de la Roma la Atena, de acolo la Roma, de aci la Bucureşti, iar înapoi la Roma, şi, în fine, la Bruxelles, căutînd în acest echilibru instabil un moment de orientare pentru viitor şi negăsindu-1 încă : în adevăr, sunt la Bruxelles, hotărît chiar să-mi aduc casa întreagă, dar pentru cît timp ?...[1] In asemenea împrejurări mi-a fost cu neputinţă să lucrez, — şi eu am suferit, cel dintîi, moraliceşte şi în toate felurile.

Dar, iubite domnule Negruzzi, *je prends mon mal en patience.* M-am hîrşit cu aşteptarea, m-am deprins a mă mulţumi cu făgăduielile, şi slavă lui Dumnezeu că nu mi-au pierit toate iluziele. A zice poate *iluzii* e a întrebuinţa un termen nepropriu, fiindcă nu imagina unei mai bune stări materiale îmi stă în minte, ci dorinţa de a lucra. Cît e de superioară arta, chiar mediocră, pentru cel ce o face, faţă cu alte ţeluri ale vieţei, exemplul meu o dovedeşte. Mă gîndesc cu o adevărată plăcere a Continua un crîmpei de roman, început de mult,[2] şi îmi pare că toată realitatea imediată a vieţei nu are nici o însemnătate, că e trecătoare şi zadarnică. Dealtminteri, *îmi pare* de prisos, căci aşa e : realitatea imediată este trecătoare ; statornică este numai cea mediată, a sufletului nostru. Acolo, din fericire, limpeziciunea idealului e ca a lacurilor din grote, în cari nu plouă, nu cad gîteji de uscături, nu bate vîntul. Păstrezi ce ai, închis în tine, şi nimeni nu are nici dreptul, nici putinţa de a turbura avuţia aceasta.

Dar, în fine, ia să lăsăm fiecăruia farmecul închipuirei sale : — cum stau *Convorbirile ?* Cînd am plecat din Bucureşti eraţi cam descurajat, şi înţeleg : după 2ft de ani de muncă să fii redus a *inventa* scriitori ca să poţi alimenta revista mai departe ! e trist.

Domnule Negruzzi, aci se pune o întrebare nedreaptă, dar se impune : Acesta să fie rezultatul muncei şi şcoalei *Convorbirilor ?* Că revista a avut o înrîurire mare asupra epocei, mai cu seamă pe cînd era la Iaşi ; că a schimbat direcţia latinistă şi a îndreptat spiritele către bunul-gust al limbei populare ; că a prigonit şarlatanismul literar al *Revistei Contimporane* [3] şi altora ca dînsa, îmbrăţişînd sinceritatea şi munoa serioasă, — toate acestea sunt adevărate. Dar epoca aceea a fost o epocă de formaţiune, anormală, în cari forţele erau în luptă. Acum s-a intrat în dezvoltarea normală a aceloraşi forţe. Drumul indicat şi cucerit de *Convorbiri* pare astăzi al bunului-simt.[4] Nu e nici un cuvînt ca astăzi elementele

bune să, fugă de *Convorbiri,* cari le-a deschis calea şi ochii.

Nu credeţi d-voastră că editura lui Socec să fie pentru revistă ceea ce este căsătoria pentru înamoraţi ? adică o lungă agonie a amorului, produsă din lipsa de piedici. Şi băgaţi de seamă că Socec ar fi ştrengarul de bărbat dare, ştiindu-se iubit, se duce la club, umblă după petreceri] ba cine ştie dacă nu şi după alte femei, cari, în cazul de faţă, s-ar numi *Revista nouă* 5 (mai proastă, dar mai nouă) ?, Siguranţa editurei îmi pare că a făcut mai mult rău decît bine *Convorbirilor.*

Ce credeţi ?

Eu văd lucrurile de departe şi poate greşit, — deci s-o scurtez»

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

Sper în curînd să pot seri şi domnului Maiorescu.

22

Iubite domnule Negruzzi,

Mulţumesc pentru cele 4 numere ale *Convorbirilor,* «cu cari am petrecut o zi întreagă; foarte mulţumesc pentru bunele veşti că „Junimea" nouă[1] s-a pus pe lucru. Eu îi urez din toată inima succes, şi mai cu seamă trăinicie.

Iată încă o traducere din Leopardi,[2] pentru mine încântătoare. De asemeni, *ă titre d'essai,* o odă barbară,[3] care nu are barbar decît complecta lipsă de formă. Dar şi aici, ca şi-n Leopardi, preocuparea mea este de a da coprinsul (mai cu seamă al vorbelor) cu toată intensitatea de înţelesuri.

Cu bine jşi în curînd mai lung.

Amic devotat,

Dui. Zam.

i **Bruxelles, 1 martie '93**

N-am cetit încă.novela Popovici.[4] Vă voi spune cum îmi place. în grabă şi cerîndu-vă iertare de forma prezentă.

23

Bruxelles, Josettoh Ii; 76
8 martie 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Cu mare plăcere am cetit novela *în lume* a lui Popovici. Cine este autorul, ce, şi de unde?[1] De *unde* e de prisos, fiindcă se vede : de dincolo ; dar ce e omul, unde trăieşte, căci are în el ştofă de scriitor, şi merită să se intereseze lumea de el. O îneîntătoare simplicitate de expunere păstrează tonalitatea tristă şi săracă a mijlocului în care se desfăşură novela ! Sandu e *adevărat* de la început la sfîrşit, şi, lucru de notat, foarte greu de caracterizat, fiindcă e tot înlăuntru şi nimic în afară. Ana estompată cu discreţie : ulcica de vin fiert pe malul girlei îngheţate mi-a amintit lungile şesuri din ţara noastră, pustii, ninse parcă pentru totdeauna, prin mijlocul cărora un şioi de apă sfredeleşte două mălurele zgrimţuroase. Maistoriţa Veta, hărţăgoasa maistoriţă, e leită dumneaei : parc-o vezi lîngă *tanti* Harasohievici, femeia *bancrotului,* poftind-o la aluaturi. Dar Maistorul, dar soacră-sa... toţi sunt oameni vii. Dacă s-ar putea dezbăra de unele construcţii gramaticale greşite, cum bunăoară întrebuinţarea trecutului compus, în loc de trecutul simplu, ceea ce dă o nuanţă de transilvanism foarte displăcută, novela ar fi din toate punctele minunată.

Fraza ca aceasta „Şi fără să ştie ce face, mişcă înainte ; cînd *a fost* însă aproape de cea dintîi şatră se sfii şi n-avu curagiul să dea bineţe maestrului", cu succedarea neregulată a timpurilor, se întîlneşte foarte des în

novelă, şi, în general, în stilul scriitorilor din Transilvania, chiar şi în Slavici, care trăieşte de mult la noi. Autorul încearcă să explice, într-o notiţă de la sfîrşit, că „viaţa meseriaşilor nu poate fi descrisă decît în' felul vorbirei lor". Aşa este pentru dialog, *pentru jelui vorbirei lor;* dar nu este aşa pentru felul vorbirei autorului : el trebuie să vorbească bine româneşte, vreau să zic corect, cu sintaxa noastră, a celor din România.

Dar, în fine, astea sunt lucruri secundare ; principalul e, şi eu, în depărtarea asta, sunt fericit mai mult decît d-voastră din ţară, de a găsi ceva românesc bun.[2]

Cît despre *Tolstoi,*[3] mi-e şi ruşine să mai vorbesc. Socot însă că tot e mai bine să vă spun lucrurile cum sunt : am încercat să-1 urmez mai departe (adică încă un număr, cu care s-ar sfîrşi), însă mi-a fost peste putinţă, din cauza întreruperei prea lungi, a notelor învălmăşite, a semnelor din cărţi, pierdute cu mutarea etc. Ar trebui să rectific toate scenele de căpetenie din toate romanele, — sau, mai pe scurt, ar trebui să mă simt din nou dispus şi încălzit de Tolstoi, ca să pot face ceva. Aşa cum e pînă aci, poate avea multe cusururi, dar e făcut cu credinţă, cu deplină convingere... Ceea ce aş face acum ar fi rece. Tot trag nădejde să vie o vreme în care oamenii să fie mai următori loruşi şi să sfîrşească ceea ce încep. Pentru asta însă să nu mă căinaţi : „săracul e pierdut şi acesta pentru literatură", fiindcă nu sunt pierdut : tot mai fac cîte ceva.

Sărut mînile doamnei Negruzzi. îmi pare rău că n-am sfîrşit pe *Tolstoi,* fiindcă aveam o judecată cu Zola[4] şi admiratorii săi. Femeia mea se roagă să nu fie uitată şi d-nei Negruzzi respectuoasele şi amicalele sale complimente.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

24

Bruxelles, 15/27 martie 1893

Iubite domnule Negruzzi, ,.; , - ,

Domnul Maiorescu îmi scrie că, împreună; cu d-ta, m-aţi propus membru corespondent la Academie.[1] Daţi-m'i voie să mă grăbesc a vă mulţumi de încrederea ce aveţi în viitorul meu literar, căci trecutul numai judecat cu prietenie ar putea fi luat în considerare.

Am văzut că Ollănescu[2] şi Naum[3] au fost deja aleşi membri efectivi, iar Vlahuţă membru corespondent. Iar bine că de astă dată Academia nu s-a dus pe la Oradea Mare să dezgroape fosile latinistice.

Văd în publicaţiele „Junimei" de pe scoarţa *Convorbirilor,* sub numele meu, anunţat un volum de poezii în Editura Socec.[4] Nu-mi pot închipui că editorul s-ar fi crezut autorizat să facă o astfel de publicaţie fără să mă-ntrebe, sau fără cel puţin să vă-ntrebe pe d-voastra or pe d-1 Maiorescu. De aceea socot că e o simpla eroare (numărul pe martie).

Aş dori să ştiu cine este Străjanu[5] care traduce *Gîndirile lui Leopardi.* E bine că le trdauce, dar ar trebui să fie mai limpede, mai clasic şi, mai presus de toate,, mai exact. Pentru această din urmă condiţie se cere să aibă toate ediţiele însemnate ale lui Leopardi. Unele se deosebesc de altele, chiar în text. Cîteva sunt comentate, si printre acestea una din cele mai bune este a lui Castagnola (Roma, 1874 şi '91). Dacă e om de omenie, aş dori să intru cu el în plug, să-i scriu cîteva observaţii ce mi-a sugerat traducerea sa. De-1 cunoaşteţi, • vă rog să-mi spuneţi ce e şi unde e.

Am văzut că Pentelicul v-a supărat[6] din cauza prea marei apropieri de un munte coleg, producător de adevărat Caşcaval. Ce-i de făcut? Să suprimăm reputaţia Penteleului nu se poate ; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat iar e greu. Dar în sfîrşit, dacă găsiţi ceva care să-1 înlocuiască, eu primesc.

Cine o fi Genei, din numărul pe martie ?[7] Cele doua strofe sunt bune. *Seara de toamnă* a lui Popovici[8] (1 ian.)

e minunată; de asemeni epigra[ma] lui Cuza, *De-s mulți*[2], din acelaşi număr.

Cum organizaţi redacţia ou tinerimea ?

Mă iertaţi că vă fac atîtea întrebări. Scuza mea stă în depărtarea ce ne desparte şi în interesul ce mă leagă de soarta *Convorbirilor.*

Femeia mea speră să vadă pe doamna Negruzzi de vară, şi o roagă să primească respectuoasele şi amicalele sale salutări.

Al d-vstre prea devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

25

Bruxelles, 13/25 mai 1893[1]

Iubite domnule Negruzzi,

E adevărat că numărul acesta din *Convorbiri* e mai isteţ decît multe numere din urmă. Aceasta este impresia mea generală. Mai tînăr şi mai zburdalnic, el are vioiciunea vîrstei sale, precum şi micele ei neorînduieli. Dar are vioiciune.

Acum, în parte, fiecare articol e mai greu de judecat, fiindcă o afirmaţiune generală nu mai ajunge. *Povestea vulpei*[2] nu se poate înţelege numai din ceea ce s-a publicat. După proporţiele începutului, are aerul de a deveni un fel de *Batracomiomachia,* în oare Leopardi,[3] punînd faţă în faţă armate şoriceşti şi broşteşti, rîde cu atîta spirit de oameni. *Inspecţia** lui Brătescu ar fi cea mai bună bucată, vreau să zic cea mai originală, dacă Ionescu Teodor nu şi-ar fi adus sentimentalismul lui de bacalaureat, care coboară schiţa literară la nivelul unui articol din *Lupta: Iar bătaia în armată!* Lăsată aşa cum o duce pînă la scrisoarea bacalaureatului, ar fi o minunată reprezentare a unui colţ de lume, plină de mişcare, cu o notă pasională puternică, ce reiese din chiar expunerea Scenelor ; ar avea oeva din felul atît de original a lui Bret Harţe,[5] care, indiferent faţă de nevoile colonilor din California, le expune cu o formă glumeaţă, şi rar, foarte rar, ridică tonul, dar atunci cu o simplitate şi o nobleţe de expresii admirabile: „Et cet homme fort, s'attachant au frêle petit être, comme le noyé, dit-on, s'attache à une paille, fut emporté par le fleuve plein d'ombres qui roule à jamais vers l'Océan inconnu".

Poezia lui Popovici,[6] mai cu seamâ jumătatea dintîi, e minunată.

Acum, o părere grea de formulat este aceea asupra lui Dragomirescu. Cunoşti impresia mea despre dînsul — e curioasă : or de cîte ori l-am văzut seara, mai cu seamă în discuţiuni literare, mi s-a părut de-o inteligenţă cu totul superioară ; or de cîte ori l-am văzut ziua, la întreaga lumină a soarelui, mi s-a părut spălăcit, fără ton colorant, atît la fizic cît şi Ia moral. Şi, din nenorocire, poeziele sale publicate pînă aci împrumută tonul de ziua. Dragomirescu, pentru mine, nu e poet. In ceea ce priveşte articolul de critică,[7] lucrul se schimbă. Tocmai zilele astea am primit de la Graeve *Literatura şi ştiinţa*[8] lui Gherea, cu articolul contra d-lui Maiorescu, astfel că critica lui Dragomirescu venea la vreme. Dragfomirescu] scrie liniştit (mai eu seamă în generalizări)," cu perioade pline plăcute, — pe cîtă vreme Gherea scrie pripit şi dezlînat.

Dar în polemică Dragfomirescu] devine confuz şi lipsit de sare ; pe cîtă vreme celălalt e picant şi mai cu seamă limpede, — calitate asupra căreia insistă într-un mod atît de curios amicul nostru Drjagomirescu]. Şi băgaţi de seamă că eu sooot că Dragomirescu are dreptate ; că Gherea e mai puţin cult, la temelie : că arta şi literatura în sine îl interesează mai puţin decît alte scopuri sociale tăgăduite. Dealtminteri, vă mărturisesc că după titlu şi după început, nici nu mă aşteptam la polemica ce se dezvăluie în studiul Dragomirescu : şi era mai bine să nu se dezvăluie deloc.[9]

Criticele d-lui Maiorescu[10] sunt un subiect minunat, considerate din punot de vedere al teoriei filozofice ce reprezintă, al esteticei şi al înrîuririlor sociale.

Cauzalitatea lui Răd[ulescu-]Motru[11] n-am sfîrşit-o iar *Observările asupra ortogr[afiei]* ale lui Răd[ulescu][12] nu le-am cetit pînă acum.

Iată părerile mele. Se poate să mă-nşel, şi e chiar probabil să mă-nşel, — dar, sinceramente, astea sunt. Socot că e inutil să le cetiţi respectivilor autori, deoarece ei nu mi le-au cerut, iar eu nu eram de faţă cînd s-au discutat în „Junime", ca să pot spune ce gîndesc în mod spontan. Afară de asta, văd că se-ncepe o perioadă de nouă luptă între revista lui Gherea şi *Convorbirile* reorganizate şi e bine să existe o idee de solidaritate între noi, faţă cu Ponteficele uns de Graeve et C-ie.[13]

Vă rog,să spuneţi d-lui corector I. A. Rădulescu să nu mai năpăstuiască lumea, punînd pe socoteala mea poezii ce n-am comis. De asemenea îl rog să aibă de normă (fiindcă vreau să continuu cînd pot pe Leop[ardi], şi Carducci) că nu iscălesc nici o traducere ; cel mai mult poate să puie un Z., ca să ştiu în urmă care sunt bucăţile traduse de mine, deoarece nu păstrez manuscriptele.

Alte manuscripte sunt, dar nu am curajul să vi le trimit înainte de a le sfîrşi. Urmînd povaţa d-vstre şi înclinarea mea, scriu un alt roman,[14] şi sunt atît de fericit! Nu e nici o consolare mai mare, în această vale de lacrămi, decît de a împînzui videniele fantaziei tale pe răbdătoarele lanuri ale sferturilor de hîrtie !... Pot cetitorii şi criticii să zică ce-or pofti. Ca amorul, scrisul este plăcut în sine, pentru scris, iar fructul lui puţin importă. Mai cu seamă scrisul de romanuri, unde fiinţele au o continuitate[15]...

Aşa fiind deocamdată lucrurile, rămîne să vorbim altă dată de călătorii.

Cu bine şi respectuoase sărutări de mîni doamnei Negruzzi de la devotatul d-vstre,

Duiliu Zamfiresco

26

18/30 mai 1893, Bruxelles

Iubite domnule Negruzzi,

Vă trimit această lungă tartină din Carducci. După cum *Cîntecul unui păstor rătăcitor* este bucata cea mai frumoasă şi chintesenţa filozofiei lui Leopardi, aşa *La izvoarele Clitumno*[1] este tipul cel mai frumos al poeziilor lui Carducci. După cum am mai vorbit, e bine să existe în româneşte traducerile exacte ale acestor doi autori italieni : eu doresc să le dau în înţelesul lor poetic. Alţii ocupă-se de vers.

După cum veţi vedea, sunt o mulţime de expresii cari presupun la cetitor o reală cultură clasică. Mă gîndeam să dau în note, spre buna înţelegere a cetitorilor, însemnarea fiecărei din ele. însă, cunoscînd~ dreapta antipatie a celor de la *Convorbiri* contra notelor, m-am lăsat.

Poezia în sine e admirabilă. Ea pierde mult tradusă, dar dă totuşi o idee ***df*** felul acesta de literatură eroică cu subiecte pacinioe. Dacă ar putea să ne mai scoată pe noi din făgaşul plîngăreţ în care suntem înnămoliţi !

Ia cetiţi un moment originalul, înainte de a ceti traducerea, să vedeţi ce *casse-tcte.*

Citaţia din Virgiliu, ce servă de motto, este aproape exact tradusă, însă în sens negativ, în strofa 28.

Al d-stră devotat amic,

Duiliu Z.

27

26/7 iunie 1893, Bruxelles

Iubite domnule Negruzzi,

Vă rog să aveţi bunătatea a înlocui în strofa 23 din *Clitumno,*[1] versul al 3° şi al 4° :

Trăiră nimfele, trăiră : şi o cerească
Unire este aceasta.

cu :

Trăiră nimfele, trăiră : şi un ceresc
Aşternut este acesta.

fiindcă expresia italiană *divina talamo* nu poate fi luată deoît în acest din urmă înţeles, fiind vorba aci de poalele munţilor şi de umbra stejarilor.

De asemenea, vă mai rog să aveţi bunăvoinţa de a căuta în colecţia *Convorbirilor* de la Iaşi şi a-mi trimite copia unei poezii ce începe astfel :

La izvor şedea copilul,
El cunune împletea
Şi privea la floricele
Cum izvorul le ducea.

îmi pare că originalul este de Goethe iar traducţia publicată în *Convorbiri* de Scheletti. [2]

Mulţumindu-vă de mai nainte, vă rog să mă credeţi al d-stră devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

28

Bruxelles, 1/16 iuliu 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Nu m-am grăbit să vă mulţumesc de trimiterea volumului al 2-a din *Scrieri complecte,*[1] fiindcă ţineam să-mi dau întîi seama de cuprins. Acuma, în cunoştinţă de cauză, vă mulţumesc şi vă felicit că aţi ajuns cu bine la publicarea tuturor scrierilor d-voastre legînd astfel într-un mănunchi ceea ce crescuse şi înflorise plantă cu plantă.

Doresc să ştiu unde vă aflaţi acuma, pentru ca să vă trimit sfîrşitul romanului.[2] De bine, de rău, iată-1 dus la capăt. Cu o parte din persoanele de aci, sper să scriu cîndva volumul al 2-a : *Viaţa la oraş.*[3] (De vă aduceţi aminte, Tincuţa, Scatiu şi Mihai protagonişti. Scatiu, arendaşul îmbogăţit şi mitocan, izbuteşte să ia de nevastă pe Tincuţa ; se alege senator ; se mută la Bucureşti ; continuă a fi mitocan mai mult ca orşicînd ;. îşi chinuieşte nevasta ; votează ou guvernul; dă sindrofii etc, etc). Cu alte cuvinte, de studiat pătura nouă a arendaşilor îmbogăţiţi de agricultură şi de răposatul Brătianu, care vrea să facă din ei clasa mezină a societăţei româneşti şi sprijinul partidului liberal. Ar putea să fie interesant, nu e aşa ?[4]

Şi vă trimit pe malurile Prutului[5] (unde îmi închipuiesc că vă aflaţi) o salutare foarte respectoasă şi foarte amicală.

D.Z.

29

Bruxelles, 7/19 itrliu 1893

Iubite domnule Negruzzi,

Mă grăbesc a vă mulţumi de Urările ce d-vstră şi doamna Negruzzi binevoiţi a-mi face pentru înaintarea la, gradul de prim^secretar[1] : a venit încet, dar în sfîrşit a venit. Am să mulţumesc amicilor ce mi-au acordat, cu buna lor prietenie, sprijinul moral, şi cred că d-vstră sunteţi dintre aceia.

Proiectele d-vstre de călătorie mă fac să-mi lase gura apă : Aix-les-Bains pe de o parte, Napoli pe de alta, m-ar tenta grozav.

Văd cu plăcere că Roma v-a lăsat o puternică impresiune. Fără îndoială, e un oraş plin de originalitate. Venezia e încîntătoare : poezia într-însa se revarsă în unde

parfumate, ca mirosul din petalele unui crin, mereu, şi tot mereu, dar poate tocmai de aceea sufletul se saturează repede. Roma e ca un sanctuar, în care fiecine are cîte ceva de adorat, şi pe soclurile căruia aştepţi să vezi statuele mişcîndu-se, or vestalele venind aievea şi mişcînd tăciunii ce par stinşi de 2000 de ani, dar sub cenuşa cărora tot mai trăieşte o scînteie. E mărirea trecută ce pare că s-a adăpostit fricoasă în unghiul zidurilor din Terme; e splendoarea spectacolului celui mai clasic ce se desfăşoară ochiului de pe Janicul, şi se duce, între Pincio şi Roma veche, spre Campania romană; e, în fine, viaţa modernă, multicoloră, elegantă, a străinilor din tot universul.

...la dea
';• • **Roma qui dorme**

Poggiata il capo al Palatino augusto
Tra'l Celio aperte e l'Aventin le braccia
Per la Capena i forti omeri stende
A l'Appia via.[2]

Despre Napoli ce să vă spun? Aici, ca şi la Venezia, impresiele se personalizează fiindcă Napoli, ca orce lucru cu mult caracter, e foarte sugestiv: place sau displace pînă la extrem. E lume care a ajuns la Napoli pe vreme de ploaie; a căzut în mîna camoriştilor de birjari; a văzut toată vermina dezgustătoare de prin cartierele de la S-ta Lucia; a tras la un otel de mîna a 3-a; 1-a mîncat noaptea ţînţarii şi alte dobitoace; a mai stat înc-o zi şi iar a plouat; a văzut banul fugindu-i printre degete, subtilizat cu vorba „Cellenza" (Eccelenza) de toată lumea, — aşa că de-i vorbeşti de Napoli, îţi răspunde:

— Ce tot spui, nene; dă-i dracului de macaronari, că m-am plictisit de moarte.

Impresiele mele sunt altele. Eu am petrecut în două rînduri, cîte o lună, la Napoli, şi făcîndu-mi bine socoteala, cred că n-am fost niciodată mai fericit.

Iată reţeta mea: să mergeţi în septembrie şi să nu staţi *in* Napoli decît timpul trebuitor de a vizita Muzeul San Ferdinando, Filangieri, să vă urcaţi la Capodimbnte (eu pe Vezuv nu m-am urcat), primblare pe

Chiaja, cîteva biserici (fără mare însemnătate) etc. Hotel recomandabil *(Grande Bretagne* — cameră la al 3-a sau al 4-a, cu ascensor, ca să aveţi vedere pe grădină şi pe mare). Muzeul San Ferdinando e unul din cele mai minunate din lume, pentru mulţimea şi frumuseţea sculpturilor *(Taurul Farnez, Hercule Farnez, Venera Callipyge,,* infinita mulţime a urnelor sculptate, seria busturilor, imperiale, frescele de la Pompei, admirabilele bronzuri de la Herculanum, şi mai presus de toate vasele din Magna Grecia şi cameele de la Pompei, cum nu am văzut nici la Atena, nici la Paris, nici la Roma). Cînd veţi sfîrşi cu Napoli, să luaţi trenul pentru Castellammâre (o oră); aci, nefiind nimic de văzut, tocmiţi pe piaţă d trăsură care să vă ducă la Pompei (dus şi întors, cu vizită la Pompei, de la 3—4 ore), de acolo înapoi la Castellammâre şi de aci de-a dreptul la Sorrento, fără ă vă opri. Drumul e, o minune de frumuseţe (1 oră 3/4). Preţ, pentru o trăsură cu 3 cai, maximum 15 frs. La Sorrento să trageţi la Hotel Victoria, şi să cereţi să vă dea camere în casa din mijlocul gradinei, cu vedere pe terasă şi pe mare (are să fie poate cam greu, fiindcă la epoca asta toată lumea napoletană şi mulţi diplomaţi de la Roma merg la Sorrento). O dată instalaţi, să vă lăsaţi să trăiţi. Emoţiuni violente, nu. Dar atîta poezie!... Mai cu seamă dimineaţa şi seara. Aerul tremură de subţirime şi sensibilitate; marea, placidă, oglindeşte golful; Vezuviul gîlgîie foc, în colţul pămîntului, chemînd parcă spiritul distrat către respectul primejdiei. De la Sorrento vaporul vă duce în 45 minute la Capri (aci de văzut *la punta di Tiberio* şi drumul la *Anacapri).* La Sorrfento] de vizitat Villa Gortchacoff prea frumoasă, şi drumul la *Massa hebrense.* Nu pot sfîrşi fără a vă ruga să nu plecaţi fără a vedea Poestum (drum-de^-fier Napoli—Pompei—Cara—^Salerno—Poestum). Templele grece din Poestum sunt poate cele mai vechi şi mai frumoase din lume, anume templul lui Neptun, ale cărui coloane dorice nu au pereche decît doar în unele temple de la Atena, a lui Jupiter, bunăoară.

Am întins-o mult de tot. Cu mine e mai bine să nu-ncepi vorba despre Napoli. *A propos:* la întoarcere, între Napoli şi Roma, trebuie numaidecît vizitată Mo-

nastirea de călugări numită Monte Cassini, — un palat splendid, pe un vîrf de munte, cu o bibliotecă de o bogăție incalculabilă.[3]

Vă rog să-mi spuneţi unde-s d-1 şi d-na Maiorescu şi să-mi daţi şi adresa, dacă o cunoaşteţi. Pentru iarna viitoare, veste bună : romanul gata (va fi gata), şi să vedeţi că are să meargă poate mai bine ca celelalte. Aş dori să ştiu dacă aţi primit traducerile din Carducci : da ? şi dacă aţi făcut îndreptarea despre care v-am scris ?[4]

Urmarea criticelor amicului nostru *Drag[omireseu]*[5] îmi place din ce în ce mai puţin. Femeia mea trimite salutări amicale doamnei Negruzzi şi d-voastre, iar eu unesc respectuoasele mele omagii şi sunt al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

30

5/17 ian. '94

Iubite domnule Negruzzi,

Mai zilele trecute v-am trimis prima jumătate a romanului,[1] fără să vă pot scrie aparte. Astăzi, din îndemnul nevestei, care ştie că nu am altă copie de pe originalul expediat d-voastre, viu să vă întreb dacă l-aţi primit în bună stare. Cred că o să aveţi materie pentru vreo trei numere, în care timp, şi cu mult înainte, vă voi trimite restul. Chiar acum aţi putea avea alte 80 de pagine ; dar cred că nu v-ar fi de nici un folos deocamdată.

Ieri am primit no. 1 din Vatra, revistă cu icoane. Pentru un număr de debut e slăbuţ : o proză rimată de Cosbuc ; o *novelă* dulceagă de Slavici şi o anecdotă de Caragiale. Or noi ne-am făcut pretenţioşi, or scriitorii populari ca Slavici şi-au trăit traiul, — faptul e că grozav îmi pare de mediocru !... Răposatul Popovici îi da sută la sută.

Dar un lucru : cine cumpără şi citeşte toate revistele astea ? Avem : *Vieața,*[2] *Vatra,*[3] *Revista Ateneului,*[4] a tinerimei studioase,[5] celei nestudioase, a lui Macedonski,[6] a lui Stoenescu,[7] a lui Gincinat Pavelescu (!), a d-lui Hâjdău[8] etc, etc, frate, hîrtia asta costă bani. Vrea să zică, e cineva care o plăteşte. Vrea să zică, sunt cititori[9]... Aşa să fie ? Aşteptînd două rînduri de la d-voastră, rămîn devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

31

Bruxelles, 10/22 ianuariu '94

Iubite d-le Negruzzi,

Trandafir Djuvara, cu care am fost în foarte strînse legături de prietenie, mă roagă cu insistenţă să trimit cîteva strofe sau o bucată de proză, pentru o nouă revistă ce va apărea în numele Ateneului. D-voastră cunoaşteţi părerea mea asupra acestei instituţii, — dar dacă Ateneul nu-mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta şi pentru alte cuvinte, ar trebui să-i trimit ceva. Am o schiţă începută : *Cinci zile în carantină,* pe care aş termina-o pentru el.

Credeţi că pot s-o fac ?

Eu am răspuns deja lui Djuvara că nu am nici o încredere în revistele nouă ; că am fost solicitat şi de alţi inovatori literari, cărora am răspuns acelaşi lucru ; că totuşi, după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat *Convorbirilor* (de care el mă acuză) şi să i-1 trimit.[1]

Vă rog să-mi răspundeţi ce trebuie să fac.

Respectuos şi devotat,

D.Z.

32

Bruxelles, 29/10 ianuariu 1894

. Iubite domnule Negruzzi,

Mulțumesc din inimă de urările ce ne faceți şi cu vie dragoste vă rugăm la rîndul nostru să primiți pe ale noastre. Anul '94 să v-aducă toate după pofta inimei. Nevasta mea trimite doamnei Negruzzi afectuoase suveniri, şi dacă vremurile or fi bune, speră să o vadă la vară.

îmi pare foarte rău că sănătatea d-lui Maiorescu nu e bună. E un mare păcat că o aşa de minunată inteligență să nu se poată bucura de toate sensurile complecte, — dar poate răul nu e fără leac şi, în toate ca-2urile, nu e o catastrofă. în adevăr, cura lui Kneipp am auzit că face minuni.[1] Noi aveam la Roma o nemțoaică, din marele Ducat de Baden, care se-nchina la numele lui. Dealtminteri, chiar medicina clasică a împrumutat multe tratamente de la empirismul lui Kneipp. Eu am avut ocazie să constat, când ou boala fetiței mele, efectele minunate ce produc compresele cu apă caldă, sub pînză gomată, la picioare. Maladia, care se purta la cap şi amenința meningele, a fost deviată şi s-a rezolvat printr-o infinitate de bubulițe pe picioare, cari după cîteva zile s-au uscat. Ar fi bine ca d-1 Maiorescu să încerce la vară cura aceasta.

în ale literaturei, am văzut numărul I-iu din *Vieața,*[2] o anemică foiță, fără vlagă, dar cu ilustrații ; am cetit romanul lui Vlahuță, *Dan,* care are cusururi, dar are şi calități, şi este, în tot cazul, cea mai bună lucrare a lui în proză.[3] Publicația lui Caragiale şi Slavici nu o cunosc[4]. Subscriu însă la verdictul d-vstre dat asupra yiabilității revistei lor. Ceea ce este statornic în Caragiali e nestatornicia ; aşa fiind, nimic din ce întreprinde nu este trainic, nici chiar berăria lui Mihaleea.[5]

Schița d-lui Brătescu, *Microbul,*[6] e bună. Pentru mine, o mai lungă pregătire a scenei cu călimările n-ar îi stricat ; orcum, sfîrşitul e minunat. Brătescu este temperamentul cel mai artistic dintre noii tineri de la *Convorbiri :* trebuie încurajat să scrie ceva mai lung.

Romanul meu e aproape gata. Cred că mai am vreo 20 de pagine şi-1 sfîrşesc. Dacă e nevoie de manuscris, vă pot trimite prima jumătate, adică 100 pagine.[7] Dealtfel, chiar trimițîndu-1 întreg, tot voi fi silit să-1 pun în două plicuri, fiind hîrtia groasă şi făcînd volumul prea mare pentru unul singur.

Vă rog să-mi lăsați cîteva zile ca să recopiez paginele de la început, scrise foarte de mult şi în mare parte schimbate. Pe la 10 ianuariu îl veți primi.

Acum o rugăminte : aş putea să am numerele 1, 2, 3 (aprilie, mai şi iunie) din anul 1888 ? V-aş rămîrtea foarte îndatorat, căci cu chipul acesta aş avea *Convorbirile* complecte de la 1 aprilie '88 pînă astăzi. Totodată vă rog să-mi mai spuneți dacă numărul pe aprilie '92; a apărut sau nu, fiindcă numerotația se urmează regulat, dar lunele nu. E probabil că aprilie a fost înglobat în volumul jubiliar. Pînă la '93, anul calendaristic începe cu no. 10 ; în '93 începe cu no. 9, iar anul *Convorbirilor* începea cu luna aprilie, pe cînd acum'începe cu mai. Aşa e ?

Vă mulțumesc dinainte şi vă rog să mă credeți
al d-vstre prea devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

33

Bruxelles, 13/25 ianuariu '94

Iubite d-le Negruzzi,

Mă grăbesc a vă răspunde, spre a vă ruga să schimbați numele lui Goethe în Schiller,[1] dacă aşa este. De v-aduceți aminte, eu v-am rugat mai acum cîteva luni să-mi trimiteți o copie de pe traducerea din *Convorbiri* (dată îmi pare de Scheletti), tocmai fiindcă eram ne-

sigur de poezie. Nu ştiam că aţi tradus-o şi d-vstră. Ea a ajuns pînă la mine pe calea unui cîntec (tocmai acela pe care-1 cîntă Saşa) şi nici chiar de versuri nu sunt sigur de sunt întocmai aşa.

Cît despre observaţiunile ce binevoiţi a face, eu am vorbit, şi orce tălmăcire pe cale de scrisori e de prisos. E drept că discursul meu e numai la jumătate. Dar dacă aşteptaţi dramaturghie şi psihologie (aceasta din urmă vorbită de autor), socot că lucrarea mea are să vă displacă, fiindcă psihologia, aşa cum se face astăzi, am lăsat-o sistematic la o parte. Dacă persoanele din roman sunt vii iar acţiunile lor fireşti, psihologia e satisfăoută. Pot iarăşi să v-asigur că limba şi viaţa ţăranilor mei este limba şi viaţa lor cea adevărată, acolo unde sunt puşi. Dacă, după cum îmi spuneţi, am reuşit să dau o puternică şi sănătoasă notă a pămîntului nostru românesc, ţelul meu este atins. Două lucruri m-au îndemnat să aleg subiectul acesta : 1-a) Credinţa ce s-a întemeiat în mine că românii din straturile de sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul lor mai internaţional : idealul orcărui boiernaş este să-şi arendeze moşioara cît s-o putea mai scump (unui grec or unui jidan, care să ia şepte piei de pe spinarea ţăranului) şi să se statornicească în străinătate sau cel puţin la Bucureşti ; 2-a) dorinţa de a da nota exactă a naturei noastre româneşti, âtît în ţăran cît şi în lucrurile dimprejurul lui.[2] Poate să greşesc, dar simţimîntul meu este că atît novelele lui Slavici, cu dulcegăriele feţilor şi flăcăilor lui, cît şi ale lui B. Ştefănescu, cu mahalagii bucureşteni daţi drept plugari şi cu Sultănicele de carnaval, au falsificat noţiunile ce aveam noi despre populaţia noastră rurală.

Copilăria mea cît nu am mers la şcoală, şi după ce am mers, vacanţele, s-a petrecut în judeţele Rîmnic-Sărat şi Brăila, unde ai mei aveau pămînturi sau le ţineau cu arendă, după cum au şi astăzi.[3] Prin Ialomiţa am fost de mai multe ori, şi anume în marginea Bărăganului. Prin urmare, cunosc limba locurilor acestora şi nu a altora.

Cît despre Matei, socoteam că el şi cei dimprejurul lui explică îndeajuns pentru ce se lasă de medicină, făcută alene şi numai ca să facă ceva, spre a se statornici la ţară. In mintea mea, el însuşi era unul din nenumăraţii români înstrăinaţi de ţară, pe care o împrejurare aşa de puternică cum e moartea maică-sei şi amorul lui pentru Saşa îl hotărăsc să rămîie acolo şi să deschidă ochii cu interes la priveliştea naturei şi a lumei de la ţară.

Dar, încă o dată, astea sunt explicări inutile. Romanul trebuie să stea de sine, fără scrisorile mele. Nu am primit încă numărul din *Convorbiri* pe ianuariu. Vă rog să nu mă uitaţi cu numerile din '88 ce lipsesc din colecţie. Respectele mele doamnei Negruzzi şi mii de salutări afectuoase de la devotatul d-vstre,

D.Z.

34

Bruxelles, 7/19 martie '94

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit cu mare plăcere volumul întîi din scrierile d-voastre complecte.[1] Am întîrziat a vă răspunde spre a vă mulţumi, numai fiindcă ţineam să-mi dau seamă de coprinderea cărţei. Acum vă pot spune că mai toate bucăţile îmi erau cunoscute, de la întîia lor publicare în *Convorbiri.* Cîte amintiri !... cîte discuţii cu studenţimea bucureşteană, părtinitoare a *Revistei Contimporane !*[2]... Eu eram batjocorit ca moldovean, luat peste picior cu epigramele lui Bodnărescu,[3] cărora urma numaidecît strofe din *Muza de la Borta rece* a omonimului meu[4] răposat. Din parte-mi, răspundeam cu *Ceaiul de la D-na X* al bietului Marian,[5] cu *ed anch'io sono pittore* a lui Ciru Oeconomu,[6] cu *Poeticalele*[7] d-voastre, prin cari se dovedea că nu tot românul e născut poet etc. îmi aduc aminte că, o dată cu anul I de drept, făceam ca auditor şi anul I de litere : aci trona Ionescu-Gion,[8] ieşit no. 1 cu mare distincţiune din Liceul

Sf. Sava şi la bacalaureat. Acesta era îndoctrinat eu toate bazaconiele latiniste ale lui Maxim,[9] cu sforăiturile patriotice ale unui profesor de istorie, Dragomir, cu o limbă deşuchiată a unui profesor de ştiinţe naturale Ananescu, aşa că moldovenii aveau *beau jeu.* Acestuia îi ceteam procesul-verbal încheiat femeii Marghioala lui Vasile Chetrarul, care furase o blană de hulpe în calitate de servă. Atunci ca şi acum acest proces-verbal mi se părea un monument de galimatias. îl ceteam mai alaltăseară, acasă, pe cînd nevasta lucra : ilaritatea mea trebuie să fi fost atît de comunicativă, încît începu să rîdă şi dînsa, fără să ştie de ce. Asta îmi aduce aminte că pe cînd apăruse *Don Quichotte,* lumea îl cetea peste tot, iar preoţii catolici, cum au obicei, îl ceteau prin grădini, la primblare. Văzînd odată doi trecători pe un popă, care sta pe-o bancă cu o carte în mînă, că se tăvălea de rîs, ziseră : „or e nebun, or ceteşte pe Cervantes". Cam aşa trebuie să fi gândit femeia mea de mine.

Vă trimit, sub plic aparte, urmarea romanului,[10] pînă la pagina 181 inclusiv. Aci se sfîrşeşte paragraful XXI. Vor mai veni vreo 30 de pagine, în care se va încheia cu bine dragostea protagoniştilor şi se vor tortura ţăranii răsculaţi din comuna Balta. însă din ceea ce v-am trimis, puteţi vedea structura acestei noi încercări. Vă rog să aveţi răbdarea de a-1 ceti încă o dată întreg, ca să vedeţi că toate persoanele ce au aerul de a interveni numai în mod incidental sunt legate prin ceva de firul istorisirei, iar caracterele lor r.e dezvoltă. Mai cu seamă vă recomînd (nu pentru vreun post) pe baciul Micu...

Gîndul meu este de a scrie un al doilea roman, sub titlul *Viaţa la oraş,*[11] cu persoanele rămase mai în umbră, şi anume cu Scatiu, Tincuţa şi Mihai. Scatiu, bădăranul boierit, care izbuteşte să ia pe Tincuţa şi se aşează la Bucureşti, unde *deschide* casă, se alege senator, îşi exercită talentele sale de mojic, torturîndu-şi femeia prin gelozie, prin ignoranţă şi prin fumuri de bogăţie... în sfîrşit, eu văd romanul gata ; mai rămîne un lucru de nimic : să-1 scriu.[12]

Ce credeţi ?

Sărutări de mînă doamnei Negruzzi din parte-mi şi complimente afectuoase de la nevastă. Doresc şi sper să

ne revedem, — dar cînd ? Afacerile lui socră-meu au mers rău, şi ale noastre, prin simpatie, nu sunt strălucite.

Rămîn al d-voastre devotat amic,

Duiliu Z.

35

Bruxelles, 13/25 apriliu '94

Iubite domnule Negruzzi,

Mi-a căzut cam tîrziu în mînă un număr al *Independenţei,* cu darea de seamă de primirea lui Ollănescu la Academie ;[1] de aceea nu v-am putut mulţumi la vreme de cuvintele măgulitoare cu care aţi însoţit numele meu. înţeleg toată însemnătatea vorbelor ce aţi rostit la Academie ; am admirat modul dibaci cu care m-aţi strecurat în auzul nemuritorilor, *ă la barbe de St.,*[2] şi de aceea, recunoscător ca întotdeauna, mă grăbesc a vă reînnoi expresiunea sentimentelor mele de gratitudine.

Cea mai sfîntă dezinteresare se osteneşte cîteodată, mai cu seamă cînd trăieşti, ca mine, departe de centrul de activitate românesc, astfel că o vorbă bună te încălzeşte şi te îndeamnă la lucru.

De astă dată mă opresc aici, aşteptînd să se sfîrşească Academia şi să vie vacanţele de Paşte ca să-mi scrişi şi să vă scriu mai lung. Vă duceţi undeva ?

încă o dată, vă mulţumesc din inimă.

Al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

36

Bruxelles, 13/25 apriliu '94

Iubite domnule Negruzzi,

Iată-ne intraţi în Săptămîna patimilor, prin urmare ajunşi la limanul mîntuirei : Cameră, Universitate, procese şi Academie — salutare !

Dacă nu porniţi pe undeva, e de sperat că vă prinde literatura corespondenţelor. Ştiţi că eu aştept un răspuns la manuscris. Văzînd că nici în numărul de aprilie nu începeţi publicarea *Vieţei la ţară,* doresc să cunosc cauza.[1] Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneţi lămurit. Dumneavoastră ştiţi că nu mă supăr, şi că sunt foarte sincer cînd spun asta. Eu cred însă că tot e ceva de scos din ultima mea încercare ; de aceea (dacă nu o publicaţi), vă rog să-mi înapoiaţi manuscrisul şi să-mi spuneţi ce şi cum credeţi că ar fi de schimbat. Ţiu însă să nu se piardă manuscrisul, fiindcă nu am altă copie, şi o muncă de un an greu se mai reconstituieşte din cap.

Noi vrem să petrecem sărbătorile la Paris. Una din cauzele ce mă fac să aleg Parisul este capela română : n-am fost la înviere (cu slujbă românească) de vreo 7 ani. Fără să fiu bisericos, găsesc deniele noastre pline de poezie, rugăciunile din săptămîna asta minunate, ca fond şi ca formă. A doua cauză e ceva mai profană : *Falstaff.* Ce interesant e bătrînul Verdi ! La 80 de ani, să-ţi schimbi tot sistemul, toată tehnica muzicală, şi să produci o lucrare plină de vervă, de viaţă şi de *humour* Grozav aş vrea să-i seamăn... la ani, — în viitor, bineînţeles, fiindcă deocamdată mă găsesc mulţumit în pielea mea, chiar fără Falstaff. Sunt sigur că şi Verdi ar vrea să schimbe cu mine, — anii, nici vorbă. Dar fiindcă nici una nici alta nu se poate, să ne supunem menirei noastre, mergînd fiecare spre ce ne este scris...

Dar cu Academia ?... Iar m-a votat Secţia literară în unanimitate. Semn rău... De nu m-o numi plenul nici anul ăsta,[2] nu-mi rămîne, la anul viitor, decît să fac un *turneu* de vizite pe la membrii din Secţia literară şi să-i rog să voteze unul contra, spre a nu mai obţine

o aşa de admirabilă unanimitate. Dar, frate, iar bine că nu te uită lumea cu desăvîrşire, cînd soarta ta te poartă prin ţări străine : ai tăi te pierd, iar ceilalţi nu pot sau n-au vreme să te cunoască.

Aştept discursul lui Ollănescu[3] tipărit şi răspunsul d-voastre. Ascanio mi-a scris o foarte gentilă scrisoare.[4]

Vă urez sărbători bune, cu poftă de literatură, şi vă rog să arătaţi d-nei Negruzzi respectuoase sărutări de mînă. Aştept să-mi răspundeţi.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

37

Bruxelles, 6/18 iulifc iB94

Iubite domnule Negruzzi,

Cu cea mai vie părere de rău aflu de nenorocitul accident ce vi s-a întîmplat.[1] Tocmai ieri vă scrisesem la Bucureşti, întrebîndu-vă unde să vă trimit sfîrşitul romanului, — fără să-mi treacă prin minte că aş putea să fiu inoportun cu întrebarea mea. Numai astăzi am avut cunoştinţă de cele întîmplate, şi mă grăbesc a vă scrie, spre a exprima d-nei Negruzzi dorinţa de a fi ţinut, pe cît se poate, în curent cu starea sănătăţei d-vstre, sănătate pe care v-o urez s-o recăpătaţi cît mai grabnic. Atît nevastă-mea cît şi eu am fost foarte mişcaţi la ştirea aceasta.

Nu vreau să vă obosesc, şi de aceea mă opresc aci, pentru astăzi, făcînd încă o dată cele mai calde urări de grabnică şi complectă însănătoşire.

Devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

38

Bruxelles, 12 octombrie 1894

Iubite domnule Negruzzi,

Socotesc că v-aţi întors din Italia, şi de aceea vă scriu, spre a vă trimite sfîrşitul romanului *Viaţa la ţară.* Cu chipul acesta sunteţi asigurat de urmarea lui neîntreruptă pină la fine.

Nu vă mai cer părerea asupra acestei noi încercări,[1] pe cît timp n-o fi publicată în întregul ei. Cu persoanele din acest roman (cele tinere) încep un al doilea,[2] care se va petrece, parte în provincie, parte în război (77—'78).[3]

Vă rog să-mi spuneţi ce credeţi despre *Luptele românilor* de Th. Văcărescu,[4] Vă mărturisesc că eu aveam o rea opiniune de literatura *încununată* a d-lui Th.V., — opiniune formată a priori şi înrîurită de consideraţiiini personale, fără nici un raport cu lucrarea în sine. Trebuind însă să citesc cartea d-lui V., pentru scopul indicat mai sus, mi-am schimbat părerea.

Afară de un exces de sentimentalism, care face pe autor să pară adesea copilăros, lucrarea e întocmită cu bună metodă, limba e curată şi curgătoare, iar ghergheful pe care se mişcă trupele apare în cele din urmă limpede. Ce credeţi ?

Şi fiindcă suntem în literatură, o rugăminte : n-am primit *Convorbirile* pe septembrie nici pînă acum. Am scris d-lui administrator, dar nu mi-a răspuns.

Vă rog să interveniţi neapărat, spre a nu se mai întrerupe expedierea regulată a revistei, pe ale cărei numere le am din '88 legate.

Vă mulţumim din inimă de salutarea amicală de la Sorrento. Vă rog să-mi spuneţi care vă este impresiunea cea din urmă. Să fie oare el aşa de frumos într-însul, sau frumuseţea lui era numai un motiv pe care sufletul meu de atunci împînzuia videnii proprii ? Cînd îl voi mai revedea, vă voi spune, dacă era *el* sau eram eu de vină. De voi fi fost eu, atunci vorba poetului se va împlini :

La vita mortal, poi che la bella
Giovinezza spari, non sl colora
D'altra luce giatamai, ne d'altra aurora.[5]

De pe-aici nimic însemnat : o vreme mohorîtă, ploaie, negură... şi gînduri de ducă. Am primit ordin să mă pregătesc de-a mutare la Roma.[6]

înainte de a sfîrşi trebuie să vă cer iertare de lucru următor : vă trimisesem, acum doi ani îmi pare, o traducere din Carducci ; aceeaşi traducere am trimis-o lui Djuvara pentru Rfevista] Ateneului, fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmare, dacă veţi fi vreodată în mare lipsă de materie şi veţi voi să umpleţi pagine din *Conv.* cu *Clitumno,* să nu o faceţi, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredinţat că nu o veţi publica, deoarece era o lungă poliloghie, trimisă *îmi* pare într-un moment de lipsă de materie.[7]

Respectuoase complimente şi sărutări de mînă d-nei Negruzzi de la noi, şi la revedere în iarna asta.

Al d-vstre devotat şi supus amic,

Duiliu Z.

O lămurire :

în *Viaţa la ţ., Ciulniţa* se cheamă pîrîul care trece pe sub sat, *Ciulniţei* se cheamă satul şi moşia.

39

Roma, 12 mai '95
Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61

Iubite domnule Negruzzi,

Mă grăbesc a vă mulţumi de volumul al 3-a din *Scrieri complecte,*[1] pe care l-am primit astăzi. Mihai Vereanu îmi aduce aminte de timpuri fericite, trecute parcă de un veac. îl voi receti cu cea mai vie plăcere. De *Primblări prin munţi* nu-mi aduc aminte.

Editura lui Socec e bună. Zic asta fiindcă *Lume veche şi nouă* a mea, care va apărea în curînd, nu face două parale, — ca tipar, bineînţeles, deoarece nu mă lasă inima să zic tot aşa şi de coprins. Dar mai ştii !...

Cum mai merge politica ?

Se cam încurcă, da ?

Am văzut că iar am căzut la Academie,[2] ceea ce însemnează că iar am fost propus. Aşa, pentru a treia oară. La vîrsta mea, cu plăcere. Pot să asist la alte trei, patru căderi.

Noi suntem aproape instalaţi.[3] Sper că stăpînirea mă va uita cîţiva ani pe loc.

Dacă binevoiţi să-mi scriţi,[4] adresa e în capul foii.

Vă rog să arătaţi respectuoase sărutări de mînă doamnei Negruzzi şi să mă credeţi al d-voastre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

40

Roma, 15/27 nov. '96

Iubite domnule Negruzzi,

Primesc chiar astăzi voi. V şi VI al scrierilor d-voastre complecte,[1] şi nu voi să întîrziez nici un minut pentru a vă mulţumi. Am tăiat şi am răsfoit voi. [al] V-a. Din întîmplare mi-am aruncat ochii pe paginele *Din Carpaţi, Baia şi Slatina.* Am început să citesc din curiozitate, şi am citit, am lăsat lucrul (sunt la Legaţiune), am ajuns la sfîrşit, dintr-o răsuflare, — atîta îmi par de tinere şi de fireşti. Trebuie să vă mărturisesc că plăcerea ce mi-au pricinuit nu sta fără oarecare melancolie. Ce departe sunt eu şi vremea noastră de monastirea Slatina şi de entuziasmul cu care o descrieţi !... Şi doar nu-mi sunt sleite de admirare izvoarele sufleteşti ; nu, dimpotrivă. Se pare însă că o maturitate timpurie înconjură cu o ceaţă de frică pornirile cele mai calde ale sufletelor noastre moderne.

Rău, rău şi fără cale.

Trebuie să mă hotărăsc într-o vară, cît mai sunt tînăr, să călătoresc prin munţii noştri. Vedeţi ce efecte peripatetice poate să aibă voi. [al] V-a. Foarte bine. Căldură şi entuziasm, astăzi.

Respectuoase complimente doamnei Negruzzi. Doriţi ceva de la Roma ? In curînd viu în ţară.

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco-

41

Roma, Via Condotti, 61,
8/20 apriliu 1898-

Scumpe domnule Negruzzi,

Vă scriu la întîmplare (neştiind de sunteţi în ţară sau nu), spre a vă exprima viile mele mulţumiri pentru discursul rostit în Academie.

Ollănescu îmi spune că d-vstre se datoreşte, în mare parte, alegerea mea.[1] Sper că împrejurările vieţii îmi vor permite să vă dovedesc toată gratitudinea ce vă păstrez pentru sprijinul ce mi-aţi dat.

Dar ce curioşi sunt oamenii !

Se pare că d-1 St.[2] era furios în contra mea pentru cele zise de d-1 Maiorescu cu privire la introducerea discursurilor regelui.

Se poate o mai stranie legătură de cauze ?

Nici nu ştiam că există această introducere, după cum nu ştiam că d-1 Maiorescu a criticat-o în Academie !... E, în adevăr, supărător, să te vezi judecat în ale literaturei asupra unor date atît de streine literaturei.

Dar, în sfîrşit, *tout est bien qui finit bien.*

Acum, o rugăminte :

A fost ieri la Legaţiune Besso. Doreşte un exemplar în limba franceză a legii Creditului fonciar rural. Ne-am gîndit cui să ne adresăm şi, de acord, ne-am oprit la d-vstră. îl cunoaşteţi, cred, de la Dacia. Puteţi să-i procuraţi broşura aceasta ? Şi mai întîi este ea tradusă ?

Rugîndu-vă să-mi răspundeţi,[3] atît despre ale Academiei cît şi despre legea în chestiune, vă reînnoiesc expresiunea sentimentelor mele cele mai devotate.

Al d-voastre amic,

Duiliu Zamfiresco

42

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 24/6 ian. 1901

Iubite domnule Negruzzi,

De la apariţiunea noului ziar şi de la ştirea numirei d-vstre la Bancă, am impresia că lucrurile şi-au reluat mersul lor normal. Sunt foarte mulţumit de modul cum s-a sfîrşit acest regretabil incident. Plecasem din Bucureşti astă primăvară, cu o adevărată nelinişte sufletească. Mă întrebam de este cu putinţă ca o prietenie de 35 de ani, începută la vreme de tinereţe şi întărită la maturitate, să fie trunchiată deodată de o neînţelegere politică, — cu alte cuvinte de cea mai nestatornică dintre realităţile vieţii. Nu era cu putinţă, cel puţin între oameni cu sufletul la locul lui. De aceea, sunt mulţumit că vă pot scrie de sărbători în deplină pace, — cu atît mai mult că şi situaţiunea generală pare a se fi îmbunătăţit. Iar bine, frate ! Am suferit, eu, de departe, poate mai mult decît d-vstre, cei ce sunteţi prinşi în vîrtejul de la faţa locului. Să sperăm că o eră mai liniştită va urma, în care şeful guvernului[1] şi partidul conservator, reintegrat, vor putea da toată măsura geniului lor politic.

În ceea ce mă priveşte pe mine, multe planuri am plănuit, dar puţine s-au împlinit, — cele ale carierii, fiindcă nu depind de mine ; celelalte, fiindcă depind de împrejurări ; pe de o parte, starea sănătăţii neveste-mii[2] (care acum s-a îmbunătăţit) ; pe de alta, preocuparea de soarta lui cumnatu-meu,[3] căpitanul (pe care l-aţi cunoscut şi care e trimis în China, ca şef de stat-maior al corpului de expediţie).

Dealtminteri, am văzut că d-vstră aţi fost mai crud loviţi de soartă, prin moartea d-nei Rosetti. Vă rog să exprimaţi doamnei Negruzzi adînca mea părere de rău pentru pierderea iubitei sale mame.

Rugîndu-vă să-mi răspundeţi, profit de veacul ce se duce spre a-i mulţumi că ne-a tolerat să ajungem pînă la cel ce vine şi spre a trimite infinitului salutările noastre; totodată, celui ce vine îi zicem ca Furfanţo :[4] mi raccomando !...

La mulţi ani,

Duiliu Zamjiresco

Aş dori să ştiu dacă d-1 şi d-na Maiorescu, în calitatea d-lor de paseri migratorii,[5] au plecat de Crăciun, sau sunt în ţară.

43

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma. mai 21/iunie 3, 190?

Iubite domnule Negruzzi,

Nu am putut să mă ocup pînă acum de însărcinarea ce mi-aţi dat, la plecarea mea din Bucureşti, — deşi doream, ca întotdeauna, să vă fiu plăcut. Astăzi însă sunt în măsură să vă dau toate informaţiunile posibile cu privire la tabloul lui Guercino,[1] *S-ta Petronilla:* lăr-

gime 4 m. 25 ; înălţime aproximativ 7 m., totul fără cadru, care el însuşi are 45 cm. ; prin urmare, dacă voiţi să-1 aveţi în mărimea de aci, puneţi să vă zidească o catedrală şi treaba e gata.

în privinţa copierii lui, am vorbit cu pictorul Ferrari, care mi-a spus că are doi elevi buni, pe care îi poate recomanda. Binevoiţi dar a-mi da măsurile zidului. Proporţiunile ce-mi par mie acceptabile ar fi : 3 m. înălţime pe 1,60 lărgime. Preţul rămîne să-1 fixaţi d-voastră.

Chestiunea prealabilă ce s-ar putea ivi este dacă e mai bine să aibă cineva copii după tablourile celebre ale epocelor mari din trecut sau originale moderne. Părerea mea ar fi că e bine să aibă omul şi una şi alta. In toate cazurile, adevărata deşteptare a civilizaţiei într-un popor a început, în toate epocele, cu dorinţa de a copia capodoperile altor popoare mai vechi. Singurul lucru care mă caim miră la d-vstră este că v-aţi oprit pînă acum la doi pictori, Romanelli[2] şi Guercino, cari intră în decadenţă, amîndoi fiind din începutul veacului al 17-lea. E adevărat că unii pictori din epoca aceasta au lucruri minunate ; că, bunăoară, în *S-ta Petronilla* toată partea de jos a tabloului e admirabilă ; că un Carlo Doici[3] şi un Sassoferrato[4] au lăsat lucruri încîntătoare. Totuşi, cînd de la aceştia te raportezi cu mintea la maimarii lor, la Andrea del Sarto,[5] spre exemplu, genialul şi incomparabilul poet al Madonnei, simţi că în cel dintîi a intrat deja gustul extravagantului, ca dominarea al"bastrului la Carlo Doici sau enormul şi aprinsul la Guercino.

Dar, în fine, astea sunt consideraţiuni poate cam pedante. Bine faceţi că vă gîndiţi să vă înfrumuseţaţi viaţa cu desfătarea colorilor, cu eleganţa lucrurilor din casă, cari, cînd nu sunt căutate de un ochi snobist, armonizează şi potolesc sufletul.

Aştept răspunsul d-vstre şi vă strîng mîna, rugîndu-vă totodată să prezentaţi respectuoase complimente doamnei Negruzzi din parte-ne.

Devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

MWISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL 1
[imprimat]

1 aprilie 1908

Iubite domnule Negruzzi,

Sunt foarte mişcat, şi de alegerea ca membru al Academiei şi de atenţiunea d-voastre de a vă fi ocupat de această alegere[2] şi a mi-o fi comunicat.

Dacă este obicei, vă rog să vă faceţi interpretul sentimentelor mele de gratitudine pe lîngă domnii membri ai Academiei, asigurîndu-i că noul coleg va căuta prin toate mijloacele să fie demn de încrederea lor.

Pentru domnia-voastră personal, aceasta va fi o nouă ocaziune de a vă dovedi nestrămutata mea afecţiune, unită cu cea mai deferentă stimă.

Vă rog să mă credeţi al d-vstre foarte bun şi devotat amic,

Duiliu *Zamfitescu*

Către Dumitru C. Ollănescu-Ascanio [1]

Roma, 6/18 aprilie 1896

Iubite domnule ministru,

Ţiu să răspund numaidecît la scrisoarea dumitale din 1 apriliu,[2] mai întîi ca să-ţi mulţumesc că m-ai deşteptat din visul greoi şi îmbătător în care trăiesc, apoi ca să lămuresc o situaţie ciudată ce ne-o fac împrejurările.

Că nu mai scriu destul de des la prieteni iubiţi ca dumneta şi că nu mai scriu deloc literatură, ai văzut-o şi ai înţeles-o. Nu scriu, fiindcă nu pot să scriu. Mintea mea e plină de o singură imagine. Tot restul nu mă interesează. Ar trebui să pot pleca, ar trebui să vin în ţară, în mijlocul celor ce mişcă şi luptă pentru literatură, şi atunci poate izvoarele sufletului mi s-ar deschide, ar curge lacrămi sau poezii. Cum sunt acum, seamăn cu o biată insectă care şi-a cufundat tromba în potirul unei flori, s-a hrănit eu lăcomie la început, apoi a ameţit de tăria mirosului, apoi a înlemnit. Asta e starea mea : sunt îngheţat. Tot ce era mlădiere sufletească s-a solidificat.[3]

Una la mînă.

A doua : revista şi cercul dumneavoastră.[4] Cu toate că sunt înlemnit şi îngheţat, cum se pomeneşte mai sus, aud şi simt, cum bunăoară aud şi simt cloroformizaţii, tot ce se şopteşte împrejur. Aşa, de ce găseşti că scrisoarea mea din urmă e dogmatică şi cam băţoasă pe aloeurea pentru dumneta, cînd ştii aşa de bine că te

iubesc şi că numai băţos nu pot fi cu dumneta ? Am spus cu sinceritate ce cred despre soarta unei reviste cu muzică şi ilustraţii. *Voilă tout.* Se poate să mă înşel. E chiar probabil câ mă înşel. Experienţa mea personală nu dovedeşte nimic : sunt atîţia ani de cînd trăiesc departe de ţară încît n-o mai cunosc bine. După cum nu puteam găsi pe m-e Basile Boeresco, în casele sale din strada Pensionatului, — tot aşa probabil nu mai găsesc pe d-na opinie publică : s-au croit atîtea bulevarde !... Prin urmare, mă înşel. Dar un lucru ţiu să fie bine lămurit, anume că revista viitoare nu va putea să turbure limpeziciunea afecţiunei mele pentru dumneta, per *Dio!* Ai înţeles ? Mai mult : n-o aprob şi nu cred în trăinicia ei, — şi cu toate astea voi colabora la dînsa (la revistă, nu la limpeziciune). Ce vrei mai mult ?

Trecînd acum la punctele 1, 2 şi 3, — e adevărat : 1) că ţiu să păstrez afecţiunea şi stima lui T.L.M. Cînd mă cobor cîteodată în suflet, văd că atîtea lucruri s-au schimbat în mine încît îmi pare că m-am reînnoit de mai multe ori. Şi cu toate astea, totul se preface pe acelaşi fond. Instrumentul rămîne acordat în nota în care a fost tăiat. înţeleg pe Petraşcu,[5] care suflă ca un triton în apele dezlănţuite ale progresului, vrea să mişte înainte şi tot înainte ; îl înţeleg şi-1 aprob. însă doresc ca şi alţii să mă înţeleagă pe mine. Sunt în adevăr, după cum ziceţi, conservator convins în propăşirea vieţei. Natura şi într-însa omenirea se zbuciumă şi oscilează de la naştere la moarte, după regúlele ei mari, pe cari noi nu le putem nici reglementa nici preface. Noi reglementăm detaliele, cari alcătuiesc ţesătura imensă a legilor noastre omeneşti. în acestea trebuie să fim conservatori, sub pedeapsă de a nu proba şi a nu observa nimic, dacă am face altfel. Un lucru care merge bine un şir de ani trebuie lăsat aşa, tocmai fiindcă merge bine şi aduce servicii. A înlocui un bun sigur cu un bun aleatoriu e nebunie. Asta a fost regula oamenilor celor mai cuminţi din antichitate : a egiptenilor şi a romanilor, — şi asta e regula oamenilor celor mai cuminţi din vremile noastre : a englejilor.

Restrîngînd foarte mult cercul şi aplicîndu-1 la viaţa noastră românească, într-o parte a ei numai, ce se în-

tîmplă ? Se întîmplă că, în literatură și jurnalistică, *Convorbirile* trebuie să trăiască mai departe, ca unele •œ au fost și sunt folositoare ; jurnalul *Românul*[6] trebuia să trăiască (cu multe îmbunătățiri), ca unul ce era. deja lansat și adusese însemnate servicii. De fapt însă noi luptăm să dărîmăm *Convorbirile, Românul* este deja dărîmat, — pe cînd *Dreptatea*[7] de-abia apărută are un succes strălucit. *Adevărul,*[8] de asemeni etc. Cu alte cuvinte, suntem un popor a cărui cultură e încă în formațiune, ca pămîntul în timpurile de incandescență complectă, sau ca tinerii neastîmpărați : nou și iar nou ![9]

Ba o să zici poate că sunt cevașilea cam lung la no. 1...

Ia să vedem ce-o mai da din el la no. 2.

(No. 2, vezi no. 1.)

No. 3 : cu pătura ce se ridică acum, plină de multe și multe calități de muncă rodnică, de fonduri etc. Mă rog, ai cunoscut pe Raimondi de la Focșani ? Consiliul comunal votase facerea bolivardului. Cînd a auzit el că lumea moare de sete, că ulițele sunt nepavate, că se pun patente pe vinațuri ca să se scoată la maidan bolivardul, menit să-i facă concurență la grădina poblică. — n-a zis decît atîta : bolibardo ?... per c... in mezzo ?

Bine, bre omule, te știam cu gîndurile adunate acasă. Bine, serioasă este expoziția de tablouri ambulante, cu copia de pe Tiziano ? Ce dracu ! or eu m-am matufit, or lumea nu mai are sensul realității.

Punct.

Acuma, politică. Cu grecii s-a încurcat treaba. Ne-au pus condiții, ca să reia relațiunile diplomatice cu noi, — ceea ce guvernul nostru nu primește. Dacă vor renunța la asemenea pretenții, — gata. Deocamdată așteptăm răspunsul de la Atena. Te voi înștiința de este favorabil sau nu. (Confidențial.)

Nu te supăra de cele cu revista. îți sunt de mii de ori recunoscător că mă citești cucoanelor, — și știu cum citești. Eu, în schimb, nu pot face pentru dumneta decît să-ți țiu portretul pe masă. Am legat pe Orațiu în pergamenă și-1 am în fruntea bibliotecei.[10]

Țăranul care a venit la Roma era ceva cam ridicul, dar a plăcut. E un transilvănean inteligent, care tremura de dorul strămoșilor și de pofta vinului de Frascati. Hotărîse să stea în Roma o săptămînă, fără să doarmă, pînă a pus mîna pe el patraula, și zor să-1 ducă la balamuc. Copiii se țineau după el chemîndu-1 Menelik. La început m-a făcut să-mi vină lacrămile de emoțiune, însă am văzut curînd că era cam flecar.[11]

Cea mai bună lucrare asupra coloanei lui Traian este de Froehner,[12] conservatorul bibliotecei din Paris. Costă însă vreo 200 de frs. și cred că dumneta vrei altceva. Vrei o stampă veche ? Răspunde-mi, și-mi voi face o nespusă plăcere de a o căuta și a ți-o trimite.

Respectuoase sărutări de mînă grațioasei d-ne Ollănescu. O dulce îmbrățișare dumitale de la vechiul amie.

Te rog spune-mi ce-i cu Djuvara :[13] se duce la Constfantinopol], nu se duce ? e numit, nu e numit ? Lahovary[14] mă însărcinează să te întreb, și în același timp îți trimite complimente amicale.

Duiliu Zamfirescu

8/20 apr. [189G]

Recitesc scrisoarea, pe care n-am putut-o trimite numaidecît, din cauza gravei maladii a lui socru-meu :[15] bătrînul se duce, spre marea durere a noastră a tutulor și în special a mea, care găsisem în el un amic înțelept și devotat.

Sunt nemulțumit de scrisoare. Dacă o trimit e numai de teamă că nu voi putea în curînd scrie alta. Te rog să consideri partea *bățoasă* ca nulă și neavenită și să reții numai pe cea sentimentală, singură neschimbătoare.

D.Z.

I

2

Focşani, 20 m./1 aprilie 1897

Iubite domnule ministru,

în urma înţelegerii telegrafice ce am luat cu nevastă-mea şi mai cu seamă după scrisoarea d-tale, m-am hotărît să rămîn în ţară pînă la Paşte. însă nu voi veni în Bucureşti decît după formarea definitivă a Ministeriului,[1] spre a mă putea prezenta noului titular al Departamentului. Dumneta şi d-na Ollănescu ştiţi foarte bine că de departe sau de aproape sunt din inimă coparías la toate serbările familiei d-voastre. Urarea mea anticipată să fie primită cu aceeaşi dragă inimă ca şi cea de acum : al 48-lea an al vieţii dumitale să cheme alţi atîţia după el, să-ţi aducă slavă întru toate, puterinţă la o adică ? *dîmbetul mudei.* (Ba, mă rog, eşti sigur de 48 ?)

Spre mai bună regulă, mîine voi înainta la Minister o cerere de prelungire de congediu, însoţită de un certificat medical. Cu Lahovary sunt înţeles încă de la Roma, şi am reînnoit vorba prin telegraf.

Fii bun şi răspunde-mi numaidecît ce e. Iar Petrescu de la Constantinopol ? Mă rog, în 4 ani, trei legaţiuni, pentru un om însurat, nu sunt destul ?

Te rog scrie-mi lămurit ce se vorbeşte la Minister. Ştii că nu dau cu oiştea în gard. Iar pe de altă parte n-aş vrea să mai arunc bani pe drumuri. Statul la Bucureşti m-a ţinut 1 500 de franci. Bucuros la oaspeţi, dar cu măsură.

Cele mai respectuoase sărutări de mînă doamnei Ollănescu, iar dumitale pe amîndoi obrajii te îmbrăţişez ca un bun şi devotat prietin,

Duiliu Zamfiresco

Către Nicolae Petraşcu[1]

Iubite...

Lungă şi lată-i lumea, dar mai lung şi mai lat e sufletul nostru, căci el, ca marea, le poate cuprinde pe toate în coprins şi-n adîncime şi le poate ca dînsa reflecta.

în ostenitorul meu drum am trecut cu ochiul rece pe lîngă mai toate celea şi, dacă n-ar fi fost Veneţia în cale, desigur aş fi ajuns la Roma cu estetica insultată de-o mulţime de lucruri şi de oameni strîmbi şi nu mi-ar fi rămas o amintire lucidă decît de Carintia şi de Semmering. Dar am dat de Veneţia.[2]

Cînd a cetit cineva prea multe istorii despre lumea depărtată, îşi face el singur într-însul un fel de lume fantasmagorică şi aprinsă care consumă mai dinainte puterea de admirare ce se cuvine realităţfi, aşa încît cînd o întîlneşte pe dînsa, pe realitate, sau rămîne străin, sau o dispreţuieşte.

Pînă aci, Veneţia singură a ieşit pentru mine din formula de mai sus. Dă-mi, prin urmare, voie să-ţi împărtăşesc impresiile şi emoţiunile mele din acest oraş, asa cum mi-or veni sub condei, fără altă grije decît de a-ţi păstra sinceritatea cu care m-au cuprins.

Am ajuns la Veneţia la II1/2 noaptea, ostenit şi necăjit ca un orfan, şi la gară m-am zvîrlit cam hărţăgos în luntrea unui moşneag slut şi osos, care, îndată ce m-a înfăşat în tartan, a apucat lopata de un capăt şi cu o

rară dibăcie s-a descurcat din pînza de gondole ce încunjura cheul şi a ieşit la limpeziş. Şi cu cit ne desfăceam de ceilalţi şi rămîneam singuri, cu atît intram într-o lume nouă, care se desfăşura cuminte şi măreaţă de-a lungul vestitului Canale Grande. De o parte şi de alta se ridicau palatele atîtor familii strălucite, stînd strînse coastă în coastă, cu faţa lor de-o inmobilitate sfioasă, iar pe ele cădea luna, clară şi melancolică, ca o mîngîiere ce o trimitea timpul în toate nopţile acestor întristate ziduri de demult. Pe apa vînătă a lagunelor, nimeni !... Şi de unde îmi era frig în vagon şi mă simţeam ostenit, mi s-a părut că am înviat şi m-am încălzit, şi o ciudată deşteptare de trecut, de-o lume trăită, s-a făcut în mine, şi numaidecît m-am găsit bine şi cunoscut cu aceste ziduri. Dacă nu voi muri pe undeva ucis sau dintr-o întîmplare, ştiu că aş veni să-mi sfîrşesc zilele aici. Veneţia e un mormînt şi un rai totodată. Totul pare blînd şi iertător, şi pacea este adîncă cît luna în cer. Acuma am înţeles cît este de dreaptă şi de adevărată pagina la care s-a oprit leul Veneţiei : *pax tibi, Maree, Evangelista meus*[3]. Pace de sus pînă jos, eternitate şi peste ele zîmbetul ceresc al nopţii. Gondolierul, care parcă simţea unde îmi era sufletul, se-ntorcea din cînd în cînd spre mine şi-mi arunca în taină cîte un nume :

– Palasso (în loc de palazzo) Cornaro, palasso Dandolo, palasso Foscari, Mocenigo, Marino, Faliero etc, etc, şi între aceste evocaţiuni ale trecutului îşi punea accentul lui bărbătesc şi dramatic ori de cîte ori trecea prin faţa vreunui canal mic :

– He !... he !... ca să nu se lovească de altă gondolă.

Fiindcă am tras la hotelul Danieli, pe cheiul Schiavonilor, a trebuit să iau Veneţia în lung, şi pentru a scurta drumul, vîslaşul, sub Ponte di Rialto, a cîrmit-o la stînga. Iţi spun drept că aici, printr-o mişcare instinctivă, m-am ferit. Aşa de îngust era canalul, şi masa de piatră ce-şi da mîna deasupra mea era atîta de enormă încît mi-a fost frică că mă striveşte. Tăceam ca o mumie şi de-abia îndrăzneam să mă uit pe vîrfuri, cari, pe ici pe colo, se luminau de lună. cînd, deodată, glasul aramei răsună falnic miezul nopţii !

O, sărman Eminescu,[4] ce bine a înţeles el Veneţia ! Din sonetul lui se evaporează întocmai splendoarea mormîntală a acestei cetăţi, şi poate, dacă ar fi o mică neasemănare cu realitatea în versul : „San Marc sinistru miezul nopţii bate", aceasta se poate pune în socoteala temperamentului artistului, căci Veneţia nu e sinistră. E greu de lămurit cum este, dar sinistră nu e. E sepulcrală şi măreaţă, dar are splendoarea unui mormînt în care ar odihni geniul sau melancolia, şi un singur moment nu se desprinde din aceste bătrîne palaturi înrfurirea dureroasă a sinistrului. Cînd San Marc a bătut douăsprezece, eu am simţit o vibraţiune parcă aş fi fost eu însumi de aramă şi parcă aş fi purtat cu mine de trei sute de ani ecoul acestui glas, grav, adînc, dar senin. Şi astfel, din canal în canal, din arc în arc, mi-au ajuns profanele oase pe sub Puntea Suspinelor. La trei paşi am intrat în hotei şi m-am culcat. Că m-am culcat e mai mult o vorbă. Hotelul acesta e elegant şi pare nou ; dar ce-o să-i faci, dacă mîna păgînă şi slută a prezentului nu poate să înăbuşe glasul trecutului ! Zugrăveala de pe ziduri, pervazul oglinzii, florile încrustate în scrin, un lanţ de clopoţel rămas din greşeală lîngă soneria electrică, toate acestea se uitau străine şi elocvente la mobila de chembrică şireată. Iar după ce am suflat în luminare, m-am uitat în întuneric cu mulţumire. Eram fericit, curat fericit, parcă m-aş fi simţit lîngă o femeie care mi-ar fi fost dragă.

Şi mai departe ; cîtă dreptate, mă gîndeam, a avut Shakespeare să aleagă Veneţia pentru două din piesele lui ! Unde putea mai bine să clocotească durerea furioasă a lui Othello ? Unde putea să crească Desdemona cu părul mai lung şi dorul mai cald ? în ce loc ar fi putut Shylock să ia zălog pentru bani carne de om ? Unde se puteau naşte şi trăi mai adevăraţi : şi fiică-sa (Bessica,[5] mi se pare), şi Porţia, şi Antonio, decît în Veneţia ? Una singură din creaţiunile shakespeariane îmi pare că nu se încadrează în Veneţia : Jago. Jago este mizerabilul cel mai desăvîrşit şi mai inutil din tot teatrul lui Shakespeare, canalia cea mai veninoasă şi mai putredă, şi e canalie degeaba, face rău pentru plăcerea de a-1 face, muşcă şi răneşte fără să-1 fi muşcat nimeni.

Ei, după ce **ai** avut impresia mea despre Veneţia, acest Jago devine imposibil în zidurile ei. Nu doar că n-or, fi fost mişei destui **şi** aici ; nu doar că ghetto n-ar fi zămislit destui cămătari şi n-o fi servit de teatru la o mulţime de înjosiri trupeşti şi sufleteşti. Dar aceştia toţi îşi aveau cuvintele lor de paria ca să fie aşa. Chiar Shylock pe Ponte di Rialto, în chiliuţa lui de samsar, devine posibil cînd ştii că semeţul Antonio scuipa întîi în pragul lui şi apoi intra. Dar Jago ? Jago este o monstruozitate în întreaga natură, şi liniele Veneţiei nu puteau să se dezarmonizeze pînă a lua formele unei şopîrle ca el. Mie mi se pare că Shakespeare şi-a găsit cadru. Dar iată-mă făcînd critică, întoomai cum d-nu Jourdain făcea proză fără să ştie.

Aici o mare pauză. Impresiele de a doua **zi** de la lumină se schimbară. Nota dominantă rămînînd aceeaşi, ţinta se încălzise. De la Veneţia cu lună, la Veneţia cu soare.

Şi mai întîi, un mic episod de călătorie.

Suindu-mă la Viena în vagon, cu un englez cărămiziu, un dalmat (sau naiba ştie ce-o fi fost) sprinţar şi mucalit ca un clovn, un vînzător de porci vienez, buhav ca de dropică, iată două matroane călătoare cari păşeau în vîrful degetelor, ca nişte găinuşi de munte, îndreptîndu-se spre compartimentul nostru. He ! he ! poţi să fii iubitor de natură cît ai pofti, cînd se arată vîrful unui picioruş nostim, ia parcă nu ştiu cum îţi vine să-ţi mîngîi capătul mustaţei, ori să-ţi treci mîna prin cioc ori prin barbă, după cum ţi-e firea şi podoaba obrazului. Eu îţi spun drept că-mi dresei creasta şi le aşteptai să se urce.Vorba întâia ce o rostiră fu :

– Stiupid !...

Tocmai mai tîrziu aflai că în *Bedeckerul* lor sta scris că trebuie să stai în vagon cu faţa spre apus şi să ocupi locul din stînga, ca să poţi consuma poezia de pe Semmering. **Şi** atît stînga cît şi apusul erau ocupate de suscitaţii domni.

în sfîrşit, pre bine, fie şi *stiupid !* Hai să vedem acum cum stăm cu inventarul : una tînără, alta nu prea

[tînără], ba chiar matură cumsecade. Tînăra se trînti supărată în colţul din dreapta (vai !) şi se făcu că închide ochii. Cînd zic *se făcu* vreau să spui că nu-i închise deloc, căci pe ici pe colo da cu privirea nenumărate raite prin partea noastră, aşa ca din greşeală, şi cînd descoperi ceafa cu două etaje a vienezului, se puse pe un rîs sănătos şi tînăr, care, dacă nu făcea cinste creşterii ei, da la lumină o coroană de dinţi albi şi ştrengari, de-ţi era mai mare dragul să-i priveşti. Eu eram gata de aşa treabă, şi astfel, pe tăcute, devenirăm prieteni în numele rîsului. Bătrîna se supără o dată, măcar că rîdea şi ea, şi-i zise tare :

-- Olivia !

Neamţul îşi proptise capul în pîntece şi trecuse în lumea drepţilor.

în sfîrşit, pe la douăsprezece ajungem la o staţie oarecare cil *berg* pe la sfîrşit, unde, spre a scurta, dejunăm, eu în gară, ele în vagon. Iute, plecăm. Le era sete. La viitoarea staţie iau răpede o halbă cu apă şi un pahar, le adăp, ne zîmbim : la darea bacşişului se iveşte controversă, eu întind mîna, Olivia mă apucă de mînă, ba o fi, ba n-o fi, şi iacă-ne în vorbă...

Americance de la Chicago. Zău, că parcă nu e iertat să vie cineva de aşa departe. Dă-i vorbă (cum dă Dumnezeu) dă-i, dă-i pînă la Pontebba. Aci, graniţa. Fata rîdea şi se indigna în contra mojicilor de vameşi cari răscolesc prin cuferile doamnelor. Atunci o idee îmi veni, ca răposatului de Girardin, şi mă hotărîi, în numele d-lui Curtopassi, să împiedic pe macaronari de-a se atinge de dantelele Oliviei. Pusei cheile de la cuferile lor în buzunar, luai fata de braţ şi hai la dogana, unde declarai valizele lor drept ale mele, prezentînd totodată si porunca legaţiunii italiene de liberă trecere. Cînd colo, ce să vezi ! Eu, cu jumătate din bagaj veneam de la Bucureşti şi cu jumătate de la Chicago. Dar se vede că ştie Domnul de ştirea curtezanilor, căci controlorul puse mîna la şapcă, se înclină şi dete lucrurile la o parte, fără să le deschidă. Eram scăpaţi. Olivia^ se făcuse galbenă şi roşie de vreo trei ori, şi cînd se văzu liberă oftă din greu. Eu îţi spun drept că nu mi-ar fi

I

părut tocmai rău să-1 văd pe italian scuturîndu-mi așa-zisele mele *biancherii*[7] ce-mi veneau din Chicago. Dar mai bine așa. Americancele începură să mă creadă un personaj. Drept recunoștință, mă poftiră la masa lor. Aduserăm *Chianti* și, na și ție, na și mie, se dezlegară limbele. Se înțelege că vorba *stiupid* avea un rol foarte important la adresa vameșilor, la a vinului, la a vreo douăzeci și patru de tuneluri ce trecuserăm pe rînd. La urmă ne schimbarăm cărțile : Miss O. Woodword și Lady R. S. Bryton. Asta și cu X Y e tot atîta.

în fine, spre a mă întoarce, ne despărțirăm la Veneția prieteni. Ele traseră la o cunoștință, eu la hotel.

De-abia adormisem, cînd bătu cineva la usă.

— Ce-i ?

– Domnule, două doamne vor să vă vorbească. Nu știu ce tot spun despre niște chei.

Și atunci auzii pe americancele mele prăpădindu-se de rîs pe la ușă. Nu puteau să se culce, sărmanele, și-și luaseră curaj să vie noaptea în vîrful hotelului meu spre a-și găsi cheile.

Și acum mă întorc.

A doua zi, la nouă ore, eram pe piața San Marco. Cea dintîi persoană de care dădui cu ochii fu Miss Woodword. Acu era nostimă de tot, tunsă ca un școlar, elegantă, tînără, fără nimic din bădărănia englejilor călători. Ne scuturarăm de mînă, mă invîrtii o dată împrejurul ei ca împrejurul coloanei leului și ne despărțirăm, ea spre a se duce la o fabrică de oglinzi, eu spre a cerceta biserica San Marco.

Mai înainte de a intra în impresiele sacre, dă-mi voie să mă opresc puțin.

Știu că ai văzut Veneția și multe alte lucruri frumoase în lumea asta. Cunoști ceva asemănător Palatului Ducal și întregii aceste piețe ?

Puternica originalitate ce se desprinde din zidul neted al Palatului dogilor are un farmec atît de mare și de personal, încît, dacă i-ai răpi apa canalului, cerul Veneției, piața, porumbeii etc. și l-ai pune într-un tîrg modern, tot el ar fi, se-nțelege, cu mai puțină culoare

locală, dar ar fi. Cu amestecul de bizantin și gotic șl cu acel ceva neted și senin ce e caracteristic Veneției, se formează o artă aparte, de-o puritate clasică, dar caldă, alături de care îți vine greu să pui faptul istoric al consiliului de zece, al Punții suspinelor etc. Așa cum e astăzi și cum trebuie să fi fost și atunci, Palatul dogilor n-are nimic inchizitorial și sinistru ; e palatul dogelui Mocenigo,[8] un cap frumos de artist ; e palatul splendid al lui Dandolo,[9] care organiza cruciade contra Constantinopolei și aducea în biserica Veneției comorile din toate bisericile păgîne ; ar fi în sfîrșit palatul din care te-ai aștepta să se coboare Veneția lui Paul Veronese sau o dogaresă ideală semănînd cu fecioara de Foligno a lui Raphaël. De aceea cînd auzi pe ghid spunîndu-ți :

– *Da cette finestra lu doz anounsait qu'on avait décapité oun om (de cette fenêtre le doge annonçait* etc.), sau alte farse de felul acesta, îți vine să crezi că glumește, sau le primești ca niște anacronisme supărătoare, cum adesea spun acești șarlatani.

Pe dinăuntru și pe dinafară întregul palat este o concepție în care se oglindește tot geniul Adriaticei, și ogiva, încrustată în fruntea netedă a zidăriei, te privește ca un ochi blînd, cu o rază ce vine de departe, din veacul al XV ori al XVI. îmi pare rău că nu se știe sau că nu știu eu cine este arhitectul acestui monument,[10] căci l-aș pune în sufletul meu printre cei citiva dumnezei pe care îi adorez.

întreaga piață San Marco are farmec. Cred însă că e mai bine s-o vezi într-o zi de sărbătoare, cînd nu mai furnică norodul acesta mojic și samsar, îmbrăcat la modă și tocmai de aceea trivializat, care locuiește astăzi în Veneția. Să vezi piața singură, fără negustori, populată de cele două coloane, de umbrele turnurilor și poate de gondolieri ori de oameni din popor.

în sfîrșit, intrăm în biserică.

Biserica aceasta este un fel de Dedal divin, cu o nesfîrșită mulțime de unghiuri și sinuozități, purtînd fiecare o lume întreagă de artă, de talent, de răbdare și de suferințe. Eu îți dau impresia mea personală, umană, independentă de școală și de teorie. Ca școală, cred

k .

că are caracteristica palatului, cu mai mult accent bizantin decît gotic şi tocmai din această disproporţie poate cu ceva mai puţin ton veneţian în arhitectură decît palatul. Se zice că e luată, în linii generale, de pe S-ta Sofia din Constantinopole, şi rotondele cu boitele lor alcătuiesc semnul creştinătăţii. Pentru mine ceea ce este veneţian, ceea ce este renaştere italiană, de-o incomparabilă splendoare, sunt lăuntrurile. Cît suflet de *atunci* trăieşte *astăzi* în aceste ziduri, absolut nu se poate spune, căci el trăieşte în culoare, în arcul boitei, în infinita şi generoasa închipuire cu care maeştrii mozaişti au purtat linia, îmbrăcînd podelele cele mai neînsemnate cu un păinjiniş nepieritor de fantazie colorată.

Mai întîi Capela. Aici suntem pe mînile lui Tiziano şi a familiei de mozaişti Zucatti. Numele acesta mi-a adus aminte una din cărţile pline de inexactităţi, de talent şi de farmec a d-nei George Sand : *Les maîtres mosaïstes,*[11] după cum întreaga Veneţie mi-a adus aminte pe Shakespeare, pe Paul de S-t Victor[12] şi pe Emilio Castelar.[13] Nimeni din oamenii cari au trecut prin Veneţia nu au prins mai poetic şi mai natural mediul înconjurător al templelor acestora de artă decît ea. Negreşit, la George Sand este amor la mijloc, dragostea bătrînului Zucatti pentru copiii lui, protecţia lui Tiziano etc. ; în sfîrşit, sentimente afective cari atrag. Ştiu. Dar ce să fac dacă atunci cînd am cetit numele lui Francesco Zucatti, cel mai ilustru dintre fraţi, pe mozaica care înfăţişează pe evangelistul Marcu, mi s-a părut că văd pe tînăr urcat pe schele şi bătînd ţintele de sticlă colorată în pasta de pulbere de marmură şi albuş de ou, aşa după cum mi-1 aduceam aminte din George Sand ? Aici e şi chestie de temperament.

Mă opresc aici, căci văd că am umplut patru coaie de hîrtie şi încep să deviu halima. Dacă nu ţi s-a urît cu atîta artă făcută de un profan ţi-aş mai scrie. (Cetitorul, aparte : Uf !...)

(1S8'8, mai 20, Roma)

2

Roma. 23 iunie '88

Domnule şef de cabinet[1],

O singură nădejde mă mai opreşte de a nu te maltrata chiar de la-nceput : aceea de a te videa peste cîtăva vreme venind în ţara asta ciudată şi strălucită în care m-a aruncat soarta.

Bine, bre omule, să poate de o lună de zile să nu-mi scriţi o slovă, nici d-ta, nici Djuvara ?[2] Ce dracu de prieteni sunteţi ?

Îmi vine de atîtea ori să încep scrisori lungi, în care să-ţi istorisesc multe de toate, şi văzînd că mă părăsiţi aşa, mă dezgustez, zvîrl şi hîrtie şi condei şi mă apuc de scris nişte stupide rapoarte de cod penal or alte prostii. Cîtă amărăciune am înghiţit eu luna asta numai Dumnezeu ştie. Noroc că în ţara asta, trivială şi zgomotoasă, este o parte de poezie şi de clasicitate care nu se răscumpără prin nici o suferinţă.

Printre multele minuni şi lucruri stranii, mă impresionează mult asemănarea dialectului popular roman cu limba noastră. Bre omule, dacă cîteodată îmi pare că zic cîte o vorbă românească într-adins ca să rîdă de mine !...

La Teatru Manzoni se juca aseară o farsă muzicală, *II nipote di Fra Diavolo,* de o trupă napolitană. Lasă că are cîteva muieri foarte frumoase, dar să auzi dialectul, juri că se ceartă nişte ţărani de-ai noştri cari vorbesc păsăreşte : avanai-mâvînîn-cavanat. Şi ce năravuri, ce prubă de public, ce sictir de mode. La un moment dat primadona se dezbracă pînă la izmene, şi, furlandisindu-se într-o oglindă, cîntă şi zice că dacă e vorba aşa nici ea nu prea-i de dispreţuit. Să te ţii publicu : ,,he he ! heu heu ! uh uh ! nu ştim ; dezbracă-te ! bravo ! scoate-ţi turnura" şi aşa se angajează conversaţie între public şi actori, fără supărare. Abia se îmbracă biata fată şi ei încep : bis, bis. Trebuie să ştii că[1] în sală se fumează, se scot ghetele, se scuipă în ceafa de-aproapelui său fără cea mai mică jenă.

Aşa.

Acu să dea dracu să nu-mi răspunzi !... Iţi trimit o poezea[3] pentru conu Jacques.[4] Spune-mi dacă-ţi place.

Aştept să-mi scrii mult, de toţi şi de toate. Te doresc şi te aştept.

Duiliu Zamfirescu

3

Roma, 6 sept. 1888

Dragă Petraşcule,

întors azi-de-dimineaţă de la Napoli am găsit, spre marea mea bucurie, trei scrisori din ţară : a dumitale, a lui Trandafir[1] şi, în fine, a treia a lui frate-meu.[2]

în sfîrşit, te-a tăiat vremea sub limbă şi ai vorbit... Sunt fericit, curat şi fără întorsături. După o săptămînă de o viaţă aproape ideală, împrejurările mi-au adus în aceeaşi zi trei scrisori, trei, şi cîteşitrele bune... încep să mă tem de vreo catastrofă, — căci, cum zice Scriptura, e aşa făcut în lume ca alături de 7 vaci grase să vie 7 slabe.

Şi mai întăi, nu ştii ce impresie ciudată şi veselă îmi lasă povestirea crailîcurilor de la Şosea, cu gibusul pe-o ureche, picioarele în capul vizitiului, turbata pe stingă şi mănuşile bănănăind în dreapta. Aş da mult să te văd în exerciţiul acestei funcţiuni !...Cînd ai şti cît sunt eu de departe de asemenea lucruri. Dar ţiu să urmez. Dacă în curînd nu-mi vei seri că ai încălicat-o, eşti un neflar. Doresc să-mi povesteşti din fir în păr cum ai luat-o (e vorba de Pr.), cum ai adus-o şi cum ai meteherisit-o. Toate. Iniţialele celelalte le-am înţeles numai pe jumătate. O să ajungi, cu voia lui Dumnezeu, să le numeşti A prim, A secund, căci n-o să mai ai loc în alfabet...

Eu, îţi spuneam mai sus, sunt foarte departe de asemenea lucruri. Afară de noutatea mai tuturor impresiilor mele, e un soi de transparent ciudat care s-a lăsat pe partea veselă a vieţii rezultînd din senzualitate. . Neavînd prieteni intimi cu care să-ţi comunici izbînzile erotice ; neiubind pe nici o femeie cu partea sufletului, — trăiesc de patru luni într-un fel de atmosferă de senin care atinge indiferenţa. Dacă ai încercat vreodată să înoţi, trebuie să fi simţit impresia curioasă ce ţi-o produce faptul că poţi pluti. Astfel eu : mă mir uneori că stau la suprafaţă, că plutesc liniştit şi mă uit cuminte la o mulţime de lucruri frumoase. Singurătatea te închide şi te simplifică. Afară de un început de dragoste, împînzuit la Porto d'Anzio[3] şi care sper să-1 înşir mai departe la toamnă, nimic nu m-a scos din placiditatea ideală a artei. E poate cam umflat ceea ce-ţi spun, dar e foarte adevărat. Cînd ieşi din Roma, ceea ce nu mai e artă e senin de mare, e soare or lună, e Napplii, or Anzio, or Pompei, or Castellammare, or cîte şi mai oîte colţuri de o rară frumuseţe, pe cari natura ie-a dăruit cu îmbelşugare coastelor Italiei. Dacă la acestea mai adăogi lipsa ce pururi stă în suflet cînd mintea se uită înapoi, ajungi să-ţi dai întrucîtva seama de formula unei vieţi ca a mea.

Acum o săptămînă am plecat la Napoli. Oraşul acesta e cea mai stranie adunătură de extreme : munte şi mare ; lux şi sărăcie; palate şi monumente alături de murdăria sordidă a stradelor şi oamenilor; femei elegante şi frumoase faţă cu cei mai strîmbi şi mai anemici bătrîni ; curve ; pezevenghi cari te trag de mînecă în uliţă ; cîntăreţi săraci cari poartă încălţăminte de lac şi inele de preţ, — în sfîrşit 600 000 de suflete grămădite pe lungul cheiului între înălţimi vulcanice şi apă, pe oare le arde focul de a trăi, de a iubi, de a mînca, şi care cad pradă holerii cu miile dar nu se depărtează de poalele calde ale Vezuviului. Iar deasupra lor, ca o făclie a morţii, se vede noaptea vîrful vulcanului aruncînd în văzduh o vecinică colcăială aprinsă, către care, de la Capri, m-am uitat ceasuri întregi, atras şi purtat prin sîmburele de nebunie ce trăieşte în fiecare din noi către misterioasa flacără a pămîntului.[4]

în Napoli, muzeul Ferdinando e o comoară fără preţ pentru iubitorii de frumos. Las pictura la o parte. în

sculptură, tot ce s-a descoperit în vremile moderne, cu bogăţiile de la termele lui Caracalla,[5] cu bronzurile splendide, cu faimosul *Taur Farneze,* cu toate suvenirile, ce palpită încă de viaţă, de la Pompei, sunt comod instalate în muzeul naţional de aci. Ceea ce mai cu seamă m-a interesat a fost galeria statuielor şi busturilor împăraţilor romani. Să-i vezi pe toţi aşezaţi în ordine cronologică, începînd cu Caesar şi trecînd pînă dincolo de dinastia Severilor ; să vezi pe bătrânul Nerva,[6] cuminte, simplu, blajin, — divul nostru împărat[7] alături, cu nasul subţiratec, slab, frumos, şi cu o privire lungă şi gînditoare, încă tînăr dar deja parcă nemuritor ; să vezi alături pe femeia lui, Plotina, cu conciu ca ţărancele noastre ; apoi pe Eliu Adrian,[8] cam mătăhălos, cu un cap mare de cioban ; dincolo, Antoniu Piu,[9] surîzătbr ca un papă şi cam bleg ; apoi Maro Aurel,[10], numit pe bust Aniu Veru, cum îl chema ca simplu cetăţean ; apoi Comod,[11] — în fine, întreaga perioadă fericită de 100 de ani a imperiului cu bărbaţii şi adesea şi femeile cari l-au stăpînit !... E o privelişte mişcătoare, crede-mă, căci fiecare statuie îţi spune ceva din ceea ce-a trebuit să fie omul. Faţă în faţă cu marmura lui Traian ca împărat este statuia lui ca om, ca formă. E gol de sus pînă jos, dar capul e acelaşi, mîndru şi blînd. îmi propui la cea dintîi ocazie să mă întorc la Napoli ca să-mi iau note lămurite şi să-mi scriu impresiele de pe loc. Cîte mai rămîn de adăogat la monografia d-lui Odobescu ![12] Trebuie să ştii că o asemenea colecţie mai e la Capitol (de busturi) ; o alta în Vatican, şi o a treia în muzeul familiei Borghese, din grădina cu acelaşi nume. Pentru noi, pentru mine cel puţin, e un nespus farmec şi o sfîntă emoţiune de a sta într-o sală rece sub statuia împăratului nostru şi a-i privi capul gînditor şi braţul vînjos, — şi e o bucurie aproape copilărească dar întrucîtva artistică de a constata că te cobori, • ca popor, din contemporanii acestui om, poate cel mai majestos şi mai frumos din toată colecţia aceia de geniuri, de nebuni, de criminali şi de filozofi.[13]

Dar ho cu istoria.

De la Napoli am luat vaporul care face serviciul poştal în golf şi am pornit-o la Capri, unde mă aşteptau

3 (adică trei) principese. Nu te mira de cumulul acesta. După cum în G*ermania toată lumea e mai mult sau mai puţin doctor, aici toţi botezaţii întru Hristos sunt principi, conţi, marehiji, iar liberalii, care nu se pot desface de mania aceasta sunt şi ei signor cavaliere or commendatore. Vaporul atinge toate punctele populate de pe golf : Vico, Sorrento, Capri şi încă două-trei care-mi scapă.

Nu ştii, bre omule, ce simţimînt de mulţumire egoistă, ce beatitudine de om prost, care se crede dator să admire verba magistri, mă prinsese în faţa atîtor vestite locuri, la care am visat cu toţii cetind pe Lamartine or Speronare a lui Dumas-père ! A-ţi spune că am avut o decepţie ar fi exagerat şi nedrept, căci la întoarcere, cînd am făcut drumu pe uscat, m-am încredinţat că e o gură de rai locul acesta. Dar la entuziasmul şi ideea ce mi-o făcusem eu de Sorrento nu răspundea deloc acea rîpă straşnică pe marginea căreia stau înfipte nişte hoteluri monumentale, cu cîte cinci rînduri, şi acel mititel sîn stîncos, fără ţărm prelung, fără nisip, fără lenea valului, concretizată aşa de bine la Porto d'Anzio, bunăoară, în desfăşurarea umedă şi moale a plajei. Şi atunci am avut un fel de părere de rău retrospectivă faţă cu mărturia lui Lamartine :

Sur la plage sonore où la imer de Sorrente
Déroule ses flots bleus aux pieds de l'oranger,
Il est, près du sentir... etc.[14]-

Dar privind mai lung golful am ajuns la explicaţia firească a acestei hiperbole sau mai bine anomalii aparente. Ştii că *Le premier regret* este un apendice la *Grazziella,* care, după cum ţi-aduci aminte, se petrece în insula Ischia. Insula aceasta e aşezată în golf faţă în faţă cu Sorrento, şi marea care se leagănă între ele se. numeşte mai prieteneşte marea Sorrentului.. Deci, „la plage sonore où la mer de Sorrente déroule ses flots" nu este plaja Sorrentului oi a Ischiei, pe care vine valul cu numele Sorrento şi-şi desfăşură cutele sale. Acum, spre mai mare control, ar fi trebuit să văd şi Ischia, spre a mă asigura dacă are o plajă prelungă şi răsunătoare. Desigur, această anchetă nu e deloc poetică, dar

e interesantă, fiindcă, ca chestiune de psihologie, e curios să vezi pînă unde se prinde şi de unde începe a falsifica fantaxia unui poet care a trăit şi a iubit pe locurile astea, — căci legenda lamartiniană se întinde pînă la Capri şi Sorrento ; mai departe, toată descrierea din poezie, cu portocalii, cu cărările pe stîncă, cu gardurile vii şi înflorite, e adevărată.

La Ischia însă n-am putut să mă duc, căci vaporul de la Capri se întoarse înapoi la Napoli, şi cu barca e prea departe. Afară de asta am şi nenorocirea de a suferi *du mal de mer.*

La Capri am stat şase zile. Cînd te apropii cu vaporul pentru întîiaşi dată de insulă ai un fel de nesiguranţă, de frică, care vine de acolo că marginele ei răsar deodată din fundurile mării şi cu îndrăzneală se duc în văzduh la înălţimi ameţitoare. Dar cînd te-ai aşezat într-însa... nu ştii ce să mai spui. Niciodată în viaţa mea n-am fost mai senin, mai limpede, mai plin de lumina idealului ca în aceste 6 zile. Cele trei principese, neneaca cu fiicele, mă legau tocmai cît trebuie de umbra pămîntului, dar nici o singură minută nu mi-au supărat liniştea sufletească. Intr-o singură noapte s-a urmat oarecare insomie, căci, după prealabilă înţelegere, trebuia să se coboare de sus de la rîndul l-iu jos la mine una din fete, cu picioruşile goale, în cămeşuică, spre a-mi da, dragă Doamne, un sărutat care mersese mazu[15] la o partidă de concină. Şi era nebuna gata s-o facă, dacă din nenorocire n-ar fi avut pe soră-sa, care, bolnavă de insomnie, era de-a pururea deşteaptă. Mazu tot mi l-am luat eu, dar dacă venea jos la mine în noaptea aceea era să vibreze, pe vîrful stîncii unde e hotelul, un lung şi suspinător acord din simfonia omenească.

Revenind la Capri, nu ştiu cum o fi Olimpul, dar ştiu că eu dacă aş fi însărcinat să aleg o reşedinţă zeilor, aici i-aş pune să locuiască. închipuieşte-ţi o stîncă sălbatică şi goală ca un cap de vultur, care în mijloc ar fi strînsă ca o talie de femeie, toată cioplită bănci, bănci, pe cari cresc cu îmbelşugare măslinii, smochinii, lămîii, viţa cea răstignită, scoruşii şi un soi de smochini zişi de India, cu foaia grasă şi ghimpoasă ; apoi, ici şi colo, magnolia, floarea cea mai delicată şi mai ideală ca parfum,

care creşte cîteodată în pomi mari şi stufoşi ca merii noştri ; pune în acest peisagiu vilele pompeiane, elegante, discrete, fără o scîndură de acoperiş ; populează insula cu o rasă de femei greco-romano-sarazină, cu ochii imenşi, pieliţa obrazului bronzie, dinţii ca laptele, mergînd drepte ca nişte trestii, — şi peste toate revarsă lumina soarelui Italiei, şi poate te vei apropia de adevărul realului. Nu umflu nimic. Chiar stradele cele înguste din oraşelul Capri, murdare foarte adeseori, au un caracter de originalitate aparte, cu munţii de fructe şi de legume, cu marinarii bătrîni şi sluţi, cu asinii blegi cari guiţă de-ţi strepezesc dinţii de proşti şi triviali ce sunt. Un lucru curios : nici un om tînăr nu întîlneşti aci. Toţi sunt duşi ori în America, or după pescuit pe mare, şi numai seara, după asfinţit, vezi sute de lumini pe apă care încep să se apropie de insulă. Ei se culcă însă în Marina, cum îi zic, jos, la apă, şi numai sărbătoarea vin pe la casele lor. Şi cu toate astea toate femeile din Capri sunt borţoase. Să fie colaboraţie ?... Am auzit spunîndu-se că sunt foarte cinstite. Eu am oarecare îndoială asupra acestui paragraf; dar lucru nu ne priveşte. Ceea ce se vede bine e că sunt curate şi probabil cu multe calităţi femeieşti, căci se întîmplă zilnic ca dintr-o vînzătoare de mărgean să iasă o cucoană de pictor, or de neamţ sentimental, care, fie zis în treacăt, sunt numeroşi şi proşti prin părţile astea. Toată insula e proprietatea străinilor : americani, engleji, franţuji, nemţi, ruşi şi alte lifte ; ici şi colo, cîte un napolitan.

Printre frumuseţile contemporane, două sunt mâi la iveală astăzi : una, Pasqualina, măritată de un an, care joacă tarantela ca Terpsichore însăşi; a doua, Carolina, fată, vînzătoare de mărgean şi de... ochi dulci, la care principesele mele se uitau cu un fel de sictir foarte puţin onorabil, ceea ce nu mă împiedica pe mine de a mă uita fără sictir, dar cu acelaşi sentiment de neonorabilitate. De la aceasta din urmă am cumpărat o beretă roşie, care e absolut de rigoare cît stai în Capri ; ţi—1 voi hărăzi.

Cred că m-am întins cam mult, dar îmi voi pune streajă după ce-ţi voi spune două cuvinte despre ruinele lui Tiberiu,[16] de Ana Capri şi de Grota de azur.

8 septembrie

O să renunţ de a-ţi mai spune cele două cuvinte de sus, căci sunt sigur că în loc de 2 au să fie 9 şi 99. Dar, spre a-ţi da oarecare coloare locală, îţi adaog, ca apendice, un document, pe care chiar în minutul acesta îl primesc de la Capri. Nu-i o felonie a ti—1 trimite, căci e iscălit cu un nume de împrumut : bietul Hamlet e pus la contribuţie.

Şi fiindcă doreai să-ţi vorbesc de o femeie, haide, bre...

Mă ştii că am avut parte în lumea asta tot de femei urîte, dar cari aveau cîte ceva curios ce mă impresiona. Şi aici urmează menirea mea pe aceeaşi cale. Cea de la Porto d'Anzio deşi nu e frumoasă în general, are în umbra frunţii o estompă de lumină ce vine de sus, de undeva unde e cald, iar ochii, adînci şi strfanii], se uită cu un fel de gust de durere care-ţi pătrunde sufletul. Face parte din numărul rar al femeilor cari nu vorbesc mult şi tremură la un cuvînt mai prietenesc ce-ţi spun. Iţi voi istorisi cîndva şi desigur nu voi uita niciodată plimbarea ce am făcut-o singuri într-o zi pe malul mării, ascunşi de nişte dărâmături de stînci, adesea' silit s-o ridic în braţe ca să n-o ude limba valului, care mie îmi trecuse de 'mult peste glezne. Şi nu zicea nimic, numai cîteodată cînd prindeam cîte o fărîmă de uscat sigur, îşi scotea piciorușu de sub streaşină rochiei şi parcă mi-1 închina în semn de recunoştinţă apoi îmi lua braţul zâmbind şi înolinîndu-şi capu pe o parte or pe alta şi astfel mergeam înainte ca nişte nebuni, fără să gîndim că orce cale are şi întors. Cumnata ei, un tip de madonă Rafael, foarte cochetă, mi-a spus seara că ne-a căutat prin toate coturile stîncilor şi nu ne-a găsit... Dînsa a plecat la Florenţa, dar mi-a făgăduit, cu o formă cinstită şi tremurătoare, că are să se întoarcă la Roma mai devreme. Sper s-o revăd şi mă bucur că-mi place. Poate, cine ştie, voi putea s-o iubesc, şi aş fi fericit. Dacă n-ar fi decepţie... Am uitat să-ţi spun că e văduvă,[17] — o altă specialitate a mea.

Dar e vorba să-ţi istorisesc de cea de la Capri. Aici e curat crailîc pehlivănesc. E totdeauna urît să-ţi dai pe faţă netrebnicia inimei şi să te făţărniceşti în amor, — dar s-o ia dracu de fire omenească, dacă-ţi place să te afli în treabă, ia aşa ca să nu fie drumu fără călători ! Autoarea scrisorii ce-ţi trimit e o fiinţă simpatică dealtminteri, foarte inteligentă şi mai cu seamă foarte cultă. Dar... nu-i drum de la mine la ea. Ce-o să fac ? Am încălecat eu pe toate dobitoacele alergătoare ca să mă duc spre dînsa, dar nu merge. Treaba s-a început aşa : na, Ioane, na, Ileano ; ţine-napoi, Ioane, ţine, Ileano. Âzi o cărticică, mîine o concinuţă şi haide-liaide, vorba lui Efendim, pînă la Capri, am ajuns să jucăm concina pe un sfanţ plus un sărutat mazu. Şi ce să vezi ? Jucam concina cu fante. Toţi fanţii i-i ducea dracu în mînă, aşa că, spre a câştiga eu, trebuia să-i lase sterpi. Şi, în adevăr, cu o mirare foarte naturală, rămânea cu valetu în mînă fără să ia nimic ou el. Era treaba pe cîştigatele... In sfîrşit, în vremea aceea, cum zice Scriptura, s-a organizat o călătorie pe asini la Cana Galilea. Ana Capri e un tîrguşor de 2 000 de suflete, înfipt de vînturi în creştetul stîncei, cu oameni cari nu s-au coborît niciodată de acolo. Druimu care duce la el e o fantasmagorie a naturei, o dungă albă scrisă pe marginea prăpastiei, la o înălţime de cîteva sute de metri, de te ia groaza cînd te uiţi în jos. Am făcut plimbarea spre seară, cu o droaie de conţi şi de duci napolitani, unii mai derbedei decît alţii, cari făceau spirit receptând glumele lui Cham, or anecdotele de prin almanahuri, foarte bisericoşi şi prea binecrescuţi. La întoarcere, eu veneam liniştit, ţinîndu-mi ciuşu de scurt ea să nu mă dea de rîpă, cînd iacă dracu de muiere că trece pe lîngă mine mai repejor şi întorcîndu-se spre partea mea, cu ochii daţi peste cap :

— Vous n'avez pas été habile à Ana Capri. C'est une occasion qui ne se retrouvera plus.

Asta era vorbă să fie. Aci era pontu. Fiecare, preocupat de pielea sa, se ducea cu nasu între urechile măgarului, fără să se uite înapoi. Şi atunci navală, nene, să-mi iau mazu !... Era s-o dau de mal odată, căci or de cîte ori mă întindeam eu s-o sărut, ea se dădea în lături. Aşa m-a sîcîit pînă acasă. Şi-ţi poţi închipui ce chin,

fiindcă nu degeaba e măgaru frate cu catîru : cînd trebuia să alerg ca s-o ajung, el sta ; cînd vream să stau alături de dînsa el punea capu-n piept şi rămîi sănătos, Ştefan. In cele din urmă, bre omule, cînd să intrăm pe poarta hanului şi cînd eu renunţasem deocamdată la maz, o simt prin întuneric întinzîndu-se spre mine şi... ţoc una pe gît şi alta gîndesc în ureche. îmi luasem porţia. De-aci încolo se juca huţa cu piciorul meu şi, de nu venea frate-su, în noaptea în care m-a făcut să nu dorm se întîmpla lucru dracului.[18]

Acu, de altele. — Mă bucur din suflet de Eminescu şi aştept cu nerăbdare să oitesc piesa lui.[19] Poate natura să fie darnică şi să-i întoarcă scînteia geniului, şi cum sunt ai noştri la mărire i s-ar putea face viaţa liniştită şi suportabilă printr-o însărcinare care să-i convie.[20] Despre Caragiale sunt trist de cele ce-mi spui. E păcat de el, că nu-i un om ordinar ca minte, — dar e mai păcat de Maiorescu şi de cei ce-i sunt prieteni. Maiorescu a cam avut parte de protejaţi nebuni, şi ar fi timpul să-1 dispensăm de asemenea recunoştinţe. Cu toate astea eu tot sper că din Caragiale să iasă un bun director de teatru, căci are baza trebii.[21] Ţine-mă în curent cu lucrurile acestea, căci mă interesează. Spune lui Efendi că-1 doresc, şi dacă nu pot să-1 văd aş vrea măcar să citesc ceva de dînsu. îi voi scrie.

Spune ministrului ce te-ai pricepe mai bune şi mai potrivit cu rangul său.

Mai cu seamă nu lăsa să treacă cîte patru luni de la o scrisoare la alta.

Am auzit că Farra e pe drum de seară. Cum? şi cine îl înlocuieşte ?

Te doresc şi îmbrăţişez frăţeşte,

Duiliu Zamfirescu

Chiar în momentul de a închide această lungă pologhie, primesc scrisoarea d-tale din urmă. Poeziile voiesc să le dai sub numele meu, aparte. Corespondenţa, dacă îţi pare interesantă, pune-o cu un X.Y.Z.[22]

Eu îţi voi scrie, fii sigur. Numai nu mă lăsa luni întregi fără bold.

LÉGATION DE ROUMANIE
EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 9 sept. '88

Omule,

Noaptea aduce sfaturi bune, se zice. M-am gîndit mult şi încă n-am putut lua nici o hotărîre, — dar îţi comunic toate îndoielile mele.

Crezi că e bine să publici corespondenţa unui om care pune o mulţime de impresiuni absolut personale, adeseori îndrăzneţe şi poate hazardate ? în privinţa tuturor faptelor şi datelor, garantez perfecta lor exactitate istorică sau topică, dar poate tocmai aceasta e un cusur, căci în scrisoarea din urmă, bunăoară, povestea cu prinţesele e adevărată, şi *Convorbirile* pot cădea în mînile lui Plagino[1] sau Rosetti, cari le cunosc, şi astfel iacătă un mititel scandal gata. Afară de asta, bine e să vorbeşti publicului de dragostea şi crailîcurile micii tale persoane ?[2]

Gîndeşte-te şi întreabă şi pe Ollănescu sau dacă poţi chiar pe Maiorescu.

în toate cazurile, dacă hotărăşti s-o publici, schimbă neapărat vorba *principesele* din a doua scrisoare şi înlocuieşte-o cu alt titlu din repertoriul lui Minovici, bunăoară *contese* or altă comedie şi atunci ar trebui găsit un pseudonim placid şi ironic ca nuanţă, spre pildă *Un flăcău bătrin* san ceva aşa.[3]

Aveam de gînd să-ţi urmez scrisoarea pe acelaşi ton şi să-ţi istorisesc impresiele mele de la Pompei. É atît de falsă toată icoana ce s-a dat pînă acum de aceste ruine vii, e atît de umflată, şi Bulwer[4] însuşi, care, ca romancier, putea să se depărteze puţin de istorie numai să-ţi dea mediul verisimil, e aşa de departe de adevăr, încît s-ar putea poate da o notă nouă în acest imn către antichitatea romană, şi s-ar putea scrie o frumoasă pagină, ajutat de Mommsen[5] (pe care mi l-am procurat

tradus în franţuzeşte pînă la voi. 7) şi de Fiorelli, directorul săpăturilor şi al muzeelor italiane. Bre omule, să vezi lupanarele, să vezi nişte chiliuţe de odăi infame, cu fel de fel de măscări zugrăvite pe ziduri ; să vezi grămada oraşului înghesuită, strimtă, fără un palmac de pămînt liber or de grădiniţă ; să intri în interiorul băilor şi să le vezi pardosite de marmură, dar joase, întunecoase, — se degaje sentimentul unui fel de *bien-être* surprinzător că trăieşti astăzi în lume cu aer mult, larg, — şi ai nota exactă a celor 1800 de ani de distanţă, care, ca formulă filozofică, s-ar putea desfăşura într-un lanţ lung a cărui o extremitate să fie vîrîtă în pămînt iar cealaltă să se ducă în văzduh : de cea dentăi ar ţine oamenii trecutului, iar de cealaltă ai viitorului. Eu şi cred că adevărata caracteristică a progresului omenirei este tendinţa de a se desface de pămînt, în sensul acestei gradaţii : sălbatecilor celor mai vechi, grotele şi găurile naturale ; primilor oameni strînşi pereche, bordeile în pămînt ; primilor ciobani, colibele la suprafaţă ; primelor rudimente de civilizaţie, casele tupilate de pămînt ars ; apoi începutul centrelor mari, cu masivitatea întunecoasă a templelor de la Delhi, cu turnurile greoaie şi fără lumină ale Babilonului, Ninivei etc. ; apoi, masivul Ierusalimului ; apoi, Roma cu templele deschise spre cer, dar cu lumea grămădită în case fără lumină, fără aer, strînsă şi înghemuită ; apoi, catacombele creştinilor ; apoi, papalitatea care începe de pe la finele evului meziu să se desfacă ; apoi, modernii ; apoi, contemporanii şi, în fine, noi cari ne caracterizăm prin dorinţa de a soarbe distanţele, de a birui tot şi de a pluti în văzduh. Poate că religiunea lui Christos, care a deschis atîtea orizonturi sufletului, a deprins şi viderea a se uita mai fără sfială spre cer. Nu ştiu. Dar vei videa cînd vei veni la Roma vreodată că antichitatea, afară de temple şi monumente publice, cari erau deschise şi măreţe, trăia în găuri închise şi neluminate. Chiar palatele cele mari de pe Palatin, ale lui Neron,[6] Domitian,[7] Caligula[8] şi August,[9] care azi sunt întregi dezgropate, îţi produc groază prin masivitatea zidăriei şi întunerecul ce domneşte în el.

Dar văd c-am pornit-o iar.

Aşa, băietule. Gîndeşte-te bine şi vezi ce faci.

în privinţa poezielor îmi menţin hotărîrea de ieri, fiindcă, bune sau rele, sunt închegare a minţei impersonală, căci chiar cînd sunt adresate lui Stan or lui Bran, numele e numai un pretext or un omagiu, — fondul e tot neatîrnat.

Te îmbrăţişez şi doresc. *A propos,* am înţeles rău, or e adevărat : vii în Italia ? Spune-mi cînd şi cum, ca să-mi pregătesc inima la bucurie şi să te primesc cu toată pompa cuvenită unei fiinţe iubite.

Dniliu Zamfirescu [iq]

5

Roma, 18 septembrie 1888

Iubite omule,

Ca urmare la scrisoarea mea, în care-ţi vorbeam de muzeul din Napoli, cu statuiele împăratului nostru, îmi propun astăzi să te urc la Capitol, după ce mai întăi te voi purta pe la Florenţa. Nu te teme, am luat lămuriri : galii sunt departe ; acu se apropie mai mult alemanii. Afară de asta, la Capitol sunt totdeauna femei.

Nu ştiu dacă în călătoria ce ai făcut în Italia ţi-ai pus sufletul la probă despre partea muzeelor. Rezişti ?... Eu nu numai că rezist, dar chiar am început să deviu pătimaş. Şi se vede că nu e tocmai o pasiune bărbătească, de vreme ce regulat întîlnesc în asemenea locuri mai multe doamne decît domni. Dealtminteri, afară de doitrei autori cunoscuţi, tot ce s-a scris asupra Italiei, ca povestire de viaţă artistică, a ieşit din condei de *autoare,* — şi dacă n-ar fi decît d-na de Staël cu Oswaldul[1] ei, încă ar fi destul ca să ne facem o idee de înclinarea sexului interesant către o asemenea îndeletnicire. Dar cîte mai sunt!... Dora dTstria,[2] prinţesa Cantacuzino-Alfieri,

Ouida[3] etc. Florenţa e pămîntul binecuvîntat în care cresc toate aceste semnături.

Şi pentru că veni vorba de Ouida, — îţi aduci aminte de lungile noastre convorbiri asupra lui Julien Klatscho,[4] cu minunatele sale *Causeries florentines,* precum şi asupra romanelor de'Ouida?... închipuieşte-ţi că întîmplarea m-a făcut să cunosc un colţ din viaţa acestei femei curioase, pe care ţi—1 dezvălui şi dumitale, sperînd că te va interesa. Va fi o îndepărtare de la subiectul de căpetenie, dar treacă, fiindcă e vorba de autoarea lui *Pascuarel.*

Florentinii cunosc pe Ouida, cum cunosc bucureştenii pe... m-me Fleehtenmacher.[5] Zece minute departe de oraş, de la Villa Scandicei, a marchizului Farinola, iese regulat, iarna ca şi vara, un cupeu cu doi cai, împopoţonaţi cu clopoţei şi cu pene de păun, care dau de lucru băieţilor de pe uliţă. Cupeul e de-a pururea plin cu verdeaţă, cu flori, cu ziare, broşure, cărţi etc., printre cari se pierde o persoană subţiratecă, mică, cu pieliţa obrazului bronzie, destul de urîtă şi fără vîrstă. Aceasta este Ouida, sau, cu adevăratul său nume, d-ra Louise de la Ramée. Fiindcă e încă domnişoară.

De origine franceză, fiică a unui jucător de meserie, şi-a petrecut tinereţea (dacă o fi fost vreodată tînără) aiergînd de la Hamburg la Baden şi viceversa, pînă ce bunul său părinte a răposat. Odată singură, patima autorlîcului a început să i se dea pe faţă. Dar această patimă vrea şi ea să fie împărtăşită cel puţin de un editor, dacă nu de mai mulţi cetitori. Şi nu se găsi nici unul. Astfel că viitoarea Ouida fu silită să se facă guvernantă în Anglia, ţara adoptivă a părinţilor ei, unde se zice că a crescut minunat de bine fata unui lord. în vremea asta putu să se dedea la patima ei cu mai multă libertate, şi încetu cu încetu, prin ziare şi reviste, ajunse să fie cunoscută aşa precum o ştii.

Din Anglia veni şi se aşeză în Florenţa. în societatea asta internaţională, în care celebrităţi de tot felul, prinţi osteniţi, regine nenorocite, se tolerează reciproc, şi-n care e destul să fii un om binecrescut ca să ţi se deschidă uşile cu bunăvoinţă, fără să se cerceteze ce-ai făcut în anul 47 bunăoară, Ouida spera să găsească pămîntul făgăduinţei. Fantastică precum o ştim din romane, oraşul florilor, cu crinul şi gonfalonierii săi, o atrăgea. Afară de asta, a sta într-o ţară care a fcst patria lui Dante, Michelangelo, Amerigus Vespuccio,[6] Machiavel,[7] Benvenuto Cellini,[8] Cimabue,[9] Galileu,[10] e o mulţumire sufletească pe care nu şi-o poate plăti orcine.

Dar ai văzut femeie să se mulţumească numai cu strămoşii ? Cel puţin un Oswald, doi, dacă s-ar fi găsit la îndămînă !...

Şi-n adevăr, el se întrupa în chip de marchiz. Ţi-am mai spus cum stăm cu titlurile în Italia. Deci, marchizul Lotteringo della Stuffa, gentiluomo del Re, avu norocul să placă scriitoarei. D-na E.P., vara marchizului, care mi-a dat toate lămuririle astea, îl descria cu o înflăcărare ce mă făcu să deviu melancolic, astfel : *aria di gran' signore, alto, bruno, con barba nera, voce sottile...*[11]

Te joci !...

'El, săracu român, era înamorat de o altă englezoaică, lady Ross, prietenă cu Ouida, dar asta în adevăr demnă de o aşa ocupaţie, — şi într-o iarnă, pe cînd d-na Ross era în Irlanda, della Stuffa, ca să nu-şi piardă exerciţiul, se apucă să facă curte d-rei de la Ramée, aşa, de frunză verde... Dar ce să vezi, treaba era pe gata, şi vorba românului :

— Bună dimineaţa am dat şi beleaua mi-am găsit.

Declaraţii, corespondenţă, foc şi pară ajungeau la villa Signa unde stă marchizu, — pînă ce aflătoată lumea, căci dînsa n-ascundea nimic. El tăcea. Se urmă inevitabila cerere înapoi a scrisorilor. El le trimise. Ea făcu scandal ; se duse să se sfătuiască cu un advocat, care îi rîse în nas ; se indignă pe Florenţa, şi, după cităva vreme, apăru un nou volum de Ouida, pe care poate l-ai cetit : *Une ville d'hiver.*[12] Protagonistul din roman, duca... (am uitat), este marchizul Stuffa. Toate celelalte persoane sunt luate şi caricatúrate după natură. îţi poţi închipui nemulţumirea ce a produs-o la Florenţa apariţiunea volumului, şi cum de atunci autoarea e înlăturată cam de peste tot.

Asta însă n-a împiedicat-o de a primi 40 000 mărci de la Tauchnitz editorul, de a se plimba în cupeul cu ver-

deaţă şi documente, şi de a pune pene de păun la urechile cailor.

încă un colţ dintr-o viaţă ciudată.

Se-nţelege că las răspunderea povestirei, iniţialelor E.P. Cred însă că totul este adevărat, fiindcă era spus cu sinceritatea lucrurilor întîmplate. D-na P. mai adaogă că şi astăzi cînd o-ntîlneşte Ouida prin vreun salon, o sărută cu o dragoste cam îndesată, fiindcă zice că d-na P. ar fi semănînd cu della Stuffa, văru-su. Nădăjduiesc că în curînd să-ţi trimit un autograf de dînsa.

Iacătă, prin urmare, ca morală a celor de sus, o iluzie pierdută mai mult. E în afară de orce îndoială că Ouida e o persoană excentrică, urîtă şi bătrînă. Vina că e bătrînă tot i-ai mai ierta-o, - dar urîţenia şi mai cu seamă comedíele de irozi ce le face, spre a fi originală, pe mine mă supără... Din nenorocire asta a fost o întreagă şcoală, cu Staël, George Sand, Ouida, Juliette Adam,[13] şi altele, cari căutau un fel de renume afumat prin alcovurile şi gargotele ştrengarilor, or se făceau ridicule ca cele două din urmă.

Cît eşti de sus şi de senin, Shakespeare, cu simplitatea vieţii tale !...

Acum să ne întoarcem la Capitol.

Ţin să-ţi spui că hotărîrea mea de a urmări pe Traian, ca un agent de poliţie, peste tot pe unde a lăsat cîte un semn, nu porneşte dintr-un sentiment exagerat de latinitate, şi nici n-am pretenţia de a face descoperiri. Dar sunt aici, văd şi îmi place. îmi place atît ca artă, cît şi mai cu seamă ca istorie. E un simţimînt de demnitate omenească să ştii că ai un tată care a fost om cumsecade, n-a înşelat pe nimeni, te-a crescut bine şi, mai mult, ţi-a lăsat un nume mare. Cînd răscoleşti cenuşa acelor timpuri prăpăstioase şi intri astăzi în sala busturilor imperiale din Capitol, spre a vedea obrazurile sub încruntarea cărora tremura lumea de la o margine la alta, — simţi că ţi se umflă pieptul de mulţumire aflînd că Omul căruia datorim existenţa noastră actuală ca popor de una şi singură rasă în Carpaţi, era cel mai mare suflet de împărat ce a trăit, şi ai emoţiunea artistică a frumosului, cînd astăzi vezi şi te asiguri însuţi că trăsăturile chipului aceluia erau curate, bărbăteşti, blinde şi răspund întocmai ideii ce ţi-o făceai de el. Căci este o deosebire însemnată între statuiele cele mari, cunoscute astăzi, şi între busturile împăratului. Statuaría romană fiind toată decorativă şi lipsită de dezinteresarea ideală a artei greceşti, împăratul este peste tot înfăţişat cu intenţia puterilor de care era investit : e măreţ, cam crunt, poartă capul ca de paradă, e împăratul Traian, nu e Ulpiu Traian, cu alte cuvinte nu e omul. în busturi, fie că ele erau menite vieţei mai intime, fie că unele sunt făcute pe vremea cînd nu era încă împărat, intenţieie sunt mai puţine şi omul reiese mai mult.[14]

Haide, dacă nu ţi-e greu, în muzeul din stînga al Capitolului.

După ce vom trece prin vestibul şi vom urca scara, pe zidurile căreia se desfăşură fragmente însemnate din planul Romei antice, descoperit în Forum pacis, cu termele lui Titus, teatrul lui Marcellus, marele teatru a lui Pompei, — vom intra într-o galerie lungă, lungă, plină de o mulţime de lucruri interesante, vom lăsa la dreapta : 1) sala zisă a Porumbiţelor (în care se vede cea mai frumoaşă mozaică a antichităţii) ; 2) Sala Venerii (unde se ascunde, sfioasă, *Venera Capitolină,* unica Venera care se crede cu siguranţă că e o reproducţiune a celei de Cnido sau Clido (Clidis, cum îi zice Victor Duruy[13] într-un studiu din urmă) de Praxitèle[16] (pierdută din nefericire), — vom lăsa acestea pentru altă dată, şi vom merge în capătul coridorului, în stînga, unde e sala zisă a împăraţilor.

Aici, în sfat mare, sunt strînşi stăpînitorii lumii, cu femeile şi cîteodată copiii lor, în număr de 83, şi tac, tac de-atîtea mari de veacuri, parcă Harpocrat, zeul, şi-ar fi dus mîna la gură si le-ar fi zis :

— Sîît !...

înainte de a pune piciorul pe prag, trebuie să ne aducem aminte că ceea ce ne interesează pe noi mai mult din această galerie sunt busturile stăpînitorilor ce au domnit între anii 98, cînd s-a urcat Traian pe tron, şi 270, cînd împăratul Aurelian[17] şi-a transportat legioanele în Moesia (Dacia ripensis şi mediterránea), primind pe

alemani, pe care-i bătuse predecesorul său Claudiu II,[18] să se stabilească în Dacia traiană pentru ca să-i supuie mai de-a dreptul influenţei romane.

Fiindcă nu e adevărat, cum spun mai toate Istoriele noastre, că legioanele romane au stat ţanc 100 de ani în Dacia, căci atunci ar fi trebuit să fie trecute în Moesia sub domnia lui Septimiu Sever[19] (202), şi dovezi vorbitoare de contrariu avem turnul său de pe Dunăre şi oraşul care poartă numele fiului lui, Barian, numit ca domnitor Caraealla.[20]

Din galeria busturilor epocei de la 98—210 lipsesc, spre sfîrşit, busturile însemnate pentru noi, a lui Caraealla şi Aurelian, şi e un fapt curios că autorii cei mai buni, ca Mommsen şi Jäger, se plîng că tocmai această epocă, de la Alexandru Sever pînă la Diocleţian,[21] e cea mai întunecată. Ea corespunde decadenţei celei mai complecte a gustului artistic, care, în floare sub Flavi, începe a scădea cu Antonini şi sub Heliogabal[22] ajunge o ruşinoasă maimuţărie a zeităţilor siriane, cari au şi ele cîteva marmore dezgustătoare în vestibulul muzeului.

Acum să intrăm.

No. 1 e Caesar,[23] bătrîn. Bustul, în comparaţie cu cel de la Napoli, e mediocru. Dar tot recunoşti în el pe marele om, „singurul geniu creator pe care 1-a produs Roma şi cel din urmă pe care 1-a produs lumea veche", cum zice Mommsen. Vom avea ocazia să vedem că Traian, în ceea ce priveşte facultăţile sufleteşti, a avut o mare asemănare cu Caesar şi că este singurul împărat roman despre care se poate zice că a mai întrunit odată în el cumpăna genială a tuturor darurilor cu care natura înzestrase poporul latin.

Vom trece pe lîngă Octavian August,[24] Tiberiu,[25] Drusu,[26] Germanic,[27] Caligula,[28] Claudiu[29] etc., pînă la Traian, fiindcă aceştia nu ne interesează, şi nu ne vom opri decît un minut la Messalina[30] şi un altul la Neron, cari, ca frenologie, sunt curioşi.

Capul Messalinei este prototipul muierei. Dacă ai văzut vreodată la ţară o leliţă a dracului, cu testemelu pe-o ureche, cu buzele senzuale şi pomeţii obrazului ridicaţi

astfel de parcă rîde la toţi flăcăii, cunoşti tipul. Parcă o aştepţi să cînte ibovnicului :

Las' să vie, Domnu-1 ştie
Calea-n trandafiri să-i fie...

Iar lui bietu Claudiu :

Calea-n mărăcini să-i fie...

Este un exemplu unic în istorie cutezanţa pînă la care s-a ridicat desfrîul acestei femei şi o dovadă de o pierdere imediată şi iremediabilă a statului roman, dacă mîna soartei nu se întindea asupra capului lui Traian, care, cu virtuţile sale (ce făcură să se zică mai tîrziu oricărui împărat la suirea sa pe tron : „fii mai norocit decît August şi mai virtuos decît Traian") ridică pentru cîtva timp nivelul moral. Căci Messalina, afară că trăia în palat cu trei amanţi deodată : Narcis, Polibiu şi Palas, un soi de camerieri de-ai împăratului, şi cu alţi cîţi o mai fi dat Dumnezeu afară din palat, — avu îndrăzneala neauzită, pe cînd împăratul, bărbatul ei, lipsea din Roma, să se mai mărite o dată, în mijlocul capitalei, cu pompă şi petreceri, cu cavalerul Siliu...

Bustul acesta trebuie să fi semănat foarte mult cu originalul, fiindcă e tipic.

Neron[31] are două busturi : unul ca copil şi altul ca bărbat. Cel dintîi e un cap de idiot, fără de nici un interes. Celălalt e mai interesant. Se pare că tinereţea i-a accentuat trăsăturile sufleteşti chiar pe chip, căci are ceva de artist în partea de jos a frunţii ; fiindcă, sub el, artele plastice, despre care se vorbea puţin pe timpul lui August şi Mecenate,[32] încep a lua o dezvoltare relativ însemnată, care atinge culmea sub Adrian.[33] Dar îndată ce laşi detaliurile şi te depărtezi cîtva, vezi bine că ai a face cu un nebun ; cu un nebun sarcastic şi crud.

Alături de el este bustul femeii sale de-a doua, desfrînata Popea Sabina, care cu toate astea are un aer foarte demn.

Acum venim la familia împăratului nostru. Zic familia, căci este singura reprezentată prin patru busturi.

Iată-1 în stînga, sus, între Cocceiu Nerva[34] şi femeia sa Plotina, cuminte ca peste tot, dar aici cu o rară expresie de blîndeţe. E curios cum, fără să fie bustul vreo

k

lucrare de artă rară, capul acesta e poate cel mai frumos din toată colecția. E portretul unui om ca de 40 de ani, prin urmare făcut pe cînd Traian nu era decît fiul adoptiv și coregentul lui Nerva. Această probabilitate se trage din observarea că atît aici cit și la Napoli expresia figurei e mai tînără, trăsăturile sunt mai mult melancolice și de o simplitate severă, dar nicidecum marțiale și războinice ca la statuiele sale, unde desigur sculptorii au vrut să-i umfle formele, precum fac și azi și precum vor face în vecia veacului, cînd va fi vorba de împărați. Nasul, spre deosebire de statui, atît aici cît și la Napoli, e foarte accentuat, chiar mare, dar fin și admirabil modelat. Fruntea mică. Ceea ce e cu deosebire frumos e raportul de mărime al creierului și mai cu seamă întinderea suprafeței lui în partea în care se zice că ar fi rezidind ideațiunea. Dealtminteri, armonie perfectă în tot.

Poate că aceste simple considerațiuni ale unui om care vrea să-și dea seamă de ceea ce vede vor supăra pe mulți din cei obicinuiți a cunoaște pe divul Traian ca pe un tip de cuceritor, ca pe un vultur al războaielor. Dar să videm.

Divi erau toți împărații romani și cuceritori de asemenea, mai mult sau mai puțin. Dar pentru a reprezenta un tip de legionar, fie chiar de pretorian, — pentru a semăna cu un vultur gata a se arunca pe pradă, or a fi un caracter de piatră, nestrămutat și sălbatec în voință, — se cer condițiuni sociale și trăsături distinctive personale pe cari Traian nu le-a avut.

Mai întîi, în linii generale, epoca marelor războaie, care singură poate da naștere la caractere curat soldățești și cuceritoare, se sfîrșise cu dărîmarea Cartaginei. Luptele civile ce urmară slăbiră virtutea războinică a romanilor, și dacă apar din cînd în cînd figuri ca ale Grachilor,[35] Mariu,[36] Sulla,[37] Pompeiu,[38] ele nu sunt decît înaintemergătorii lui Caesar, care se-nțelege că a fost general mare, fiindcă a fost mare în tot ce-a făcut, dar care este și rămîne cea mai splendidă personificare a geniului politic. El s-a bătut, fiindcă nu putea face altfel, și, spre a pregăti noul imperiu roman, a trebuit să se arate tot așa de bun general ca Alexandru cel mare.[39] Dar pe cînd imperiul hellenic se ducea ca pulberea cu

moartea fondatorului lui, cel roman cu moartea lui Caesar de-abia începea, fiindcă el își petrecuse viața ca să-l organizeze, și, născîndu-l, îi dăduse un impuls, o vitalitate de 500 de ani.

Și toți împărații cari urmară după el trebuiră, fatalmente, să fie oameni politici. Căci, față cu imensitatea imperiului roman și deci cu diversitatea popoarelor supuse, față cu puterea imperială care deveni cu încetul egală cu a unui Dumnezeu, față cu patimile acelui iad care se chema Roma proletarilor, față cu ivirea barbarilor, — dacă împăratul nu era un om cu mintea echilibrată, dacă, cu alte cuvinte, nu avea cumpăna geniului politic, — sau chiar cînd era un om cumsecade, dar cu o înclinare mai pronunțată, — devenea numaidecît unul din acei primejdioși despoți, cum fu Neron, care patru; ani domni cum se cuvine, dar a cărui pasiune pentru muzică și circ îl puse pe alunecușul nebunielor, sau cum fu Caracalla, care era brav, dar a cărui bravură se transformă într-un delir de cruzime.

Deci dacă ne dăm seama bine de acele timpuri și ținem socoteală de vorba istoriei „virtuos", Traian nu putea să aibă nici bravura exagerată a lui Caracalla, nici talentele muzicale ale lui Neron, nici patima de eolecțiuni artistice a urmașului său Adrian, ci avea mintea sus, ochiul clar, viderea justă, le înțelegea și le înfrățea pe toate întru împlinirea scopului celui mare : guvernarea imperiului. — Și purtă războaie. Merse el singur în fruntea legioanelor sale, pe jos, ca să dea exemplu, soldaților, pînă în România de astăzi, și se bătu aproape 4 ani' cu dacii, îi nimici și-i supuse pentru vecinicie, — dar nu purtă acest război pentru plăcerea de a face cuceriri, ci dintr-o înaltă rațiune politică. Se știe că pe vremea lui Fiaviu Domițian,[40] barbarii, văzîndu-se amenințați de puterile colosale ale imperiului roman, hotărîră să se unească și ei între dînșii și să atace sau să se apere cu mai mare izbîndă. In Germania se uniră chații, suevii și marcomanii ; spre Pontul Euxin, popoarele de la gura Dunării cunoscute sub numele de daci. Pe cei dintîi îi supuse încetu cu încetu generalii lui Domițian ; pe cei de-al doilea nu-i supuse nimeni, ba, spre a-și asigura pacea din partea aceea, împăratul fu silit să le plă-

tească tribut. Faptul acesta nu numai că era o ruşine, dar deştepta pofta şi la alţi barbari. Cînd, prin urmare, după scurta domnie a lui Nerva, veni Traian la tron, cu mintea unui bărbat întreg, se văzu silit să puie capăt acelei ruşinoase stări de lucruri, şi astfel se hotărî să plece în Dacia.

Iată, prin urmare, raţiunea politică a acestei campanii.

Afară de asta nu trebuie să uităm că imperiul, cu imensa sa întindere, avea nevoie de graniţe naturale puternice, ceea ce explică expediţiile sale în Armenia, Asiria şi Babilonia, care ţinură trei ani şi în care duse fruntaria imperiului pînă la Golful Persic.

Dacă la acestea mai adăogăm binefacerile administraţiei sale dinlăuntru, construcţiile şi instituţiile sale publice, marea cale strategică care legă răsăritul cu apusul, biblioteca ce o fundă la Roma, instituirea ţinui azil pentru copiii săraci din Italia, raporturile sale cu toţi oamenii însemnaţi ai timpului (se ştie că era bun prieten ou Pliniu cel tînăr),[41] — ajungem să ne dăm seama bine de portretul moral al împăratului şi să ne întrebăm dacă statuiele cele mari, care-1 înfăţişează vînjos, aspru, crunt, erau mai aproape de adevăratul lui chip decît busturile acestea modeste, cari se uită gînditor înainte, au mîndria senină a capului care cugetă şi melancolia unui suflet cu adevărat mare ? Căci este ştiut că toate geniele cari au pătruns bine misterele vieţii noastre au trecut prin mijlocul oamenilor gata a le ierta greşelele, dar pe seama lor cam singuri şi cam trişti.

Alături de Traian e soţia lui, Plotina.

Pe cînd împăratul priveşte înainte, blînd şi gînditor, femeia lui se uită în sus, măreaţă, hotărîtă, aspră chiar, cu fruntea goală, cu părul ridicat sus în coadă de păun şi cu o mică bandă de metal la rădăcină, care trebuie să susţie toată clădirea aceea. E mai urîtă decît împăratul şi în toate cazurile foarte puţin simpatică. N-am găsit nimic despre dînsa în Istoriele ce le am. Se spune numai că la moartea lui Traian, Plotina ar fi hotărît despre urcarea pe tron a lui Aeliu Adrian, zicînd că astfel lăsase împăratul cu graiul din urmă, — lucru de care istoria se îndoieşte.

Iată acum, alături de dînsa, două femei de o altă rasă, frumoase amîndouă şi senine : Marciana, sora lui Traian, şi Matidia, fiica Marcianei.

Ce bine se vede deosebirea tipurilor ! Aceste două femei sunt desigur rudele împăratului, căci, deşi marmora lor e cam ştearsă, ele seamănă cu fratele şi unchiul lor, cu aceeaşi bunătate şi cuminţenie în statură, şi n-au nimic comun cu Plotina. Mai cu seamă Marciana are un chip ideal de înţelepciune.

Apoi vine Aeliu Adrian.

Despre acesta, ca cel mai aproape de împăratul nostru şi ca cel mai artist dintre toţi, îţi voi vorbi altă dată. La Villa Adriana, ce o avea la Tivoli, — pe-un picior de plai, pe-o gură de rai, — s-au găsit cele mai frumoase sculpturi ale antichităţii romane.

Şi-acum, înainte de a sfîrşi, lasă-mă să mă întreb singur : ce fel de naţie sălbatecă suntem ?

Se cheltuiesc bani cu fel de fel de comedii ; se trimit misiuni geologice şi geografice şi medicale şi Dumnezeu mai ştie ce fel prin toate unghiurile lumei ; se studiază şcoalele model, fermele, cursurile de apă, morile de vînt, — totul, în fine, dar pînă acum nimini n-a venit să cerceteze pe locurile astea izvorul, obîrşia naţionalităţii noastre. Lăsînd la o parte că nereproducerea coloanei lui Traian este aproape o necuviinţă din partea statului român,[42] care n-a putut să cheltuiască nici cît un simplu cetăţean francez, FrShner, care (lăsînd erudiţiunea) a făcut un album frumos şi interesant din reproducerea fotografică a scenelor de pe coolană, — dar cel puţin atîta lucru : să se ia în gips deocamdată seria acestor busturi, cari au domnit peste noi, ne-au scos din întuneric, ne-au civilizat şi ne-au împiedecat de a nş îneca şi a ne pierde în marea slavă. Statul sau Academia română datoresc atîta lucru memoriei acestor oameni. Bre, dar barim fotografíele lor ! Cînd pune d-nul Tocilescu[43] capul lui Traian şi toate hîrburile şi custurile găsite de Frohner pe baza coloanei, să puie şi pe a femeii lui, să puie şi pe Adrian, şi pe Septim Sever, de hatîrul severinenilor, cel puţin!... Cîte greşeli de istorie nu s-ar îndrepta !

Şi cînd te gîndeşti că am avut în Italia elevi de sculptură !...

Spre ştiinţă, menţionez că chiar în anul acesta d-nul Densuşianu[44] a fost la Roma spre a studia documentele din Vatican. Prea bine, dar celelalte ?...[45]

Duiliu Zamfirescu

6

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 7 iuniu 1889

Dragă Petraşcule,

Iţi aduci aminte pe Iulian[1] în *Sfredelul dracului,* cînd îl calcă harmasariul de Iancâ Şloimeski pe „bunataf de bătătura" ?...

Iaca aşa parcă te văd la Paris,[2] crai, ras cu perdaf, luînd de guşe pe diferitele „ruciuşci" de pe la Expoziţie şi învîrtindu-te într-un picior nevoie mare. Iţi poţi, prin urmare, face idee ce-aş da să te văd. Dar, închipuindu-ne că toate celelalte sunt în regulă, mergerea mea în ţară şi, prin urmare, şi trecerea pe la d-ta e legată de ministru[3] şi de Romalo.[4] Dacă Romalo nu vine, nu mă pot mişca din Italia pînă la octombrie, fiindcă ministrul în toate cazurile îşi va lua obicinuitul său congediu. Dacă vine, vom videa. Orcum însă parcă mi-ar veni la-ndămînă să mă duc în ţară spre toamnă, avînd atunci posibilitate de a videa pe toţi prietenii şi prietenele strînse în capitală.

Aşadar, asupra gentilei invitări ce-mi faci nu pot hotărî încă nimic, dar îţi mulţumesc cu dragoste frăţească şi am toată dorinţa să pot profita de dînsa.

Prin ţara asta în care m-au aruncat împrejurările bine ar fi dacă Domnul n-ar fi miluit-o cu un soare năs trușnic şi cu un pui de vînt, faimosul scirocco, de t moaie petică. Din luna trecută deja, a-nceput să frig acoperişurile, şi pietrele şi oamenii şi pe sluga dumitale Noroc numai că e marea aproape. Acolo treaba s schimbă, şi Italia, pe coaste, vara trebuie vizitată, c să-i poţi pricepe tot farmecul.

Maiorescu mi-a scris că te-a văzut înainte de plecar şi-mi închipuiesc că ţi-a spus de săptămîna fericită am petrecut aici.[5] Eu nu ştiu cu ce impresie s-a întor d-sa din Roma ; mie însă mi-a rămas o minunată amin tire. îţi poţi închipui ce farmec e să revezi toate locuril astea clasice cu o aşa pereche de oameni ; să intri î columbarii şi-n catacombe prinşi pulpană de pulpană să iei de-a lungul Via Appia, printre morminte de 7 m de ani, pînă spre Albano ; să stai într-o biserică reoe cîtv timp faţă de Mose a lui Michel-Ange etc., etc. şi sear să te aşezi la o masă curată şi elegantă între un om c o aşa admirabilă natură şi o femeie atît de fină şi d cuminte.

Dar în pustia asta de lume toate-s trecătoare.

Ia mai spune-mi ce mai faci ? îmi scrii cam de-a că larele. Numai bagă de seamă că acuma o să te apuce pe d-ta dorul de scris lung, şi-mi pot răzbuna răspun zîndu-ţi pe cărţi de vizită.

Mai lucrezi ceva ? Ştii că bietul conu Jacques[6] într-o penurie de manuscris din cele mai straşnice, şi cre că e o datorie creştinească să nu-1 lăsăm. Am primit d la d-sa o lungă destăinuire literaricească, din care rezult că musai să pui mîna pe peana. Cred că ar fi momentu să mai dezgropi din chipurile autoriceşti, or chiar să fa ceva asupra Expoziţiei dacă crezi că are vreo lăture in teresantă pentru ţara noastră.

Eu trimit zilele astea o novelă talienească : *Alessio.*

Sfîrşind, te rog arată exc.-sale ministrului[8] respe tuoasele mele salutări.

Pe frate-meu dacă-1 vezi mai întreabă-1 cum merge cu şcoala şi spune-i că-1 doresc şi îmbrăţişez.
Aidoma pentru d-ta plus la revidere.

Duiliu Zamfiresco

Iţi voi mai spune altă dată mai pe de-a lungul şi de-ale meseriei noastre de crai.

**Castellammare di Stabia,
17 august 1889**

Dragă Petraşcule,

Am primit scrisoarea dumitale de prin cea lume, şi m-am bucurat; adică m-am e o vorbă, — fiindcă dacă mi-a făcut plăcere de a videa că te gîndeşti la mine în toate situaţiele gingaşe ale sufletului, nu niai puţin m-a întristat starea de vecinie f... vînt în care ai rămas. Vra să zică nu vrei să te lecuieşti ?

Dar iar mă-ntorc şi zic : pentru ce adică să te lecuieşti ? Cea mai mare fericire a noastră nu stă în prinderea unui lucru mult dorit, ci în însăşi goana după ace] lucru. Deci, zor după ea, f... vavilonu ei de fermecătoarea dracului : adu pe şchiop la prochimeu, pune mîna în sînu fetei, ş-apoi poftiţi la Italia în *voyage:* mă ofer să vă fac pe ceronele gratis, dacă însă n-aţi lua obiceiu să vă sărutaţi înaintea lumei.

După cum vezi, eu mă găseso la Castellammare de vreo 10 zile, şi mîine sau poimîne mă duc la Sorrento, pentru alte 4 or 3 zile. Aici se află toată societatea napolitană, duci şi prinţi toată lumea. E un caraghioslâc complect. — Dar noroc că natura e iertătoare, iar frumuseţea ei blîndă şi înaltă ca luna. E un farmec nespus să te preumbli seara pe terasa Hotelului Margherita, între două fete aprinse de joc, una blondă, plină, cu fruntea deschisă şi fără moţuri, — alta brună, a dracului, cu buzele întinse spre sărutare, — pe cînd în faţă, drept în faţă, focul Vezuviului colcăie a primejdie, — iar din idos, de peste munţi, răsare luna... Şi se aude glasul unui banal conducător de cotilion, marchizul Brancaccio, prost ca un picior, care-şi cheamă căpriţele la ramuri verzi, iar ele rămîn pe corhană, colea cu bădia, şi urmăm a ne spune versuri de-ale unuia sau de-ale altuia, dar mai cu seamă de-ale lui Carducci, căci cea blondă, fiica contelui Codronchi, prefectul de Napoli, e prietenă personală cu poetul. Şi pe cînd eu pui cîte un accent anapoda, ele mă îndreaptă şi rîd, iar cînd ele o dau prin dialectul napolitan, vine rîndul meu să le rîd, — şi ia aşa, mai cu una, mai cu alta, se duce noaptea. A doua zi, la băi la Pozzano, treaba se încurcă rău de tot. Majoritatea înoată ca toporu. Şi-apoi numai unde ne-nşirăm în coada unei luntre, prinşi de cîte o frînghiuţă, patru ori cinci haidăi, cu tot atîtea codane şi fuori !... Luntraşul iese la larg, iar noi în apă, ca scrumbiele, ne vîrîm unul într-altul; şi cum e marea şugubaţă, apoi mai încaleci pe d-na baroană, or prinzi pe d-na contesă de fundul nădragilor. Câteodată li se udă părul şi ca să-şi aşeze codiţele la loc au nevoie de amîndouă mînile. Atunci o iei toată în braţă, pe cînd cu mîna stingă te ţii de funie, şi noroc că treaba se petrece în mare, căci altfel „pre legea mea, dacă n-aş fi popă, aş zice că e f... gol", vorba ţiganului.

Apoi, cancanurile şi fleacurile !... Sunt din norocire şi cîteva creaturi cu o umbră de ideal pe ochii lor plecaţi. Vom mai vorbi altă dată.

Acum te las. Mă duc din nou la Pompei cu femeia şi fetele unui coleg portughez. Femeia e ageră la minte şi ştie carte, fără să fie *bas bleu.*

îţi mulţumesc pentru vorbele spuse ministrului, şi la revedere, la revedere.

Duiliu Zamfiresco

8

Roma, 19 oct. 1889

Dragă Petraşcule,

îţi mulţumesc pentru exemplarul revistei *du Monde latin*[1] ce mi-ai trimis, precum şi de cele cîteva cuvinte scrise de-a călarele.

Traducţia lui Gavarry, salvo cîteva linii înnemerite, e nu se poate mai slabă. Afară că fraza miroase a traducţie (fără ca, cu toate astea, să fi păstrat caracterul originalităţii româneşti), în multe puncte sensul e schimbat, — şi ceea ce e mai curios, nu-mi lasă nimic din farmecul ce m-aşteptam să aibă limba franceză substituind pe cea românească. Novela mea care în româneşte îmi pare aşa de naturală, în franţuzeşte nu e decît bizară.

Cu toate astea amorul meu propriu a fost flatat, — şi, după cum e natural, am scris lui Gavarry spre a-i mulţumi, spunîndu-i, se-nţelege, că traducţia e bună. Nu ştiu dacă îţi aduci aminte de o traducţie a lui Chavel în *L'Etoile Roumaine ;* acesta cunoaşte mult mai bine limba noastră.

în sfîrşit, să lăsăm astea.

Viaţa pe la noi începe a se închega mai binişor. Ploile alternează cu zile strălucite (ceea ce, fie zis în treacăt, produce friguri). încrucişarea lumei de, toate naţiele, a timpului, a prezentului cu trecutul dau vieţei romane o caracteristică de nestatornicie, care se măreşte prin starea de surexcitare ce o pricinuieşte scirocco. Trăieşti cu palpitările unui om care tot aşteaptă un eveniment. Şi cu toate astea Roma îmi devine din ce în ce mai dragă.

Negreşit, d-ta la Paris trebuie să ai o serie de impresiuni bogate, şi eu sper să viu să te văd la întoarcerea din ţară ; — dar, crede-mă, traiul în Italia e o lampă caldă şi luminoasă care te face să vezi limpede în lungul vieţei. Dacă *le bien être* nu e complect în curgerea zilnică, sunt momente de o nepreţuită valoare ca intensitate de impresie. Dacă azi m-ar pune o soartă bună s-aleg felul de viaţă ce mi-ar plăcea mai mult, aş cere să-mi dea dreptul de a trăi o parte din timp la o moşie

din ţară şi partea cealaltă în Italia ; aş mai adăoga poate cîteva deziderate, precum 50 000 frs. venit (la caz de tocmeală aş mai lăsa), vreo zece ani de stagiu la vîrsta actuală, nici o afecţiune temeinică pentru femei şi bez un băiat. Din toate astea n-am decît Italia şi vîrsta — fără stagiu. E ceva, dar nu e destul. După cum vezi, un Faust, mai lacom în unele şi mai puţin lacom în altele

De la d-ta nu mai ştiu nimic. In curînd vor fi doi an de cînd am plecat-o în lume. Ştii ?...

O să mă duc în ţară probabil pe la finele lui noiem brie. Mă tot gîndesc pe cine o să întîlnesc şi cum au s fie lucrurile pe-acolo. Scriind, îmi vine în minte Strad Dreaptă, cu Ministerul în fund şi Ollănescu de-a goan pe trotuar. Apoi biata poetă. Ştii c-a murit sărmana. C viaţă fără dar. Şi cîţi şi cîte ca Veronica Miele.[2]

O graziosa luna, io mai rammento
Che, or volge l'anno, sovra questo colle
Io venia pien d'angoscia a rimirarti.
E tu pendevi ailor su quelta selva
Siccomme or fai, che tutta la rischiari.[3]

O, come grato oceorre
Nel tempo giovanil, quando ancora lungo
La speme e breve ha la memoria il corso,
II rimembrar delle passate cose,
Ancor che triste, e che l'affanno duri.[4]

Din fuga şi ce-mi aduc aminte din această incompa rabilă seninătate a durerei leopardine. îţi aduci amin de lucruri triste, şi totuşi zici : *„e pur, mi giova la rico danza e il noverar Vetate del mio dolor*".[5]

Aşa suntem făcuţi, şi la revedere,

Duiliu Zamfiresc

Ce mai stii de frate-meu ?

Roma, 22 nov. '8S

Dragă Petraşcule,

Un cuvînt în pripă : ieri, cînd mi-ai telegrafiat, nu eram în Roma. Azi mă grăbesc a-ţi face cunoscut că nu ştiu încă sigur cînd plec. Aş voi chiar la finele lunei ăştiea, dar poate să fie cam greu fiindcă pînă în acest moment nici unul din ceilalţi colegi de la Roma, cari trebuiau să vie, nu dau semne. E deci probabil că voi merge în ţară prin dechembrie.

D-ta ce faci şi cînd pleci la noua destinaţie ?

Scrie^mi. *Au revoir.*

Duiliu Zamfirescu

10

Roma, 2 martie 1890

Dragă Petraşcule,

Sîmbătă la 8 curent (st. n.) mă însor. Viitoarea mea femeie se numeşte Henriette Allievi, e fiica Senatorului şi Director g-1 al Băncei Generale din Roma, Allievi.[1] — Mă grăbesc a te înştiinţa şi a-ţi ura şi dumitale acelaşi lucru, dacă nu eşti duşman al căsătoriei.

Răspunde-mi mai lung, fiindcă eu nu am vreme să scriu. După ce mă voi întoarce de la Nizza, unde ne ducem pentru puţin timp, îţi voi povesti multe de toate.

Te doresc şi aştept să-mi scrii.

Duiliu Zamfirescu

Roma. 11 noiembrie 1890

Dragă Petraşcule,

Cu mare dragoste ţi-am revăzut slova. Mă aşteptam să vie vorba mai pe lung. Dar de ce mă aşteptam ?... fiindcă pustiele de mizerii omeneşti, pe cari le porţi şi d-ta şi eu şi toţi în noi, ne-au depărtat o bucată de vreme nu numai pămînteşte dar şi sufleteşte, — aşa că nu ştiu de ce mă aşteptam. Tolstoi, într-o novelă, are un pustnic oare vorbeşte cu hiarele : o cioară se plînge că pricina nefericirei în lume e lipsa de mîncare ; un şarpe, că e prigonirea ; un altul, alta, — iar pustnicul le spune că adevărata pricină e firea. Ea ne-a depărtat şi nădăjduiesc că tot ea o să ne apropie. Străinătatea o să ne fie spre cîştigul experienţei.

Despre partea mea totdeauna ţi-am vroit bine, cu sinceritate şi fără cea mai mică umbră de făţărnicie, şi deci, în inima mea, am suferit de a şti că te găseşti în încurcături, fără să te pot ajuta materialiceşte.

Ştiu că ai fost în Bucureşti. D-nul Maiorescu mi-a scris cu multă laudă de studiul asupra lui Eminescu, iar d-nul Negruzzi, chiar astăzi, îmi vorbeşte o jumătate de pagină despre acelaşi lucru, cu admirare, spunîndu-rni că la 1 noiembrie începe publicarea lui.[1] Eu mă bucur mai mult decît toţi, şi din inimă nu din buze, fiindcă am fost printre cei dintîi prieteni cari te-am rugat şi te-am îndemnat să scrii, — nu-i aşa ?

Dar, în fine, să trecem la d-nul şi d-na Vlădescu. Să vie sănătoşi la Roma, şi eu mă voi pune cu totul la dispoziţiunea d-lor. Dar cine sunt şi pentru ce „îţi voi rămînea recunoscător" ?... E vreo telegramă anonimă de semnat, la mijloc, sau ce pustia mai învîrteşti ?...

Îmi pare rău că femeia mea e încă la ţară pînă la finele lunei. Poate că nu ştii marea noutate... Să ţi-o spun : eu am un copil, o fetiţă.[2] Orizontul meu s-a mărit cu o nouă roată de ochi omeneşti. Trei zile pe săptămînă, cît stau la ţară, umblu cu ea în braţe ca o dădacă, fiindcă îmi e grozav de dragă.

Cît despre ale carierei, nu-mi mai dau nici un fel de emoţiune. Rămîne totuşi să vedem. — Cu frăţească dragoste,

Duiliu Zamfirescv

12

Roma, 10 noiembrie 1891

Dragă Petraşcule,

Astăzi e zi cu noroc, fiindcă am primit deodată trei scrisori ce mă interesau : de la tată-meu, de la care nu mai avearn ştiri de vreo două luni; de la d-1 Negruzzi, două rînduri, şi, în fine, de la dumneta.

E adevărat că nU ţi-am scris de mult. Vina e însă a împrejurărilor vieţei, nicidecum a împăraţilor şi vozilor. Am cutreierat vara asta Italia de sus pînă jos, cu afaceri personale şi de^ale Legaţiunei ; acuma îmi măresc instalaţia, fiindcă un al doilea cocon e pe drum; am avut un cumnat, om dulce şi de mare talent, bolnav, — şi aşa mai departe. Nu-ţi mai vorbesc, apoi de respectivul foc sacru, care nu-ţi dă pace chiar cînd e la cap de om. Aşâ că rezultatul este: *nula* la corespondenţă, *nula* la dbservăciuni critice şi *trei* la prietenie.

în predmetul criticei d-tale mi-am luat de seamă încă de mult : lasă pe om să fie aşa cum e el, mai ales cînd e vorba de o lucrare lungă, matur chibzuită, în care se oglindeşte nu numai obiectul ci şi subiectul. Eu era să fac cîteva tăieturi şi mici observaţii asupra teorielor dumitale. Dar acum îmi pare că ele se îneacă în totalul operei, fără ca ea să piarză. Prin urmare, publică-le aşa cum erаU, — mai cu seamă dacă au trecut şi pe sub ochii ageri ai bunului nostru Maiorescu.

Iată acum în ce mod aş schimba dedicaţia :

„Atît felul lucrărei (poate mai modest *încercărei)* de faţă cît şi numele poetului din ea îmi amintesc (sau

altceva asemeni ; nici într-un caz *îmi poartă gmdul,* această expresie fiind prea intimă şi prea poetică p[entru] o prefaţă de critică) pe întemeietorul criticei noastre literare, pe omul de gust care a fixat, cel întîi, pe Eminescu şi 1-a urmărit de aproape, cu privirea şa simpatică.

închin dar această încercare critică asupra lui Eminescu d-lui T. Maiorescu",[1] fără a-ţi *face o onoare şi o datorie,* fiindcă o asemenea frază preţioasă miroasă a franţuzism *ă la* Oct. Feuillet.[2]

Aşa socot că ar fi bine.[3]

Sper să-ţi scriu altă dată mai mult şi mai cu haz. Fata mea umblă-n picioare şi e grozav de nostimă, — ca pentru fiecare Vasilache de tată.

Cu bine şi frăţească dragoste,

Duiliu Zamfiresco

13

Bucureşti, luni 1 febr. '92

Ce mai faci, omule? Te lupţi cu cetăţenii tecuceni, spre a-i lumina şi a le dobîndi încrederea.[1] Noroc bun şi izbîndă, din toată inima. N-am răspuns mai din vreme la biletul dumitale, fiindcă nu ştiam cînd mă întorc fn Focşani. Acuma m-am hotărît să plec joi din Bucureşti şi să stau la Focşani vreo săptămînă, după care, apoi, înapoi la post. Mare părere de rău pe mine că n-am găsit zăpadă şi sănii. Lumea, precum o ştii : mai toată strîmbă, dar ţie cerîndu-ţi să fii drept.

Ce- faci cu volumul criticei lui Eminescu ?[2] Lucrezi tot cu pandalii. Pentru moment bine şi faci, fiindcă zeţarii, proţii şi alte asemeni dihănii tipăritoare s-au răsculat împotriva stăpînilor.[3]

Dar, în sfîrşit, mult aş da să te văd şi deputat. Izbîndă bună ! şi la revedere, de e cu putinţă.

Duiliu Zamfirescu

14

Bruxelles, 25/6 sept. '94[1]

Dragă Petraşcule,

Am primit scrisoarea dumitale din Paris, astăzi, şi mă grăbesc să-ţi răspund, spre a te asigura că volumul de care-mi vorbeşti nu mi-a produs nici o impresie displăcută, — din contra, l-am cetit cu cea mai mare luare-aminte. Dacă ţi se pare că între noi este un bulgăre de gheaţă, lucrul s-ar putea atribui timpului şi depărtărei, — nici într-un caz mie. Sper însă că e numai o părere a dumitale şi că, cînd ne vom vedea, totul se va pune la cale.

îmi pare rău că nu pot veni la Paris în momentul de faţă. îţi urez drum bun în Italia şi, poate, la revedere în ţară.

Trimite-mi orce publici ; îmi faci plăcere.

Cu bine şi frăţie,

Duiliu Zamfirescu

15

Focşani, 11/23 octombre 1894

Dragă omule,

Părerea mea este că te-ai oprit la cea mai bună formulă a dedicaţiei,[1] dacă dedicaţie trebuie. E aşa de greu de găsit ceva original în materia asta ! Dealtminteri, nici nu trebuie căutată originalitate, cînd e vorba de a închina, în mod cinstit, o lucrare serioasă unui om serios.

Mulţumesc de buna amintire ce-mi păstraţi. Eu, ţi-am spus, n-am plecat niciodată cu mai mare părere de rău din Bucureşti. Ai fost foarte gentil cu mine, iubitul nostru OUănescu â fost încîntător, toţi şi toate nostimi.

Te aştept la Roma !

Ed or Melissenda accomando.[2] *A te*

l'amico che parte,[3]

Duiliu Zamfirescu

16

Porto d'Anzio, 9/21 apriliu '95

Dragă Petraşcule,

îţi mulţumesc de cele 12 pagine, pe care le-am cetit cu cel mai viu interes. îmi pare rău că mutarea mea[1] nu-mi dă răgaz să-ţi răspund cu aceeaşi măsură.

Partea privitoare la regină îmi pare cea mâi interesantă din toate ştirile ce-mi dai. Mă bucur că, încetul cu încetul, ultimele evenimente[2] se uită şi rămîne (cel puţin pentru cei puţini aleşi) impresiunea cea adevărată despre această femeie, cu adevărat superioară. Eu am avut c rară şi fericită ocazie să o cunosc : tot ce s-a zis la noi despre dînsa provin din disparitatea înconjurului cu sîmburile : regina, ca toate sufletele mari, e candidă, nu bănuieşte nimic şi pe nimeni. E, desigur, neînţeleasă, cum zici ; e fină şi mai presus de toate artistă.

Despre căderea lucrării dumitale,[3] cred că nu eşti mirat deloc. îmi închipuiam, de cînd am văzut cea dintîi figură literară ce ai scris, că eşti hotărît să rupi cu convenţiunile şi prieteniele rău înjghebate. E lămurit : or vrei să fii sincer cînd vorbeşti de contemporanii dumitale, să spui ceea ce crezi despre dînşii, fără să te preocupi de sunt tari or îţi sunt prieteni, — şi atunci trebuie să primeşti de la ei acelaşi tratament, însoţit de răutate ; or faci parte prieteniei, consideraţiunilor personale, hatîrurilor literare, — şi atunci poţi mai lesne aspira la premiu, dar faci lucrare necompleotă, nesinceră. Asta e dilema. Cred că primul *aut* este cel bun de urmat, — numai, atunci, nu e înţelept să te dai pe mîna judeca-

ţilor să te judece. Oameni ca iubitul nostru OUănescu sunt rari.

Cele întîmplate bietului Alecu[4] sunt triste şi de natură à te scîrbi de genul omenesc : expierea păcatelor e o bună disciplină cînd e generală, — dar firea, imorală, expiează prin cei sensibili şi comite păcatele prin cei brutali. — Dealtminteri, copilul acela blond şi histeric, pe care-1 luase de. nevastă, trebuia să sfîrşească aşa. Că a fost nedrept cu dumneta, nu e cel dinţii de felul acesta : aşa e lumea. De dînsa nu e scăpare decît într-o sinceră lucrare de artă, — bună, rea, numai sinceră şi absorbantă să fie.

Şi astfel, îţi urez asemenea lucrare şi sper să ne revedem în curînd.

Cu vechie prietenie,

Duiliu Zamfirescu

Cit despre nealegerea mea la Academie,[5] habar n-am avut că o să fiu propus şi deci habar nu am că nu m-au ales. Au să mă aleagă odată, dacă vom trăi.

Totuşi sunt recunoscător lui Mitică OUănescu, căruia îi voi serie de .îndată ce mă voi aşeza cu casa. Noua mea adresă este : *Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61.*

17

Villa Margherita. San Marcello Pistoiese. — 10/22 august '95

Dragă Petraşcule,

Am primit scrisoarea d-tale, aici, în liniştea munţilor, unde am venit să mai răsuflu de zăduful Romei şi unde mă găsesc foarte bine.

De la Bellagio n-ai nimic de invidiat, decît doar vîrfurile Apenkiilor, adînciţi în fundul seninului, — deşi chiar şi munţi ai acolo. Nu pot să-ţi dau, în schimbul celor trei surori ce te încîntă, decît capete şterse de en-

gleze, un francez fost director la manufactura *des Gobelins,* care umple valea de rîsul lui de alsacian, cu o muiere înhiptă şi proastă. Dar nici nu-mi arde mie de asemenea lucruri. Vei vedea, cînd vei avea copii, ce sentiment de jenă naşte în sufletul omului, faţă de capetele nevinovate şi atît de interesante ale copiilor, la singura idee de a te ţine de fustele femeilor. Dacă n-ar fi ei de faţă, mai ştii !...

Eşti foarte gentil în propunerea ce-mi faci de a ne vedea, şi eu însumi d împărtăşesc, cu atît mai mult că nu sunt tocmai departe de Milan (se vine la Villâ Margherita prin staţia Pracchia, care este penultima de la Bologna) ; cu toate astea, deocamdată nu pot veni, ca să nu-mi las familia singură. Dacă însă în primele 10 zile ale lui septembrie ai fi încă la Bellagio, aş face- bucuros drumul pînă acolo ca să-ţi strîng mîna, dacă (cam mulţi' *dacă)* afacerile de la Roma îmi dau pace. Programul meu ar fi cam' acesta: la 27 sau 28 vine socră-meti aici ;-la 1 sau 2 sept. voi fi la Roma ; la 4 sau la 5 voi pleca pentru Milano-Bellagio, de va fi cu putinţă. ' •

Te rog, prin urmare, să-mi răspunzi aici, nurriâide'cît, dîndu-mi timpul precis cît eşti dispus să stai pe lacul de Como, — fără însă să schimbi nimic din programul dumitale, fiindcă eu nu-ţi hotărăsc nimic : de pot să viu, viu ; de nu, fără obligaţiune. .

Alt, nimic interesant : sunt înfundat în *Tănase Scatiu,* noul roman care va face urmare la *Viaţa la ţară.* Şi. aşa. cu bine şi frăţie de la vechiul prieten,

Duiliu Z.

18

Villa Margherita, 27 august '95

Dragă Petraşcule,

In fugă, cîteva linii. Socoteala mea este pe stil nou, şi adică astăzi, marţi, 27 ; miercuri, 28 ; joi, 29 ; vi-

neri, 30. La 30 sau la 1 sept., cu alte cuvinte vineri sau sîmbătă din sâptămîna asta, mă duc la Roma, unde voi sta probabil vreo 7, 8 zile ; apoi voi reveni aici, spre a-mi duce familia în altă parte ; apoi din nou mă voi reîntoarce la Roma.

Iată programa. Dacă ea se potriveşte cu a dumitale, voi fi fericit să-ţi fac onorurile cetăţii eterne. în treipatru zile, cu bună sistemă, poţi vedea multe.

în ceea ce priveşte otelul, sunt cam ambarasat : vara, cele mai bune sunt închise. Aşa e cu Grand Hotel, cu Quirinalul etc. Totuşi îţi pot recomanda Hotelul Laurati, foarte central, de mîna a 2-a, unde te povăţuiesc să nu lai pensiune, ci numai cameră. Vei fi aproape de coloana traiană, et c' est tout *dire pour un roumain.*

Eu locuiesc Palazzo Caffarelli, Via Condotti, 61, 3° piano. Cere portarului să mă vezi (zic asta fiindcă e foarte teribil dumnealui). Dimineaţa nu ies niciodată, după bunul obicei. Dacă vrei să-mi telegrafiezi, şi mai hine.

Şi astfel dar, la revedere cu bine. Nu scăpa ocazia de a vedea Roma.[1]

Al d-tale vechi prieten,
Duiliu Zamfirescu

Doliul se explică prin moartea unei mătuşe a nevestei. A şi expirat — dar mai era hîrtie cu negru, şi nu avem aici fără.

19

Roma. 13/25 februarie '96

Dragă Petraşcule, -j • *

în sfîrsit dă Dumnezeu şi-mi împlinesc agadumţa Odată fu portretul, îţi trimit şi gluma asta, intitulata *Cu htt Sculare* în care poate te vei recunoaşte. E un lucru fărăImportanţă şi fără pretenţie, aproape nepublicabil, scris mai mult ca exerciţiu, spre a-mi pune fantazia la cumpănă. De veţi scoate vreo revistă, te autorizez să publici schiţa de faţă, astfel cum am iscălit-o, numai cu iniţialele ; de nu veţi scoate nimic, te rog să mi-o înapoiezi. Cu nici un preţ nu primesc s-o dai altcuiva.

încercarea de faţă am scris-o astă-toamnă, după ce ai plecat din Roma. Vremea petrecută împreună mi s-a părut încîntătoare.[2] Este evident că sentimentele de prietenie din tinereţe, cînd se redeschid la maturitate, sunt ca florile de toamnă, ca dahliele, pline de vigoare şi de colori. Mie îmi' pare că niciodată nu mi-am iubit prietenii ca acum.

Cu scrisul stau prost de tot. îmi pare că sunt ca un lemnar care-şi închipuieşte că e sculptor. îmi răsar în minte nişte lucruri aşa de minunate, — mă apuc să le -cioplesc, ca să caut în ele statua, şi dau cu barda, ciopîrţesc, pînă stric tot materialul : lemnar prost! Şi, Doamne, ce lucruri frumoase văd câteodată !

Sentimentul la care am ajuns acum, în multe ale vieţii, dar mai cu seamă în literatură, este disperarea. Coardele nu sunt rupte, nici chiar *sparte,* dar sunt nişte sîrme păcătoase (cînd nu sunt maţe de peşte). Aseară eram într-un minunat salon din Palatul Mutti (lîngă Muzeul Capitolim, dacă-ţi aduci aminte), unde cînta o doamnă din harpă. Cîteodată melodia era suavă ; altă dată, stridentă şi supărătoare. Mi se părea că dacă aş pune eu mîna pe harpă, s-ar lumina de ziuă în toate capetele acelea opace. ŞL în adevăr, pe cînd toţi erau la „buffet", am atins coardele... Să fugi în toată lumea, şi mai multe nu.

Asta este, pe o scară mai redusă, ceea ce *ai dori* şi ceea ce *poţi face* în artă.

Amin.

Cu veche şi prietenească dragoste,
Duiliu Z.

20

Roma, martiu 189a

Dragă Petrașcule,

După cum vezi, am întîrziat cîtva timp înainte de a-ți răspunde. Aceasta, pentru multe cuvinte, dar mai cu seamă pentru a nu-ți răspunde lucruri nu destul dc cumpănite, sau pornite dintr-un amor propriu gîdilat cu îndemînare. Fiindcă, drept să-ți spun, ești meșter la sporirea vorbelor bune ! îți mulțumesc pentru- tot binele ce gîndești de ultimele mele încercări literare.

Cum însă socotesc că ceea ce-mi spui pornește din convingerea dumitale intimă, în afară de orce considerație de prietenie,' — tot astfel, din convingere intimă îți voi spune ce cred eu despre viitoarea revistă a Cercului.[1] -

Nu primesc încurajarea ce y-o acordă societatea bucureșteană decît ca un simplu prognostic îmbucurător, iar nicidecum ca o dovadă de sprijin real în dezvoltarea vieței unei reviste literare. Durhrieta ești prea vechi cărturar ca să nil știi că după. primele momente de entuziasm,, orce publicațiune literară se găsește în fața a două dificultăți : a) cine dă materie ; b). cine plătește .tipograful. .,. .

Cine dă materie. Vor fi mulți cei ce se vor îmbulzi la început, — dar cîți vor rămînea mai lâ urină ?• înțeleg' prea bine că dacă Mitică[2] va pleca în străinătate, vei rămînea d-ta sufletul revistei. însă să-mi permiți a-mi aduce aminte că și dumneta vrei să te; reînțorci în carieră, de vor fi împrejurările prielnice ; cel puțin așa îmi spuneai. Atunci cui, se încredințează direcțiunea ? Dacă însă mă înșel, și dumneta nu ai în cuget să reintri în carieră, atunci convin că va fi cineva care își va dedica tot *timpul și toată inteligența acestei întreprinderi.* Subliniez, fiindcă așa cred eu : că trebuie să-ți închini tot timpul și toată inteligența. Poți s-o faci ?[3]

Cine plătește tipograful ? Prozaică întrebare ; și cu toate astea trebuie făcută. Cînd își leagă cineva, la vîrsta noastră, numele de orce întreprindere, trebuie să pre-

vadă și insuccesul., Nu de altceva, dar toate pustiele de reviste literare au încetat așa : nemaiputînd să plătească tipografia. Așa cu *Revista nouă,* așa cu altele mai nainte și altele mai pe urmă. Chiar *Convorbirile,* de n-ar fi plătit Maiorescu acum doi ani rămășițele din trecut, rămîneau în baltă. Care e pricina ? Nu știu. Desigur, cînd te uiți la lumea românească cultă, îți pare că o asemenea poznă nu e cu putință. Și totuși e așa. Iată un exemplu care poate să nu dovedească mult, dar care totuși dovedește ceva : broșura mea de poezii[4] nu s-a vîndut, într-un an și jumătate, decît în 200 de exemplare. Sunt gata să convin că nu s-a ocupat nimeni s-o pună în evidență, că valoarea ei nu o impune publicului etc. Dar, la dracu ! 200 de exemplare, într-o țară de 5 milioane de indivizi, care poartă un nume, de bine de rău cunoscut, — e prea puțin ! Și aici stă chestiunea : să nu comptezi, într-o lucrare literară, pe mijloacele de a o pistona, fiindcă atunci durează numai cît durează reclama. în ziua în care cel ce o ține în picioare nu va mai fi lîngă dînsa, se duce de mal.

Iată în fugă două considerațiuni de căpetenie.

Acum la detalii. Nu aș fi de părere să se scoată o revistă de 4 ori pe lună, în 8 pagini, cu gravuri, cu bucăți de muzică și cu circ. Gravurile, muzica și logogrifele sunt fleacuri, bune la Oradea Mare.[5] De asemeni, 8 pagini (din cari ar rămînea numai 6) nu pot da o dezvoltare serioasă unei publicațiuni literare, deoarece vei fi silit să crîmpoțești toate articolele. Ar fi o reeditare a *Adevărului ilustrat.*

înțeleg foarte bine tot ceea ce-mi spui în restul scrisorii, și ai dreptate în mare parte. Nu cred însă că îndreptarea lor stă în publicarea unei astfel de reviste, îmi închipuiesc că cercul d-voastră trebuie să fie foarte interesant, foarte plăcut și foarte gentil, și dacă aș fi în București nu aș lipsi niciodată, — însă mai mult spre a ciupi o țîr de curte pe ici, spre a bea un vinaț pe dincolo, plus spre a ceti o poezea, două, la vreme de necaz. Un asemenea cerc ar fi folositor adevăratei literaturi cînd un om cu voință și cu mijloace s-ar hotărî să sacrifice timp și bani, să cumpere tipografie, să dea impulsul

său personal publicaţiunei, — iar cercul să urmeze voinţa lui, nu el pe a cercului.

Acestea fiind zise cu sinceritate (te rog să le supui lui Mitică Ollănescu), — de vi s-o părea că nu am dreptate, noroc să vă dea Dumnezeu. Aş vrea să trăiesc să vă văd pe toţi la teatru românesc o dată pe săptămînă şi mai cu seamă să asist la acordarea premielor literare din fondurile cercului !... Atunci... slobozeşte, Doamne, pe robul tău, că a văzut şi el slobozanie de premiuri literariceşti, din fonduri particolere, în patria rumuna !... Să ştii că tocmai atunci îmi scot petele de pe hainele albe, bruftuite pe cînd mergeam la Mose.[6] îţi aduci aminte ?

E probabil că o să găsiţi scrisoarea mea *terre-ă-terre.* Ce curios ! Sunt aşa de nebuneşte îmbătat de poezie, de poezie reală, vibrantă, încît poate prin reacţiune ajung la extrema cealaltă.

Orcum, dumneta om eşti : primeşte din observaţiele mele ceea ce-ţi convine.

Arată te rog ministrului nostru iubit[7] complimente afectuoase şi spune-i că o scrisoare a sa mi-ar face mult bine. Pentru d-ta o strîngere de mînă amicală, cu rugămintea de a-mi scrie.

Cu vechie prietenie,

D. Z

21

Varedo (Nord Milano).
6/18 august 1896-

Dragă Petraşcule,

După cum vezi, îţi scriu de la doi paşi de lacul de Como, unde am venit să-mi văd familia şi unde am primit şi scrisoarea şi telegrama dumitale.

Voi veni desigur să te văd şi să văd pe unchiu-meu,[1] şi probabil voi veni cu nevasta. Deocamdată însă sunt silit să nu mă mişc de aci decît pentru cîte-o> cursă la Milano sau Monza, din cauză că atît nevasta cît şi copilul din urmă sunt bolnavi. Sper că va fi lucru fără gravitate, după cum iarăşi sper că afacerile, nu mă vor sili să mă întorc la Roma cu nepusul masa.

Dacă dumneta eşti mai liber şi dispus să faci o cursă până la mine, după ce te vei odihni de drum, ia vaporul pînă la Como, iar de la Como ia linia Como-Camnago-San Pietro, şi după S. Pietro a treia staţie Varedo (27 kilometri), îmi vei face mare plăcere. Trebuie însă să te previu că noi suntem la ţară, în pămînt sterp, fără monumente şi distracţii. Dacă te mulţumeşti cu puţin, *sta bene.* (în orariul drumurilor-de-fier pe luna august, a 1 franc, la pagina 60, găseşti indicaţiunile necesare.)

îmi închipuiesc că data venirei lui Mincu (17) e pe stil vechi.

De te vei hotărî să te mişti spre mine, telegrafiază-mi pe adresa mea, astfel: *Bovisio.*espresso *Varedo;* de vei voi să-mi scrii, adresa e *Varedo* (Nord-Milanp). Te previu însă că serviciul postai, pe liniele astea .mici, se face foarte încet. Te rog să mă înştiinţezi telegrafic dacă vii, ca să nu fiu la Milano.

în toate cazurile ne vom vedea desigur, său aici sau la Bellagio, or şi aici şi acolo. închipuieşte-ţi cît dor de vorbă românească am eu! îmi pare că sunt pe drum de a sfîrşi o mică lucrare, care va fi, după impresiele mele, cea mai bună încercare[2] a mea.

Cu o strîngere de mînă amicală,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

Maintenant une agréable surprise. Comme tu comptes passer par Lugano, dépêche-toi de le faire un moment plutôt, car tu pourrais y rencontrer encore — Hôtel du Parc — jusqu'au 1-er Septembre, une charmante personne, qui fera, sous peu, partie de notre corps diplomatique. Tâches de faire sa connaissance, car elle est pardessus tout une causeuse hors ligne. Je ne te dis pas son nom, ni ses signalements : tout ce que tu peux savoir

A

c'est qu'elle est accompagnée d'une dame brune et qu'elle est à coup sûr la plus jolie blonde de l'hôtel. A toi le reste ! Dis-Lui que tu es mon ami.

22

Roma, 22/3 sept. 1893

Dragă Petraşcule,

Am primit ieri scrisoarea d-tale (fără dată), şi am înţeles că te ţii de blestemăţii. Haide ! mai avem ce mai avem, şi apoi p să rămînă lumea asta ştrengărească, pentru noi, ca o panoramă. De aceea, nu mă opun la călătoria *pe malul dimpotrivă,* după pomenita franţuzoaică anonimă. Să fie oare vecina mea ?

Te rog să spui lui Mincu că-mi pare foarte rău că nu ne-am putut vedea la Bellagio. înţeleg că omul nu e totdeauna stăpîn pe vremea lui, însă nU mai puţin regret de a nu fi petrecut cîteva zile împreună pe minunatul lac de Como. Mărturisesc că, afară de Sorrento, nu cunosc ceva mai încîntător deoît Bellagio. Zilele trecute împreună numără printre cele frumoase din viaţa mea, şi aş fi revenit desigur, chiar şi fără Mincu, dacă afacerile nu mă sileau să plec la Roma.

Primblarea pe apa liniştită a lacului, de-a lungul vilelor verzi, în scînteierea feerică a soarelui, revine în reprezentâţiune parcă mai frumoasă decît chiar în realitate, şi mă simt complect liniştit, satisfăcut deplin, fără urmă de dorinţă vagă, fără nervozitate. Cunosc din practisul vieţii că asemenea deplină posesiune de sine este întotdeauna rezultatul sau al împlinirei unei datorii morale sau al satisfacerii complecte a simţurilor estetice.

Şi, cu toate astea, dacă ai şti cîte cuvinte aveam să reviu la Bellagio ! (în ziua cînd eu plecam, venea o comitivă de persoane încîntătoare), — cît am îndurat anul trecut şi cîtă energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu mine şi mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiese, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mii, care suferea în tăcere, liniştea şi toată afecţiunea la care are drept şi pe care le merită de o mie' de ori ! Mulţumesc lui Dumnezeu că sunt vindecat.[1]

Insă, din punct de vedere al zbuciumării sufleteşti în raport cu literatura, ce ticăloşie !... Nimic mai fals decît generalizarea teoriei că trebuie să simţi adînc şi acum, că trebuie să suferi, ca să exprimi ceva pasional. Cînd simţi adînc, cînd suferi, cînd îţi este sufletul cu adevărat muncit, atunci taci. Cel mai mult se produce o dedublare aproape materială a eului tău, în care un ins înoată înainte, se trudeşte, sufere, pe cînd altul stă pe mal, trist, îngăduitor, apropiindu-se parcă cu teamă de celălalt, ca de un frate nebun. Dar să scrii, în asemenea împrejurări !... Ce glumă !

Ca să scrii, mai cu seamă să scrii "romane, trebuie să fii liniştit, sigur de tine şi de ziua de mîne ; trebuie să fii liber, ca să iubeşti şi să urăşti cu ficţiunile fantaziei tale ; trebuie să fii rece, ca să poţi critica tu însuţi cu sîmburile de sens critic ce rămîne în toate minţile echilibrate,' chiar cînd e vorba de propriele lor produceri.[2] *Altro che passione !* [3]

Te rog să spui lui Mitică Ollănescu că-i voi scrie cu cea mai mare dragoste, de îndată ce voi şti unde să-i adresez scrisoarea. Acuma, în pustiul ăsta de la Roma, voi prinde a cerceta, din nou despre un oarecare Oraţiu, bagabont ascuns pe la jidanii cu vechituri. Numai mă tem că o bună ediţie va fi greu de găsit. îl rog (pe ministru, nu pe Oraţiu) să dea semn de viaţă.

Cît despre revistă,[4] — cum ţi-am spus : cu dragă inimă voi *corobora,* după ce voi vedea primele numere. Dealtiminteri, asta e şi un pretext. Adevărul e că n-am nimic gata. E de prisos să insist asupra simpatiei ce inspiră dorinţa d-voastre, celor de la viitoarea revistă, tutulor celor cu condeiul în brîu, şi în particular mie,

vechi şi dovedit prieten şi al d-tale si al lui Ollănescu. O vorbă are omul : am zis, basta.

Fii sănătos şi serie-mi. Cu dragoste,

al d-tale,

Duiliu Z.

23

Roma, 14/26 oct. 1896

Dragă Petraşcule,

Iartă-mă că nu-ţi trimit cronica cerută, despre viii sau morţii de talent ai Italiei. Pentru mine asta e pierdere de vreme, pe eît timp nu am o notă care să mă entuziasmeze. Dacă s-o-ntîmpla să dau peste ceva cu adevărat frumos, îţi făgăduiesc să iau foo în mod automatic.

Dacă însă ţii să aibi o notă de la Roma, iat-o.

Aştept cu mare nerăbdare apariţia revistei, a Stelei care, cum zice candidatul de bacalaureat, va merge :

„vomissant de la lumière par son derrière"

(Vărsînd lumină în urma ei) (trad. *Gintei latine)*

Doresc să verse cît mai multă lumină şi cît mai îndelung. Odată cu primul număr, aştept o scrisoare mai lungă, în care să-mi tălmăceşti cum merg lucrurile.

Te rog să spui ministrului[1] că *Istoria teatrului* bine, bine, — dar eu vreau răspuns, că de unde nu, d-le premar, eu vă f... slujba-n c... (vorba epistatului lui Bolzan).

Sunt silit să întîrziez venirea mea pînă în dechembrie, din cauză că probabil ministrul meu[2] se va repezi pe vreo 15 zile în ţară înaintea mea.

Cu veche prietenie,

al d-tale,

D. Z.

24

Roma. 4/16 dec. 1896

Dragă omule,

Literatură şi artă română[1] este, desigur, revista cea mai curată ce s-a publicat pînă acuma la noi. Ba, dacă e să fiu drept, voi zice că e mai cuviincioasă chiar decît multe reviste străine, ce nu sunt făcute special pentru icoane. Publicări periodice, în cari şi textul şi schiţele să fie în adevăr minunate, numai americanii şi englezii au.

E adevărat că am fost Toma Necredinciosul pentru înjghebarea trebii. M-aţi biruit. Foarte bine. Acuma sunt Toma mai mult ca orcînd (tocmai fiindcă e aşa de curată revista) cu privire la durata ei. Doresc să fiu prooroc mincinos. Şi ca dovadă că doresc să nu mi se adeverească proorocia, iată sprijinul meu (plus abonamentul, bineînţeles) : e o poezie mîngîiată, cioplită şi dăltuită pe toate feţele.[2] Cred că mai bun decît aşa nu pot face. Ştiu că eu sunt rău judecător despre propriele mele încercări, şi dacă spun că e cioplită şi îngrijită, e numai ca să vezi sinceritatea cu care vreau să ies prooroc fals.

Dă-mi voie acuma să-ţi spun părerea mea asupra textului. Proza e, în general, dezlînată. Mai cu seamă „Cronica", miroase grozav a Oradea Mare. Lăsaţi la o parte *Salonul.* E grozav de reclamagie şi personală nota de la sfîrşit cu adunările de la D-na X. şi Y. D-na *Enrieta* Sihleanu, d-1 Popovici, *bariton român din Praga şi Berlin, serată cu festival* sunt pe struna lui Vulcan sau pe a lui Claymoor. De asemnea dările de seamă de volumele prezentate sunt prea ă *l'eau de rose.* Ştiu că nu vreţi să introduceţi muşcăturile întrebuinţate altădată şi chiar astăzi în alte reviste, — cu toate astea, *du piquant,* sub o formă sau sub alta, trebuie, căci altfel dureroasa platitudine se încuibează în *Salonul* Cercului.

Iată, cinstit şi frăţeşte, ce gîndesc eu despre micile neajunsuri ale primului număr. încolo, noroc şi înainte '. vorba lui Goethe, că din cele din urmă numai ceea ce a fost zvîrlit cu putere mare în viitor mai face ceva *astăzi.*

Te rog să mă denunţi ministrului,[3] cu prezenta şi cu poezioara, şi să-i ceri să-ţi denunţe pe a sa (scrisoare). Sper în curînd la revedere.

Să-mi răspunzi.

Cu veche şi bună prietenie,

D. Z.

25

Focşani, 15/27 martiu '97

Dragă Petraşcule,

îţi mulţumesc din inimă, de vorbele bune din scrisoare, ca şi de toată primirea cea caldă din Bucureşti. Dacă va trebui să rămîn încă un an sau doi departe de ţară, timpul petrecut împreună se va discolora, ca o scrisoare femeiască, în rînduri palide şi parfumate ; dacă, dimpotrivă, mă voi putea întoarce mai curînd, prietenia se va întări, de mai e nevoie, printr-o legătură mai mult.

Vă rog să nu insistaţi a mă chema în Bucureşti fără o treabă serioasă. Mai am o săptămînă de stat în ţară, şi pe aceea trebuie s-o trec lîngă tata şi mama, bătrîni amîndoi, pe cari la fiecare despărţire îi las tot mai departe de mine şi mai aproape de odihna de veci. Afară de asta mai am şi de dus pe la ţară, unde ne'-âu rămas nişte vii, pe cari eu nu le cunosc.

Aş fi fost foarte bucuros să fiu de faţă la petrecerile artistico-gastro-bibande ; mai cu seamă la cea de vineri, dacă în adevăr ar asista la citire şi regina.[1] însă sîmbătă plec, aşa că lucrul nu e cu putinţă.

Voi scrie în curînd ministrului şi doamnei Ollănescu, spre a le mulţumi de prieteneasca primire ce mi-au făcut.

Conferinţa mea a mers bine. încercarea de a vorbi în public, după atîţia ani, a fost pentru mine o probă hotărîtoare de maturitatea memoriei şi de forţa de rezistenţă

a sistemului nervos, cu atît mai mult că nu aveam absolut nimic scris.[2]

Spune ministrului că i-am cetit *Reînvierea*[3] în faţa tutuldr cucoanelor din Focşani, — cu un tropos deosebit. Poezia a plăcut mult. Dealtminteri, persoanele cări primesc revista o cunoşteau foarte bine, — unele chiar pe dinafară. Şi, în adevăr, are ceva transcendental, de proorocire biblică, poezia asta.

Mai dă-mi semne de viaţă pînă sîmbătă. Respectuoase complimente familiei d-tale şi cu dulce prietenie

al d-tale,

Duiliu Zamţirescu

Chiar acum soseşte la mine d-1 Mastarnesou.

26

Roma, 3/15 iunie 1897

Dragă Petraşcule,

Cuvîntul de pe coperta revistei mă cheamă la realitate, ca o blîndă ţinere de rău către un copil ce nu-şi vede de treabă. Ai dreptate : ce tăcere !... De unde s-ar fi cuvenit să vă scriu la amîndoi, la toţi, pentru a vă mulţumi de calda primire din Bucureşti, — tac.

Şi cu toate astea m-am gîndit aşa de mult la d-voastră toţi, la Mitică Ollănescu, pe care-1 iubesc cu suavitatea celei mai curate prietenii ; la dumneta, care ai fost bun, simplu afectuos şi inteligent în tot timpul petrecut împreună ; la Mincu,[1] de care mă leagă mai mult decît o prietenie îndelungată ; la Anghel[2] şi la ceilalţi. M-am gîndit la toţi, şi m-am gîndit mult, şi cu toate astea n-am putut să vă scriu. O paralizie a voinţei m-a ţinut pînă acum cu gîndul închegat către ţară, ca o apă care iese caldă dintr-un izvor, dar pe care frigul întins o împiedecă de a curge în vale, îngheţînd-o.

Ceea ce spun eu aici e retorică, fiindcă, chiar la figurat, nu frigul m-a întîmpinat în ţară. Din punct de vedere sentimental, am stat poate prea mult, sleind gama afecţiunei intense, cu care se deprinde omul în primele zile după sosire ; din punct de vedere intelectual, am stat prea puţin, şi, ca un aparat fotografic ce lucrează cu lumină indirectă, nu am putut lua imagini precise.

Astfel, am plecat din ţară nehotărît, nedormit. In •analiză, multe m-au întristat; în sinteză e bine. Dar iar bine că e în sinteză ! vorba lui Mincu.

Plăcerea mea cea mai mare de astă dată era să merg de la Bucureşti la Focşani şi viceversa ; să văd cîmpul verde întinzîndu-se luciu pe la Boboc, linia colinelor de pe la Crivina, pădurile înfiripate în blondul fumurju al mugurilor. Nu-ţi pot ascunde impresia fericită ce mi-o lasă casele civilizate — *rari nantes* ![3] — precum a lui Grădişteanu de la Sihle, a lui Marghiloman de la Buzău, o alta, la Crivina, nu ştiu a cui. Dorinţa de statornicie a maturităţii ; deprinderea ochiului cu lucruri civilizate ; înălţarea aspiraţiunilor pentru ai săi, mă făceau să mă gîndesc la vremea cînd toată ţara va fi presărată cu asemenea case şi cultivată cu îngrijire. Visuri, visuri, Cleobule !... Noi pe-atunci vom fi ţărînă.

Şi aici intervine sinteza lui Mastarninsky. în detaliu, ţăranul, săracu, e zdrenţăros, casele satelor sunt coşare, boii sunt hămesiţi. Numai în fuga trenului apar pitoreşti. *

Aşa ne e ţara, în tot, — cu multe excepţiuni, se-n•ţelege.

Şi cu toate astea, dragă omule, am trecut înapoi munţii cu gîtul strîns de emoţiune, cu vocea stinsă, neputînd să răspund fetiţii, care mă-ntreba, în româneasca ei pocită, ce am. Aveam atîtea şi atîtea, şi mai presus de toate pe ea, care creşte în ţări străine şi-n limbi străine...

Dar, în sfîrşit, astea sunt lucruri prea personale, care nu oot interesa pe alţii decît cu reflexul prieteniei.

De îndată ce m-am întors, m-am adîncit în scrierea romanului al 3-lea din *Viaţa la ţară.* Fericirea neţărmurită de a crea compensează de tot în lume. *In război* (cum se cheamă romanul de faţă) e o încercare de psihologie esenţial românească. Ca fiecărui scriitor, tot aşa

T

şi mie, lucrarea cea din urmă îmi pare totdeauna cea mai bună. Vei vedea tipuri încîntătoare.

Un caz de conştiinţă, pe care ţi-1 supun şi dumitale, ca amic şi critic, este următorul : m-am întrebat de o mie de ori de se cuvine să încerc o asemenea lucrare,, după ce Tolstoi a făcut *La guerre et la paix,* şi mi-am răspuns că totul depinde de valoarea şi originalitatea lucrării mele. Dacă nu va semăna în nimic cu a autorului rus, lucrul se rezolvă de la sine. în toate cazurile, nu se poate părăsi, pentru un astfel de cuvînt, o idee care te stăpîneşte cu putere. Nimeni pînă astăzi n-a încercat să dea suflul entuziasmului acestei epopei trăite ; să prindă personalitatea românească, în toate clasele, manifestată într-un moment de aşa intensă viaţă. Intraţi în război încet, fără pregătire în opinia publică, fără ură împotriva turcilor (ba poate chiar cu oarecare îndărătnicie contra ruşilor), prin urmare fără ca ideea războiului să fie populară, -— românii au dat măsura puterii lor de rezistenţă şi mai cu seamă nota exactă a sufletului lor. Pînă la Griviţa, totul a mers liniştit, serios, cu gîndui ridicat de apropierea primejdiei, cu o oarecare ţintă de naivitate ironică (atît de românească!). După asalturile de la 30 august, deodată s-au înălţat sufletele, s-au limpezit sunetele confuze, ca şi cum o coardă patetică ar fi vibrat pe pieptul afon al ţării. îmi aduc aminte de parastasul, de la biserica Sf. Ioam din Focşani, cînd sora maiorului Şonţu[5] intra nebună în templu ; cînd mama locotenentului Botescu plîngea ghemuită într-o strană ; cînd ţărance văduve se boceau la uşe. Mintea mea de tînăr de 19 ani rătăcea consternată prin văzduhul străveziu de toamnă, aninîndu-se de firele albe ce curgeau prin aer, şi o vagă dorinţă de entuziasm îndurerat mă coprindea încă de atunci, de a ajunge să scriu frumos, ca să imortalizez pe eroii putneni căzuţi la Griviţa. O tentativă de natura asta e novela mea *Locotenentul Sterie,* strînsă în volumul din '88. însă e numai o tentativă, scrisă prin' 83 : o goană a unui mînz zburdalnic, a cărui plămîni nu-1 ajută să ducă cursa pînă la capăt. Romanul de faţă va fi apoteoza Regimentului al 10-lea de dorobanţi.[6]

Acum, la revistă.

Studiul asupra lui Ion Ghica[7] pune un semn nou în evoluţiunea criticei dumitale : sobrietatea stilului, de care pînă acuma într-adins nu te ocupai (după cum mi-ai spus de mai multe ori). Crede-mă că e un mare cîştig.

Am văzut pe Ghica om politic şi literat. Impresia mea este că, deşi cuminte şi mai cult decît mai toţi contemporanii lui, va rămînea o figură de planul al 2-a, tocmai fiindcă nu avea entuziasmul generaţiei acelei de nebuni sublimi, cari au fost (printr-o figură cam brutală) microbii virulenţi ai fermentului patriotic. Pe Bălcescu, entuziasmul 1-a făcut să scrie admirabilele pagine ale lui Mihai ;[8] pe Alecsandri, *Dumbrava Roşie, Peneş Curcanul* etc. ; pe Kogălniceanu să scapere de spirit românesc şi de căldură în discursuri, să scrie *Letopiseţele*[9] etc. Ion Ghica, cu spiritul său englez şi cultura sa franceză serioasă, trebuia să vie în zilele noastre.

Dar bine, frate, că a venit şi atunci, şi mai bine că astăzi se găseşte un spirit nou, cumpătat, ca al dumitale, care cu seninătate, cu pietate chiar, să-1 scoată din uitarea vremei.

Poezia lui Ollănescu[10] am cetit-o în fugă : mi s-a părut frumoasă. Voi reciti-o şi—i voi scrie.

Proza lui Grigorovitza[11] iar cetită în fugă, şi iar impresie bună, şi, ca limbă, mai bună decît toate de pînă acum. S-a adeverit vorba lui Maiorescu despre Popovici-Bănăţeanul, că graiul acesta românesc te deşteaptă ca dintr-un vis : e o limbă românească, şi cu toate astea are ceva nou şi *imprévu, o* elocuţiune cam stranie, dacă vrei, dar care te deşteaptă din toropeala zilnică.[12] Invenţia slabă, ca la toţi fraţii noştri din provinciile subjugate. Ai băgat de seamă ? Chiar la Coşbuc, cel mai viu în imagini dintre ei, imaginaţia combinativă e aproape nulă.

Răspunde-mi cît de lung :

1. Cînd şi unde ne vedem ;

2. Ce este *Drapelul,*[13] cum şi de cine făcut, în detaliu.

3. Ce faceţi, Ollănescu, dumneta, Mincu şi frate-meu„ Alecsandru.

La. toţi îmbrăţişeri prieteneşti şi dumitale cea mai afectuoasă strîngere de mînă.

Duiliu Zamfirescu

27

Tivoli, 9/21 august 1897"

Dragă Petraşcule,

Ţi-am telegrafiat astăzi, spre mai mare siguranţă, că nu pot veni la Veneţia. Explicaţia este uşoară : nu mă pot depărta la 16 ore de distanţă de Roma, în vremurile astea, cînd lâ fiecare minută se întîmplă cîte o comedie ; dacă o puteam face, veneam la Bellagio, cu mai mare dragoste decît la Veneţia — pentru 3 zile ! — şi veneam pentru zece zile. înţelegi că 32 de ceasuri de drum-de-fier, pentru a mă înfrupta, numai, din d-voastră,, e prea mult la drum-de-fier şi prea puţin la frupt.

Pentru cine e deja în mişcare, distanţa de la Veneţia sau Milan- la Roma, deşi egală ou cea de la Roma la Milan, pare totuşi mai scurtă, dacă şe ţine seamă că la întoarcere are via Roma-Ancona-Fiume,— lucru scurt,, ieftin şi bun !

în fine, omule, ce mai încoace-încolo, ia-ţi tărăbuţele, pupă-te cu Tullo Massarani, urcă-te în tren şi la Roma !... Dacă însă nu se poate cu nici un preţ, răbdare. Te-aş primi cu cea mai mare dragoste, şi singur.

Am înţeles foarte bine ceea ce mă-ntrebi despre Massarani, cu atît mai mult că rugămintea ce ţi-a adresat dumitale îmi fusese indirect adresată şi mie : ceea ce însă n-am putut face eu, d-ta poţi şi trebuie să faci. Massarani e senator ; trece drept om de spirit şi de gust; cred că e bogat. E însă jidan, ceea ce ar micşora a priori dezinteresarea sa pentru afacerile noastre politico-lite-

rare ; mai e încă, pentru mine, cam *pallone sgonfio.*[1] Dar toate astea nu spun nimic : dacă mi s-ar cere o in-iormaţiune oficială, ca de o firmă de comerţ, aş răspunde : informaţiuni bune, — cu atît mai mult că impresiunile mele, mai la urma urmei, pot fi false. Prin urmare, fă lucrarea ce ţi s-a cerut, fii judecător rece şi drept al oamenilor de la noi şi rămîi cu el în termeni buni.

Acum, te rog să-mi spui limpede ce înţeles au poveţele de a scrie neapărat lui OUănescu. S-ar părea că e supărat pe mine. Aş fi dezolat, atît cît nu-ţi poţi închipui, — fiindcă de aproape zece ani, OUănescu e unul dintre foarte puţinii oameni din ţara noastră la cari nu m-am gîndit decît cu sufletul şi inima caldă, fără nici o umbră. Sunt poate vinovat că nu i-am scris îndeajuns, după întoarcerea mea. Voi căuta să îndrept greşeala.

Te rog să-mi răspunzi repede şi clar, fără cotituri. Dacă din mult încurcatele împrejurări cu Academia,[2] •cu Ministerul şi altele, a rămas un mic fond de amărăciune în noi toţi, eu, reîntors în depărtarea în care m-am deprins a trăi cu liniştita mea melancolie despre cele •omeneşti, sunt gata să cer iertare orcui şi despre orce.

Spune-mi de asemeni pentru ce stai aşa de puţin la Bellagio.

Pe frate-meu îl aştept cu mare plăcere şi dorinţă. M-ar mira însă să vină aşa de curînd, deoarece îl ştiam dus în Francia cu treabă şi pe termen de o lună.

Negreşit că dacă ai veni pe aici, am da o raită şi prin romanul dumitale[3] (de care m-ai făcut să rîd, cu glumele).

Badea Cîrţan[4] e un fleac, cu oarecare sare. Trebuia însă să nu mă iscăleşti cu un kilometru de nume sub o mică secătură ca asta. In manuscris era numai D.Z. Şi punct.

In speranţă de a te revedea în curînd, îţi strîng mîna cu căldură şi prietenie.

Adaog : fragmentul dumitale despre Eminescu[5] îmi place mai mult acum, la cetire, decît la auzire, — ceea ce e semn că lucrarea e interesantă, — şi caldă !...

Duiliu Zamfirescu

Tivoli, 27/8 aug. '97,
Châlet della Villa Gregoriană

Dragă Petraşcule,

Ai dreptate să te scandalizezi că Musu Duiţa[1] nu mai dă semn de viaţă. Atîta mustrare de euget m-a coprins la sosirea plicului din Bellagio, încît am prins a-ţi bate o telegramă //. *urgentă.*

Am primit scrisorile ce ai semănat în drum, afară de cea din Milano, dar le-am primit pe munţi şi pe văi, pe unde colindam după un loc apropiat de Roma şi răcoros. Înţelegi, prin urmare, de ce nu ţi-am răspuns. Cum poţi însă pune la îndoială prietenia mea şi dorinţa de a ne vedea ? Aş fi putut să nu-ţi răspund nici acum şi tot nu trebuia să bănuieşti nimic.

După multă tivatură, iată-mă-s instalat la Tivoli, la răcoarea cascadelor. Anul ăsta nu am mai mers la Varedo, ca anul trecut, deoarece distanţa de Roma fiind prea mare şi încurcăturile politice prea plicticoase, ar fi trebuit să-mi petrec vremea în drum-de-fier, sau să stau singur la Roma

Aşa că vine, firesc, întrebarea : Cum facem să ne vedem ?

Nu prea văd posibilitate pentru mine de a merge anul acesta la Bellagio, dar văd posibilitatea pentru d-vstră trei de a veni la Roma, cu atît mai mult că Ânghel nu o cunoaşte (îmi pare), iar Mincu va fi bun bucuros să o revadă. Vă pun la dispoziţie casa. Vom petrece tot timpul împreună, fără un moment de despărţire ; vom vedea şi revedea atîtea lucruri minunate ; vom mînca şi pot zice chiar că vom *bea* împreună, orcît şi de orce calitate de vinaţuri. Din partea economiei, nu veţi avea de cheltuit decît drumul; din partea admiraţiei, cheltuiţi tot ce tinereţea şi gustul vă mai lasă *d'en-ihousiasme.*

Dealtfel, combinaţia cu Roma oferă şi avantajul că vă puteţi întoarce prin Ancona-Fiume (bineînţeles, dacă

n-aveţi *bilet circular,*[2] ca în noveletă). Cine umblă cu bilet circular la brîu e om primejdios.

în fine, omule, mai dă-i din condei, că tot mai e vreme la mijloc. Aş fi cu sclevărat mulţumit sufleteşte de a petrece cîteva zile împreună cu d-vstră ; cu dumneta, amicul de vremuri bune şi vremuri rele, *il bongustaio di cose belle ;*[3] cu Mastarninsky, artistul melancolio; cu Anghel, sofistul inteligent şi erudit. Parcă e ceva în solul italian şi mai cu seamă roman, care ridică diapazonul vieţii.

De ale literaturei poate tot s-ar mai găsi cîte ceva, deşi, la drept vorbind, eu sunt acum în stălpînirea unei sfinte lene, care nici mâna pe condei nu mă lasă să pun. Şi doar venisem aici cu gîndul de a sfîrşi sau cel puţin de a duce departe romanul[4]... *Il far niente ! che bello, ogni tanto: vi riposa la mente e vi fa diventar fanciullo.*[5]

Aşterne-te pe scris, că-mi faci nespusă plăcere, iar scrisorile frumoase le păstrez.[6] Iţi făgăduiesc că daca perioada mea de lene va trece, voi încerca şi eu.

Cu bună prietenie,

al d-tale vechi amic,

Duiliu Z.

29

Roma, 4/16 septembrie 1897

Dragă Petraşcule,

Cu jenă şi mare sfială îţi trimit poezia *In ruine.*[1] La vîrsta noastră nu ne mai este iertat să luăm Cîmpii, în public, în aşa hal. Singura mea scuză este că o parte dintr-însa e scrisă în 1889 şi răspundea — atunci — unei simţiri sincere, o scrînteală sufletească, ce a trecut peste mine ca o vijelie. *Dama* în chestiune era o compatrioată a noastră, — cine nu are nici un interes de a se şti.

De aceea, te rog, chiar de la început, să nu se pună iscălitura mea, sub poezie, decît aşa cum am pus-o eu : numai cu iniţialele ; rămînînd să puneţi, dacă voiţi, numele întreg în sumar. Ţiu şi poruncesc să se facă aşa, ca unul ce sunt domn-stăpînitor pe ale mele, şi deoarece dorinţa asta nu s-a urmat cu mica porcărie de *Badea Cîrţan.*[2]

Multe sunt de zis despre această poezie, multe rele şi poate cîte ceva bun. Mai întîi e prea romantică : suflă toată şleahta de la *paşopt* prin trîmbiţele psihologhiceşti ale modernilor. Apoi, — archéologie, astronomie, mitologie, contopite într-o malahie venerabilă de om adînc. Plus ce-or mai găsi alţii. Iar bun, ce să fie ? Doar o notă generală de oarecare eroism, ţinută bine pînă la sfîrşit. Mie, partea a 2-a mi se pare mai bună decît partea I-a. îţi mărturisesc că recitind-o cu glas tare, mă înecau lacrămile, — poate lacrămi false, stoarse de cuvinte.

Aş voi să-ţi explic cîteva rebusuri, precum şi o aparentă contrazicere între *steaua care cade din visul ei de-a fi* şi *nemurirea unei stele de dimineaţă.* Dar e nevoie să se mai spună că una e stea, iar alta planetă, luceafărul de dimineaţă ; că însăşi steaua care cade, cade din visul *nostru* despre dînsa ? *Rebusuri :* leagăn de arcuri = braşoveancă ; lebădă bărbată = lebădoi sau Jupiter & Leda. Şi aşa mai încolo. Te vei întreba poate ce să mai fie bazaconia asta :

mergea drumul la vale
înmărmurit sub şirul de palide opale
Ce timpurile noastre le închină lui Jan.

Poate lui Jan Caretaşul ?... Nu, omule, lui Ian, zeul păcii. Toată poliloghia asta vrea să zică curat : electricitate. Da' ce-ţi e cu românul de la Tecuci !... El vrea să cheme lucrurile pe numele lor. Ei, nu se poate una ca asta la poeţi.

Şi, ce mai încoace-încolo, asta-i ! Să vezi că pe unde o fi mai obscur, pe-acolo Zâne[3] o să fie mai mulţumit.

Prin urmare,

dacă Mitică nu s-a întors încă, convoacă doi-trei oameni isteţi, ca Anghel, Mincu, Ştefan[4] etc., şi citiţi îm-

k

preună poezeaua. îţi dau mandat să-mi aperi *rebusurile*, şi, de merge, să îngrijeşti tipărirea numelor proprii din constelaţii.

Amin şi răspunde.

Despre altele, altă dată.

Cu bună pace şi veche prietenie,

al d-tale,

D.Z.

Scrisoarea se citeşte după ce s-a citit poezia.

30

Roma. 6/18 sept. 1897

Dragă Petraşcule,

Mă înham numaidecât la o scrisoare furioasă în contra numărului din urmă al revistei.

1°) Pe Tudorache Vladimirescu l-am înjurat de nenumărate ori, cu tot respectul ce se datoreşte unui bun patriot, iar pe Ştefan idem. Dumitale, care mă anunţaseşi de apariţia unui articol de *main de maître*, ţi-am trimis *beliorsîn*.

Nu că n-ar fi ceva în portretul lui Tudor, lucruri frumoase, un tot ridicat la a 3-a putere; dar tocmai fiindcă sunt, îmi vine să înjur de lipsa de îngrijire stilistică.

Bine, nene, ce sunt *muncitorul dăhulat* al oîmpului ; *frămîntările obositoare ale neguțătorului, care nu se potriveau incale a nici într-un chip firei lui semeţe şi concentrate;* el se *adăpa... pe cărţile; plîngerile ce versau ; paloşul reteza; impostori şi călăii care supseseră pînă la măduvă agonisirea tr v-delnică a*

Frază adăugată cu creionul.

norodului; ar fi întins mina să atingă un fapt împlinit; sucmanului sur care le cerea socoteală şi se ridica înainte-le mîndru şi drept, plin de încredere în puterile lui; ocrotire de nădejde, cutie cu surprinderi; chira săi...

Mă rog, pardon, cum vine vorba asta cu sucmanul care cere socoteală şi se ridică mîndru şi drept ? Nu cumva i se scula lui Tudor pe dedesupt ?... Dar *impostorii* şi *călăii* cari sug pînă la *măduvă agonisirea trudelnică* a norodului ?... Dar *chirasă* '.?...

Ia ascultă, nene : eu să vă f. românească în c... cu *agonisire trudelnică* alături de *impostori* şi de *chirase.* Vorba ţiganului constipat : „pînă să-ţi iasă o fărîmă pe o parte, îţi iese sufletul pe heelaltă".[1]

II°) S-ar putea să mă onoraţi şi pe mine cu numele d-lui Lilian ?[2]...

Uite, eu aş trimite pe Evelina în p. mîni-sa, dacă mă pot exprima astfel.

Mai este iertat unui om, care nu e de la *paşopt,* să scrie asemenea banalităţi necuviincioase, în care nu scînteie nimic, nici tu spirit, nici tu invenţie, nici limbă, nimic. Gol, pustiu, banalitate trivială!... plus intenţii criminaliceşti, fiindcă toată noveaua e scrisă ca să priceapă Evelina că el n-o iubea pentru zestre. Dumnezeu să-1 ierte pe Baronzi...

111°) S-ar putea să mă mai onoraţi şi cu cunoştinţa medaliei lui Grigorescu ?[3]

Grigorescu !?

Asta e Wagner ; poate fi Vardala de la poştă ; Musiu Millu cînd purta mustăţi ; eu, dumneta, — dar Grigorescu niciodată.

IV°) Dar *Parsifal ?...*[4]

Să fii dumneta al dracului că ai înţeles ceva ?... Uite, pe mine, Titurel, Gurnemanz şi tot balamucul ăsta de cavaleri ai Graalului m-au prostit...

Ce-o fi zicînd bietul Nietzsche ?...

Singurul lucru cumsecade e poezia reginei.[5] Aici e cel puţin o sforţare de gîndire. Raportul lui Ollănescu e cinstit şi cu vederi drepte. Casa d-lui Mastarnmsky

fitateT^813 în f°t0grafie- şi mai frumoasă decît în rea-

Ciao !

D.Z.

31

Roma, 2/14 oct. '97

Dragă Petraşcule,

Cîteva linii, ca să-ţi spun că romanul meu de acum începe să se publice în *Convorbiri.*[1] Am făgăduit de cînd eram în ţară să-1 dau acolo. Nici nu se putea altfel, — fiind acesta urmarea şi încheierea celorlalte două, publicate tot în *Convorbiri,* şi fiind la mijloc dragostea mea pentru Maioreseu.

îţi făgăduiesc că cea dintîi lucrare a mea serioasă, ce va veni după aceasta, o închin revistei dumitale. îţi datorese, personal, articolul binevoitor,[2] unul din puţinele ce s-au scris în timpurile din urmă asupră-mi : nU-1 voi uita, că om sunt şi toate cele omeneşti mă ating. Dar îţi cer voie să nu mă aliniez nici într-o tabără nici în alta, cel puţin pe cît timp voi fi în străinătate şi pe cit vor dura *Convorbirile.* Prea multe lucruri mă leagă de trecutul lor, ca să le pot uita deodată, şi prea mă simt de aproape prieten, şi cald prieten, unora din oamenii de acolo, ca să rup totul cu dînşii.[3]

Fiecare om e aşa cum 1-a făcut cel de sus.

Ollănescu s-a întors ?

îmi datorezi răspuns la două scrisori (şi cu asta 3).

Am primit ultimul număr al revistei. Foarte cu haz e articolul de la 1825.[4] Vai de noi şi de noi !... ce limbă ! Parcă nici nu-ţi pare cu putinţă că acum 70 de ani oamenii să fi fost la noi în aşa hal. încît despre *dumnezoaia* autorului, ce i s-a întîmplat ? că tocmai cînd să

intre creştinul în casa lui, să se aştearnă pe lucru, dumnezoaia încuie uşa... Na !

Sinteza expoziţiunei din Veneţia,[5] bună.

Cu frăţească dragoste,

Duiliu Z.

32

Roma, 10/22 octombrie '97

Dragă Petraşcule,

Scrisoarea dumitale m-a găsit într-un moment de rară înălţare sufletească, cînd, sfîrşind romanul războiului, vibram încă de emoţiune. Nu-ţi voi ascunde că m-a mîhnit, nu atît pentru cele ce-mi spui, cît pentru fondul de amărăciune ce rămîne în noi.

Ceea ce-mi spui pare adevărat, — pe laturea dumitale ; şi pare fals, — văzute lucrurile de pe laturea mea. De unde se poate vedea adevărul ? Probabil de pe o înălţime din mijloc.

Dar fiindcă, în împrejurările de faţă, nu mă pot ridica acolo, — îţi voi spune că, de mult, pentru mine viaţa curge cum curg mările nordice, în curentele cărora gheţarii se freacă unii de alţii, se zdrobesc, se disfac sau numai se rotunjesc, după puterea lor de rezistenţă. Asta e viaţa, şi de aceea şi este ea cîteodată adînc întristătoare.

Eu te-aş ruga să rămînem la gheţarii care numai se rotunjesc, — că de sfărămături e plină lumea, de sfărămături de amiciţie, de sfărămături de iluzii şi alte asemena atribute sufleteşti.

Şi să vorbim :

Dumneta crezi că m-a chemat Maiorescu înapoi la *Convorbiri.* Te înşeli : nu m-a chemat nimeni. Cînd am plecat din Bucureşti, Negruzzi, care ştia că scriu un nou roman, m-a rugat să-1 dau acolo unde s-au publicat şi celelalte două, din cari cel de acum nu este decît o parte.

Asta e sfîntul adevăr.

Care este poziţiunea mea, personală, faţă de *Convorbiri* ?

S-a scris acolo un articol injurios la adresa celor ce colaborau la noua revistă.[1] Eu eram printre aceia. Ai dreptate cînd zici să eram cel mai aprins dintre d-vstră. Aşa este. E inutil să mai reamintim aici pentru ce.

V-am spus atunci, foarte limpede, că eram hotărît să nu las lucrurile baltă ; am spus acelaşi lucru şi d-lui Maiorescu. în locul rectificării globale, care trebuia să apară peste o lună, am cerut o îndreptare *personală.* Autorul articolului a dat-o, prin scrisoarea pe care o cunoşti şi pe care o am.

Atunci, unde găseşti dumneta umilire ?

Trebuia să rup relaţiunile mele personale şi literare cu oameni pe care îi iubesc şi cu o revistă la care lucrez de 12 ani, fiindcă această rectificare nu a fost făcută în public, cum fusese articolul ?[2]

La întrebarea asta e un îndoit răspuns : a) articolul insultător nu mă numea personal, după cum nu numea pe nimeni ; b) scrisoarea se poate publica, dacă nevoia o va cere. Nu am publicat-o pînă acum şi sper să nu fiu silit a o publica niciodată, dintr-un sentiment de pudoare de scriitor.

De crezi că ceea ce-ţi spun e logic, achită-mă, ca la juraţi ; de unde nu, condamnă-mă. Circonstanţe atenuante (cum zici) nu cer, dragă Petraşcule. Ce să umbli cu circonstanţe atenuante... Acelea, prietenia le găseşte întotdeauna.

La 40 de ani, oamenii încetează de a mai bătători locul ca să-şi găsească de şezut. Eu m-am statornicit cu casa, cu familia, şi vreu să mă statornicesc şi cu prietenii. Pe Maiorescu, pe Ollănescu, pe dumneta şi alţi doi-trei, nimeni nu mi-i scoate din suflet. Că parcă m-aş jena şi mi-ar fi ruşine.

Iar cît despre întoarcere la unii sau la alţii, nu mă voi întoarce, ci voi rămînea, dacă mă veţi primi. însă de intrat într-o gaşcă (cum zici) mai degrabă decît în alta, nu intru, — cel puţin pe cît timp voi fi în străinătate.

în aceste condiţiuni, vom rămînea prieteni nu numai personali, ci şi de literatură. Zic asta fiindcă prietenia personală nu se schimbă după articolele de gazetă, orcît ai crede dumneta că amorul propriu este una din însuşirile mele sufleteşti fondamentaîe. Nu se schimbă, chiar cînd se ,amestecă alte slăbiciuni omeneşti, mai grave. Credeam că asta o ştii de mult.

Prin urmare, nu fi supărat şi citeşte romanul; cu seninătate, că eu nu mă schimb.[3]

Te îmbrăţişez şi te doresc,

Duiliu Zamfiresco

33

Roma, **10/22 nov. '97**

Dragă Petraşcule,

Trimit alăturata poezie[1] lui Miiller, pentru calendarul său pe '98. Fiind inedită şi calendarul apărînd ceva mai tîrziu, vezi-o, de ţi se pare bună, în care caz pu-r ne-o în revistă.

Scurt, — rezervîndu-mi să-ţi scriu altă dată mai lung. Curioasă e poezia lui Coşbuc ![2] Cu lucruri bune, e amestecată o.aşa de evidentă trudă de a *face original,* încît osteneşte atenţiunea.

Dar bine că e Coşbuc !

Scrie-mi O frăţească strîngere de rnînă,

Duiliu Z.

34

Roma, 4/16 mai 1898

Dragă Petraşcule,

Iţi mulţumesc de cele bune, spuse cu privire la Academie. Sunt fericit pentru mine şi sunt îneîntat pentru prietenia în sine, despre care alegerea mea este cea mai puternică dovadă. Parcă sentimentele mele pentru ţară, vagi, alcătuite din crîmpeie de imagini, se încheagă mai puternice de cînd mă ştiu atît de sincer ajutat de prieteni. In *Războiul* despre care vorbeşti, am trăit prin anticipaţie o viaţă intensă de prietenie şi de patriotism arzător, punînd încrederea mea reală în fiinţe fictive, pe care întîmplarea alegerii de la Academie le-a autentificat, ca o încheiere de tribunal. Mai departe... ce va fi ? Va curge apa.

Despre romanul *In război,* aş dori să-1 citeşti întreg, spre a-1 judeca în întregime ; cu alte cuvinte, aş dori să-ţi dai seamă de unitatea complexă a lucrării, spre a înţelege ideea fondamentală : un amestec, voit, de date istorice şi de înflăcărare patriotică, pentru a pune cel mai mare eveniment al vieţii noastre româneşti, din veacul acesta, în lumină vie faţă cu generaţiunile viitoare. Morala lui se poate rezuma în trei fraze pe care le zice Comăneşteanu murind : „regeneraţi-vă în lacrămi, precum ne-am regenerat noi în sînge", „o rectificare a conştiinţelor părea că urmase primului asalt". Despre valoarea etică a lucrării mele sunt absolut sigur. Cum însă nu despre asta e vorba într-un roman, ci despre valoarea sa estetică, rămîne ca d-voastră, criticii, s-o hotărîţi. Eu am încercat, în cele două romane precedente, să pregătesc elementele (bune şi rele) din care se compunea generaţia care ne-a dat războiul. Am reuşit ? Nu ? Atîtea întrebări, cărora eu nu le pot da răspuns. Orcum ar fi, asta este prima încercare serioasă şi persistentă de a da imagina timpurilor noastre. Sunt lipsuri multe şi mari defecte. Dacă sunt şi oarecare calităţi, iar bine.[1]

Să-mi dai voie să-ţi vorbesc cu inima deschisă : după portretul dumitale asupra mea[2] (pentru care ţi-am exprimat la timp recunoştinţă), poate că eşti dator să mă scoţi din nota cam dulceagă a acelei icoane. Crezi ?... Independent de persoana autorului, stă lucrarea, astăzi complectă. >

în privinţa proiectelor de vară: ideea de a veni la Sorrento e minunată. Va fi poate cam cald în august, dar totuşi un cald relativ. Proiectele mele nu sunt încă bine lămurite : zilele astea mă duc în Toscana să văd o villa ; dacă îmi convine, o iau şi îmi instalez familia pentru 3 luni, cu începere de la 1 iuliu, rămînînd ca eu să umblu de colo pină colo, între Ttoma şi Toscana. Te voi însoţi la Sorrento, neapărat, dacă mai cu seamă voi fi singur la Legaţiune.

întru cît priveşte relaţiunile revistei d-tale cu *Nuova Antologia,* cred că e mai bine să le legi d-ta direct ; cînd vei trece pe aici, voi căuta să te pun în raport cu Maggiorino Ferraris, directorul.

Scrisorile romane[3] sunt o halima întreagă. Se vorbeşte, în adevăr, despre tot-în ele, dar şi despre filozofie. Aşa e românul, la nevoie ; te pomeneşti odată că dă din el o drăcovenie filozofică de te cruceşti.

Lasă că o să vezi dumneta.

Despre bietul nostru amic Ştefan,[4] mă doare inima, cu atît mai mult că din darea de seamă a Iui Istrati se părea că Vîrtejul lui cu abur e, în adevăr, o lucrare cu o sointeie de geniu. RotacîsmUl la români, al lui Hâjdeu, se poate chema mai bine : Erotacismul la români. Muierele au să mănînce capul la mulţi! Dacă vei binevoi să citeşti *tn război,* vei vedea ce linişte intensă sufletească se răsfrînge asupra lumei de acolo, din acest punct de vedere. De unde toate încercările noastre de romane şi novele urmează încă mai departe cu exploatarea notei erotice, în *Război* (dealtminteri, ca şi în *Viaţa la ţară)-* se răspîndeşte d suavitate infinită din blîndele chipuri ale Elenei, Saşei etc. Virilitatea mitocănească a bărbaţilor noştri — orientali în toată puterea cuvîntului pînă acum 50 de ani — a degenerat, sub înrîurirea curentelor liberale de mai pe urmă, într-un erotism neputincios, care punea în femei lubricitate, iar pe dînşii îi istovea fără vreme. Lipsa de entuziasm, zeflemeaua, — în partea sufletească ; bătrîneţea fără vreme, apoplexia şi spinitele,

— în partea trupească : asta a fost caracteristica vremii ce încetează acum, dacă încetează. Unde vezi la noi un Gladstone,[5] ajuns la 80 de ani, în toată puterea strălucitei sale facultăţi oratorice, cu nevasta alături, care pînă mai dăunăzi îi aduna materialul discursurilor ? Dacă exceptăm pe Carp şi poate personal pe Sturdza, toţi oamenii noştri politici sunt atinşi de o senilitate precoce. Să fie luptele noastre politice mai aprige decît în alte părţi ? sau libertinajul firei noastre e adevărata cauză ?

Parole, parole. S-auzim de bine. Cînd te vei hotărî s-b porneşti încotrova, scrie-mi.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Zamfirescu

35

Roma, 4/16 iuliu 1898

Dragă Petraşcule,

Răspund fără cea mai mică întîrziere scrisorii d-tale din 30 iuniu, spre a te apuca în ţară şi a-ţi lăsa şi timpul, pe loc, de a te hîi din nou spre Sorrento. Caldul de la Sorrento est *une facon de parler.* E cald ca la mare, cu vîntişor, cu brizuţă, ştii, cum îi sade mai bine flăcăului hioros. Dar e minunat de frumos. Cine vrea să cunoască Italia meridională, vara trebuie s-o vadă. Dealtfel, şi cine nu vrea tot cam aşa face, *visto che* vacanţele sunt, pentru toată lumea muncitoare, la aceeaşi epocă. O mulţime de colegi sunt deja la Sorrento.

Acestea sunt argumente *pentru* Sorr[ento]. Iată acum argumente contra Vallombrosei; Vall[ombrosa] e un pisc între Florenţa şi Roma, la înălţime de 1 000 metri, cu hoteluri moderne, ca în orce Elveţie vulgară. E frumos dacă vrei, dar un frumos comun, fără caracter, plus că dacă mai dă Dumnezeu o ţîr' de ploaie, te ucide negura. Apoi, ideea de a vedea Florenţa în luna lui august e nenorocită, deoarece Florenţa, în august, e un cuptior spăimînător, cu peste 40 grade cent., cu ţînţarii cît harmăsarii.

Părerea mea, deci, e să vii la Sorrento. De aci, ai putea să te întorci pe mare, dacă nu suferi. Terasa de la Hotelul Victoria (12 fr. pensiune pe zi) e faimoasă.' Ziua miile de colori, noaptea Vezuviul, stelele şi liniştea. La Napoli, muzeul St. Ferdinando, pe care, dacă nu l-ai văzut, nu ai noţiuni clare despre arta greco-romană. Colecţiunile de la Pompei, în sculptură, şi colecţiunea de vase din Magna-Grecia sunt atît de minunate, cum nici nu-ţi poate trece prin închipuire. Atena n-are nimic în raport cu Napoli. Eu aş fi fericit să revăd toate acestea cu dumneta. Dar apoi Pompei !...

Iată cum sunt lucrurile.

Acum, că le cunoşti, hotărăşte. Dumneta om eşti. Fă-ţi socotelile şi vezi ce ţi se potriveşte mai bine. Drumul pînă la Napoli e cam lung. Dar odată ajuns la Sant Ellero (staţiunea Vallombrosei), mai ai 4 ore pînă la Roma şi 6 pînă la Napoli, sau, în bani, 80 frs. îmi închipuiesc că sunt bilete circulare cu preţuri reduse. Şi pot chiar să te asigur că sunt (foarte ieftine), venind pe la Pesţa-Fiume-Ancona : de la Ancona la Napoli, dus şi întors (bilet circular), cu oprire la Roma, 99 frs. clasa I, 69 clasa II. în toate cazurile, dacă te hotărăşti să vii la Sorrento şi ţii să treci prin Viena, îţi convine să iai linia Bologna-Florenţa-Roma, singura directă. Ştiu însă că pé la Fiume costă cu *jumătate* mai ieftin. La Fiume şi Abbazia sunt o mulţime de unguri şi unguroaice nostime.

Eu am renunţat la villa din Tqseaha, deoarece era prea departe pentru cine trebuie să vie des la Roma. îmi duc familia tot la Villa Gregoriana, la Tivoii, unde am fost anul trecut. Plecăm la 8/20 iuliu. Prin urmare, scrie-mi acolo : *Chalet de la Villa Gregoriana, Tivoli.*. Spune-mi în scrisoare, exact, cînd soseşti la Roma, ca să viu la gară şi să ne urmăm drumul împreună spre Napoli. De la Ancona îmi poţi chiar telegrafia. Putem sta împreună o săptămînă sau 10 zile.

Dacă ţii la Vallombrosa (ceea ce nu te povăţuiesc)^ iarăşi scrie-mi, căci negreşit viu să te văd.

Punct.

Am văzut ce zice Dragomirescu.[1] *Di queste malinconie ne ho abbastanza.*[2] Din momentul ce nu trece peste marginele cuviinței, liber...

Răspunde repede. Am avea de trecut o săptămînă în cel mai limpede aer sufletesc.

Al d-tale,

Duiliu Z.

Şi cite ceva de cetit.

36

Tivoli, 1/13 august 1898

Dragă Petraşcule,

Ceri să-ți scriu, şi iată că îți scriu, dar fără să-ți cunosc adresa. Te-au urluit madamele !

Am avut şi eu întocmai impresia d-tale despre Abbazia : un tîrg de invalizi ; dar am mai avut şi altă impresie, aceea de *fausse beaute,* de *clinquant,* pe care am avut-o la Monte-Carlo acum 9 ani. Frumusețea naturei a fost forțată de oameni veniți de curînd, cari au tăiat, au zidit, au plantat în cîțiva ani ceea ce trebuia să răsară într-un veac. Aşa că odăile miroase a tencuială, chelnerii vin pe fugă, otelierii de procopseală grabnică. Dracu ştie ! Se vede că m-am deprins cu statornicia seculară a lumei italieneşti, cu hardughiele lor ce stau ca munții...

Dar să lăsăm comparațiele pentru cînd vom fi împreună.

Acuma program :

După cît înțeleg, vaporul pleacă miercuri seara ; prin urmare, vei fi la Ancona joi dimineața. Să bagi de seamă că trenul vine pe mal, lîngă vapor : să dai repede eu nasul prin vamă şi să te urci, că altfel pleacă, mai cu

seamă dacă vaporul soseşte cu întîrziere. Vei sosi la Roma sau la. 12 .sau la 2,50 ziua.

Eu voi fi la Roma miercuri, la 10. Te rog să-mi telegrafiezi din Abbazia la adresa din Via Condotti, informîndu-mă de mişcările ce faci. Dacă ai bilet circular Ancona-Napoli, citeşte bine, fiindcă îmi pare că nu te poți duce şi întoarce pe aceeaşi linie.

Dacă mergem imediat la Napoli, cum cred, atunci-plecăm joi noaptea, cu expresul de la 12, aşa că vineri dimineața ne deşteptăm în vechia Campanie, şi numaidecît luăm trenul Castellammare, iar de acolo o trăsură cu clopoței pentru Sorrento. Totul se face în 2 ore, — rămînînd să ne. întoarcem la Napoli şi să mergem la Pompei, după o odihnă de 2—3 zile. Eu sper să-ți pot consacra o săptămînă, mult 10 zile, în Sorrento ; la Roma cît vei vrea şi vei putea.

Mă gîndesc cu mare plăcere la timpul ce-1 vom .petrece împreună. Sunt 3 • ani de cînd .n-am mai fost la Napoli, de cînd cu nespus, de curioasa moarte a unei doamne Theodoraki.[1] Vei vedea că viața la Sorrento e cu totul alta decît la Abbazia ; e tocmai ceea ce cred că doreşti şi cauți :[2] o foarte mare apropiere de linia de la care începe visul.

Aşadar, la revedere în curînd, cu cea mai vie bucurie,

al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

37

Roma. 4/16 ianqariu 1899

Dragă Petraşcule,

Am primit ieri bănetul: îl consider mai mult ca plata unui articol. Dar de ce 130 şi nu 100 ?

Ceea ce aşteptam de la dumneta şi ceea ce nu mi-ai. trimis era o scrisoare. Prin urmare, fii bun şi pune-te:

la papuci, porunceşte subretei un rom cu ceai, îa-ţi peana şi lucră-mă. Că de cinci luni de cînd nu ne-am văzut, multe mahalale vei fi cutreierat. Vorbeşte-mi despre d-na Pasvantoglu sau Oronoglu (sau aşa ceva) de la Constanţa, căreia îi făceai poezele în proză la Sorrento, pe cînd eu îţi desinam opinca de sub masă ; vorbeşte-mi •despre cenaeolul văduvilor de prin Sfîntu Visarion, unde-ţi dai ochii peste cap, recitind versuri ; vorbeşte-mi despre junii poeţi sfioşi, ce sosesc cu manuscrisul sub laibăr; în fine, vorbeşte-mi despre revistă şi ale sale destinuri.

Iar dacă nu te simţi în vervă deocamdată, aşteaptă-mă să sosesc eu la Bucureşti. Plec peste 15 zile, şi plec cu nespusa bucurie a românului care se întoarce spre himera trecutului său, spre iarna albă, spre atîtea bunuri închipuite, cari adesea nu se prind în făptuire. Dar, în fine, asta e. Cu toată dragostea ce am pentru familia mea de aici, zbor spre ţară.

Să ne vedem sănătoşi, dragă omule, şi cu toată vechea prietenie,

al d-tale,

Duiliu Z.

38

Roma. 27/8 ianuarie '99

Dragă Petrascule,

Trebuie să mă hotărăsc tot eu să-ţi scriu, că parcă ţi s-a ruginit peana, mînca-o-ar cucul. Deşi nu am nici eu cuvînt de a fi vesel, totuşi oarecare seninătate mă ţine drept : văd cum curge pustia de viaţă la vale, ca tot ce este element nestatornic Şi fugar. Am împlinit 40 de ani, au mai crescut peri albi, — dar încolo tot cum mă ştii. Mă uit la copii lung, mai aprind o ciubeică si vremea trece.

Ar trebui să nu te consideri obligat către mine întru nimic, şi să-mi scrii cinstit ce mai faceţi. Eu, de pe aici, ce să-ţi spun ? 'Afară de ceea ce mocneşte în mine, afară de cercul restrîns al familiei, tot restul e un spectacol curios, care mă interesează ca şcoală, dar care altfel nu mă prinde în intriga lui. Tot spre ţară mi se duc gîndurile şi tot într-acolo bate inima, mai vîrtos acum cînd am băieţi. Iar ţara mă uită.[1]

Prin urmare, nu face şi dumneta ca ţara ; scrie-mi, trimite-mi volumul, grăieşte despre literatură şi altele.

îţi trimit poezia lui Shelley,[2] cum ţi-am fost făgăduit.

Versurile lui Coşbuc[3] din urmă sunt mămăligă rece. Păcat de dama dezbrăcată ce le cîntă pe frontispîţ.[4] Da, rogu-te, tragodia Seiencei[5] cînd se isprăveşte ?

Cu o strîngere de mînă şi un „la mulţi ani", aştept să-mi răspunzi.

Al d-tale, ,

Duiliu Zamfirescu

A propos. Vorba ***divămpă*** ştii că însemnează un foc care izbucneşte ***(divampare,*** ital.). Cui nu place n-am ce-i face.

39

Roma. 24/5 mai 1899

Dragă Petrascule,

Răspund cam tîrziu scrisorii d-tale din 10 aprile; aceasta, din cauza unei foarte onorabile tentative de a-ţi împlini dorinţele şi a încerca un portret al reginei la Veneţia. însă nu se pbaţe. Nu se poate vorbi de scumpa noastră regină, în cadrul lagunelor, fără a atinge chestiunea, caldă încă, â' vremilor acelora.[1] Mai tîrziu, cînd timpul va discblora bbrazurile, cum zice Leopardi, se va putea vorbi despre curioasele împrejurări în cari am vă-

zut-o şi cunoscut-o de aproape pe nobila femeie. Acuma, nu. Sunt încredinţat că regina însăşi, dacă ar şti sentimentul de respectuoasă rezervă ce mă călăuzeşte, 1-ar aproba.

Te rog să-mi spui ce-ţi aşterni de alegeri. Pregăteşti ceva la Tecuci, or ba ? Cred că niciodată circumstanţele n-au fost mai favorabile pentru a veni în Cameră. Dacă o eră nouă, în sensul strict al cuvîntului, nu va începe (fiindcă erele nu răsar deodată, ca ciupercile), totuşi e probabil că o încercare serioasă către lucruri cinstite se va face, cu intrarea junimiştilor în Minister, ceea ce eu cred că se va întîmpla neapărat.[2]

Mai spune-mi, în răspuns, ce este noua revistă a d-lui Motru,[3] anunţată de jurnale cu mare tralala... Dă drumul blegului de condei, că doar asta faci cît e ziua de mare. Mai lasă scrisorile de amor, că ăi albit în rele, şi, mai la urma urmei, toate declaraţiele- se sfîrşesc în actul încălecării finale, ceea ce este pururea o pagubă.

Ciao şi cu dragoste,

Duiliu Z.

40

Frascati, Villa Patrizi,
3/15 august 1899

Dragă Petraşcule,

Nu răspund ff. urgent scrisorii d-tale din 25 iulie, fiindcă m-a găsit cufundat în afaceri, ce n^au nici un raport cu ale noastre. ,

Ai dreptate să te miri de tăcerea prea lungă, literară şi prietenească. E însă un fapt curios de constatat : felul de încremenire ce-mi lasă fiecare călătorie în ţară. Amuţesc şi ca bard şi ca om. îmi închipuiesc că dacă m-ai pune să caut în cutele sufleteşti, aş găsi cauzele care fac ca barda bardului să nu mai taie, iar glasul omului să amuţească. Dar ce să cauţi lucruri triste !...

După cum vezi din adresa de sus, sunt la Frascati. Aci, viaţa merge otova, nici deal, nici vale, nici limbă de pădure. Un păcătos de cutremur mi-a speriat copiii, — fără de care ar fi fost calmul cel mai desăvîrşit în resorturile sufleteşti.

Se ridică parcă perdeaua de nouri, şi începe să adieze dor de scris. Sper să pot publica la iarnă cîte ceva nou.

Despre întîlnirea la Bellagio nu îndrăznesc să sper nimic. Sunt singur la Legaţiune, obligat să mă duc destul de des la Roma, din cauza a două-trei afaceri importante. Dacă îmi va fi posibil, voi căuta să vin în nord ca să ne putem vedea. La din contra, ne vom vedea în ţară, unde sunt hotărît să vin la începutul anului viitor. Trebuie neapărat să micşorez depărtările dintre vizitele în ţară, fiindcă altfel înoremeneala despre care îţi vorbeam mai sus devine tot mai mare.

De la amicii ceilalţi nu am ştiri. Ollănesou mi-a scris în fuga, de la Paris. Cum de nu eşti intrat în combinaţiunea comisariatului Expoziţiei ?[1] Iar în caz de a intra, ce faci cu revista ? înţeleg nehotărîrea despre care faci menţiune în scrisoare. Demonul literaturei e cel mai absorbant.

Foarte curios este articolul lui Anghel asupra nenorocitului de Ştefan.[2] în fond, e drept; dar nota crudă a adevărului (cu care noi, românii, nu prea ne deprindem) pare şi mai crudă, venind imediat după moartea omului. Una din cele mai dezastruoase amintiri de astăiarnă, este tocmai vizita de la bietul Ştefan. Cînd am ieşit de la el, mi se părea că ies din a 7-a bolgie a Infernului lui Dante. Anticamera, patul, şi mai cu seamă omul, cu barba crescută sălbatecă, ştirb, sperios, cu păcatele lui Menelik în gînd, — erau dramatice, prin decăderea nevoiaşe a speţiei noastre.

Aştept să-mi mai scrii de la St. Maurice cum petreci.

Cu bine şi veche prietenie,

Duiliu Z.

41

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 21 febr./6 martie 1901

Dragă Petrașcule,

Văd că nu-mi mai trimiți revista, — și ai dreptate : nici colaborator, nici plătitor.

Pentru a remedia, pe calea prozei, la o stare' de' lucruri atît de mitocănească, te înștiințez că am expediat prin mandat postai, la adresa d-tale, stima de 100 •lei, — ceea ce ar reprezenta abonamentul la revistă cam pe vreo 3r ani. Intinde-1 înainte sau înapoi, cum vrei, numai nu mă lăsa fără hrana de toate < zilele, — o, tu, cel ce frămînți pîinea sufletului meu,. • . .

Nu-i vorbă, cam bllot te porți, dacă, în adevăr, mi-ai suspendat abonamentul voluntar. Un astfel de suspendament, sau mai bine de suspensor, poți să, ți-1 pui ,1a, betrariele boașe, harmăsar de mahala ce ești ! . , " ,'

Repede, o scrisoare de scuze, plină'de lucruri interesante și nostime, de mai ai șfichiu în vîrful condeiului; de te-ai baccelit, tot scrie-mi ca să te trec la secția gloabelor. .'''.;!.:

Cu veche prietenie, :i,,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

• 42

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 4/17 octombrie 1901

Dragă Petrașcule,

Iți trimit, după cum ți-am făgăduit, începutul din noul roman :[1] sunt 29 de pagine, împărțite în 2 paragrafe. Fie ca această colaborare să-ți aducă noroc, căci, independent de calitățile dumitale de scriitor, aparițiunea regulată a revistei dovedește hotărîre bărbătească și merită sprijin.

Nu mă pot însă opri de a repeta și prin scris ceea ce vorbeam împreună : pune sînge în vinele anemice ale plaștiniței ! Crede-mă că lumea cetitoare și plătitoare nu se va supăra pe d-ta cînd vei fi mai caustic, și crede-mă iarăși că ai asupra cui să-ți exerciți spiritul, Ți-am spus că una din datoriele criticului modern în țara noastră este de a ne șeăpa tocmai de critica acelor budalale (cum ar zice Anghel) ce pontifică în coloana a 5-a.

Dar cum $ă pui nerv? E treaba dumitale de director de a dezmorți labele rebegite ale caracatiței. Crede-mă că aicea e salvarea. Nu-ți face revista azil de imbecili, de declasați, de nebuni rătăciți „pe lacuri buimăcite de clarobscurul opalic al astrului nocturn !" Fii cum ești și cum e onest să fii în lucrările d-tale de critică, — însă în paginele ultime ale revistei, trebuie să pui mîna pe biciușca elegantă a'ironiei, —- trebuie în toate cazurile să renunți la platitudinele cu care prezinți astăzi nouăle lucrări literare .sau dările de seamă de prin saloane și care te pun de-a dreapta tatălui Vulcan.[2]

Iar încolo nu mai am alta. de cerut decît să tai prapurul în două, — că eu în cerșeafuri nu scriu. Asta este condiție absolută, pe care dacă nu o primești tă *înjur.* De asemeni să-mi păstrezi manuscrisul și să mi-1 restitui la sfîrșit.

Să mă ierți că sunt sfătos ca la Odobești ;[3] cred însă că e bine să vorbim limpede. Parcă de la o vreme încoace viața devine interesantă pe laturea 'ei reală, și e bine că e așa. Idealismul se desprinde de la marginea realității către orizonturi infinite, mai cu seamă atunci cînd realitatea este chibzuită, fără încurcături și fără minciuni.

Cu o afectuoasă strîngere de mînă,

al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

43

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 3/16 nov. 1901

Dragă Petraşcule,

Nu am primit numărul pe octombrie !

Scrisoarea d-tale din urmă respiră aerul trist al descurajării.

Eu 'aş dori să te ajut a ieşi din pîola asta ; de aceea sunt -gata să fac tot ce pot. E adevărat că pot puţin, — dar îţi trimit romanul,[1] pe care eram absolut hotărît a-1 publica. în volum. Asupra acestuia, trebuie să adaog în treacăt că ţiu la dispoziţia d-tale oreîtă materie vei vrea, deoarece am 100 pagine gata. Cred însă că e bine să nu dai deodată prea mult. Dacă d-tâ erezi contrariul, răspunde-mi şi-ţi trimit încă două paragrafe.

După trei luni de ţară, m-am întors la Roma cu adevărată plăcere, dar am căzut în mijlocul unei băjenii de nedescris : hîrtia pe pereţi de schimbat, mobile de reînnoit etc.

Îmi rezerv să-ţi scriu altă dată mai mult. Te rog spune lui OUănescu că nu l-am uitat şi îi voi scrie. Dă-mi adresa lui exactă. Cu frăţească strî'ngere de mînă,

D.Z.

VIA CONDOTTI. 61
[imprimat]

Roma, 23/5 febr. 1902

Dragă Petraşcule,

îţi mulţumesc de gentila atenţiune ce ai pentru mine. Dacă m-ai fi întrebat, te-aş fi rugat să nu pui portretul. în toate cazurile, nu portretul acela.[1] E vechi de 7 ani, — prin urmare, înşelăm lumea... viitoare, care va voi să afle cine şi cum era autorul *Îndreptărilor.*

Cît despre *îndreptări,* sper că va fi bine primit de public. Nu e un roman scris cu toptanul, ci e ieşit din maturitatea cugetului şi a sufletului, cu absolută sinceritate de emoţiune.[2] îmi vei spune ce gîndeşti într-o viitoare scrisoare.

Te rog să faci corecturile singur şi să nu, mai laşi greşeli. Prinţesa se numeşte Smasmi (adică m-i iar nu n-u) fiind Smaranda; Part'enonul este opera lui *Callicrates* etc. Mai cu seamă te rog să desparţi capitolele prin spa^ ţii mai mari.

îţi trimit încă 22 de pagine, adică de la no. 51 la 73 inclusiv. Vei putea' astfel da încă trei paragrafe complecte, — cu cel ce e la d-ta.

Te-am rugat în scrisorile precedente şi te rog din nou să păstrezi manuscrisul.

Atît deocamdată. Cu prietenească strîngere de mînă,

Duiliu Z.

Oţel-Badea[3] a obţinut premiul poeziei !! Membrii juriului erau beţi.

Iar la Bordighera se fac poezii cu *inoculare.*

Mă rog, îmi dai voie să mă hăla pe *magul ecvestru... în adîncimi d-opal.*

Interesante, scrisorile lui Alecsandri.[4]

Foarte frumoasă, proza lui Alecu Vlahuţă.[5]

Voi ceti articolul d-tale astăzi.[6]

45

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat] '

Roma, 11/24 februariu 1902

Dragă Petraşcule,

Primesc o a doua făştoaică (sau belert de vizită) prin cari ceri manuscris. *Doucement, l'ami !*

A

Mai întîi îmi eşti dator o scrisoare, cu impresiuni complecte. Prin urmare, achită-te : doresc să cunosc impresiunile publicului, nu ale literaţilor, deoarece valoarea romanului o ştiu, mică sau mare, cum o fi.

Despre transilvăneni, ai să vezi de acum încolo : cu paragraful VIII intrăm în ţara,lor, — prin urmare e bine să începi urmarea a 4-a cu acest capitol; de aceea nu îţi trimit acum decît 6 pagine (de la 74 la 79 inclusiv).

Fii bun şi trimite revista la următoarele 2 adrese :

Monsieur C. Argetoyano, Secretaire de Legation. Via Palestro, 81. *Rome.*

Mr. le Prince D. I. Ghika, Secretaire de Legation. Palazzo-Sciarra. *Rome.*

Ambii mi^au promis să se aboneze. , •

îţi jstrîng mîna şi aştept răspuns,

al d-tale,

Duiliu Z.

46

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 26/8 mai 1902

Dragă Pătraşcule,

Iată, după făgăduială, ultimele pagine gata.[1] Te rog să revezi însuţi corecturile, ca să nu se tipărească greşit cuvintele notarului, cînd zice *parale; latin* etc, etc.

Zilele astea mă pun pe lucru şi sper să te ajung cu manuscrisul.

Fii bun şi ocupă-te de tipograf, după cum mi-ai promis. Stabileşte cu dînsul condiţiunile, — apoi pune-1 să-mi scrie.

îţi strîng mîna, mulţumindu-ţi de ospitalitatea intelectualo-dejunătoare ce mi-ai acordat. Sper să ţi-o pot

restitui la vară, în iulie, cînd eu voi fi probabil singur la Roma, dispus a merge orunde,

al d-tale,

Duiliu Z.

Hei, n-am primit numărul pe luna trecută, nici pe cea curentă !!

47

Roma. 8/21 iuniu 1902:

Dragă Petrâşcule,

Am primit amîndouă scrisorile d-tale şi amîndouă m-au făcut să zîmbesc : cea dintîi fiindcă a sosit odată cu alte două scrisori din ţară, în cari se zicea, în prima, că interesant ar fi romanul dacă Take Ionescu[1] n-ar fi pus printre oamenii cumsecade ; în a doua, că toate ar fi bune dacă Sturdza n-ar fi considerat ca om de treabă [1], a d-tale, idem, dacă n-ar fi înăuntru Maiorescu.[2] Ceea ce ar dovedi deja că eu am dreptate şi că d-voastre, toţi, nu.

Dar lăsînd la o parte opiniele individuale ale cetitorilor romanului şi luînd lucrurile în sine, — văd că ai o stranie părere despre nemurirea operelor de artă, prin aceea că le consideri ca stînd în afară de timpul lor. Lasă că aş putea să-ţi amintesc — *mutatis mutandis* — *Divina Commedia,* în care *Infernul* nu are (vorbind ca oameni cari în adevăr l-au cetit în text) nici o valoare poetică, ci numai filologică şi istorică ; dar presupunînd că n-am cunoaşte pe Dante, — nu mai puţin rămîne valoarea realităţii de astăzi.

Dacă o lucrare de artă e bună, este totdeauna bună prin perfecta viabilitate a creaţiunei. în literatură mai cu seamă, individul care trăieşte intens *astăzi,* va trăi vecinie.

ML.

Iată însă că d-ta hotărăşti că prin gura popii[3] nu vorbeşte popa, ci vorbesc eu. De fapt, te înşeli : omul pus acolo există în realitate, şi nu în pielea unui singur individ, ci în foarte mulţi români transilvăneni. Dar, presupun cu d-ta că n-ar exista : din momentul ce romanul te interesează, dovada e făcută.

D-ta, iubitule, trăieşti în mijlocul bucureştean, izbindu-te în toate zilele de nedreptăţile şi meschinăriile imediate ale vieţii politice ; eşti poate pînă la un punct chiar victima momentului, — deşi în firea d-tale există un incurabil fond de romanticism, care, individual, te face a trăi greu, iar colectiv te face a judeca greşit.

Ca să-ţi dau o dovadă de modul fals cu care priveşti cîteodată lumea, să admitem pentru un moment îndoita hipoteză că regele ţi-ar conferi mandatul de a forma un minister şi că d-ta l-ai primi. Iată ce listă ai prezenta : N. Petraşcu, preşedinte de Consiliu şi ministru de Domenii ; Dr. Petraşcu, ministru de Interne ; ai pune pe Mincu la Lucrări Publice; pe Ollănescu la Af. Străine ; poate pe mine undeva ; pe Barbu la Justiţie ; pe Dr. Istrati la Instrucţie etc, etc: ; pe Caragiali l-ai numi director de teatre; pe Coşbuc, preşedinte al Academiei; pe Vlahuţă, membru al Academiei şi profesor la Universitate etc.

Vezi că nu fac caricaturi.

Un astfel de minister n-ar fi poate mai rău deoît un altul, faţă cu lucrurile în sine, dar n-ar trăi nici trei zile.

Pentru ce ?

Pentru că există un sens secret al mulţimei care p orientează, pe firul realităţii, către oamenii cari trebuie să o guverneze. Şi nu pot să guverneze ţara oameni cari numai au visat sau au lucrat cu transpunerea lumei în imagini.

închipuieşte-ţi acum pe Take Ionescu sau pe unul din fraţii Brătieni, director de revistă literară, cătînd de jos în sus către d-ta. Atuncea ai vedea puncte de exclamaţiune alături de numele d-tale ! — care, cu toate astea, te crezi om onest şi om inteligent.

Cit a trăit Catargiu[4] şi Al. Lahovary,[5] toată lumea i-a tratat de hoţi, i-a calomniat, i-a înjurat surugieşte ; cît a trăit Brătianu,[6] de asemenea. Acuma, că sunt morţi, au devenit martiri şi oameni de geniu. în realitate, n-au fost nici una nici alta, — afară poate de Brătianu, care, în momentul războiului, a avut o inspiraţie genială.

Tot aşa cu Eminescu cît a trăit ; poate tot aşa cu Vlahuţă, cu dumneta, cu Mincu, cu mine, în ceea ce putem face.

Ei bine, o aşa de salutarie şi nedreaptă opinie publică nu trebuie să fie rectificată ?

Dacă d-ta recunoşti o valoare romanului meu — care nu uita că se cheamă *îndreptări* — eu mă socotesc fericit că, între alte schimbări ce aş dori să aduc curiosului nostru suflet românesc, ar fi şi aceea de a nu mai calomnia, de a nu mai despreţui tot ce răsare şi se distinge în viaţa publică a ţării.

A doua scrisoare m-a făcut să zîmbesc cu întrebarea „E vreo diplomaţie la mijloc ?"

Nu, dragă, nu e nici o diplomaţie, şi nu mă mai bănui, că nici nu e drept şi nici nu şade frumos. Ajunşi la vîrsta noastră, fiecare din noi are, dacă nu o onestitate formală, pudoarea cel puţin a onestităţii. Ţi-am dat romanul să-1 publici, fiindcă am socotit că sforţările drtale de a duce revista înainte merită să fie susţinute. Pentru ce l-aş întrerupe astăzi, dacă nu pentru o cauză constitutivă a lui ?

în mintea mea el se continuă încă mult, — prea mult pentru un singur volum, — deci urmează să fie tăiat în două, iar din partea a 2-a nu am nici o linie gata. Mai pune apoi că a venit vara, că va trebui să ne. căutăm bine capului de departe etc, şi iată explioaţiunea firească.

Dacă poţi veni vara asta pe aici, cu Anghel şi cu Mincu, eu aş fi cu adevărat foarte fericit. Vă rog însă să nu treceţi peste 5 august stil nou, dată la care nu voi mai fi la Roma.

• Te rog să-mi răspunzi despre asta, neapărat.

îţi mulţumesc foarte mult pentru recomandarea tipografului şi aştept de la dînsul lămuriri.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Z.

48

VIA CONDOTTI, PAL AZZO CAFFARELLI
[imprimat]

Roma. **10/23 nov. 1905**

Dragă Petraşcule,

Am primit romanul[1] şi am cetit partea neapărută încă în revistă.'

Sunt mai nedomirit ca orcînd.

Epilogul !...

Lasă, mai întîi, că epilogul coprinde materia unui nou roman, pe care mi l-ai feştelit în 7 pagine, dar apoi răstoarnă singura problemă ce se dezlegase după logiea iluzionărilor (prin urmare, a marii majorităţi a oamenilor) : refugiul într-o fericire, — la Gelea, în fericirea casnică.

Ţi-am spus, mi se pare, cîndva, că nu-mi e în gînd să dau o opinie motivată asupra romanului d-tale ; as pierde un prieten şi n-aş îndrepta nimic.

Şi iarăşi, cu asta nu vreau să zic că romanul e rău. El are părţi bune, are un sentiment al naturei şi unele scăpărări de poezie cu adevărat frumoase. Dar nu e roman, ci un uriaş articol critic al societăţii româneşti, care, ca tot ce e critic, vorbeşte judecăţii iar nu sentimentelor. O singură fiinţă e ieşită din geniul creator al simţirei, şi aceasta e în contrazicere cu tot restul lumei din care face parte, şi deci, din punct de vedere critic, nelogică : Olga. Scena de la Bellagio, dacă n-ar fi cam bombastică şi cam d'annunziană (cu stolurile de nimfe

voluptuoase ce şi le simte Gelea în piele), ar fi cea mai bună. Olga e femeie adevărată, iar Gelea un nerod romanţios.

Dar primind lucrurile aşa cum le-ai aşezat d-ta, că adică societatea a distrus trei oameni şi s-a distrus pp sine (pag. 471), cum vrei ca „în ziua în care toate lumineie vor fi stinse, toate altarele dărîmate, toate ideile şi toate sentimentele mari secate" — cu alte cuvinte în decadenţa definitivă a neamului nostru — cum vrei ca „în ziua aoeea să apară un om, al cărui glas să răsune redeşteptarea, călăuzit de un ideal ce va străluci ca un astru de viaţă etc." ?

Or totul va fi stins şi va urma decăderea şi cotropirea noastră de către alte neamuri, fără putinţă logică de renaştere, — prin urmare, omul providenţial e o imposibilitate ştiinţifică ; or acest om se naşte, şi atunci decăderea definitivă pe care o constaţi astăzi e un neadevăr.

Mi se pare că, rămînînd în marginele romanului aşa cum l-ai conceput, asta este Vina lui cea mare.

îţi spun lucrurile aşa, fiindcă-mi ceri părerea. Cine ştie însă cum vor ieşi ele... Poate că mă înşel şi că d-ta ai dreptate. Problemele estetice sunt ca teorîele medicale : la fiecare două generaţiuni, oamenii dărîmă ceea ce zidiseră cu trudă şi necazuri, iar din noianul de lucruri ce par sigure, de abia unul la sută rămîne adevăr curat şi se transmite viitorimei.

îţi repet că rîndurile acestea sunt impresii fugare, ce nu au dreptul să ştirbească reputaţia unei lucrări matur chibzuite. La vîrsta noastră nu se mai schimbă nimic din ceea ce s-a aşezat în fundul conştiinţei.

Cu o amicală strîngere de mînă,

Duiliu Z..

49

[F.d.] [1]

Adio, omule, de Sf. Neculai. Să-ţi fie casa casă ; masa masă şi sinul leagăn de pruncuşori (pardon).

Onorează-mă cu adresa lui OUănescu, că doară i-am scris şi nu mi-a răspuns.

Am scris şi unde de drept.

Duilius Zamjiresco
Conseiller de la Légation de Roumanie
Via Condotti, Pal. Caffarelli

50

[F.d.] [1]

Pittore di maniera o ammanierato : Colui il quale, avendo formato alcune idee di figure a suo capriccio, non solo non ha scelto il piu bello che puo fare la natura, ma non ha imitato eziandio quello ch'ella e solită di fare. [2] (Vocabolario della lingua italiana. Bellini Codogni etc).

Adaog că am întrebat pictori cari mi-au răspuns lămurit că *lavorare di maniere* însemnează pur şi simplu a lucra fără model.

îţi trimit în fuga lămuririle acestea, în amintirea nopţii curioase petrecute la d-ta cu Barbu. [3] îţi voi scrie, sper în curînd, mai lung.

Duilius Zamjiresco
Conseiller de la Legation de Roumanie
Via Condotti, Pal. Caffarelli

Către Ion Petrovici

Iaşi, 8 mai 1918

Stimate domnule Petrovici, [1]

Prezentatorul scrisorii de faţă, care este un fost servitor al meu, la ţară, e persoana de care v-am vorbit aseară şi pe care' vă rog să binevoiţi a o proteja. E un biet om bolnav.

Vă mulţumesc şi vă rog să mă credeţi

al d-voastre devotat,

Duiliu Zamjirescu.

Către Sextil Puşcariu [1]

Roma. 30 iunie '905

D-l meu,

Scrisoarea d-vstre gentilă din 27 iunie a.c. dovedeşte că nu mă cunoaşteţi, lucru, dealtminteri, foarte firesc.

Dar, negreşit că primesc să tăiaţi orce vreţi din *Scrisoarea romană.* [2] Am scris-o ca să vă fac plăcere, pe de o parte, iar pe de alta, ca să răsuflu. Cînd cineva, timp de 17 ani, trăieşte departe de intrigile şi mizeriile personale ale literaţilor patriei sale, se simte rănit de toate asperităţile lor, chiar, şi mai cu seamă, cînd ei au talent.

Prin urmare, vă autorizez să faceţi ce voiţi cu proza mea.

Acestea zise, daţi-mi voie (în fugă şi numai pentru redacţie) a vă spune că programul d-vstre este greşit, atît din punct de vedere educativ, cit şi mai cu seamă estetic.

Este greşit din punct de vedere educativ, fiindcă nimic nu e mai molipsitor în om decît ceea ce-i vine pe calea lirismului. D-voastră ştiţi cîte suiciduri s-au urmat după publicarea lui *Werther,*[3] cîţi oameni, slabi de înger, au luat cîmpii pe vremea romantismului lui Musset; ce ferment a aruncat în societatea rusească romanele lui Dostoievski; cît este de [primejdioasă] literatura lui d'Annunzio etc. E un privilegiu al talentului de a sfredeli sufletele şi a le molipsi.

Trecînd acum de la general la particular, este greşit a spune publicului naiv că marele poet X primeşte mosafirii în papuci sau bea 20 de halbe de bere înainte de a scrie o poezie către Ileana Cosînzeana. Omul normal şi cinstit ştie că mosafirii nu se primesc în papuci, iar că a bea 20 de ţapi e semn de beţie, înainte de a fi semn de talent.

Cum însă „marele poet" bea bere şi umblă în papuci, e probabil că asta e reţeta pentru a scrie frumos. Deci, să bem bere şi să umblăm în papuci.

Din punct de vedere estetic este o monstruozitate a publica acele portrete vulgare, din care transpiră burghezia cea mai hidoasă. De-abia un portret al lui Negri şi Ion Ghica se salvează din această galerie de vulgarităţi.

Vă spun acestea în fugă şi fără a insista.

E totdeauna greşit a socoti pe cetitori ca fiind incapabili de a înţelege frumosul vieţii. Societatea d-voastră ardelenească prezintă o suprafaţă lucie, pe care puteţi încrusta orce vreţi. Eu am călătorit prin Transilvania şi o cunosc. Deci, dacă voiţi s-o interesaţi şi s-o legaţi de lumea literară din regat, faceţi-o cu gust. Nu-i permis nimănui să fie mitocan, cînd poate să nu fie.

Vă strînge mîna cu afectuoasă prietenie,

al d-vstre...[4]

Către Alisa de Raditz [1]

[1896T

Vis frumos al vieții mele,

Nu-ți voi descoperi nimic dacă îți voi spune că, în ziua în care te-am văzut, am simțit în d-ta unica femeie de frumusețe sufletească şi trupească, de adevăr şi dragoste, vrednică de a fi iubită.şi idolizată. D-ta m-ai subjugat pentru totdeauna ca nimeni şi nimic alt în lume.

Un an şi Jumătate", am trăit într-o fericire nespusă, cum n-am trăit niciodată în viața mea.

Astăzi însă am fost trezit din visul acesta : de cine, de ce lacrimi, de ce suspine adînci ? Nu mai e nevoie să ți-o spun. Şi cum d-ta eşti un suflet atît de bun şi atît de înalt că nu poți să faci cu ştiință să sufere o făptură nevinovată, fie chiar cu prețul celei mai mari fericiri a d-tale, am luat condeiul şi, cu mîna tremurîndă, simțind mereu durere şi marea tristețe ce mă apasă, am crezut că nu trebuie să-ți mai ascund nimic şi să-ți arăt starea mea sufletească.

D-ta ai astăzi în mînă viața şi liniştea unei familii.

Oricare ar fi însă hotărîrea ce vei lua, te rog să crezi că visul nostru de dragoste nu mă va părăsi decît atunci cînd voi închide ochii.

20 februarie 1912

Stimate domnule Motru,[1]

O mică notiță[2] din revista d-tale se ocupă iar de mine, în fuga şi cu oarecare intenție malițioasă.

Eu aş merita sau mai mult decît atîta, sau mai puțin. Aş merita să se ocupe serios de mine, sau să nu se ocupe deloc. Nu pot admite ca un X oarecare să taie o frază din corpul unui întreg period, ca să se slujească împotriva mea, ca dovadă de trivialitate : „omul, plictisit, o înjură de tămîia mă-sii". Fireşte că aruncată astfel fraza e trivială ; dar, pusă în gura unui țăran batjocorit de femeia lui, e firească.

în toate cazurile,' e o necuviință să mi se spună mie „dacă e vorba pe înjurate, zi-o mai de-a dreptul, d-le Zamfirescu". Iată frază de mahala, d-le Motru.

E probabil că omul care scrie în locul d-tale îşi închipuieşte că e de spirit şi tare ştrengar la sufletul lui. Te rog să-i moderezi avîntul şi să ții seamă că eu de revista d-tale m-am păzit să vorbesc ; că, dacă ar fi pe căutat furci de spînzurătoare, le-aş găsi numai cu zece rînduri mai sus de *Revista revistelor,* unde mă spînzuri d-ta pe mine, anume în povestea popei cu *muierea care nu poate să nască,* în care „un tetravanghel poate sluji la nevoie de forceps", adică o carte bisericească luată drept' instrument de scos copii din pîntecul femeilor. Iată *des fautes de gout,* d-le Motru.

rugfSintfamea ineVOi ** * 8eamă ^ ^ de «

AI d-tale devotat,

Duiliu Zarnfiresco

Pe Dunăre, 13/26 oct. 1913

Stimate domnule Motru,

în călătoria mea pe Dunăre, citesc ultimul număr al revistei d-vstre, în care *Cronica literară* mi se pare foarte interesantă. Dealtfel, articolele semnate de Ion Trivale m-au interesat întotdeauna şi, vă mărturisesc, m-au mirat, deoarece şe ţin, au suflet şi trup, într-un timp cînd critica literara este o turpitudine.

Două cuvinte de explicaţie :

Eu nu cred că literatura noastră cade, — dimpotrivă; dar poate tocmai pentru asta, cade critica; două laturi ale prismei, care stau în raport răsturnat.

Judecata viitoare asupra timpurilor noastre va pune pe fiecare la locul său. Deocamdată,i vorba de a spune, frumos şi uşor, umbrei lui Chendi să stăruiască a ieşi din Purgatoriu, pentru un loc vacant în Paradis.

Vreţi să comunicaţi d-lui Trivale complimentele mele ?[1]

Al d-tră devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către I. A. Rădulescu-Pogoneanu

ROMA, VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

30/11 noiembrie 1899

Onorfate] domnule Rădulescu,[1]

îmi închipuiesc că discreta dar foarte gentila atenţiune de la Lipsea vine de la d-voastră ; asta, fiindcă d-1 şi d-na Maiorescu îmi comunicaseră dorinţa ce aţi exprimat de a cunoaşte urmarea *Scrisorilor romane.*[2]

Am rugat pe d-na Maiorescu să-mi comunice adresa d-voastre la Lipsea, şi astăzi, avînd-o, ţin să vă mulţumesc de sprijinul sufletesc ce daţi încercării mele.

Pe mine, laudele mă supără, după cum mă supără tăcerea ; aşa că, singurul lucru ce mă mulţumeşte e tocmai felul acesta discret de a mă îndemna la lucru sau cîte o notă bună, ce vine, prin presă, de la cîte un necunoscut.

D-voastră, trăind în străinătate, simţiţi, probabil, ca şi mine, greutatea singurătăţii, care, cîteodată, are farmecul său dar care, de cele mai multe ori, e tristă.

Partea a 11-a din *Lydda* e începută şi vă făgăduiesc s-o urmez mai departe. îmi veţi spune, personal, ce credeţi despre dînsa, după cum vă rog să-mi spuneţi ce aţi găsit nepotrivit în partea I-a. în general, eu nu prea schimb uşor ; aceasta, nu din amor propriu prostesc, ci din nevoia de a lăsa lucrării unitatea sa integrală. Cînd încep a scrie, totul e deja gata, şi fiecare detaliu are cuvîntul său de a sta acolo unde e. Aşa cel puţin îmi apar lucrurile. Se întîmplă însă că, după ce publicaţiunea a apărut, unele părţi nu-mi plac nici mie. Asta

face că la scoaterea în volum sunt dispus să acord toate schimbările ce mi se cer. Odată ce focul creaţiunei e trecut, văd şi eu cu ochi reci defectele creaturei. Si, la drept vorbind, nici nu mă mai interesează pruncul. Amorul este mai puternic decît paternitatea, în creatiunea literară, spre deosebire de amorul şi paternitatea fizică, în care paternitatea este cu mult mai mare decît cauzele ei.

Vă mulţumesc încă o dată şi vă rog să mă credeţi
al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfiresco

2

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma. 13/25 X-bre 1893

Scumpe d-le Rădulescu,

închipuiţi-vă că scrisoarea d-voastre m-a găsit într-un moment pe oare l-aş defini mai bine cu vorba italiană *angustia d'animo,* moment de descurajare, ce tot mai rar revine de cînd am intrat în vîrsta bărbătească şi care nu are nici o cauză hotărîtă, avînd în acelaşi timp o infinitate de mici cauze. Mi^e foarte greu să definesc ce este. Este poate apropierea de sărbători şi depărtarea de tot ce e sădit dintru început în sufletul meu românesc ; este singurătatea adîncă, în care mintea mea trăieşte de 12 ani, refugiată în unghiul ascuţit al personalităţii ; mai sunt poate copiii, născuţi şi crescuţi în ţară străină şi cari nu înţeleg nimic din ce'sunt şi ce fac eu, apoi viaţa de toate zilele, alcătuită din nimicuri ce nu au nici o legătură cu viaţa mîngîiată în creaţiune. Cînd mă gîndesc cîteodată la felul de explicare pe'care-1 dau criticii cauzelor sufleteşti ce determină, în scriitor, na-

"tura scrierilor sale, îmi vine să rîd. Nimic din viaţa mea de 12 ani nu a fost în legătură cu ceea ce am scris.[1]

Vă rog să nu vă alarmaţi de această curioasă intimitate. Vreau numai să vă spun că scrisoarea d-voastre a sosit într-un moment turbure, ca o adevărată mîngîiere. A lucra mereu şi a tot depăna din firul vieţii, ca un gîndac de mătase, fără a şti ce se întîmplă cu ţesătura visurilor tale, e lucru minunat, şi aşa merge cu fiecare încercare în parte. Dar a fi ajuns ca mine, la vîrsta de 41 de ani, fără să ştii exact dacă entuziasmul şi bucuria cu care ai trăit literariceşte o lume întreagă a deşteptat sau nu vreun ecou în sufletele contemporanilor tăi, e o adevărată trudă.[2]

Vă mulţumesc dar, iubite d-le Rădulescu, de felul demn cu care îmi scrieţi lucruri atît de scumpe inimei mele, şi vă mulţumesc cu atît mai mult, cu cît scenele din *Război* despre care îmi vorbiţi (anume scena dintre Ana şi Comăneşteanu şi semnalul 'atacului) mi se păreau că trecuseră neobservate. Traducînd nevesti-mii romanul *In război,* îi spuneam că nimeni nu aprecia ceea ce era cu adevărat frumos în această încercare. D-voastră îmi dovediţi că m-am înşelat.

Ştiu că şi despre celalalt roman, *Lydda,* multe sunt de zis. Dar şi aici, năzuinţa rămîne mai prejos de ţintă, ca şi cum o licărire cerească ar tremura pe orizontul himeric al vieţii, pururea atrăgătoare şi pururea neajunsă. Orcum, am să încerc a-1 sfîrşi, cu această adăogare, că d-voastră aţi contribuit a mă reînsufleţi la lucru, deoarece d-na Maiorescu îmi scrisese încă de astă-vară că doreaţi să cunoaşteţi urmarea.

Aş vrea să ştiu cum e intitulat articolul filologic pe care-i pregătiţi ; doresc să citesc ceva de d-voastră. Din cele ce-mi scriţi, întrevăd pe autorul sincer din marea generaţie, acea adevărată nouă generaţie cărei aparţine şi d-1 Mehedinţi, generaţie nouă[3] în care eu am mare încredere şi pentru care îndrăznesc parcă să cred că am fost un bun început. Cu dînsa se înfiripează literatura renaşterii noastre, răsărind senină şi *adevărată* din nota specifică a poporului, fără intoleranţa eminesciană, fără dulcegăria lui Slavici şi (poate să vă mire vorba mea) fără rafinarea falsă a ţărănimei lui Coşbuc.

Novela *Buruiană*[4] este, în adevăr, încîntătoare, nu atît prin felul psihologiei sale, înfundată oarecum ca într-un gînd aiurit, cît prin marea frumuseţe a limbei. Este ceva neclarificat în temperamentul lui Buruiană. Această duioasă construcţie sufletească ar ii de o logică absolută în momentul chiar al războiului, după moartea lui Leon, sau şi mai tîrziu, dacă un fapt personal (precum bunăoară moartea unui frate a lui Măgură) ar fi venit să ne dea, nouă cititorilor, corectivul firei lui Măgură. Dar, după un an de război, îmi pare că natura vioaie a lui Buruiană ar fi trebuit să se manifeste din nou, temperată, ce e drept, dar totuşi senină. Un eveniment mare, cum a fost războiul nostru de neatîrnare, rectifică conştiinţele dar nu schimbă firele. Bunăoară, este în nota exactă a evenimentelor ca Buruiană să plece singur, fără a lua pe morăriţă cu sine : această onestitate adîncă este rezultatul războiului. Dar melancolia lui Buruiană, după război, în complectă contrazicere cu natura sa zgomotoasă dinaintea războiului, nu mi se pare justificată. în asta şi stă valoarea etică a morţii, în readucerea conştiinţei oamenilor la comunul lor denominator, zădărnicie, care îi zdruncină în năzuinţele lor egoiste, dar nu ajunge să le ridice optimismul pe care orce vietate îl are la bază şi ca fundament indestructibil.

Ceea ce însă este îneîntător în novela d-lui Mehedinţi e fără îndoială limba. într-o asemenea limbă se pot scrie adevărate lucrări de artă, ca în clasica greacă, ca în franceza lui Corneille etc. Ea este admirabilă prin aceea că toate nuanţele specific româneşti ale sufletului şi poeziei noastre se pot înfiripa în colorituri de fraze de o rară frumuseţe, fără a împrumuta nici cuvinte nici Construcţiuni străine. Cînd un astfel de material e gata, scriitorii mari se nasc.

Aş mai fi avut de făcut oarecari mici observări — relative la curba pe care o descrie fantezia autorului cînd leagă sufletul eroului de majestatea naturei. Sunt oarecari reminiscenţe din Alarcon[5] (minunata sa *Pescuire),* oarecari treceri din gama minoră a sufletului omenesc în gama majoră a indiferenţei naturei, oarecari întrebuinţări şi tipuri dialectale transilvănene, precum *căpitanul s-a uitat la el,* în loc de *căpitanul se uită.* Dar lucruri fără însemnătate.

Nu ştiam că autorul lui *Buruiană* e d-1 Mehedinţi şi nu ştiam că d-sa e vrîncean. Sunt fericit de a o afla. Pentru mine, Vrancea este, din punct de vedere al limbei româneşti, ceea ce este Perugia şi Orvieto pentru limba italiană. Aici e inima ţării, în eonvexitatea, Carpaţilor noştri, unde moşnenii au rămas, pe cât pot rămînea oamenii, coborîtorii autentici ai dacilor şi romanilor.

A pie dei monti e de la querce a rambrâ
Co'fiumi, o Italia, e de 'tuoi cârmi il fonte.»

, Sfîrşesc, rugîndu-vă să-mi comunicaţi observările ce aţi făcut cu privire la construcţiile gramaticale din *Război.* Tot gîndesc să-1 scot în volum şi vă făgăduiesc, să ţin seamă, atunci, de ceea ce mi se va părea drept în no«; tele d-voastre. *Convorbirile* l-au tipărit cu o sumă de greşeli. '

Sărbători bune, şi curgă dar zilele noastre mai departe, cît va fi lumină în cer şi entuziasm pe pămîmV

Al d-vostre,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 27 febr. 1900

Domnule Rădulescu,

Vă rog să mă iertaţi că răspund aşa de tîrziu ultimei d-voastre scrisori. Am fost foarte ocupat şi am şi lipsit din Roma. Păstrez însă scrisoarea d-voastre şi sper să profit de observările (mai toate drepte) ce faceţi cu pri-

vire la gramatica maltratată. Sunt şi cîteva greşeli de tipar şi, mai cu seamă, ar fi unele îndreptări de limbă. Cînd o veni vremea tipăririi romanului în volum, o să ţiu seamă de toate. Mă gîndeam să vă trimit copia unei *Scrisori romane*[1] (rămasă în saltar din cauza caracterului ei polemic) în care se vorbeşte tocmai despre limba noastră literară de astăzi. Poate, mai tîrziu. Deocamdată, *Războiul* se publică în volum, la Paris, în limba franceză.[2] Asta însemnează a încerca marea cu degetul, dacă însă marea n-o fi prea adîncă, se deschide un orizont nou. In toate cazurile, bunul renume al ţării va cîştiga poate din entuziasmul cu care e scris romanul.

Nu am primit încă numărul reformat al *Convorbirilor. în* schimb însă mi-a căzut în mînă o nouă revistă a d-lui R[ădulescu]-Motru, în care un domn anonim e supărat nevoie mare pe poeziele mele din urmă.[3] Acest domn confundă *bocîncarii* din pustă (cari, evident, sunt ungurii) cu *ruşi din stepă* şi asupra acestei regretabile confuziuni devine ironic şi ştrengar la sufletul lui... *Razza d'una bestia !*[4] Cînd se nimereşte cîte un român prost să înveţe carte devine o calamitate publică, fiindcă prostia face aripi, din latentă se transformă în militantă, şi dă Doamne bine.

Pentru astăzi, atît. In curînd mai lung. Cu o prietenească strîngere de mînă,

D.Z.

4

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

23/6 iulie 1902

Domnule Rădulescu,

Nota de la pagina 299[1] este evident confuză ; dar fiindcă lămureşti d-ta cum stau lucrurile, nu mai e ne-

voie să stăruim. Cuvîntul monosilabic ce urmează a completa versul trebuie să fie neapărat atort, spre-a da piciorul dactil — v (tî-nă-ră) ; prin urmare, *lin* nu e bun, atît fiindcă e intonat, cît şi pentru că e umplutură, Poate că *mi* ar merge, ca valoare metrică, dar ca înţeles tot umplutură e. Eu aş fi dorit ca vorba *vechi* să nu fie,în manuscris ; atunci s-ar fi putut găsi ceva. Bunăoară :

Alături, teiul scorbura-'şi deschide.

Intru cît priveşte manuscrisele lui Eminescu, nu nyjmai că nu împărtăşesc părerea celor ce vor să publice tot, dar, mai mult, mă revolt faţă cu o> asemenea părere. Cine te împuterniceşte pe d-ta să dai în vileag hîrţoagele altuia? Ce, fiindcă acel altul a murit, numele şi intenţiele lui nu mai au dreptul să fie respectate?

Şi, intenţiele, aci, sunt clare : dacă nu a publicat *el,* însemnează că a avut cuvînt să nu publice. Dar .să admitem că Eminescu era un om care nu se gîndea niciodată să publice (ceea ce este copilăresc a afirma, cînd se ştie că primele sale poezii au venit la *Convorbiri* prin poştă, spre a fi publicate) ; într-un asemenea caz; ar trebui să intervină gustul absolut indiscutabil al unui om, care să cearnă, să aleagă şi să lepede,, în specie, b[ună]oară, d-1 Maiorescu.

Fiindcă, dacă este adevărat că nu e permis orcul să se atingă de creaţiunea lui Eminescu, constatarea aceasta se cuvine să se aplice în afirmativă ca şi-n negativă : nu schimba, nu te atinge, prin urmare îţi neg dreptul de a complecta ; tot aşa, în afirmativă, cînd d-ta vrei să publici ceea ce n-a publicat el, — nu !

Negreşit că o asemenea regulă are excepţii, cari, curg din însăşi natura lucrurilor ; dacă, b[ună]oară, printre lucrările poetului se găseşte o bucată .complectă[1], sau, dintr-un semn, reiese intenţia lui de a fi voit să dea ,1a lumină o poezie : atunci se trece peste regula absolută, dar totdeauna cu gîndul de a reintegra fizionomia intelectuală a autorului, iar nu a i-o ştirbi.

Dar aceste toate sunt aprecieri asupra modului de a proceda cînd cineva are manuscrisele în mînă.

Ceea ce, a priori, este neauzit şi sălbatec e faptul că, după ce manuscrisele au fost oficial remise unei insti-

tuţiuni importante, cum este Academia, se scoală doi domni, fără nici un caracter oficial, cari deliberează, cu de la sine putere, să publice tot materialul intim rămas de la Eminescu. (Tot aşa cred că d-ta nu aveai dreptul să publici varianta cu Veronica,[2] ştearsă în manuscris, chiar de n-ar fi fost ştearsă.)

Pentru publicarea manuscriselor lui Leopardi, care sunt şi ele lăsate unei biblioteci, Ministerul Instrucţiunei Publice a Italiei, după ce prin decret regal le-a declarat de utilitate publică, prin scrisoarea oficială cu data din **14 oct. 1897,** a numit o comisiune în capul căreia se găseşte Giosue Carducci, cu însărcinarea de a coordona şi studia manuscrisele. Comisiunea a început prin a face un catalog, cronologic şi istoric, după normele bibliografiei moderne, şi numai mai pe urmă a publicat lucrarea *Pensieri filologici e filosofici.*[3] Şi să se noteze că această culegere de maxime s-a găsit atît de bine ordonată, cu pagine numerotate, cu date sigure, cu tablă de. materie, încît rezulta, evident, intenţia autorului de a o publica.

Şi eu, totuşi, socotesc că nu tot ce era acolo merita să fie publicat.

Dar la noi ?

Probabil că'd-nii Hodoş şi Chendi sunt însufleţiţi de gînduri bune.[4] Eu nu-i cunosc decît din scurte lucrări literare. Unul din d-lor, d-1 Chendi, este, mi se pare, criticul din Transilvania care găsea mai acum cîţiva ani că eu eram un scriitor format, pe cînd d-1 Dragomirescu mă clasifica printre *speranţe.*[5] Cu vremea, apoi, îmi pare că d-1 Dragomirescu s-a supărat pe d-1 Chendi şi 1-a batjocorit în aceleaşi *Convorbiri* în care scrie astăzi d-1 Chendi, iar domnul acesta s-a supărat pe mine în *Familia,*[6] pentru o opinie ce exprimasem asupra novelelor lui Slavici. Ce curios se învîrteşte roata lumei !... E probabil că astăzi d-1 Chendi împărtăşeşte părerea d-lui Dragomirescu asupra mea. O împărtăşeşte oare şi asupra d-sale ?

Orcum va fi (şi opresc scurt această notă personală), este evident că atît d-1 Chendi cît şi d-1 Hodoş sunt oameni culţi şi de talent, dar nu au autoritatea morală cerută pentru a hotărî de soarta manuscriselor lui Eminescu.

Părerea mea este că **Academia ar trebui să dea** o delegaţiune d-**lui** Maiorescu, iar **d-sa, la iarnă înconjurat de domniile-voastre,** toţi **tineri de la** *Convorbiri,* **precum şi** de d-nii Hodoş şi Chendi, **să discutaţi bucată eu** bucată, fragment cu fragment, **şi astfel** să **hotărîţi lucrurile.** Aţi putea să mă ţineţi şi pe mine **în curent eu** controversele cele mai importante.

Intervenirea Academiei nu însemnează altceva **decît** că instituţiunea noastră de cultură cea mai înaltă împrumută autoritatea sa unei lucrări ce are de scop **res**pectul voinţei şi intenţielor lui Eminescu.

Numai aşa este omeneşte cu putinţă a face ceva serios.

Mulţumesc foarte mult de trimiterea tezei.[7]

Cu afectuoasă strîngere de mînă, al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

P.S. Deschid scrisoarea spre a adăoga următoarele :

Primesc o revistă, *Şcoala română,* în care găsesc reprodus un fragment din poema *Gemenii,* publicată în *Poezii postume* de d-1 Nerva Hodoş. (Va să zică sunt publicate deja !)

Ce mă priveşti atîta ! A ta căutătură,
Mă doare, cum mă doare suflarea ta din gură.
Ce ochi urît de negru ! Cum e de stins şi mort
Inchide-1, ah, închide-1, privirea ta n-o port...
— Dar mă iubeşti, Tomiris, — tu mă iubeşti atît
Precum pe al meu frate nioicînd nu l-ai iubit ?
— Da, simt că în puterea ta sunt, că tu-mi eşti Domn.
Şi de urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn.
Ete. Etc. Etc.

Bine, domnule Rădulescu, asta e poezie ? şi, mai cu seamă, poezie demnă de Eminescu ?

Or eu am pierdut semnificarea calificativelor (domnul care reproduce versurile de mai sus le cheamă *superbe),* or lumea **s**-a prostit. *„Mă doare, cum mă doare-suflarea ta din gură* .'" „închide-1, ah, închide-1, privirea-, **ta** n-o *port!*" Rima lui atît cu *iubit.* „Da, simt că în pu-

terea ta sunt, că tu-mi eşti Domn, / Şi te urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn". Tranca fleanca.

- Ce naiba,' frate ! Parcă o înţelegere comună se statornicise pe tăcutele, între noi toţi, asupra înţelesului ***poezie,*** ca să .nu mai fie nevoie a mai scoate pe Lessmg, Schopenhauer, pe Maiorescu etc.

Asta nu e poezie, nu sunt nici chiar versuri. «

. Nu se poate, şă facă cineva un mai rău servici lui Eminescu !

i

Către I.N. Roman

I

f.

I

Roma, 11/23 octombrie '94

Frate Roman,[1]

Am primit chiar astăzi, în corespondenţa mea din Bruxelles, cartea ce ai binevoit a-mi adresa din Iaşi (şi, fie zis în treacăt, fără adresa d-tale).

Prin urmare, îţi răspund d *tout hasard,* dar îţi răspund imediat.

Am fost scris amicului nostru comun Vlahuţă, întrebîndu-1 despre dumneta, fiindcă speram să te văd înainte de a pleca din Bruxelles ; dar îţi mărturisesc că am avut oarecare îndoială în momentul de a scrie, tocmai ca să nu provoc răspunsul cu *achitarea micei datorii.* Ştii vorba noastră : cînd poţi şi cum poţi. Dacă eşti la larg, bine ; dacă nu, lasă pe cînd ne-om întîlni la Bucureşti, sau pe altă dată.

Am fost transferat aici[2] fără multă ceremonie, ca la oaste, şi a trebuit să mă execut. Abia am sosit ieri, şi, nehotărît, umblu privind cerul limpede al Romei, **cu** care nu mai eram deprins. Felul acesta de viaţă, săritoare de la un grad geografic la altul, are o parte **ee se** aseamănă cu visul : puterea impresielor de ieri, regăsirea suvenirelor despre Italia, în înfăţişarea reală a **lu**crurilor, durerea de a mă despărţi de copii, toate la **uri** loc îmi lasă impresia unui vis puternic, în care conştiinţa întreagă nu e întunecată : ştiu că visez, aş zice, dacă aş dormi, iar aCum zic : ştiu că nu visez, fiindcă **riu** dorm, şi totuşi realitatea îmi pare atît de nestatornică şi pur-

1

tată în reprezentaţiunea ei din rnine, încît îmi pare că nu mai e reală.

Dar o să mă deprind şi cu asta.

în curînd voi veni în ţară, în congediu. Doresc să-mi revăd bîrlogul, părinţii şi prietenii. Mă voi ocupa poate şi de tipărit cîte ceva.[3]

Dumneta cum te afli ? ce faci la Iaşi ? Speri să ne putem întîlni la Bucureşti luna viitoare ?

Dacă ai sfîrşit de tipărit volumul de versuri,[4] trimite-mi un exemplar, *Legation de Roumanie, Villino **de** Renzis, Rome.*

Cît despre Rivier,[5] orcînd vei vrea, sunt gata să-i scriu ; şi am încredinţare că va face totul pentru d-ta, fiindcă va avea puţin de făcut, deoarece ştiu că lucrezi serios.

îmi faci cea mai mare plăcere scriindu-mi.

La revedere, sper, cu frăţească dragoste,

Duiliu Zamjiresco

2

Roma, Via Condotti, 61
14/24 iuniu 1895

Frate Roman,

Scrisoarea d-tâle din Bruxelles îmi face îndoită plăcere : întîi, fiindcă îţi aduci aminte de noi; al 2-a, fiindcă e din Bruxelles.

Stăruinţa ce depui în dobândirea unui titlu, cu mijloacele restrînse de care dispui, e mai presus de prce laudă. Sunt încredinţat că vei ajunge la scop mai repede şi cu mai mult profit decît mulţi compatrioţi bogaţi, pe cari eu f-am apucat şi i-am lăsat acolo, şi cred că-i vor apuca şi lăsa multe alte generaţii de secretari. Vorba Jui j£. K. Dobrescu : „studenţi suntem şi. studenţi vom rămînea" pare zisă pentru d-lor.

Cred că experienţă, şcoala cea mare a lumei, te-a învăţat multe : între altele, cum să trăieşti ieftin şi cum să trăieşti sănătos, mai ales sănătos. Oraşul Bruxelles oferă atîtea mijloace lesnicioase de trai liniştit, încît sunt sigur că vei fi găsit deja o pensiune bună şi ieftină la ţară. Ba, dacă îmi. aduc aminte bine de topografia cartierelor, cred că eşti de pe acum instalat prin împrejurimi. St. Gilles e în partea de sus a oraşului, nu-i aşa ?

Una din cele dintîi condiţiuni spre a sta bine este să aibi tot plătit la zi, ca să fii liber în orce moment a te muta, de ţi se pare casa umedă sau mâncarea proastă. Lucrează cu ceas fix şi te primbla de asemeni. Nu sta prea mult închis în casă şi nu transpira.

Aceste poveţe ale unchiaşului sfătos mi Ie dictează prietenia pentru d-ta, precum şi amintirea de indispoziţie de care ai suferit rîndul trecut.

Dacă se-ntîmplă să ai trebuinţă de Rivier,[1] sunt gata să-i scriu : am rămas în foarte buni termeni. De asemenea, la o nevoie mare, adu-ţi aminte de mine pentru *orce ţi-ar lipsi.*

Despre noi, pace şi sănătate. Suntem instalaţi în cetatea de obîrşie, după multe necazuri şi osteneli, şi nu dorim decît să fim lăsaţi în pace.

Literatura mea merge înainte, ca un curs de apă cu maluri joase : e nebăgat în seamă, dar curge. S-o face gîrlă mare ? sau l-o înghiţi nisipul ?... Cine ştie.[2]

Şi aşa, frate Roman, cu bine şi succes în toate. Nevastă-mea îţi trimite complimente şi eu îţi strîng mîna cu prietenie.

Al d-tale devotat,

Duiliu Z.

3

Roma, 12 noiembrie 1895

Scumpe domnule Roman,

Mă grăbesc a răspunde scrisoarei d-tale din 7 ale curentei, înştiinţîndu-te că am rugat pe d-1 Rivier, prin cîteva rînduri, cu data de astăzi, că în decembrie, cînd te vei prezenta la al 3-a examen de doctorat, să te aibă în vedere amicalmente. Sper că nu vei întîmpina din partea asta nici o greutate.

Tot astăzi trimit, prin mandat postai 100 lei, şpre a-ţi putea împlini suma trebuitoare pentru taxa examenului, îmi vei înapoia-o cînd, şi cum vei putea, în februarie bunăoară, cum zici.

îţi urez succes şi sănătate, ca să poţi ieşi la liman cu bine din toate greutăţile.

în ţară avem schimbare de guvern,[1] alegeri, hălămbstie. îmi pare birie că ai prieteni printre cei de la putere. Cred a-mi aduce aminte despre d-1 Gheorghian, ca bun amic; da ? , ,

Cît timp îţi mai trebuie ca să sfîrşeşti ? Grăbeşte, să poţi profita de împrejurări ca să te statorniceşti în magistratură sau în altă ramură sigură.

Sfîrşesc asigurîndu-te că, departe de a mă supăra, sunt mulţumit că pot face un mic bine unui prieten.

Cu o strîngere de mînă amicală,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

Către M. Săulescu

Iaşi, str. Toma Cozma. 7
17/30 iulie 1918

Stimate domnule ministru,[1]

Sper că *scrisoarea mea deschisă*[2] nu mi-a înstrăinat afecţiunea unui amic. Ca om de spirit ce sunteţi, aţi luat-o *cum grano salis,* făcînd partea cuvenită literaturei şi păstrînd numai ceea ce era serios într-însa, din punct de vedere basarabean. Cenzura, neinteligentă, a tăiat tocmai partea, informativă, în care vă spuneam că pentru a schimba un bilet românesc de 100 lei, trebuie să plăteşti amendă.

Profit de ocazie spre a vă informa că biletele Băncii Generale nu sunt primite, la Iaşi, decît tot cu scăzămînt. Mi se spune că Banca Naţională le refuză.

Vă mulţumesc foarte mult de graba cu care mi-aţi trimis ţigaretele, prin amabilul şef de cabinet, d-1 Raşcanu, şi vă rog şă binevoiţi a-i remite suma aci alăturată de 200 lei.

Sunt indispus de cîteva zile, altfel aş fi venit în persoană să vă mulţumesc.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

Către Ion Simionescu [1]

1

20 septembrie 1914

Domnule secretar general şi stimate coleg,

însemnarea ce v-am lăsat ieri lâ Academie se referă la diploma de licenţiat în litere de la Sorbona a fiului meu, Alexandru Duiliu ZamfiresCU.[2] Ea a fost depusă la Minister, împreună cu diploma de bacalaureat, pentru echivalenţă. Cum însă Cra vorba de serviciul militar, Ministerul d-voastră a trimis rectoratului numai diploma de bacalaureat (pe care am şi găsit-o expediată Universităţii cu numărul ce v-am remis) ; prin urmare, cealaltă diplomă trebuie neapărat să fie la Minister.

Vă rog să binevoiţi a face să se găsească această diplomă şi a mă înştiinţa, eu un cuvînt, la Odobeşti. Cînd mă voi întoarce la Bucureşti voi trece pe Ia Minister s-o iau.

Vă mulţumesc foarte mult şi sunt al d-voastră devotat coleg,

Duiliu Zamfirescu

2

13 septembrie 1918

Stimate domnule Simionescu,

Un coleg de la secţia literară bate la uşa secţiei ştiinţifice cu speranţa de a găsi literatură curată.

Liga poporului[1] s-a hotărît să scoată un Calendar, precum şi o foaie literară săptămînală.

Ţi-aş fi foarte obligat dacă ai binevoi a-mi trimite un articol de geologie populară şi un altul, de orice natură, pentru *îndreptarea literară*[2], ce va apărea o dată pe săptămînă, probabil cu începere de la 1 octombrie viitor.

Amîndouă aceste publicaţiuni vor căuta să-şi plătească colaboratorii în limitele unor mijloace destul de reduse.

Primeşte, te rog, stimate domnule Simionescu, salutările mele amicale.

Duiliu Zamfirescu

î
t

1

Către Al. T. Stamatiad

Iaşi. str. Toma Cozma, 7
11/24 sept. 1918

Stimate domnule Stamatiad,[1]

împrejurările sunt aşa încît nu mă pot adresa astăzi d-lui Mehedinţi.[2]

Cînd voi putea eu, personal, să fac ceva pentru d-ta, voi fi foarte fericit să-ţi aduc un serviciu.

încearcă de te adresează d-lui Rădulescu-Motru,[3] care a fost numit director gl. al teatrelor şi este şi membru al Parlamentului.

Al d-tale, *Duiliu Zamfiresco*

Către St. Streitman[1]

[1903][2]

D-le Streitman,

Răspund scrisorii d-tale din 7 oot., mulţumindu-ţi de sentimentele gentile cu care-ţi aminteşti de Roma şi de mine.

întru cît priveşte articolul din *Observatorul,* nu împărtăşesc părerile d-tale : nimic nu este nefolositor din ceea ce e gîndit. La vîrsta mea nu se mai scrie pentru plăcerea de a fi tipărit şi nici nu se loveşte în semenii săi pentru a face rău, eu, desigur, mai puţin ca oricare altul. Critica este totdeauna o durere, pentru că e o negaţiune. Numai cine creează lucrează în armonie, cine dărîmă rupe ceva ce există, şi ceea ce există se întemeiază pe o lege de echilibru, fiindcă altfel n-ar exista.

Aceasta, din punct de vedere obiectiv, subiectiv însă, fiecare din noi tinde să îndrepteze obiectivitatea lumei după propria sa individualitate, prin aceea că, în fiecare, lumea se reflectează nu cum este ea, ci cum suntem noi. Este, cu alte cuvinte, o luptă de individualităţi, în care cel mai puternic biruie. Şi această luptă a individualităţii este cu atît mai pătimaşe cu cît ea se petrece mai adînc în cercul voinţei; şi, dimpotrivă, este curată, cînd se petrece în sferele reprezentaţiunei.

Iar d-ta, dacă înţelegi rostul lumei noastre româneşti, trebuie să suferi, ca şi mine, cînd vezi că peste tot se leagă o reţea de patimi, de [...][3], de negustorie, în care cei interesaţi pare că vor să prindă miragiul ideii, pe

cînd, în realitate, peseuiesc cu dînsa numai triviala satisfacere a apetitului.

Crezi oare că-mi este permis mie, care de 15 ani stau de bunăvoie departe de ţară, lucrind pururea, căutînd să-mi îndreptez sufletul în contemplarea frumosului şi a adevărului, crezi că-mi este permis să ridic glasul, atunci cînd sunt direct pus în cauză ?

Orcît de sus mă ridici d-ta, sunt om, şi chiar dacă aş fi ajuns la punctul cel mai înalt de dezinteresare personală, totuşi eu port în mine sentimentul dreptăţii, care se revoltă la orce nedreptate.

Chestiunea nu se pune cum o pui d-ta, dacă adică era oportun ca Academia să dea un premiu unui autor sărac sau bogat; ci se pune cum o pun eu : lucrarea *Din bătrîni* este superioară lucrării *In război ?* [4]

Dacă n-ar fi aşa, atunci Academia s-ar transforma într-o instituţie de binefacere, în care singurile titluri ce s-ar cere candidaţilor ar fi certificate de paupertate. Ceea ce nu e.

Prin urmare, pînă îmi vei dovedi că lucrarea *Din bătrini* e superioară lucrării *In război,* eu stăruiesc a crede că am avut dreptate să mă apăr, ataeînd direct un scriitor, iar indirect un sistem.

Cît despre d-1 Chendi[5] şi alţii, ce să mai vorbim degeaba ?...

D-ta mai Vorbeşti apoi de recunoştinţă şi de alte poveri, grele de purtat! Eu nu-ţi cer recunoştinţă, pentru că la urma urmei nici n-am pentru ce. Credeam însă că mă cunoşti şi că ştii că nu sunt şi nu pot să fiu gelos. Nu numai că nu sunt gelos, dar socotesc că natura m-a înzestrat cu o rară putere de a admira : pentru mine, un roman bun, o novelă, o poezie frumoasă e o adevărată sărbătoare, un bine personal, cu atît mai mare dacă lucrarea e românească. Aceasta s-o ştii şi să fii încredinţat că e aşa. Nu pot însă să primesc drept bani buni toate inepţiile şi să mă las să mă calce în picioare[1] toţi schilozii, sub pretext că dacă aş face altfel aş părea gelos.

Pot să par orcum, eu ştiu cum sunt şi asta îmi ajunge.

Către D. A. Sturdza

LÉGATION DE ROUMANIE
EN
ITALIE
[imprimat]

9 august 1889. Roma*

Domnule Stourdza,[1]

întorcîndu-mă, aseară din vecinătatea Romei, unde-mă duc trei zile pe săptămînă să mai răsuflu, am găsit biletul ce aţi binevoit a lăsa la Legaţiune. M-am dus. imediat la Hotelul Continental să vă caut, şi cu marepărere de rău am văzut că plecaserăţi.

Mai acum cîtăva vreme am fost informat că vă aflaţi la Sorrento, la principesa Gortchacoff,[2] şi, primind o> scrisoare pe numele d-voastre, de la Academia Română din Bucureşti, m-am grăbit a o expedia d-nei Gortchacoff, cu rugămintea de a v~o înmîna, sau, în caz de a fi fost plecat, a v-o trimite la destinaţiune. Altceva nu am primit la Legaţiune pe numele d-voastre.

Dacă scrisoarea Academiei nu v-a fost remisă, luni mă duc eu însumi pentru cîteva zile la Sorrento, şi voi. cerceta de soarta ei.

Părîndu-mi cu deosebire rău că n-am putut a vă fî util întru nimic, — profit de această ocaziune spre *a* vă ruga să binevoiţi a primi încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

LÉGATION ROYALE
DE
ROUMANIE
[imprimat]

Rome, le 9/21 Octobre 1897

Monsieur le Ministre,[1]

J'ai l'honneur de faire parvenir à Votre Excellence le fascicule du 16 Octobre de la revue littéraire italienne *Nuova Antologia.*

Si le temps lui permet de jeter un coup d'oeil sur l'article de Mr. Alfr. Frassati, intitulé *La politique extérieure de l'Italie et l'alliance franco-russe,* Elle y trouvera deux lettres, du C-te de Launay, ancien ambassadeur du roi d'Italie à Berlin et du C-te de Rabilant, Ministre des Affaires Etrangères en 1887, se référant toutes deux au renouvellement de la triple alliance à cette époque.

L'importance de ces documents n'échappera pas à Votre Excellence.

Pour le moment, je m'abstiens de tout commentaire, n'ayant pu contrôler leur authenticité que très imparfaitement. J'attends la publication du livre de Mr. Chialo : *Le triplice*[2] *e la duplice alleanza,* duquel ces deux lettres sont extraites, pour en référer à Votre Excellence.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les nouvelles assurances de ma très haute considération.

Duiliu Zamfiresco

Son Excellence
Monsieur D. Stourdza
Président du Conseil
Ministre des Affaires Etrangères
Etc. etc. etc.

Roma, Via Condotti, 61
8/20 aprilie 1898

Domnule prim-ministru,

In calitatea •. d-voastre de secretar general al Academiei Române, aţi binevoit a semna adresa prin oare acest înalt corp cultural mă informa că în ultima sa sesiune mi-a făcut onoarea de a mă alege ea membru corespondent.

Vă rog să-mi permiteţi a vă exprima, personal, toată gratitudinea ce vă păstrez pentru această comunicare şi a vă reînnoi, domnule prim-ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfiresco

MINISTERE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
SECRÉTAIRE GÉNÉRAL
[imprimat]

Bucureşti. 14/27 martie 1907

Domnule prim-ministru,

In împrejurările grele prin care trece ţara,[1] socoteam că sunt dator să rămîn deocamdată la post,[2] pentru a nu vă îngreuia sarcina pe care v-a dat-o majestatea-sa regele, cel puţin întru cît priveşte Ministerul Afacerilor Străine. Cum însă deprinderile mele, după 22 de ani de carieră, sunt de om blajin şi civilizat, vă rog să mă iertaţi dacă nu pot suferi să fiu maltratat, mai cu seamă fără cuvînt.

I

Dacă m-aţi fi lăsat să vorbesc, v-aş fi spus că se lucrează de 7 zile la tipărirea convenţiunei poştale, un volum de două degete, că expunerea de motive şi proiectul de lege nu pot fi semnate de d-voastră, pe cîtă vreme mesagiul pentru Cameră este contrasemnat de d-1 Jean Lahovary. V-aş fi comunicat că, întru cît priveşte convenţiunea comercială şi literară cu Italia, urmează să se facă decretul de promulgare spre a fi trimis majestăţii-sale, iar că pentru instrumentul de ratificare e nevoie de 3-4 zile ; că aceste convenţiuni intră în vigoare la 1/14 aprilie. V-aş fi prezentat lista reclamaţiunilor străine, ce m-aţi însărcinat să vă fac cît de .grabnic. V-aş fi înmînat un dicţionar cifrat ete., etc.

Dar nu m-aţi lăsat să vorbesc.

în aceste condiţiuni, colaborarea noastră mi se pare •cu neputinţă. De aceea, am onoare a vă ruga să binevoiţi, <oînd veţi fi mai în tihnă, să mă trimiteţi înapoi, în cariera exterioară, aducînd în locul meu o persoană care să se bucure de întreaga d-voastre încredere.

Pînă atunci, vă rog să-mi comunicaţi ordinele d-voastre în scris.

Binevoiţi, vă rog, domnule ministru, a primi încredinţarea prea înaltei mele cbnsideraţiuni.

Duiliu Zamjiresco

Strada Negustori, 16
[imprimat!
[1907—1908][1]

Domnule prim-ministru,

Am văzut pe Sch. şi socotesc că e bine să vă comunic impresiele mele. Era foarte nenorocit si mă ruga să-1 ^AV" exPlicarea Pe care trebuia s-o 'dea B-ronului d Aehrenthal. I-am spus că nu văd altă explicare decît adevărul.

Iar adevărul este acesta : că, sub guvernul precedent,, comisiunea română a avut de tratat, pe rînd, cu Italia, cu Serbia, cu Franţa şi, acum în urmă, cu Bulgaria, — aşa că n-a putut să ia îndeaproape cercetare tratatul cu Austro-Ungaria. Noul guvern, venit la cîrma statului în împrejurări grele, a avut alte griji. Printre picături, el a trebuit să revizuiască şi lucrările deja făcute cu Bulgaria, astfel încît nici puţinul timp de care mai dispunea nu a putut fi întrebuinţat în studiul convenţiei cu Austro-Ungaria. Schimbîndu-se apoi comisiunea, noii membri au trebuit s-o ia de-a capo, ceea ce> fireşte, nu înlesneşte soluţiunea.

La toate astea se adaogă termenul fatidic de 30 iunie, cînd expiră tratatul nostru cu Turcia, ceea ce ne va obliga a ne ocupa fără întîrziere de studiul reînnoirei sale, — lucru care nu se impune în mod ineluctabil, cu Austria.

Am mai spus că atunci cînd membrii unei comisiunî de tarife sunt bine pregătiţi, discuţiunea urmează o cale sigură, fără şovăieli şi nervozităţi din partea celor ce se simt slabi.

Am insistat, în fine, asupra faptului că interesele noastre reciproce sunt cea mai bună garanţie a unei înţelegeri viitoare.

Comunicîndu-vă în grabă cele ce preced, am onoare a vă reînnoi, domnule prim-ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni,

Duiliu Zamfiresco.

Vineri seara

EXCELSIOR HOTEL
[Imprimat]

Roma, 7 febr. 190a

Prea stimate domnule prinuministru,

Consiliul Concordiei, care trebuia să se ţină la 10, a fost amînat pentru 15, după cererea celor de la Disconto.

Aşadar, voi fi la Berlin în ziua de 14 şi voi sta numai timpul strict necesar alcătuirii trebilor societăţii:

Îmi pare rău că întîrziez. Deşi eram ostenit şi aveam nevoie de odihnă, totuşi, liniştit nu sunt nici aici. Şi oare e omul complect liniştit undeva, cu minunatele sale facultăţi sufleteşti, cari îmbrăţişează fiinţa şi nefiinţa, pe cei de aproape şi pe cei de departe ?

Orcum să fie, am nevoie de indulgenţă, şi vă rog să mi-o acordaţi.

Al d-voastre prea supus şi devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimaţi

Luni, 3 martie 1908

Prea onorate domnule prim-ministru,

Pînă la orele 3i/2 nu a venit nici un act de la Palat pe numele excelenţei-voastre.

Aş dori, de este cu putinţă, să-mi acordaţi mîine dimineaţă, marţi, un ceas de lucru. Se prezintă o chestiune gravă : ministrul austro-ungar, Schonburg, cere capul lui Kogălniceanu.[1] Drept aceea, mi-a remis, sub formă strict confidenţială şi personală, cîteva documente, pe care trebuie să le vedeţi.

Binevoiţi, vă rog, a mă crede al excelenţei-voastre foarte devotat,

Duiliu Zamfiresco

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

[1908]

Monsieur le Président du Conseil,

Toutes les conventions emploient la formule que j'ai mise en marge du texte de l'Art. 17 proposé par les Bulgares : „n'aurait notifié *son intention*" etc. Le mot „voulait" est trop impératif et n'est pas de mise dans une convention internationale. Mais la jeunesse des peuples est comme la noblesse récente : elle laisse percer le bout de l'oreille.

Ci-joint, j'ai l'honneur de vous faire parvenir la copie de l'article type de trois de nos conventions[1] les plus importantes et les plus variées.

Veuillez agréer, je vous prie, l'expression respectueuse de mes sentiments très dévouées.

Duiliu Zamfiresco

Ce vendredi

Către G. Tutoveanu

CALENDARUL „LIGEI POPORULUI"
Str. I. C. BRATIANU, 157, IAŞI
[imprimat]

25 **sept.** 'Sie, **Iaşi**

Stimate domnule Tutoveanu,

îmi. propun să vă scriu de mai mult timp şi numai numeroasele ocupaţiuni m-au împiedicat de a pune în practică această dorinţă.

Cîteşitrele poeziile adresate d-lui Cehan-Racoviţă[1] sunt în posesiunea mea, care am conducerea literară a materialului ce va compune Calendarul.

Deocamdată, greutăţi materiale, oa : hîrtie, tipar etc. ne împiedică de a şti cu preeiziune cînd vom apărea şi dacă vom apărea.[2]

în toate cazurile, colaborarea domniei-voas.tre mi-ar fi foarte preţioasă pentru numărul literar al ziarului *în-dreptarea,* care este pus sub direcţiunea mea.

Din cele trei poezii, aceea intitulată *Bucovinei* mă tem că va [fi] interzisă de cenzură.

Vă rog să binevoiţi a-mi răspunde pe adresa mea : Toma Cozma, 7, Iaşi, dacă, la caz de neapariţiune a Calendarului, pot face uz de poeziile domniei-voastre pentru *îndreptarea literară,* la care vă rog să binevoiţi a colabora.

Primiţi, vă rog, stimate domnule, încredinţarea distinsei mele consideraţiuni,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Tzigara-Samurcaş

Iaşi, 21 mai 1918

Stimate domnule Tzigara-Samurcaş,[1]

Fiul meu, Alex. Duiliu Zamfirescu, care vine în calitate de curier de cabinet, de la Externe, vă va prezenta aceste rînduri, menite să reamintească amicilor mei că sunt încă viu, deşi *foarte uitat.* Vă rog să^mi acordaţi o permisiune de a veni la Bucureşti şi a mă întoarce la Iaşi. Doresc să vă văd.

Vă mulţumesc şi vă strîng mîna cu afecţiune.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

A.

Către V. A. Urechiă

Personală

Bruxelles, 1/13 mai 1894

Scumpe domnule Urechiă,[1]

Atît d-1 Bengescu[2] cit şi eu am primit scrisorile d-voastre. Deşi poziţiunea noastră e foarte grea, vom trimite circulara d-voastre oamenilor însemnaţi ai Belgiei, şi vom căuta, pe sub mînă, să-i interesăm de nobila cauză căreia v-aţi devotat cu toată inima.[3] A lucra mai făţiş ar fi a ne compromite şi pe noi şi poate şi cauza.

Aceste rînduri fiind cu totul particulare şi adresîndu-se românului cu suflet pururea tînăr, nu preşedintelui Ligei[4] — pot striga în libertate : „înainte ! inimile noastre bat cu ale fraţilor subjugaţi !"

Vă urez sănătate şi voinicie pentru atingerea idealului măreţ ce urmăriţi, şi vă rog să credeţi în sentimentele mele de admirare, cu care am onoarea a fi

al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Duiliu Zamfirescu[1]

28 august 1916
Faraoanele[2]

Dragă Alex,

Am venit astăzi de la Galaţi şi Sulina[3] pentru o zi şi ţin să-ţi trimit un cuvînt bun, împreună cu Idda[4] şi cu toată lumea de la Faraoane. Scrisoarea şi poeziele le păstrez pe inimă. Notează-ţi impresiele şi faptele zilnice.[5]

Să ştii că ne gîndim cu toţii la tine şi, oriunde vei fi, te însoţeşte dorul nostru. Doresc neapărat să-mi trimiţi o fotografie din cel dintîi oraş unde vei găsi un fotograf.

Te sărut,
al tău
Papa[6]

Focşani, 17/30 septembrie 1916

Dragă Alex, Papa îţi trimite toate dragostele din valea Dunării, cu noroc şi fericire. Am cetit cele ce scrii Elenei.[1] Te-am rugat şi repet să ţii un jurnal[2] de cele ce vezi.

Lascar[3] îşi pierduse bagajul; după mare zdruncin, s-a găsit. Tenenică va intra probabil la cavalerie şi va merge la Tîrgovişte.

Noi am pus la cules, însă nu avem lucrători.

Toată săptămîna viitoare voi fi la Sulina,[4] de la 19—26 sept.

Te sărut cu toată dragostea,
al tău

Papa 5-

3

C.E.D.1
{imprimat]

Odessa,[2] le 22 Janvier 191T
S.I. **Carolus Primus**
[imprimat]

Mon cher Alexandre,

Je réponds à ton mot, reçu par l'entremise de Trifu et j'expédie la présente par les bons soins du Colonel Nicoleano, qui veut bien s'en charger.

Je ne comprends plus rien. À la date du 17 Janvier tu n'avais pas reçu la lettre que je t'ai expédié par le Lt. Kachlitch, accompagnée d'une procuration t'autorisant à réclamer en mon nom les dommages qui nous sont dûs!...[3]

Hier je t'ai télégraphié pour t'avertir que je me suis directement adressé au Général Sakaroff, en même temps Mr. Economos, propriétaire de vignobles dévastés à Iveşti. Mr. Economos (beau-frère de Georges Negropontes) a déjà été informé par sa belle-mère, de Jassy, que sa demande a été prise en considération et une enquête, ou quelque chose de semblable, a été ordonnée.

Ci-joint tu trouveras une carte postale en date du 29 décembre de notre intendant Iossif Joncàu, qui précise la date à laquelle les tonneaux ont été défoncés d'ordre de l'autorité militaire, — c'est le 6 Décembre 1916. Je te prie de t'en tenir au texte de la procuration, et, pour mieux faire, je t'envoie un inventaire détaillé de notre fortune pillée.

Je t'informe que j'ai écrit, à ton sujet, un mot au Général Christesco. En même temps j'ai prié le Colonel Nicoleano (qui me dit être en excellents termes avec le Général Vinogratzky) de lui suggérer un voyage pour toi à Odessa. Tu aurais pu accompagner Buncole,[4] puisque le voyage pour moi est très dur.

Tout mon coeur pour toi, mon cher,

Papa

4

•sT" **Odessa, 27 aprilie/10 mai 1917**

Dragă Alex,

Profit de plecarea amabilei d-ne Alimănişteanu pentru a-ţi trimite un pachet, cu următoarele lucruri :

a) trei cutii cu ţigări de havana, adevărate, care costă o avere (nici una mai puţin de 2 lei ţigara) ; aceasta ca mulţumire pentru amabilităţile ce mi-ai făcut la Iaşi;

h) 4 creme galbene (două flacoane şi două cutii)

c) 2 sticluţe cu apă de dinţi

d) 1 cutie de pastă de dinţi[1]

Apoi, 7 perechi de ciorapi de mătase (în loc de 6), pentru [cuvînt şters] ce ai trimis Iddei.

In fine o cutie cu maşina de ras Gillette, şi 24 brice, destinate lui Didea,[1] — pe care te rog să i-o remiţi imediat.

îmi pare rău că nu te pot satisface cu pielea de cizme. Am găsit una, foarte frumoasă, care însă costa 100 ruble, net, iar talpa şi căptuşelile, 54 ruble, ceea ce face în

total 154 ruble, sau 401 lei, — fără lucru. Dacă însă ai nevoie absolută, sunt gata a-ţi face şi plăcerea aceasta.

Te rog, în schimb, să-mi răspunzi despre toate, cum. mergi, ce faci şi dacă ai luat notă de observaţia mea de a acorda oarecare seriozitate vieţii.

Ţin foarte mult să ştiu dacă ai găsit un mijloc de a expedia lui Lascar ţigaretele şi pantalonii.

Răspunde-mi printr-un curier de la Externe.

Te sărut cu toată dragostea,
al tău

Papa

Adaog că trimit, prin d-ra Vîrnav, un pachet cu diverse lucruri la Vaslui, — unde merge d-na Zmaranda Apostoleanu. Am rugat pe d-ra Vîrnav să-ţi lase acasă un pachet cu ciocolată, pe care s-o oferi copiilor Prassa din partea mea.

Caută de lasă cărţi d-nei Alimănişteanu şi d-rei Vîrnav.

Odessa, 30 avril/13 mai 1917

Mon cher Alex,

A l'heure qu'il est tu dois avoir reçu le paquet avec les commandes, par les bons soins de Madame Alimânisteanu, et ma lettre avec toutes les explications nécessaires, par l'entremise de M-elle Vîrnav (Cette dernière lettre contenait une autre, de L. G.[1]), ainsi qu'un paquet de chocolat destiné aux enfants Prassa.

Par conséquent, je ne puis profiter des amabilités de Mr. Saratzeano que pour te dire „bonjour, mon fils", et t'embrasser encore, ce qui est toujours une chose agréable pour un père, surtout lorsque le fils se lave.

Ainsi soit-il
ton

Papa

Odessa, le 11/24 Juillet 1917

Mon cher Alex,

Ta lettre du 3, m'a été remise hier, par un sous-off., qui reviendra après demain prendre la réponse, -— que voici, accompagnée d'un paquet, contenant neuf paires de chaussettes, dont six paires en fil et trois en soie. C'est tout ce que j'ai pu inventer de plus parfait, car il ne faut pas oublier que 100 frs. roumains valent 37 roubles, et que le rouble file comme le franc. Ton commettant a eu de la chance, puisque le bon Joseph de chez Aleschwang, venait de recevoir les marrons en ce moment-là, et me les a comptés à 2 roubles 50, au lieu de 5 roubl. Les chaussettes en soie, „aussi fines que possible", comme tu dis, coûtent 15 roubles la paire. On n'a pas d'idée des prix auxquels nous sommes arrivés ici !...

Pour le tabac à pipe de Catargi, je croyais l'avoir expliqué dans ma lettre que je n'en avais pas trouvé d'anglais. Je regrette qu'il ne fume pas la cigare, auquel cas il les aura passés à son père. Comme je désire vous être agréable, à vous autres, héros de demain,[1] — tu me diras dans une prochaine lettre si Oatargi se contenterait de tabac pour pipe, russe ; dans ce cas, je t'enverrai, sans contre-valeur en argent.

Et, à propos d'achats, tout le monde ici se préoccupe des commandes d'hiver. En ce moment on trouve quelques étoffes, civiles et militaires. Il serait sage de m'informer de ce qui pourrait t'être utile, ainsi qu'à Lascar, en m'indiquant la couleur et la qualité. Tu dis que Lascar t'envoie des *bulendre* d'hiver, dont tu ne sais que faire. Je te prie d'examiner s'il y a dans le tas ma grande

fourrure que je lui ai passée, et la conserver comme le plus précieux des biens, puisque la misère va peser sur nous. Ne méprisez rien et ne gâtez rien.

Pour ce qui est de ton passage au front, je t'ai répondu par le courrier Mr. Léautty. Je repète ici que j'approuve ta manière d'agir, à savoir que tu peux continuer à servir auprès du Gl. Wfinogratzky][2] jusqu'au moment où l'armée roumaine entrera en action : alors il faut aller te battre. J'ajoute pour la centième lois que mon plus ardent désir serait de pouvoir t'accompagner ! Malheureusement, je ne peux pas monter à cheval et ne supporte plus les fatigues. En dehors de toutes ces incapacités, il est plus utile pour toi et pour ton frère que je continue ma vie ici, d'où je peux vous rendre des services, dans le monde des réalités réelles. La pauvre âme s'est réfugiée dans l'inaccessible, et y tremble, d'espoir et d'angoisse.

Ma requête à Dumka réclame un timbre. N'oublie pas. C'est la 3-ème fois que j'en parle. Tu me rassureras là-dessus.

Mr. Procopie Dumitresco a remis les lettres et le rouleau au Consulat ; de là, je les ai retirées et tout est allé à destination.

Et les cahiers !?... Je sais que souvent tu a beaucoup à faire ; mais quelquefois tu es aussi libre. Ne néglige pas ce devoir. Tu es aux premières loges pour voir. Dans quelques années, les notes d'aujourd'hui auront une importance capitale. Par conséquent, consacres un cahier à la campagne de Transylvanie et à la retraite, et un autre cahier aux notes au jour le jour.[3]

Et le piano ! Je ne voudrais pas avoir l'air de te morigéner ; mais je t'assure que je voudrais recommencer ma vie et la consacrer toute entière au beau, à la propreté morale, à la jouissance intime de me sentir sans reproche. Il y a très peu d'exemplaires humains dignes de jouer du Beethoven.[4]

Pour ma part — et comme échange de bons procédés — j'écris aussi. Mais ma veine sentimentale est tarie ou du moins suffoquée par l'angoisse ; et alors j'ai repris certains portraits d'hommes politiques et littéraires,[5]

«
l

tracés avec une hauteur de mépris,. à laquelle St, Simon[6] lui-même n'est pas arrivé. •

Au revoir, mon cher fils, et puisses-tu achever une œuvre si bien commencée — celle d'un homme complet.

Ton Père qui t'aime,

D. Z.

Jeudi, 13/26 Juillet 1917

Le sous-officier qui devait venir aujourd'hui à l'heure ne s'est pas fait voir. Alors je profite de l'amabilité de Mr. Lascar Catargi[7] pour t'envoyer la lettre et le petit paquet de chaussettes. Prière de lui exprimer tes remerciements.

M-selle G. me dit que des pellicules de 4 sur 5 n'existent pas. Tu voudras bien redemander la mesure. La jeune fille continue à être charmante, ce qui me fait g[ran]d plaisir.

Je ne te parle rien du front... Ce dont je suis absolument persuadé, c'est que les Roumains se battront comme des lions. Puissent-ils se couvrir de toutes les gloires.[8]

7

Jassy,[1] le 27 Juillet 1918

Mon cher Alexandre,

C'est aujourd'hui vendredi. Tu me disais que tu partais pour Focşani samedi dernier. Je t'ai télégraphié, en te priant de m'informer sans retard de la situation de là-bas. Pas de réponse. Tous les jours je passe au Ministère chercher ma lettre, et tous les jours je rentre bredouille. C'est donc la conspiration du silence ! ,

Lascar télégraphie de Focşani, en allemand: C'était probablement avant ton voyage là-bas.

Fritz[2] a passé deux jours à Jassy, envoyé en mission par la mairie ; il est parti pour Crasna, dans l'intention de revenir à Jassy. Il n'est plus revenu.

Demain je pars pour P. Neamtz, changer d'air et faire une visite au général.[3] La grippe ne me lâche pas. La semaine prochaine j'irai probablement à Galatz, simplement pour fuir la solitude.

Je t'ai prié de chercher un imprimeur et pas un éditeur de mes poésies.[4] Quand tu l'auras trouvé, je chargerai Corinne[5] d'alarnbiquer ce retour de fraîcheur, avec sa bonne écriture ronde, pour les vers mal copiés. C'est une pauvre poésie lointaine, des bords de l'océan, comme dit Faust :

Lontano, lontano, lontano
Sui flutti d'un ampio occeano. •

Ton

Papa

8

Jassy, le 8/21 Août 1918

Mon cher Alex,

Ainsi que je t'avais promis dans ma dernière lettre, j'ai déposé hier, mardi, à la *Banca Iaşilor,* la somme de 10 000 francs, pour que la contre-valeur te soit versée à Bucarest, par la *Banca de Scont,* télégraphiquement. En même temps je t'ai expédié un télégramme ainsi conçu : „prezintă-te la Banca de Scont din Bucureşti, care a primit ordin de la Banca Iaşilor de a-ţi vărsa suma de zece mii lei. (s.) Papa."

Malgré les assurances formelles que les télégrammes d'affaires entre la Moldavie et le territoire occupé circulent librement, je donne ici tous ces détails, pour le cas où les télégrammes ne marcheraient pas.

J'éspère que tu pourras toucher cet argent avant samedi, afin de faciliter, ton voyage à Focşani.

Ma santé laisse à désirer. Je la traite un peu en dessous, mais il faudra bien la prendre au sérieux.[1] H faudra que j'aille bientôt à Galatz, pour l'organisation du parti. Le Général me talonne beaucoup, mais je n'ai aucune enVie, — non, aucune.

Zoé[2] est partie depuis quelques jours, pour Focşani ; Hélène[3] part aujourd'hui pour Coloneşti, où Madame Apostoleanu m'invite avec insistance. Je **suis** persuadé qu'un séjour de farniente, avec le régime, me mettrait d'aplomb. Malheureusement, la nouvelle organisation du journal[4] ne me permet de m'absenter que peu de temps. Et le voyage, à lui seul, équivaut à une vacance, puisqu'il faut aller en chemin de fer jusqu'à Vaslui et de là une demi-journée de voiture.

J'en ai jusque pardessus la tête, de la guerre et de ses misères. Je rêve de Bellagio ou de Pallanza, les îles Borromées ou même Frino, — et pourquoi pas le château de Kent, une fois qu'on y est. Tu ne connais pas ce château ? Moi non plus. Mais il est superbe. Il est magnifique et glorieux, — surtout parce que non vu.

Tu ne m'en voudras pas, mon cher *réaliste,* de battre un peu la campagne. Comme dit Boccace :

Bocea baciata non terne sventura ;
Anzi, si rinnova, corne fà la **luna.**[5]

Mais c'est très bien d'avoir cet équilibre parfait entre le vrai et le vraisemblable. C'est pourquoi je te prie, à chaque retour de Focşani, de me parler *réalité,* encore et toujours.

Mes affectueux souvenirs à tous les tiens,

ton

Papa

Mano n'est toujours pas rentré.

9

Jassy, le 1-« Septembre 1918

Mon cher Alexandre,

Ainsi que je t'avais télégraphié, j'ai quitté Galatzî mercredi soir et suis arrivé ici jeudi matin, ballotté par le wagon, comme en pleine mer.

Là-bas, à Galatzi, j'ai frisé l'opération de très près, d'après les dires de ces messieurs, puisque les accès de fièvre étaient d'une violence inouïe, avec des frissons qui mé secouaient comme un arbre et me faisaient claquer les dents. Heureusement, l'accès a passé et la fièvre n'est pas revenue.

Je ne veux pas trop m'appesantir sur ce sujet, mais je vous promets de suivre strictement les prescriptions des médecins. C'est très gentil de ta part d'avoir pensé à venir me voir (du reste, je n'aurais pas permis qu'on m'opère sans que tu sois présent) ; mais ne te fais pas de bile (c'est le cas de le dire), cela passera. Je te prie de chercher à Bucarest de l'eau de Karlsbad, source Mûlbrunne. S'il y en a, informe-toi.

Et passons aux affaires.

Mr. Teodoreano prétend que si j'avais été à Jassy, l'affaire était conclue à l'heure qu'il est. Je n'en sais rien. Pour moi, les affaires en vin ont subi un point d'arrêt qui est dû aux deux circonstances suivantes : 1) la situation au front français, qui fait croire que les troupes d'occupation de chez nous seront forcées de quitter la Roumanie, — ce qui est un leurre ; 2) l'impôt sur le gain réalisé par les viticulteurs pendant la guerre, — ce qui est une bêtise et qui ne passera pas à la Chambre tel quel.

Tu fais très bien de t'en préoccuper ; mais il ne faut pas exagérer. Le prix du vin sera très élevé, même si les allemands ne l'achètent plus, par l'enchaînement naturel des rapports entre les objets de consommation et surtout par la dépréciation de l'argent. Quant à l'impôt sur le gain des viticulteurs, il frappera tout au plus *le viticulteur,* c'est à dire *le vendeur* et non pas l'acheteur.

Mr. Teodoreano part démain soir, dimanche, pour Bucarest, en même temps que cette lettre. Il viendra te voir lundi même, pour te donner une réponse et te faire de nouvelles propositions. Je te préviens qu'il tient beaucoup à conduire l'affaire. Il m'a nettement posé la question de son gain. Comme ce n'est pas un courtier quelconque, je l'ai fortement intéressé, en lui offrant 5°/o *sur la réserve que nous laissent les allemands,* — c'est-à-dire que si l'affaire est de 300 000 frs., il touchera 15 000 frs. ; il n'a droit à rien sur le reste.

Il sait que nous avons besoin d'argent et fera tout pour conclure l'affaire. Tu peux examiner avec lui toute autre combinaison et même parler du marc, bien entendu sans prononcer le nom de Schantzer. Vous me télejsjra-' phierez lundi soir même.

Dans la question des Banques, — il faut prendre les choses *cum grano salis* et ne pas t'émouvoir parce que Mr. Christow ou un autre financier de haut bord t'envoie un avis de payement. Et tout d'abord, les intérêts, penr dant la guerre, ne seront pas calculés au taux qu'ils veulent bien fixer. Ah, Mirceo Doamne ! Lorsque je viendrai au pouvoir, quel nettoyage !

Avec ces c. de la Banca Româneascâ, je leur dois en tout et pour tout, 8 000 frs. à la centrale de Bucarest et 8 000 frs. à la succursale de Galatz, — en tout seize mille frs. Les traites sont restées en souffrance pendant la guerre, comme avec tout le monde. Je vous demande un peu, quelle importance peut avoir une somme de 16 000 frs. quand il s'agit d'une récolte de 6 à 800 000 frs .?'

La vérité est que tous ces misérables financiers font de la politique, et les libéraux en particulier. Ils m'en veulent à mort. Pour l'argent qu'il vous faut (25 000 frs. dont 10 000 frs. illico), je ferai tout mon possible pour le trouver ici, au courant de cette semaine, si vous n'arrivez pas à conclure avec Teodoreano.[1]

Un mot pour Lascar : mille affections et autant d'admiration pour son application au travail. Comment va sa santé ?[2]

10

Jassy, le 20 Septembre 1918 (jeudi)

Mon cher Alexandre,

Je profite du départ de Mr. Dan, mon fidèle fonctionnaire de Macedonie du temps où j'étais au Ministère,[1] pour jeter cette lettre en gare de Focşani, à l'adresse de Fritz,[2] — puisque tu dis qu'à partir d'aujourd'hui tu es à Faraoani.

Il ne tardra de te mettre au courant de la situation de ce pauvre Micu.

Mr. Lamotesco a été chez moi, — je l'ai invité à déjeuner et nous avons longuement causé. Il était muni de tous les actes nécessaires au transport des chevaux, — mais ses chevaux sont à Bacau. Je devais par conséquent trouver un homme et fixer le wagon. Alli, qui aurait pu me rendre ce service, est sujet turc, et, à ce titre, ne peut bouger qu'entre Jassy et Dângeni. Alors, je me suis adressé au major Draghici, de l'Escorte royale, qui a essayé de m'être agréable, mais ne pourra le faire que dans deux semaines, lorsque les hommes reviendront.

J'ajoute tout de suite que le jour où Mr. Lamotesco a déjeuné chez moi, il m'a dit que, par surcroît de précaution, il a été voir son ami Garoflid, ministre de l'Agriculture, pour lui demander aide et protection pour ses, chevaux. Garoflid lui a répondu catégoriquement qu'il n'avait qu'un conseil a lui donner, c'était de ne pas envoyer les chevaux, puisqu'ils risquent d'être réquisitionnés. Dans cette conjoncture, ton ami Lamotesco avait presque décidé de vendre ses bêtes à Bacau. Il devait partir de Jassy hier matin, mercredi, et, ce matin, je devais recevoir de lui un télégramme, afin d'expédier ou non Micu. Quel n'a pas été mon étonnement de le rencontrer hier soir à 6 heures à Jassy. Il m'a dit que le matin, au moment de partir pour Bacau, on lui a volé ses valises etc., etc. Quant aux chevaux, il était décidé à les vendre.

Dans ces conditions, je serai forcé de faire la même chose avec Micu. Continuer à payer 40 frs. par jour pour son entretien, c'est-à-dire 1200 frs. par mois, c'est de la folie furieuse ; l'expédier à Focşani et risquer de le perdre (en supposant que je trouve l'homme, le wagon, le fourrage nécessaire au voyage) après avoir dépensé un tas d'argent, est aussi bête que le reste.

J'en suis désolé. La pauvre bête méritait mieux. ,

Je désire savoir exactement la date de ton retour à Bucarest pour t'envoyer les traites dûment signées par moi et te parler de différentes choses. Un monsieur de la Banque G-le, Bosnieff, m'a dit t'avoir vu chez eux, et avoir répondu, à ta demande, qu'il n'y avait rien à mon compte courant. Ceci est inadmissible. Il y a ce que je t'ai dit, et qu'il faudra payer, parce que je n'admets pas d'autre solution, vu que j'ai signé des traites.

La question de la vente de nos vins (côte-part libre), dont parle la Gazeta *Bucureştilor,* me parait une énormité stupide. J'irai au Ministère des Finances aujourd'hui même, puisqu'il s'agit de la *Direcţiunea Generală a economiei.*

Le Général Averesco m'a écrit un mot très aimable à ton adresse. Relata refero.

Je ne veux pas oublier Lascar, le grand, le merveilleux, le cher.

Ton

Papa

Veuillez me télégraphier quel est le rendement probable des vignes. Si vous avez un moyen (sénateurs ou députés), ecrivez-moi. Je désire surtout savoir si Lucie[3] ne se trouve pas trop mal chez nous.

Jeudi, midi

Je reviens sur les vins. Au Ministère des Finances où j'ai vu le nouveau Secrétaire Gl. (un homme jeune et bien), Mr. Maltezeano, — on ne savait rien. Il s'expliquait la défense de vendre jusqu'au 1-er Février, par deux motifs :

le 1-er, il l'attribuait aux allemands, lesquels, s'étant réservé le droit de retirer leur côte-part seulement le 1-er Février (en tout cas, *jusqu'au 1-er* Février), ne Voulaient pas permettre aux propriétaires de tripoter et peut-être même d'aliéner plus que leur part disponible ;

le second motif était meilleur. Il l'attribuait au gouvernement roumain, qui voulait' obliger les vignerons à ne pas encourir l'impôt de guerre, dont la portée ne dépasse pas le 1-er Janvier 1919..

Quoi qu'il en soit, le Secrétaire Gl. ira à Bucarest et à son retour saura me donner une réponse. J'ai déjà poussé ici à une campagne de presse.

11

Jassy, le 22 Septembre 1&18
Samedi

Mon cher Alexandre,

Par le courrier qui part d'ici jeudi soir, je t'ai adressé une lettre, au nom de Fritz, qui devait être laissée en gare de Focsani, entre les mains d'un tregher roumain, avec 10 frs. de pourboire.

Profitant aujourd'hui de l'amabilité de Mr. Ferhat, je recommence la même ancienne histoire de ton cheval. Le juif me l'a fait voir encore hier : il était ingambe, mais presque pas ferré et une crinière sauvage. J'avais demandé, comme dernier prix, 1 400 frs. ; on m'offre 800. Le malheur est que ce Phénix se dévore lui-même : encore huit jours, et son prix servira à couvrir sa pension à peine.

Je te prie de me télégraphier tes intentions. Dans ma lettre précédente je t'expliquais que Mr. Lamotesco vend ses chevaux et les difficultés de transport sont très grandes.

L'histoire de mon duel[1] est des plus banales et ne mérite pas qu'on en parle. J'avais chargé Hélène de te toucher un mot, pour que la nouvelle ne t'arrive pas déformée. L'une des deux balles m'a sifflé a l'oreille, la seconde à une certaine distance.

Dans deux semaines je fais paraître un numéro littéraire de notre journal : *Îndreptarea literară*[2] qui s'imprimera en 20 000 exemplaires, sur 4 pages, à 20-cm l'exemplaire. Je pourrais ainsi venir en aide à quelques braves garçons quelque peu faméliques, et surtout employer tout mon temps, — quisque l'échéance du 1-= Octobre approche et je tiendrai la promesse que je t'ai faite de ne plus jouer.[3]

Cela me procurera peut-être le plaisir de me battre encore de temps à autre, car je taperai sur des mufles sans talent. Il faut bien que jeunesse se passe, mon fils : il y a trop de mélancolie dans la vie.

J'attends le résultat des vendanges de Focşani, où la *mustosa* et la *jolie blanche,* qui contiennent beaucoup de jus, aideront les variétés sèches.

Ţu as raison de ne pas vendre, et, certainement, les prix augmenteront.

J'ai été au Ministère des Finances m'informer au sujet de la défence de vendre avant le *1-er* Février, — anssi que je t'ai écrit, et j'attends la réponse.

Les événements se précipitent et je ne sais pas qui me donnera la réponse : *sapiens nihil affirmât quod non probet.*[4]

Si le temps est bon, le séjour à Faraoani est agréable. Seulement, je crains que Lucie et Corinne n'auront pas le confort nécessaire. Avez-vous une femme de chambre ?

J'envoie mes souvenirs affectueux à tout le monde et t'embrasse tendrement

ton

Papa

12

Ce dimanche, 23 Sept. 1918

Mon cher Alex,

Ta lettre du 3 octobre (jeudi) ne m'a été remise qu'aujourd'hui, en même temps que le chapeau de Marinovitch.

J'y réponds point par point :

1) Avant que le front soit au Danube, il s'en faut. Si les Dardanelles tombent, oui, autrement, pas. Nous aurons plus facilement la paix générale, surtout avec le changement du gouvernement allemand.

2) Le vin doit monter au moins à 40 francs, — même s'il y a la paix, ca.d. même si les allemands n'achètent plus.

3) J'ai reçu les 2 000 frs. et t'en remercie.

4) À qui faut-il envoyer les traites de la Banque viticole ? Je te prie de payer les intérêts de 600 frs,

5) Je ne crois pas à la prophétie de Mr. C, tuo *padrone.*

6) Pour les chevaux, j'ai répondu par les deux lettres précédentes, l'une envoyée par le courrier et l'autre par Mr. Ferhat, — et j'attends ta réponse télégraphique.

Et maintenant, si, malgré mes prévisions, quelque chose d'anormal arrivait, je vous laisse libre d'agir, toi et ton frère, selon votre inspiration. Vous pouvez vendre, quand et comme vous voudrez. Consultez-vous toujours avec Maricica.[1]

Si, comme officiers de réserve, vous êtes menacés, sauvez-vous.[2]

Je vous embrasse tendrement.
Ton

Papa

Donnez-moi des nouvelles sur les vendanges,' très en détails, — par lettre remise à l'un des sénateurs : Langa ou plutôt Ferhat.

13

Jassy, ce samedi, 29 Sept. 1918

Dragă Alex,

Dl. F. mi-a remis scrisoarea ta şi a Luciei,[1] cu data; de 9 oct., marţi, şi scrisoarea lui Lascar din 30 septembrie stil nou, adică ceva cam vechi.

Pentru a începe cu damele, — nu pot să-ţi spun cîtă plăcere îmi face de a şti că Lucie, Corinne şi Puiu sunt la Faraoane (cer iertare lui Puiu pentru această clasificaţie). îmi pare rău, numai, că nu mai sunt caii şi trăsurile din vremea cea bună, şi sunt foarte preocupat de aveţi sau nu tot ce vă trebuie, rufarie, serviciu de masă etc. şi mai cu seamă slugi.

Nu ştiu dacă aţi apucat zile frumoase, pe terasă, cu vedere întinsă pînă la Dunăre, eînd se profilează pe orizont conturul munţilor de la Macin. Această poezie a lucrurilor s-ar fi îmbogăţit, pentru mine, dacă aş fi acolo, cu poezia de a vedea pe noră-mea pe meleagurile noastre, tînără, frumoasă, împodobită cu toate darurile sufleteşti, aşa cum doream să fie înainte de a o cunoaşte.

Te rog' să-mi scrii dacă pădurea cea mare din fundul viei a fost tăiată sau numai brăcuită, precum şi pădurea din faţa porţilor nurhită *gătej.* De asemeni, te mai rog să-mi spui în detaliu cum merge culesul, care varietăţi sunt mai bune şi mai productive etc, etc.[2] Să-mi scrie cineva care nu e prea ocupat.

Evenimentele se precipită şi poate în curînd să fim liberi. Daeă armata de ocupaţiune va pleca, e probabil că ne rămâne tot vinul. Plecarea armatei străine nu poate să influenţeze în rău preţul vinului, deoarece în Moldova mu e armată de ocupaţie, iar preţurile sunt între 60 şi

70 lei decalitrul, cu toată enorma cantitate de struguri din Basarabia, care a fost pompată în Ucraina.

Doresc să ştiu unde aţi adăpostit vinul de la Vîrteşcoiu.

Idda îmi scrie că Lengucfceanu][3] ţi-a telegrafiat să vinzi partea disponibilă a vinului său. Ai vîndut-o ?

în chestia calului, — mă voi conforma dorinţelor ce exprimi. Cu toate astea trebuie să te fac atent asupra exageratei importanţe ce dai' unui dobitoc, pentru care eşti gata să te strici cu unchiu-tău şi cu toată lumea. Acum, cînd am văzut greutăţile cîte sunt pentru a ţine un Cal, pricep pentru ce colonelul s-a desfăcut de ei. Lăsînd la o parte discuţiele şi drumurile pînă la jidan, şi oprindu-ne numai la socoteli (kilogr. de ovăz a 3 lei, iar de fîn 1,40), nu cred că se poate împinge sentimentul moral pînă la aberaţie. Căci, să ne înţelegem : e prea frumos să vrei să păstrezi' pe Micu pînă la adînci bătrîneţel Partea frumoasă e pur subiectivă, — căci Micu e cu totul indiferent la discuţia noastră şi mult mai sensibil la o traistă cu ovăz. Ce vei face cu el la iarnă? Chiar dacă vor pleca nemţii, va râmînea sărăcia şi lipsă de furaj. Eu cred că te înşeli cînd 'afirmi că Didea sau colonelul Vasiliu[4] vor primi calul. Aici, ofiţerii care n-au moşiele lor sunt exasperaţi. Dealtminteri, Lamotescu îţi va vorbi.

întru cît priveşte pe colonel, te rog să-i scrii numaidecît şi să-i faci scuze, dacă i-ai spus lucruri urîte. El se uită la tine ca la un fiu al lui.

Ţi-am răspuns prin dl. F. că am primit 2 000 lei ce mi-ai trimis prin curier.

Văd că cei 25 000 lei sunt pe sfîrşit. Ce pot să fac ? Ţi-am spus că nu mai joc şi nu mai iau bani din bănci, — şi vreau să mă ţin de cuvînt. Pentru partea întîia, este lucru definitiv ; pentru partea a 2-a, răspunde-mi repede, ca să văd ce fac.

Nu uita să mă informezi asupra preţurilor vinului.

Scriu lui Lascar aparte si vă sărut pe toţi cu dragoste.

Ton

Papă

Cum merge Maricica[5] şi Zoe[6] cu culesul ?

Dl. F. se întoarce la Iaşi marţi. Prin urmare, răspunde imediat. .'

14

Jassy, le 7/20 Octobre 1918

Mon cher Alex,

Je suppose que tu es rentré à Bucarest et je profite du courrier de ce soir (B. Const.) pour t'éerire.

Ton télégramme de mercredi 16 ne m'a été remis que samedi, avec la mention „sosit cu ştafeta", c'est-à-dire expédié par la poste. J'ai répondu à ton télégramme, à Focşani et t'écris aujourd'hui à Bucarest.

Les prix montent à Jassy et sont arrivés à 80 frs. le décalitre. Ceci est sûr. Le général Greceano a refusé de vendre à ce prix ; le colonel Negruzzi idem. Hier sont venus chez moi deux juifs qui offrent 50 frs. pour notre *disponible,* en donnant 100 000 frs. ![...] *, cotit la stat vin fiert et le reste du prix au 1-«* Janvier 1919. Je lui ai remis (un nommé Nicolae) une lettre pour Lascar, afin de lui faciliter la visite des vignobles et lui faire goûter les vins.

En admettant qu'on n'arrive pas à s'entendre avec ces juifs, — les circonstances sont telles, qu'il faut garder le vin. Le Parlement a voté une loi sur *l'avance surgage aux agriculteurs et viticulteurs* jusqu'à 50% de la valeur de leurs produits, loi qui doit entrer en vigueur ces jours-ci et dont l'application pratique est très facile. Je tiens ces informations de Fotin Enescu, l'auteur même du projet de loi et le Directeur Gl. de Banques Populaires etc. Vas t'informer au Ministère des Finances.

En même temps j'ai envoyé à Attias ** une traiţe de 30 000 frs. avec prière de te remettre 25 000 à ţoi et de m'envoyer à Jassy 5 000 (je suis sans argent). Je te

* Text indescifrabil.
** Lecţiune incertă.

prie d'aller le voir, et, si ces messieurs ne donnent pas-suite à ma demande, reprendre et déchirer la traite, Sans plus de prières. J'en ai assez de cette juivaille prometteuse.

Ce n'est que dans ee cas que vous vendez mille décalitres à 34 frs.

Ci-joint, les traites de la Banque Viticole dûment signées par moi.

Toute l'affection

de ton

Papa

J'attends réponse urgente.

15

Focşani, le 30 Janvier 1919

Mon cher Alex,

Le porteur de cette lettre, Nicolau, est mon courrier politique. Il passera quelques jours à Bucarest, si toutefois les trains bougent encore. Le dit courrier est, de sa nature, très débrouillard. Mais il a ordre de s'adresser à toi pour toute difficulté imprévue. Je te prie surtout dè l'aider à se procurer du riz et des macaroni, à quelque prix que ce soit, — car la santé ne va pas et je suis un régime très sévère, en ingurgitant force eaux de Karlsbad.

J'espère qu'il me portera la nouvelle de l'heureuse délivrance de Lucie et de la naissance autant que possible d'un garçon. Votre installation au Sanatorium est une excellente idée, — mais à la longue fatigante. Si vous ne voulez plus retourner auprès de vos parents, il faut se mettre en quête d'un appartement, dès à présent, puisque l'hôtel me paraît exclu, avec un enfant nouveau-né. La question du chauffage diminuera d'intensité à mesure que l'hiver passe.

Au sujet de tes beaux-parents, tu ne m'as jamais dit si tu a pris l'inscription hypothéquais dans la terre qui garantit la dot de ta femme et si l'hypothèque de Madame Gardesco avait été préalablement radiée. C'est une question d'une importance capitale, aujourd'hui, qu'il s'agit de donner la terre aux paysans et consolider les titres de rente comme dotaux. Je désire une réponse claire.

L'interruption des trains a empêché mon *negustor* de s'emmener à la date de 26. Je l'ai tarabusté par des télégrammes f.f. urgentes et il a dû m'expédier par la B-que Nationale 150 000 frs. que j'ai reçus hier. Lascar te dira dans une lettre à part le pèlerinage pieux aux tombeaux de nos deniers. Il caracolait avec une fortune dans la poche et répétait : „Da' oald e, domnule, eu 150 mii lei în buzunar".

Ton' frère prétend que tu attends ton cadeau maintenant et qu'il devrait être de 25 000 frs. La sagesse des peuples dit que ce sont les *petits* cadeaux qui entretiennent l'amitié et non pas les grands, et comme je tiens beaucoup à ton amitié, nous le mettrons à 20 000. Du reste, la chose dépend d'un petit détail, lequel dépend de Lucie : si l'héritier est un mâle, *un masculus,* bâti pour perpétuer tous les Cotzofeano, les Gardesco, les Lascaris et autres Empereurs,[1] la chose peut se faire. Paris vaut bien une messe ; le détail en question vaut bien 5 000 francs.

Quant à l'époque du versement, elle est fixé au 15 mars, dernière échéance du vin vendu.

Le vin non vendu se traite à 42 ; j'arriverai peut-être à 45. À ce sujet, il y a une contradiction dans mon esprit : au mois de Juillet le vin sera à 80 frs. — mais... N'ayant plus mon dépôt en maçonnerie, la crama actuelle est un danger permanent, — une allumette peut la faire flamber, et alors *vatelapesca,*[2] procès avec la société d'assurance etc. Ensuite, à la fin de février, il faut soutirer le vin ; ensuite, il diminue par l'évaporisation ; enfin, il risque d'éclater par la congélation : nous avons dépensé une fortune en voitures, en y allant tous les jours, par 15° de froid. Le mesurage ne s'est pas fait, à cause de la couche de glace qui s'est formée sur les

parois des petits fûts ; les fondres n'ont pas gelé. Je voudrais donc vendre le reste du vin au même acheteur et lui remettre les clefs, pour respirer.

Maintenant à d'autres.

Je te prie de passer à la Banca Româneascâ et demander en mon nom le chiffre total de ma dette, la succursale de Galatz y compris (c'est : 8 000 Bucarest, 8 000 Galatz et 30 000 Jassy) ; idem pour la B-ca Ilfov (22 000) ; idem pour la B-ca Comercialà (...]. *

N'oublie pas non plus de passer à la Banque Viticole. Je voudrais lui envoyer illico 15 000 frs. ; par conséquent, ils doivent m'expédier des traites à renouveler pour le reste seulement. Il s'agit de l'institution qui est au passage *Majestic.*

Tu passeras en même temps au *Crédit viticole,* Ministère des Finances, ou j'ai plusieurs annuités en retard. La somme totale est de 33 000 frs. au mois de Novembre 1918. Je voudrais verser la somme de 20 000 frs. avec prière de lever, par l'administration financière de R. Sàrat, la prohibition de disposer librement du vin de Faraoane. On me dit que le directeur actuel est un très aimable homme. • ,

Hélène. [3] Je te prie de lui dire que j'ai remis à Catherine [4] les 10 000 frs. Pour ce qui est des 5 000 frs. qu'elle demande en dehors de 9 000 déjà payés, — o'est sa belle fantaisie qui travaille. Nous avons parlé d'un chèque de 5 000 frs. sur Paris ; à prendre par la Banque Nationale, au taux de 115. Elle m'a toujours dit de *garder le reste à sa disposition,* — le reste, c'est-à-dire 4 000 frs. Tant est-il vrai, que je voulais te donner 4 billets bleus, pour qu'elle pût les prendre avec elle.

Je t'ai dit quelle est mon intention à son sujet, — et je m'en occupe. Si elle veut prendre 14 000 frs. et les manger à Paris en perdant du 100 pour 100 au change, — libre à elle : je donnerai les 5 000 frs. Mais je resterai avec l'impression d'avoir à faire à un être incompris.

Idda. Voilà 6 jours que j'ai télégraphié à Lenguoeano, le priant d'informer Idda qu'il y a une chambre à l'Hôtel du Boulevard, qui est payée jusqu'au 1-" Février. Pas de

*** Text indescifrabil.**

réponse. Je te prie de télégraphier à ton tour au même Lenguceano, en lui demandant de donner les dispositions, de Idda au sujet de la chambre. Cet homme est extraordinaire : il faut que je lui arrache une réponse par le chef du bureau postal, auquel je demande, par fil, de Focşani, si tel télégramme adressé à Mr. Leng[uceano| a été remis au destinataire. Alors il repond.

Mon cher Alex, ma santé, mes occupations et les difficultés du voyage m'empêchent d'aller à Galatz ou venir à Bucarest, m'interesser directement au sort de Idda. Elle pourrait avoir l'impression d'être un peu abandonnée, ce qui me serait pénible. Je te prie donc d'insister qu'elle vienne passer quelques semaines à Bucarest, avant de partir pour l'Italie et même si elle ne part pas. Parle à Hélène.

Enfin, dans ta réponse, dis-moi si <tu a repris ta cure. J'espère que tu es tout-à-fait bien, comme on doit être à ton âge et dans ta situation.

Je vous embrasse tendrement tous les deux.

Ton

Papa

16

Focşani, le 24 Févr. 1919

Mon cher Alex,

Voici le texte du télégramme que m'envoie la B-ca Ilfov : „Conform propunerii D-voastre admitem 15 000 numerar, iar pentru rest noi efecte cu acelaşi gir".

J'enverrai l'argent en ton nom. Tu ne payeras que contre une lettre de la Banque, déclarant qu'elle s'engage à demander au Tribunal d'Ilfov de clore le procès, dont la date est fixée au 5 Mars. Pour le reste de la somme (qui doit être de 26 000, intérêts compris), j'enteds payer en espèces l'intérêt à partir d'aujourd'hui et nullement les intérêts du passé, qui doivent être capitalisés. Ma dette était en 1916 de 22 000. En y ajoutant

T

les intérêts, elle se monte aujourd'hui à 26 000. Sur ces 26 000 je paye 15 000. Il en reste 11 000. C'est sur ces* 11 000 que j'entends payer les intérêts, à partir de ce moment.

Je donne ces explications, puisque ces messieurs de la B-ca Românească ont encaissé 25 000, sur une dette totale de 39 000, et après avoir encaissé l'argent, — pour renouveler les traites de 14 000, demandent le payement à part d'une somme de 3 500 frs., représentant les intérêts arriérés.

Tu voudras bien passer également au Crédit Viticole (Ministère des Finances), parler au Directeur et lui dire que tu verseras en mon nom la somme de 20 Q00 frs. s'il est disposé à donner des ordres à l'Administration financière de Rîmnicu-Sàrat de lever l'interdiction d'exporter le vin de Faraoani, mise par le percepteur de Dalhaut (dont dépendent les Far[aoane]). Ceci, parce que les acheteurs rencontrent des difficultés au moment de payer le fond communal. Je payerai le reste (de 12 000) en automne. Tu demanderas l'adresse officielle du Crédit, avec signature et numéro en règle, que Lascar remettra à l'Administration financière de R.-Sàrat, le 4 Mars, date à laquelle il doit se présenter au Tribunal pour l'enquête *in futurum.*

Quant au renouvellement des traites de la Banque Ilfov, tu dirras à ces messieurs que je viendrai à Bucarest dans quelques semains (au moment du baptême)[1] et signerai les actes. S'ils sont pressés, ils n'ont qu'à les remettre à Lascar.

Stéphanie me dit que tu as encore consulté un médecin qui est un escroc. Je ne saurais assez te mettre en garde contre ta manie de te croire malade. Une fois que tu as fait la cure spécifique, par acquit de conscience, cela suffit. Je te répète à satiété qu'à ton âge j'étais tout à fait comme toi. Si tu voulais mettre de l'équilibre dans ta conduite présente et future (et ne pas regretter d'en avoir manqué dans le passé), tu devrais te dédier au piano et étudier le contrepoint. Une nature comme la tienne trouvera la plus haute récompense dans la création, qui est un bien sans égal, puisqu'il porte sa beauté

dans sa raison d'être. Si vous partez pour l'Italie tu te mettras sérieusement à l'étude du, contrepoint.

La petite Alexandra restera pour le moment chez M-me Gardesco,[2] et, après, chez moi. Si vous ne partez que dans deux mois, c'est à dire vers la fin d'Avril, je la prendrai directement chez moi, à Faraoane. Je cherche en ce moment une ménagère, qui se mette à décrotter la maison et qui la conduise. Il est très probable que je me débarrasserai de Heinrich, dont le despotisme tourne à la monomanie : il ne tolère personne à côté de lui et ne voit que des voleurs partout. Il se réserve cet exploit pour lui seul.

Il est bien entendu que je garderai l'enfant, au cas ou vous voudriez le laisser chez moi, jusqu'en automne. En hiver, la vie à la campagne devient intenable, et puis, en Novembre, je partirai moi-même à l'étranger.

Au revoir, mon oher fils. Réponds-moi *per filo e segno.* [3]

Ton

Papa

Demain, lundi, je serai toute la journée à Faraoane, où commence la taille. J'enverrai télégraphiquement à la Banque Nationale de Bucarest, à ton nom, la somme de 35 000 frs. Va voir à la Banque. Vas-y mercredi, matin.

17

Focşani, le 5/18 Mars 1019

Mon cher fils,

Je voudrais assister au baptême de ma petite-fille Alexandra, et s'il le faut, lui servir de parrain.

Pour ce faire, je prie Lucie de remettre la cérémonie à huit jours après Pâques, în ziua de Duminica Tomii,

le 14/27 Avril. À la date de 1er Avril, vieux style, j'ai des intérêts à Focşani, — ce qui m'empêcherait de me trouver à Bucarest le Dimanche des Rameaux.

L'Académie commence sa session genérale le 1'er Mai. Si le calendrier Julien (vieux style) est transformé en .grégorien, ainsi que le gouvernement a l'intention de iaire, à la date du Avril, — la Duminica Tomii se rapproche naturellement de la date de l'ouverture de l'Académie.

Mon intention serait de passer tout le mois de Mai à Bucarest, sauf, bien entendu, le cas où les élections auront lieu réelement à la date du 15 Mai, — ce qui ne sera qu'avec un Ministère national. Les libéraux ajourneront encore les élections.

Ce 4eud>

Lascar est allé prendre sa résidence d'été à Faraoane. Les ouvriers ont perdu la boule : ils demandent 20 frs. par jour et trois repas, ce qui revient à 30 frs. Heureusement, nous avons fait, la taille partout (sauf Vîrtişcoi) à forfait, par conséquent sans nourritures et nous avons un wagon de maïs dans le grenier de la maison. Les échalas, qui coûtaient de 18 à 20 frs. le mille, coûtent aujourd'hui 140 à Focşani et 180 à Faraoane. Nous avons dépensé près de 70 000 frs. jusqu'à présent, et nous ne sommes qu'au début.

Je remets cette lettre aux bons services de Mr. Miciora. Il te dira de vive voix que j'attends l'ordre du Crédit viticole, adressé à l'Administration financière de R. Sărat, constatant l'acquit complet de la somme de 33 000 frs. arriérés des années de guerre, afin d'avoir la libre disposition des vins. Cet ordre du Crédit viticole, tu iras le demander au Ministère et le remettras à Mr. Miciora, qui me l'apportera à Focşani. Si ta santé t'empêche de sortir, je te prie de charger Puiu (auquel j'envoie mille choses affectueuses) d'aller verser l'argent au Crédit viticole et retirer l'ordre en question.

Et, au sujet de cette précieuse santé, tu ne dis plus Tien. Lascar a baragouiné quelque chose, un vaccin qui

suppure. Je désire avoir des nouvelles de Lucie, si elle se remet, après l'épreuve suprême. Et. Alexandra ? Lascar l'a trouvée presque bien, — ce, qui est considérable, pour un oncle dans son style.

Dans une accolade, je vous serre tous les trois sur mon cœur. J'attends une réponse par l'entremise de Mr. Miciora (Hôtel Splendide).

Ton

Popa

18

Focşani, le 31 Mars 1919

Mon cher Alexandre,

Je profite du départ de Nicolau, pour te dire que je suis toujours dans l'attente d'un mot de ta part, au sujet de Lascar. C'est aujourd'hui dimanche. Depuis mardi dernier je suis hors de tout contact avec le monde dit „civilisé", qui s'injurie dans les journaux. Le général A. a passé aujourd'hui par Focşani et m'a attendu pendant deux heures ; malheureusement, je l'ai manqué. Il reviendra dans quelques jours, retour de Piatra-Neamtz, avec la générale. J'éspère le rencontrer, si l'on m'avertit à temps.

Il m'a été impossible d'aller à Rîmnic aux fins d'obtenir le certificat de la part du Conseiller agricole, — faute de moyens de transport. Mes chevaux sont harassés.

Quel résultat a donné l'intervention de Stéphanie ?

Je te prie de me répondre par le dit Nicolau (auquel tu diras de venir prendre la réponse) — ou par télégraphe, pour me tranquilliser.

Toutes les vignes sont en règle, sauf Faraoanele. La végétation étant avancée, je serais obligé de surseoir au travail des sarments (încordat), puisque les nouveaux jets de la treille sautent à peine touchés. On fera cette opération plus tard.

á

Informez-moi sur la date du baptême. Comment Va Lucie et ma petite-fille ?

Toutes mes tendresses, mon cher fils.

Ton

Papa

19

Focşani, le 18/26 Avril 1919

Mon cher Alex,

Je profite du départ de Mr. Constantinescu (un inconnu pour moi, mais connu par Fritz) pour te faire parvenir les lettres de change demandées, portant mon aval, dont une de 20 frs., valable pour 20 000, et l'autre de 5 frs., valable pour 5000.

Depuis mardi dernier, je vous attends à Faraoane. J'ai passé des heures et des heures à regarder la chaussée de Focşani, dans l'espoir de voir poindre à l'horizon votre voiture. Enfin, aujourd'hui, samedi, j'ai compris que vous ne veniez plus. C'est une forme nouvelle de ce triste bonheur, d'attendre quelque chose qui ne vient pas.[1]

Rentré à Focşani, j'ai trouvé ton télégramme.

À partir de lundi prochain, commencent les réparations de la maison. Ainsi, je ne pourrais plus vous recevoir avant un mois. À cette époque, je serai à Bucarest. Nous rentrons peut-être tous les trois, peut-être tous les quatre, avec Alexandra.

Je te prie de fixer un appartement pour moi à l'Hôtel du Boulevard,[2] une chambre à coucher et un salon, avec salle de bain si possible. A défaut de salon, — le reste. Le tout pour un mois, à partir du 28 Avril, vieux style (soit, le 11 Mai, nouveau s.). Le prix, comme tu voudras.

Malgré le plaisir que j'ai de vous retrouver et de connaître ma petite-fille, je ne vous cacherai pas une certaine appréhension de revenir à Bucarest, de repren* dre contact avec la vie agitée, la politique militante, l'Académie, les cercles, — qui portent, au bout, la désillusion. Je n'ose pas te dire le charme, toujours plus grand, de la solitude. C'est peut-être la dernière forme de l'orgueil.

Je te prie instamment d'aller à l'administration des wagons-lits et fixer mon billet (Focsani-Bucarest, ou s'il le faut, Jassy-Bucarest) pour dimanche **28 avr. / 11 mai** (De Jassy, il devrait porter la date du **27** — •)

Il y a de nouveau interruption des trains et blocage pour Focşani entre deux ponts, Rîmna et Putna.. Peut-être n'y a-t-il plus wagon-lit. Si je pouvais trouver une auto !...

Toutes mes tendresses.

Ton

Papa

L'absence de Lascar se fera sentir au moment de mon départ pour Bucarest, qui coïncidera avec le sulfatage des vignes. C'est une question très grave. Je te prie d'aller voir Mr. Gheorghiu, gendre du Gl. Vaïtoyanu, auquel j'ai parlé à Focşani. Tu le trouveras au Ministère de la Guerre, faisant l'introduction des Ambassadeurs à la porte de son beau-père. Il m'a dit qu'il suffirait d'un mot au colonel Atanassiade (ou Anastassiade), chef de la mobilisation au G. Q. Général, qui, paraît-il, est un aimable homme. (Il pourrait s'appeler aussi Atanasiu ou Anastasiu, si ce n'est pas Atanasescu.)

Prière répondre par télégraphe, en accusant réception des fractes. J'attends également les cigarettes.

20

Focşani, 23 apr. / 6 mai — 1919

Mon cher Alex,

Mă găsesc din întîmplare la Focşani, şi profit de sosirea Ştefaniei, pentru a răspunde punct cu punct scrisorii tale de ieri.

1) *Lascar.*[1] Regret că tînărul sufere. Dar... pe laturea asta, n-am nici o putere.

In privinţa demobilizării, voi vorbi generalului Găvănescu. Ştii că mi-a mobilizat şi intendentul.

2) Pentru venirea mea la Bucureşti, este o singură soluţiune : fiindcă eşti în automobile, fă tot posibilul şi-mi trimite o maşină, sau vino tu cu ea, pentru a mă lua. Trebuie să fiu la Bucureşti luni, 12 mai (Academia se deschide miercuri, 1/14 mai).

Nu pot profita de automobilul lui Georges, deoarece am oameni la toate viile. Plouă încontinuu, munca se face greu şi încet, oamenii costă enorm (16 lei o femeie la săpat, pe zi, — ceea ce cu mîncarea face 22) ; bărbaţii, 18 şi 20 lei.

De o săptămînă, mi-a mobilizat şi intendentul. Pentru a aduce sulfatul de cupru, de la Galaţi, a trebuit să trimit boii noştri, cu doi oameni, — ceea ce eohivalează cu o paralizie, fiindcă nu mai am posibilitate a transporta haragii de la Focşani.

Zoe mi-a promis să se instaleze la Faraoane în lipsa mea. Dacă nici Lascar, nici Mihăilescu (intendentul) nu sunt liberaţi, pînă la. 10/23 mai, voi fi silit să mă întorc.

3) Ar urma ca botezul fetiţei să se facă în intervalul acesta, adică în cursul primei săptămîni după sosirea mea. îţi repet că venirea mea depinde de un automobil. Cu trenul nu vin. Transbordările sunt oribile : se fac kilometri pe jos, prin noroi etc, etc.

Am tot felul de făgăduieli cu privire la automobil; însă nu comptez pe nici una.

Cînd ţi-am scris să-mi fixezi biletul de W. liţ, nu se întîmplase tot scandalul cu întreruperile liniei.

Dacă nu se poate găsi o maşină care să mă ducă la Bucureşti, atunci renunţ la Academie.

<• în prevederea aceasta, îţi alătur o scrisoare adresată lui Bianu,[2] pe care nu i-o remiţi decît în cazul cînd nu găseşti un mijloc de a veni să mă iei.

4) Călătoria de la Sibiu şi bunele impresii CU care te-ai întors mă umplu de bucurie. Am scris lui'Lascar să caute a cunoaşte admirabila ţară ce se uneşte cu noi, şi, îţi mărturisesc, dacă n-ar fi grava chestiune a administraţiei averei noastre, nici nu aş încerca a demobiliza pe frate-tău.

De cînd trupele noastre bat pe unguri şi înaintează în Transilvania, mă simt fericit, parcă mi s-ar fi întâmplat ceva personal bun. Acum se explică substratul romanelor mele,[3] care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru, — admirabilă ramură a trunchiului neolatin. îmi pare rău că nu poţi lua parte la această nouă fază a războiului.

5) întru cît priveşte pe Vaitoyano[4] — nici eu nu cred că e persecuţie politică cu mobilizarea lui Lascar.

în toate cazurile, nu se poate pune chestiunea astfel.

Vă îmbrăţişez pe toţi cu dragoste.

Ton

Papa

Dacă nu găseşti nici un mijloc de a veni sau a-mi trimite o maşină, — telegrafiază-mi sîmbăta viitoare urgent.

Te rog din nou, scrie Iddei. Pare că nu a primit ştiri de la nimeni, şi e disperată.

Uitam un lucru foarte important.

Autorizat de Georges Georgescu, te rog să-1 vezi şi să lămureşti chestiunea despăgubirilor vinului vărsat în 1916. Georgescu a găsit la Ministerul de Finanţe vinul lîii Moritz Remer, care se va plăti cu 8 lei decalitrul.

Registrele relative la Faraoane au fost contestate (şi, cu drept cuvînt, deoarece eu sunt trecut, la toate viile, numai cu 14 900 decalitri). Totuşi, doresc să iai contact cu Georgescu şi să cauţi la Finanţe cum stau lucrurile.

I

21

Focşani, le 8 Juillet 1919

Mon cher Alex,

J'envoie un courrier à Bucarest, porteur de plusieurs missions et surtout chargé de rapporter les objets de toilette et autres, strictement nécessaires à la vie. Hélène s'adresse à Stéphanie, qui connaît les tenants et les aboutissants de ce sport. Je te prie de te mettre d'accord avec elle, afin de trouver ce qu'il faut, sans dépenser une fortune. Dans un an d'ici, nous referons les choses autrement bien. Le courrier a reçu 1 000 frs. de moi.

Pour le moment, la maison est reluisante de propreté. Sauf les planchers, pour lesquels on ne trouve pas du ripolin, le reste est convenable, et, ce qui m'a étonné, elle est redevenue élégante, par les restes de tapis et objets, que les Allemands ont bien voulu nous laisser. À ce sujet, tu as emporté deux tapis qui sont bien nécessaires aux honneurs que nous voulons rendre à ta fille et que tu ferais bien d'expédier en même temps que l'enfant.

La domesticité vient d'être complétée par un couple de brigands polonais, un pandour à moustaches effrayantes et un morceau de femelle qui n'articule aucun autre son de langue vivante sauf le polonais.

Heureusement, il paraît que marna Aglaé parle le polonais. Ça va faire une pétaudière !...

Mais tu peux être tranquille, pour ta fille et pour Lucie, si elle vient passer un peu de temps chez moi. Pour Alexandra, il y a du lait, de l'air et de l'amour paternel ; pour Lucie, les mêmes objets, avec, au plus, des poulets de grain, du pain blanc, meilleur qu'à Bucarest, et du bon vin : juste ce qu'il faut pour voir la vie en rose. Je te conseille pourtant d'emmener ta femme avec toi, si tu choisis Mehadia (ce que je te conseille fortement).

Les vignes se présentent assez bien. Le premier sulfatage finit maintenant et se fait en partie avec les pompes des ouvriers, qui se font ainsi payer 30 frs. la journée. Il n'y a donc plus lieu d'acheter des Vermorels.

Qu'as tu fait avec les actes de Lascar et que devient-il ?

Si tu as retiré les exemplaires de mes poésies[1] restés à l'hôtel, je te prie de me les envoyer, au moins en partie.

Mes tendresses pour toi et les tiens.

Ton

Papa

À peine arrivé à Focsani, une crise de foie ![2] Je devrais vraiment partir pour Karlsbad, — ce qui ne sera possible qu'en Novembre. N'est pas malade du foie qui veut ! Il faut se le ronger.

22

Faraoanele, 1-«* Novembre 1919

Mon cher Alexandre,

Tu auras reçu, j'éspère, mon télégramme, par lequel je te demandais' si tu avais vu ton Ministre et si les démarches à la valuta avaient abouti. Si votre départ pour Rome est définitivement arrêté, je tiens ma promesse, en mettant à ta disposition 40 000 lei, dès maintenant.

Idda doit vous accompagner. Elle a tous les jours quelques lignes de température, ce qui est anormal. Vous vous arrêterez quelques jours à Milan, voir Thérèse, et vous continuerez sur Rome, d'où, à l'aide de Laurent, Idda cherchera une station climatérique en haute montagne, de préférence en Italie.

Du reste, dans huit jours je serai de nouveau à Bucarest. Je vous préviens que j'emmène la petite, si, d'ici là, personne ne vient la chercher. Le temps se fait mauvais et la nourrice commence à en avoir assez. Je partirai

exactement jeudi, 6 Novembre, à 7 heures du matin, pour arriver à Bucarest entre 5 et 6 heures du soir, avec une marge possible de quelques heures. L'auto réserve de ces surprises. En partant de Bucarest, lundi dernier, j'ai cassé le ressort de devant et une chambre.

Au sujet de la petite-fille, j'ai pensé que si votre maison n'a toujours pas de charbon, Sanda pourrait habiter à l'hôtel avec moi, jusqu'au moment de votre départ, jusqu'à ce que vous ayez pris une décision, quelle qu'elle soit. Pour ce faire, il faut fixer au Boulevard une autre chambre. La mienne continue à m'être réservée. Il est entendu que la petite sera défrayée par son père au seoond degré, vu que les pères au premier degré *sono snaturati.*[1] Ma petite fille est exquise. Elle m'appele déjà „Tatăi", en me caressant avec des mains de princesse. Rog pe coana Eliza să nu fie geloasă, dacă ţine la preţul pădurei.

Nous finirons de vendanger vers jeudi. Le résultat est : médiocre à Faraoane, brillant à Vîrtişcoi, honorable à Blidari ; image, en moût, de la vie.

Je finis, parce que Sanda vient passer quelques instants avec son „Tatăi".

J'embrasse tendrement ses parents,

Papa

23

GRAND HÔTEL DU BOULEVARD
LUCIAN BERTOLA-BUCAREST
[imprimat]

Ce mercredi, 11 Février 1920

Mon cher Alexandre,

J'arrive de Foosani en ce moment, en auto, et je t'écris sans le moindre retard, *primo* pour répondre à tes trois lettres (trouvées dans le tas), *secundo,* pour te donner les détails de ma campagne électorale, couronnée

K td'un succès bef* : sur 12 650 voix exprimées, j'ai obtenu 8 596 ; mon adversaire tzaraniste 2 393 et le menu fretin 657 et 484. Toutes les places (huit places vacantes) ont été enlevées par la Liga poporului, avec un excès de majorités qui touchent à l'unanimité. Ainsi, tes pronostics, tu peux t'asseoir dessus. Si j'arrive au ministère, je t'enverrai à l'autre bout du monde, *primo* (encore !) parce que tu as manqué de confiance dans la susdite „Ligue", *secundo* parce que tu parles de ma vie de Bucarest, comme si tout s'en allait à vau-l'eau. Je he sais comment vous dire, et à toi, et à ta femme, que j'ai le droit de soupirer à ma façon. Je t'ai élevé dans un sentiment, vis-à-vis de ton père, d'amitié et de confiance absolue, et je n'ai pas peu souffert lorsque tu es venu me confier tes peines. Mais je t'ai aussi élevé dans un sentiment de délicatesse, qui me donne le droit d'exiger le respect, non pas du père, mais de l'homme, surtout de cette partie de l'homme qui constitue son refuge moral. Je saisis très bien la portée de vos observations : il vaudrait mieux qu'il en fût autrement. Mais ma personalité abstraite est une unité différente de ma personalité sociale : cette dernière se rend compte qu'elle fait souffrir — et combien ! — et voudrait contenter les exigences conventionelles. Malheureusement, elle ne réussit pas suffisamment.

Mais, en tout bien tout honneur, qu'avez vous à me reprocher ? Vos informations sont ridiculement exagérées et je ne saurais assez défendre la réputation d'une personne, qui est peut-être un peu fantasque, mais qui est surtout, moralement, très propre. Vous l'agonisez de sottises, probablement, sans vous rendre compte de l'enfer qui est sa vie. Et je dois ajouter toute de suite que c'est d'autant plus un enfer, qu'elle ne s'en plaint jamais, par une fierté farouche. Si je n'avais, pour le mariage, le plus profond mépris (vous ne m'en voudrez pas, si vous vous aimez), je la pousserais à se marier ; iríais je méprise le mariage et j'adore la femme, — je parle en principe, pour établir l'antithèse. Alors ?...

*** Corect: *boeuf.* In text. cuvîntul e ortografiat greşit în mod ironic.**

Alors, rien. Tranquillisez-vous et laissez-moi ma muse.[1] C'est si rare, une muse ! Si vous croyez que je la pare de qualités qu'elle n'a pas, tant pis : le temps les fera tomber toujours trop tôt.

Voilà pour mes enfants, pour mon fils et ma belle-fille. Quant à la soeur et au beau-frère, envoyez-moi des témoins — ce sera ça de gagné : je m'ennuie tant dans la vie ! J'ai souffert, j'ai fait souffrir, et, malheureusement, je fais encore beaucoup souffrir des êtres qui me sont, positivement, très chers. Que ne contient-il donc pas, le cœur humain !

Veuillez prendre les choses par le bon côté, — celui de la, sincérité et de l'irrémédiable vanité de nos aspirations, et déchirez cette lettre stupide.[2]

Ce lundi. 23 Février 1920

Mon cher Alex,

Ce qui précède est resté en panne. Ta lettre du 10 Février vient me donner un coup d'éperon, et j'y réponds sans le moindre retard.

En voilà une histoire !... Je me rapelle vaguement qu'après mon départ de Rome, la Caccia[3] m'a obligé à payer ma cotisation, *parce que j'avais négligé de communiquer mon transfert par écrit ;* j'ai acquiescé à cette demande et j'ai voulu envoyer l'argent, mais, dans l'entre-temps, la cotisation avait été augmentée de beaucoup, et on voulait me faire payer d'après le nouveau tarif, — ce que j'ai refusé. Il est bien entendu qu'il s'agit de la cotisation due *après mon départ.*

C'est simplement ignoble !

Voici une lettre pour Don Prospéra Colonna.

Je te prie de me dire si le ministre Lahovary s'emploie sérieusement en ta faveur ; contrairement, ça pourrait lui cuire.

J'ajoute que, pour t'aider, je suis disposé à payer l'ignoble reliquat.

J'espère que tu as reçu mes deux *radio,* par lesquelles, je t'informe avoir été élu sénateur à une immense majorité, et avoir obtenu de la Banque Marmorosch 7 000 lires par mois, contre dépôt de ta part de 14 000 lei, par l'entremise de la Banque Commerciale (ou B-que de Crédit).

Si le Ministère Averesco se fait, il est presque certain que j'aurai le portefeuille des Affaires Etrangères,[4] pour trois mois, afin de le remettre à Take Ionesco,, et prendre, après, la présidence de la Chambre ou du .Sénat, ou peut-être, une Légation (probablement Rome, -— ceci strictement pour toi — d'autant plus que je refuserai).

Sanda me revient, dans les moments de solitude, comme une douce joie, et son „uitâ-te" sonne comme un baiser.

Ed or, Melissanda, a te accomando[5]

tuo

Papa

J'ajoute, mon cher Alexandre, que si quelqu'un avait à se plaindre, ce serait moi, contre la Caccia : en effet, j'ai encore à toucher 5 000 frs. de Mr. le Marquis Bourbon del Monte et 10 000 frs. du Marquis Serramezzana Florio, qui m'a payé de l'argent avancé par moi, par un chèque sur Nast-Kolb, auquel la Banque a refusé de faire honneur.

Pour ne plus retarder l'envoi de la présente lettre, j'écrirai au prince Sonnino à part.

24

Bucarest, le 22 Oct. 1920

Mon cher brigand de fils,

Il est six heures du matin. Je relis ta lettre du 10, pour voir quelles instructions donner à la Banque Commerciale italo-roumaine, pour toi.

Je prierai Allievi :[1]

à

1) de t'avancer par sa Banque à Rome, 20 000 lires contre dépôt de 30 000 lei.

Sur cette somme, tu dois absolument payer l'automobile Ford, pour laquelle je suis engagé vis-à-vis de la Légation par un télégramme du Ministère. Si tu ne payes pas de tes deniers, je te retiendrai sur le cî^tm.

2) de t'avancer, par mois, la somme de 6 000 lires, contre versement de 9 000 lei, — pendant un an.

Quant à l'argent avancé par la Légation à Idda, l'année dernière, je préfère le voir régler par elle, à son retour à Rome. Sei un pasticcione di primo cartello. Hai portato un sacco di quattrini e se non paghi i debiti, ti dismoştenesco. [2]

Du reste, je te ferai gagner un peu d'argent aussi avec la Reşiţa, [3] où j'ai obtenu pour toi 30 actions, — ce qui est énorme, étant donnée la lutte pour les avoir. Ton autre brigand de frère devait procéder à *un altro pasticcio,*[4] — rétirer des actions gagés à la Marmorosch, les vendre etc., etc. *Siete dei vert ladruncoli.*[5] Mais, vous autres de Rome,[6] vous avez un talisman, c'est Sanda. Les petites photos où elle marche sont tellement ravissantes, qu'on a envie de la manger. Et je viendrai à Rome la,dévorer.

Pour le moment, je dévore mon ennui, puisque je suis seul à Bucarest, grippé et obligé à garder la chambre. Je suis rentré mal hypothéqué de Faraoane (où j'ai passé dix jours). Les vendanges sont finies, dans un eblouissement de soleil rare, mais avec une petite désillusion quant au vin rouge : au lieu de trente tonneaux, rouge, il n'en est venu que quatorze, — ce qui fait une perte sèche de plus de 100 000 lei.

Vous devriez chercher une pension pour Idda, convenable et bien fréquentée. Le prix n'y fait pas grande chose. Elle partira vers le quinze-vingt Novembre et passera quelques jours chez Annette, en attendant de fixer son choix.

Le Parlement ouvre le 13/28 Novembre. Si les circonstances politiques réclament un autre président, j'en serai ravi, puisque je partirais immédiatement pour l'étranger. Mais il est très probable que je serai réélu,[7]

Duiliu Zamfirescu

Al. Duiliu Zamfirescu şi soţia

Scrisoare către Al. Duiliu Zamfirescu din 29 septembrie 1918, în care se evocă poezia toamnei de la Faraoane (colecţia B.C.S.)

1»

25

ADUNAREA DEPUTAŢILOR
CABINETUL PREŞEDINTELUI
[**[imprimat]**

Ce jeudi, 4 Nov. 1920

Mon cher Alex,

Un mot par Mr. Daian, pour te dire que M-me Constantinescu m'a remis aujourd'hui vos lettres.

Au sujet de l'argent, — depuis mercredi dernier Allievi a donné les instructions nécessaires à la *Commerciale* de Rome, dans le sens indiqué par toi.

Idda part le 15, en même temps que Mariette et Hélène (celle-ci directement pour Paris). Probablement Idda ira de Milan à Gênes, avec M. et viendra à Rom plus tard.

Corinne part, également pour Rome, le 17, avec Puiu

En toute hâte,

ton

Papa

Toutes mes tendresses à Sanda et à sa chère maman Je brûle d'envie de revoir Sanda.[1]

26

Bucarest, le 1-« Dec. 1920

Mon cher fils,

Mr. Christian est venu aujourd'hui me dire qu'il part pour Rome dans quelques jours. Je profite d'un moment de calme, pour causer avec toi. Je suis outré de la malpropreté des hommes. Une guerre à mort est déclanché par les libéraux contre moi, parce que je me suis mis en travers de leurs projets sur la Reşiţa :[1] duels, insinuations, calomnies, tout l'arsenal de la pourriture bratianiste est employé pour me démolir. Mais je tiens bon. Je suis encore debout, et si Dieu veut, j'assomerai encore quelque crapule vintiliste, comme j'ai assommé ce cocher de Creanga.[2] Tu verras dans les journaux l'exécution...[3]

Nous quitterons la Roumanie le 3 Janvier avec Maricica et Zoe, — elles, pour le littoral, du côté d'Alassio, — moi, avec destination inconnue, Londres, Paris, Cannes ou St. Maurice, avec retour par Rome, pour vous embrasser. Le vif désir de revoir Sanda me mènerait au Pôle Nord, si elle était poussin de goéland.[4] Je vous préviens que c'est ma fille et que j'ai l'intention de l'élever, moi, au milieu des livres et de la musique, dans la tour d'ivoire que je bâtirai à Faraoane pour mes derniers rêves.

Lahovary est venu me voir deux fois. Il a été très aimable pour vous deux, mais a laissé percer l'ennui de vous voir faire trop de luxe. Moderez-vous, mes enfants, car je ne mets pas de l'eau dans mon vin.

Je prie Idda (l'adresse?) de me tenir au courant de la maladie de Lorenzo.[5]

Mille tendresses pour tous les trois.

Amitiés à Corinne.

Ton

Papa

J'ajoute un mot. Mendel m'a remis ta lettre. En ce qui concerne l'avocat, je remettrai ta lettre à Lascar, — car je n'aime pas faire antichambre chez Mr. Ratziu.

Je parlerai à Take I.[onescu] pour la carrière.

Pour le reste, vous dépensez trop. Tu n'as pas réglé, en partant, la Banque Agricole, qui m'a passé les 25 000 lei en compte, et que je retiendrai sur tes rentes.

La polémique des journaux à mon égard est à son comble, — l'ignominie aussi. Je te prie de lire mon discours à la Chambre dans *Vlndreptafrea]*[6].

27

Cannes, le 16 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Je pars demain pour Paris et jeudi pour Bucarest. Cannes est un endroit exquis. Il a plu hier et aujourd'hui la mer est houleuse, mais le temps magnifique. Lé mistral a coloré les montagnes de mauve en violet et l'eau en émeraude.

Quoique le coeur meurtri, le séjour à la mer m'a aidé à refaire une partie de mon optimisme et à redevenir bon citoyen. La présidence de la Chambre fera le reste. On a la lâcheté du ridicule et on travaille à se niveler et à tolérer l'insupportable poids de l'existence.

Pardon de v'angoisser avec des phrases semblables, mais, depuis que j'ai perdu John James,[1] tu es devenu mon ami le plus cher.

Je t'envoie des tendresses diaphanes,

ton *Papa*

De Paris ou de Bucarest, „les non diaphanes".

k

28

Bucarest, le 16 Mars 1921

Mon cher fils,

Tu as raison de te plaindre de mon silence. Je n'écris pas, parce que je ne sortirais de mon coeur que des imprécations.

Et, pourtant, tu es la seule personne à laquelle je pourrais l'ouvrir, — mais ce serait pour blasphémer et maudir. Je te ferais de la peine et augmenterais notre désastre moral.

Il faudrait pourtant parler affaires.

Votre retour en Roumanie est décidé et admis. Nous nous arangerons [...] * à Faraoane. Buncole ira avec les enfants à Constantza et ne viendra qu'en automne. Je désire faire bâtir des logement pour amis, domestiques, chauffeurs et un garage devenu absolument nécessaire. Le devis qui, en temps normal, aurait porté sur 30 ou 40 000 frs. arrive aujourd'hui à plus de 200 000.

La question des domestiques est extrêmement compliquée. Si vous avez une bonne convenable, emmenez-la. Hélène a tourné tout Bucarest à la recherche d'une cuisinière.

Je pars demain pour Focşani, afin de faire commencer la taille de la vigne et, peut-être démolir le mur crevassé qui s'effrite, — celui de votre chambre. Cela ne vous empêchera pas de venir, même si le travail n'est pas fini.

J'ai parlé à Take Ionesco très sérieusement. Il a été décidé qu'il présentera bientôt une modification à la loi qui lui permette de faire avancer ceux qui ont été sous le drapeau et qui n'ont pas actuellement le stage voulu.

Madame Gardesco[1] prétend qu'à l'occasion de la „împroprietărire", sur toutes vos terres, on vous a pris le double, à Marotin, à Leu et à Roşia, — sous le fallacieux pretexte que les propriétaires n'étaient pas présents pour défendre leurs droits. Cela me paraît absurde.

*** Text indescifrabil.**

Aussi, ai-je demandé au Préfet des informations précises que j'attends.

Tu m'informeras à temps (c'est à dire deux semaines à l'avance, et par des courriers sûrs) de la date de votre arrivée, qui devrait avoir lieu dans la première quinzaine de Mai, nouveau style.

Je t'embrasse, mon cher Alex, et t'attends avec joie,

Le foie commence à m'ennuyer de nouveau, et, peut-être, après ton retour, irai-je à Karlsbad.

À Sanda un baiser fou et tous les voeux de tata-mare.

Ton

Papa

29

ADUNAREA DEPUTAŢILOR
CABINETUL PREŞEDINTELUI
[imprimat]

Ce dimanche, 11 Décembre 1921

Mon cher Alex,

Ta lettre du 30 Novembre m'arrive à l'instant, et j'y réponds sans plus tarder.

Avant toute chose, je dois te rappeler ton procès. Le fermier m'a écrit, m'informant qu'il est fixé au 16 de ce mois. Didea[1] est disposé à y aller, mais la procuration lui fait défaut. J'ai tout-de-suite téléphonné et écrit à Ratziu. Il est absent (m'a repondu sa femme) et rentre demain. J'éspère que tu as pensé à ce document qui est essentiel.

Toujours au chapitre des choses inachevées, il y a le chauffeur Giulio : il m'a demandé si tu avais laissé de l'argent pour ses frais de voyage, vu son intention de retourner en Italie, avant même la fin de son procès. Il parle de 5 à 6 000 lei.

La Banque Marmorosch informe par lettre qu'elle a acheté sur la place la somme de 47 000 lires italiennes

et t'a débité avec le chiffre de 274 000 lei. L'histoire du change de lires tourne au désastre. J'en suis affligé, pour toi et pour moi. Cela te servira, peut-être, à être plus circonspect à l'avenir. Puis — j'espère, mon cher Alexandre, que tu arrives à comprendre l'ignominie que la chaîne des dettes vous attache au cou ? C'est l'histoire du renard pris dans la trappe et rendu à la liberté avec un grelot au cou.

Le vin attend toujours un acheteur.

La politique se gâte. Pour ce qui est de ma personne, — pleine et entière satisfaction m'a été donnée, par un vote superbe de 144 voix sur 146 votants, à la présidence de la Chambre. Un banquet de 50 couverts a parachevé cette élection. Mais le Ministère est battu en brèche par toutes les oppositions auxquelles s'est joint dernièrement Take Ionesco, qui a quitté le Ministère, dans l'espoir de jeter par terre le Gl. Averesco et prendre sa succesion : c'est le coup de pied de l'âne.

Ce lundi, 19 Décembre 1921

Mon cher fils,

En l'espace de huit jours, une avalanche d'événements s'est déroulée. Le gouvernement Averesco par terre, Take Ionesco nommé premier ministre,[2] les Chambres prorogées pour un mois, et surtout, le Roi entré en lice. Ceci est grave. Le conflit entre la Couronne et le Ministère dégénère en conflit entre la Couronne et le Parlement, du moment que le nouveau Ministère ne représente plus les majorités. La solution naturelle eût été la dissolution du Parlement. Le Roi a choisi la prorogation.

Mon rôle est difficile. Quoique homme de parti, je n'oublie pas que le Président de la Chambre peut-être appelé à dire son mot, et je m'abstiens de manifester bruyamment un dévouement qui reste acquis à Averesco.

Le Roi fait le jeu des libéraux. C'est mal et cela peut devenir dangereux pour son repos.

Didea a été à Crajova le 16, par une neige de Pôle Nord. L'avocat l'attendait, mais la procédure n'était pas accomplie. Il paraît que la Cour admet facilement les appels de ce genre. Tu est tombé sur une section anarchique, qui n'admet pas l'expropriation, considérant la loi votée par le Parlement comme anticonstitutionnelle. Le procès à été renvoyé au mois de Février.

Je pars pour Focşani demain soir, voire ce qui se passe avec les vins. Le gardien de Blidari s'est sauvé et on a engagé un inconnu.

Mille tendresses de votre

Papa

Spune Sandei că Tata-Mare o doreşte foarte mult şi că o salută Domnişoara Miţa lui Pîrţoiu.

30

Bucarest, Dimanche, le 22 Janvier 1922

Mon cher Alexandre,

L'incroyable et l'invraisemblable est arrivé : un gouvernement libéral.[1] Les libéraux ont été portés au pouvoir par le Roi, contrairement à toute prévision, en dépit du bon sens et contrairement à la Constitution, —• puisque le dernier scrutin de la Chambre, avec toutes les oppositions réunies, avait donné 81 voix à Take Ionesco, qui était le camouflage de Bratiano, et 190 à Averesco : c'était bien là l'indication du pays. Le chef de l'Etat pouvait faire tout, sauf d'ammener les libéraux au pouvoir, et c'est ce qu'il a fait.

Je t'écris à la veille de partir pour Focşani, ou je passerai tout le mois de Février. Les élections auront lieu dans les premiers jours de Mars. Je ne sais pas si j'aurai la possibilité de t'écrire souvent. Toi, tu devrais me donner de vos nouvelles le plus souvent possible, puis-

k

que cela me fait plaisir. C'est peut-être ma véritable joie, dans la monotonie d'une vie si dépourvue d'intérêt. J'aurais du garder Sanda avec moi. Comment va ce lutin ?

Mais je n'ai pas le temps d'être lyrique. Avec le vin non vendu, une campagne électorale pour laquelle il faut casquer gros, avec la perspective de s'entr'égorger, — il faudra retrouver la vigueur d'antan, la fontaine de Jouvence, pour chasser les bandits.

Nous ferons paraître à Focşani un nouveau journal, il faudra acheter ou louer une autre auto. L'hiver bat son plein, le chasse-neige vous aveugle et les libéraux feront une campagne désespérée pour prouver leur force. Nous nous battrons dans les rues.

Mon cher Alex, dans trois jours c'est l'anniversaire de la mort de notre cher Lascar.[2] Crois-tu qu'un an s'est écoulé depuis qu'il a disparu ? Avec la mort de mon fils, la vieillesse est entrée dans mon âme, puisque la mort tue l'effort.[3]

31

Bucarest, le 13 Mars 1922

Mon cher Alex,

Il y a plusieurs petites choses qui m'ont échappé hier, dont, en premier chef, la date approximative de la délivrance de Lucie. Je voudrais mettre d'accord ma cure à Karlsbad avec un voyage à Berlin. Voici. Le Gl. Averesco part pour les fêtes de Pâques et sera absent du pays jusqu'à la mi-juin. Pendant son absence, le parti sera régi par un comité de 6 personnes, dont le soussigné. Je ne puis donc pas partir avant cette époque. Et j'ai un projet magnifique si j'arrive à le réaliser. Nous avons besoin d'une auto, puisque, tous comptes faits, le système de locomotion à chevaux coûte double. Si je puis trouver une machine neuve et pas trop chère, je voudrais venir en auto jusqu'à Karlsbad, pousser jusqu'à Berlin, et emmener Buncole avec moi. Cette chère enfant a besoin de sortir de sa vie de province. Serait-il possible de trouver à se loger pendant 10—15 jours ? Peut-être son mari pourrait venir la reprendre et rentrer avec Sanda et la nourrice, — moi je reviendrais à Karlsbad finir ma cure.

Prière de répondre à Focsani, où tu enverras toute ta correspondance avec moi.

Ton

Papa

16 Mars. Reçu ta dernière lettre, avec celle de Idda.

32

Bucarest, le "... Mars 1922

Mon cher Alexandre,

En rentrant à Bucarest, j'ai trouvé ta lettre du 23 Février. Je suis désolé, mon cher fils, de n'être pas assez millionaire, pour t'envoyer tout l'argent dont tu as besoin, et finir ainsi de discuter „sous et misère" avec un homme que j'aime. Aussi, pour une fois, je ne rabats pas tes arguments pour te prouver ce que tu as reçu, et je me contente de te dire que j'ai vu hier Mr. Duca.[2] Voici le compte-rendu de notre entretien :

„J'ai décidé d'examiner la situation de chaque fonctionnaire, d'après la valuta et le renchérissement de la vie dans le pays qu'il habite. Pour Berlin, Mr. Nano dira son mot. Puis, je m'informerai aussi auprès des ministres étrangers accrédités chez nous, et je prendrai une décision, qui, je l'espère, sera équitable. J'ajouterai les suppléments, sous forme de -«scumpirea traiului»."

Tant mieux, mon Dieu, si cela peut s'arranger, puisque tu semblés prendre goût à la carrière. J'ai vu hier

Caragea, qui rentrait de Berlin et qui m'a dit le plus grand bien de toi. Même chose venant d'un personnage de l'Apocalypse, qui rentrait de Helsingfors et qui avait déjeuné avec vous à l'Adlon „un tout petit morceau de rôti, quatre ou cinq oeufs sur le plat, un tout petit peu de compote de fraises, un tout petit morceau de Cammembert, une petite bouteille de vin du Rhin, un café, une liqueur et un cigare de la Havana" et avait payé plus de 200 marks !!! Pinocchio aurait payé 200 zecchini d'oro un semblable *chief.* Aussi, épouvanté, me suis-je précipité chez le banquier, pour vous expédier une somme de 7 160 lei, soit 13 076 marks, qui m'avait été remise par un secrétaire de Ratziu, à titre de fermage des terres expropriées. *Meno maie.* [3]

Depuis ma dernière lettre, expédiée de Focşani, par un loupin porté à la philosophie, — j'ai vendu le vin, mal, mais non soutiré, à 65 lei. Ainsi, cela fait toujours un million 200 000 lei, ce qui laisse netto un demi million. Que faut-il payer d'abord... ?

Les élections ont été un désastre pour notre parti. Inutile d'entrer dans les détails. Tu verras des journaux les ingérences sans nom auxquelles on s'est livré. Malheureusement, j'ai pu constater que ces misérables qui sont au pouvoir[4] ont raison de craindre les „tzărănişti". L'engouement d'il y a deux ans pour le Général Averesco, s'est porté sur un objet, la faux, et le jour où il y aura des élections vraiment libres, le parti des paysans obtiendra le 90 pour cent des suffrages. Le Roi s'est emballé dans la politique des Bratiano et n'a pas voulu nous aider à canaliser les tzaranişti. Ma dernière entrevue avec le chef de l'Etat a été aigre-douce, et, à l'heure actuelle, il ne paraît pas disposé à me recevoir. Il y a cinq jours que j'ai demandé audience par écrit, — sans réponse. Je verrai la Reine après demain.

Les travaux à la campagne commenceront dans quelques jours et j'ai hate de reprendre la vie de nos collines. Le temps s'est mis au beau fixe. Le renouveau du printemps apporte cette joie mélancolique, que l'usure de la vie embellit par la certitude de l'inconstance : c'est beau parce que ça ne dure pas. Et Sanda ? Tata mare o aşteaptă la Falaoane.

Je te prie d écrire à la Banque Marmorosch (mentionner le nom de Mr. Tabacovitch) qui a réduit le prix de la lire italienne à 3 lei (elle vaut aujourd'hui près de 7 lei) ; ainsi, les 47 000 lires te sont comptées 141 000 lei. C'est tout à fait aimable. Ils demandaient seulement de payer jusqu'à la fin de Mars. Tu peux vendre ces actions de la Banca Comertzului et payer une partie de la dette, en demandant un sursis pour le reste. Allievi m'a encore parlé hier de ta position en Banque. Il a voulu aider les Roumains et s'est mis sur le dos une affaire formidable.

Il m'a fallu envoyer encore 2 000 lires à Rome (13 500 lei) pour le voyage d'Idda. Elle rentre et va passer trois semaines à Galatz. Je ne comprends pas très bien comment nous nous arrangerons, mais la vie n'est pas toujours couleur de trandafir. Hélène se désespère. Pourtant, je ne puis laisser Idda sur le pavé de Rome.

Toutes mes tendresses pour toi, Lucie et Sanda.

Ton

Papa

33

Faraoane, le 11 Avril 1922

Mon cher fils,

Je t'écris de Faraoane, par un temps abominable : il pleut et il neige, par 2 degrés au dessus de zéro. Pourtant, je ne pourrais pas dire que c'est laid, ni que je m'ennuie. Si le travail ne souffrait pas, ce serait même intéressant, puisque l'approche des fêtes pascales donne à toute chose un air recueilli, qui convient à mon genre de beauté. Tu comprendras plus tard ce que c'est que la lourde fatigue de l'expérience et la mélancolie que donne la recherche de l'absolu.

Mais le travail souffre. Les ouvriers ont perdu toute notion du prix de l'argent et se font payer 50 lei par jour, avec trois repas, — pendant que le vin descend à 45 et 50 lei le décalitre, *soutiré.* De façon que, entre paranthèses, c'est encore de la chance d'avoir vendu le notre à 65 lei, non soutiré, malgré les difficultés de payement.

La maison de Faraoane a subi quelques enjoliments. Les châssis extérieurs des fenêtres ont entièrement changé ; toutes les portes peintes en gris-perle, comme les pantalons d'Alfred de Musset, et, chose remarcable, on mettra les volets aux vitres extérieures, pour que Votre Excellence et Sa Grâce Lady Lucie, puissiez dormir la grosse matinée.

La basse-cour s'est enrichie d'un poulain que la jument de Dumitriu a mis bas hier, ainsi que des deux chiens de Bucarest. La petite Babinie est en train de mettre au jour le résultat de ses promiscuités, et alors ce sera la cour du roi Pétaud... Tata-Mali pregăteşte un mînz pentru Sanda, să meargă fetiţa calare.

Mais la gloire de Faraoane c'est l'automobile, une Delahaye, qui, au dire de tout le monde, est une merveille. J'ai examiné la question de la locomotion sur toutes les coutures. La ci-devant Ford a été réduite par les élections à l'état de feraille. Les chevaux, trois paires, auraient coûté 60 000 lei ; une voiture chez Riber coûte 55 000, un petit dog — cart 35 000 ; les harnais et tout l'équipage, encore 25 000 ; en tout, 175 000. Le fourrage, les cochers, le ferrage représentent des chiffres fantastiques. En plus, il aurait fallu bâtir encore une écurie, puisque l'actuelle sert aux boeufs. L'auto coûte 250 000, dont 125 000 versés maintenant et le reste au mois de Novembre. Le chauffeur est payé mille lei, et j'ai deux fûts, à benzine et à l'huile. La machine est admirable. Depuis près d'un mois que je l'ai, elle n'a pas crevé une chambre, et naturellement, pas une enveloppe.[1]

34

Bucarest, le 2 Mai 1922

Mon cher Alex,

Je pars demain matin pour Faraoane et ne rentrerai que le 15 à Bucarest, pour la session plénaire de l'Académie et pour préparer le voyage à Karlsbad.

Buncole t'écrira pour savoir si vous pouvez l'héberger dans le nouvel appartement. Mon intention est de l'emmener avec moi jusqu'à Karlsbad, pour profiter du wagon-lits direct, et, de là, l'expédier à Berlin. Si tu me trouves une chambre à l'hôtel, pour 5 jours, je pousserais aussi jusqu'à Berlin. J'ai retenu des billets pour le 15 Juin. Nous serions donc chez vous le 18 ou le 19.

Hier j'ai fait le versement de 40 000 et 10 000 chez Marmorosch, le premier pour ton compte, le second pour compte de [...]. *

Pendant mon absence je laisserai ordre que l'on vende les 50 Reşiţa qui te restent, au dessus de 2 000. La hausse actuelle n'est justifiée par rien d'industriel, et la politique en affaires est détestable.

Tu me télégraphieras la nouvelle de la délivrance de Lucie à Focşani. Tata mali sărută pe Sanda tendrement.

Ton

Papa

*** Text indescifrabil.**

Către Constantin Zamfir eseu

1

Roma, 1/13 septembrie '96

Dragă Dideo,[1]

Scrisoarea ta mi-a făcut o deosebită plăcere, atît fiindcă nu mai ştiam nimic de pe acasă, cît şi pentru informaţiunile ce-mi dai cu privire la studiele tale. De aceea îţi răspund numaidecît.

Doresc să-mi scrii din nou şi să-mi complectezi aceste informaţiuni, cari mă bucură, fiindcă îmi pare că ai apucat un drum sănătos. Nu ştiam că eşti la Bucureşti, nu mi-ai scris niciodată, după cum Alexandru[2] nu mi-a scris şi nici Zoe.[3] Acest rău obicei se practisează în Bulgaria, sau poate în Abisinia, unde un cetăţean care ştie să-şi iscălească numele ajunge numaidecît ministru sau vodă. Dar într-o ţară civilizată, în care scrisul e la îndemîna tutulor, îmi pare urît obicei, cu atît mai mult că, după babacă-tu, eu sunt mai-marele vostru. Trebuie să ştii că eu, pe copiii mei, chiar de acuma îi deprind să scrie tatălui lor, ceea ce îmi procură plăcerea de a primi de la Alexandru[4] o corespondenţă foarte caraghioasă, în litere de tipar şi diferite scăpări de condei.

Prin urmare, spune-mi de cînd eşti la Bucureşti şi unde eşti înscris. Faci Facultatea de ştiinţe ? sau avem o ramură specială de chimie, aparte ? Cîţi ani ai de făcut şi cîte examene ai trecut (adică ce şi cîte materii) ? Ce bursă speri să dobîndeşti şi de ce pentru Geneva ? Unde stai în Bucureşti, cît cheltuieşti, pe cine vezi etc. ?

Despre toate acestea doresc să fiu informat în detaliu. Mă bucur că ai luat drumul serios al ştiinţei şi în special al chimiei, nu pentru a inventa ceva în stilul „Odontoidului Papini", ci pentru că în studierea secretelor naturei vei găsi mai tîrziu un interes imens şi o mare mîngîiere sufletească, pe care nici Dreptul, nici chiar Literile nu ţi le-ar fi dat, fără a mai socoti că, cum suntem noi pişicheri, cine ştie ce mama dracului de descoperire mai faci.

Aş dori să-ţi dau oarecare poveţi, fără a fi un „Unchiaş sfătos" nesărat; aceasta fiindcă, din nenorocire, eu am trecut prin multe şi am înghiţit multe, şi aş dori ca tu să fii păzit de acele *multe.* Fii cuminte. Asta este marele secret al tinereţii, care e un bine aşa de mare în sine însăşi, un bine necondiţionat, care este fiindcă este. Se zice, în general, că viaţa e scurtă. Nu e adevărat. Viaţa e lungă, e foarte lungă, mai **EU** seamă pentru cine îşi aşterne rău, şi e foarte frumoasă, foarte interesantă şi niciodată destul de lungă pentru cine o pricepe şi o începe bine. Şi prima condiţie a cuminţeniei este echilibrarea materială. Să aibi putere de voinţă de a trăi cu puţinul ee este al tău, să nu faci datorii, ca să fii liber. După aceea să îngrijeşti de a fi sănătos, şi fiind sănătos, să fii tu, aşa cum îţi cere firea ta, fără multă considerare de opinia altora. în acest sens, păzeşte-te de studenţimea noastră, care este, ca peste tot, puţin de recomandat, în fine, spre a te lămuri şi mai bine, cumpără de la Socec, *Aforismele* lui Schopenhauer traduse de d-1 Maiorescu. Amin.

Te rog să spui Broscăriei că reclam o scrisoare f.f. urgentă şi de la dumneaei, în care să-mi spuie ce face, cum stă cu bacalaureatul.

Nevastă-mea şi copiii sunt şi rămîn la ţară toată luna lui septembrie. Junele Lascar are un dinte !

îmi închipuiesc că plecaţi, ca sturzii, la vie. Cum aş mai veni şi eu, Doamne !

Sărutări la toţi, la nîneacă-ti şi la sororî-ti. Rogu-te, ce s-a făcut Marcela,[5] pe care am aşteptat-o şi eu aici şi nevastă-mea la Varedo ?

Al tău,
Duizza

2

Frascati. Villa Patrizi,
10/22 iulie 1899

Dragă Dideo,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii tale din 5/17 curent, relativă la informaţiunea Burileano, următoarele :

In ziua de 28 mai/9 iunie am primit nota Ministerului nostru din Bucureşti prin care îmi cere a interveni pe lingă guvernul italian ; *în aceeaşi zi* am scris la Externele de aci cu nota mea no. 400 ; în ziua de 3/15 iunie, Ministeriul de Externe mi-a răspuns că a făcut demersurile necesarii pe lîngă Departamentul de Război.

Mai precis decît aşa nu se mai poate.

De atunci n-am mai primit nimic. Astăzi, cu nota no. 477, am făcut repeţire la Externele de aici, spre a mi se da răspunsul cuvenit.

Acestea poţi spune 1-tului Burileano. De îndată ce voi primi ceva, mă voi grăbi a informa guvernul nostru.

între noi fie vorba, am oarecare îndoială asupra rezultatului, deoarece mă tem să nu fie indiscret din partea noastră a cere să ne vîrîm nasul în poligoanele de tir ale altora. Aici nu mai e vorba de teorie sau de practică de toate zilele, ci de *rezultatele de fapt* pe care le dă artileria unei puteri străine. Poate că mă înşel ; de aceea consideraţiunile mele sunt numai pentru tine.

Miercurea trecută era să ne ducem în fundul pămîntului. Un pui de cutremur, cum cred că rareori se simte, era să dărîme casa peste noi !... Noroc că a venit ziua, pe la 2,20 după prînz, că altfel înnebunea lumea. Chiar şi aşa, şi tot nu puteam linişti pe Alexandru.

Scriu astăzi acasă.

Te rog ca *numaidecît* să-mi răspunzi ce ai făcut cu concursul. M-ai înţeles ? Am întrebat pînă acuma de vreo 4 ori pe cei de acasă, fără să pot afla ceva.

Te sărut şi te doresc, al tău,

Duizza

Adresa în capul scrisorii.

3

Roma, 24/5 noiembrie 1899

Dragă Dideo,

A fi „pesimistru" pe vremea asta nu slujeşte la nimic. Cu stăruinţă, cu răbdare şi mai cu seamă cu inimă curată şi veselă se biruie tot. Ceea ce nu ai avut pînă acum poţi avea mîine. E probabil că o schimbare politică se va face. Atunci vom încerca şi pentru tine o îmbunătăţire a soartei haine.

Deocamdată, ca să nu te posomorăşti prea tare, *te* înştiinţez că-ţi trimit mîine un cec de 200 lei (astăzi banca e închisă), pentru a te îmbrăca păpuşe de nunta lui frăţîne-tu. Nu-i risipi toţi pe haine, fiindcă, la urma urmei, astea sunt fleacuri, ci, ca un om cuminte ce eşti, cumpără-ţi şi cărţi.

Şi, fiindcă vorbim de nunta lui Alexandru, spune-mi, rogu-te, ce gîndeşti despre soarta viitoare a fratelui nostru? E bine înţeles că-ţi cer părerea ta intimă şi confidenţială.

Te îmbrăţişez si aştept să-mi scrii.

Al tău,

Duiţa

Răspunde-mi după ce vei primi paralele.

6 noiembrie

Am amînat trimiterea scrisorii, ca să-ţi expediez totodată şi banii.

Aci, alăturat, găseşti un cec asupra Băncii Româneşti, de 200' frs. aur. Cecul e andosat de mine şi, prin urmare, bun de plată. Cere să ţi-1 plătească *în aur,* fiindcă aurul are agiu.

Al tău,

Duiţa

A

Adaog că în momentul plăţii trebuie să iscăleşti ,i tu pe cec.

4

HOTEL CONTINENTAL
3, RUE CA6TTGLIONE, PARIS
[imprimat]

Paris, le 17 Février 1900

Dragă Dideo,

Răspund numaidecît scrisorii tale din 30 ian. (care a venit prin Roma). Sunt de părere să primeşti fără hezitaţiune postul ce ţi se oferă, de şef al farmaciei Colţea. Cu superiorul tău poate să vină vremea să te poţi aranja (că doar om ajunge şi noi odată la slavă). Nu e bine însă să-ţi dai demisia, căci, cum zicea conu Costache Eustaţiu, se întîmplă, Doamne fereşte, de ţi-o primeşte.

Nu trebuie să renunţi a-ţi lua doctoratul ; dimpotrivă, să economiseşti cît vei putea, ca să mergi în străinătate. De asemeni, prea bine faci că-ţi treci bacalaureatul.

Speranţa de la Bernard e bună, în calitatea sa de speranţă — dar postul de la Colţea e şi mai bun, fiindcă uneşte speranţei partea de realitate necesară unei şi mai mari speranţe viitoare.

Nu te preocupa mult de respectabilul şi mitocanul şef : acela se va duce, iar tu te vei face om, ba pot chiar zice *doctor.*

Eu sunt la Paris, venit cu gînd a tipări în marele acesta oraş romanul meu *în război.*[1] Voi să dau asalt franţujilor şi totodată să silesc pe românii noştri (cari nu citesc decît în linghi străine) să citească această lucrare a unui compatriot al lor. Traducerea e făcută de colegul meu de la Legaţiune, Dem. Ghica, care, pardon, e prinţ şi foarte gentil băiat.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 3 oct. 1900

Dragă Dideo,

Scrisoarea ta îmi face o deosebită plăcere, atît pentru succesul în sine, cît şi mai cu seamă pentru dovada de energie ce ai dat şi care îmi aduce aminte hotărîrile mele eroice din timpurile grele.

Acum te rog să aibi răbdare. Nu mă sili să scriu, că nu facem nimic cu scrisul. Pînă într-o lună sau două, crapă dracul şi trebuie să iasă ceva. După întoarcerea lui Marghiloman[1] din congediu, o să se facă, sper, o mişcare diplomatică în care o să fiu şi eu coprins, şi or mă aduce în ţară,[2] or mă trimite în altă parte în străinătate, tot viu în Bucureşti. Atunci mă voi ocupa de tine cu toată dragostea şi interesul ce-ţi ,port.

Nu vorbi nimic la nimeni că e mai bine.

Nevastă-mea şi copiii sosesc în curînd din nord. Are să-i facă mare plăcere cînd o afla că ai reuşit să-ţi treci bacalaureatul.

Răspunde-mi in detaliu cum au mers lucrurile şi primeşte, odată cu felicitările mele, sărutări de la fratele tău,

Duiţa

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 14/27 oct. 1900

Dragă Dideo,

Ţiu să răspund la scrisoarea ta din urmă, cu scepticismul şi descurajarea, spre a rectifica aceste impresii, cari nu se potrivesc nici cu vîrsta nici cu situaţia ta. Ti-am mai spus că pentru cine vrea să înveţe serios învaţă ca bărbat, nu ca flecuşteţ de 19 ani.

Astăzi mai cu seamă, cînd ţi-ai trecut şi bacalaureatul, nu ai cuvînt să vorbeşti de scepticism. Înţeleg să nu fii prea credul, dar scepticismul este o buruiană parazitară care nu creşte decît pe sufletele bolnave. Prin urmare, să-1 lăsăm la o parte şi să vorbim serios.

Pentru aceasta, să începem prin a nu ne face multe iluzii asupra grabnicei mele numiri într-un post mai mare. Locurile sunt mai toate ocupate. Sunt încredinţat că de îndată ce se va putea, mi se va da o satisfacere ; dar cînd se va putea ? La întrebarea asta nimeni nu poate răspunde.

Aşadar, din punctul tău de vedere, cred că e bine să cauţi în altă direcţie. Şi iată la ce m-am gîndit : amicul tău Bogdan a fost trimis în Germania pentru studiul fizico-chimiei, de către Academia Română, cu o bursă de 300 lei pe lună. Aceasta rezultă din dezbaterile Academiei, ce mi se trimit şi pe care le citesc. Pentru ce Bogdan s-a putut prezenta la concurs şi tu nu ? îmi vei răspunde la această întrebare.

Pînă atunci, iată ce propun eu (dacă va fi posibil) : găsesc în darea de seamă a administrării fondului Adamachi o bursă de 300 lei pe lună, dată unui domn Jormescu, pentru studiul agriculturii la Hohenheim. Această bursă expira la 30 sept. curent, dar a fost prelungită pe un an, deci pînă la 30 sept. 1901. Atunci expiră definitiv.

Aş fi de părere să faci o petiţiune către Academie, prin care să ceri a se schimba destinaţia acestei burse, astfel că, în loc de studiul agriculturei, să se dea pentru studiul chimiei industriale. Dacă tu împărtăşeşti părerea mea, răspunde-mi, şi eu voi încerca să scriu lui Poni[1] (preşedintele Academiei şi chimist el însuşi), întrebîndu-1 de crede lucrul posibil.

Dacă lucrul s-ar putea face, nimic mai frumos decît asta. Te rog însă să nu vorbeşti cu nici unul din cunoscuţi, fiindcă fiecare lucrează şi face intrigi pentru sine. (Parcă aşa îmi pare că a făcut amicul tău Bogdan.) De va fi vorba de concurs, după cum cred, ai tot timpul să te prepari pînă în septembrie viitor. Pînă atunci e foarte probabil că şi cu mine se va hotărî ceva, şi astfel voi putea, venind în ţară, să văd lucrurile de aproape.

Răspunde-mi dar. Sesiunea plenară a Academiei are loc în martie. Atunci se decide despre toate propunerile la burse.

Te sărut, al tău,

Duizza

Mai adaog că pentru sprijinul cererei voi putea să mă adresez şi lui Kalinderu[2] (ba chiar voi putea, probabil, să prezint cererea ta prin el), precum şi lui Istrati[3] şi altora.

în răspunsul tău vei pune un pro-memoria, arătînd utilitatea studiului chimiei aplicată la industrie. Totodată, îmi vei spune exact titlurile ce ai şi funcţiunea ce ocupi actualmente.

Roma, 21 noiembrie 190»

Dragă Dideo,

în urma lamentaţiilor tale din ultima scrisoare, m-am adresat d-lui Poni, preşedintele Academiei, spre a cunoaşte cu exactitate situaţia burselor din fondul Ada-

machi. Iată răspunsul său. Nu reiese explicit din acest răspuns decît că d-sa a fost pentru a se acorda o bursă *chimiei agricole,* şi că Academia a decis altfel. Pentru mine asta e deja mult (părerea sa), şi sper că la venirea mea în ţară, care probabil va corespunde cu sesiunea de martie a Academiei, să obţiu a se fixa pentru concursul viitor, ca obiect al bursei, studiul *chimiei industriale.*

M-am gîndit la Italia, adică la Roma, unde ai putea veni, stînd într-o cameră cu chirie şi luînd masa la mine. Dar soluţionarea asta prezintă 2 inconveniente : a) nu ştiu ce valoare poate avea o diplomă în chimie din Roma ; b) cine îmi garantează mie şi ţie că nu o să fiu mutat de aici ? Eu socotesc, chiar că am să fiu mutat în curînd, poate peste 3 luni, poate şi mai curînd sau şi mai tîrziu ; în toate cazurile, nu e lucru sigur.[1]

Pe de altă parte, iar m-am gîndit să scriu, fie lui Kalinderu, fie lui Arion,[2] ministrul. La aceasta însă se opun cuvintele următoare : Domeniul Coroanei nu dă burse (mici de tot) decît la fii de ţărani, iar Ministerul Instrucţiunii nu le mai dă la nimeni, nevoit cum este să reducă mereu din cheltuieli. Aceste două resurse trebuiesc înlăturate cu desăvîrşire, mai ales că insistenţele ar urma să fie făcute prin corespondenţă, ceea ce nu duce la nici un rezultat.

Singurul lucru serios pe care-1 văd eu este Academia. De aceea sunt de părere să pregăteşti o ciornă de petiţie <pe care petiţie s-o adresezi chiar de acum Academiei) în care să spui că tu. Stan Păpuşe, bacalaureat, licenţiat etc., doreşti ca onorabila Academie, pentru bursa de 300 lei din fondul Adamachi, ce rămîne liberă la septembrie 1901 •şi care actualmente este dată d-lui X (voi completa ea numele), să fixeze ca obiect studiul *chimiei industriale* şi să publice concurs asupra acestei materii. Această ciornă (dacă şi tu împărtăşeşti părerea mea) să mi-o trimiţi s-o văd, apoi s-o copiezi şi s-o trimiţi preşedintelui Academiei. Cred că nu se va decide asupra ei decît în sesiunea de martie (cînd se fac operaţiunile acestea). Atunci voi vorbi sau voi scrie atît lui Kalinderu, cît şi lui dr. Istrati, cit şi altor membri, spre a ajunge la scop.

I Dragă Dideo,

f Cîteva rînduri în fugă, spre a-ţi spune că am primit
? scrisoarea ta din urmă şi că îţi trimit prin poştă (mandat) 150 franci, din care 100 pentru tine şi 50 pentru Zoe.

Renunţ la a-ţi trimite cărţi, eu, de aici, deoarece e mult mai simplu a ţi le alege tu, acolo ; cu atît mai mult că, Doamne fereşte, cărţile se pot transforma în oarecare caltaboji de Crăciun.

Zoe va putea să-şi organizeze vreo pălărie cu 2 etaje or niscareva bezeţuri la botoşei.

Vă îmbrăţişez pe amîndoi,

al vostru,

Duitza.

9

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 19 decembrie 1900

Dragă Dideo,

înainte de a răspunde la ultima ta scrisoare m-am gîndit şi m-am răzgîndit. Aş dori să-ţi fiu bun la ceva si nu stiu cum s-o dau s-o înnemeresc.

Soluţiunea chestiunei, cu venirea în Italia, ar fi, pentru moment, cea mai uşoară ; este însă în acelaşi timp cea mai nesigură, deoarece toate probabilităţile sunt că eu nu voi rămînea la Roma pînă ce tu să-ţi sfîrşeşti studiele, şi atunci ce te faci ?

Cunoşti condiţiunile de acasă ; ele devin tot mai grele, de cînd s-a făcut lumină în spiritele tuturor şi, prin urmare, şi în al lui tata, că via este filoxerată şi şi că trebuie replantată. In aceste condiţiuni, veniturile se micşorează iar cheltuielile se măresc. Aş dori, pe cît va sta în puterile mele, să contribuiesc la replantarea viei, atît pentru că acolo este oarecum leagănul familiei noastre, cît şi pentru cuvîntul mai puţin poetic că venitul ce-1 dă este important faţă de cheltuiala de întreţinere.

Aşa că nu mă pot obliga a-ţi servi o pensiune lunară fixă, fără temere de a te lăsa baltă; am prea multe sarcini, dragă. Tot ce aş putea face ar fi să-ţi dau din cînd în cînd cîte o mică sumă, sau, la rigoare, să-ţi ofer o mie de franci (cînd aş putea, deoarece toate trebuiesc făcute la mine aşa ca stînga să nu ştie ce face dreapta), o dată pentru tot timpul.

Asta însă nu este o soluţiune.

Ţi-am vorbit de Academie fiindcă mi s-a părut că e mai sigur şi mai demn să ai o bursă. Tu iai lucrurile cu oarecare amărăciune. Poate că în adevăr eşti amărît cînd vezi pe alţii obţinînd favoruri ce ţie îţi sunt refuzate. Trebuie însă să-ţi spun că amărăciunea şi pesimismul au marele dezavantagiu că ridică spiritului atît liniştea cît şi acea mare calitate ce se cheamă în franţuzeşte *souplesse* sau flexibilitate, cu care se străbate în lume. Aşa, bunăoară, tu nu vezi în scrisoarea lui Poni nimic, nici chiar bunăvoinţa. Eu cred că te înşeli, tocmai din cauza fondului tău sufletesc fumuriu. Scrisoarea lui Poni tocmai asta conţine, atît cît poate : bunăvoinţă. Eu nici n-am avut alt scop, scriindu-i, decît să-1 pregătesc pentru vremea cînd vom face demersuri hotărîte. Poate să nu reuşim, dar se poate şi contrariul; oarecare naivitate este absolut trebuitoare unui echilibru sufletesc. A nu fi deloc naiv e mai rău (pentru propria fericire) decît a fi foarte naiv.

Nu-ţi trimit înapoi jalba, deoarece nu vei adresa-o acum, ci prin februariu, în preziua deschiderii sesiunei de primăvară. Sper la acea epocă să fiu în ţară şi să vedem ce se poate face.

Despre Domeniul Coroanei, acelaşi lucru.

Sfîrşesc întrebîndu-te de eşti tare strîmtorat în privinţa banilor, în care caz ţi-aş trimite vreo sută de lei pentru îmbrăcăminte sau altele.

Te îmbrăţişez,

al tău,

Duitza

10

VIA CONTJOTTI, 61
[imprimat]

Roma. 15/28 ianuarie 1901

Dragă Dideo,

Zoe îmi scrie că a cetit în *Revista nouă* [1] o mică dare de seamă asupra novelei mele din *Convorbiri, Furfanţo.* [2] Te rog s-o întrebi în ce număr, să cumperi acel număr şi să mi-1 trimiţi pe adresa de sus, recomandat.

Te sărut şi îţi mulţumesc,

al tău,

Duiliu Zamjirescu

Nu lăsa să treacă vreme prea multă, ci te execută, illico.

11

Roma, 21 febr. 1901

Dragă Dideo,

Mă grăbesc a răspunde scrisorii tale din urmă : socotesc că a venit vremea să înaintezi la Academie petiţia ta. Iţi restituiese ciorna, spre a o copia. In josul petiţiei, îţi vei pune adresa.

Sunt de părere să o trimiţi prin poştă, recomandată, şi să păstrezi chitanţa, iar după ce se va deschide sesiunea de primăvară a Academiei, să treci la cancelarie şi să iai numărul la care a fost înscrisă.

Comisiunea burselor nu se rosteşte decît tocmai pe la finele lui martie. Pînă atunci mai e de furcă. Eu nu ştiu ce voi face, dacă adică voi putea veni sau dacă voi scrie. în toate cazurile, numai după ce se va deschide sesiunea voi scrie, pentru ca demersurile noastre să nu fie uitate pînă atunci.

Tu, care eşti în ţară şi citeşti ziarele, adu-mi aminte, de îndată ce vei vedea că s-a deschis sesiunea de martie.

Te îmbrăţişez şi-ţi făgăduiesc să mă ocup.

Al tău,

Duitza

12

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 5/18 martie 1901

Dragă Dideo,

Găsesc în raportul Academiei pe 1900—1901 pagina aci alăturată relativă la bursele fundaţiunei Adamachi. E bine s-o cunoşti şi s-o păstrezi.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 11 martie 1901

Dragă Dideo,

Am scris chiar astăzi lui Poni în chestiunea bursei. Părerea mea este că tot lui trebuie să i se adreseze o rugăciune în acest sens, deoarece este specialist în materie si mai este şi preşedinte al Academiei.

Te'rog să te informezi unde sade Ollănescu,[1] fiindcă vreau să-i scriu şi lui spre a pistona pe ceilalţi. De asemenea, poate că'ar fi bine, prin Petraşcu,[2] să vorbeşti lui Istrati. Dacă nu vrei să te adresezi lui Petraşcu, atunci informează-mă de adresa d-rului Istrati, şi îi voi scrie eu.

Pe aici, vreme urîtă, ploaie de nisip din pustiul Saharei, adusă de scirocco.

Te îmbrăţişez şi te doresc,

al tău,

Duitza

14

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma. 13 aprilie 1901

Dragă Dideo,

Iţi trimit aci alăturat scrisoarea d-lui Kalinderu, primită ieri. Ia cunoştinţă de dînsa şi apoi restituieşte-mi-o, tot în plic recomandat, fără a o comunica la cineva.

Vei vedea din această scrisoare că fără Kalinderu nu făceam nimic, deoarece toţi ceilalţi sunt sau sectari sau bădărani boieriţi.

Una din greutăţi este acum învinsă, rămîne, prin urmare, să te pui pe lucru. Ia programul şi cereetează-1 bine, ca să înveţi în limitele lui. Dacă ai nevoie de cărţi şi nu te înlesneşti de parale să ţi le cumperi, scrie-mi să-ţi trimit banii necesari.

Sunt de părere, dacă se poate, să nu-ţi dai demisia de la primărie, afară numai dacă nu eşti absolut sigur de izbînda concursului.

Nu da sfoară în ţară despre intenţiele tale, ci lucrează pe tăcutele. De asemenea, nu vorbi nimănui nimic despre sprijinul lui K[alinderu].

Te îmbrăţişez,

al tău,

Duitza

1«

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25 mai 1901

Dragă Dideo,

Răspund imediat scrisorii tale din 6/19 mai, rugîndu-te să-mi trimiţi o copie complectă de pe programul

imprimat al bursei pentru chimia industrială ; aceasta fiindcă voi să scriu lui Kal[inderu] şi ţiu să nu vorbesc în vînt.

Programul este nu se poate mai imbecil. E absolut inadmisibil să se ceară toate materiele de bacalaureat pentru o bursă de chimie, mai cu seamă astăzi, cînd bacalaureatul a fost abolit. E probabil că s-a publicat vechiul program al bursei, fără să se găsească nimeni în administraţia Academiei care să-1 rectifice. Asta dovedeşte uşurătatea cu care se fac lucrurile.

Celelalte două puncte (certificatul de bună purtare şi diploma de *bacalaureat din Bucureşti)* îmi par fără importanţă, dar dovedesc (mai cu seamă cea din urmă) că s-a publicat vechiul program al condiţiunilor. Certificatul de bună purtare îl vei putea lua sau de la Şcoala de medicină, unde ai făcut chimia spiţărească, sau de la liceul din Focşani, unde ai făcut gimnaziul.

Curiozitatea cea mare, pentru mine, este că nu se cere o şcoală superioară din ţara noastră, ci se ia un bacalaureat, se trimite în străinătate pe 3 ani, iar la întoarcere acesta e chimist industrial leit-poleit, cînd este ştiut că dacă e ramură care cere studii lungi şi practice, este tocmai chimia, şi mai ales cea aplicată la industrie.

Fii bun şi răspunde-mi imediat, trimiţîndu-mi programul complet al bursei, şi lasă că-i regulez eu pe domnii ce l-au publicat. Nu uita a-mi da şi explicaţiele ce ţi le trimite d-1 tău de la Academie.

în privinţa lucrurilor de la vie, sper că toate vor fi gata şi făcute în aşa condiţiuni încît să nu-ţi fie ruşine de cei ce vin.

Grădina nu-şi merită numele !... Mă aşteptam. Şi [doar] am scris eu într-o părere, am scris şi am prevăzut că se vor deştepta prea tîrziu. Toate scrisorile mele sunt dovadă. Chiar de la început am insistat să se aducă Hermann la vie, să se facă zaplaz de îngrădire împrejurul gradinei din spatele casei vechi şi acolo să se pună pomi, să se facă drumuri etc. Dar să vede că am vorbit în deşert.

Te rog, dacă mergi la vie cu tata, să insişti să se facă tot ceea ce se mai poate face, ca să salveze cel puţin aparenţele.

Casa veche, nici ea nu poate rămînea chiar aşa cum era. Măcar cerdacul din faţă, scara etc. trebuiesc refăcute, iar tot restul văruit şi curăţit.

De asemenea, gardurile, poarta de lîngă Stănescu etc.

Toate acestea rămîn acolo şi sunt ale noastre. Eu, mai mult decît fac, nu pot face.

Am trimis în ziua de 1 mai un cec de o mie de lei. L-a primit tata ?

Vă doresc şi îmbrăţişez,

Duiliu Zamfirescu

Iată un program de concert *(saggio,*[1] adică *gustăreală muzicală)* dat de elevii profesoarei de piano, în care concert s-au produs şi iluştrii copii ai subsemnatului.

A fost foarte frumos (eu nu ai vezut, a ma un bum pirieten a spus la mine).

Ma chère Henriette,

Je suis venu passer quatre heures à Frascati, avec mon nouveau collègue, et c'est avec un véritable plaisir •que je t'écris de cet endroit, où nous avons passé l'année dernière cette inoubliable semaine de bonheur. Maintenant il n'y a presque personne, mais Frascati est toujours beau, calssique, avec ce clair dans l'air qui fait songer à un monde meilleur. Nous aussi nous sommes paisibles, tranquilles, avec notre Bebinica[3] qui nous tend ses petites maines d'amour. Que la destinée nous laisse vivre en paix !

Hier soir nous avons dinné avec mon collègue et •Caesar, que j'ai invité chez Morteo. La soirée, nous l'avons passée au théâtre Quirino, où il y avait une compagnie milanaise, avec *lui* et *mi,* qui m'a rappelé le brôd de Marie.

Je crois que je resterai encore demain à Rome, pour mettre en ordre un tas de papiers qui sont arrivés dernièrement. Papa devait venir aujourd'hui à Rome.

Je te quitte, chérie, pour aller à la Villa Touscoulana. A 4 heures 50 je retourne à la capitale, où j'éspère trouver une lettre de toi.

Embrasse Bebinica pour moi mille fois, et prends ta part d'affection et dévouement.

Ton

Duitza

Sîmbătă. 29 septembrie 1918

Dragă Lascar,[1]

Scrisoarea din 17/30 septembrie a ajuns în fine la destinaţie.

Ţi-am trimis prin Alexandru toate laudele şi toate mulţumirile mele pentru munca voinicească ce ai depus la îngrijirea viilor. Vei fi recompensat, atît de Tatăl de sus, care vede toate, cît şi de cel de jos, care nu vede nimic.

Alex mi-a vorbit de intenţiele tale. I-am spus lui şi-ţi confirm şi ţie că nu am avut niciodată gîndul de a te ţine la vii, — căci dacă era aşa, te-aş fi pus să înveţi agricultura, iar nu finanţele. Faci lucrul acesta acum, cît nu vedem limpede în situaţia politică.

Numai dacă aş veni la guvern,[2] aş fi poate silit să te rog să mă mai ajuţi cîteva luni, — deşi chiar şi atunci ţi-aş asigura un loc bun într-o Bancă, de unde ai putea să iei un congediu.

în scrisoarea ta, ai aerul de a face o propunere de cesiune a viilor. Lucrul se poate discuta, deşi nici atunci nu cred că ar fi cuminte să renunţi la cariera financiară. Dealtminteri, în timp normal se poate face şi una şi alta. Numai în vremurile astea turbate e nevoie de o energie sălbatecă.

Te sărut cu toată afecţiunea.

Ton

Papa

1

LÉGATION DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 12 iuniu 1838

Tată,

Am primit dureroasa știre de cîteva zile, și nu ți-am răspuns imediat fiindcă ți-aș fi scris lucruri triste. Străinătatea prin ea însăși îți ține sufletul într-o stare anormală : dacă mai adaugi și astfel de cauze, ajungi de nu mai ești om întreg.

Săraca Lina ! [2] Mult a mai trecut singură și fără noroc în lumea asta.

Ieri am avut un fel de înștiințare nervoasă, care cu o seară înainte m-a făcut să plîng. De vreo cîteva zile mă simțeam urmărit de nemulțumire și de urît, și mă luptam, alergam la grădină, la comedii, spre a nu mă lăsa să mă biruie această formă obositoare de nostalgie — pînă în sfîrșit cu o seară înainte de a primi scrisoarea d-tale, și ca un copil orfan, m-am supus împrejurărilor, și am plîns. Sunt în lume mai multe lacrămi ascunse decît ne închipuim.

In sfîrșit, ce să mai lungim vorba. Durerea este a oamenilor, și parcă cu cit o simți mai adevărat, cu atîta ți-e mai greu s-o spui.

Vă rog să-mi trimiteți un portret bun al ei, ca să-1 păstrez eu și ca să văd dacă n-oi putea găsi vreun graveur de camee mai ieftin care să i-1 sape în onyx. Am încercat pe la cei mai buni și mi-au cerut niște prețuri nebune : de mărimea unei broși 1300 frs., de mărimea unui medalion 450 frs. etc. Aș fi voit măcar în cochilie să fac pentru Duduța [3] și copiii ei. Și aceasta e scump. Dar tot trimiteți-mi un portret.

Cu casa, m-am instalat pe Via Sistina, nr. 143, aproape de Pincio, la etajul al 3-lea. Mă ține cam 100 frs. cu serviciu și am două odăițe curățele. De Legație e cam departe, dar e casă sănătoasă. Etajele și palatele în tîrgu ăsta sunt ca ciupercile, multe, mari și scumpe. Cînd voi fi mai limpede la minte, vă voi scrie despre Roma mai mult. La început de tot mi-a făcut o impresie foarte proastă, fiindcă veneam de la Florența și de la Veneția, care e un vis pe pămînt; încetul cu încetul însă mă dedau și văd că sunt lucruri minunate : antichitatea e bătrînă^ se ține în băț, dar cîtă se ține e un colos incomparabil de mîndru și de falnic; renașterea și papalitatea stă toată în picioare, dar aici nu are splendoarea Ihiiștită și genială a Veneției — nu-i nimic in Roma care să se poată asemăna cu liniștea caldă a Palatului Ducăl și chiar Vaticanul e mai prejos de San Marco.

Ieri am fost la Coliseu și apoi la Santa Măria Maggiore. De cel dentîi vă voi scrie altă dată.

De abia ieri am primit paralele.

Șcrieți-mi mai des. Marcela o rog să nu mă mai uite din condei și să-mi comunice adresa lui Alexandru.

Sărutări de la înstrăinatul, fiu, , .

Duiliu Zamfirescu

2

LEGATION DE ROUMANIE
EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 10 iuliu 1890

Tată,

Eu nu v-am scris cam demult. Dar am scris Henrietei, Marcelei și, prin urmare, aveți noutăți despre noi.

i

După cum ştiţi, suntem instalaţi la ţară în Umbria, lîngă orăşelul Orvieto, la o oră cu trăsura de staţia drumului-de-fier. Localitatea e destul de frumoasă, ţăranii buni, umbră de castani cîtă pofteşti, villa spaţioasă, — dar singurătate de ţară, şi admir pe femeia mea, care stă, fără să murmure, cu fetiţa şi guvernanta.

Cîteodată, cînd urc dealul, singur în trăsură, mă prind gînduri de soarta oamenilor : unde te aruncă împrejurările !... Ce am eu de comun cu munţii ăştia, afară decît pe moş Traian ; dar pentru a merge la origina istorică îţi trebuie o sforţare de minte, iar eu vorbesc de impresie momentană şi locală : totul îmi e străin. Şi cu toate astea, dacă mi-ar zice cineva că sunt liber să plec unde vreau, n-aş pleca, fiindcă aş vrea să văd natura, mama me mare. Necunoscutul care vine spre mine, prost şi neputincios, mă interesează pentru moment mai mult decît orice, iar mama lui continuă a fi aceeaşi fiinţă simplă, bună, inteligentă. Bătrînul[1] de asemenea e om serios şi înţelept ce mi s-a părut încă de la început. Mă înconjură de atenţiuni delicate : nu mă duc şi nu mă întorc niciodată de la gară fără ca trăsura şi feciorul să nu mă aştepte. Adesea vine chiar el. La masă, la plimbare, acelaşi lucru. Şi eu, mai cu seamă de cînd sunt singur cu el la Roma, am prins o adevărată afecţiune pentru acest bătrîn demn şi bun... Căci dacă n-ar fi aşa, ce m-aş face eu cu o cheltuială de aproape două mii de franci pe lună, în timp de 5 luni şi jumătate ?... căci Henrieta trebuie să stea la Villa Napoleoni pînă la 15 noiembrie. Ministrul Plagino[2] a prins mare dragoste de bătrîn. El pleacă astăzi, şi înainte de a pleca a venit să vadă pe papa Allievi. I-a dat asigurări că va vorbi regelui cînd va veni în ţară, în termeni călduroşi, de noul nostru menaj...

Primul secretar a venit cu femeia lui. E o nenorocire fiindcă mă privează de 2 500 frs. pe lunile de congediu ; dar ce-i de făcut ? E în dreptul lui. Iar bine că e om cumsecade.

Maiorescu şi Negruzzi trebuiau să vină în nordul Italiei, la Aosta şi Courmayeur, partea italiană din Mont Blanc. Pe la 10 august trebuia să mă duc la Lugano spre a ne întîlni şi de acolo să mergem în valea d'Aosta. Dar planul a rămas baltă din cauza fricei de holeră. Aşa ca ieri Maiorescu mi-a scris o lungă scrisoare, spunî du-mi că el şi femeia sa se duc în Norvegia, la Capu Nord, spre a vedea aurora boreală şi mă îndeamnă c insistenţă să mă duc şi eu.[3] La care am răspuns că n se poate...

De 5 zile sunt în Roma. După plecarea ministrulu voi sta încă 2 zile, spre a pune totul în regulă, şi apo mă duc la Orvieto. Perticari[4] se duce şi el la Castella mmare, unde-şi va primi corespondenţa şi o va lucrasingur, afară de cazuri excepţionale, în cari îmi va scr mie, ca mai vecin de Roma, să viu la Legaţiune. Deal minteri, pe vară e treabă puţină.

Rog pe Fritz să-mi spuie cum stăm cu daravele noastre. O să fiu silit să trimit mai eîte puţin decît spe ram, dar tot voi trimite.

Mai scrie-mi şi dumneta de cele ce mai faci şi cum mai duci. Vă îmbrăţişez cu dragoste.

Duiliu Zamjiresc

Jassy, ce mercredi, 18 Juillet 1918

Ma chère Lucie,[1]

Votre lettre charmante est arrivée comme un mot aimable adressé à un enfant qu'on a grondé : il console, mais fait éclater en sanglots. Je n'en suis pas là, Dieu merci, — mais souffrant et seul, je me morfonds. Une horrible grippe, doublée d'une indisposition intestinale, m'affaiblit beaucoup et me met dans un état d'âme, ironique et triste à la fois, qui doit être la source de toute philosophie pessimiste. Quant à la grippe, elle n'a d'espagnol que le '*h* aspiré, parce qu'elle me donne des éternuements jumeaux, grotesques.

Je n'ai rien apporté d'Odessa[2] pour vous. J'ai assisté à un dîner de Madame Valjine, formidable, et n'ai fait que serrer la main à Lise, qui est restée aussi déambulative que par le passé, malgré que fiancée. Nous avons essayé, avec Grabbe, de téléphoner chez les Valjine, un samedi soir, pour leur dire que je partais le lendemain, mais il nous a été impossible d'obtenir la communication, malgré les mille „tiliphonâ".

Odessa était d'une morne tristesse. Des autrichiens partout, tranquillité parfaite et... famine. Le port, abandonné ; de la fumée stupide, non agissante, faisant suinter les murs, sans faire travailler les hommes ; les mêmes trains bondés, pour les Limans. Pendant que nous y étions, l'exil à bord du bateau s'était transformé en un séjour agréable, surtout au large. La mission que m'avait

donnée mon fils d'entretenir des relations amicales aveo vous et votre famille, m'était particulièrement agréable et, Dieu me pardonne, je crois que je me suis départi de la règle de n'influencer aucunement mon fils dans son choix, en chantant vos louanges. Il n'avait nullement besoin de ma musique pour danser selon votre goût, mais enfin, pour un anti-mariagiste comme moi, je devais lui paraître étrange.

Je me rappelle encore de notre entrevue, — vous, votre mère et moi, — avec quel admirable courage vous avez défendu votre point de vue, qui était le vrai. Mon horizon était obscurci par les soucis de la guerre et de l'horreur de la mort possible d'un des mes enfants. Mais l'amour est plus clairvoyant que tous les raisonnements.

Portez-vous bien, ma chère enfant. Votre santé m'est toujours précieuse, et, si je pouvais vous envoyer des fleurs tous les matins, je le ferais avec la satisfaction d'un poète qui fleurit l'avenir.

J'attends Alexandre avec joie. Il peut descendre chez moi. Je dois le prévenir, seulement, que la semaine prochaine j'irai très probablement voir le Général Averesco à Piatra-Neamtz.

Me permettez-vous de vous prier de remettre ce mot à Corinne?[3] Je ne sais rien d'elle ni de sa famille, et le voyage s'annonçait orageux.

Au revoir, ma charmante fille, et mille tendresses de votre

Papa

D.Z.

Către Marcela Zamfir eseu (Slăvescu)[1]

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
LUC1EN BERTOLA-BUCAREST
[imprimat]

Bucureşti, 25 ianuarie 1913

Dragă Maricico,

Aseară, luni, piesa mea[2] a avut un succes adevărat, cu un public în delir şi cu aclamaţiuni pentru autor. Cu toate astea, băneşte, lasă de dorit şi fiindcă alte piese produc mai bine, e posibil să fie scoasă de pe afiş, cel puţin deocamdată.

Las scrisoarea deschisă pînă la orele 4, cînd voi vedea pe Davila,[3] — ca să ştiu ce să-ţi spun.

Reiau scrisoarea spre a-ţi adăugi că săptămîna asta nu se mai joacă *Poezia depărtării.* Cînd voi veni acasă (la Focşani), îţi voi spune ziua pentru care a fost fixată, săptămîna viitoare.

Rămîn în Bucureşti pînă vineri seara. Am o mulţime de chestiuni de ale Comisiei la Ministerul de Externe, la Domenii, la Direcţia serviciului sanitar. Afară de asta, vineri fiind 1 februarie, am treabă cu Banca Marmorosch.

Te sărut,
al tău

Duizza

E probabil că voi veni sîmbătă cu Berlinul, voi dejuna acasă, iar la 4 cu trenul vom merge la Odobeşti.

E probabil că se fixează data de marţi, 22 februarie ; înserată în matineu poate să treacă mai curînd.[4]

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii şi documente literare,* Bucureşti, Institutul de arte grafice „Bucovina", 1940, voi. XI, p. 103.

1 — *Simion Mehedinți* (1869—1962), geograf, profesor universitar şi membru al Academiei Române, Ca scriitor, a semnat Soveja, numele satului vrîncean unde se născuse. A făcut parte din prima generație maioresciană, alături de Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, fiind unul din „universitarii" cei mai fideli revistei *Convorbiri literare,* al cărei director a devenit între 1907—1923. Autor al nuvelei *Buruiana,* de care se vorbeşte în scrisoare.

2 — Se referă la articolul lui Simion Mehedinți, *Primăvara literară,* publicat în *Epoca,* XI, nr. 49, 20 febr. 1905, p. 1—2, unde era menționat elogios romanul *In război* de Duiliu Zamfirescu.

3 — Atitudinea critică şi chiar negativă a lui Duiliu Zamfirescu față de scriitorii din Transilvania a fost exprimată în repetate rînduri, în corespondența cu Titu Maiorescu (v. voi. VII al ediției de față), în articolele *Romanul şi limba română* (*Noua revistă română,* voi. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490), *Literatura românească şi scriitorii transilvăneni* (*Revista idealistă,* I, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 3—26) şi în discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură,* în 1909. Dacă în privința unui anume idilism din nuvelele lui I. Slavici şi a limbii dialectale a lui I. Popovici-Bănățeanul, avea dreptate, în dezaprobarea globală a operei lor (să-i adăugăm pe G. Coşbuc şi imai ales pe

O. Goga), autorul *Vieții la țară* se situa $e o poziție profund greșită. Ea se explica nu numai printr-o nereceptivitate estetică, ci și prin motive subiective, cum fusese în 1903 respingerea romanului său *In război* de la premiul Academiei, unde concurase alături de I. Slavici, cu romanul *Din bătrîni*, care întrunise un număr mai mare de voturi. (Pentru istoricul acestui episod v. voi. VII al ediției noastre, p. 768—772, precum și *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXV, 1902—1903, *Partea administrativă și dezbaterile*, p. 161—165).

4 — V. *supra*, nota 1.

2

A fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 8—9, aug.-sept. 1922, p. 597 ; în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 104.

1 — Romanul *Lydda* a început să fie publicat în *Convorbiri literare* în 1898 ; ultimele părți au apărut în 1903, nr. 10—12, oct.—dec, și 1904, nr. 1—1, ian.—apr.

2 — Duiliu Zamfirescu era curios și dornic să afle ecoul acestei scrieri, care nu-i făcuse o impresie bună lui Titu Maiorescu și care va trece multă vreme pentru cvasi-totalitatea criticii drept o operă minoră, dacă nu drept un eșec. Rîndurile către Simion Mehedinți explică o dată mai mult intenția „modernă" a scriitorului și idealul său de feminitate (v. și voi. VII, p. 774—776).

3 — Teama și îndoiala scriitorului erau îndreptățite. Foarte puțini vor fi „cititorii neprihăniți" care vor gusta romanul, iar criticii, cu extrem de rare excepții, la unison, defavorabili.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 121.

1 — Scrisoarea se datează după anul numirii lui S. Mehedinți ca director al *Convorbirilor literare*.

2 — Soția lui Duiliu Zamfirescu, Henriette (născută Allievi), murise la 25 nov./8 dec. 1906.

3 — Romanul întrerupt era *Anna*, care începuse să se publice în anul precedent.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 105.

1 — Prin „ramuri", Duiliu Zamfirescu vrea să înțeleagă, probabil, pe cei din generația lui, care mai toți abandonaseră „Junimea" : I. L. Caragiale, A. Vlahuță, N. Petrașcu ș.a.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 120—IM.

1 — Prin referirea la nuvela *La sorți*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIV, nr. 2, martie 1910, scrisoarea se datează din 1909.

2 — Romanul este *Anna sau Ceea ce nu se poate*, care începuse a se publica în *Convorbiri literare* în 1906 și nu se va încheia deeît în 1910, avînd o elaborare foarte anevoioasă, ca și *Lydda*.

3 — V. *supra*, nota 1.

4 — E vorba de fratele cel mai mic al lui Dsiliu, Constantin Zamfirescu.

6

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p. 105—106.

1 — Ne găsim în toiul polemicii stîrnite de discursul de recepție la Academie al lui Duiliu Zamfirescu, *Poporanismul în literatură,* pentru al cărui istoric și ale cărui ecouri, trimitem pe cititor la voi. VII al ediției noastre, p. 781— 792. Articolele publicate de scriitor în *Convorbiri literare* erau *Nicanor & C-ie* (XLII, nr. 7, iul. 1909, p. 735—741) și citatul în scrisoare *Ultim cuvînt* (XLII, nr. 9, sept. 1909, p. 982), în care se apără de acuzația de plagiat în romanul de debut *In fața vieții,* dar pe un ton de înaltă superioritate și vexant pentru Octavian Goga. Iată textul care-i jenase pînă și pe cei de la *Convorbiri literare,* respectiv pe directorul Simion Mehedinți, care totuși îi luase apărarea într-o notă semnată Soveja, *Mai departe de Bizanț* (*Convorbiri literare,* XLIII, nr. 5, mai 1909, p. 556—562). Acesta îi ceruse, după cum se vede din scrisoare, o îndulcire a stilului prea caustic :

„Ultim cuvînt

Reaua-credință cu care se discută la *Viața românească* mă dispensează de a urma mai departe o polemică care ar fi putut să devie literară și nu e decît iritantă.

Reproducînd articolele din *Țara noastră,* revista de la Iași are aerul de a-și însuși acuzația de plagiat a ziarului din Sibiu. Eram în drept să cred că la Iași se știe atîta lucru, că un român plagiază atunci cînd reproduce scene sau caractere din alt roman ; iar cînd pune în gura unui personagiu un aforism filozofic, fie și exprimat textual ca în originalul din care e luat, uzează de un drept al său. Romanele moderne sunt scrise pe temeiul acestor preocupări sufletești, exprimate uneori, la autori de mina intîi (Tolstoi, Bourget etc), în mod aproape doctrinar.

Trebuie să fie cineva mărginit ca să scrie romane cu citații sau cu hărți.

Incit despre articolele d-lui Goga, aș fi avut plăcerea să nu le cunosc dacă n-ar fi fost reproduse de *Viața românească.* Ele inspiră milă. Pentru a fi Zoii față cu d-sa, ar trebui sâ am de ce. Și n-am.

ale revistei, p. 1084—1095 ; 1202—1010.

7

A fost publicată în *l.* E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 106.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 107.

j — Titu Maiorescu împlinea 70 de ani. Relațiile dintre cei doi prieteni erau ca și rupte după discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu din 1909, dar aparențele trebuiau păstrate și protocolul respectat. Cu atât mai mult, cu rît, în sinea lui, autorul *Vieții la țară* nu și-1 scosese de tot de la inimă pe idolul și confidentul său literar.

9

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 107.

10

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 108.

1 — Abătîndu-se de la uzanţele academice, Duiliu Zamfirescu nu-şi consacrase discursul de recepţie lui D. C. Ollănescu-Ascanio, al cărui fotoliu îl ocupase, ci, cum se ştie, *Poporanismului în literatură.* Nici acum, după doi ani, scriitorul nu va considera că este cazul să consacre o conferinţă fostului prieten. El va rosti în 1911 comunicarea *Metafizica cuvintelor şi estetica literară,* care continua pe un ton mai ponderat ideile din discursul de recepţie, punînd accentul pe *artă,* într-un sens foarte modern, fiind şi aici un precursor al marii epoci interbelice : „Emotivitatea noastră, oricît de puternică ar fi, nu devine poezie, adică operă de artă, decît dacă intervine puterea creatoare, care, fie că *s-ar* chema *fantazie combinativă,* fie că s-ar chema *invenţiune,* este o operaţie mintală de aceeaşi natură ca şi *comparaţiunea* în matematică".

11

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 108—109.

1 — E vorba de studiul *Duiliu Zamfirescu* de Eugen Lovinescu, publicat în *Convorbiri litetare,* nr. 11, nov. 19111, p. 1275—1290, în care autorul făcea o prezentare întru totul elogioasă a romancierului ; acesta însă, ca de obicei, nu e pe deplin mulţumit. (Pentru detalii, ca şi pentru raporturile Duiliu Zamfirescu—Eugen Lovinescu, v. voi. VII al ediţiei de faţă, p. 574—578.)

2 — Remarcabilă observaţie a lui Duiliu Zamfirescu privind relaţia dintre naţional şi universal şi conceptul de specific, văzut de scriitor prin raportare la eternul uman şi la marile valori de artă ale umanităţii.

12

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 109—110.

1 — Pagini din schiţa *O curcă romanţioasă,* publicată în *Convorbiri literare,* XLVI, nr. 1 şi 2, ian.—febr. 1912.

13

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 110.

1 — V. *supra,* nota 1.

14

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 111—112.

1 — într-adevăr, piesa *Lumină nouă* a apărut în *Convorbiri literare,* în numerele din aprilie—iunie 1912.

21 — Noul „minister" numit la 28 martie 1912 era prezidat de Titu Maiorescu, în acelaşi timp şi ministru al Afacerilor Străine. El va rămîne la conducere pînă la 4 ian. 1914.

15

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit.*, p. 111.

1 — Discursul este *La monumentul lui Costache Negri* şi se publică în *Convorbiri literare,* XLVI, nr. 7, iul. 1912, p. 721—724.

16

A fost publicată in I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 112^-113.

1 — Intîmplarea este aşa-numita „afacere Stratilescu", aceea care avea să ducă la ruptura definitivă dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, în acel moment prim-ministru. Scriitorul-diplomat, călătorind în tren de la Focşani la Bucureşti, se plînsese de modul abuziv în care se făceau rechizițiile. In acelaşi compartiment se afla colonelul Stratilescu, din marele stat-major, care consideră nemulțumirea lui Duiliu Zamfirescu drept un act de antipatriotism, fapt pe care-1 raportează superiorilor săi. De aici, conflictul, cererea diplomatului de a fi pus în disponibilitate, provocarea la duel, tergiversările, şicanele din partea primului-ministru, relatate de noi pe larg în voi. VII, p. 794—797.

2 — Duiliu Zamfirescu se mai amăgea să creadă într-o umbră de prietenie din partea lui Titu Maiorescu. Dar acesta era categoric şi nu revenea niciodată asupra verdictelor sale morale. Discursul de recepție (atit de antimaiorescian) al fostului prieten încheiase irevocabil prietenia lor. Cel care suferea, cum se vede si din această scrisoare, era Duiliu Zamfirescu.

3 — *Al. Marghiloman*, om politic conservator (v. voi. VII, p. 753, nota 13).

4 — *Eduard Hiibsch*, compozitor şi şef de orchestră (v. voi. VII, p. 619, nota 2). Aici numele său e folosit în sens ironic.

5 — Duiliu Zamfirescu fusese secretar general în Ministerul de Externe, imediat după întoarcerea în țară, în 1906.

6 — Este momentul cel mai încordat şi mai dramatic al relațiilor Duiliu Zamfirescu—Titu Maiorescu. Scriitorul, ultragiat în sentimentele sale naționale şi în demnitatea lui, se găsea într-o situație morală vecină cu disperarea ; criticul, acum prim-ministru, era intratabil, impasibil, pînă la cinism, li plătea foarte dur, poate cum n-ar fi meritat-o, polița discursului de la Academie.

17

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p. 114—115.

1 — Prințul B. J. Ghica şi Simion Mehedinți au fost martorii lui Duiliu Zamfirescu în rezolvarea diferendului cu colonelul Stratilescu (v. Procesul-uerbol, încheiat de ei şi de către coloneii D. Iliescu şi A. Lupescu, din care reiese că „sentimentele patriotice ale clientului nostru [Duiliu Zamfirescu] au rămas afară de orice discuțiune", in voi. VII, p. 795—796).

18

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p- II‹-

19

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit, P- 115.

! _ V. supra, scrisoarea 17 şi nota 1.

20

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 116—117.

1 — Poezia se intitulează *Maiestății-sale reginei Elisabeta* şi a fost scrisă cu ocazia împlinirii a 70 de ani de viață ai suveranei. Va fi publicată în *Convorbiri literare*, XLVII, nr. 12, de-

kt

cembrie 1913. Scriitorul avusese prilejul să se afle în anturajul reginei, cînd aceasta se autoexilase la Veneția, în 1891, în chip de protest contra partidelor politice şi chiar a regelui care se împotriveau căsătoriei prințului moştenitor Ferdinand cu Elena Văcărescu. Episodul, care a făcut anume scandal în epocă, a devenit cunoscut sub numele de „Drama de la Veneția". (Pentru detalii, v. voi. VII al ediției noastre, p. 513—519.)

2 — *Al. Tzigara-Samurcaş* (v. infra, p. 515).

21

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p. 117-118.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 - Probabil, comedia *Voichița*, care va fi publicată în *Convorbiri literare* din mai 1914.

22

A fost publicată in I. E. Torouțiu, *op. cit*, p. 122.

1 - Scrisoarea se datează după apariția articolului *Eminescu*.

p~58i-ir în convorUTiuterare xLvm — «. —

23

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p. 118—120.

Către Constantin Meissner **P. 24**

A fost publicată în voi. *Junimea şi junimiştii.* Scrisori şi documente inedite. Ediție îngrijită, introducere şi note de Ion Arhip şi Dumitru Vacariu, Editura Junimea, 1973, p. 206—207.

1 — *Constantin Meissner* (1854—1941), membru al „Junimii" din 1878. Profesor secundar la Iaşi, bun pedagog şi organizator al învățământului. A fost deputat, ministru şi preşedinte al Camerei.

2 — *îndreptarea*, organ al partidului poporului (1918), al cărui preşedinte era generalul Al. Averescu. Duiliu Zarnfirescu făcea parte din conducerea acestui partid şi era unul dintre principalii colaboratori ai ziarului. A editat şi un supliment literar, *îndreptarea literară*, de care se ocupa direct scriitorul nostru.

3 — Scrisoarea lui Duiliu Zarnfirescu reprezintă nu numai un protest contra cenzurii, dar şi un pamflet împotriva liberalilor, duşmanii lui de o viață, deveniți foarte violenți pe plan

politic şi publicistic în momentul 1918, cînd scriitorul s-a aflat într-o rapidă, însă destul de scurtă ascensiune politică.

Către Elena Miller-Verghy P. 26

1

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ediție îngrijită, cu note şi studiu introductiv de Al. Săndulescu, Edit. Academiei R. S. România, 1967, p. 182.

1 — *Elena Miller-Verghy,* profesoară cu pregătire specială în Elveția, la Geneva ; directoare a „pensionului nou de domnişoare" din strada Primăverii, pe care-1 conducea de prin 1875. Profesori îi avea pe Anghel Demetriescu, pe Ştefan Sihleanu, Virgil Arion şi pe tinerii scriitori A. Vlahuță, Duiliu Zamfirescu şi Delavrancea, pe care-1 socotea fiu adoptiv şi care i-a adresat, şi el, în timpul stagiului parizian, scrisori extrem de interesante şi semnificative pentru profilul său moral şi artistic. Numită de către rude şi de către cei apropiați „Mamitica", Elena Miller-Verghy era o femeie fină şi cultivată, iubitoare de litere şi arte. In casa ei aveau loc audiții muzicale şi discuții literare la care luau parte scriitorii amintiți mai înainte. După cum se constată din această corespondență, Duiliu Zamfirescu era foarte apreciat în „salonul" din strada Primăverii.

2 — *Mărgărita Miller-Verghy,* fiica Elenei, scriitoare, autoare a *Cărții de lectură pentru şcoalele secundare,* care a obținut premiul Academiei, şi a unor volume de traduceri. Era verişoară cu Măria Lupaşcu, viitoarea soție a lui Delavrancea.

3 — Romanul e, probabil, *In fața vieții,* care se publică mai întîi în ziarul *România liberă,* în nr-ele 2134—2161/1884.

4 — Padil, de la *Don Padil,* pseudonimul lui Duiliu Zamfirescu din anii 1881—18184, cînd a colaborat şi a fost redactor la *România liberă.*

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 184—185 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* text ales şi stabilit, prefață, tabel cronologic, note şi indici de Al. Săndulescu, Edit. Minerva, 1974, p. 49—50.

1 — Duiliu Zamfirescu era în acel timp redactor la ziarul *România liberă* şi unul dintre autorii foiletonului politic, ce apărea în genere nesemnat.

2 — La 19 ianuarie 1884 avusese loc premiera piesei *Prea tîrziu,* scrisă de Duiliu Zamfirescu în colaborare cu Şt. Vellescu, interpretată de mari actori ai vremii, ca C. Nottara, Şt. Iulian, Aristizza Romanescu (cf. *România liberă,* 17 ian. 1884, şi urm. si de asemeni comentariul lui Mihai Gafița in Duiliu Zamfirescu, Opere, ediția de față, voi. IV, *Lydda. Scrisori romane, Teatru,* Edit. Minerva, 1974, p. 635—645).

4

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

I

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* •ed. cit., p. 185.

1 — In calitate de redactor la *România liberă,* Duiliu Zamifirescu încerca s-o ajute pe Elena Miller-Verghy, făcîndu-i publicitate la „pensionul" care, pare^se, ducea lipsă de eleve.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 186.

1 — Se referă la eroul principal din romanul *In fața vieții,* «are se publica in *România liberă* şi care va apărea şi în volum pină la sfîrşitul anului 1884.

2 — Traducerea dramei *Hernani de* V. Hugo era începută de cîțiva ani. Un fragmeot apăruse în *Literatorul* încă din 1882, *p.* 331—350.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Scrisoarea datează din acelaşi an, 1884, fiind semnată cu pseudonimul de la *România liberă,* Don Padil;

2 — Duiliu Zamfirescu se pare că se găsea la Slănic-Moldova in vacanță cu nepoții Elenei Miller-Verghy (Henrietta şi Ştefănică Lupaşcu).

3 — Mărgărita, fiica Elenei Miller-Verghy.

4 — Măria Lupaşcu, viitoarea soție a lui Delavrancea.

5 — Scrisoarea mai conține încă două semnături sub textele proprii ale celorlalți emitenți : *X.Y.Z.* şi *Harry* (adăugat de Dui-

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 _ Se datează 1884, după apariția romanului *In fața vieții.* Rindurile sînt aşternute pe o carte de vizită purtînd numele lui *Duiliu Zamfirescu.*

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 186—187.

1 — Nuvela era *Noapte bună,* publicată în *Convorbiri literare,* XIX, nr. 10, 1 ian. 1886 şi apreciată, cum se vede, de Titu Maiorescu.

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 187-108; in voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., *ip.* 87—89.

1 — Din primăvara lui 1888, Duiliu Zamfirescu se găsea la Roma, ca secretar de legație.

2 — Romanul *Molii* de Ouida, tradus din englezeşte de d-na S., începe să apară în *Democrația* la 1/13 nov. 1889. *Ouida* este pseudonimul scriitoarei franco-engleze *Louise de la Ramme* (1840—1908). Stabilită în Italia, a scris o operă considerabilă, în care e viu mediul şi peisajul Italiei, ca de exemplu, Florența în *Pasquarel* şi *line station hivernale.*

10

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 189.

1 — Căsătoria lui Duiliu Zamfirescu, „secretaire de Legation", cu Henriette Allievi avusese, într-adevăr, loc la 10 martie 1890 (v. şi voi. VII al ediției noastre, p. 623—624). Socrul era senatorul *Antonio Allievi,* persoană foarte influentă în viața politică a Italiei. Era director general al Băncii generale italiene şi preşedinte al Consiliului de administrație al căilor ferate italiene. (Pentru detalii, v. voi. VII, p. 499.)

11

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 189—191.

1 — *Van Dyck* (Anton Van Dijck) (1599—1641), pictor flamand, mare portretist.

12

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată in voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 192—196 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 130—131.

1 — *Giosue Carducci* (1835—1917), cunoscut poet şi critic italian (v. voi. VII, p. 529, nota 5).

2 — Este primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henrietta (1890—1978), căsătorită prima dată Lenguceanu şi a doua oară, Mândrea.

13

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 196.

14

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, Scrisori *inedite,* ^ citi p. 197-198; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 134—135.

15

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite^* ed. cit, p. 198.

1 — Nume de alint al fetiței Henriette. Printre epistolele lui Duiliu Zamfirescu adresate Elenei Miller-Verghy se află şi una scrisă fle el în numele fetiței, Bebuncule, în limba italiană, ca mulțumire pentru un mărțişor :

„Roma, 12 Marzo 1892

Cara Mamitica,

Ho ricevuto l'angiolino che mi hal mandato e ti ringrazio tanto tanto : é molto bellino. Papa mi dice che da noi si chiama «mărțişor»-. L'abbiamo messo alia madonna che mi ha portato pupino da Focşani, perche per momento io gli metto in bocea gli angelí, [sic !] Ma mi dispiace che nen mi hai mandato anche una letterina : papa dice che sei tanto buona e che parli anche abbastanza per non annojarti scrivendomi. La mia mamma, che tu non conosci ancora, ti manda tanti saluți affettosi, e io ti baccio di cuore.

Tua affezionatissima figliuola,

*Bebuncule Zamfiresco" **

2 — Băiatul este viitorul *Al. Duiliu Zamfirescu* (1892—1971) (v. *infra,* p. 516).

* „Dragă Mamitica,

Ara primit îngeraşul pe care mi l-ai trimis şi-ți mulțumesc tare mult : e foarte frumuşel. Tata îmi spune că la noi se numeşte «mărțişor». L-am pus la madona pe care mi-a adus-o *pupino* de la Focşani, fiindcă acum eu îi pun în gură îngerii, [sic !] îmi pare rău însă că nu mi-ai trimis şi o scrisorică : tata spune că eşti atît de bună şi că vorbeşti destul pentru a nu te plictisi scriindu-mi. Mama mea, pe care nu o cunoşti încă, îți trimite cu drag multe salutări, iar eu te sărut din suflet.

Fetița ta foarte iubitoare"

16

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 199—201 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, Cele *mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 187—189.

1 — După ce, în urma „afacerii Văcărescu" (v. voi. VII, p. 513—519), Duiliu Zamfirescu fusese mutat disciplinar la 1 iunie 1892 la Legația română din Atena, la 30 noiembrie 1892 era detaşat la Legația română din Bruxelles, unde va rămâne pînă la 1 octombrie 1894, cînd este readus la Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României,* 1897).

2 — Mărgărita Miller-Verghy, fiica Elenei.

3 — Ştefănică Lupascu, nepot al Elenei Miller-Verghy.

4 — Duiliu Ioanin, prieten de tinerețe al scriitorului. V. corespondența pe care i-a trimis-o Duiliu Zamfirescu, în voi. VII al prezentei ediții.

5 — Al. Duiliu Zamfirescu (v. *supra,* scrisoarea 15, nota 2).

6 — Idda (Schiavoni), fiica soției lui Duiliu Zamfirescu, din prima căsătorie.

7 — V. *supra,* scrisoarea 15, nota 1.

17

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

1 — Scrisoarea se datează după scrisoarea 73 către Titu Maioresou, referindu-se la acelaşi eveniment (v. voi. VII, p. 691, nota 1).

2 — *Constantin Dobreseu-Argeş* (1859—1903), om politic român. A militat împreună cu Vasile M. Kogălniceanu pentru înființarea unei organizații politice a țărănimii, a condus şi a editat mai multe publicații pentru țărani. Duiliu Zamfirescu îl judecă prea sever.

3 — Al. Vlahuță, față de care Duiliu Zamfirescu a avut întotdeauna o atitudine foarte amicală.

1

18

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfireseu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 204—205.

1 — Se efectuau lucrări de sistematizare în centrul capitalei.
2 — E vorba de volumul *Alte orizonturi,* Edit. Carol Miiller, 1894.
3 — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911), poet şi romancier italian, care a încercat să concilieze, în cărțile sale, credința religioasă cu ideile progresului ştiințific.

19

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfireseu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 206—207.

1 — Diplomatul revenise la Roma la 1 octombrie 1894, după mutarea disciplinară la Atena şi Bruxelles, între 1892—1894.
2 — Ministru la Roma era în acel timp *Al. Em. Lahovarțf* (1855—1945).

20

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfireseu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 208—209 ; în voi. Duiliu Zamfireseu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 223—224.

ed. cit., p. 209—212.

1 — „Nu valorează nimic bătăile tale" (ale inimii), vers din poezia *A se stesso (Lui însuşi)* de Leopardi.
2 — „Nesfîrşită zădărnicie a tuturor lucrurilor", ultimul vers din aceeaşi poezie citată în nota precedentă.
3 — Strofă din poezia *Acum,* publicată în volumul *Imnuri păgîne,* 1897. Scriitorul trecea printr-un moment de deprimare, în urma episodului sentimental ca Alisa de Raditz (v. voi. VII, p. 715—716 şi *infra,* scrisoarea 1 către D. C. OUănescu-Ascanio, p. 149).

22

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 212—215 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 243—247.

1 — *Giambologna* zis şi *Jean de Bologne* (1629—1608), sculptor şi arhitect flamand. Capodopera sa *Mercur* se află în muzeul Bargello din Florenţa.

2 — *Donatello* (1386—1466), sculptor italian (v. vol. VII, p. 722, nota 5).

3 — *Luca della Robbia* (1400—1482), sculptor şi ceramist italian (v. vol. VII, p. 722, nota 6).

4 — *Antonio Allievi* ,(1»24—1896) (v. vol. VII, p. 499, nota 2).

5 — *Leonida I-ul* (m. la 480 î.e.n.), eroul de la Thermopyle, cetate pe care o apără contra perşilor.

6 — *Aristide* (c. 540—c. 467 î.e.n.), om politic atenian. Conducător al grupării oligarhice, principal adversar al lui Temlstocle. A participat la bătăliile de la Maraton, Salamina şi Plateea.

7 — *Temistocle (Themistocles) (525'*—460 î.e.n.), om politic şi general atenian. A obţinut victoria de la Salamina (480 î.e.n.) asupra flotei persane.

8 — *Eurybiade,* general spartan, care a participat la bătălia de la Salamina împreună cu Temistocle.

9 — *Max Nordau* (1849—1923), scriitor, sociolog, medic, ziarist de origină izraelită din Ungaria. Autor al operelor *Les Mensonges conventionels de notre civilisation* (1893), *Paradoxes psychologiques* (1887), *Le mal du siècle* (1888), *Dégénérescence* (1893), lucrări în care acuză anumite literaturi moderne de degenerescentă nevropată. Din 1895, Max Nordau a fost unul dintre animatorii mişcării sioniste.

10 — *Sismondi (Simonde Jean Charles Léonard de)* (1773__1842), economist şi istoric francez, originar din Elveţia. A pus bazele economiei politice mic-hurgheze.

l'1 — Duiliu Zamfirescu împărtăşeşte aici o concepţie rasistă, preluată, cu sens opus, de la Max Nordau, citat mai înainte, Toată teoria „popoarelor-bărbaţi" şi a „popoarelor-femei" este, bineînţeles, o eroare pe care scriitorul nostru e tentat s-o ia în serios.

12 — *Fata din Atena* (engl.).

13 — *Alfred Tennyson* (1809—1892), poet englez, reprezentant al liricii victoriene.

14 — *Lytonn (Edward George Bulwer)* (1803—1873), romancier şi om de stat englez, autorul cărţii *Ultimele zile ale Pompeiului* (1884).

23

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite* ed. cit, p. 216—217 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoaşe scrisori,* ed. cit, p. 269—271.

1 — Corect : *contos de reis* — socoteli băneşti (portug.).

2. — Probabil, criticul Mihail Dragomirescu.

3 — Barbu Delavrancea a fost unul dintre preferaţii pensionului condus de Elena Miller-Verghy, unde era chemat să ţină prelegeri de literatură şi filozofie, şi unde se încheia o primă etapă a procesului de formaţie al scriitorului. Aici vine deseori să asculte muzică sau să discute probleme de artă ş de politică. In salonul „Mamiticăi", bursierul timid şi stîngac de altădată are prilejul să infrîngă cerbicia limbilor străine, să-ş pună în valoare aptitudinile ce se conturau din ce în ce ma impetuos. Familia Verghy a contribuit (moral şi material) în bună măsură la plecarea lui Delavrancea la Paris în 1882, în vederea pregătirii tezei de doctorat în drept. De aici îi trimite Elenei Miller-Verghy o bogată şi semnificativă corespondenţă redactată într-un stil ca al operei, stufos, abundent, uneori prolix, reprezentînd un veritabil jurnal psihologic de tip romantic din care izvorăsc mai toate povestirile lui de tinereţe. Autorul e un autoscopic, simţind nevoia confesiei, dar şi a reflecţiei, a comentarului analitic, aplicat propriilor trăiri. El îşi diseacă sentimentele cu minuţia omului de ştiinţă, ale cărui metode pozitive, adoptate de naturalism, încerca să şi le însuşească. Discursul său epistolar conţine toate elementele operei, de la structura psihică a eroului, pînă la ritmul frazei şi la cavalcada epitetelor. Corespondenţa lui Delavrancea adresată Elenei Miller-Verghy este o desăvîrşită oglindă a personalităţii lui tumultuoase, u

rechizitoriu şi o pledoarie, alternînd lirismul şi naturismul cu diatriba şi pamfletul.

Delavrancea, fiind ca şi Duiliu Zamfirescu în cercul de prieteni ai „Mamiticăi", se va căsători cu o nepoată a acesteia, Măria Lupaşcu.

4 — I. *Găvănescul* (1859—?), profesor de psihologie şi pedagogie la Universitatea din Iaşi.

5 — Ultimul roman este *In război*, amintit mai înainte, care începuse să apară în* *Convorbiri literare*, în oct.-dec. 1897.

6 — Al. Duiliu Zamfirescu.

7 — Se referă la intervenţia lui Delavrancea în dezbaterile parlamentare asupra legii învăţămîntului (cf. *Drapelul*, 6 şi 7 febr. 1898).

24

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 218—2119.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost ales membru corespondent al Academiei în 1898, la propunerea lui Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi, după ce fusese respins nu de 4, ci numai de 3 ori, în 1893, 1894 şi 1895. Cel ce se împotrivise mereu fusese eternul inamic D. A. Sturdza. (Pentru detalii, v. voi. VII, p. 505—507 si articolul nostru *Obîrşia unei inimiciţii*, în *Manuscriptum*, 1982, nr. 4(49), p. 137—138.)

25

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 219—220.

1 — Cu atît mai bine (ital.).

26

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 220—221.

1 — *Quo vadis*, roman istoric al scriitorului polonez *H. Sienkiewicz* (1846—1916), publicat în 1894 şi tradus îndată în aproape toate limbile. Acţiunea se petrece în timpul împăratului Nero.

27

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 221.

28

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVI178.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 222.

1 — *Calypso,* nimfă din insula Ogygia, unde se spunea că ar fi naufragiat Odysseus. îndrăgostindu-se de erou, Calypso i-a făgăduit nemurirea, cerîndu-i în schimb să rămînă pururi lîngă ea. Odysseus refuză să se învoiască, dar e totuşi reţinut timp de 7 ani (după o altă variantă — 10 ani) de către Calypso, care, în cele din urmă, la porunca lui Zeus îi dă drumul, lăsîndu-1 să-şi continue călătoria.

2 — *Callisto,* fiica lui Lycaon, regele Arcadiei, era o nimfă care obişnuia s-o însoţească pe Artemis (Diana) la vînătoare. Unindu-se cu Zeus, Callisto a dat naştere unui copil pe nume Arcaş. Fiind urmărită de gelozia Herei (Junonei), Callisto a fost apoi metamorfozată în ursoaică.

3 — *Umberto 1* (1844—1900), rege al Italiei (1878—1900), a fost asasinat de un anarhist.

4 — Sus inima ! (Ital.).

29

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 223.

1 — Căsătorită Slăvescu.

2 — In 1900, în urma unei puternice mişcări naţionaliste, au intervenit în China 8 state, printre care Japonia. Acum are loc, pe teritoriul Chinei, războiul ruso-japonez care se încheie prin ocuparea Manciuriei şi a Coreii de către Japonia. La acest context se referă Duiliu Zamfirescu.

30

B.C.S., Fondul Saint-Georges. CCXCVII/8.

32

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 225—227.

1) — Azilul „Elena Doamna", unde se mutase Elena Miller-Verghy, ca profesoară, în urma închiderii pensionului „nou de domnişoare", care-i crease directoarei, cum reiese din corespondenţa cu Duiliu Zamfirescu, grave dificultăţi financiare.

2 — Revista *Literatură şi artă română,* al cărei director era N. Petraşcu şi unde în 1901—1902 Duiliu Zamfirescu publică romanul *îndreptări.*

33

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată in voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 227—229.

1 — Alexandru Lupaşeu, socrul lui Delavrancea, cumnat cu Elena Miller-Verghy.
2 — Constantin Zamfirescu. care-şi pregătea doctoratul în chimie la Roma.
3 — Viitorul colonel Alexandru Zamfirescu, frate al scriitorului.

34

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 229—230.

1 — Traducerea cărţii lui A. Vlahuţă, *România pitorească.* Versiunea franceză a Mărgăritei Miller-Verghy a apărut în 1903.

35

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVIiI/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 231.

36

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII78.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite.* ed. cit., p. 232.

1 — Soţia lui Duiliu Zamfirescu avea să moară în acelaşi an, la 25 nov78 dec.

37

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 232—233.

1 — Soţia lui A1. Lupaşeu (v. *supra,* scrisoarea 33, nota 1).

38

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCX^VII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 233i—234.

1 — Carte poştală ilustrată reprezentînd un aspect de pe Lago Maggiore. Data o deducem după ştampila poştei.

Către Mărgărita Miller-Verghy P. 75

1

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 238—239.

1 — *Mărgărita Miller-Verghy* (1864—1954), fiica Elenei Miller-Verghy. A studiat la Geneva filozofia şi ştiinţele politice. A fost directoare a Şcolii normale din Cotroceni, Azilul „Elena Doamna". A tradus în franceză poeziile lui Eminescu şl *România pitorească* de A. Vlahuţă. Traducătoare din engleză (*Regele Lear* de Shakespeare), autoare, împreună cu Ecaterina Săndulescu, a lucrării de istorie literară *Evoluţia scrisului feminin în România* (1935). L-a evocat, în culori foarte luminoase, pe Duiliu Zamfirescu în romanul *Blondina,* publicat postum de Emilia St. Milicescu, Edit. Dacia, 1980.

2

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 240—243.

1 — într-adevăr, e o profesie de credinţă surprinzătoare pentru conservatorul Duiliu Zamfirescu şi autorul romanului *Lume nouă şi lume veche,* în care polemiza cu socialismul.

3

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 243—2414.

1 — Al. Duiliu Zamfirescu,

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 244.

1 — Mărgărita Miller-Verghy primise premiul Alina Ştirbey pentru *Carte de lectură pentru şcolile secundare* (cf. *Analele Academiei Române,* 1909—1920, seria II, *Dezbaterile,* voi. 32, p. 169).

S

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisort inedite,* ed. cit., p. 245.

1 — Comedia *Voichiţa* s-a publicat în *Convorbiri literare,* XLVIIiI, nr. 5—8, mai-aug. 1914. Premiera a avut loc la 9 ianuarie 1915.

2 — *Elizabeth Barrett-Browning* (1806—118611), mare poetă engleză. Una dintre cele mai importante din ultimele sale opere este volumul *Sonete traduse din portugheză* (1847). O versiune românească a dat Mărgărita Miller-Verghy: *Sonete portugheze,* Bucureşti, 1915, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

6

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CCXCVII/8.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 246.

Către George D. Mirea P. 82

B.A.R., S $\frac{34}{CXC}$

1 — Probabil, pictorul *George Demetrescu Mirea* (1852—1934).

Către Ecaterina Munteanu P. 83

Publicată în *Ateneu*, nr. 7, 20 iulie 1967, p. 2, de către Ion Ciuchi.

1 — *Ecaterina Munteanu* (1859—1932), născută Mincu, era vară cu Duiliu Zamfirescu. A fost învăţătoare (sau profesoară de franceză ?) la Hoiseşti în jud. Iaşi, unde este şi înmormântată. Avea veleităţi literare şi scriitorul a întreţinut cu ea corespondenţă între 1879—1881, adică în prima lui tinereţe. Se pare că Ecaterina Munteanu i-a servit autorului *Vieţii la ţară* ca model (sau ca unul dintre modele) pentru Tineuţa, cel puţin din punct de vedere onomastic. Tonul scrisorilor, adesea filozofant, este acela din corespondenţa cu Duiliu Ioanin (v. voi. VII).

Publicată în *Ateneu*, loc. cit

1 — Remarcabilă descriere a oraşului şi a atmosferei de provincie, care vor forma tema şi substanţa primelor nuvele ale scriitorului.

Publicată în *Ateneu*, loc. cit.

1 — *Al. Dumas-fiul* (1824—1895), fiul natural al lui *Al. Dumas-tatăl* (1802—1870), romancier, dar mai ales dramaturg post-romantic francez. Devenit celebru prin romanul *La damé aux camélias*, în care ia, urmând pilda romanticilor, apărarea curtezanei, victimă a societăţii. Teatrul său e cu teză, moralizator.

2 — *Sully Prudhomme* (1839'—1907), poet francez academizant, foarte apreciat în epocă.

Către Anton Naum P. 88

B.A.R.. S $\frac{27\ (1)}{LII}$

1 — *Anton Naum* (1829—1917), membru al „Junimii" din 1872, colaborează numai la *Convorbiri literare*, unde a debutat cu traduceri. Membru al Academiei Române din 1893. Ca academician, a căutat să promoveze principiile esteticii junimiste, insistînd cu deosebire asupra purităţii limbii literare. Ca poet, A. Naum este un bucolic, antichizant, eclectic. Una dintre scrierile lui mai însemnate este poemul *Povestea vulpii*, având ca model opera lui Goethe, *Reinecke Fuchs* şi romanul popular francez *Le roman de Renard*.

2 — Scrisoarea, care e o carte de vizită, se datează după anul de apariţie a poemului *Povestea vulpii*.

1

B.A.R., S $\frac{27(1)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *Studii şi documente literare,* Buc, 1931, voi. I, p. 53—64.

1 — *Iacob C. Negruzzi* (1842—1932). Era al doilea fiu al lui Costache Negruzzi. Face studiile în Germania, unde obţine doctoratul în drept. Devine profesor universitar, membru şi preşedinte al Academiei Române. A avut o lungă carieră parlamentară, ca deputat. îndată după întoarcerea de la studii (1863) cunoaşte pe P. P. Carp, Titu Maiorescu, V. Pogor şi Th. Rosetti, împreună cu care a înfiinţat societatea literară „Junimea", din 1868 fiind numit secretar al acesteia. A fost redactor şi apoi director al revistei *Convorbiri literare* de la 1 martie 1867 pînă în 1895, cînd predă conducerea noii generaţii. A făcut mari sacrificii materiale pentru a putea asigura apariţia revistei şi s-a dovedit un sprijinitor activ al literaturii române, atît prin încurajarea tinerelor talente, cît şi prin atragerea scriitorilor din toate provinciile locuite de români. în calitatea sa de secretar al societăţii şi de redactor al revistei, a avut posibilitatea de a-i cunoaşte bine pe toţi junimiştii, precum şi desfăşurarea şedinţelor „Junimii", despre care a dat o importantă lucrare memorialistică, *Amintiri din „Junimea",* scrisă cu începere din 1889 şi apărută abia peste trei decenii. I. C. Negruzzi a fost unul dintre cei mai devotaţi membri ai celebrei societăţi literare ieşene, susţinând rolul covîrşitor al frumosului în desăvârşirea educaţiei şi afirmînd necesitatea dezvoltării conştiinţei naţionale prin îngrijirea „izvorului naţional" in literatură, prin culegerea folclorului şi prin cultivarea limbii populare. Rolul lui în promovarea marilor valori ale literaturii române la *Convorbiri literare* şi în orientarea gustului literar al vremii a fost şi continuă să fie amplu demonstrat de ediţia de *Scrieri,* îngrijită de Andrei Nestorescu şi Nicolae Mecu, din care au apărut 2 volume la Editura Minerva (1980, 1983), Ca scriitor, a publicat poezii, proză (voi. *Copii de pe natură,* 1874, romanul *Minai Vereanu,* 1874, însemnări de călătorie), piese de teatru (*Amor şi nebunie,* 1870, *O alegere la senat,* 1678), traduceri din Schiller. A purtat o bogată corespondenţă cu numeroşi scriitori ai epocii, printre care şi Duiliu Zamfirescu, pe care 1-a apreciat în calitate de constant colaborator al *Convorbirilor* încă de la debutul acestuia, dar şi de prieten mai tânăr. L-a sprijinit cu ocazia alegerii ca membru corespondent şi apoi ca membru titular al Academiei, şi nu o dată a fost primul cititor al poeziilor şi romanelor diplomatului de la Roma, transmiţîndu-i şi primele impresii de lectură. Sub raportul valorii literare şi ca jurnal de creaţie, corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu adresată lui I. C. Negruzzi se situează în apropierea aceleia purtată cu Titu Maiorescu.

2 — *Teclu,* asociat al firmei Socec, unde se tipăreau *Convorbirile literare.*

3 — *Nicolae Petraşcu* (v. *infra,* p. 457).

4 — A. Costin, pseudonim al lui N. Petraşcu.

5 — E vorba de volumul lui Duiliu Zamfirescu, *Novele,* apărut la Edit. Socec în 1886, înainte de luna mai, când autorul pleacă ân Italia, ca secretar de legaţie.

6 — *Măria Negruzzi,* soţia lui Iacob Negruzzi, era soră cu Ana Maiorescu (născută Rosetti), încît cei doi fruntaşi junimişti deveniseră cumnaţi.

B.A.R.. S $\frac{27}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.,* p. 55—57 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 60—621

1 — In acel „palazzo" era sediul Legaţiei române din Roma.

2 — *Ion C. Brătianu,* marele om politic liberal, care guvernase între 1876—1888, ca prim-ministru (v. şi voi. VII al ediţiei noastre, p. 499, nota 3).

3 — Este una din primele impresii ale scriitorului din „Roma antiqua", față de care va fi mereu sensibil.

4 — Nuvela *Străbunii noștri,* publicată în *Convorbiri literare,* XXI, nr. 10—11, ian.-febr. 1888, deci înainte de plecarea autorului în Italia.

5 — *August (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus),* primul împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.). Nepot și fiu adoptiv al lui Cezar. Creator, alături de Antonius și Lepidus al celui de-al doilea triumvirat (43 î.e.n.). După bătălia de la Actium (31 î.e.n.), a devenit unicul stăpîn al Imperiului roman. August a promovat științele și artele, înconjurîndu-se de cei mai iluștri poeți ai timpului.

6 — *Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus),* împărat roman (54—68). A instituit o guvernare autoritară și crudă în timpul domniei lui, un uriaș incendiu a mistuit Roma (64). Bănuit de acest fapt, Nero a dat vina pe primii creștini începînd persecuția împotriva lor.

7 — *Caligula (Caius Iulius Germanicus),* împărat roman (37—41). Proverbial prin cruzimea și extravaganța hotărîrilor sale. A fost asasinat de pretorieni.

8 — *Claudiu I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus),* împărat roman (41—54).

9 — *Elogabal* sau *Heliogabal (Marcus Aurelius Antonius),* împărat roman (218—222).

10 — *Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antoninus)* (121—180), împărat (161—180) și filozof roman.

11 — *Traian (Marcus Ulpius Traianus),* împărat roman (98—117). Fiu adoptiv al lui Nerva și asociat la domnie de către acesta (din 97), a fost primul împărat de origine neitalică. Organizator energic al vieții militare și civile a imperiului, a învins în două campanii (101—102 și 105—106) pe daci și a transformat cea mai mare parte a Daciei în provincie romană, colonizînd-o cu elemente romane și romanizate. In amintirea acestei victorii a ridicat la Adamclisi (109) „Tropaeum Traiani" și la Roma „Columna lui Traian" (113). In timpul său, Imperiul roman a cunoscut maxima sa întindere teritorială.

12 — *Cicero, Marcus Tullius* (106—43 î.e.n.), om politic, orator, filozof și scriitor roman. Discursurile sale politice *(Catilinarele, Filipicele),* pledoariile juridice, tratatele de retorică și de stil au ridicat la un înalt nivel proza și elocința latină.

3

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.,* p. 57—60.

1 — Se referă la anii cînd a fost redactor și a colaborat la ziarul *România liberă* (1881—1884).

2 — A. Vlahuță, *La vitrina fotografiei „Mandi",* în *România liberă,* XIII, nr. 3451, 19 martie 1889, p. 2—3.

3 — Cunoscuta operă *Bărbierul din Sevilla* de compozitorul italian Giacchino Rossini (1792—1868).

4 — Piesă în genul romanțios al timpului.

5 — *Christoph Willibald Gluck* (1714—1787), compozitor german, autor al operelor *Orfeu, Alcesta, Paris și Elena, Ifigenia în Aulida, Ifigenia în Taurida, Armida.*

6 — La 30 martie 1889 cade guvernul junimist Th. Rosetti, din care făceau parte P. P. Carp (Externe) și Titu Maiorescu (Instrucțiunea publică), fiind înlocuit cu un guvern liberal-conservator, în frunte cu Lascăr Catargiu. I. C. Negruzzi făcea, firește, politică junimistă.

7 — Mai tîrziu își va schimba părerea ; cînd se întoarce in țară, în 1906, Duiliu Zamfirescu se înscrie în partidul conservator, iar în 1918 în partidul poporului al generalului Averescu, fiind deputat de Putna, ministru de Externe și președinte al Camerei deputaților.

8 — *Dioclețian (Caius Aurelius Valerius Diocletianus),* împărat roman (284—305). Prin reformele sale a pus bazele sistemului politico-administrativ al dominatului. A abdicat în 305 și s-a retras în Dalmația la Spalatum (azi Split), unde a murit în 316.

9 — *De la Villa Tusculana,* publicată în *Convorbiri literare,* XXII, nr. 2, mai 1889.

10 — *Giosu'e Carducci (v. supra,* scrisoarea 12 către Elena Miller-Verghy, nota 1).

11 — Duiliu Zamfirescu a tradus din volumul *Odi barbare* de G. Carducci poeziile *Preludiu, Fantezia, La izvoarele Cli-*

r

tumno, ultima apărută in *Ateneul român* I 15 sent 1894 p. 671—878.

B.4.R.. S •?7(4) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, op. cit., p. 60—62.

1 — Intre 5—11 aprilie 1889, soții Maiorescu fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu îi însoțise tot timpul.

2 — *Ana Maiorescu* (v. voi. VII, p. 585) traducea in acel timp romanul *Lascăr Viorescu* de W. von Kotzebue, oare s-a publicat mai întîi în *Convorbiri literare,* între 1887—1889.

3 — Se pare că I. C. Negruzzi era cam bolnăvicios și nu mai puțin ipohondru.

4 — Nu putea fi decît romanul *Lume nouă și lume veche,* publicat în *Convorbiri literare,* în 1891—1892.

5 — Nuvela *Alessio,* publicată în *Convorbiri literare,* XXIII, nr. 7, oct. 1889, p. 529—547.

6 — E vorba de volumul *Novele* al lui Duiliu Zamfirescu, apărut în 1888, înainte de plecarea autorului în Italia.

B.A.R.. S 27 (5) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, op. *cit.,* p. 62—63 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori.* ed. cit., p. 115—116.

1 — *Lume nouă și lume veche* (v. *supra,* nota 4).

2 — Duiliu Zamfirescu se va căsători la 10 martie 1890 cu Henriette Allievi (v. și voi. VII, p. 628—624).

B.A.R., S 27 (6) / LII

A fost publicată in I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, op. *cit.,* p. 63—64 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 116—117.

1 — Duiliu Zamfirescu greșește; parabola cu cele 7 vaci grase și 7 slabe e a regelui egiptean Faraon din Vechiul *Testament.*

2 — Regăsim aici una dintre paginile de impresii ale călătorului Duiliu Zamfirescu, bun observator de oameni și de locuri.

3 — *Dottor Antonio,* roman celebru în epocă, de scriitorul italian *Giuseppe Ruffini* (1807—1881).

B.A.R., S 27 (7) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.,* p. 64.

1 — Romanul este *Lume nouă și lume veche.*

2 — Poeziile par să fie *Iulie* și *August,* publicate în *Convorbiri literare,* XXIV, nr. 3, iunie 1890 (v. și comentariul lui Mihai

Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere,* I. Poezii, Edit. Minerva, 1970, p. 463, ediție în care se înscrie și volumul de față).

3 — *Giacomo Leopardi* (1798—1837), marele poet italian (v. voi. VII, p. 607—608). Duiliu Zamfirescu a tradus câteva poezii din opera lui Leopardi, care vor fi publicate în *Convorbiri literare* și *Ateneul român* (v. voi. VII, p. 621).

4 — 1. C. Negruzzi îi răspunde la 12/24 mai 1890 (e prima scrisoare care se păstrează), confirmând primirea poeziilor și a unei „bucăți în proză", care ar putea fi nuvela *Singurătate,* publicată în *Convorbiri literare,* XXIV, nr. 5, aug. 1890, și dînd relații interesante despre T. Maiorescu, tot mai îndepărtat de literatură din cauza ocupațiilor lui publice, despre Caragiale, căruia tocmai i se jucase *Năpasta,* despre cei de la *Revista nouă,* despre Delavrancea, a cărui nuvelistică n-o aprecia, ca și alți junimiști, în frunte cu Maiorescu.

București, 12/24 mai 1890

Iubite d-le Zamfirescu!

îți mulțumesc de mii de ori pentru amabilitatea și celeritatea cu care ai răspuns la apelul meu. Am primit atît poeziile cît și bucata de proză ce mi-ai trimes și le voi tipări cît mai curînd împărțindu-mi materia ce am pe cele 5 numere viitoare care urmează. Nu toți la care m-am adresat au fost tot atît de prompți în răspunsul lor și de aceea te rog încă dacă mai ai cîte ceva uitat prin saltare să-mi trimiți fără zăbavă.

Aici e secetă literară deplină și ou toate ploile care ne inundă cîmpiile și amenință să ne strice o recoltă ce se arăta din cele mai îmbelșugate, în literatură nici [...] * să ploaie. Maiorescu pledează și pledează — lucru ce i-o fi aducând destul cîștig material, însă care-1 împiedică absolut de la orice lucrare literară de orice natură. Caragiale se odihnește pe laurii ce trebuie să cîștige cu *Năpasta,* dar pe care publicul nu i-a hărăzit. Acei de la *Revista nouă* merg și ei înainte : Gion, Bianu, Speranță etc, deși, de o bucată de vreme, fără plată, nemaifiind de unde. De aceea văd că Vlahuță a încetat de a mai colabora acolo. Cît despre De la Vrancea, el [...] ** face în

* Text indescifrabil.
** Text indescifrabil.

discursuri violente și indignate contra guvernului care trădează țara străinilor, fură banii publici, se compune numai din escroci, tâlhari, ucigași etc. Parcă — cel puțin eu unul — prefer această proză dezlînată pe la întruniri, înaintea acelei a novelelor lui. Cel puțin mai posibil mi-a părea a fi ceea ce afirmă în discursurile sale politice decît ceea ce vrea să ne facă să credem că poate exista în novelele sale. Academia Română continuă a dormi somnul ei cel liniștit și numai din vreme în vreme, când e vreo mică ceartă intre doi membri, se scutură ceva din letargia ei. Iată mișcarea literară din țară !

Eu socot * la începutul vacanțelor să mă duc întâi pe vreo lună la moșioara părintească, și mai târziu abia să mă răped în țări străine. Este posibil ca în peregrinările ce voi întreprinde să ating și Italia septentrională dar a mă coborî ceva mai jos va fi cu neputință din cauza căldurilor.

Nu cumva te vei găsi prin luna august al nostru în Helveția undeva? Aș avea mare plăcere să te întâlnesc.

Amic foarte devotat,

I. C. *Negruzzi,*

șezător cu propria sa casă, strada Romană, 57 bis".

B.C.S., Ms. 13.181.

B.A.R., S $\frac{27\ (8)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, op. *cit,* p. 65.

1 — V. *supra,* nota 3.
2 — Referire la aprecierile negative ale lui I. C. Negruzzi din scrisoarea de mai sus (12/24 mai ,1890).

* Lecțiune incertă.

3 — într-adevăr, Delavrancea va ajunge ministru peste 20 de ani, în 1910. Dar, în cele din urmă, şi Duiliu, care se ţinea acum la distanţă de politică.

B.A.R., S $\frac{27\ (9)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.*, p. 66—67.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — *Tacit (Publius Cornelius Tacitus)* (55—120), istoric şi om politic roman. A fost unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai istoriografiei romane. Dintre lucrările sale, cele mai importante sînt *Istoriile* (în 12 cărţi) şi *Analele* (în 8 cărţi, păstrate fragmentar).

3. — *Pliniu cel tînăr (Caius Plinius Cecilius Secundus)* <62—125), scriitor roman (v. voi. VII, p. 573, nota 4).

4 — *Edward Gibbon* (1737—1794), istoric englez (v. voi. VII, p. 607, nota 2).

5 — Senatorul Antonio Allievi.

6 — *W. Frbhner* (1835—19?5), arheolog german, autorul unei lucrări asupra *Columnei lui Traian* (10721—18741).

7 — E probabil *Seara zilei de sărbătoare,* care se va publica în *Convorbiri literare,* XXIV, nr. 12, martie 1891.

8 — *Cintecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia :* se va publica în *Convorbiri literare,* XXVI, nr. 12, aprilie 1893.

9 — *Ginestra, sau floarea pustiului.* N-a apărut în *Convorbiri literare.*

10 — Versuri din poezia *Canto notturno di un pastore errante dell' Asia (Cintecul nocturn al unui păstor pribeag din Asia).* Ele fac parte din fragmentul următor :

E tu certo comprendi
II perche delle cose, e vedi il frutto

10

B.A.R., S $\frac{27(10)}{LII}$

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 67—68.

1 — *Leon Negruzzi* (1840—1890), scriitor, frate mai mare al lui Iacob Negruzzi. Membru al societăţii „Junimea", şi-a publicat toate scrierile, modeste, în *Convorbiri literare.*

2 — La aceste rînduri de condoleanţe, răspunde I. C. Negruzzi cu o lungă scrisoare din 27/8 nov. 1890, unde aflăm date despre familia greu încercată a scriitorului junimist, despre sănătatea lui precară şi, foarte important, despre activitatea *Convorbirilor literare* (publicarea studiului *Eminescu* de N. Petraşcu) şi despre *Amintiri din „Junimea",* scrierea lui memorialistică, redactată la acea dată.

„Bucureşti, 27/8 nov. 1890

Iubite d-le Zamfirescu,

Intorcindu-mă dintr-o lungă călătorie am găsit pe biuroul meu o scrisorică ce mi-ai fost trimis încă din timpul cînd ai

I

aflat de moartea fratelui meu Leon şi la care nu ţi-am răspuns pînă în ziua de astăzi. Dar am fost şi necăjit de cînd nu ne-am văzut şi păn-acuma !

Astă-vară voiam să plec în vacanţe, în străinătate, dîndu-mi cuvântul să merg împreună cu Maiorescu pe unde va hotărî el să meargă. înainte de a pleca m-am dus însă la Iaşi să văd pe frate-tmeu Leon, care fusese operat de Belrath la Viena, şi să mă bucur de reînsănătoşirea lui — căci după toate ştirile primite operaţia reuşise pe deplin. Cînd însă am dat ochi cu frate-meu. care mă aştepta la gară, aşa mi s-a strâns inima, cum nu pot spune. întîia vedere m-a convins că e un om pierdut, şi n-am mai plecat. M-ain dus cu dînsul la ţară, unde după 3 săptămâni a şi murit, lăsând mare jale şi durere în urmă. Peste alte cîteva săptămâni, a murit şi frate-meu mai mic Gheorghe, tot acolo la ţară, unde şi el venise să se îndrepteze... Eu, mâhnit pînă la suflet, am pierdut somnul cu desăvârşire, aşa incât, după regularea provizorie a câtorva trebi de familie, am trebuit să plec în străinătate. La început schimbarea m-a mai liniştit, dar în curând neastâmpărul şi insomniile mi-au revenit cu mai mare furie. Am fost prin Austria, prin Helveţia, prin Francia şi la Paris mergîndu-mi rău de tot, am hotărît să consult pe faimosul Charcot ; dar nici acesta şi nici unul din asistenţii lui nu erau vizibili ; ei fugise în vacanţe care încotro. Atunci, în lipsă de altă idee, mi-a venit aceea de a mă răpezi la Riola [?] lîngă Bologna şi a consulta pe bătrânul conte Mattei. Aşa am şi făcut şi bine md-a priit: cu granulele lui imperceptibile m-a liniştit tot mai mult şi după luni de zile de agitaţie mi^a dat somnul, slavă Domnului, îndărăt. M-am dus la Mattei fără încredere, fără convingere, şi totuşi!... iată că mi-a priit peste toate aşteptările, aşa încît am reînceput a mă îngraşă şi a avea mină bună. Şi era de nevoie, căci acum aim nu numai *Convorbirile* de păzit ca mai înainte, ci vreo opt copii minori... Dar să lăsăm necazurile mele şi fiindcă am pomenit de *Convorbiri:* nu este natural să mă informez în ce stare se găseşte romanul pe care l-ai început şi care, pe cit l-am auzit, pe mine mă interesează foarte ? Merge el înainte, stă el pe loc, sau (ferească Dumnezeu) dă el înapoi ? Nu mai ştiu nimic. Petraşcu începe a-şi publica cu numărul din 1 noiemvrie studiile sale asupra lui Eminescu, studii în tot cazul interesante, căci sunt bazate pe observaţii multiple, fine şi cîteodată chiar adinei. Vom vedea cum îţi vor plăcea. Eu am sfîrşit *Amintirile* mele din „Junimea", care s-au lungit mai mult decît credeam şi au format sau vor forma un întreg volum, cînd se vor publica vreodată. Acum gîndesc deodată să pregătesc pentru publicare scrisori de ale lui Alecsandri şi mici scrieri inedite ; poate şi scrisori de ale lui Eminescu. Altfel, literatura ca totdeauna boleşte la noi.

Am să te mai rog să-mi faci un mic serviciu personal. La mine la ţară se găseau, printre nişte tablouri vechi pe care tatăl meu le dobândise nu ştiu de unde ân tinereţele sale, sau poate le găsise la tatăl său, şi două portrete din şcoala flamandă sau germană : o babă ş-un moşneag. Într-un an ivindu-se pe neaşteptate ploşniţe, toată casa a trebuit răzăluită şi curăţită din nou, în vremea aceasta tablourile au stat surgunite într-o florărie rău acoperită şi umedă. Atunci multe din ele, între care baba şi moşneagul, s-au stricat foarte mult. Aducîndu-le la Bucureşti, Lecomte de Nouy le-a găsit foarte interesante, zicînd că ar putea fi sau originale de maiştri însemnaţi, sau copii din vremi vechi de pe tablouri de valoare, sau de pe părţi de tablouri şi că ar trebui negreşit reparate. El mi-a adaos că reparatori care ştiu să *retoileze* adică să întindă pînzele vechi pe alte pînze nouă, apoi să repareze stricăciunile, se găsesc cu [sic] mulţime şi foarte abili în mai toate oraşele mari din Italia. Aceştia pentru tablouri ca acestea de 45 om. lungime şi 32 lărgime ar lua cîte 20—30 franci şi ar repara admirabil, numai că trebuie găsiţi... că ar fi păcat să las aceste tablouri aşa etc.

Acum rugămintea ce ţi-o fac este să iei informaţii la Roma de s-ar putea găsi vreun asemenea bun cîrpaci acolo, în care ai avea încredere că nu ţi-ar face vreo înşălătorie, d. ex. : să-ţi schimbe tablourile să ţi le copieze şi să păstreze originalele etc.,. şi dacă un asemenea meremet nu ar fi din cale-afară costisitor,, adică să nu coste căptuşeala mai mult decît faţa, şi, găsind aşa ceva, să-mi dai de ştire. în acest caz, uşor mi-ar fi să-ţi adresez într-un chip sau altul tablourile spre a fi remise pictorului reparator.

Aştept pe lîngă răspunsul la această întrebare şi ştiri despre lucrările d-tale literare, la care căsătoria, sperez, mai mult te va fi îndemnat. Negreşit că mai presus de toate încă este dorinţa

mea de a te şti fericit in căsnicie şi părinte de familie cu copilaşul iubit în braţe.

Ca totdeauna al d-tale amic foarte devotat,

I. C. Negruzzi
Str. Română, 57"

B.C.S., Ms. 13.182.

11

B.A.R., S $\frac{37(11)}{LII}$

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 68—69.

1 — Scrisoarea de mai sus, din 37/8 nov. 1890.

2 — Romanul e *Lume nouă şi lume veche,* care va începe •să se publice in *Convorbiri literare* în 1891.

3 — Lucrarea lui N. Petraşcu este studiul *Mihail Eminescu,* publicat în *Convorbiri literare* între 1 nov. 1890 şi 1 nov. 1891.

4 — Primul capitol din scrierea memorialistică a lui I. C. Negruzzi a apărut sub titlul *înfiinţarea societăţii „Junimea"* (cap. I •din volumul, inedit pe atunci, *Amintiri din „Junimea")* în *Convorbiri literare,* XXV, nr. 11—12, 1 mart. 1892, p. 865—874.

5 — Scrisori inedite ale lui V. Alecsandri şi M. Eminescu •s-au publicat în *Convorbiri literare* în 1892 şi 1896.

6 — „încercarea de roman" este *Lume nouă şi lume veche* şi va apărea în volum nu la Socec, ci la Edit. Carol Muller, abia în 1895.

7 — Publicată în *România liberă,* VI, nr. 1549, 20 aug. 1882.

12

B.A.R., S $\frac{27\ (12)}{LII}$

* ' A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 69—70.

1 _ V. *supra,* nota 2. V. şi răspunsul din 6/18 dec. 1890 al ^ lui I. C. Negruzzi, care urmează.

„Bucureşti, 6/18 dec. 1890

Iubite d-le Zamfirescu,

Abia astăzi, în ziua Sfîntului Nicolae, găsesc două minute ca să-ţi scriu aceste cîteva rînduri pentru a-ţi mulţumi din inimă pentru manuscriptul ce mi-ai trimes spre îmbogăţirea *Convorbirilor literare.* Dar ce să fac? Dimineaţa, curs la facultate, peste zi Cameră, sara întruniri sau consiliuri de administraţie, permanent etc., cînd să mai găsească un biet om un moment liber? Care va fi momentul cînd voi începe publicarea *Lumii vechi şi nouă ?* Cu neputinţă a-1 fixa în acest moment. In scrisoarea mea viitoare ţi-1 voi comunica cu siguranţă. Dar, sperez, curînd. Ce să-mi trimiţi de casă nouă? Pentru nevastă-mea şi pentru mine, darul cel mai plăcut: portretul tinerei domnişoare Zamfirescu, fie blondă, fie brună. Despre tablourile mele stau încă pe gînduri dacă nu e mai nimerit să le trimit la Paris unde am mai degrabă ocazie şi n-atn grija retrimiterii. Ce zici de studiul Iui Petraşcu ?

Complimente de la amicul devotat,

I. C. Negruzzi

Un neamţ * care scrie istoria literaturii române m-a întrebat cînd te-ai născut???"

B.C.S., Ms. 12.354.

* Rudow (n. I.C.N.).

13

B.A.R., S $\frac{27(13)}{LII}$

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 70—71 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 131-^132.

1 — „Manuscriptul" este romanul *Lume nouă şi lume veche*, despre a cărui lectură îl informează I. C. Negruzzi în scrisoarea din 4/16 febr. 1891, pe care o reproducem mai jos. Tot acolo, schiţarea unei prime intenţii de a se retrage de la conducerea *Convorbirilor*. Va reveni şi mai stăruitor în scrisoarea din 19 febr. 1891 (v. infra).

2 — *luliu al II-lea (Giuliano della Rovere)*, papă între 1503—1513. A sprijinit artele şi în special pe Rafael, Michelangelo, Bramante.

„Bucureşti, 4/16 febr. 1891

Iubite d-le Zamfirescu,

îmi propusesem să cetesc în vacanţe romanul d-tale şi l-am şi început cu mare interes. Dar ce se întîmplă ?

Vine pe capul meu în vizită un vechi amic de şcoală ce nu văzusem de 29 de ani : d-nul şi d-na Gaullieur, care au fost 18 zile la mine în gazdă luîndu-mi tot timpul vacanţelor, de dimineaţă pînă la miezul nopţii, aşa încît spre părerea mea de rău am trebuit să întrerup cetirea. (Este acelaşi Gaullieur care a publicat în *Journal de Genève* corespondenţa din Bucureşti reprodusă de *L'Indépendance roumaine* din 3/5 ianuarie.) Abia plecaţi oaspeţii mei, au reînceput Camera, Academia, Consiliul permanent, Universitatea etc., etc., cu toate mizeriile şi răpirea timpului. Voi căuta totuşi să cetesc romanul de-a întregul şi în tot cazul voi începe cu el anul XXV al *Convorbirilor* .- 1 aprilie 1891. Fi-va acel an şi ultimul — nu ştiu încă, dar se prea poate — numai dacă aş găsi un succesor cu destulă tragere de inimă pentru a duce mai departe această treabă.

Pînă la viitoarea mai lungă scrisoare te string de mînă ca sincer şi devotat amic,

/. C. *Negruzzi*"

B.C.S.. Ms. 12.353.

14

B.A.R., S $\frac{27\ (14)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 71—72 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 132—1B4.

1 — Revista *Convorbiri literare* a început să apară în 1867, deci în 1892 împlinea 25 de ani de existenţă. Cu această ocazie, s-a publicat un număr jubiliar.

2 — *V. A. Urechiă (1834—1001)*, istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române.

3 — B. Ştefănescu-Delavrancea.

4 — *Elie Baiean* (1845—?), cunoscut ca scriitor umorist mai ales prin satira *Părintele Pafnutie de la mănăstirea Putna.*

5 — *Anton Lupu Antonescu* (1859—1937), profesor şi autor de manuale didactice, publicist şi scriitor.

6 — *I. Găvănescul* (v. *supra*, scrisoarea 23 către Elena Miller-Verghy, nota 4).

7 — *Scipione Bădescu* (1847—1904), ziarist, poet şi culegător de folclor, membru al „Junimii" şi colaborator la *Convorbiri literare*. Coleg la ziarul *Timpul* cu M. Eminescu.

8 — *Carol Scrob* (1856—1913), poet, colaborator la *Literatorul.*

9 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu venea ca răspuns la o scrisoare a lui I. C. Negruzzi din 10 febr. 1891, pe care o reproducem mai jos, în care directorul *Convorbirilor* îşi informa prietenul de la Roma despre situaţia politică din ţară, dar şi

despre jubileul de 25 de ani al revistei şi intenţia sa de a se retrage. El va mai continua totuşi să conducă publicaţia junimistă pînă în 1893, şi apoi împreună cu un comitet pînă în 1895, când predă întreaga răspundere tinerei generaţii (v. şi voi. VII, p. 538, nota 3).

„Bucureşti, 19 febr. 1891

Iubite d-le Zamfirescu,

Vei fi ştiut că suntem iarăş în plină criză ministerială de câteva zile. O intrigă a lui Florescu la Senat a produs situaţia şi acum generalul întâmpină cele mai mari dificultăţi întru compunerea unui cabinet; toţi oamenii ceva mai de seamă refuză să formeze cabinetul cu el. Înainte de criză însă am luat informaţiuni la Ministeriul de Externe de la o persoană foarte competentă, dacă este ceva adevărat în privinţa celor ce mi-ai scris şi am aflat că ai fost foarte rău informat. Se vede din contra că, departe de a voi ministrul să se despartă de d-ta, el se gîndea la o înaintare. Deodată a înaintat pe Mavrodi care este la Bucureşti, ca prim-secretar la Viena şi nu ştia că sunteţi din aceeaşi proimoţiune amândoi. M-aş fi şi mirat foarte mult să fie altfel. Precum vezi, de la retragera lui Ioan Brătianu, personalul diplomatic n-a fost supus nici unei schimbări, afară de cazul cînd este o vacanţă. Singurul revocat a fost ataşatul Radu Văcărescu de la Viena şi, da ! era de ce !

Vei afla prin jurnale cum se va sfîrşi criza. Să dea Dumnezeu bine ! Maiorescu este încântat de scă/parea lui.

La 1 aprilie se începe anul XXV al *Convorbirilor,* pe care voiam să-1 serbăm toţi câţi suntem junimişti, literari, ba chiar şi politici, cu un banchet la Iaşi. Iar cînd se va sfîrşi şi al 25-lea an stau pe gânduri dacă trebuie să mai urmez sau dacă este mai bine să fac o retragere onorabilă.

Aici trebuie să mă sfătuiască amicii mei.

Amic sincer * devotat

I. *C. Negruzzi*

Tablourile mele trimise la Paris s-au constatat că nu fac parale."

B.C.S., Ms. 11.890.

Lecţiune incertă.

15

B.A.R., S $\frac{27\ (15).}{LII}$

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.,* p. 73—74.

1 — Romanul *Lume nouă şi lume veche.*

2 — Aluzie la *Luigi Cazzavillan* (1852—1902), fondatorul şi proprietarul de atunci al ziarului *Universul.*

3____Alegeri organizate de guvernul I. Em. Floresou—Lascăr Catargiu—Vernescu, instalat la 20 febr. 1991 ; Titu Maiorescu nu mai fusese ales deputat, şi, după cum se vede, nici I. C. Negruzzi.

4____p.p. Carp (1837—1918), cunoscut om politic junimist (v. voi. VII, p. 509, nota 4).

16

B.A.R., S $\frac{27\ (16)}{LII}$

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit,* p. 74_75 ; in voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 139—140.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

? — Lascăr *Catargiu* (18(23—'1899), cunoscut om politic, şef al partidului conservator.

3____JV. *Pruncu* (1845—1888), poet, colaborator al *Convorbirilor literare.*

4 _ *i.. Mincu* (18521—1912), cunoscut arhitect, unchi al lui Duiliu Zamfirescu, din partea mamei (v. şi voi. VII, p. 602, nota 6).

5 — Remarcabilă pagină de autodefinire a poetului Duiliu Zamfirescu în permanentă căutare a frumosului, inclusiv a celui feminin...

17

Arhivele Statului, Colecția scriitori români, Fond. Iacob C. Negruzzi, Doc. 4.

1 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză (v. voi. VII, p. 5113, nota 2).

18

B.A.R., S 27(17) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, op. *cit.,* p. 75—77.

•1 — Din păcate, scrisoarea lui I. C. Negruzzi nu s-a păstrat.

2 — Aluzie la faptul că Duiliu Zamfirescu ar fi trimis corespondențe din Veneția, semnate Loredano, în legătură eu"faimoasa „afacere Văcărescu". (Pentru întregul ei istoric, v. voi. VII, p. 5131—5190

3 — Ministru la Roma venise C. Esarcu (v. voi. VII, p. 505, notele 5, 6).

4 — E vorba de studiul despre Tolstoi, rămas neîncheiat ca şi cel despre C. Dobrogeanu-Gherea. A apărut în *Convorbiri literare,* XXVI, nr. 4, 6, 7, 1892.

5 — Se referă la nuvela O *vînătoare de vulpe în Campania romană,* publicată în *Convorbiri literare,* XXVI, nr. 11—12, martie 1892. Număr jubiliar pentru împlinirea a 25 de ani ai revistei.

19

B.A.R., S 27(18) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaş, op. cit., p. 77—78.

1 — Băiatul este *Al. Duiliu Zamfirescu* (v. *infra,* p. 516).

2 — Titu Maiorescu, *Asupra personalității și impersonalității poetului,* în *Convorbiri literare,* XXV, nr. 11—12, 1 mart. 1892, p. 885—894.

3 — V. *supra,* scrisoarea 11, nota 4.

4 — *Talleyrand-Perigord* (Charles Maurice de — prinț de Benevent) (1754—1838), diplomat şi om politic francez. Ministru de Externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului şi Restaurației. Autor al unor celebre *Memorii.*

5 — P. P. *Carp* (v. *supra,* scrisoarea 15, nota 4).

6 — *Vasile Pogor* (1833—1906), scriitor şi traducător, unul dintre întemeietorii „Junimii", ale cărei şedințe au avut loc vreme îndelungată în propria-i casă. A luat parte activă la „prelecțiunile populare". Pînă în 1871 a fost proprietarul tipografiei în care s-au tipărit *Convorbirile literare.* V. Pogor este cel dintîi traducător român al lui Baudelaire şi al nuvelelor lui E. A. Poe.

7 _ *Theodor Rosetti* (18G7—-1923), om politic junimist (v. voi. VII, p. 679, nota 6).

8 — Urarea lui Duiliu Zamfirescu din 1892 a fost profetică. In 1927 s-au serbat, în prezența lui I. C. Negruzzi, 60 de ani de la întemeierea revistei *Convorbiri literare.*

9 _ *Borghese,* ilustră familie romană ; unul dintre membrii ei a fost papa Paul V (1605), un altul, Camilio Borghese, s-a căsătorit cu Paolina Bonaparte, sora lui Napoleon Bonaparte.

10 — V. *supra,* scrisoarea 18, nota 4.

20

B.A.R., S 27(41) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, op. *cit.*, p. 78.

1 — Scrisoarea datează probabil din 1891—1892, cînd soții Negruzzi vizitează Italia.

2 — Probabil *L'Indépendance roumaine,* care apărea din 18179.

3 — *Lupta,* ziar politic și literar, apărut între 1884—1895, întemeiat de G. Panu.

21

B.A.R., S 27(19) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu si Gh. Cardas, op. *cit.*, p. 79—80.

1 — Mutările la Atena și la Bruxelles au fost ca urmare a „afacerii Văcărescu" (v. voi. VII, p. 6H3—619).

2 — S-ar putea să fie *Viața la țară.*

3 — *Revista Contimporană* a apărut la București între 1873—1876, condusă de un grup de publiciști în frunte cu P. Grădișteanu, V. A. Urechiă și Anghel Demetriescu. Poetul reprezentativ al revistei este M. Zamphirescu. *Revista Contimporană* s-a aflat într-o permanentă polemică, de la primele numere, cu *Convorbiri literare,* în urma celebrului articol maiorescian *Beția de cuvinte la „Revista Contimporană"* (1873).

4 — Duiliu Zamfirescu face aprecieri dintre cele mai judicioase cu privire la rolul și evoluția *Convorbirilor literare,* care se aflau într-o criză literară și materială după 1890.

5 — *Revista nouă* (1887—1895), publicație condusă de B. P. Hasdeu, eternul adversar al „Junimii" și al *Convorbirilor literare.*

22

B.A.R., S 27(20) / LII

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 80—81.

1 — „Junimea nouă" se referă la comitetul format din tineri junimiști, care-1 ajuta pe I. C. Negruzzi la conducerea revistei, începînd din 1893 (v. și voi. VII, p. 538, nota 3).

2 — E vorba de poezia *Către Silvia,* care se publică împreună cu *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia,* în *Convorbiri lite-are,* XXVI, nr. 12, aprilie 1893, fapt asupra căruia îl informase și I. C. Negruzzi în scrisoarea din 11/25 febr. 1893.

3 — „Oda barbară" trebuie să fie *Fantezia* de G. Carducci, care se publică în *Convorbiri literare,* XXVII, nr. 1, mai 1893.

4 — „Novela Popovici" este *In lume* de I. Popovici-Bănățeanul, publicată în *Convorbiri literare,* XXVI, nr. 10, 1 febr. 1893, p. 801—805.

, „București, 11/25 II '93

Iubite d-le Zamfirescu,

Traducerea din Leopardi nu se publicase încă. Ea se află acum la cules pfentru] nr-ul din 1 mart. De-mi sosesc la vreme și alte traduceri aș putea să le public împreună. îmi pare rău că trebuie să întrerup atîta timp studiul asupra lui Tolstoi. Ce bine ar fi de mi-ai trimite sfârșitul cît mai grabnic !

Băieții din «Junimea nouă» s-au pus pe lucru. In tot cazul îi văd animați de cele mai bune intențiuni. Ce va ieși de acolo ?

Altfel pe aici bună pace.

Complimente respectuoase doamnei Zamfirescu şi p[entru] d-ta o amicală strângere de mână,

I. C. Negruzzt

Nota. Socot că *Convorbirile* îţi vor fi sosit toate. Cum îţi place novela lui Popovici, *In lume ?"*

B.C.S., Ms. 12.355.

23

B.A.R., S. 27i(21) / LII.

A fost publicată în L E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 81i—82 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 173—174.

1 — *Ioan Popovici-Bănăţeanul* (1869—1893), poet şi prozator de origine bănăţeană. Foarte apreciat de Titu Maiorescu (v. voi. VII, p. 685, nota 9).

2 — Observaţii asemănătoare va face Duiliu Zamfirescu şi în scrisorile către Titu Maiorescu din aceeaşi perioadă (v. voi. VII) dar, foarte severe, mai tîrziu, pînă la a se contrazice, în articolele *Romanul şi limba română*, în Noua *revistă română*, voi. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490, în *Literatura românească şi scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, t. III, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 3—25, în *Scrisori romane*, II, în *Luceafărul*, nr. 17, 1 sept. 1905, precum şi în Discursul de recepţie la Academie din 1909.

3 — Studiul despre Tolstoi, rămas neîncheiat (v. *supra*, scrisoarea 18, nota 4),

4 — Asupra lui Tolstoi va mai reveni în articolul *Lev Tolstoi*, publicat în *Convorbiri literare*, XLII, nr. 8, aug. 1908, p. 113—115, unde într-adevăr va polemiza cu partizanii lui E. Zola şi ai naturalismului.

p. 83—84.

1 — V. scrisoarea lui Titu Maiorescu din 10/22 martie 189 în voi. VII al ediţiei de faţă, p. 672.

2 — *D. C. Ollănescu-Ascanio*, v. *infra*, p. 445.

3 — *Anton Naum* (1829—1917), unul dintre cei mai bătrî junimişti. Poet şi traducător, cunoscut imai ales prin poemu *Povestea vulpei*, inspirat de Goethe, ou *Reinecke Fuchs*, şi d romanul popular francez, *Le roman de Renard*. In discursu Său de recepţie (11 martie 1893) a deplâns faptul că Academi nu 1-a ales ca membru al ei pe M. (Bminescu.

4 — Volumul de poezii este *Alte orizonturi* şi el va apăre la Edit. Carol Muller ân 1894.

5 — M. *Strajanu* (18411—1917), profesor, critic literar, publi cist, traducător, colaborator al *Convorbirilor literare*. *A* publica un studiu despre *Realismul în literatura contemporană*, în *Con vorbiri literare*, XX, nr. 7, 1 oct. 1886, p. 529—554. Traducere la care se referă Duiliu Zamfirescu se intitulează Din. *cuget rile lui Giacomo Leopardi*, trad. de I. M. Strajanu, în *Convorbi literare*, XXVI, nr. 11, 1 mart. 1693, p. 954—975.

6 —• E vorba de poezia lui Duiliu Zamfirescu *Pe Acropol* unde există versurile : „Tu eşti toată poezia omeriirei gînd toare / Scrisă într-un bloc de albă *marmură de Pentelic*", ve suri ce nu-i plăcuseră lui I. C. Negruzzi, cum reiese din scr soarea lui Titu Maiorescu din 7/19 martie 1893 : „Jacques (ca matufit) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de rîndul al doilea spre al treilea, şi la „Pentelic" — Penteleu (v. voi. VII, p. 671). Poezia a rămas pînă la urmă în fonma originară, confuzia Pentelic-Penteleu fiind o precauţie excesiv a lui I. C. Negruzzi.

7 — Genei, *Sunt singur*, în *Convorbiri literare*, XXVI, ma tie 1893, p. 988. Numele autorului este, desigur, un pseudonin

8 — Ioan Popovici (Bănăţeanul), poezia *Seară de toamn* în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 9, 1 ian. 1893, p. 797—798.

I

9 — A. C. Cuza, *De-s mulți...*, în *Convorbiri literare,* XXVI, nr. 9, 1 ian. 1893, p. 799.

25

B.A.R., S $\frac{27(23)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 84—86.

1 — Scrisoarea lui Duiliu vine ca răspuns la aceea a lui I. C. Negruzzi din 10/22 mai 1893, în care emitentul vorbeşte de noua conducere a *Convorbirilor,* după ce îşi asociase echipa de tineri, comentînd numărul 1, din 1 mai şi fiind curios să afle părerea unui vechi convorbirist ca Duiliu Zarnfirescu.

^Bucureşti, 10/22 mai 1893

Iubite d-le Zamfirescu.

Ce este grozav cînd te întorci în Bucureşti după o absență în care ai răsuflat bine şi te-ai întremat în toate felurile este că din ziua *dinții, aceea a sosirii, nu de-a doua zi,* trebile şi ocupațiile te-apucă cu adevărată furie, fără a-ți da un moment de răgaz, fără a te lăsa să te redeprinzi ou ele încet, încet. Cameră, Academie, *Convorbiri literare,* Universitate, Consil. perm. de instrucție publică, Casa de depunere în a cărei baltă au trebuit să mă vîr imediat 3 ceasuri pe zi, *fiindcă eram de săptămînă,* interese private, reparații la casă... mai ştiu eu cîte şi cîte... Cum să poți ținea în asemenea împrejurări o corespondență exactă şi regulată ? Eu veneam din Pesta, Venezia, Milan, sau Roma, Monte Carlo, Nizza, Marsilia, Paris, Viena. Plecind, viscol şi zăpadă la Predeal! De acolo, primăvară, splendidă pretutindeni, nu numai pe Riviera, dar mai ales la Paris, unde liliacii trecuse de mult şi trandafirii erau în plină floare. La întoarcere, după 31 de zile, la Predeal... viscol şi zăpadă! Ei,

să nu te superi. In Bucureşti, frig şi frig, pînă cînd de 3 zil au dat deodată călduri, şi atît mai nesuferite că au venit nă prasnic. Dar aşa ni-i țara!

Azi fiind 10 mai, eu, cu tot tămbălăul şi furia poporulu găsesc în sfîrşit cîteva momente libere şi mă grăbesc a răs punde la scrisoarea ce mi-ai trimis în ie/28 april şi pe car am găsit-o pe biuroul meu. A-mi asocia la conducerea *Convor birilor o* seamă de tineri era de mult dorința mea, dar vrea mai întîi să experimentez treaba. De aceea am anunțat numa acest început de schimbare în notița din 1 april pe care ai apro bat-o. Mai tîrziu, dacă experiența dovedeşte că lucrul poat reuşi, voi trece în totul *Convorbirile* generației aceste de tiner Cine ştie, ei, dacă o apucă cu inimă şi cu activitate, pot ave deja ceea ce eu n-am avut, adică profituri materiale. Adică cîn zic că n-am avut profituri, mă exprim cam eufemistic, căc mai drept ar fi să zic că am avut contrariul. Dar să ne în toarcem la cele publicate. *Pas,* autorul *Răsăritului pe Păpuş* este — cine ar crede ? — cumnatul meu *Panait Savescu,* per sionar ce debutează în literatură la virsta de 60 şi atîți de an In originea sa, articolul era mult mai lung, dar Maiorescu ş eu am tăiat cît am putut şi poate totuşi prea puțin din e Schimbări de stil am făcut puține; eu începusem, insă văzîn unde mă duc, m-am oprit: ar fi fost o muncă colosală.

Ce zici de nr-ul din 1 mai ? Să lăsăm; la o parte mic încurcătură ce s-a produs la poezii — din inexperiența lu I. A. Rădulescu, noul corector, ce zici de *Povestea vulpii* d Naum, *[Inspecția]* lui Brătescu, de *Cauzalitatea* lui Motru, d *Ortografia* lui Rădulescu, de poezii şi mai ales de articolul lu Dragomirescu ? Parcă s-ar zice că din tot mănunchiul acest ar fi ceva de făcut; că poate ieşi ceva din băieții aceştia - nu-i aşa ?

E foarte interesant pentru mine să aflu părerea ce ai nu numai fiindcă ne interesează părerea d-tale personală to deauna, dar şi fiindcă vezi lucrurile de departe şi. prin u mare, mai bine decît acei care sunt înlăuntrul mişcării, nu a perspectiva trebuitoare şi sunt preocupați şi ades *prea ocupaț* Iți aştept cu nerăbdare scrisoarea precum şi *alte manuscris dacă sunt.*

Ce păcat că nu te-ai putut răpezi la Paris pe cînd eram no acolo ! Era aşa de frumoasă luna lui april acolo ; mai frumoas decît în toți anii. Şi am fi petrecut minunat cîteva zile în

preună l Sper că acum copila îţi e de tot sănătoasă. Complimente respectuoase doamnei Zamfirescu

de la amicul d-tale devotat,

I. C. Negruzzi"

B.C.S., Ms 12.356.

2 — A. Naum, *Povestea vulpii — epopee ' eroicomică — dedicată d-lui Iacob Negruzzi.* Prolog şi cîntul întîi, în *Convorbiri literare,* XXVII, nr. 1, 1 mai 1893; *p.'l.* — 7.

3 — Leopardi a scris un studiu despre poema eroicomică *Batracomiomachia,* atribuită lui Hbmer.

4 — I. Al. Brăteseu-Voineşti, *Inspecţie,* în *Convorbiri literare,* id., p. 32—40.

5 — *Bret Harţe* (1839—1902), poet şi romancier american (v. voi. VII, p. 615, nota 6).

6 — I. Popovici (Bănăţeanul), *Mamei,* în *Convorbiri literare,* id., p. 58—59.

7 — Mihail Dragomirescu, *.Criticele domnului Titu Maiorescu* (Studiu de, critică generală), id., p. 8—31 ; nr. 3, 1 iul. 1893, p. 248—267 ; XXX, nr. 1, 1 ian. 1896, p. ii—22.

8 — *Literatură $i ştiinţă,* publicaţie periodică apărută la Bucureşti în anii 1893 şi 1894, condusă de C. Dobrogeanu-Gherea, care are şt colaborările cele mai consistente. El publică aici studiile *Mişcarea literară şi ştiinţifică* şi *Asupra esteticii metafizice şi ştiinţifice,* continuînd polemica sa cu Titu Maiorescu, căruia i se alăturaseră acum P. Th. Missir, Al. Philippide, P. P. Negulescu, M. Dragomirescu. Articolul Ia care se referă Duiliu Zamfirescu este *Idealurile sociale şi arta,* apărut în aceeaşi publicaţie.

9— Semnificativă apreciere a lui C. Dobrogeanu-Gherea, cu atît mai mult cu cît ea venea din partea unui junimist.

10 — Referirea este la opera critică a lui T. Maiorescu, în genere.

11 — C. Rădulescu-Motru, *Cauzalitatea mecanică şi fenomenele psihice,* în *Convorbiri literare,* id., p. 411—57 ; 169—r182.

12 — I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Cîteva observări asupra ortografiei,* în *Convorbiri literare,* id., p. 73"—89.

13 — C. Dobrogeanu-Gherea. :

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CLXVI — 11.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedit* ed. cit., p. 251.

1 — Traducerea poeziei *La izvoarele Clitumno* de Carduc nu va apărea în *Convorbiri literare,* ci în *Ateneul român* 15 sept. 1894, p. 671'—678, revista prietenului Trandafir Dju vara. Este momentul cînd Duiliu Zamfirescu încearcă o prim „evadare" de la *Convorbiri* (v. voi. VII, p. 528, nota 3).

27

B.C.S., Fondul Saint-Georges, CLXVI — 11.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite* ed. cit., p. 252.

1 — V. *supra,* nota 1.

2 — *Nicolae Skelitti* (1837—1872), poet şi traducător, junimist credincios şi colaborator statornic la *Convorbiri literare.* într-adevăr, a tradus mult din Goethe, dar şi din Schiller, căruia îi aparţine poezia solicitată de Duiliu Zamfirescu (v. *infra,* scrisoarea 33, nota 1).

28

B.A.R., S 27(24) / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 86—87 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 177—178.

1 — E vorba de voi. 2 din seria de *Scrieri complete* ale lui Iacob Negruzzi, I—VI, Bucureşti, Socec, 1893—1897.

2 — Romanul este *Viaţa la ţară*, care va începe să apară în *Convorbiri literare* în 1894.

3 — Titlul definitiv va fi, cum se ştie, *Tănase Scatiu.*

4 — Pagină de laborator de creaţie, asemănătoare cu cele din corespondenţa către Titu Maiorescu, din aceeaşi epocă.

5 — p. malul Prutului, la Trifeşti, se afla moşia familiei Negruzzi.

29

B.A.R., S 27 (24) / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.*, p. 87—89 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 178—181.

1 — La 1 iulie 1893, Duiliu Zamfirescu fusese avansat la gradul de secretar de legaţie cl. I (adică prim-secretar de legaţie).

2 _ Versuri din poezia *In faţa termelor lui Caracalla* de G. Carducci :

...aici doarme
Zeiţa Roma.

Pe-augustul Palatin plecat i-i capul
din Celio-n Aventin deschide braţe, „< • ;.
cu umerii puternici prin Capena,
pe Via Appia. • . ; . . >

(Trad. de Tudor Geo'rge)

3 — Duiliu Zamfirescu ne apare aici ca poetul sensibil la frumuseţile naturii şi ale artei, dar şi ca un încercat cicerone, conducîndu-i pe prietenii din ţară, ca un bun cunoscător al italiei, al monumentelor şi muzeelor ei celebre. O făcuse cu SQţii Maiorescu, acum cu I. C. Negruzzi, iar' mai tîrziu cu N. Petraşcu. Proiectul familiei Negruzzi va fi abandonat, din cauza epidemiei de holeră ce izbucnise deodată şi cu o „grevă a birjarilor". Inspăimîntaţi, soţii Negruzzi se retrag la Aix-les-Bains, de unde „conu" Jack îi trimite veşti (îi întîlnise pe George Bengescu, şeful ierarhic al lui Duiliu Zamfirescu la Bruxelles, pe C. Dobrogeanu-Gherea, care participa la congresul Internaţionalei socialiste la Zurich) şi mai. ales îi transmite că aşteaptă cu nerăbdare romanul „de mult proiectat" (scrisoarea din 11 sept. 1802, pe care o reproducem mai jos).

4 — V. *supra*, scrisoarea 26, nota 1.

5 — Mihail Draigomirescu, *Criticele domnului Maiorescu* (Studiu de critică generală), în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 3, 1 iul. 1893, p. 248—267 (urmare).

„Aix-les-Bains, la 11 sept. 1893

Iubite d-le Zamfirescu,

Scrisoarea ce mi-ai adresat la Câmpulung ne entuziasmează cu desăvârşire pentru Napoli şi Împrejmuirile [sicj sale şi ne hotărisem, nevastă-mea şi cu mine, să ne oprim măcar 16 zile in acel faimos colţ al lumii pe care dorim să-1 vizităm de atîţia ani. Dar era scris să nu fie nici de astă dată. Abia ieşiţi din hotarele României, îmi cade la Braşov un jurnal în mînă în care cetesc că congresul medical ce era să se ţie la Roma In septemvrie se amină din cauza epidemiei ce *a izbucnit în mai multe oraşe.* La Viena cetesc de-a dreptul de numărul morţilor de holeră din Napoli. Această veste ne-a mai potolit ceva entuziasmul, însă cu speranţa că poate au fost în Napoli numai

,11.

cazuri izolate, ne-am dus in Svițera să petrecem deodată la aer curat şi să aşteptăm evenimentele. Vizitând pe un amic al meu ce are un castel în Roma şl Thun [?], acesta ne tot ținea pe loc arătîndu-ne zilnic numărul morților de holeră din Napoli. Mai izbucnind apoi în acel oraş şi greva birjarilor ce nu mai avea sfîrşit şi care într-un timp luase chiar un caracter revoluționar, cu bătăi şi morți şi răniți şi trupe ce bivuacau pe piețele publice, ne-am gîndit că trebuie să fie grozav pentru străinii ce vin să petreacă de a se găsi in asemenea împrejurări in Napoli, ducînd grija nemulțumirilor locale, în loc de a petrece vesel şi a uita propriele sale griji şi nemulțumiri de acasă. Toate acestea împreună aii făcut de am renunțat şi de astă dată la Napoli, mâi ales că oarecare dureri reumatice ale nevestei mele devenise nesuferite şi cereau neapărat o cură cît de grabnică.

De aceea, după oarecare primblări încoace şi încolo prin Svițera, țară în care de *26* de âni mă duc totdeauna cu cea mai mare plăcere, ne-am îndreptat spre Aix-les-Bains în Savoia, unde ne găsim de 6 zile (Hotel du Nord). Cred că ciira nevestei mele are să lie silească să mai âtăm pe loc poate 2 săptămîni întregi şi sperez că deosebitele ditşe şi masajuri la care se supune îi vor face ceva bine.

Fiind aici deosebite jocuri de cărți şi tot felul de petreceri sociale, ani dat peste o droaie de români, pintre care se aflǎ şi d. G. Bengescu, ministrul d-tale de la Bruxelles. De la el am aflat că eşti sănătos împreună cu toată familia şi am aflat cu nu mai puțină plăcere că între dvs. domnesc cele mai bune raporturi, cel puțin Bengescu nu avea pentru d-ta decît cuvinte de laudă. Cînd inlăuntru aceleiaşi misiuni domneşte deplină simpatie, negreşit că viața e mai plăcută. Cred dar că eşti mulțumit la Bruxelles şi că ocupațiile îți lasă şi destul timp pentru scrieri literare. Aş avea mare plăcere să aflu că romanul de mUlt" proiectat, de curînd început, înaintează cu răpejune. Dacă eşti în mijlocul liii, nu întrerupe lucrarea, ci dă-i întruna înainte, bătînd fierul cît e cald.

Eu de aici nu pot să-ți dau nici cea mai mică ştire despre literatura română. Singurul om de litere de la noi ce am văzut de luni de zile este Gherea, pe care l-am întîlnit la Zurich, unde luă parte! activă la Congresul socialist, ca delegat din , partea românilor C. [şic] L-ara văzut la Zurich, l-am văzut la Ketlibwg (Ungă Zurich), am vorbit cu- el. de toate cele, numai de

B.C.S., Ms.-12.357.

30

B.A.R., S 27<26)

A fost publicată în I. E. Torouțiu si Gh. Cardaş, *op. cit.,* p. 90.

1 — Romanul este *Viața la țară,* pe care I. C. Negruzzi îl aştepta cu nerăbdare, întrucît „se simțea lipsă la *Convorbiri*", unde începe să apară din nr. 3, 1894.

2 – *Vieața,* revistă săptărnînală condusă de A. Vlahuță şi' dr. Alceu Urechiă ; a apărut între 18913i—1896.

3 – *Vatra,* revistă scoasă de I. Slavici, I. L. Caragiale şi G. Coşbuc, între 1894—1896.

4 — De fapt, *Ateneul român,* revistă care a apărut între 1894—1895, fiind editată de prietenul lui Duiliu Zamfirescu,' Trandafir Djuvara.

5 – *Tinerimea română,* revistă apărută la Bucureşti între 1893—1898:

6 – *Literatorul* (18180—1885>; 1886—1904).

7 – *Th. M. Stoenescu* (1860—19110) a condus *Revista literară (Literatorul)* (1885—1907).

8 – *Revista nouă* (1887—1895).

9 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu este răspuns la o scrisoare a lui I. C. Negruzzi din 25/6. XII. 1893, în care acesta comenta cu neîncredere publicaţiile literare de mai sus, făcea aprecieri despre noii convorbirişti, cu remarca de reţinut că „un Eminescu nu apare în fiecare an", şi-i comunica dorinţa de a primi cît mai curind romanul promis *(Viaţa la ţară).*

.Bucureşti, 25/6. XII.'93

Iubite d-le Zamfirescu,

De vreme ce am ajuns cu bine a ne bucura de vacanţe parlamentare şi universitare şi ne găsim astăzi chiar în ziua de Crăciun, profit de oarele libere ce am pentru a-ţi scrie cîteva rînduri. D-voastră pe acolo aţi şi trecut sărbătorile pe cînd noi abia le începem şi încă le începem cam prost, cu viscole, geruri mari, întreruperi de comunicaţie prin însămolirea liniilor ferate, ca şi in anul trecut exact la aceeaşi epocă, ceva mai puţin insă pînă acum în anul acesta. Şi influenţa ne vizitează iarna aceasta, dar iarăşi cu mai puţină intensitate, poate fiindcă se cam aclimatizează şi ea pe la noi ca şi holera şi alte boale. Cîteva victime însă tot a făcut această epidemie.

Maiorescu după obiceiul său a şi plecat cu nevastă-sa în străinătate. Voiau întîi să petreacă săptămânile de vacanţe la Abbazia, dar în urmă se vede că s-au răzgîndit şi se opresc numai Ia Viena. Mi se pare că cu ocazia acestei opriri în capitala Austriei, Maiorescu avea de gînd să consulte Un specialist asupra boalei sale de urechi de care se îngrijeşte. Eu l-am sfătuit să meargă la pastorul Kneipp în Bavaria a cărui cură face minuni mai ales la boalele de urechi şi de ochi, pe cît am auzit, însă nu cred să se hotărască la cura lui Kneipp atît din cauza asprimii sezonului, cît şi din cauza scurtei vremi de care dispune.

Cum mai judeci mişcarea literară de pe la noi ? Au răsărit ca ciupercile revistele şi foile literare. *Vieaţa* (Urechiă jun, Vlahuţă etc), *Vatra* (Caragiale, Slavici etc.) şi mai multe altele. Vechea mea experienţă nu-mi permite să am convingerea că toate aceste publicaţii vor avea vitalitate. Autorii ce scriu în ele pleacă de la ideea greşită că scrierile lor le vor aduce cîştiguri materiale ca şi în alte ţări. Aceasta însă e cu neputinţă. Dacă pentru o muncă mare ei nu se vor mulţumi cu mai nimic.

adică cu foarte puţin, n-o vor putea duce. Cunoscînd însă caracterele unor scriitori ca Vlahuţă, Caragiale, dr. Urechiă, Slavici, poţi să-ţi închipuieşti la ce capăt au să iasă : întîi, certe între ei, înduşmăniri, multă invidie etc. şi, curînd după aceea, închiderea jurnalelor.

Ce mai zici de tinerii noştri scriitori de la *Convorbiri ?* Schiţa lui Brătescu *Microbul* a plăcut foarte mult pe la noi. Mai cîte un studiu bunişor, mai.cîte o poezioară curăţică, treaba tot merge înainte. Negreşit, un Eminescu nu apare în fiecare an.

Noi credem că d-ta scrii mereu la romanul ce ai început mai demult şi aşteptăm cu nerăbdare întâia sosire de manuscript. Pe cînd ? îţi mărturisesc că aş dori să primesc cît mai curînd începutul romanului : se simte lipsă la *Convorbiri.*

Politica, la noi, liniştită. Nu trebuie să vă luaţi după articolele furibunde ale opoziţiei. Aceasta este felul scrierii liberalilor opozanţi : în realitate nu are importanţă. A fost la începutul sesiunii un moment de îndoială, dar a trecut. Vă urez d-nei Zamfirescu şi d-tale un an nou vesel şi fericit. Cred că fetiţa ce ne-a părut atît de frumuşieă-i deplin sănătoasă acum. Nevastă-mea se uneşte cu mine la urările mele.

Amic foarte devotat,

I. C. *Negruzzi"*

B.C.S., Ms. 13.183.

31

B.A.R.. S $\frac{27(27)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit.,* p. 90—91.

1 — Este primul pas al „evaziunii" lui Duiliu Zamfirescu de Ia *Convorbiri literare.* Gestul nu va rămîne fără consecinţe,

mai ales din partea lui Titu Maiorescu. (Pentru detalii, v. voi. VII, p. 5215—526.)

32

B.A.R., Ş 27(29) / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardas, op. *cit.*, p. 93—94.

1 — Titu Maiorescu suferea de urechi, urmînd, se pare, şi cura faimosului în epocă doctor empiric Kneipp.

2 — Revista lui A. Vlahuţă şi A. Urechiă.

3 — Una din rarele aprecieri favorabile pe care le face Duiliu Zamfirescu despre contemporani; şi aici se deosebea de Titu Maiorescu şi I. C. Negruzzi.

4 — E vorba de revista *Vatra* (v. *supra,* scrisoarea 30, nota 3).

5 — Aluzie la momentul cînd I. L. Caragiale ţinuse în antrepriză berăria „Gambrinus".

6 — I. Al. Brăteseu-Voineşti, *Microbul,* în *Convorbiri literare,* XXVII, nr. 8, 1 dec. 1893, p. 626—631.

7 — Va trimite numai prima jumătate, despre care I. C. Negruzzi va referi cu promptitudine în scrisoarea din 9/21 ian. 1894, dînd o primă impresie de lectură. Directorul *Convorbirilor literare* este unul dintre puţinii care manifestă încredere în *romancierul* Duiliu Zamfirescu, chiar mai mult decît Titu Maiorescu. „Romanul e foarte bine scris şi e absolut pe placul meu." In acelaşi timp, el observă idilismul şi anumite inadvertenţe de amănunt. Scrisoarea lui Negruzzi pe care o reproducem mai jos poate fi considerată ca o primă recenzie la *Viaţa la ţară.*

„Bucureşti, 9/21 ianuarie 1894

Iubite d-le Zamfirescu,

Sunt cîteva zile de cînd mi-a sosit începutul *Vieţei la ţară.* Ieri şi alaltăieri, profitind de vacanţe, am cetit tot manuscrip'-tul, iar azi, primind scrisoarea din 5/17 ian., mă grăbesc a răspunde cîteva rînduri. Ştii că totdeauna eu te-am îndemnat să scrii romanuri, fiindcă mie îmi place cum le scrii. Eşti făcut pentru treaba aceasta. Proza d-tale, cred eu, este adevărata proză a autorului de romane şi observaţia fină a împrejurărilor generale, precum nu mai puţin a nuanţelor, este o foarte mare calitate. In ceea ce priveşte *Viaţa la ţară,* ceea ce am cetit păn-acum este cam idilic. Nu ştiu cum se va croi lucrul de acum înainte, dar păn-acum totul pare normal fără multe lupte sufleteşti şi fără ca împrejurări exterioare să fi făcut viaţa persoanelor romanului mai dramatică. Nu ştiu ce observaţii se vor face în cercul nostru literar şi dacă toţi vor avea gustul meu foarte pronunţat pentru liniştea dimpenească. Poate va observa vreunul că ai pus prea mare greutate pe descrierea vieţii de la ţară, făcînd din cauza aceasta să păgubească ceva partea psihologică... Este evident că ai avut o deosebită plăcere întru descrierea vieţii cîmpene sub toate formele ei şi în toate păturile sociale. Dar nimeni ca mine, care am trăit aşa de mult la ţară, nu ştie să aprecieze aceste frumoase desenuri. In total părerea mea este : romanul e foarte bine scris şi e absolut pe placul meu. Aştept însă sflrşitul pentru a da o părere definitivă. Cîteva observaţii critice : limba îmi pare foarte mult amestecată cu moldovenisme, sau, dacă vrei, cu muntenisoie — lucru foarte natural pentru un focşănean. Insă se potriveşte aceasta în judeţul Ialomiţa ? mai ales în vorba poporului de jos ?

Pentru ce Matei, care iubea aşa de mult pe mama lui şi care avea şi mijloace suficiente, nu s-a întors şapte ani în ţară *, mai ales că nu pare a ţine la doftori, ci preferă viaţa de la ţară ? Aceasta nu se explică. De ce a învăţat medicina cînd nu-i place ? Este natural ca un tînăr medic după 7 ani de studii să puie studiile în cui fără a mai gîndi la ele ? — Oare nu apar cam multe persoane, aşa încît să fii silit a părăsi în drum pe multe din ele ? ** Un mic *lapsus memoriae.* Poezia

* Cu uşurinţa şi ieftinătatea comunicaţiilor din zilele noastre (n. I.C.N.).
** De ex., subprefectul, Eftimiu, Aglae etc. (n. I.C.N.).

Copilul la pîrîu nu este de Goethe, ci de Schiller. Şi eu am tradus odată această poezie în româneşte.

Aceste îmi fulgeră acum prin gând cînd scriu cu răpejune aceste rînduri. Rog, sfârşind, să prezinţi complimentele mele respectuoase d-nei Zamfirescu şi să mă ai totdeauna de amic devotat,

1. C. Negruzzi"

B.C.S, Ms. 12.358.

33

B.A.R., S 27(29) / LII

A fost publicată' în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 91—92; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 194—196.

1 — Observaţia o făcuse I. C. Negruzzi în scrisoarea din 9/21 ian. 1894. Poezia *Copilul la pîrîu (Der Jung'ling am Bache)* este de Schiller. Versurile citate de Duiliu Zamfirescu în roman au fost traduse de N. Skelitti în *Convorbiri literare,* III, 1869, p. 19—20.

2 — întîlnim aici încă o remarcabilă pagină din jurnalul de creaţie zamfirescian, cu bogate implicaţii estetice şi sociologice privind personajul de roman şi realismul pe care-1 opune în permanenţă dulcegăriei, contrafacerii şi idilismului, chiar dacă poate exagera în generalizarea acestora pentru nuvelistica lui Slavici.

3 — Date suplimentare despre copilăria petrecută în vacanţe la moşiile arendate de rudele sale, v. în voi. VII, p. 551—552, nota 1.

34

B.A.R., S 27(30) / LII '

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit,* p. 94—96.

1 — Iacob Negruzzi, *Scrieri complecte,* voi. I. *Copii de pe natură,* Buc, 1893.

2 — V. *supra,* scrisoarea 21, nota 3.

3 — *Samson Bodnărescu* (1841—1902), poet junimist.

4 — Omonimul era *Mihai Zamphirescu* (1839—1878), autor al pamfletului antijunimist *Muza de la Borta rece...*

5 — George Marian, *Un ceai la d-na Cutare,* în. *Revista Contimporană,* I, 1873, p. 180 şi urm.

6 — *Ciru Oeconomu* (1848—1910), poet minor, colaborator la *Revista Contimporană* şi *Convorbiri literare.*

7 — Iacob Negruzzi, *Copii de. pe natură, Poeticale,* în *Convorbiri literare,* III, p. 13—18 şi in Scrieri *complecte,* voi. I, p. 69—84.

8____*G. I. Ionnescu-Gion* (1857—1904), istoric şi publicist, apropiat discipol şi colaborator al lui B. P. Hasdeu. Autor al monografiei *Istoria Bucureştilor* (1899).

9 — Joon C. *Massimu* (18215—1877), membru al Academiei Române. împreună cu Aug. Treboniu Laurian a publicat *Dicţionarul limbei române,* voi. I, 1871, voi. II, 1876.

10 — Romanul *Viaţa la ţară* (v. *supra,* scrisoarea 32, nota 7).

11 — Care va fi *Tănase Scatiu.*

12 — După Titu Maiorescu, I. C. Negruzzi este al doilea important confident literar al scriitorului. Nu o dată îi comunică proiectele sale literare şi-i raportează stadiul diverselor lucrări, mai ales romane.

î li

35

B.A.R., S 27(31)/LII

A fost publicată in I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.*, p. 96.

1 — D. C. Ollănescu devenise membru al Academiei Române, discursul său de recepţie fiind consacrat lui V*. Alecsandri, cu răspuns de I. C. Negruzzi, care, vorbind despre unii diplomaţi-scriitori, se referă şi la Duiliu Zamfireseu: „D-l Duiliu Zamfirescu, acum întîi secretar la Legaţiunea română din Bruxelles, scrie romanuri, novele, poezii originale şi reproduce cu talent în limba română multe din operele minunate ale marilor poeţi ai Italiei moderne". Tot atunci, prietenii de Iâ „Junimea" 1-au propus pe Duiliu membru corespondent al Academiei.

2 — E vorba de *Dimitrie A. Sturdza* (1833—1914), cunoscutul om politic, inamic al lui Duiliu Zamfireseu. Din cauza lui scriitorul vâ cădea în trei rînduri la propunerea de a deveni membru corespondent şi nu va primi premiul Academiei pentru romanul *în război* (v. şi vol. VII, p. 505—507).

36

B.A.R., S 27(32)/LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu si Gh. Cardaş, op. cit., p. 96—97.

1 — I. C. Negruzzi nu primise încă sfîrşitul romanului, cum reiese din scrisoarea lui din 30 aprilie 1694, pe care o publicăm mai jos.

2 — „Plenul" nu-1 va numi decît după trei „căderi", în 1898.

3 — D. C. Ollăneseu-Ascanio, *Vasile Alecsandri*, Buc, Tip. Gobl, 1894.

4 — Din care reproducem următorul fragment, care se reîeră la propunerea lui Duiliu ca membru corespondent şi la discursul de recepţie al noului academician :

„Bucureşti, 4 aprilie [1894]
Strada Popa Tatu, 8

Dragă Duilie,

Am plăcerea a-ţi anunţa că azi, în urma propunerii mele, Secţiunea literară a Academiei te-a desemnat, cu unanimitate de voturi, de membru corespondent, alegere ce va fi supusă plenului, în zilele acestea, care cu 2/3 a membrilor prezenţi are a ratifica sau nu propunerea noastră. Sper că ea va fi ratificată, căci amicii noştri sunt hotărîţi a nu şovăi şi, dupe calculul meu, ai sigure 14 voturi pînă acum. Fireşte, ne vom sili a complecta şi restul, lucru mai uşor în ăst an, Ţuţuenii fiind în mare parte absenţi. Împreună cu tine au mai fost propuşi colonel Th. Şerbănescu şi Ion Neniţîfrscu. Primul de mine, al doilea de Hasdeu.

Vineri, la 29 martie, am rostit discursul meu asupra lui Alecsandri, care, după părerea tuturor — fără excepţie — a fost călduros, puternic, elegant şi neaoş românesc ca formă şi expresiune."

B.C.S., Ms. 12.383.

„Viena, 30 april 1894

Iubite d-le Zamfireseu,

Iţi scriu aceste câteva rînduri de la Viena unde mă găsesc de 4 zile cu nevastă-mea la *Hâtel Royal* (Stefans-Platz sau Singerstrasse). Aici am găsit şi pe Maiorescu cu cumnată-mea, care şi el plecase din Bucureşti pentru a petrece aici sărbătorile Pastelor. După obiceiul lui, el a luat doi ţinci cu el, colaboratori ai noştri de la *Convorbiri*, pe Brătescu şi pe Rădulescu. Maiorescu mai stă aici trei zile, noi mai stăm vreo zece, ca unii ce am venit mai tîrziu.

Eu am. plecat mai tirziu din Bucureşti, fiindcă, în calitatea mea de membru al delegaţiei, am fost silit să rămîn pe loc pînă la închiderea sesiunei Academiei Române. Ca şi în alte rinduri, aşa şi de astă dată, această instituţie şi-a cam bătut joc de secţia noastră literară. Premii *respinse* de noi, şi anume premii *literare,* au fost *votate* de celelalte două secţii contra noastră ; membri propuşi de noi n-au fost primiţi de celelalte secţii. N-ai fost primit nici d-ta, deşî votat în unanimitate de secţia literară. Eu chiar am mustrat pe Ollănescu că ţi-a scris de propunerea secţiei noastre, de vreme ce miroseaim că se pregăteşte un complot de d-nii matematici şi medici, ce vor să impuie voinţa lor întregei Academii.

Ar să ajungă treaba acolo că la urmă avem să ne punem în grevă toţi membrii de la secţia literară, şi atunci vor face literatură şi filologie română d-nii Brândză, Haret, Poni, Ştefănescu, Babeş-fiul (un pui de intrigant), Aurelian şi *tutti quanti,* precum vezi toţi colectivişti puri.

Convorbirile au trecut asupra generaţiei nouă. Un an întreg le mai pun la dispoziţie numele meu ca director, de acolo vom mai vedea. Un semn exterior despre această intîimplare nu se va vedea încă, afară de schimbarea tipografiei şi editorului [...] * numărul abonaţilor din cale-afară. Pentru dînsul tipărirea *Convorbirilor* era numai o fală, floare de ureche, cum îmi ziceai odată. Acum luînd revista profesorii Floru, Rădulescu, Robin, Dissescu şi Brătescu, vom vedea cum va merge cursul ** şi în ceea ce priveşte partea materială. Negreşit că totul se face încă sub auspiciile mele. în curînd este dorinţa ca să se înceapă tipărirea romanului dv. *Viaţa la ţară,* dar aştept sfîrşitul... îmi lipsesc încă mi se pare vreo 40 de pagini şi n-aş voi, ca cel păţit, să încep tipărirea înaintea de-a avea întreg manuscriptul în mînă. Pe cînd pot conta ?

Discursul meu la Academie ţi-1 voi trimite; poate îl voi publica în *Convorbiri.* Pe al lui Maiorescu îl voi publica desigur chiar mai înainte.

* Text indescifrabil.
** Lecţiune incertă.

37

B.A.R., S 27(33') / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şl Gr, Cardaş, op. cit., p. 98.

[1] - Isi virîse un ţăruş în singurul ochi cu^care vedea^u- crînd probabil în grădina de flori (cf. ^soarea Im Trtu Ma iorescu din 4/16 iulie 1804, în voi. VII, p. 695).

38

B.A.R., S 27(34) / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. cit., p. 98—09.

[1] I C Negruzzi îi transmisese o primă impresie în scrisoarea din 9/21 ian. 1894 (v. *supra)* şi va reveni cu alte observaţii în cea din 11/23 oct. 1894, pe care o reproducem ma! jos.

2 *Tănase Scatiu.*

3 — Este pentru prima dată cînd Duiliu Zamfirescu îşi comunică intenţia de a scrie, romanul *In război*, deci de a construi un ciclu romanesc.

4 — *Luptele românilor în rezbelul din 1877*—1879, Bucureşti, 1888, lucrare despre care îi oferă informaţii I. C. Negruzzi în scrisoarea care urmează.

o — Ci viaţa noastră, vai, se vestejeşte
cînd tinereţea moare şi nu-i licăr,
nici auroră să-i mai dea culoare.

'(Leopardi, *Amurg de lună*, trad. Eta Boeriu.)

6 — Cu începere de la 1 oct. 1894, Duiliu Zamfirescu era transferat la Roma, după „exilul" de doi ani la Atena şi Bruxelles (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României pe 1897*).

7 — V. supra, scrisoarea 26, nota 1 şi scrisoarea lui I. C. Negruzzi de mai jos, care considera totuşi traducerea foarte bună. Amânarea publicării se datorase unor calcule de „strategie" redacţională. In legătură cu „evadarea" lui Duiliu Zamfirescu la revista lui Tr. Djuvara, *Ateneul român*, Maiorescu fusese mai aspru (v. voi. VII, p. 525—526, nota i).

„Bucureşti, 11/23 oct. '94

Iubite d-le Zamfirescu,

Deodată ce am primit scrisoarea ce mi-ai trimis în 12 oct. s.n., am şi dat ordin să ţi să trimită n-rul din septembrie al *Conv. Ut.* La Administraţie mi's-a zis că desigur îl mai expediase o dată şi că poşta ar fi ide vină. Acum cred că ai broşura de mult. Sunt foarte fericit că începi cu al 2-lea roman, Viaţa *în oraş*. Doresc să reuşească pe deplin. Ştii că totdeauna am avut ideea că specialitatea dv. este mai ales romanul. Asupra unui singur lucru îţi atrag luarea-aminte : greutatea principală pune-o totdeauna asupra celor ce se *întîmplă persoanelor ; descrieri* numai in treacăt, pentru a face să se înţeleagă şi să intereseze mai mult persoanele şi întîmplările ; pe lingă întâmplări, care trebuie să fie interesante, negreşit că tot aşa de necesar este să se arate cetitorului efectul ce acele întîmplări au produs în sufletul persoanelor din roman. Insă, încă o dată, orice descriere este lucru secundar. Ai înaintea ochilor plictisul ce ne produce lungile descrieri ale lui Zola' din ro-* rnanele sale ? Ai zice că atunci autorul nu are nici o idee ìtt cap, şi tot înnegreşte la hârtie fără scop, numai pefliru a aştepta sosirea *ideii.* Negreşit cîteodată doarme şi Şomer, dar încă Zola ! Ai înaintea ochilor romanul d-nei de Staël, *Corinne ?* Autorul a avut nenorocita idee să Smbrace descrierea Italiei în forma unui roman şi astfel a [ratat] şi descrierea şi romantll. Din acest punct de vedere găsesc că *Viaţa la ţară* are acest singur defect : prea multe descrieri ! Negreşit aici ai căzut în păcatul d-nei de Staël, dar am deplina încredinţare că ai face bine să eviţi prea multele descrieri pe viitor.

Am o foarte bună idee de chipul cum Th. Văcărescu scrie româneşte. Nu ştiu dacă cele scrise de el sunt totdeauna absolut conforme cu adevărul istoric ; ştiu numai că Văcărescu cetea scrierea sa capitol cu capitol regelui pînă a nu-i da forma definitivă. Afară de aceasta mai .ştiu că Văcărescu poseda şi mânuieşte minunat de bine limba noastră. Cartea lui e în toate feliurile bine de consultat.

Sorrento, precum tot faimosul .golf de Napoli, cred că este unul din cele mai frumoase şi mai interesante colţişoare ale lumii; trei lucruri are ce aiurea nu se văd : 1. —frumuseţea neasemănată a naturii (deşi poate că în afară de Europa să se mai găsească aşa ceva). 2. — Vezuviul. 3. — Pompei. Aceste din urmă două nu mai sunt nicăieri. Am recitit ieri în Pliniu faimoasele două scrisori către Tacit unde vorbeşte de catastrofa din anul 69, în care a pierit pe lîngă Pompei şi unchiul său Pliniu cel bătrîn, şi cu ât mă fac mai bâtrM cu atît dau o mai mare valoare scriitorilor vechi asupra celor tioi '— poate efectele bătrineţelor. Concluzia este că starea sufletească în care te găseai la Sorrento va fi contribuit a-ţi pune mai bine în relief frumuseţea locurilor, dar că şi fără de aceasta faimosul golf tot rămâne unul din punctele cele mai încântătoare ale lumii*. Despre locuitori nu zic nimic. Mai mare asemănare cu ţiganii noştri e greu de închipuit.

Eşti mulţumit de a te muta iarăşi la Roma ? Socot că da. Negreşit, este neplăcerea faptului brutal al mutatului ; dar afară

* Un singur punct negru : ţânţarii ! Eu, Prutean, sunt din Tara Ţânţarilor, deci deprins cu fumigaţii. dar atita răutate şi venin ca la cei din Sorrento n-am mai pomenit (n. I.C.JN.)

de aceasta ce are a face ? In sara plecării noastre din Roma pe un splendid apus.de soare mă gândeam la S. Pietro în Montano, unde am stat 1 ceas cu igura căscată dinaintea faimoasei panorame. Unde mai ai aşa ceva, nu la Bruxelles, dar în tot restul Europei ?

Complimente respectuoase d-nei Zamfirescu. Copila dv. trebuie să se fi făcut delicioasă.

Vechi amic şi devotat,

I. C. Negruzzi

P.S. As fi publicat desigur în *Conv. Ut:* traducerea din Carducci caré a apărut în *Ateneul român* şi îmi pare foarte rău că, întârziind, am dat loc la faptul că s-a folosit de traducere d. Djuvara. Eu găsesc traducerea foarte bună şi singura cauză a întârzierii este că o rezervasem pentru timpuri mai grele, cînd ai trebuinţă să Umpli cu versuri mai multe pagini. Oricine a condus o revistă' literară ştie că *rezervele* sunt aici poate mai necesare decît la societăţile comerciale. De mai ai traduceri, trimite-mi-le. Voi fi încântat."

B.C.S., Ms. 12 360.

39

B.A.R., S 27i(33) / LII

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit,* p. 100.

1 — Iacob C. Negruzzi, *Scrieri complecte,* Bucureşti, Socec, 1895, voi. III, care cuprinde romanul *Mihai Vereanu* şi *Primblări prin munţi,* despre care se face menţiune mai departe în scrisoare.

2 — V. *supra,* scrisoarea 35, nota 2.

3 — La Roma, unde revenise cu începere de la 1 oct. 1894.

4 — Iacob Negruzzi îi răspunde la 12/24 mai 1805, consolîndu-1 pentru „căderea" la Academie, comunicîndu-i ecouri despre romanul *Lume nouă şi lume veche* şi întrebîndu-1 cum stă cu lucrul la „viitorul roman" *(Tănase Scatiu).*

„Bucureşti, 12/24 mai '95

Iubite amice,

Rîndurile ce mi-ai scris mi-au făcut plăcere ca totdeauna. Nu te emoţiona că iarăşi nu ai putut străbate în Academie. Data asta nu a lipsit decît un vot şi acela din greşeala unui votant favorabil. De nu se înşela, a treia zi ai fi fost trecut. Căderile reiterate sunt proprii secţiunii literare : Naum a căzut şi el de trei ori, abia a 4-a oară a izbutit.

Nevastă-mea şi eu suntem *„retour de Paris".* Obosit peste măsură după munca continuă din luna martie, am plecat-o [sic] în chiar ziua deschiderii sesiunii generale a Academiei. La Paris am stat câteva săptămâni şi, cu toată vremea mai mult defavorabilă, am petrecut acolo foarte bine, căci primăvara este sezonul cel adevărat pentru Paris. Ca sănătate, ne-a mers bine acolo, ne-am odihnit şi in total suntem mulţumiţi.

Lumea vechie şi nouă s-a tipărit în *Convorbiri.* Câte păreri am auzit despre romanul dv. păn-acum, toate au fost favorabile, unele chiar foarte lăudăroase. *A quand* viitorul roman, *Lumea din oraş ?* Ştiu că-ţi preocupă gândul, dar nu ştiu *de* este un început de execuţie. Un răspuns afirmativ mi-ar face plăcere.

In politică deodată este linişte şi nici văd schimbare foarte apropiată. Negreşit, dacă la toamnă s-ar produce o sciziune — ceea ce eu nu cred — lucrurile s-ar încurca.

In tot cazul turburările sunt numai la suprafaţă, deci neglijabile păn-acuma. Dar să nu uităm că statul * de reforme este cam [...]** şi că acest an este al 8-lea al regimului conservator, prin urmare sfîrşitul este mai apropiat decît în anul 1888, cînd a fost începutul. Foarte mult va hotărî în chestiunea aceasta starea recoltei, care păn-acum s-arată în Valahia bună, parte foarte bună; ân Moldova mediocră, parte foarte slabă.

Prezentă, te rog, complementele mele respectuoase d-nei Zamfirescu şi salutări întregii familii Allievi pe care o cunosc.

* Lecţiun* incertă.
** Text indescifrabil.

L

Nevastă-mea se uneşte cu mine recomandindu-se amabilei amintiri a tuturora.

Te îmbrăţişează amicul devotat,

I. C. Negruzzi"

B.C.S., Ms. 12.361.

40

B.A.R., S $\frac{.27(36)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cârdas op *cit* P. 101. . l i - - »

1 — Iacob Negru'zzi, *Scrieri complecte,* I—IV, Bucureşti, Socec, 1893«—1897.

41

B.A.R., S $\frac{27(37)}{LII}$

*. if ^Tl PUbHc3tă în L E- Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 101—102.

1 — După trei „căderi", Duiliu Zamfirescu fusese ales membru corespondent al Academiei Române, susţinut, ca de obicei, de junimişti, de astă dată în frunte cu I. C. Negruzzi. V. *infra,* scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio.

2 — Dimitrie Sturdza, care nu 1-a simpatizat niciodată pe Duiliu Zamfirescu şi care s-a opus de fiecare dată, cînd acesta a fost propus la Academie, ca membru corespondent.

B.A.R., S $\frac{27(38)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *op. cit,* p. IOC—103.

1 — Intre 7 iulie 1000 şi 14 febr. 1901 se găsea la conducere un guvern în frunte cu P. P. Carp.

2 — Henriette Zamfirescu era bolnavă şi se va stinge la 25 nov./8 dec. 1906.

3 — Căpitanul Allievi (se pare Antonio), frate al soţiei lui Duiliu Zamfirescu, trimis în China în timpul „afacerii Boxerilor" (v. voi. VII, p. 751, notele 8, 9).

4 — Eroul nuvelei cu acelaşi nume de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Convorbiri literare,* XXXIV, nr. 11, 15 nov. 1900, p. 945—961.

5 — Aluzie la pasiunea turistică a soţilor Maiorescu.

43

B.A.R., *S* $\frac{2i7:(39)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, op. *cit.,* p. 104—105.

1

1 — *Guercino (Giovanni Francesco Bărbieri,* zis il —) (1591—1666), pictor italian, influențat de Carracci, Caravaggio și Tiziano. Maestru al școlii bologneze, reprezentant al barocului. Tematică religioasă tratată în clarobscur *(Sf. Francisc cu îngerii. Funeraliile Sf. Petronilla).*

2 — *Giovanni Francesco Romanelli* (1617—1662), pictor italian, elev al lui Dominichino ; a lucrat mult la muzeul Louvre din Paris.

3 — *Carlo Doici* (1616—1686), pictor italian (v. voi. VII, p. 705, nota 5).

4 — *Sassoferrato* (1605—1685), pictor italian (v. voi. VII, p. 705, nota 4).

5 — *Andrea del Sarto* (1486—1530), pictor italian din școala florentină, influențat de Leonardo da Vinci și de Rafael. Autor al tablourilor *Naşterea Fecioarei* și *Madonna del* Sacco.

44

B.A.R., S $\frac{27(40)}{LII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaş, *op. cit.,* p. 105.

1 — Antetul imprimat a fost barat.

2 — Duiliu Zamfirescu a fost ales membru al Academiei Române la 1 aprilie 1908, cu 24 voturi pentru și 4 contra. Contracandidați erau Caragiale, Delavrancea și Vlahuță. (Pentru istoricul alegerii și al discursului de recepție, v. voi. VII al ediției noastre, p. 781—790, nota 1.)

B.A.R., S $\frac{6(32)}{CCCLIII}$

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare,* București, 1938, voi. VI, *Junimea,* p. 167—171. Greșit inclusă între scrisorile adresate de către Duiliu Zamfirescu lui Nicolae Petrașcu.

1 — *Dumitru C. Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), scriitor și diplomat, originar din Focșani, ca și Duiliu Zamfirescu. A studiat dreptul la Paris și Bruxelles, fiind magistrat și apoi funcționar la Ministerul Afacerilor Străine, unde a îndeplinit funcția de secretar general, secretar de legație, apoi ministru al României la Istanbul, Viena și Atena, motiv pentru care Duiliu Zamfirescu i se adresează cu „Iubite domnule ministru". A participat la întemeierea societății „Românismul" condusă de B. P. Hasdeu, mai tîrziu devenind colaborator constant al *Convorbirilor literare.* în 1893 a fost ales membru al Academiei Române, fiind apoi vicepreședinte al secției literare. Din 1895 înființează o nouă grupare artistică, „Amicii literaturii și artei române", al cărei președinte a fost. Organul publicistic al grupării va fi revista *Literatură și artă română,* condusă de N. Petrașcu, afișînd o atitudine antijunimistă. D. C. OUănescu a scris nuvele *(Fata spînzuratului),* poezii *(Satirele),* piese de teatru, mai ales comedii *(Lupul și barza), Pe malul gîrlei, După război, Fanny, Primul bal).* A scris și cronici teatrale și literare, fiind autorul unui studiu monografic, *Teatrul la români* (1897—1898) și a desfășurat o bogată activitate de traducător, mai ales din Horațiu (epistolele, odele, epodele) și din V. Hugo *(Ruy Blas).* Ascanio a fost unul dintre prietenii lui Duiliu Zamfirescu, pe care 1-a sprijinit în cariera diplomatică (chiar de la concursul de ataşat de legație din 1885), apoi la Academie, cu prilejul alegerii ca membru corespondent, 1-a prețuit ca scriitor. Datorită acestei amiciții statornice, autorul *Vieții la țară* a devenit colaborator

la revista *Literatură şi artă romană,* fapt care l-'a nemulţumit pe Titu Maiorescu, în ciuda efortului depus de scriitor de a împăca ambele tabere (v. şi voi. VII, p. 7U7—718).

Din păcate, nu se păstrează decît două scrisori adresate de către diplomatul de la Roma lui D. C. Ollănescu-Ascanio. In schimb, la Biblioteca Centrală de Stat se găsesc mai multe epistole ale scriitorului şi academicianului, al cărui loc vacant la Academie îl va ocupa în 1908 Duiliu Zamfirescu, fără a-i face, în chip curios, tradiţionalul elogiu şi vorbind, cum se ştie, despre *Poporanismul în literatură.* Vom reproduce extrase din scrisorile lui D. C. Ollănescu, ce ni s-au părut semnificative, atît pentru relaţiile lor de prietenie cit şi pentru atmosfera literară a epocii, pentru opiniile lui nu o dată interesante.

2 — Scrisoare în care Ascanio îi solicita colaborarea la revista (în proiect) *Literatură şi artă română* şi ţinea să-i spulbere lui Duiliu temerile (că trădează pe Titu Maiorescu şi „Junimea") şi îndoielile că publicaţia lui Ollănescu-Petraşcu va dura. La rindurile lui Ascanio, care accentua asupra decadenţei (reale) a *Convorbirilor literare,* se adaugă altele, ale lui N. Petraşcu, devenit acut antimaiorescian şi observînd necesitatea unei înnoiri a vieţii literare.

Iată ce scria D. C. Ollănescu :

„1) Ţi-e teamă, dîndu-te cu totul în partea noastră, să nu boţească cumva pe T.L.M. 2) Crezi că *Conv. Ut.* mai sunt şi mai pot avea şi azi ca în trecut acelaşi noroc şi aceeaşi înrâurire asupra societăţii noastre. 3) N-ai încredere nicidecum în zelul şi dragostea păturei ce se ridică acum plină de multe şi multe calităţi de muncă rodnică, şi in ce se atinge de fonduri, apoi tu te crezi atîta de departe de noi, ca şi adîncurile lumei, pusă între Roma şi Bucureşti. Drept aceea sosind şi pentru mine momentul de a-mi sorbi ceaiul, trec pana lui Petraşcu să urmeze mai departe"...

Urmează un pasaj scris de N. Petraşcu, din care extragem :

„Bine, omule, crede-mă, e cu totul altceva în aer, nu mai e ce a învăţat X şi Y la Teresian, acum 40 de ani. X şi Y au o poetică veche, au dogme răsuflate, au păreri adeverite pînă în capăt. Trebuieşte altceva, ceva nou ; sunt 1000 de idei care nu le agită astăzi nimeni la noi, fiindcă nu intră în cadrul ideilor vechi. Cît despre omul care ne-ar da punga pe mină, îl căutăm şi noi cu luminarea, numai nu-1 găsim deocamdată. In aşteptarea Mesiei însă încercăm ce se poate, încercăm să vedem dacă nu e cu putinţă să facem în literatură ce a făcut *L'Indépendance* în politică, adică înjghebînd b revistă bună literară, ca să înpoagnăm lumea. Reuşi-vom, nu vom reuşi ? Asta o va spune vremea ; noi să nădăjduim. Iar acum, eclipsa încetează. Marginea astrului se zăreşte ; trec condeiul, îmbrăţişîndu-te cu dragoste şi aşteptînd să ne dai ajutor, Duilie, auzi ? Cu noi, cu noi ai să trăieşti, nu cu alţii : dcoanele-s bune pentru bătrîni, tinerii nu le mai cred făcătoare de minuni" *(B.C..S+* Ms. 12 374).

3 — Duiliu Zamfirescu trecea prin criza sufletească provocată de dragostea pentru Alisa de Radiz (v. vol. VII, p. ' 715, nota 107 şi *infra,* p. 500).

4 — Revista proiectată, *Literatură şi artă română,* „cercul" „Amicii literaturii şi artei române".

5 — AT. Petraşcu, fost junimist, devenit adept al criticii deterministe a lui H. Taine (v. *infra,* p. 457).

6 — Probabil *Românul,* întemeiat de C.. A. Rosetti in 185,9 şi apărînd pînă in 1905.

7 — Să fie ziarul *Dreptatea* care a apărut la Timişoara intre 1894—1807 ?

8 — *Adevărul,* gazetă politică şi literară, apărută la Iaşi în 1871, iar din 1888 la Bucureşti ; continuă să apară şi după 1900.

9 — Duiliu Zamfirescu face o profesie de credinţă conservatoare, arătlnd că vrea să rămînă totuşi' fidel *Convorbirilor,* cum se va şi îritîmpla, în ciuda prieteniei cu Ollănescu şi Petraşcu şi a colaborărilor la viitoarea *Literatură şi artă română.*

10 — E vorba dé Horaţiu, *Ode, Epode, Carmen Saeculare,* I, Bucureşti, Socec, 1891, volum tradus de D. C. Ollănescu-Ascanio, despre care scrisese Titu Maiorescu (v. vol. VII, p. 520—522, nota 6).

11 — Este personajul din schiţa *Badea Cirţan la Roma,* publicată în *Literatură şi artă română,* I, 9 iulie 1897.

12 — V. *supra,* scrisoarea 9 către I. C. Negruzzi, nota 6.

13 — *Trandafir Djuvara* (1856—1935), scriitor şi diplomat, prieten al lui Duiliu Zamfirescu (v. vol. VII, p. 504, nota 1).

14 — *Al. Em. Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotenţiar la Roma între 1893—1899.

15 — *Antonio Allievi* (1824—1806) (v. vol. VII, p. 499, nota 2).

B.A.n s 6(13) CCCLIIl"

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 179—180. Figurează greşit între scrisorile adresate de către Duiliu Zamfirescu lui N. Petraşcu.

1 -r- La 31 martie se formează un guvern liberal, în frunte cu D. A. Sturdza, care era şi ministru de Externe.

Transcriem în continuare, pentru interesul lor istorico-literar, extrase din scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio adresate lui Duiliu Zamfirescu.

In scrisoarea din 27 martie [1893] vorbeşte despre refuzul lui A. Vlahuţă de a fi membru corespondent şi despre iritarea Academiei, ceea ce a dezavantajat alegerea lui Duiliu Zamfirescu, pe care-1 va combate D. A. Sturdza şi în sesiunile următoare, la fel de puţin favorabile pentru autorul *Vieţii la ţară.* Ascanio se dovedea prea optimist cînd şi le imagina ca promiţătoare.

„Mai mult, cînd Vulcan 1-a propus Secţiunei i-a scris Ia moment că a fost admis cu unanimitate, vestindu-1 că va fi prezentat plenului «peste 3—*i* zile spre a fi votat». In acest interval, el n-a dat nici un răspuns lui Vulcan, care a fost autorizat prin tăcerea aceasta să creadă că consimte şi tocmai după ce a fost votat de plenul Academiei şi şi-a publicat scrisoarea prin ziare, a răspuns lui Vulcan. Asta nu a fost nici corect, nici demn, nici omenos! In urmă, Academia, desigur indignată la o aşa procedare, s-a burzuluit şi după chiar propunerea lui IJrechiă (unchiul lui Vlahuţă prin alianţă), 1-a considerat ca nul şi neavenit în mijlocul ei, după cum dealtfel singur exprima dorinţa prin zisa scrisoare. Aceasta însă ţi-a făcut ţie un neajuns, căci Negruzzi, Maiorescu şi cu mine te-am propus Secţiunei literare, care te-a admis cu unanimitate, contra lui Delavrancea (pe acesta însă din motiv că insultase pe rege într-o adunare publică, cu 10 zile mai înainte), membru corespondent, dar în şedinţa plenului s-a cerut amânarea votului pînă ce nu se va prezenta mai întîi consimţământul tău la chemarea ce ţi se face. Am preferit să nu insistăm, garantînd Negruzzi şi cu mine pentru tine, căci în starea de surescitare în care, se afla atunci Academia, Sturdza voind a lua cuvîntul contra ta şi a te combate prin cartea ta, *în faţa vieţei,* se putea să se formeze un curent nefericit, care să te facă să cazi şi căzut rămîneai pentru totdeauna. Am tăcut deci şi la sesiunea viitoare vei fi votat fără îndoială, împreună cu Şerbănescu şi cu Delavrancea,. căruia i s-a acordat un premiu de 5 000 lei pentru novelele sale ; premiul e meritat, căci sunt bine scrise si nu era nici o lucrare originală care să le stea împotrivă."

B.C.S., Ms. 12.378.

Despre a doua „cădere" a lui Duiliu Zamfirescu, căruia îi făcuse un foarte frumos portret, îi referă pe larg Ascanio in scrisoarea din 8/20 mai [1894], în care dă relaţii şi despre „Qirr tasul" Caragiale, pe care însă nu-1 priveşte cu simpatie, ca om, întîlnindu-se în această privinţă cu părerea lui Maiorescu :

„Bucureşti, 8 20 mai [1894]
str. Popa Tatu, 8

Dragă Duilie,

Iţi răspund la buna ta scrisoare [pentru] a te pune în curentul celor petrecute cu candidatura ta la Academie. Conform statutelor, te-am propus Secţiunei literare (sub prefci"Jenţia d-lui Maiorescu) ca membru corespondent, explicînd din viu grai motivele şi titlurile ce ai pentru aceasta. Secţiunea, compusă din 9 membri (Maiorescu, Hasdeu, Roman, Quintescu, Tocileseu, Caragiani, Vulcan, Mânu şi eu — Negruzzi era absent) te-a primit cu unanimitate de voturi. Dupe câteva zile, această alegere (împreună cu a lui Şerbănescu şi Neniţescu) venind în şedinţa plenului, Sturdza a obiectat că, potrivit statutelor, trebuie să se facă plenului un raport coprinzător calităţilor şi titlurilor literare ale membrilor propuşi, pentru ca să fie toţi în cunoştinţă de cauză la darea voturilor pentru aceasta. In ziua de 11 aprilie, Secţiunea a venit deci cu raport, în care despre tine ziceam (căci eu l-am făcut) următoarele -. «D. Zamfirescu, gingaş interpret al simţimintelor duioase, calde şi entuziaste, este un merituos poet liric şi nuvelist, care a îmbogăţit literatura cu frumoase şi cunoscute producţiuni şi împodobeşte continuu, cu *tor**-

me şi expresiuni originale, atît limba cea curată, limpede şi adevărat românească ce întrebuinţează, cit şi gîndurile, tot mai înalte, tot mai graţioase, în care ne dă impresiunile şl ne traduce fantezia sa poetică. De mai bine de 16 ani, atît în revistele literare ce se publică în ţară, cit şi în volume deosebite, şi-a publicat el producerile (versuri şi proză), dovedind pe zi ce merge un îmbucurător şi plin de foloase progres, pentru care nu numai merită lauda tuturor, ci şi aprobarea plenului Academiei, căruia va fi — sperăm — un element trebuincios şi distins întru cultura limbei şi literaturei noastre. *Fără titlu, Nuvele* şi *Poezii, în faţa vieţii, Străbunii noştri, Lume veche, lume nouă'* etc, etc. sunt lucrările publicate ce se pot aşeza la activul acestui harnic şi gingaş scriitor.» Puse la vot, aceste 3 candidaturi (fără a se face nici o discuţiune asupra persoanelor, care este contra statutelor) a ieşit astfel : *Şerbănescu,* 14 pentru, 10 contra (deci a rămas să fie votat ulterior, neîntrunind 2/3 a majorităţii reglementare), *Neniţescu,* 12 p, 12 c. ; deci a căzut în caz de paritate, fără a mai avea drept de a se pune într-o şedinţă ulterioară ; *Zamfirescu,* 8 p, 16 c, deci căzut, cu aceeaşi regulă. Acum, dacă lucrul s-a- întîmplat astfel, cauza a fost că Secţiunea" ştiinţifică (supărată contra noastră că n-am propus pe Gedem şi pe Bengescu) a votat contra, precum 4 ani s-a opus la alegera lui Naum, pe care azi îl apreciază foarte, iar Secţia istorică (în care se află Sturdza) s-a dezinteresat de orice candidaturi, printre care era Neniţescu. (propus de Hasdeu) şi personal neplăcută multora,, aşa.că a votat şi ea cum era curentul, mai ales că d. Maior eseu era absent (pentru un proces ori dus la Viena, nu ştiu bine), a căruia lipsă a făcut că am pierdut un vot chiar dintre cei 9 cari te primise în Secţiunea noastră. Iată, dragul meu, cu de-amăruntul ceea ce s-a întîmplat cu candidatura ta, despre a căreia cădere Negrtizzi şi cu mine încă nu ne putem mîngîia. Dar bun e Dumnezeu şi meşter e dracu ! [...]

Caragiale, care avea pînă la Paşte berărie in .tunelul de la Gambrinus, acum deschide o grădină,-, lingă Mărie Cantacuzen, sora lui C. C. Petrachi, sperînd că de astă dată o să-i rupă dracul papucii şi ,în fine va face parale... pe care le-a avut, dar le-a băut pînă la cea din urmă lescaie şi azi înjură lumea unde şi cum poate că literatura (1-a adus] la halul de a se face birtas ca să nu moară de foame !.„ îmi spunea cineva că cu ocazia deschiderei berăriei, Caragiale şi-a • făcut chiar şi stihuri :

Ion Luca Caragiale
Negustor de băutură
Face şi literatură
Numai nu face parale !

Eu cred c-ar fi mai drept să-şi cînte :

Ion Luca Caragiale
Iubitor de băutură
De n-ar fi o secătură
Tocmai din literatură
Ar avea de mult parale !"

B.C.S., Ms. 12.384.

încă un episod, şi ultimul, din istoria alegerii ca membru corespondent la Academie a lui Duiliu în scrisoarea din 3/15 aprilie -(1898], cînd în sfîrşit a obţinut voturile necesare, fiind ales, în pofida lui D. A. Sturdza, care-1 acuzase pe scriitor că ar fi... pornograf. Autorul *Vieţii la ţară* a fost apărat cu "căldură de I. C. Negruzzi, care a ţinut un discurs „foarte cu miez şt foarte cu plăcere ascultat de toţi colegii" şi de către Ollănescu-Ascanio. Partea a 2-a a scrisorii se constituie ca b extrem de interesantă recenzie Ia romanul *In război,* aşa cum nu s-ai scris în epocă. Lui Ascanio îi plăcUse cartea, fiind entuziasmat de Milescu, de tipurile feminine, ca şi de ţesătura epică ; îi reproşează" totuşi o anume' tendinţă spre filozofare (care va fi mult mai vizibilă în *Lydda)* şi cultivarea documentelor autentice, care contraveneau fireşte gustului literar clasic al recenzentului epistolar. în încheiere, îi adresează lui Duiliu invitaţia insistentă şi în formă de amuzantă cronică rimată de a -colabora mai susţinut la revista *Literatură şi artă română.* ...

„3/15 aprilie [1898]

Dragul meu Duilie,

în fine, şi-a rupt dracu papucii ! Eşti .ales membru corespondent al Secţiunii literare în Academia Română. Ai trecut la a 2-a votare cu 16 pentru, 9 contra, după un discurs • al lui

Negruzzi foarte cu miez şi foarte cu plăcere ascultat de toţi colegii. Trebuie să-ţi spun că eram aproape desperaţi el şi eu, fiindcă St. era contra ta şi-mi spusese cu cîteva zile mai nainte, după ce Maiorescu ii făcuse [?] în privinţa prefeţei la discursurile regelui, că ştie el de ce i-a făcut M. astă -«neomenoasă atingere», lui, «om cu bază morală»... -«fiindcă vrea să pescuiască în apă turbure, căci te-a propus pe tine de membru şi tu eşti un pornograf şi el nu vrea să aibă colegi pornografi...», lucru la care am răspuns că : -nu e la cunoştinţa mea să fii pornograf, şi că chiar dacă ai ceva lucruri (o frază, respective) cărora el să le impute ceva, apoi acelea sunt produceri, păcate din tinereţe, pe care ţi le-ai răscumpărat cu produceri admirabile şi vrednice de luat îndeaproape cercetare de o Academie serioasă, fapt ce mulţi dintre noi n-au fost încă în stare să săvirşească, după atîtea păcate din tinereţe, cu povara cărora In spate, totuşi sunt foarte la locul lor în înaltul Corp Cultural, ale cărei [...] * vrea d-lui să le apere de tine, acum»... etc., etc. M-a ascultat, fără întrerupere, fără nervozitate şi nu mi-a răspuns nimic, n-avea poate ce... dar am simţit că a fost zguduit, şi-n adevăr, eiteva şedinţe după aceasta, cînd Jacques a votat în favoarea ta„ n-a zis nici un cuvint, deşi a votat, fireşte, contra. Eu fusesem alarmat însă pe urma atacului aceluia, şi-i comunicasem lui Jacques impresiile mele . — plecarea lui Maiorescu care fusese înştiinţat de cele petrecute şi stăm la gînduri ce să facem, mai aleş că Ţuţuienii, cărora nu li se votase nici un compatriot, ce ne propusese în secţie, erau în păr contra ta. Astfel, la întîia votare, ai avut 13, contra 11, şi la a doua, după o titanică muncă şi o zguduitură furtunoasă a [...] ** —• ca ale lor -~- am mai smuls 3 voturi (Vulcan, Popa Marian şi Sbiera) şi te-»m scos la [...] ***.

Te félicitez din toată inima, iţi urez spor şi dragoste la lucru şi-ţi recomandez ca la anu — nu anul acesta — să prezinţi o lucrare frumoasă la premiul pe care ţi-1 voi indica eu, adică Premiul Academiei de 5000 lei. Uitasem să-ţi spui că am izbutit să dau şi lui Haralamb Lecca 2500 lei (pr. Adamachi) pentru volumul lui *Secunda.* Deci toţi cei onoraţi anul acesta de Academie sunt din cercul nostru literar şi scriu la revista noastră,

* Text indescifrabil.
** Idem.
« Idem.

care, din zi in zi, se distinge tot mai mult. E în mare favoare fia M. M. Lor, iar Petraşcu a fost decorat cu „Steaua României", după ce regele a primit volumul 1-ului an al revistei. [...]

Ce gîndesc de romanul tău *în război.* Numai bine. îmi place foarte mult şi mă conving din ce îh ce mai mult că trebuie să fii departe, fie prin timp, fie prin spaţiu, de ceva, ca să-1 cunoşti şi să-1 pricepi mai bine, într-atîta tu te identifici cu ţara, cu durerile şi bucuriile ei din vremea războiului. Caracterele şi mai ales unitatea acestor caractere, în personagiile romanului, sunt minunate. Mîhaî al tău e adevăratul amorez modern român, cu toate defectele, dar şi cu toate calităţile oamenilor distinşi, prin cultură şi prin educaţiune de la noi, puţin sceptici, nervoşi, fanfaroni, romantici, fatalişti şi senzuali, precum suntem şi ne-a lăsat blagoslovitul de D-zeu pe noi românii!... Ş-apoi e la Focşani, unde o pui asta ? Milescu e un năuc simpatic şi sincer, e după miné, glasul critic al situaţiunilor şi *Deus ei machina* al împrejurărilor, cu care poţi judeca şi poţi scuza, poţi înjgheba şi poţi dărima tot, fără ca cetitorul să-ţi impute că ai exagerat ori át stingherit ceva. Mié mi-é drag Milescu tău cel miop, deşi adine văzător, cel guraliv, turbulent şi zglobiu, dar sincer, amabil şi natural: om de treabă, om de inimă, om de duh ! Ce e mai mult e o creaţiune a ta, în care desigur ai pus fărămiturile atîtor şi atîtor fiinţe ce ai cunoscut, căci mi se pare, în unele apucături de ale lui, că recunosc pe cîţiva din prietenii ori cunoscuţii cu care m-am frecat în viaţă. Aud ? Femeile sunt gingaşe, duioase, cinstite (chiar Natalia, in patima ei aproape histérica), drept la suflet şi cu cuget curat. Romånce model de-ar putea fi să dea D-zeu multe să avem ca dînsele. Firul povestirii e variat, plăcut, plin de incidente hazlii şi cugetări adevărate. Ţi-aş reproşa numai o prea mare înclinare către filozofare, cînd poate ar fi mai potrivit să desluşeşti ori să adînceşti lucrul altfel, şi o mîncărime de analiză psiho-fizică, parcă ai vrea să înveţi pe toată lumea aceasta, ori ai aerul să zici cetăţenilor : măi, boilor, astea sunt lucruri subţiri, nu-s de nasul vostru, băgaţi de seamă, cu cine aveţi de-a face, şi dacă nu pricepeţi nimica, nu e vina mea !" încolo, fireşte, îţi dau impresiunea mea, e poate cel mai frumos şi mai interesant roman, care poate (of, citi *poate), [...]* * ţine cap celor mai interesante

* Text indescifrabil.

romane franceze. Ai să faci, negreşit, descrierea bătăliei de la Griviţa, ori de la Plevna — precum se şi vede lucrul — fereşte-te de pedantismul citaţiilor de care, în unele locuri, te-ai infectat, adică : generalul Anghelescu, conform ordinelor de zi no. ... din cutare zi... ori Cartierul general, aşezat în cutare loc, a luat cutare dispoziţiuni, sau a luat ordin de zi... sau [?] telegrama prinţului Nicolae [...] *, aşa şi aşa... descrie fără aparat fotografic, povesteşte fără telefon. Nu te inspira din cărţi şi din texte documentate, ci din aceea ce ele ţi-au lăsat în sufletul şi mintea ta. Nu repeta cuvintele altora, ci răsunetul ce ele au putut avea în tine însuţi.

Ca, ho! bre, omule! ai să zici, te-ai pus întîi pe laudă şl acum. mă nimiceşti cu de-a mărunţelul !?... Care va să zică, critică în toată regula, ve; striga tu ! [...]

Dar despre revistă, ce zici? Văd cu durere că nu ne mai trimiţi nimic. Apoi aşa ne-a fost vorba ? îmi pare rău, onorabile ! Ar trebui să începi pentru [sic] de a simţi că este nevoie de, un ce intelectual din parte-ţi, cu puţin geniu şi mult haz, fie proză, fie că dacă, ar fi proză [sie], ar fi şi mai minunat.

Ia-ţi dar pana cea de vultur
Moai-o-n lacrimi de codană
Ori în alt lichid mai negru
Şi din lipsa ta întoană
O cîntare-n vers ori proză
Cu adine şi dulce har ;
Nostimă, cum tot mai rar,
Ni se dă de-un cîrd de' vreme !
Fii un cavaler integru
In făgăduieli, mai lasă.
Diplomaticeasca poză,
Cu bonsoir şi cu bonjour,
La o parte, stăi acasă,
Pune-te frumos la masă
Şi în rînduri lungi îţi screme
Tot ce ai în piept şi-n gînd
Şi trimite-le curînd.
Teascurile te aşteaptă !...
— Am zis «screme» nu că doară

* Text indescifrabil.

Scrierea nu-mi e uşoară
Şi miezoasă şi sublimă -
Da-mi venea bine la rimă,
Şi tu scrii, că eşti In stare
Să faci gaură în mare
Pentru rimă, şi să scrii
Sumedenii de prostii,
Cînd te-mpiedici de-un cuvînt
Căruia nu-i poţi da vînt!...
Deci trimite mai degrabă
Dacă eşti băiat de treabă
Şi de ţii să fii levent
Mă declar — corespondent!"

B.C.S., Ms. 13.206.

„Recenzia" se încheie în scrisoarea din 27 aprilie/10 mai [1898], autorul fiind nemulţumit de sfîrşitul romanului (In care mor şi Milescu şi Minai Comănăşteanu) şi incurajîndu4 să continuie „scrisorile romane", adică *Lydda,* în care presimte sâmburele de noutate. încă un cuvînt, de satisfacţie, adaugă despre „victoria" de la Academie.

„Marţi/ 27 aprilie/10 mai [1898]

Dragă Duilie, să te duci dracului, că m-ai, făcut să pling.cu sfîrşitul romanului tău *In război,* aceasta-ţi dă dovadă de cîtimea * emoţionată ce se desprinde dintr-însul şi de înrîurirea sentimentală ce poate avea chiar asupra unor firi cam, pardon, blazarisite întru ale condeiului. Iţi fac totuşi proces- de ce ai ucis pe amîndoi bieţii prieteni, pentru Milescu — mai ales — să trăiască şi şă perpetue amintirea , caldelor legături dintre dînsul şi Comăneşteanu şi să mîngîie pe Ana de pierderea lui şi sâ-i şi dea restul vieţii Elenei lui, atît de bună şi de puţin vrednică de o pedeapsă aşa de tiranică, ca a văduviei. Sfîrşitul romanului tău ar fi cîştigat, să mă crezi, în simpatie şi în căldură, din afară, pe cînd acum te lasă parcă cu o nemulţumire, cu *un gol* în suflet, lucru ce nu e cu cădere pentru un atît de plin de chibzuială şi de drepte hotărîri, ca romanul său. Aştept explicarea ta — vei fi avînd desigur una — căci pînă atunci

* Lecţiune incertă.

nu mă voi putea stăpîni de a nu-ţi- zice: asasinul meu! asasinul meu!! (după cum un Ştefan Mihăileanti striga într-o turbată melodramă, în care vorba asasin era scrisă : *as* la finele rindului şi *asin* la începutul următorului !...)

In predmetul *Scrisorilor romane,* acea complicaţie de studii arheologice, de retrospectivă istorico-sentimentală asupra grecilor şi romanilor şi de zburdălnicii amoroase moderne, în Capitala nemuritoare, e nu numai imperios cerut de firea şi datoria ta să le termini, dar n-ai absolut nici un cuvînt, dacă ele se mărginesc la cele ce mi-ai transmis, pentru de a te împiedeca să mergi pînă în cap. Şi nu-mi paşă mie dacă X, Y ori Z vor striga că revirimentul operat in românul posac şi nemţit, care era tatăl natural al băiatului, va fi găsit aşa ori aminteri, dacă în natura omului este ca bucuria mare, ori nenorocirea adîncă să te frămînte atît încît să te dea de-a curu-n cap (lăuntric) şi să te pomeneşti cu ce n-ai gîndi... că, in vremuri placide şi neprielnice numai aşa zguduiri morale putea să dea din tine. *AU right!* sufletul meu, şi nu fi — punînd condeiul pe hîrtie — cu teama de ce va zice ăla şi ce va crede celălalt despre ceea ce scrii, că aşa iţi formează sau îţi deformează, mai bine, mintea şi simţirea ta dupe ale altora şi eşti un perpetuum mobile, în-*grijirea* de a mobiliza ceva din tine afară, de teama criticei !... Să fii tu al dracului că nu te-am ghicit ?

Ţi~o fi părut ţie bine c-ai fost ales, mie însă mi-a părut şi mai bine: 1) fiindcă ştiam ce sufletească mulţumire [...] * simţeşti 2) pentru că am reuşit *malgre tous* să te scoatem, deşi data asta eram aproape desperat de a o scoate la bun căpătîi. I...]** acum 2, vineri, şedinţa Academiei, cînd Sturdza a dat citire scrisorii tale de mulţumire şi am avut un fior de mîndrie, de a primi eu în numele Academiei mulţumirile tale, amic, concetăţean, coleg şi fîrtate de condei şi de dragoste."

B.C.S., 12.375.

* Text indescifrabil.
** Idem.

A fost publicată fragmentar în *Convorbiri literare,* XXII, nr. 7, 1 oct. 1688, p. 581—598, cu semnătura *X.Y.Z.;* în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 51—59.

1 — *Nicolae Petrascu* (1859—1944),! critic literar, scriitor şi diplomat. Se împrieteneşte cu Duiliu Zamfirescu de prin 188B—1883, la seratele societăţii „Intim club", devenind apoi colegi, ca funcţionari la Ministerul Afacerilor Străine, unde au dat împreună examenul de ataşat de legaţie, fiind sprijiniţi de D. C. Ollănescu-Ascanio, preşedintele comisiei. „Pin ziua aceea, îşi va aminti N. Petrascu în *Biografia* sa (v. I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare,* voi. VI, *„Junimea",* Buc, 1938, p. CXXXVII), prietenia m-a legat şi mai tare de DuiUu Zamfirescu. Intraţi în diplomaţie, începurăm o viaţă zilnică alături. Cînd mai tirziu împrejurările funcţiei îl despărţi de mine, el suprimă distanţa dintre noi prin Q corespondenţă aproape regulată. Duiliu mi-a scris astfel cu slova lui clară, rotundă şi frumoasă, ţinîndu-mă in curent nu numai cu mişcările lui şi cu tot ce făcea, dar cu tot ce impresiona firea lui de artist şi cu toţ ce presimţea ca inspiraţie talentul lui literar." N. Petrascu, la început colaborator al *Convorbirilor literare,* unde îl introdusese chiar prietenul său Duiliu, şi admirator al lui Titu Maiorescu, se desparte de acesta spre a întemeia, împreună cu *J3-, C.* Ollănescu-Ascanio, o nouă grupare, „Amicii literaturii şi artei române", făcînd să apară şi revista *Literatură şi artă rom&nă* (1896—1910). Debutînd ca maiorescian, se apropie în timp de principiile deterministe ale lui H. Taine. A .publicat studii şi amintiri despre Eminescu, Alecsandri şi despre prietenul din tinereţe, Duiliu Zamfirescu (Edit. Cultura naţională, 1929), făcîndu-i unul dintre cele mai sugestive portrete, care s-a şi impus in posteritate : „Tînărul avea cam 24^-25 de ani ; era de statură mijlocie, cu talia subţire şi c-o armonie secretă în mişcările ei. Cînd mă apropia! de el şi-l observai mai bine, îi văzui faţa cu obrajii albi, străbătuţi de o undă trandafirie, mersul drept şi frumos, gura potrivită, pe care flutura o vorbă caldă şl

un suris dulce; gîtul rotund, de o delicateţe juvenilă ; părul negru şi fin ca mătasea, lăsat lung ca la florentinii din portretele Renaşterii ; ochiul viu castaniu, sprincenile subţiri şi arcuite, un cap pictural amintind graţia unor figuri de Guido Reni. El purta jacheta neagră, închisă la nasturi, pantaloni cu dungi subţiri, o gheată fină ; în mîna stingă, ţinea pălăria naltă şi mănuşile." Locuia în vremea aceea, cînd era gazetar la *România liberă*, la Hotel Metropol, ne informează în continuare N. Petraşcu ; în cameră avea o pianină, cîteva gravuri, cîteva volume de Lamartine, de Théophile Gautier şi Octav Feuillet. Pe pian era portretul „Domnişoarei L", iar pe măsuţa de noapte un etern trandafir într-un pahar cu apă. Duiliu Zamfirescu era discret, distins, era o fiinţă armonios alcătuită, de o ţinută aristocrată, însă nu una moştenită, ci a firii sale, avînd o bază estetică. Se vedea şi după felul studiat cum mergea pe stradă : „Pe trotuar, luînd marginea de lîngă magazine, mergea cu pas potrivit, avînd gîndul concentrat în el însuşi. Pentru nimic în lumé n-ar fi mers prea repede, ca să pară grăbit, ceea ce ar fi stricat estetica fiinţei lui, şi nici prea încet ca să aibă aerul unui pierde-vară."

N. Petraşcu evocă excursiile făcute împreună în Italia, asupra cărora vom reveni pe parcursul acestor comentarii, schiţînd interiorul seniorial pe care-1 oeupa diplomatul la Roma în Via Condotti : „Cînd intrarăm, în apartamentul lüi domnea o linişte şi-o atmosferă de viaţă de străinătate. Camere spaţioase, tapetate cu mătasă ; liistruri grele de bronz, mobile vechi. In sufragerie masa Intimă cu flori şi vinaţuri ; braţul lui Duiliu cald şi vorba-i lungi <i plină de nostimade printre felurile de mlncări ; Cario, feciorul lui, tăcut ca un manechin, părea mai mult că lunecă decît umblă". In sfirşit, portretul diplomatului de la maturitate, distant şi sever, dornic de a ávea o situaţie materială prosperă, afectat şi cu morgă aristocratică, portret care 6-a imprimat, din păcate, cel mai puternic în memoria contemporanilor şi a posterităţii imediate: „In strada Negustori, unde îşi avea locuinţa, îmi ieşi la uşă un fecior în livrea, cu pantaloni scurţi pînă la genunchi, cu ciorapi şi pantofi negri. înăuntru, două-trei piese de recepţie ; în grajd, trăsură de casă şi cai de singe. Vorbind cu el, simţeai continuu preocuparea personalităţii sale. Cu cei doi-trei prieteni era încă omul de altădată ; în discuţii însă era mai intransingent, mai autoritar. Faţă de cealaltă lume, seriozitatea-i trecuse în gravitate, privirea îi era volun-

'tară, surfsul dispărut aproape. Cînd intrau copiii lui acasă, le apunea întrebări în franţuzeşte : «Avez-vous vu M-me Stourdza ? Etes vous allé aujourd'hui chez les Negruzzi ?...» Cînd se întorcea de la minister, cerea numaidecît cărţile de vizită depuse la el, le considera cu atenţie, părea impresionat de numele ce le întimpina pe ele." Sînt elementele de portret (negative) pe care, îngroşate, le va exploata din plin G. Călinescu în *Istoria literaturii române.* Se pare că N. Petraşcu însuşi forţase oarecum nota, întrucît relaţiile lor de prietenie se răciseră spre sfîrşitul vieţii lui Duiliu. Dar la vremea cînd îşi scria memoriile, căci aşa-zîsa monografie *Duiliu Zamfirescu* este o carte de amintiri şi evocări, asperităţile umane trecuseră în umbră, încît portretul fostului prieten rămîne pînă la urmă luminos, iar corespondenţa, văzută în esenţa ei umană şi literară, apreciată cu justeţe, în chiar sensul marilor critici din deceniul patru : „Aceste scrisori amicale alcătuiesc pentru mine o avere sufletească pe care n-o are şi n-a avut-o nimeni. Scrise c-o slovă frumoasă şi curat, fără nici o ştersătură sau corectură, într-un stil intim, admirabil, şi dînd toată gama personalităţii lui, atît de originală, ele descopere o latură nouă a talentului său, un Duiliu Zamfirescu intim, mai cald, mai sincer, mai sclipitor decît chiar în paginile lui literare alese" *(Icoane de lumină).* Este şi motivul pentru care, ca înlocuitor temporar al lui I. C. Negruzzi la conducerea *Convorbirilor literare,* în 1888, va publica mari fragmente din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu din 20 mai, 6 şi 9 sept. 1888, ca pe adevărate însemnări de călătorie. întrebat, autorul nu se opune, dar cere să nu fie semnate cu numele său, pentru că în acelaşi număr publica şi un ciclu de poezii, dar şi pentru că nu dorea să apară în postura de erou al propriilor peripeţii : „Poeziile voiesc să le dai sub numele meu, aparte. Corespondenţa, dacă îţi pare interesantă, pune-o cu un X.Y.Z." (v. *infra,* scrisorile din 6 şi 9 sept. 1888).

2 — Scrisoarea consemnează prima impresie, primul contact al lui Duiliu Zamfirescu, tînărul secretar de legaţie, cu Italia.

3 — Pace ţie, Marcule, evanghelistul meu (lat.).

4 — Pentru admiraţia constantă a lui Duiliu Zamfirescu faţă de Eminescu, v. vol. VII al ediţiei de faţă, p. 611—613, nota 7.

5 — Corect: Jessica, fiica lui Shylock, din piesa *Neguțătorul din Veneția.*

6 — Dogana-vamă (ital.).

7 — Biancherii — rufărie, albituri (ital.).

8 — *Mocenigo,* familie nobilă venețiană, care a dat cinci dogi ai republicii, între 1474—1/778.

9 — *Enrico Dandolo* (1107—1205), doge al Veneției, care a organizat cea de-a patra cruciadă contra Constantinopolului.

10 — Palatul dogilor, a cărui construcție a început în anul 800, a avut mai mulți arhitecți : cele două galerii suprapuse, în stil gotic, care formează exteriorul, sint atribuite lui Giovanni Buon şi fiului său. Fațada este opera lui Aut. Bregno, Aut. Scarpagnino, Aut. Rizzo, Gugl. Bergamasco; „Scara uriaşilor" este de Sansovino (1554).

11 — *George Sand* (1803—1876), cunoscută scriitoare franceză, autoare a unei opere vaste în care sint implicate mai toate problemele social-politice ale secolului, XIX. Prietenă a lui Alfred de Musset şi a lui Chopin. Cartea la care se referă Duiliu Zamfirescu se intitulează *Mauprat et Ies Maîtres mosaîstes* (1837).

12 — *Paul Bins, conte de Saint-Victor* (1827—1881), eseist francez, autor de studii asupra istoriei teatrului.

13 — *Emilio Castelor* (1632—1899), scriitor, orator şi om politic spaniol (v. voi. VII, p. 515, nota 5).

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii şi documente literare,* voi. VI, „Junimea", Buc, 1938, p. 113—114.

1 — N. Petrascu era în aceşti ani in diplomație.

2 — *Trandafir Djuvara* (1856—1915), scriitor şi diplomat, prieten al lui Duiliu Zamfirescu (v. voi. VII, p. 504—505, nota 1).

3 — S-ar părea că e vorba de poezia *Nimfa tînără Leuco,* publicată în *Convorbiri literare,* XXII, nr. 7, 1 oct. 1888, in acelaşi număr cu *Scrisori din Italia* (v. *supra),* în mod greşit considerată de Mihai Gafița „nuvelă epistolară" (v. *Opere,* I, ed. cit., p. 447).

4 — Iacob Negruzzi.

A fost publicată fragmentar în *Convorbiri literare,* XXII, nr. 7, 1 oct. 1888, p. 581—598, cu semnătura X.Y.Z.; în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 114—124 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 63>—72.

1 — *Trandafir Djuvara* (v. *supra,* nota 2).

2 — Probabil, Alexandru Zamfirescu.

3 — Se pare că se referă la Henriette Allievi, care în 1890 îi va deveni soție.

4 — Aceasta^ e-una din scrisorile tipice pentru impresiile de călătorie ale lui Duiliu Zamfirescu, în fond pentru autenticismul şi valoarea ei literară, ceea ce a si făcut ca ea să fie publicată în *Convorbiri,* ca atare.

5 _ *Caracalla (Marcus Aurelius. Antoninus Bassianus)* (188—217), împărat roman (v. voi. VII, p. 605, nota 9).

6 — *Nerva, Marcus Cocceius,* împărat roman (96—98). L-a adoptat ca fiu pe Traian, guvernatorul provinciei Germania superioară, pe care în anul 97 l-a desemnat ca succesor. întemeietorul dinastiei Antoninilor (92—192).

7 — Traian.

8 — *Adrian (Publius Aelius Hadrianus),* împărat roman (117—138) (v. voi. VII, p. 605, nota 5).

9 — *Antonius Pius,* împărat roman (138—161), fiu adoptiv şi urmaş al lui Adrian. La rîndul său, l-a adoptat pe Marcus Aurelius.

10 — *Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antoninus)* (v. *supra,* scrisoarea 2 către Iacob Negruzzi, nota 10).

11 — *Commodus (Lucius Aelius Aurelius Commodus Antoninus),* împărat roman (180—192). Fiul lui Marcus Aurelius. A instaurat un regim de teroare şi de corupție. A murit asasinat.

12 — E vorba de lucrarea fundamentală a lui Al. Odobescu, *Istoria arheologiei. Studiu intrductiv la această ştiinţă,* I, Buc, Socec, 1877.

13 — Duiliu Zamfirescu a avut un deosebit cult pentru împăratul Traian şi în acelaşi timp mîndrie pentru descendenţa latină a poporului român.

14 — Versuri din poemul *Le premier regret,* cu care se încheie romanul *Graziella* (1852) de Lamartine.

15 — Mazu — sumă care se adaugă la miza jocului de cărţi.

16 — *Tiberiu (Tiberius Claudius Nero),* împărat roman (14—37), fiu adoptiv şi succesor al lui August.

17 — Acest portret făcut din linii delicate pare să fie al viitoarei sale soţii.

18 — Regăsim aici una din paginile de anecdotică savuroasă ale corespondenţei lui Duiliu Zamfirescu.

19 — E vorba, in fapt, de traducerea piesei *Le joueur de flute* de Emile Augier.

26 — Atitudine de consecventă admiraţie şi acum de compasiune faţă de Eminescu, după cum se ştie, bolnav din 1883. In 1888, de cînd datează scrisoarea, la conducere era un guvern junimist, condus de Th. Rosetti, cu Titu Maiorescu la Culte.

21 — încă o dată, Duiliu Zamfirescu îşi manifestă preţuirea faţă de Caragiale, care va fi numit de către junimişti directorul Teatrului Naţional în acel an (1888).

22 — V. *supra,* scrisoarea 1, nota 1.

B.A.R., S $\frac{6(1)}{\text{OCCLIII'}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 124—126 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele. mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 73—75.

1 — *Al. Plagino* era ministru plenipotenţiar la Roma în acest timp, pînă la 19 oct. 1888.

f

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit.,* p. 126—138 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit., p. 75—87.

1 — Personaj din romanul *Corinne* (1807) de *D-na de Stael* (1766—1817), scriitoare franceză, autoare a cărţii *De l'Allemagne* (1810), care a contribuit într-o largă măsură la apariţia şi dezvoltarea romantismului francez.

2 — *Dora d'Istria* (1828—1888), pseudonimul prinţesei Koltov-Massaliski, născută Elena Ghica, scriiteare poliglotă.

3 — *Ouida,* pseudonimul scriitoarei franco-engleze *Louise de la Ramme* (v. *supra,* scrisoarea 9 către Elena Miller-Verghy, nota 2).

4 _ Corect: *Julien Klaczko* (1828—1906), scriitor polonez care a trăit multă vreme în Franţa.

5 — Probabil, *Măria Flechtenmacher* (1836—1888), poetă, actriță și militantă feministă. A fost soția compozitorului Al. Flechtenmacher.

6 — *Amerigo Vespucci* (1454—1512), navigator florentin. A luat parte la cîteva călătorii în Lumea Nouă. După numele său au fost denumite noile teritorii descoperite în Lumea Nouă, care formează America de azi.

7 — *Niccolb Machiavelli* (1469—1527), om politic, scriitor și istoric renascentist italian din Florența. Opera sa fundamentală este *Principele.* A scris și comedii *(Mătrăguna)* și nuvele satirice *(Belfegor, arhidiavolul).*

8 — *Benvenuto Cellini* (1500—1571), sculptor, orfevru, gravor și scriitor italian, născut la Florența. Și-a povestit viața într-o celebră autobiografie, *Viața lui Benvenuto Cellini povestită de el* însuși.

9 — *Giovanni Cimabue* (pe numele adevărat *Cenni di Pepo)* (c. 1250 — c. 1302), pictor florentin, precursor al Renașterii.

10 — *Galileo Galilei* (1564—1642), fizician și astronom renascentist italian. întemeietorul mecanicii Clasice și a metodei experimentale în știință. Adept al concepției heliocentrice a lui Copernic. Silit de Inchiziție să-și retracteze ideile, ar fi rostit (1633) expresia devenită celebră : „Eppur si muove" („Și totuși se mișcă").

11 — Aer de mare senior, înalt, brunet, cu barbă neagră și voce plăcută (ital.).

12 — Corect: *Une station hivernale.*

13 — *Juliette Adam* (1836—1936), scriitoare franceză, a publicat romane și amintiri ; a patronat un salon literar la Paris după 1870.

14 — Intîlnim aici o altă pagină de elogiere a lui Traian, pe care Duiliu Zamfirescu II admira într-o asemena măsură incit i-ar fi putut scrie Pangericul, ca un alt Pliniu cel tînăr.

15 — *Victor Duruy* (1811—1894), istoric francez, autor al unei *Istorii a romanilor.*

16 — *Praxitele (Praxiteles)* (c. 390 — c. 330 î.e.n.), sculptor grec, reprezentant de frunte al clasicismului Greciei antice. Autor al celebrei sculpturi *Afrodita din Cnidos.*

17 — *Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus),* împărat roman (270—275). Sub presiunea goților și a dacilor liberi, a dispus în 271 retragerea armatei și administrației romane din Dacia.

18 — *Claudiu II Goticul (Marcus Aurelius Claudius),* împărat roman (268—270), învingător al goților în bătălia de la Naissus (269).

19 — *Septimiu Sever,* împărat roman (193—211) (v. Voi. VII, p. 604, nota 4).

20 — *Caracalla,* împărat roman (188—217) (V. voi VII, p. 605, nota 9).

21 — *Dioclețian,* împărat roman (284—305) (v. *supra,* seri soarea 3 către I. C. Negruzzi, nota 8).

22 — *Heliogabal,* împărat roman (211—222) (v. *supra,* scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 9).

23 — *Caius Iulius Caesar* (v. voi. VII, p. 725, nota 4).

24 — *Octavian August* (v. *supra,* scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 5).

25 — *Tiberiu* (v. *supra,* scrisoarea 3 către I. C. Negruzzi, nota 17).

26 — *Drusus .(Nero Claudius),* împărat roman (38—9 î.e.n.), frate mai mare al lui Tiberiu, tatăl lui Germanicus.

27 — *Germanicus (Iulius Caesar),* general roman (15 î.e.n.— 19 e.n.).

28 — *Caligula* (v. *supra,* scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 7).

29 — *Claudiu I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus),* împărat roman (41—54). A fost dominat, după moartea Messalinei (48), de noua lui soție, Agrippina.

30 — *Messalina, Valeria* (25—48), a treia soție a împăratului roman Claudiu I. Renumită prin viciile și cruzimea ei. Simbol al desfrîului.

31 — *Nero (v. supra,* scrisoarea 2 către I. C. Negruzzi, nota 6).

32 — *Mecena (Caius Cilnius Maecenas)* (c. 70 — 8 î.e.n.), om politic roman. Prieten și sfetnic al împăratului August. S-a înconjurat de un cerc de poeți și de scriitori (Horațiu, Vergiliu, Properțiu), numele său devenind sinonim cu cel de protector și sprijinitor al literaturii și artelor.

33 — *Adrian (Publius Aelius Hadrianus),* împărat roman (v. voi. VII, p. 605, nota 5).

34 — *Nerva, Marcus Cocceius* (v. *supra,* scrisoarea 3, nota 6).

35 — Frații *Tiberius Sempronius Grachus* (162—133 Le.n.) și *Caius Semprenius Grachus* (154—121 î.e.n.), oameni politici de

origine plebenă, tribuni ai poporului, ucişi de aristocraţia senatorială.

36 — *Marius Caius* (c. 165—86 i.e.n.), general şi om politic roman. In timpul războiului civil din Roma a devenit conducătorul partidei popularilor, adversari partidei optimaţilor (aristocraţi), în frunte cu Sylla.

37 — *Sylla (Sulla), Lucius Cornelius* (138—78 i.e.n.), general şi om politic roman. Conducător al partidei optimaţilor, adversar politic al lui Marius.

38 — *Pompei (Cneius Pompeius Magnus)* (106—48 î.e.n.), om politic şi general roman ; partizan al lui Sylla. A încheiat împreună cu Cezar şi Crassus primul triumvirat (60 i.e.n.).

39 — *Alexandru cel Mare (Macedon)* (356—323 î.e.n.), rege al Macedoniei (336—323 î.e.n.). Fiu al lui Filip II şi discipol al lui Aristotel. A întemeiat un vast imperiu, care după moartea lui, survenită la 33 de ani, a fost împărţit între generalii săi. Domnia lUi Alexandru Macedon marchează începutul perioadei elenistice.

40 — *Donttţian* (v. *supra,* scrisoarea 4, nota 7).

41 — *Pliniu cel tinăr,* (162—126), scriitor roman, prieten al împăratului Traian (v. voi. VII, p. 573, nota 4).

42 — Copii după Columna lui Traian s-au realizat abia in zilele noastre şi se păstrează la Muzeul de istorie al R. S. România.

43 — *Grigore G. Tocilescu* (1850—1909), istoric, arheolog şi folclorist, profesor de istorie: antică şi epigrafie. A fost elev al lui B. P. Hasdeu. Opera sa principală este *Dacia înainte de romani* (1880).

44 — Probabil, *Nicolae Densuşianu* (1846—1911), istoric, autor al unor lucrări importante precum *Revoluţiunea lui Horta in Ardeal şi Ungaria* şi *Documente privitoare la istoria românilor,* 7 voi. în colecţia Hurmuzaki.

45 — Aceasta e una dintre cele mai lungi scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu, adevărat reportaj al vizitelor sale prin muzeele italiene, în care tînărul diplomat se relevă nu numai ca un iubitor de artă, dar si, ca un pasionat de istorie antică, in special de epoca Iui Traian, pentru care manifestă un cult, pe care l-au ignorat adversarii săi ardeleni de mai tîrziu. De remarcat, în acelaşi timp, arta portretistică în prezentarea statuariei imperiale din muzeul Capîtoliului şi spiritul de mică bîrfă agreabilă în privinţa unor scriitoare care făceau „senzaţie" ca Ouida, cu operele lor plurilingve şi viaţa lor aventuroasă. Nervul epic, aici, ca şi în alte scrisori către N. Petraşcu, e mai viu, scriitorul e mai spontan, mai natural decît în corespondenţa purtată cu Titu Maiorescu sau Iacob Negruzzi, de care-I distanţau şi vîrsta şi situaţia socială. Petraşcu era un coleg de generaţie şi limbajul, fireşte, e altul. Cu el îşi poate permite lungi şi amănunţite excursii muzeistice, discutînd de la egal la egal şi încercînd să-1 iniţieze ca pe un novice, cum nu era cazul desigur cu cei doi conducători ai „Junimii".

B.A.R., S $\frac{6(2)}{\text{CCCL1II}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit.,* p. 138—140.

1 — Probabil, actorul *Ştefan Iulian* (c. 1851—1892), remarcabil interpret al comediilor lui I. L. Caragiale (Pristanda. Ipingescu).

2 — Nicolae Petraşcu era secretar de legaţie la Paris, ministru fiind V. Alecsandri. /

3 — Ministru era Ion Văcărescu, tatăl poetei Elena Văcărescu.

4 — *Romalo,* coleg de legaţie cu Duiliu Zamfirescu.

5 — In primăvara 1889, soţii Maiorescu fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu ii însoţise tot timpul, rămânînd încântat de compania lor prin locurile vizitate. (V. şl voi. VII, p. 606, nota I.)

6 — Jacques Negruzzi,

7 — Nuvela *Alessio* se va publica în Convorbiri *literare,* XXIII, nr. 7, oct. 1889.

8 — Vasile Alecsandri.

9 — Fratele era Alexandru Zamfirescu, pe atunci la studii militare în Franţa, la Fontainebleu.

A fost publicată in I. E. Torouțiu, *op. cit,* p. 140—142.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 142—144.

1 — *Revue du monde latin* din 1 oct. 1889 publica în traducerea lui Gavarry nuvela *Noapte bună.* (V. şi scrisoarea lui T. Maiorescu din 25 sept./7 oct. 1889, voi. VII, p. 616.)

2 — *Veronica Miele,* poetă şi iubita lui Eminescu, murise în acea vară, la 3 aug. 1889, la mănăstirea Văratic, unde este şi înmormintată (născută, ca şi poetul, în 1850).

3 — Fragment din poezia ^llîa *luna,* tradusă chiar de către Duiliu Zamf.irescu;

O, fermecătoare lună, eu îmi aduc aminte
Că acum un an veneam pe dealul acesta
Plin de nelinişte să te privesc* îndelung :
Iar tu atîrnai atunci deasupra pădurii,
Precum atîrni ş-acuma, scăldind-o în lumină.

4 — Un alt fragment din aceeaşi poezie, în traducerea lui Duiliu Zamfirescu:

...Oh, cit este de dulce,
în vremea tinerețe!, cînd e încă lung
Drumul speranței şi scurt al memoriei,
A-ți aminti despre trecute lucruri,
Cu toate că sunt triste şi că durerea e vie.

5 — Şi cu toate astea îmi place
, Să-mi aduc aminte şi să socotesc vîrsta durerii melc.

(Idem)

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.,* p. 145.

10

A fost publicată in I. E. Torouțiu, *op, cit,* p. 145—146.

1 — *Antonio Allievi* (v. voi. VII, p. 499, nota 2).

11

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cir., p. 146—147.

1 — Duiliu Zamfirescu era generos. După ce-i făcea un portret în culori negre diplomatului Petraşcu, Maiorescu avea citeva cuvinte de laudă despre studiul în cauză : „Dealtminteri, alaltăseară ne^a citit un foarte bun articol asupra lui Eminescu" (scrisoare din 4/16 oct. 1890, în voi. VII, p. 641). Ceva mâi insistent vorbeşte I. C. Negruzzi despre acelaşi studiu, considerat valoros, însă nu chiar „pe o jumătate de pagină" : „Petraşcu începe a-şi publica cu numărul din 1 noiembrie studiile sale asupra lui Eminescu, studii în tot cazul interesante, căci sunt bazate pe observațiile multiple, fine şi câteodată chiar adînci" (scrisoare din 27/8 nov. 1890, v. *supra,* p. 406—407).

2 — Fetița era Henriette (1890—1978), căsătorită Lenguceanu, apoi Mândrea.

12

B.A.R., S 6(3) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 147—148.

1 — Studiul lui N. Petrașcu, *Mihail Eminescu*, se va tipări la Edit. Socec în 1892, purtînd următoarea dedicație către Titu Maiorescu : „Atît felul încercării de față, cît și numele poetului din ea îmi amintesc pe întemeietorul criticei noastre literare, din convorbirile căruia am profitat, pe omul de gust, care a fixat cel dintîi pe Eminescu și 1-a urmărit de aproape cu privirea simpatică. Închin dar acest studiu critic domnului Titu Maiorescu."

După cum se vede, în formularea definitivă, autorul a ținut seamă de unele sugestii ale prietenului de la Roma.

2 — *Octav Feuillet* (1821—1890), scriitor francez, romancier și dramaturg de prestigiu în timpul celui de-al II-lea Imperiu. Idealist, uneori artificial, refractar realismului și naturalismului.

3 — Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu este răspuns la aceea a lui N. Petrașcu din 19 oct. 1891, de la Constantinopole, unde revenise ca diplomat, și în care autorul studiului *Mihail Eminescu* ii cerea părerea prietenului și în privința fragmentelor deja publicate în *Convorbiri literare* și în privința dedicației către Titu Maiorescu. Face apoi referiri la cele profesionale, amintind numele prietenilor comuni, D. C. Ollănescu-Ascamo și Trandafir Djuvara (v. scrisorile lor, *supra* și în voi. VII). Din păcate, din corespondența lui N. Petrașcu adresată lui Duiliu Zamfirescu nu s-au păstrat, cel puțin după știința noastră, mai mult de 2—3 scrisori. lat-o pe cea din 19 oct. 1891.

„Constantinopoli, 19 octomvrie 1891

Dragă Duiliu,

Se vede că de cînd te învîrtești numai printre împărați și împărătese ți-ai pierdut cumpătul și ți-ai uitat și de prieteni și de făgăduințe. Ziceai c-o să-mi scrii niscaiva lucruri asupra

studiului meu din *Convorbiri*, părți sau păreri care-ți sunau rău ori nedrept, dar se vede că te-ai răzgîndit pe de-a întregul, căci nici nu sufli, deși te-arn rugat chiar, în privința asta. Dacă nu poți să-mi scrii nici luna asta, luna viitoare va fi prea tîrziu. Căci atunci sper să iasă studiul în volum.

Maiorescu a fost de o amabilitate extremă cu mine vara asta. A făcUt singur totul, încît m-am trezit c-o scrisoare a lui Socec cerindu-ml manuscrisul. La 15 decembrie va urma să prezint volumul la Academie, deși dealtminteri în van, dar să fie acolo, cum zicea conu Titu, căruia i l-am și închinat cu cuvintele următoare :

«Atît felul lucrării de față cît și numele poetului din ea îmi duc gîndul spre întemeietorul criticii noastre literare, spre omul de mult gust care a fixat, cel întii, pe Eminescu și 1-a urmărit de aproape cu privirea sa simpatică.

îmi fac dar o onoare ș-o datorie de a închina acest studiu critic domnului Titu Maiorescu.»

Nu știu cum îți sună dumitale, fiindcă eu în lucruri de natura asta n-am, îmi pare, o măsură exactă în cuvinte. Nu cumva sună a umflat, ori a prea sec ?

Ceea ce are să aibă puțin haz e că și Ollănescu se prezintă anul acesta la Academie cu volumul lui de traduceri din Orațiu. Dar și el va fi înlăturat, după cîte am auzit, chiar de la academicienii pușí anume să examineze lucrările.

Lunea trecută am avut aici pe acest reînviitor al umbrelor Liciscăi, Lidiei, Gliceriii etc. Trecea împreună cu madame Ollănescu la Atena. Cum îl știi, fără fir de păr alb, crai de nu-1 ține pămîntul, nostim și norocos, iubitor și mai cu seamă iubit, îl pierdea din ochi madame Ollănescu.

De pe la Minister nu ne-a adus nimic nou, o adevărată stagnație de mocirlă, se vede. Giuvara e cu putință să se întoarcă ca secretar general, Păucescu se crede c-o să vie ministru aici, trecînd Mitilineu la Londra, de unde va pleca Plagino. Dar toate acestea nu sub Esarcu și nu sigur.

Cu viața asta de pe aici o duc așa, în doi peri, n-aș putea zice că e rea de tot dar nici prea bună deloc. Spiro-Paul, noul meu coleg, e un băiat prea bun, cu care deznod adesea sufletul, dar atîta e tot. Cîteva femei care par a mă încălzi cîte un ceas două pe săptămână sunt și ele tot ca să fie, dar nu mai mult, zi-i viață gri.

Dumneata ce mai faci ? Doamna Zamfirescu. Fetiţa ?
Fii gentil şi-mi scrie.
Te îmbrăţişez şi te doresc din suflet.

JV. *Petraşcu*

Asupra romanului dumitale, pe care-1 urmăresc cu multă plăcere, îţi voi scrie mai tîrziu o scrisoare anume. De astă da.ţă lucrurile se petrec în mare, am părăsit proporţiile nuvelei, suntem la larg şi tema e f. fericită."

B.C.S,, Ms. 13.186.

13

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit.,* p. 149.

1 — N. Petraşcu era originar din Tecuci, unde vroia să se aleagă deputat, după ce părăsise diplomaţia în 1892.
2 — V. *supra,* scrisoarea 12, nota 1.
3 — Era probabil o grevă a tipografilor.

14

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit,* p. 149—150.

1 — Duiliu Zamfirescu se afla transferat la Legaţia română din Bruxelles de la 3 nov. 1892.

15

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. *cit.,* p. 150.

1 — Să fie vorba de dedicaţia către Titu Maiorescu de care s-a vorbit mai sus ? (v. scrisoarea 12, nota 1). Trecuseră totuşi doi ani de la apariţia cărţii.

2 — „Ed or Melisenda accomando"
(Şi acum, Melisenda, mă încredinţez ţie) (ital.).

Vers din poezia *Joufré Rudei,* din voi. *Rime e ritmi* de G. Carducei.

3 — Al tău prieten care pleacă (ital.).

16

B.A.R., S — ^ — ·
CCCL11I

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit., p. '151—152.

1 — Cu începere de la 1 oct. 1894, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Borna, de unde plecase cu doi ani în urmă (v. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României,* pe 1897).

2 — Aluzie, probabil, la „drama de la Veneţia" (v. vol. VII, p. 513—519).

3 — Lucrarea lui N. Petraşcu, după cit se pare, *Figuri literare contimporane,* a fost, într-adevăr, respinsă la premiu (v. *Analele Academiei Române. Partea administrativă, şi dezbaterile,* seria II, tom. XVI, 1893—1894, p. 244, unde nu se face menţiune asupra titlului cărţii).

4 — E vorba, probabil, de despărţirea lui A. Vlahuţă de cea de-a doua soţie.

5 __ Propus membru corespondent al Academiei de către prietenii săi, Iacob Negruzzi şi D. C. Ollănescu-Ascanio, Duiliu Zamfirescu va fi respins de trei ori, fiind ales în 1898 (v. *supra,* scrisorile din această perioadă ale lui Iacob Negruzzi -şi D. C. Ollănescu-Ascanio).

i

17

B.A.R., S 6(5) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 152—153.

18

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 154.

1 — Nicolae Petrașcu va veni la Roma și spre sfîrșitul vieții va evoca vizitele făcute împreună cu Duiliu Zamfirescu în Cetatea eternă : „A vedea Roma e desigur o mare plăcere ; a o vedea, pentru întîia oară, în tovărășia unui poet ca Duiliu Zamfirescu, care trăia acolo de cîțiva ani, a fost pentru mine, aș putea zice, o fericire..."

„Intr-o dimineață senină o pornirăm, din Palatul Caffarelli, în care sta el, cu o trăsură de remiză prin Piața Veneția, ca să-mi dea o idee generală de toată Roma, privind pe rînd bisericile și clădirile mari, in fața cărora Duiliu îmi spunea cîte două-trei cuvinte. Treceam astfel de-a lungul Tibrului, aproape două ore, oprind la cîteva palate celebre, la unele grădini, fîntîni și statui.

In altă zi văzurăm Forul lui Traiati, «neasemuitul for al lui Traian», cum zicea el, nu numai cel mai frumos din Roma, dar «unic pe pămînt în timpul lui», Muzeul Capitolin, Palatinul cu locuința lui Faustulus, Templul lui Cezar, de pe Via Sacra, Coloseul, cel mai mare dintre toate teatrele și termele lui Caracall.

într-o seară senină, pe la 11 ceasuri, el mă luă încet la braț spre Piazza del Popolo, de unde privirăm, în bătaia lunii și de la distanță, frumoasa Vilă Medicis. Ce tablou admirabil și cum luna plină, cernind de sus o lumină de aur, transfigura parcă totul într-o lume de vis ! Ridicați apoi pe scara vilei pînă sus, întorcând capetele, privirăm deasupra Sfântului Petru. O seară fermecătoare.

Intr-altă zi, trecem, Tibrul pe Ponte Sant Angelo, pe lingă Mausoleul lui Adrian, și ajungem în Piața, Sf. Petru, înconjurată de sute de coloane și de statui, și de. unde intrăm în Sf. Petru, admirînd pe rînd cupola imensă a lui Michel-Angelo, baldachinul de bronz de pe cele patrii coloane aurite al lui Bernini, altarul de sub el, picturile lui Michel-Angelo, lucrări de Giotto. Donatello, Canova, Rafael.

In urmă Vaticanul, imens, simplu și închis peste tot ca un simbol al tainelor providenții. Și, după el, alte monumente ale Romei, mai toate -"muzici și rugăciuni de marmoră», cum le cheamă Duiliu, între care frumosul Palat Farnese, Biserica San Laurenzio, Villa Borghese cu muzeul ei, San Pietro in Vincoli cu Monumentul lui Iuliu al II-lea de Michel-Angelo și statua lui Moise, somptuosul Palazzo Doria, cu portretul lui Inocențiu de Velâsquez și anticul Pantheon, în care ne mișcă mormîntul și epitaful divinului Sanzio.

Roma îmi pricinui cele mai adinei bucurii ce le poate simți un om și îmi rămase ca amintirea cea mai măreață și mai frumoasă din viață".

(Nicolae Petrașcu, *Biografia mea,* In I. E, Torouțiu, voi. *cit.,* p. CXCV – CXCVII). • . • . , .

19

B.A.R., S 6(6) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit,* p. 155—156.

1 — Schița *Cu bilet circular* se va publica în chiar primul număr al noii reviste, *Literatură și artă română,* nr. 1, nov. 1896, a prietenilor N. Petrașcu și D. C. Ollănescu-Ascanio, constituind încă un act de infidelitate față de *Convorbiri literare* și de Titu Maiorescu, față de care noua publicație se distanțează. Duiliu e într-o situație delicată. Vrea să împace ambele „tabere", înclinînd din ce în ce mai mult spre cei tineri, care încearcă să-1 convingă de spiritul „învechit" și „decadența" *Convorbirilor.* (V. *supra,* scrisorile lui D. C. Ollănescu-Ascanio și tot acolo o

adăugire a lui N. Petraşcu.) In acelaşi timp, nu vrea să rupă cu „Junimea" şi cu atît mai puţin cu Maiorescu, pe care nu înceta să-1 iubească şi să-1 admire.

Schiţa *Cu bilet circular* pornea de la un fapt de viaţă povestit de N. Petraşcu, şi anume întîlnirea acestuia cu „Eulalia, Infanta de Spania, fiica regelui Alfons al XH-Iea şi sora reginei Bavariei", care-1 invitase „la castelul Nimphenburg".

2 — V. *supra,* scrisoarea 18, nota 1.

20

B.A.R., S 6(7) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 156—158 ; Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 231—233.

1 — E vorba de revista *Literatură şi artă română,* scoasă de „Cercul amicilor literaturii şi artei române", în frunte cu D. C. Ollănescu-Ascanio şi N. Petraşcu.

2 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

3 — N. Petraşcu nu se va întoarce în „carieră" (diplomatică) şi se va ocupa de revista care va apărea timp de 14 ani, din 1896 pînă în 1910.

4 — Volumul *Alte orizonturi,* Edit. Carol Müller, 1894.

5 — Aluzie la revista *Familia.*

6 — Cu ocazia vizitei lui N. Petraşcu la Roma.

7 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

21

B.A.R., S 6(6) / CCCLIII

A fost publicată In I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 171—172.

1 — Arhitectul Ion Mincu.

2 — Nu ştim despre ce lucrare e vorba. „Cea mai bună încercare" a sa el socotea că e romanul *In război,* dar pe care abia începea să-1 scrie. Mai degrabă, e vorba de poezia *Fiica Haosului,* care se va publica în *Literatura şi artă română,* I, nr. 3, ian. 1897, p. 139—150.

B.A.R.. S 6(9) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 173—175.

1 — Aluzie la episodul sentimental cu Alisa de Raditz (v. voi. VII, p. 175—716 ; *infra,* p. 500).

2 — Reflecţii semnificative despre arta romanului, care revin totuşi mai rar în corespondenţa cu N. Petraşcu.

3 — Mai mult decît pasiune ! (ital.)

4____Proiectata *Literatură şi artă română,* care va apărea la sfîrşitul anului 1896.

23

B.A.R., S 6(10) / CCCLIII

A fost publicată in I. E. Torouţiu, *op. cit,* p. 175—K76.

1____D. C. Ollănescu-Ascanio, care începuse a publica lucrarea sa *Teatrul la români.*

2 — Al. Em. Lahovary.

24

B.A.R S $\frac{6(11)}{CCCLIII}$.

A fost publicată în I. E. Torouţiu, op. cit, p. 176—177.

1 — Revista avea, într-adevăr, o prezentare grafică întru totul remarcabilă. Coperta desenată de I. Mincu.

2 — Poezia *Fiica Haosului* (*v. supra*, scrisoarea 21, nota 2).

3 — D. C. Ollănescu-Ascanio.

25

B.A.R., S - 6(1^- .
CCCLII]

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 178—179.

1 — Revista *Literatură, şi artă română* se bucura de sprijinul moral şi material al reginei Elisabeta.

2 — Conferinţă ţinută la Liceul Unirea din Focşani, la care se referă cu satisfacţie şi în scrisoarea din 18/30 martie 1897, către Titu Maiorescu: „Acum zece zile am ţinut o conferinţă la liceul de aici. Lucrurile au mers bine. Nu mai vorbisem în public de cînd eram procuror. Prin urmare, era interesant de a vedea dacă maturitatea memoriei şi echilibrul sistemului nervos crescuseră cu vîrsta sau nu" (v. voi. VII, p. 356).

3 — Poezia *Reînviere* de D. C. Ollănescu, in *Literatură şi artă română*, I, 1896, p. 16—18.

26

A fost publicată în 1. E. Torouţiu, *op. cit*, p. 180—184; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit, p. 255—259.

1 — ion Mincu, unchiul scriitorului.

2 — *Anghel Demetriescu* (1847—1903), critic literar antijunimist (y. voi. VII, p. 727, nota 4).

3 __ Rari înotători (lat.). Aici cu sensul de rarităţi.

4 — Una din observaţiile directe asupra realităţii satului românesc-de atunci şi care va avea ecou în primele două. romane din ciclul Comăneştenilor.

5 — *Gheorghe Sonţu* ('1851—1877), maior român, erou al Războiului de Independenţă.

6 — Mărturie extrem de interesantă despre geneza romanului *In război*, la care Duiliu Zamfirescu ţinea foarte mult, părindu-i-se cea mai bună operă a lui. Ea confirmă încă o dată patriotismul scriitorului.

7 — N. Petraşcu, *Ion Ghica*, în *Literatură şi artă română*, 1897, p. 407—425.

8 — *'istoria românilor subt Mihai-Voiévod Viteazul.*

9 — In sensul că a. editat *Letopiseţele Ţării Moldovii*, t. I, Iaşi, 1852,.

10 — Ascanio, *Amori*, în *Literatură şi artă română*, 1897, p. 427—428.

• 11 — Ero. Grigoroviţa, *Nuntaşi şi ciocli*, id, p. 439—445.

12 — Opinie curioasă a lui Duiliu Zamfirescu; el va combate în repetate rînduri limba scriitorilor din Transilvania (v. *supra*, scrisoarea 23 către I. C. Negruzzi, nota 2).

: 13 — *Drapelul* era organul grupării politice „drapeliste" a lui P. S. Aurelian.

27

A fost publicată în I. E, Torouțiu, op, *cit.,* p. 184—186.

1 — balon dezumflat (ital.).

2 — Probabil, alegerea lui Duiliu Zamfirescu membru corespondent, când „căzuse" a treia oară.

3 — Probabil, *Marin Celea,* care va apărea însă in 1905.

4 — Schița *Badea Cirțan la Roma,* publicată în *Literatură și artă română,* I, nr. 9, iulie 1897 (v. și *supra,* scrisoarea I către D. C. Ollănescu). N. Petrașcu trecuse peste dorința autorului și semnase bucata cu numele întreg.

5 — N. Petrașcu, *Asupra lui Eminescu,* id., p. 548—534.

28

B,A.R., S 6(14) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 186—188.

1 — Duița era diminutivul lui Duiliu.

2 — Aluzie la schița *Cu bilet circular* de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Literatură și artă română,* I, nr. 1, nov. 1896.

3 — prețuitorul de lucruri frumoase (ital.).

4 — *In război,* care se va publica în *Convorbiri literare* în 1897 și 1898.

5 — A nu face nimic! ce bine, uneori : îți odihnești mintea și te face să devii copil (ital.).

6 •—• Din păcate, s-au păstrat prea puține din scrisorile Iui N. Petrașcu.

29

B.A.R., S 6(15) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.,* p. 188—190.

1 — In *ruine,* publicată în *Literatură și artă română,* I, nr. 11, sept. 1897, numai cu inițiale, conform dorinței autorului.

2 — V. *supra,* scrisoarea 27, nota 4.

3 — *Iuliu Zâne* (1855—1924), autor al culegerii *Proverbele românilor.*

4 _ *Ștefan C. Michăilescu-Stemil* (1846—1899) (v. voi. VII, p. 602, nota 3).

30

B.A.R., S 6(16) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.,* p. 190—192.

1 — Observațiile stilistice, judicioase și... picante, ale lui Duiliu se referă la. *Schița de portret istoric a lui Tudor Vladimirescu* de Stemil, publicată în *Literatură și artă română,* 1897, p. 307—313.

2 — I. Luían, autorul nuvelei *O iluziune pierdută,* id., p. 631—646.

3 — *I. Georgescu* (1856—1898), sculptor și desenator, autorul crochiului medaliei N. Grigorescu, planșă publicată la p. 630 a revistei.

4 — Dimitrie Popovici, *Parsival,* în *Literatură și artă română,* p. 560—608'.

5 — Carmen Sylva, Șt ce *păcat e ?,* în *Literatură și artă română,* 1897, p. 595—596.

6 — *Raportul lui D. C. Ollănescu privitor la reorganizarea conservatoarelor de muzică şi artă dramatică,* id, p. 650—653.

7 — Această scrisoare este una dintre cele mai critice la adresa prietenilor lui Duiliu, N. Petraşcu şi D. C. Ollănescu-Ascanio, care conduceau revista *Literatură şi artă română,* unde el se înscria printre colaboratorii de vază, deşi, în genere, cu scrieri minore.

31

B.A.R., S 6(18) CCCLIII*

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 192—193.

1 — E vorba de romanul *In război.* Duiliu caută să justifice de ce nu 1-a dat la *Literatură şi artă română,* reafirmîndu-şi dragostea pentru Titu Maiorescu, dar promiţînd lui Petraşcu o lucrare viitoare, care va fi într-adevăr romanul *îndreptări,* în 1901—*1905.*

2 — N. Petraşcu, *Duiliu Zamfirescu : „Alte orizonturi", poezii,* în *Literatură şi artă română,* I, nr. 2, 1896, p. 64—78, care se constituie ca un prim portret literar al tînărului Duiliu Zamfirescu, omul şi poetul. Mai mult decît cei de la *Convorbiri literare,* prietenii de la *Literatură şi artă română* înţeleg să practice o critică de susţinere faţă de colaboratorul lor de la Roma. Ei, în speţă N. Petraşcu, nu pierd nici un prilej. Iată, de pildă, cum consemnează la „Cronica", semnată A, volumul de poezii *Imnuri păgîne:* „Am citit cu plăcere un nou mic volum de poezii de Duiliu Zamfirescu, intitulat *Imnuri păgîne.* Niciodată poate titlu de carte nu s-a potrivit mai bine cu cuprinsul ei. Duiliu Zamfirescu, cum am spus altădată, nu e un fiu al vremii de azi. El nu intră nici în corul poeţilor vieţii de rînd, nici în acela al melancolicilor bolnăvicioşi. Retras într-un colţ de lume pitoresc şi poetic, el cîntă cu glasul lui liniştit şi inspirat, cu faţa transfigurată de păgîn, amintirile vremilor apuse, sufletele şi priveliştele mărețe ale lumii antice" (*Literatură şi artă română,* 1897, nr. 5, p. 336).

Cînd apare *Viaţa la ţară* in volum, prima semnalare entuziastă o face tot N. Petraşcu, sub semnătura A. : „In editura librăriei Storck şi Miiller a apărut *Vara* (sic!) *la ţară,* roman de Duiliu Zamfirescu. Progresiunea firească cu care se împletesc în el cîteva amoruri, nobleţea mobilului sufletesc al sentimentului care alcătuieşte baza romanului, caracterele personagiilor, pline de viaţă, şi, mai presus de toate, descrierile priveliştilor câmpeneşti şi ale vieţii de la ţară, descrieri impregnate de sentimentul cel mai intens al naturei şi al realităţii, fac din *Vara* (sic!) *la ţară,* poate cel mai frumos roman apărut la noi în anii din urmă. Rezervîndu-ne plăcerea de a reveni pe larg asupra lui, îl recomandăm călduros cititorilor iubitori de literatură originală şi fină în acelaşi timp" (*Literatură şi artă română,* 1898, p. 400).

3 — Duiliu Zamfirescu navighează în aceşti ani între Scylla şi Charibda. Nu ştia cum să se împartă între vechii şi noii prieteni literari.

4 — Se pare că e vorba de *Un scriitor moldovean necunoscut,* manuscris comunicat de către C. D. Anghel, publicat în *Literatură şi artă română,* I, nr. 11, *12,* 1897, p. 661—673, 748—763.

5 — A. Costin [N. Petraşcu], *Din Veneţia. Expoziţia internaţională de arte,* în *Literatură şi artă română,* I, nr. 11, 1897, p. 711—716.

32

B.A.R., S 6(17) . CCCLIH

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 193—195.

1 — Se referă la articolul lui Mihail Dragomirescu, *Direcţii literare (Studii de critică generală),* în *Convorbiri literare,* nr. 2, 1 febr. 1897, care-1 indignase într-o asemenea măsură pe Duiliu,

încît voise să-1 provoace la duel pe autorul articolului (v. voi. VII, p. 734 şi 735, notele 2 şi 4).

2 — în afară de scrisoarea, pe care n-o cunoaştem, Mihail Dragomireseu va încerca să repare greşeala de a-1 fi omis pe Duiliu Zamfireseu în articolul *Direcţii literare* şi de a-1 fi subînţeles tacit printre adversarii *Convorbirilor,* în articolul *Replice,* II. *D-lui II. Chendi asupra valorii literaţilor noştri actuali,* în *Convorbiri literare,* nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479 (v. şi voi. VII, ***ip.*** 734, nota 2), ceea ce, din punct de vedere ideologic şi literar, scriitorul nu era. Numai prietenia cu D. C. Ollănescu şi N. Petraşcu îl adusese colaborator la *Literatură şi artă română,* altfel, cu toate nemulţumirile faţă de noua generaţie convorbiristă, Duiliu a rămas pîriă în cele din urmă fidel *Convorbirilor.*

3 — La această scrisoare, sau la ultimele scrisori ale lui Duiliu Zamfireseu din perioada respectivă, există un răspuns al lui N. Petraşcu, semnificativ şi pentru -schiţa de portret pe care o face în grabă lui Duiliu, dar mai ales pentru impresiile asupra fragmentelor din romanul *In război,* ce se publica în *Convorbiri literare.* Sînt primele ecouri de lectură, alături df? acelea venite '*de* la D. C. Ollănescu (v. *supra,* p. 453—454).

CERCUL AMICILOR LITERATUREI ŞI ARTEI ROMÂNE
[imprimat]

Bucureşti, 28 noiembrie 1897

Dragă Duiliu,

S-ar părea din cele ce-mi scrii, atît mie, cit şi lui Ollănescu, că te stăpîneşte o umbră de amărăciune, provocată, desigur, de atitudinea mea din ultima scrisoare.

Te rog, încă o dată, să mă ierţi şi să crezi că nimic nu poate turbura ceea ce au aşezat ani şi ani şi zeci de ani de prietenie sinceră, pornită la mine dintr-o adîncă stimă personală.

E adevărat c-am fost ceva contrariat de cele întîmplate. Dar de cîte ori nu suntem contrariaţi în viaţă ?! Odată mai mult, odată mai puţin... Deci, pentru mine, rămîi acelaşi om nostim şi talentat şi fin, — acelaşi bun prieten, dar — suflet de poet — greşit cîteodată în calculul aprecierilor şi al prevederilor ; cei pe

care îi crezi buni pentru d-ta, eu aş dori din inimă să-ţi fie numai drepţi, mi-e teamă însă că nu-ţi vor fi !....

Lăsînd deq asta la o parte, viu la lucruri mai bune şi mai senine. Am citit cele două părţi ale romanului d-tale *In război,* pe care îl anunţ la -Revista revistelor», o rubrică nouă din *Literatură şi artă română,* ca-.-frumos şi interesant». Neapărat nu aş putea să mă pronunţ asupra lui decît după ce se va sfîrşl publicarea. După cele citite, aş putea prevedea un roman plin de viaţă. Am subliniat în el observaţii fine ca cea de la pag. 930, în care se descrie pustiul trist al cîmpiei noastre : "Rar cîte o căruţă trasă la adăpostul unui copac, *dar aşa de singură şi părăsită, încît parcă mărea pustietatea locului»-;* ca cea de la pagina 894 : -Din toată firea se ridica un imn de viaţă puternică spre soare»; caractere ca cel al lui *Milescu,* cu deosebire, şi al *Anei,* — aforisme, ca cel de la pag. 997, «Tinereţea pare cu atît mai inconştientă cu cît e mai deplină» etc. Cea mai mare calitate a lucrării, după mine, este sforţarea şi realizarea unei limbi româneşti literare, în gura tuturor păturilor sociale care alcătuiesc romanul ; aici eşti un. novator, un uvrier în carieră de mină nouă. S-ar putea imputa, cu toate acestea, şi' o prea mare cuprindere de mişcare, de viaţă totală, în el, care aruncă, cel puţin la prima citire, o reverberaţie de lumină, în loc de lumină simplă şi limpede, şi care încarcă unele caractere în loc să le scoată în evidenţă. Tot din pricina asta cred că nu ai putut sensibiliza, în dialoguri, persoanele care se înghesuiesc pe fiecare pagină, le auzi vorbind dar nu Ie vezi îndestul mişcînd, făcând gesturi etc. Asta e însă prima mea impresie, care nu e cea bună. Eu aş dori să citesc un roman scris de d-ta în care să fie două, cel mult trei caractere, scoase în lumină puternică, trecînd cu mai multă uşurinţă peste ceea ce alcătuieşte fondul romanului. Intre acele caractere să fie unul sentimental, poetic, şi altul caraghios, mucalit. Greul a fost instrumentul, limba socială, care n-o are la noi nimeni ca d-ta, restul e chestie de o săptămînă de închipuire şi de amintiri...

Poezia *Domniţa mezină,* care apare în numărul de mîine şi pe care, din pricină c-am primit-o tîrziu, am fost nevoit s-o pui mai la mijlocul *Revistei* e gentilă. Ceea ce cu adevărat e frumos [...] *, cu desăvârşire în nota poeziei : Cruciaţii vin, întreabă, văd, pornesc : acţiunea lor e în metrul poeziei.

* Text indescifrabil.

Spuneai cînd erai in Bucureşti că ai o nuvelă cevaşilea cam decolteâ. Nu s-ar putea să-i mai tai din decoltaj şi cu un pseudonim oarecare să-i dăm drumul spre eternitate ? Sunt aşa de puţine nuvele bune între vrafurile de hîrtie ce îmi soseşte zilnic !

Te-aş ruga încă — un fel de refren în scrisorile mele — a-mi face o dare de seamă sub titlul *Din Roma,* în care să arați vrun romanțier nou, cum ar fi, spre pildă, D'Annunzio. Un lucru util mai mult decît inspirat.

Maiorescu şi-a dat demisia motivată din rectorat: miniştrii actuali aţîţînd studenţimea la răscoale !

Ollănescu e bine, munceşte zi şi noapte la scrisori pentru abonaţii *Revistei.* Seratele noastre ordinare şi multe chiar extraordinare le facem acum în saloanele *Independenţei,* puse cu multă graţiozitate la dispoziţia Cercului de către Lahovary.

In curînd, probabil, un ziar naţionalist şi moderat în principii de partid, la care vor lua parte mai mulţi din amicii d-tale.

îmbrăţişări amicale de la Ollănescu şi de la devotatul şi nestrămutatul — de un fir de păr măcar,

N. Petraşcu

Aseară au fost la mine la masă ambii d-tale fraţi, care au pornit azi la Focşani : sunt bine, ca şi familia."

B.C.S., Ms. 13.720.

33

B.A.R., S $\frac{6(19)}{\text{CCCLII1}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 196.

1 — Se pare că e vorba de poezia *Domniţa mezină,* publicată în *Literatură şi artă română,* II, nr. 1, nov. 1897, la care se referă şi N. Petraşcu în scrisoarea lui de mai sus.

2 — G. Coşbuc, *Ghiaura,* în *Literatură şi artă română,* 1897, p. 725—728.

34

A fost publicată in I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 196—199.

1 — Semnificativă caracterizare a viitorului ciclu al Comăneştenilor şi autodefinire a scriitorului ca romancier social („asta e prima încercare serioasă şi persistentă de a da imagina timpurilor noastre").

2 — Nu ştim dacă se referă la portretul publicat de N. Petraşcu în *Literatură şi artă română,* în 1896, sau la vreo scrisoare care nu s-a păstrat.

3 — Este vorba de noul roman *Lydda. Scrisori romane,* ce se va publica în *Convorbiri literare* între 1898 (nr. 10—12, oet.-dec.) şi 1904 (nr. 1'—*l,* ian-apr.).

4 — *Ştefan C. Michăilescu (v. supra,* scrisoarea 29, nota 4).

5 — *William Etvart Gladstone* (1809—1898), om politic britanic ; lider al partidului liberal. Ca prim-ministru a înfăptuit numeroase reforme cu caracter economic şi social, iar pe plan extern, a promovat o politică de expansiune colonială.

35

B.A.R., S $\frac{6(20)}{\text{CCCLIII}}$ "

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 189—201.

1 — Referire la articolul lui Mihail Dragomirescu, *Replice. II. D-lui II. Chendi asupra valorii literaţilor noştri actuali,* în

i

Convorbiri literare, nr. **5, 15** mai 1898, p. 469rr479, care pare să-1 mulțumească pe scriitor (v. şi voi. VII, p. 734—735, nota 2).

? — Sînt sătul de aceste tristeţi (ital.).

36

A fost publicată îh I. E. Torouţiu, ***op. cit.,*** p. 201—202.

1 — Elena Hagi-Theodoraki se înecase în apele termale de la Pozzuolt (v. voi. VII, p. 707, nota 3). "

2 — Nicolae Petraşcu va sosi în Italia şi va întreprinde excursia în sud împreună cu prietenul său. Va evoca-o, în cuvinte calde, spre sfîrşitul vieţii, în *Biografia mea,* op. cit., p. CXGVII—CXCIX :

„Plecaţi din Roma chiar în ziua sosirii mele, pe la 12 noaptea, la **6** dimineaţa eram la Cancello, iar pe la **8** la Napoli, în Hotelul Vezuvio. De la ferestrele noastre privirăm încîntaţi golful Napolului, marea întinsă şi calmă ca o oglindă, iar la **10,** ieşirăm să vedem oraşul, care, ziCe Duiliu, e cea mai stranie adunătură de extreme : munte şi mare, lux şi sărăcie, palate şi monumente, alături de murdăria sordidă a unor străzi şi oameni.

La 11 suntem în Muzeul Naţional, comoară de mare preţ. Ca sculptură e în el tot ce s-a descoperit în vremurile moderne, începînd cu bogăţiile de la Termele lui Caracalla, şi sfîrşind cu bronzurile splendide şi suvenirurile ce încă palpită de viaţă de la Pompei...

La ora **4,** din Parcul Villa Nazionale, admirăm, ca nişte iluzii trandafirii în mare : Posilippo, Procida, Ischia, Capri, Sorrento, Castellammare, Torre Annunziata, Torre del Grecco, o adevărată muzică de culori.

Dimineaţa plecăm cu trenul la Pompei şi coborîm la Hotelul Diomede. în ruine, ai una din cele mai mari impresii din viaţă. Faptul că surprinzi cu ochiul momentul în care încetase traiul oamenilor de acum două mii de ani, ţi se pare cu totul în afară de senzaţiile ce ai avut chiar la Roma. In Domus Vetţiorum,

un adevărat extaz.

La Sorrento, în ziua întâia chiar, am cunoscut pe negîndite pe splendida contesă Grazielli, care era întovărăşită de ducele Camastra, tânăr şi nostim, cu al cărui iaht alb din coasta malului făcea excursii, depărtîndu-se spre punctele necunoscute, redeşteptîndu-ne în minte lumea legendelor epice.

In gura aceasta de rai stăturăm trei săptămâni, într-un «dolce farniente» al locului, cu efecte de soare dumnezeieşti, cu baluri feerice pe imensa terasă a hotelului, la care luau parte ofiţerii tuturor escadrelor din Napoli, cu plimbări pe jos la unele vile dimprejur, ca cea a prinţesei Gorceakov, cu gluma desfătătoare a lui Duiliu... !

înainte cu cîteva zile de a părăsi Sorrento, luăm vaporul care duce la Capri, văzînd in drum frumoasa Grotă de azur, vizităm Ana Capri şi Villa lui Tiberiu şi pe la 5 ore ne întoarcem.

Amintirea frumoaselor zile petrecute la Sorrento mi-a mîngiiat multe ceasuri din viaţă."

37

B.A.R., S 6(21) / CCCLIII

A fost publicată in I. K. Torouțiu, *op. cit.*, p. 203.

38

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 204 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit, p. 278—279.

1 — A fost convingerea lui Duiliu Zamfirescu, în parte reală, că nu i se da în critica literară atenția care i s-ar fi cuvenit.
2 — *La mormîntul lui Shelley*, în *Literatură şi artă română*, III, nr. 3, ian. 1898, p. 151—152.
3 — G. Coşbuc, *Povestea căprarului*, id.
4 — „Dama dezbrăcată", vignetă convențională de Ch. Loghi, reprezentînd o femeie goală cîntînd din fluier pe un fond de natură în apus sau răsărit de soare. Femeia nu e aşezată pe iarbă, ci pe o blană de animal, dinaintea unui fotoliu.
5 — *Tragedia Seiencei*, poveste istorică de Ciru Oeconomu, id, p. 73.

39

B.A.R., S 6(22) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 205.

1 — Aluzie la „afacerea Văcărescu" (V. voi. VII, p. 513—619).
2 — Un guvern junimist, în frunte cu P. P. Carp, vine peste un an, la 7 iulie 1900.

3 — E vorba de *Noua revistă română* (1900—1902 ; 1909—1916), condusă ide C. Rădulescu-Motru, la care peste cîțiva ani va colabora si Duiliu Zamfirescu.

40

B.A.R., S 6(23) / COCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 206—207.

1 — Expoziția universală de la Paris, al cărei comisar era D. C. Ollănescu, iar N. Petraşcu, ataşat de presă.
2 — Anghel Demetriescu, *Şt. C. Michăilescu*, în *Literatură Şi artă română*, III, 1898, p. 487—499.

41

B.A.R., S- G(?4) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 207—208.

42

B.A.R., S 6(25) / CCCLIII

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. *cit.*, p. 208—209.

.< 1 —- Noul roman este *îndreptări* şi va fi publicat în *Literatură şi artă română,* 1901, 1902.

2 — Aluzie mereu la revista *Familia* a lui losif Vulcan, care i se părea lui Duiliu Zamfirescu o publicaţie-magazin.

3 – La Odobeşti, scriitorul îşi cumpărase o vie.

43

B.A.R., S $\frac{6(26)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 210.

1 – Romanul *îndreptări.*

44

B.A.R., S $\frac{6(27)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 210—211.

1 — Portretul lui Duiliu Zamfirescu, în profil, data din 1895.

2 — Autorul îşi supralicita opera. *îndreptări* nu e la înălţimea primelor trei romane din ciclul Comăneştenilor.

3 — I. Bîrsan, *Badea Oţel,* în *Literatură şi artă română,* V, 1900—1901, p. 703—708. Primise premiul revistei pentru poezie.

4 – *Scrisorile lui Alecsandri către Lascăr Rosetti* din 1878, 1881—1883, în *Literatură şi artă română,* id, p. 717—721.

5 — A. Vlahuţă, *In munţii Sucevei* (din *România pitorească),* id, 725—731.

6 – N. Petraşcu, *O nouă orientare,* „scrisoare d-lui Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii publice", id. p. 711—714.

45

B.A.R., S $\frac{6(28)}{\text{CCCLIII}}$•

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 212.

46

B..4.R., S $\frac{6(30)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.* p. 212—213.

1 – Se referă mereu la romanul *îndreptări.*

47

B.A.R., S $\frac{6(29)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* p. 213—216.

1 – *Take Ionescu* (1858—1922), om politic (v. voi. VII, p. 688. nota 2).

£ – Toate aceste personalităţi sînt amintite în romanul *îndreptări,* (v. ediţia de faţă, voi. II, p. 445—446).

S — Preotul Moise Lupu, personaj al romanului.

4 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), om politic (v. voi. VII, p. 647, nota 2).

5 – *Al. Lahovary* (1841—1897), jurist şi om politic (v. voi. VII, p. 647, nota 3).

fi — /. C. *Brătianu* (1821—1891), om politic (v. voi. VII. p. 499, nota 3).

48

B A R s , «O» ,
tf.^.K., S cccLI T T

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 220—222.

1 — Romanul lui N. Petraşcu *Marin Gelea,* despre care, cu toate precauțiile amicale, Duiliu Zamfirescu îşi exprimă sincer opinia critică.

49

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* p. 222.

1 — Datează dinainte de 1906, când Duiliu se întoarce în țară.

50

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *op. cit., p. 222'*—223.

1 — Scrisoarea datează dinainte de 1906, cînd scriitorul revine în țară.

2 — „Pictor manierist sau artizan, cel care, făurindu-şi anumite imagini după închipuirea sa, nu numai că nu a ales ce poate natura să alcătuiască mai frumos, dar nici măcar nu a imitat ceea ce face în mod obişnuit" (ital.).

3 — Barbu Delavrancea.

Către Ion Petrovici P. 247

B.A.R., S 33 XXVIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 254.

1 — *Ion Petrovici* (1882—1972), filozof, scriitor şi om politic român. Profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti ; în epoca interbelică, de mai multe ori, ministru. In 1918 făcea parte din conducerea partidului poporului al generalului Al. Averescu.

Către Sextil Puscariu P. 248

B.C.S., Ms. 11392.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 255—256.

1 — *Sextil Puscariu* (18:77—1948), lingvist şi filolog, academician. A fost profesor la Universitatea din Cluj. A întemeiat Muzeul limbii române şi revista *Dacoromania. A* condus (1906—1940) lucrările de elaborare a *Dicționarului Academiei Române.* A scris o *Istorie a literaturii române. Epoca veche.* In 1905 făcea parte din redacția revistei *Luceafărul,* care a apărut la Budapesta şi apoi la Sibiu.

2 — E vorba de *Scrisoarea romană,* publicată în *Luceafărul,* IV, nr. 15—16, 15 aug. 1905, p. 297—298, ca răspuns la o anchetă (scrisoare-circulară), pe care revista o adresase mai multor scriitori (v. şi comentariul lui Ioan Adam, în Duiliu Zamfirescu, *Opere,* V, p. 679—681). Situîndu-se pe o poziție exclusiv estetică, Duiliu Zamfirescu se declară contra biografismului, utilitarismului şi a spiritului de vulgarizare. Dezacordul său cu pro-

gramul revistei *Luceafărul* provenea dintr-o deosebire de concepții estetice şi din lipsa de receptivitate a scriitorului de la Roma față de literatura ardelenilor, în genere, fapt care apare explicit din corespondența cu Titu Maiorescu, în diverse articole, culminînd cu discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură.* Nu trebuie să mai repetăm cît de greşită era atitudinea lui de minimalizare a poeziei lui G. Coşbuc si O. Goga.

3 — *Suferințele Vinarului Werther* de J. W. Goethe.

4 — Scrisoarea în care se străvede morga zamfiresciană, vizibilă mai ales după 1900, se păstrează sub formă de bruion şi ea venea ca răspuns la următoarea epistolă a lui Sextil Puşcariu, extrem de meticuloasă, explicită şi plină de deferentă ; interesantă nu numai pentru raporturile revistei cu Duiliu Zamfirescu, dar şi pentru istoria *Luceafărului:*

„Mult stimate domnule Zamfirescu,

îmi pare rău că întîia scrisoare pe care vi-o trimet trebuie să cuprindă o rugăminte. O fac însă, nu în interesul meu, ci al revistei *Luceafărul,* căreia i-ați arătat totdeauna multă bunăvoință.

Cînd ne-am strîns cîțiva tineri cu gîndul să scoatem o revistă românească în țară străină, nu ne dedeam încă bine seamă de responsabilitatea ce o luăm asupra noastră. Abia mai tirziu, cînd s-a întîmplat ceea ce nici nu cutezam a nădăjdui, cînd adică o mie de preoți, dascăli şi studenți săraci din Ardeal şi Ungaria au găsit mijlocul să achite regulat din calicia lor abonamentul, atunci am văzut că *Luceafărul* are la noi o misiune frumoasă de împlinit, iar noi, redactorii, am ajuns pe nesimțite să fim îndrumătorii intelectuali ai unui public bun şi entuziast, doritor de a fi călăuzit.

Respectul ce-1 datorim acestor cetitori, de la cari în fiecare zi primim scrisori duioase de încurajare, am crezut că nu-1 putem mai bine arăta decît prin croirea unui program bine chibzuit, de la care să nu ne abatem cu nici un preț, ştiind că cel mai bun dascăl e acela care-şi rămîne consecvent, pe care nu-1 surprinzi şovăind niciodată.

Programul acesta nu se poate arăta în cîteva cuvinte, căci el e complicat, precum sunt complicate stările culturale ale românilor de la noi. Prin el voim să ispăşim greşeli de neiertat comise de reviste cari n-au avut altă grijă decît să-şi umple

coloanele şi de o presă zilnică care n-a fost la locul ei. Toate neajunsurile de la noi nu le poate cunoaşte decît acela care a copilărit cu ele şi şi-a format judecata in mijlocul lor, de aceea nu le pot spune într-o scrisoare de cîteva pagini şi de aceea nu vă pot arăta programul nostru cu toate amănuntele lui.

Numai asupra două puncte vreau să insist, căci ele cred că vor fi în stare să motiveze rugămintea ce voiesc să vă fac.

în politica noastră de zeci de ani s-au accentuat numai două lucruri : obirşia noastră plină de strălucire şi mizeria în care ne găsim azi.

A fost bine că s-a repetat mereu că suntem fiii unui neam de eroi, ca să ne putem făli cu trecutul nostru, şi a fost lucru înțelepțesc că n-am fățărit starea tristă în care ne găsim. Dar acest imijloc de a vorbi mulțimii e unilateral, căci între Traian şi Iancu am mai avut şi alți strămoşi viteji să ne umple de falā, iar dincolo de munți avem azi frați vrednici ca să îi cunoaştem, pentru ca vrednicia lor să ne facă să credem că vom putea ieşi din nămolul în care ne aflăm.

Şi deoarece ungurii ne-au făcut proces pentru că am spus că Ştefan cel Mare a bătut pe Matiaş, nu putem deocamdată decît să arătăm rând pe rînd, la ocazii comemorative, pe scriitorii noştri mari, față de care vrem să deşteptăm la cetitori un fel de cult. Numerele noastre speciale au dară şi un rost politic pe lingă cel literar, căci prin ele nu deşteptăm numai dorul de a ceti operele scriitorilor noştri şi limba nestricată de influențe maghiare, pe care o scriu, ci dăm în acelaşi timp şi un sprijin moral celor cari nu mai cred într-un viitor de bine. Singurul mijloc de a face o legătură între Ardeal şi regat, uniunea culturală, voim să-1 folosim chiar mai des decît am face-o cînd am fi conduşi numai de principii de artă pură.

Dacă afară de scriitorul X sau Y cercăm să scoatem în relief şi pe omul care scrie, dînd portrete în chip şi vorbă, urmărim mai mult un principiu pedagogic, ştiind că astfel vom putea concretiza oarecum imaginea ce voim să le-o facem cetitorilor neuitată. Dacă e sau nu îndreptățit mijlocul acesta din punct de vedere al criticei de artă — iată o chestiune caro să poate discuta şi care de bună seamă ar putea găsi şi apărători.

Acuma cînd ştiți unde voiam să ajung, cred că nu veți fi jigniți de rugămintea mea, de a scoate cîteva şire din *Scrisoarea romană* cu care ați răspuns apelului nostru.

Noi v-am rugat de un sfat; ni l-ați dat lăsîndu-ne libertatea de a ne face rezervele noastre. Aceste rezerve însă nu am voi să pătrundă în public. Tot ce vi-am înşirat în scrisoarea aceasta o poate şti redacția *Luceafărului,* nu însă şi cetitorii si mai ales nu asupritorii. Deci publicînd articolul d-voastră noi nu putem să-i facem o introducere prin care să motivăm punctul nostru de vedere. Legați de programul nostru nici nu putem face din *Luceafărul* o tribună publică pe care să se poată discuta chestiuni academice. Cetitorii noştri sunt prea puțin maturi ca să poată asculta o polemică, fără să ia orbeşte partea unuia sau altuia dintre cei ce o poartă.

Mai e şi altă primejdie. D-voastră vi-o pot spune, căci sunt sigur că mi-i credeți pe cuvînt, că nici d-l Vlăhuță, nici d-l Coşbuc n-au avut nici cea mai mică supoziție că le aducem acolo omagii. Portretele le-am căpătat de la alții, iar acele articole cari nu se referă la activitatea lor de scriitori n-au fost scrise în urma unui interviev — accentuați doar şi d-voastră în scrisoare că la noi fiecare vecin ştie de viața intimă a celor cari trăiesc cu el.

Dacă aş spune eu însă în public că numerile Vlahuță şi Coşbuc au fost într-adevăr o surpriză pentru aceşti doi domni s-ar putea să nu fiu crezut — şi aceasta n-aş voi să mi să-ntâmple. Pe de altă parte, nu-mi dă dreptul nici talentul, nici vaza mea să mă fac apărătorul lor şi mi-e frică că aş putea jigni un prieten nevinovat, lăsînd să se spună despre el că s-a strecurat în casele oamenilor ca să-i spioneze.

Aş vrea să mă înțelegeți bine, mult stimate domnule Zamfdrescu, şi să nu credeți că o clipă m-am crezut în drept a supune unei critici *Scrisoarea* d-voastră, de care suntem atît de mîndri că ni s-a adresat. Vi-am arătat numai în ce situație grea aduceți *Luceafărul* din momentul în care se va publica neschimbată. Dar fiindcă nimic nu-mi dă dreptul a schimba, fără învoirea d-voastră, o iotă din cele scrise, vă rog, în numele cauzei sfinte pentru care luptăm, să primiți s-o publicăm fără următoarele părți, cari ar putea fi rău înțelese :

-«Am cetit, cu groază şi nedumirire, unele biografii ce să publică prin revistele noastre literare, şi nu ştiu de ce să mă mir mai mult, dacă de indiscreția celor ce intră prin casele şi viața autorilor, sau de autorii ei înşişi şi de lipsa de demnitate cu care îşi istorisesc viața şi-şi deschid rănile publicului.»

Şi:

«A şti cum mănîncă „marele scriitor", cum îi tremura mîna cînd bea țuică, cum îşi mîngîie copila trăgînd-o de vîrful nasului, cum „marele poet" primeşte musafiri în papuci şi îşi turuie versurile pe scara vagonului sunt intimități aproape necuviincioase, care nu cinstesc nici pe cel ce le spune, nici pe cel ce le ascultă.

Insist asupra acestei deprinderi. Cînd e vorba de oamenii de adevărat talent, cum sunt cei doi de mai sus, treacă meargă. Dar tot aşa să vorbeşte şi de alții cari n-au talent. Eu primesc şi citesc mai toate revistele din țară : mai peste tot găsesc cîte un idol, care este or „marele nostru critic", or „marele nostru istoric" în jurul căruia să învîrtesc băieți şi fete de pe la Universitate, unii mediocri, alții eminenți, aşteptînd să le vie şi lor vremea în care să se cheme „marele nostru bard" sau chiar „marea noastră bardă". Parcă ne-am întors pe vremea *Revistei Contimporane,* cînd toată lumea era „ilustrul maestru", or „marele bărbat", or „valorosul meu coleg".»

Cetind încă o dată *Scrisoarea romană* fără aceste două părți, mi s-a părut că firul ideilor expuse nu-i întrerupt şi că astfel ea e un răspuns la -Apelul» meu, fără să revină şi asupra celor două numere speciale scoase înainte.

Redaețiunea Luceafărului aşteaptă cu nerăbdare învoirea d-voastră şi urmarea *Scrisorilor romane,* mulțumindu-vă prin mine din toată inima.

Primiți vă rog, stimate d-le Zamfirescu, asigurarea admirației şi a deosebitei stime ce vi-o păstrez.

Dr. *Sextil Puşcariu,*
Docent la Universitatea din Viena

Viena, în 17/VI.1905

de la 1 iul. st. n. : Brusso (Ungaria)" >

B.C.S., Ms. 11891.

Publicată de N. Petraşcu în evocarea *Un caz de conştiinţă lu Duiliu Zamfirescu,* în *Icoane de lumină,* voi. III. Edit. Casa şcoalelor, 1940, p. 153—171.

1 — *Alisa de Raditz,* nume (sau pseudonim ?) al soţiei unui diplomat austriac, femeie plină de farmec, de care Duiliu Zamfirescu a fost îndrăgostit. Această istorie sentimentală, care a lăsat urme, atît în opera, cît şi în corespondenţa scriitorului, ne-a fost relatată de N. Petraşcu în cartea citată mai sus, autorul deţinînd, fireşte, informaţiile de la Duiliu însuşi, dar contribuind şi cu spiritul său de romanţare. Am semnalat şi noi momentul de criză sufletească prin care a trecut scriitorul în anii 1894—1896 în voi. VII, p. 715—716, criză pe care a împărtăşit-o marelui său confident, Titu Maiorescu, şi prietenilor D. C. Ollănescu-Ascanio şi N. Petraşcu. Dintr-o scrisoare către redactorul revistei *Literatură şi artă română* reţinem sfîrşitul furtunaticului episod, cînd eroul respiră uşurat că şi-a putut feri soţia de la o posibilă dramă : „Şi, cu toate astea, dacă ai şti... cît am îndurat anul trecut şi cîtă energie morală mi-a trebuit ca să lupt cu mine şi mai cu seamă cu mîngîierile unui suflet femeiesc, unic. Toate astea numai ca să redau nevesti-mii, care suferea in tăcere, liniştea şi afecţiunea la care are drept şi pe care le merită, de o mie de ori ! Mulţumesc lui Dumnezeu că sunt vindecat!" (v. *supra,* scrisoarea 22 către N. Petraşcu). înainte de „vindecare", Duiliu suferise cu adevărat, o iubise pe Alisa, şi poeziile *Fiica Haosului* şi *Phenix* se pare că i-au fost inspirate de sentimentul adînc încercat pentru ea. (V. şi comentariul lui M. Gafiţa în *Opere,* I. Poezii, p. 474—475 ; 484—485.)

B.A.R., Ms. 20.756.

Publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 257.

1 — *Constantin Rădulescu-Motru* (1868—1957), filozof şi psiholog, profesor universitar şi membru al Academiei Române. A înfiinţat şi condus „Societatea română de filozofie" şi diverse periodice *(Noua revistă română, Revista de filozofie, Analele de psihologie).* Elev al lui Titu Maiorescu şi colaborator al *Convorbirilor literare ;* a făcut parte din comitetul de redacţie format din tineri in 1895, după retragerea lui I. C. Negruzzi. Mai tîrziu, se va despărţi de *Convorbiri,* ca şi Mihail Dragomirescu, editind *Noua revistă română,* unde va publica Duiliu Zamfirescu *O scrisoare* şi articolul *Romanul şi limba română* (v. *Opere,* voi. V, *Publicistica),* în care îl ataca pe I. Slavici şi, în genere, pe scriitorii transilvăneni.

2 — V. *Revista revistelor,* în *Noua revistă română,* voi. XI, nr. 17, 19 febr. 1912, p. 271, notiţă critică, nesemnată, care a avut darul să-I irite pe susceptibilul scriitor din această perioadă cînd se ceartă cu mai toţi criticii, încereînd „să-i pună la punct" cu severitate (v. în voi. VII, scrisorile către M. Dragomirescu şi E. Lovinescu). Pasajul care a putut să-i displacă este următorul : „De cînd d-1 Eugen Lovinescu se apucă să aibă aceleaşi păreri cu Bourget în afacerea intelectualizării literaturii, scriitorii noştri se îngrămădesc pe capete să pună în aplicare principiile intransigentului critic român. Aşa, nu mai departe decît in ultimul nr. al *Convorbirilor literare,* d. Duliu Zamfirescu, ale cărui preferinţe pentru viaţa rafinată sunt îndeajuns de cunoscute, îşi intelectualizează punctul de vedere scriind : «Omul. plictisit, o înjură de tămîia mă-sii *.» La urma urmelor, de ce

* Duiliu Zamfirescu foloseşte expresia mai sus menţionată în nuvela *O curcă romanţioasă,* în *Convorbiri literare,* XLVI. nr. 1, ian. 1912, p. 15.

tocmai de «tămâia mă-sii»? Dacă e vorba pe înjurate, zi-o mai de-a dreptul, domnule Zamfirescu, ai cîştiga şi în plasticitate. Afară numai dacă nu e cumva vorba aici de o straşnică butadă."

2

Publicată de Vasile V. Georgescu în cadrul articolului *Ion Trivale, critic român,* în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 623, 13 nov. 193?, p. 5 ; în voi. I. Trivale, *Cronici literare,* ediţie şi prefaţă de Margareta Feraru, Edit. Minerva, 1971, p. 233 (facsimil), după care reproducem textul.

1 — Complimente pentru articolul *Ilarie Chendi,* publicat în *Noua revistă română,* voi. XIV, nr. 17, 13 oct. 1913, p. 267—268, care-1 mulţumeşte pe Duiliu Zamfirescu, întrucît Chendi fusese unul dintre adversarii săi cei mai acerbi dintre transilvăneni ; printre altele, criticul reluase acuza, nedreaptă, că Duiliu ar fi autorul articolului antieminescian semnat *Riemi* din *Literatorul,* în 1880. (V. Ilarie Chendi, *In chestiunea limbei literare. Răspuns d-lui Duiliu Zamfirescu,* în *Familia,* nr. 32, 1901, p. 373, nr. 33, p. 388 ; *Mai sînteţi ?,* în *Sămănătorul,* nr. 37, 1903, p. 591. V. şi articolul nostru, *Opiniile unui detractor ?,* în voi. *Continuităţi,* Edit. Cartea românească, 1976, p. 94—105.)

Către I. A. Rădulescu-Pogoneanu P. 253

1

B.A.R., 13.956.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 259—260.

1 — *I. A. Rădulescu-Pogoneanu* (1870—1944), profesor de pedagogie şi etică la Universitatea din Bucureşti, colaborator şi redactor al *Convorbirilor literare,* din al cărei comitet a făcut parte după 1895. Elev al lui Titu Maiorescu. A publicat studii despre ineditele lui Eminescu şi a tipărit ediţia *însemnărilor zilnice* ale lui Titu Maiorescu, trei volume.

2 _ Se referă la romanul *Lydda,* subintitulat *Scrisori romane,* care începuse să apară în *Convorbiri literare* în 1898.

2

B.A.R., 139.957.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 260—263.

1 — Ajuns la vârsta maturităţii, departe de ţară, Duiliu Zamfirescu simte nevoia să se confeseze şi celor tineri, mai ales dacă-i simţea receptivi la opera lui, cum era cazul cu I. A. Rădulescu-Pogoneanu, unul dintre puţinii cititori de atunci care a apreciat *Lydda.*

2 — Era o reală nemulţumire a scriitorului, autor al mai multor volume de nuvele, poezii şi a trei romane, despre care critica nu se pronunţase cum s-ar fi cuvenit.

3— De fapt, prima generaţie maioresciană.

4 — Nuvela *Buruiană* de S. Mehedinţi, semnată *S.O.V.,* în *Convorbiri literare,* XXXIII, nr. 6, 15 iunie 1899, p. 481—507, a cărei valoare o exagerează Duiliu.

5 — *Pierre Antoine Alarcon* (1833—1891), poet satiric, romancier şi critic spaniol. Capodopera sa e considerată *L'enfant ă la brule* (1880).

6 — Versuri din *Alle fonti del Clitumno (Odi barbare)* de Carducci, poezie pe care a tradus-o şi Duiliu Zamfirescu în *Ateneul român,* 1894, p. 671—678. „Din poala munţilor, din fagi cu umbră, / din rîuri, o, Italie-ţi tragi cîntul" (trad. de Tudor George).

B.A.R., 139958.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu. *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 263—264.

1 — E vorba de *Scrisori romane,* II, care va apărea în *Luceafărul,* IV, nr. 17, 1 sept. 1905, p. 333—336 (v. şi *Opere,* V, ed. cit. p. 443'—451). Dar asupra aceluiaşi subiect, se pronunţă, polemic, şi în articolul *Romanul ţi limba română,* în *Noua revistă română,* voi. 3, II, nr. 35, 1 iun. 1901, p. 481—490.

2 — *Temps de guerre,* Ollendorf, Paris, .1900.

3 — Se referă la recenzia nesemnată despre volumul *Poezii nouă,* apărută în *Noua revistă română,* voi. 1, nr. 1, 1 ian. 1900, p. 43, la rubrica „Mişcarea literară şi ştiinţifică". Autorul face mai întîi o prezentare a operei lui Duiliu Zamfirescu de pînă la 1899. *Novelele* ar fi fost „mai corect scrise şi mai puţin false ca vederi, dar destul de şterse din punctul de vedere artistic, însă, după acestea, d-1 Zamfirescu ne-a dat mai multe romane scrise cu mare talent — dintre cari *Viaţa la ţară* poate fi socotită fără greşeală ca o capodoperă a literaturii noastre — şi două volume de poezii splendide, mai cu seamă ca formă : *Alte orizonturi* şi *Imnuri păgîne.* Ceea ce caracterizează aceste poezii este plasticitatea, fineţă în imagini, mult colorit, o formă armonioasă — deşi cam rece, lipsită de avînt — dar, mai presus de toate, o seninătate olimpică şi o adincă înţelegere a antichităţii clasice, însuşiri cari tocmai îl deosebesc pe autor de Eminescu."'

Noul volum i se pare recenzentului sub nivelul celor citate, ajungînd la următoarea concluzie negativă : *„Poeziile noi* au păcatul că repetă la 1899 lucruri pe cari le-a spus Eminescu la 1875. în 25 de ani nimic nu s-a schimbat ? Ori, d-1 Zamfirescu, trăind departe de ţară, rămîne înapoi faţă de evoluţia societăţii româneşti ?.:. Şi mai este încă altceva. Poetul *Imnurilor păgîne,* părăsind sferele sale senine şi limba sa aristocratică, pentru a intra în lumea reală şi a cînta în limba populară şi pasionată a lui Eminescu, şe pare că intră într-un domeniu refuzat talentului său. Lucrurile spuse de Eminescu, el le reeditează cu mai puţin talent. Aşa fiind, dacă pentru un începător, volumul de faţă ar fi un titlu de glorie, pentru d-1 Zamfirescu este desigur compromiţător. Sperăm că se va reîntoarce la vechiul d-sale gen — în poezie — la *Alte orizonturi* şi la *Imnuri păgîne."*

4 — Animal (ital.).

B.A.R., 140281.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 264—268 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori,* ed. cit, p. 306—310.

1 — Duiliu Zamfirescu se referă la poezia *Fiind băiet păduri cutreieram,* publicată de I. A. Râdulescu-Pogoneanu (v. *Din poeziile Inedite ale lui M. Eminescu,* în *Convorbiri literare,* XXXVI, nr. 4, 1 apr. 1902, p. 289—307), poezie în care există versul : „Alături teiul vechiu se deschise", la care autorul articolului face următoarea notă : „în ins. e pusă aici o linie verticală, — ca semn pentru un cuvînt monosilabic ce lipseşte din vers". De aici, comentariul lui Duiliu Zamfirescu.

2 — V. articolul lui I. A. Rădulescu citat mai sus.

3 — *Cugetări filologice şi filozofice* (ital.).

4 — Se referă la ediţia M. Eminescu, *Poezii postume,* Buc, Minerva, 1902, cu o prefaţă de Nerva Hodoş.

5 — V. articolul lui M. Dragomirescu, *Replice. II, D-lui II. Chendi asupra valorii literaţilor noştri actuali,* în *Convorbiri literare,* nr. o, 15 mai 1898, p. 469—479 (v. şi voi. VII, p. 734—735, nota 2).

6 — Referire la articolul lui Ilarie Chendi, *în chestiunea limbei literare. — Răspuns d-lui Duiliu Zamfirescu,* publicat în *Familia,* nr. 32 şi 33, 1901, în care criticul ardelean răspundea cu asprime articolului *Romanul şi limba română* de Duiliu Zamfirescu (y. *supra,* scrisoarea 3, nota 1).

7 — Probabil teza de doctorat a lui I. A. Rădulescu-PogQ-nean.u, *Ueber das Leben und die Philosophie Contas,* Leipzig, 1902.

8 — Opinia lui Duiliu Zamfirescu în privința postumelor eminesciene e prea severă, fiind determinată şi de o cunoaştere cu totul parțială a manuscriselor inedite, ce abia începeau să fie date la iveală.

Altfel, scriitorul de la Roma a manifestat o constantă admirație şi prețuire pentru Eminescu, despre a cărui poezie s-a exprimat încă din 1885, cu mare entuziasm, într-un articol, *Littérature roumaine,* publicat în *L'étoile roumaine,* anticipînd prefața lui T. Maiorescu la ediția din 1889. (Pentru atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de poetul *Luceafărului,* v. şi articolul nostru *Opiniile unui detractor ?,* in volumul *Continuității,* Edit. Cartea Românească, 1976).

Către I. N. Roman P. 263

B.A.R., 9(1) CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 270—271.

1. — *Ioan N. Roman* (1866—1931), publicist şi poet. A polemizat cu revista *Contemporanul* şi cu C. Dobrogeanu-Gherea, în privința „reacționarismului" lui Eminescu, pledînd pentru o interpretare mai nuanțată a operei eminesciene. Ulterior, a devenit colaborator al publicațiilor socialiste *Munca* şi *Literatură şi ştiință.* A fost primar al oraşului Constanța şi unul dintre animatorii vieții culturale dobrogene. Pe Duiliu Zamfirescu îl cunoaşte si se bucură de sprijinul lui, în timpul studiilor la Bruxelles.

2 — La 1 octombrie 1894, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Bruxelles de la Legația din Roma, unde funcționase inițial (v. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine,* 1897, p. 94).

3 — In 1894 tipăreşte volumul de poezii *Alte orizonturi* la Edit. Carol Mttller.

4 — Volumul de *Poezii* a lui I. N. Roman a apărut în 1894. Prezentat pentru premiu al Academiei, Titu Maiorescu i-a făcut un raport negativ.

5 — *Alphonse Rivier* (1835—1898), jurisconsult elvețian, profesor la Universitatea liberă din Bruxelles, consul general al Elveției în Belgia, cunoscut de către Duiliu Zamfirescu.

B.A.R., S 9(2) COCLII]

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 271—272.

1 — *V. supra,* nota 5.

2 — Aceeaşi insatisfacție, exprimată şi în alte rînduri, de a nu fi comentat de critică şi fireştile îndoieli de creator, ce trebuiesc puse în cumpănă cu accesele de megalomanie de mai tîrziu.

B.A.R., S 9(3) CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite.* ed. cit., p. 272—273.

1 — La 4 oct. 1895 venise la putere un guvern liberal, în frunte cu D. A. Sturdza, care era şi ministru de Externe. '

Către M. Săulescu P. 267

***B.A.S.,* S** 10 / CCCLIII

1 — ***M. Săulescu*** (1859—1921), economist şi OM politic, ministru de./Finanţe in guvernul prezidat de Al. Marghiloman în 1918.

2 — Duiliu Zamfirescu, ***Scrisoare deschisă către d. ministru, de Finanţe, M. Săulescu,*** în ***îndreptarea,*** I, nr. 76, 14 iulie 1918, p. 1. Scriitorul se afla în refugiu la Iaşi.

Către Ion Simionescu P. 268

Publicată de L. Kalustian în voi. ***Simple note,*** Edit. Eminescu, 1980, p. 240.

1 — ***Ion Simionescu*** (1873—1944), geolog şi paleontolog, academician, profesor universitar la Iaşi şi la Bucureşti. Cînd îi scria Duiliu Zamfirescu, era secretar general în Ministerul Instrucţiunii publice.

2 — ***Ah Duiliu Zamfirescu,* v. *infra,*** p. 516.

Către Al. T. Stamatiad P. 270

B.C.S., 51276.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, ***Scrisori inedite,*** ed. cit., p. 275.

3 — ***Al. T. Stamatiad*** (1885—1956), poet simbolist de descendenţă macedonskiană, autor al volumelor ***Din trîmbiţe de aur*** (1910), ***Mărgăritare negre*** (1918), Pe ***drumul Damascului*** (1923) şi a unor traduceri din Baudelaire, Maeterlinck, Oscar Wilde.

2 — ***Simion Mehedinţi (v. supra,*** scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

3 — C. ***Rădulescu-Motru*** (v. ***supra,*** scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

Către St. Streitman P. 271

B.C.S., Ms. 13179.

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, ***Scrisori inedite,*** ed. cit., p. 276—277.

1 — St. *Streitman,* director al ziarului *Observatorul.* El a publicat, sub pseudonimul *Almaviva,* articolul *Duiliu Zamfirescu — o polemică literară,* în *Observatorul,* 14 sept. 1903.

2 — Scrisoarea (ciornă) datează din oct. 1903, fiind răspuns la o scrisoare din 7 oct. 1903 a lui St. Streitman, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

3 — Text indescifrabil.

4 — Referirea este la articolul lui Duiliu Zamfirescu, *Literatura românească şi scriitorii transilvăneni,* în *Revista idealistă,* t. III, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 3—25, în care autorul contestă valoarea romanului *Din bătrîni,* premiat de Academie, fiind în competiţie cu romanul *In război,* care nu întrunise numărul de voturi. (Pentru istoricul problemei, v. voi. VII, p. 768'—772, nota 2)

5 — Ilarie Chendi era unul dintre adversarii lui Duiliu Zamfirescu şi apărător al lui I. Slavici (v. *supra,* scrisoarea 2 către C. Rădulescu-Motru, nota 1).

Către D. A. Sturdza P. 273

B.A.R.. S
OCCLIII

A fost publicată de noi în *Manuscriptum,* XIII, nr. 4 (49), 1982, p. 140.

1 — In lunga sa carieră diplomatică, Duiliu Zamfirescu a avut prilejul să cunoască şi să intre în raporturi „de serviciu" cu o seamă de personalităţi politice ale timpului. Dintre acestea face parte şi *D. A. Sturdza* (1833—1914), şef al partidului liberal după moartea lui I. C. Brătianu, în 1891, în repetate rînduri

prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908) şi ministru de Externe, apoi ca istoric şi numismat, secretar şi preşedinte al Academiei Române. Raporturile nu au fost dintre cele mai bune, dată fiind antipatia liberalilor pe care şi-o atrăsese Duiliu Zamfirescu încă din tinereţe, cînd era gazetar, precum şi bigotismul, moralismul excesiv şi pudibond al preşedintelui de consiliu şi al academicianului. Scriitorul publicase în 1884, în ziarul *L'Indépendance roumaine,* un important articol intitulat *Le domaine de la Couronne,* în care ataca legea propusă şi votată de liberali privind împroprietărirea regelui cu mari suprafeţe de păanînt, ceea ce făcea ca acesta să devină unul din latifundiarii ţării. Denunţarea injustiţiei care lovea în primul rînd pe ţăranii aflaţi „în aceeaşi stare de mizerie ca pe timpul domnilor fanarioţi" nu i-a putut fi iertată lui Duiliu Zamfirescu de liberali, care-1 vor urmări pînă la sfîrşitul vieţii. Astfel : avansările tîrzii în cariera diplomatică, mutările disciplinare, opoziţia sistematică de a fi ales membru corespondent al Academiei sau de a fi premiat. Aici, rolul principal 1-a jucat D. A. Sturdza, care-1 considera pe scriitorul Duiliu Zamfirescu, nici mai mult, nici mai puţin... pornograf, aşa cum o va face cu 1. L. Caragiale, calificat ca antipatriot. După trei căderi, autorul *Vieţii la ţară* va ajunge in Academie în 1898, datorită lui Titu Maiorescu, D. C. Ollănescu-Ascanio şi I. C. Negruzzi, cînd îi va mulţumi protocolar şi secretarului general, D. A. Sturdza. Aceasta nu însemna că rana se închisese. In corespondenţa cu Titu Maiorescu, diplomatul de la Roma aducea deseori vorba indignat despre şeful partidului liberal (v. vol. VII, al ediţiei noastre). Un loc de seamă ocupă D. A. Sturdza în seria de însemnări memorialistice redactate în 1914—1915 şi publicate de noi (în *România literară,* nr. 3, 16 ian. 1969), unde scriitorul îl portretizează şi mai caustic (v. vol. VII, p. 506—507).

Desigur, in calitate de subaltern, Duiliu Zamfirescu nu putea fi decît protocolar şi deferent in relaţiile cu şeful său, care în 1907 era din nou prim-ministru. Dar cînd se întîmplă ca acesta să facă uz (dacă nu cumva abuz) de autoritate, scriitorul-diplomat ripostează. In genere, echilibratul şi supravegheatul Duiliu Zamfirescu are şi momente mai „fierbinţi", cînd, socotindu-se jignit (deveniseră faimoase în epocă duelurile lui), îi dă ultimatum chiar primului-ministru.

2 — Probabil prințesa Gorceacov, fiică a domnului moldovean Mihail Sturza, căsătorită cu prințul Gorceacov, unul din fiii Marelui cancelar rus.

B.A.R.,S
CCCLIII

A fost publicată de noi în *Manuscriptum,* loc. cit, p 140—141.

1 — D. A. Sturdza era la acea dată prim-ministru si ministru Ia Externe.

? – Tripla alianță, denumire a blocului politic şi ir.ilitar, constituit în 1882 prin aderarea Italiei la alianța dintre Germania şi Austro-Ungaria (încheiată în 1879). S-a caracterizat printr-o politică agresivă, ea provocînd izbucnirea primului război mondial. S-a destrămat în 1915, prin ieşirea Italiei din blocul militar al puterilor centrale şi aderarea acesteia la *Tripla înțelegere* (Antanta).

B.A.R., S 11(3)
CCCLIII

A fost publicată de noi în *Manuscriptum,* loc. cit, p. 143.

B.A.R., S 11(6)
CCCLIII

A fost publicată de noi în *Manuscriptum,* loc. cit, p. 142—143.

1 — Se referă la răscoalele țărăneşti din 1907.

2 - După întoarcerea în țară, în 1906. Duiliu ^ ™ . . . . fost numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, al cărui titular era în 1907-1908 D. A. Sturdza.

3____v. *supra,* scrisoarea 1, nota 1.

B.A.R., *S* CCCLII1

! _ Scrisoarea datează din timpul cînd D. A. Sturdza era ministru al Afacerilor Străine.

B.A.R., S 11(9L_ .
CCCLIIÎ

B.A.R., S 11(10) _
CCCLIII

1 _ *Vasile M. Kogălniceanu* (1863-?), fiul lui M. Kogâlniceanu A militat în ziarul *Românul* pentru cauza românilor din Transilvania. Articolele sale au avut ecou în presa austro-maghiară Probabil că de aceea ministrul austro-ungar, Schonburg,

„cerea capul lui Kogălniceanu", cum spunea Duiliu Zamfirescu în scrisoare.

B.A.R., S 11(12) / CCCLIII

1 — Urmează extrase din textele convenției.

P. 280

Către G. Tutoveanu

B.A.R., S 50(3) / XLVir

A fost publicată in voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 279.

1 — Const. Cehan-Racoviță (1882—?), publicist. A colaborat la ziarele *Bucovina, Epoca, Evenimentul* şt la revistele *Gazeta Transilvaniei* şi *Tribuna.*

2 — Se pare că acest „calendar" nu a apărut. In schimb, au apărut ziarele *Liga poporului* şi *îndreptarea,* ca organe politice ale partidului poporului, din a cărui conducere făcea parte Duiliu Zamfirescu, si revista *îndreptarea literară,* publicații la care scriitorul a avut o colaborare susținută.

Către Al. Tzigara-Samurcaş P. 281

B.A.R., S 17 / CCCLIII

1 — *Al. Tzigara-Samurcaş* (1872—1951), critic de artă, profesor de istoria artelor la Şcoala de Bele-arte. A condus revista *Convorbiri literare* între 1921—1939.

Către V. A. Urechiă P.

B.A.R., S V. / CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 271.

1 — *V. A. Urechiă* (1834—1901), istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române. A fost deputat, senator şi ministru al Instrucțiunii publice. Luptător unionist, a scris o *Istorie a românilor* în 14 volume.

2 — *George Bengescu* (1848—1922), diplomat şi scriitor. A publicat o bibliografie a operelor lui Voltaire, premiată de Academia Franceză. Era ministru al României la Bruxelles în 1894, deci şef al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Cauza unirii.

4 — *Liga culturală* (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), asociație patriotică, înființată in 1890 la Bucureşti, cu scopul de. a susține lupta pentru realizarea unității politice a poporului român. Principalul ei animator a fost Nicolae Iorga (din 1908). Sub auspiciile ei au fost înființate Universitatea populară de la Vălenii de Munte şi Teatrul Popular din Bucureşti.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicata de noi In *Revista noastră.* **Număr special 1912—1982 (Publicație a Liceului „Unirea" din Focşani), XI,.-nr. 88—89—90, oct.—dec. 1982, p. 1485.**

1 — *Alexandru Duiliu Zamfirescu* **(1892—1971), cel de-al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu. A urmat liceul şi studiile universitare la Paris, unde obține licența în litere la Sorbona (1912), licența în drept (1913) şi diploma de absolvent al Şcolii de ştiințe politice (Ecoie des Sciences Politiques) (1914). A participat, ca tînăr ofițer de rezervă, la primul război mondial, ținînd un jurnal de campanie, încă inedit. Ca şi tatăl său, s-a consacrat carierei diplomatice, fiind ataşat în Ministerul de Externe în 1915 şi secretar de legație la Roma (1918—1922) şi ajungînd în perioada interbelică ministru plenipotențiar. După cel de-al doilea război mondial, va publica o serie de scrieri cu caracter memorialistic, evocînd, uneori cu o tentă satirică, mediul internațional în care a trăit aproape toată viața. Opere : Pe căi** *de miazăzi* **(1946),** *Fără frac ți joben* **(1952),** *Perfecții diplomați* **(1962),** *Daltaban de Seraschier* **(1965),** *Macumba Carioca* **(1068).**

2 — Faraoanele, localitate din județul Vrancea, unde Duiliu Zamfirescu îşi cumpărase o vie şi-şi construise o casă. Se pare că era locul său preferat.

3 — Duiliu Zamfirescu era ministru plenipotențiar, reprezentantul României în Comisia europeană a Dunării, cu sediul la Galați.

4 — Idda (Schiavoni), fiica soției Iui Duiliu Zamfirescu, Henriette, din prima ei căsătorie.

5 — Al. Duiliu Zamfirescu, aşa cum se vede şi după adresă, era mobilizat. Se pare că a ascultat sfaturile tatălui, ținînd un jurnal de front, rămas încă inedit.

6 — Urmează cîteva rînduri scrise de Idda. Scrisoarea e aşternută pe o carte poştală, purtînd adresa : „D-lui Sublocot.

I

Ş

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicată de noi în *Revista noastră,* **Ioc. cit, p. 1485.**

1 — Elena, soră a lui Duiliu Zamfirescu.

2 — V. *supra,* **nota 5.**

3 — Lascar, al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu (1895—1921).

4 — Sulina era porto-franco, şi diplomatul se găsea acolo tot în legătură cu misiunea sa în Comisia europeană a Dunării.

5 — Carte poştală, purtînd adresa : „D-lui Alexandru Duiliu Zamfirescu — Corpul III Armată — Divizia VI — Brigada VI — Artilerie. ***Grupul de operații."***

3

^4r7ura *familiei Al. Duiliu Zamfirescu.*

1 — Comisia europeană a Dunării.

2 — Diplomatul se găsea în refugiu la Odessa, unde ajunsese cu vasul Comisiei „Carolus Primus", numit mai jos.

3 — Se referă la daunele provocate de război proprietăților sale viticole.

4 — Diminutivul Henriettei, fiica lui Duiliu Zamfirescu.

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Didea, diminutivul lui Constantin Zamfirescu, fratele cel mai mic al scriitorului (v. *infra,* scrisoarea 1 către Constantin Zamfirescu, nota 1).

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Probabil, Lucia Gărdescu, viitoare soție a lui A1. Duiliu Zamfirescu.

2 — E vorba mereu de al doilea fiu al scriitorului (v. *supra,* scrisoarea 2, nota 3).

6

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Publicată de noi fragmentar îh *Revista noastră,* loc. cit., p. 1485.

1 — Vrea să spună : cei care vor prelua conducerea trebu-rilor publice.

2 — Probabil, generalul Vinogratzky, de care e vorba şi în scrisoarea 3 ; acesta era comandantul Iui A1. D. Z.

3 — Rînduri semnificative, din care se vede că pasiunea şi interesul pentru literatură au rămas vii în sufletul lui Duiliu

pînă în clipa din urmă, în ciuda prevalentei pe care au avut-o, după 1906 şi mai ales după 1909, funcțiile diplomatice, politice şi preocupările sale de proprietar în podgoria Odofoeştilor.

4 — Fibra artistă a rămas inalterată, frumosul un perma-nent ideal.

5 — Portretele sînt cele începute în 1914—1915 şi consacrate unor oameni politicii ca D. A. Sturdza, P. P. Carp, A1. Marghi-loman, Vintilă Brătianu, familiei regale (v. voi. VII, p. 506, 604, 753, 774, 775).

6 — *Saint-Simon* (1675—1755), scriitor francez, celebru prin *Memoriile* sale, în care se relevă ca un mare portretist.

7 — Probabil, *Lascar Catargi* (1872>—?), fiul lui Lascăr Ca-targiu, omul politic, şef al partidului conservator.

8 — Cuvinte profetice, pentru că în curînd (24 iul./6 aug.-6/19 aug. 1917), în bătăliile de la Mărăşeşti, armata română s-a acoperit de glorie, zdrobind puternica ofensivă germană, de-clanşată cu scopul scoaterii definitive a României din război.

B.C.S., Ms. 13.918.

Publicată de noi în *Revista noastră,* loc. cit., p. 1485—1486.

1 — Duiliu Zamfirescu se găsea in refugiu la Iaşi, îm-preună cu guvernul român.

2 — Fritz (Franz) Remer, cumnat âl lui Duiliu Zamfirescu, farmacist în Focşani.

3 — E vorba de generalul *Al. Averescu* (1859—1938), viitor mareşal şi om politic român. Lider al Ligii poporului (devenită apoi partidul poporului) în 1918, din a cărei conducere va face parte şi Duiliu Zamfirescu. A1. Averescu s-a remarcat la comanda Armatei II (1916—1918), Sn luptele de la Mărăşti (iul. 1917).

4 — Poeziile vor fi adunate in volumul *Pe Marea Neagră,* Edit. C. Sfetea, 1919.

5 — Se pare că era chiar inspiratoarea versurilor din ciclul *Malvina.*

6 — „Departe, departe, departe / Pe valurile unui vast ocean" (ital.).

B.C.S., Ms. 13.917.

1 — Duiliu Zamfirescu avea o afecţiune hepato-biliară.

2, 3 — Zoe şi Elena, surori ale scriitorului.

4 — *îndreptarea,* organ al partidului poporului. la care Duiliu Zamfirescu va fi unul dintre cei mai importanţi colaboratori.

5 — Gura sărutată nimic nu pătimeşte. Ca şi luna ea mereu se reînnoieşte (ital.).

B.C.S.. Ms. 13. 924.

1 — E una din scrisorile tip *„lettre daffaire"* ale lui Duiliu Zamfirescu, în care străbate conflictul său (vechi) cu liberalii, precum şi starea proastă a sănătăţii sale, fiind în acel moment pe punctul de a se supune unei intervenţii chirurgicale.

2 — Scrisoarea este nesemnată.

10

B.C.S., Ms. 13.920.

1 — In perioada cînd a fost secretar general în Ministerul Afacerilor Străine (1906—1909).

2 — Franz Remer (v. *supra,* scrisoarea 7, nota 2).

3 — *Lucia Zamfirescu* (1893—1979), născută Gărdescu, soţia lui Alexandru, deci nora lui Duiliu Zamfirescu.

11

B.C.S., Ms. 13.926.

Publicată de noi în *Manuscriptum,* X, nr. 2 (35), 1979, p. 29—30.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost cunoscut în epocă drept un duelgiu reputat. Acesta era penultimul dintr-o serie de cinci, la cîte ieşise pe teren supranumitul *Duelius Superbus.*

2 — *îndreptarea literară,* supliment literar al ziarului *îndreptarea* (v. *supra,* scrisoarea 8, nota 5). Nu au apărut, pare-se, decît şapte numere, dintre care nici unul nu se găseşte la marile biblioteci. *Îndreptarea literară* este singura publicaţie. periodică pe care a condus-o Duiliu Zamfirescu.

3 —, Duiliu Zamfirescu devenise în aceşti ani un pasionat jucător de cărţi. Aceasta îl făcuse să piardă sume considerabile, de unde şi promisiunea făcută fiului de a nu mai juca.

4 — înţeleptul nu afirmă nimic din ceea ce nu dovedeşte (lat.).

12

BC.S, Ms. 14162.

1 — Soră a lui Duiliu Zamfirescu.

2 — Sublinierea aparţine autorului scrisorii.

13

B.C.S., Ms. 14169.

Publicată de noi în *Revista noastră*, loc. cit., p. 1486.

1 — Nora scriitorului (v. *supra*, scrisoarea 10, nota 3).

2 — Aici se recunoaşte podgoreanul, proprietarul de vii Duiliu Zamfirescu.

3 — Lenguceanu, primul soţ al fiicei lui Duiliu Zamfirescu, Henriette, căsătorită mai apoi Mândrea.

4 — Vasiliu, rudă a lui Duiliu.

5, 6 — Maricica (Marcela) şi Zoe, surori ale scriitorului.

14

B.C.S., Ms. 14.163.

15

B.C.S., Ms. 13.919.

1 — Duiliu Zamfirescu mai credea in originea lui aristocratică descinzînd din împăraţii Bizanţului, de la Ioan al IV-lea Lascaris, pe care o invocase cu naivitate, ca argument, în toiul aprinselor polemici care au urmat Discursului de recepţie la Academie. Faptul a fost de natură să-i adincească antipatia stîrnită de cuvintarea sa inaugurală despre *Poporanismul în literatură*, dar a creat şi o adevărată legendă pe care comentatorii au luat-o deseori drept bună.

Ce ştim despre această presupusa origine „aristocratica a scriitorului, care se vede că îi făcea plăcere, deşi contextul din scrisoarea de faţă poate fi şi uşor autoironie ? (El însă luase în serios documente pe care nu le văzuse niciodată şi care pretinde că fuseseră pierdute sau arse de un membru al rămuroasei familii.)

Numele Laskaris, Lascar sau Lascăr există şi el indică un filon grec. Tradiţia orală susţine că la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, un Gheorghe Laskaris, coborîtor din ultimul împărat al Niceei, sosea în Ţara Românească, stabilindu-se la Rîmnicu-Sărat, unde se va căsători cu o descendentă a banilor Craiovei. El a avut cinci copii : pe Ioniţă, Iordache, Calinic, devenit monah şi stareţ la mînăstirea Neamţului, o fată măritată cu un Petrovici şi o alta, Zoe, cu Ion Zamfir (Blănaru), bunicul lui Duiliu Zamfirescu. Originea lui Gheorghe Laskaris rămîne oricum nebuloasă şi legendară cită vreme n-o putem identifica în vreun act sau vreo catagrafie. Dar deocamdată nu dispunem de un alt izvor mai limpede.

Părăsind mărturiile familiei, întemeiate şi ele pe amintiri vagi şi îndepărtate, şi trecind pe tărîmul mai stabil al documentelor, constatăm că fraţii Lascar, Ioniţă şi Iordache, singurii consemnaţi scriptic *, cel puţin după ştiinţa noastră, aveau zapise de moştenire din 1812 şi 1820 de la unchi de-al lor. un Iordache Neagu şi un Anastasie Caramalău, că aparţineau negustorimii şi că dobîndiseră, fie prin cumpărare, fie prin exercitarea unei dregătorii, mici ranguri de boierie. Astfel Iordache fusese vameş şi stolnic, iar Ioniţă, staroste al ţinutului Putna. Amindoi, ne informează aceeaşi tradiţie orală, se aflau în anturajul de la curte al domnului Ioniţă Sandu Sturdza, al cărui secretar particular ar fi fost Iordache Laşcăr. Cu toate acestea, ei nil încearcă să-şî revendice titlurile nobiliare, deşi prilejul li se oferă de către o rubedenie din Grecia, episcopul Laskaris, care intrase în corespondenţă cu Ioniţă. Discuţia pe care a declanşat-o Duiliu Zamfirescu însuşi în articolul O *piatră în baltă* (*Convorbiri literare*, 1909, p. 599—605) este în cele din urmă şi oţioasă şi prezumţioasă. Chiar de vor fi descins din Laskarii Ţarigradului, urmaşii stabiliţi la Rîrmnicu-Sărat şi apoi la Fpc-

* Ci. micromonografia noastră. *Duiliu Zamfirescu*, Editura Tineretului, 1969, p. 7, şi volumul nostru, *Citind, recitind...*, Edit. Eminescu. 1977, p. 7—8.

şani, se pare că nu mai aveau conştiinţa originii lor aristocratice şi nu mai făceau caz de ea. Se scurseseră totuşi vreo cinci veacuri de la sfârşitul celui din urmă împărat Laskaris al Niceei,. timp în care familia fusese risipită, persecutată şi poată distrusă. Ei dovedesc însă o altă nobleţe mai demnă de admirat : pasiunea pentru cultură. Stolnicul Iordache ar fi fost un bun elenist, iar Ioniţă, cititor al lui Plutarh, îşi trimite pe cei mai mari din cei şase copiii ai săi la studii ani îndelungaţi în străinătate. Scriitorul nu greşea cîtuşi de puţin cînd îşi invoca strămoşii ca pe nişte intelectuali de vază ai vremii. Şi cel mai important dintre ei este acela pe care-1 indică Duiliu Zamfirescu însuşi : doctorul Anastasie Lascar. S-a născut în 1806 la Iaşi, cum ne încredinţează lămuritorul „curriculum vitae" cu care se încheie teza lui de doctor in medicină : *Aneurysmatis aortae descenderías. Historia cum epicrisi,* susţinută şi tipărită în limba latină, la Lipsea, în 1832 *(Disertatio inauguralis medica I* quam / *Gratiosi medicorum ordinis I* auctoritate / in Academia Lipsiensi / Pro suimnis / in medicina et chirurgia honoribus / rite capessendis / Ilustris ictorum ordinis cincenssii / in auditorio juridico / Die XX, mens Novemb. anni C 313 CCCXXXII / Publice defendet / Anastasius Ioannis Lascaris, / Fockschanio Moldoviensis / Medicine Baccalaureus." Primele elemente de învăţătură le-a primit „in schola civica Fockschanansis", apoi a dobîndit cunoştiinţe de limba română, limba greacă veche şi modernă, de matematici şi istorie universală, fiind instruit în autorii clasici („in explicandis veteribus auctoribus") după cit se pare de însuşi mitropolitul Veniamin Costache — pe atunci arhimandrit —, căruia îi dedică, plin de gratitudine şl reverenţă, un exemplar al disertaţiei, ce se păstrează acum la Biblioteca Academiei Române : „Celsissimo, serenissimo, clementissimo, / ilustrissimo, reverendissimo /, doctissimo / Domino D o m i n o Be ni am in o, principi, archiepiscopo et per L'niversam / Moldoviam Metropolitae / plurium ordinum / equite etc. etc. / Fautori / et Patrono / omni observantia et pietatis cultu venerando." In 1818 studiază la Braşov clasicii greci, retorica şi poetica, în 1821, odată cu izbucnirea răscoalei eteriste, ajunge la Buda, unde învaţă latina şi maghiara, urmând şi cursurile Academiei de arhitectură, la Pesta, continuă cu matematici superioare şi geometrie, ca în cele din urmă să se consacre medicinei, pentru care vine la Leipzig în 1826. Aici îl cunoaşte pe I. M. C. Rosetti, şi el student, împreună cu care, la îndemnul lui Dinicu

Golestu, editează ziarul • *Fama - Lipschii,'* primul periodic "românesc. (Pentru detalii, v. articolul nostru, *Cine a redactat„Fama Lipschii",* iu voi. *Citind, recitind,..,* ed. cit, p. 5*—10). -

Că vor fi fost urmaşi ai lui Ioan Laskaris, ce a domnit în Niceea în secolul al XlII-lea, Lascarii aceştia, vieţuind mai multe decenii ca neguţători şi mici dregători domneşti în tîrgul Focşani de la 1800, rămîne o întrebare al cărei răspuns e, în cel mai bun caz, ipotetic. O mică anecdotă pe care a transmis-o tradiţia orală a familiei ni se pare semnificativă. Doctorul Anastasie Laseai- ar fi cunoscut, în timpul studiilor sale în. Ungaria şi Germania, pe fostul rege al Suediei, Gustav Va9a, care, încercând să-si recapete tronul ocupat acum de generalul Bernadctte, căuta sprijin pe la curţile europene ale Apusului şi Răsăritului. El i-a propus studentului focşenean să-1 însoţească la Constantinopol şi totodată 1-a sfătuit să-şi revendice titlul de prinţ. Tînărul, care nu avea cu mult peste 20 de ani, se înflăcăra de idee si adresă o epistolă tatălui său, cerîndu-i încuviinţarea. Negustorul, om cu simţul realităţii, i-ar fi trimis vorbă feciorului sâ-şi vadă de carte şi să nu se ţină de mofturi.

Dar dincolo de legendă stă faptul că Lascarii erau oameni cultivaţi şi câ Duiliu Zamfirescu ar fi avut adevărate motive de mindrie dacă ar fi cunoscut lucrul cel mai important, şi anume că doctorul Lascar se găsea printre întemeietorii ziaristicii româneşti, adică ai breslei în rîndul căreia însuşi autorul *Vieţii la ţară* îşi făcuse anii de ucenicie a scrisului.

2 — Ia de unde nu-i ! (ital.).

3, 4 — Elena, Ecaterina, surori ale scriitorului.

ÎS

B.C.S., Ms. 13.915.

1 — Botezul nepoatei. Alexandra, Sanda, fiica lui Al. Duiliu Zamfirescu.

2 - Probabil, soacra lui Al. Duiliu Zamfirescu, mama Luciei Zamfirescu.

3 — In amănunțime, in detaliu, detaliat (Hal.).

17

B.C.S., Ms. 13.914.

18

B.C.S., Ms. *13.913*

1 — Generalul Al. Averescu (v. *supra*, scrisoarea 7, nota 3).

19

B.C.S., Ms. 13.912.

Publicată de noi In *Revista noastră*, Ioc. cit., p. 1486.

1 — Pe fondul acestor *„lettres d'affaires"*, pline de cifre, contracte, forme de plată, apare din cind în cînd şi poetul, ca în această frază de o remarcabilă sensibilitate.

2 — Hotelul preferat al scriitorului ; clădirea se păstrează şi astăzi.

20

B.C.S., Ms. 14.167.

1 — Lascar, cel de-al doilea fiu al scriitorului.

2 — *loan BianU* (1856—1935), membru, secretar general şi preşedinte al Academiei Române (v. voi. VII, p. 496, nota 1).

3 — Semnificativă caracterizare a ciclului Comăneştenilor.

4 — ^4rrftur *Văitoianu* (1864—1957), general şi om politic liberal. Comandant de corp de armată în timpul primului război mondial. De mai multe ori ministru ; prim-ministru (sept.-dec. 1919).

21

B.C.S., Ms. 13.911.

A fost publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 31—32.

1 — Este vorba, desigur, de volumul Pe *Marea Neagră*, apărut în 1919.

2 — Boala de ficat care, pare-se, a cauzat moartea scriitorului la 63 de ani.

22

B.C.S., Ms. 13.910.

1 — Sînt denaturați (ital.) — spus desigur în glumă.

23

B.C.S., Ms. 13.909.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 33--35.

1 — E vorba de episodul erotic din ultimii ani ai vieții scriitorului, pe care îl cunoaştem sub numele poetic *Malvina*, titlul uneia din cele mai izbutite poezii dedicate de autor muzei sale, in realitate, Corinne (Corina Gărdescu), de care aminteşte în alte scrisori anterioare.

2 — Regăsim aici unul din rarele momente de confesiune epistolară ale lui Duiliu Zamfirescu din această perioadă.

3 — Diplomatul român era membru al clubului „Caccia" (Vinătoarea) Un ecou al expedițiilor sale cinegetice, mai mult decorative, găsim în palida schiță *O vînătoare de* vulpe în *Campania romană.*

4 — Guvernul Averescu se formează, într-adevăr, la 13 martie 1920, în care Duiliu Zamfirescu va fi ministru al Afacerilor Străine, aşa cum spune în scrisoare, trei luni, pînă la 30 iunie 1920, iar după aceea, pînă la 24 ianuarie 1922, preşedinte al Camerei deputaților.

5 — V. scrisoarea 15 către N. Petraşcu, nota 2.

24

B.C.S., Ms. 14.164.

1 — Probabil, un cumnat, oricum un membru al familiei socrului său, Antonio Allievi.

2 — Eşti un încurcă-lume de prima mînă. Ai luat o groază de bani şi dacă nu-ți plăteşti datoriile... (ital.).

3 — V. *infra*, scrisoarea 26, nota 1.

4 — Altă încurcătură (ital.).

5 —, Sinteți nişte hoțomani în toată regula (ital.).

6 — Al. Duiliu Zamfirescu era diplomat la Roma, ca şi tatăl său, în tinerețe.

7 — Şi într-adevăr, va fi reales preşedinte al Camerei.

25

B.C.S., Ms. 13.921.

' 1 — Nota lui Al. Duiliu Zamfirescu : „Adresată fiului la Roma".

26

B.C.S., Ms. 13.923.

Publicată de noi în *Manuscriptum*, loc. cit., p. 36—37.

1 — Se referă la campania de presă şi acuzațiile din ziarele liberale contra scriitorului, care, în calitate de preşedinte al consiliului de administrație, ar fi distribuit acțiunile societății „Reşița" după bunul său plac. El răspunde într-o serie de articole (*Campania contra Reşiței*, în *îndreptarea*, 7 nov. 1920 ; *Răspuns unor calomnii*, în *îndreptarea*, 7 dec. 1920) şi-1 provoacă la duel pe A. Mavrodi, directorul ziarului liberal *Viitorul.* Acesta refuză să iasă pe teren, prilej pentru Duiliu Zamfirescu să-i riposteze caustic într-unui din articolele mai sus citate (*îndreptarea*, 7 nov. 1920) : ..Cînd căciula d-lui Mavrodi se va toci îndeajuns ca prin spărturile ei să iasă la iveală urechile d-lui Vintilă Brătianu, vom examina dacă sunt destul de lungi ca să le scurtăm..."

2 — Ion Creangă (nefericită coincidență onomastică), directorul general al Băncii generale, instituție liberală condusă de Vintilă Brătianu. Duiliu Zamfirescu ripostează violent şi acestui funcționar brătienist în articolele publicate in *îndreptarea.*

3 — Lipsă o pagină din manuscris.

4 — Postură inedită pînă la publicarea acestor scrisori, aceea de bunic, a lui Duiliu Zamfirescu. Un bunic rămas iremediabil artist.

5 — Lorenzo Allievi, cumnat al lui Duiliu Zamfirescu.

6 — Lipseşte finalul scrisorii.

27

Publicată în *Revista scriitoarelor şi scriitorilor români,* VII, martie-aprilie, nr. 3—4, 1933, p. 7.

1 — John James, unul dintre cei dintîi prieteni apropiaţi ai scriitorului după sosirea la Roma. L-a evocat în *John James* (Amintiri din cariera diplomatică), în *Convorbiri literare,* XLIX, nr. 9, sept. 1915. (V. şi comentariul lui M. Gafiţa, în Duiliu Zamfirescu, *Opere,* III, *Nuvele,* ed. cit., p. 765—767.)

28

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — Soacra lui Al. Duiliu.

29

B.C.S., Ms. 13.92?.

1 — Constantin Zamfirescu, fratele mai mic al scriitorului.

2 _ La 17 decembrie 1921, înlocuieşte guvernul condus de Al. Averescu.

30

B.C.S., Ms. 13.916.

Publicată de noi în *Manuscriptum,* loc. cit., p. 37—38.

1 — La 19 ianuarie 1922, cu sprijinul regelui, este instalat un guvern liberal, sub prezidenţia lui Ioan I. C. Brătianu.

2 — Lascar, al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Nu se păstrează sfîrşitul scrisorii.

31

B.C.S., Ms. 14.165.

B.C.S., Ms. 14.116.

1 — Lipseşte data zilei.

2 — Probabil, *I. G. Duca* (1879—1933), jurist şi om politic, fruntaş al partidului ; în 1922, ministru de Externe, în guvernul Ionel Brătianu.

3 — Cu atit mai bine (ital.).

4 — E vorba mereu de liberali.

33

Arhiva familiei Al. Dutliu Zamfirescu.

1 — Nu se păstrează continuarea scrisorii.

34

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

Către Constantin Zamfirescu P. 334

B.A.R., S $\frac{13(1)}{CCCLIIT}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit, p. 282—283; in voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit, p. 241—242.

1 — *Constantin Zamfirescu* (1873—1960), fratele cel mai mic al lui Duiliu Zamfirescu. Absolvent al facultăţii de farmacie şi chimie din Bucureşti, şi-a trecut doctoratul în chimie la Roma, în timpul cînd scriitorul era diplomat acolo. Era foarte iubit de copiii lui Duiliu Zamfirescu, fiind oarecum apropiaţi ca vîrstă. El i-a învăţat limba română, căci în casă se vorbea italieneşte, mama fiind italiancă.

2, 3 — Frate şi soră ai scriitorului.

4 — Al. Duiliu Zamfirescu (v. *supra).*

5 — Soră a lui Duiliu Zamfirescu.

2

B.A.R., S $\frac{13(2)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit, p. 284—285.

B..4.R, S $\frac{13(3)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit, p. 285—286.

1 — Transmis asupra altuia.

B.A.R., S $\frac{_13(\pm L}{CCCLIII}$

A'fost publicată in voi. Duiliu Zamfirescu. Scrisori *inedite*, ed. cit, p. 281—287.

1 - Care va apare la Editura Ollendorf, în 1900, sub titlul *Temps de guerxe.*

2 — Soţia lui Duiliu.

B.A.R., S $\frac{13(5)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 287—288.

1 — *Al. Marghiloman* (1854—1925), om politic conservator (v. voi. VII, p. 753, nota 13).

2 — In țară nu va veni decît în 1906, ca secretar general în Ministerul de Externe.

B.A.R., S $\frac{13(6)}{CCCLIII}$ •

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 288—289.

1 — *Petru Poni* (1841—1925), chimist și mineralog. Unul din fondatorii școlii românești de chimie.

2 — *Ion Kalinderu* (1840—1913), om politic, istoric al culturii (v. voi. VII, p. 571, nota 1).

8 — *Constantin I. Istrati* (1850—1918), chimist și medic român (v. voi. VII, p. 570, nota 1).

B.A.R., S $\frac{13(7)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit, p. 290—291.

1 — Diplomatul aproxima foarte mult. Avea să fie mutat în țară abia peste șase ani.

2 — C *Arion* (1856—1923), avocat și om politic, in mai multe rînduri ministru, între 1900—1918.

B.A.R., S $\frac{13(9)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, Scrisori *inedite.* ed. cit, p. 292.

B.A.R., S $\frac{13(8)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, Scrisori *inedite,* ed. cit, P. 292—294.

10

B.A.R.. S $\frac{13(10)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, Scrisori *inedite,* ed. cit, P. 294.

1 — Revista nu se găseşte în fişierul Bibliotecii Academiei R.S.R.

2 — *Furfanțo,* în *Convorbiri literare,* XXXIV, nr. 11, nov. 1900, p. 945 şi urm.

11

B.A.R., S $\frac{13(11)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 295.

12

B.A.R., S $\frac{13(13)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 296.

13

B.A.R., S $\frac{13(12)}{CCCLIII}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 296—297.

1 — D. C. *Ollănescu-Ascanio* (v. *supra,* scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

2 — *Nicolae Petraşcu* (v. *supra,* scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

14

B.A.R., S $\frac{13(14)}{CCCLIII}$

A fost publicată in voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 297—298.

15

B.A.R., S $\frac{1PÜ5)}{CCCLIII}$

A fost publicată în vol. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite,* ed. cit., p. 298—299.

1 — Alături de scrisoare se păstrează şi acest „saggio musicale".

Către Henriette Zamfirescu P. 351

B.C.S., Ms. 12.397.

1 — *Henriette Zamfirescu* (1854—1906), născută Allievi, soția scriitorului, mai în vîrstă decit el cu patru ani, fiică a senato-

rului Antonio Allievi şi al Franciscăi, născută Bonacini (v. şi voi. VII, p. 499, nota 2 şi articolul documentar *Duiliu Zamfirescu inedit* de Al. Raicu, în *Revista noastră*, loc. cit, p. 1487—1488).

2 — Prin referinţele pe care le conţine, primul copil al soţilor era foarte mic, scrisoarea datează probabil din 1891.

3 — Numele de alint al fetiţei Enrichetta (Henriette).

Către Lascar Zamfirescu P. 352

Arhiva familiei Al. Duiliu Zamfirescu.

1 — *Lascar Zamfirescu* (1895—1921), cel de-al doilea fiu al lui Duiliu Zamfirescu, a murit tînâr, ucis într-un duel.

2 -— Ceea ce se va întîmpla în 1920, cînd scriitorul devine pentru trei luni ministru de Externe.

Către Lascăr Zamfirescu P. 354

Publicată în revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941. p. 117—118.

1 — *Lascăr Zamfirescu* (c. 1822—1910), tatăl scriitorului (v. voi. VII, p. 508, nota 1).

2 — *Elena Simionescu-Rîmniceanu*, verişoară a scriitorului, fiica Ecaterinei, născută Mincu; ar fi fost unul din prototipurile Tincuţei din *Viaţa la ţară* (v. şi voi. VII, p. 552). Despre moartea ei este vorba în scrisoare.

3 — Duduţa, fiica Elenei Simionescu-Rîmniceanu, mai tîrziu soţia diplomatului Mihai Pîcleanu.

Publicată în revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941, p. 118—120.

1 — Socrul său, Antonio Allievi.

2 — *Al. Plagino* era în acel timp ministrul României la Roma, deci şef al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — V. Scrisoarea lui Titu Maiorescu din 23 iunie/5 iulie 1890 în voi. VII, p. 632—634.

4 — Perticari, coleg de legaţie, se pare, primul secretar.

5 — V. *supra*, scrisoarea 7 către Al. D. Zamfirescu, nota 2.

Către Lucia Al. D. Zamfirescu P. 358

B.C.S., Ms. 13.925.

1 — Lucia (Lucie) (1893—1979), soţia lui Al. Duiliu Zamfirescu, născută Gărdescu.

2 — La Odessa, Duiliu Zamfirescu a fost cîtva timp în refugiu, în 1918.

3 — Inspiratoarea ciclului de poezii *Malvina.*

Către Marcela Zamfirescu (Slăvescu) P. 360

Publicată in revista *Făt-Frumos*, nr. 4, iul.-aug. 1941, p. 120.

1 — Marcela, soră a scriitorului.

2 — Se referă la piesa *Poezia depărtării,* a cărei premieră a avut loc la 25 ian. 1913, publicată în *Convorbiri literare,* XLVII, nr. 4—7, aprilie-iulie 1913.

3 — *Al. Davila* (1862—1924), autorul dramei istorice *Vlaicu-Vodă.* Era atunci director al Teatrului Național din Bucureşti.

4 — E şi aici consemnat, într-un fel, ecoul destul de modest pe care l-au avut la public piesele lui Duiliu Zamfirescu.

OPINII CRITICE DESPRE CORESPONDENȚA LUI DUILIU ZAMFIRESCU

Constituindu-se ca o nouă „operă" a scriitorului, corespondența lui Duiliu Zamfirescu s-a bucurat de comentarii incomparabil mai numeroase şi mai complexe decît alte corespondențe literare. De aceea am găsit util să dăm drept încheiere a ediției noastre un mănunchi de opinii (de fapt, de articole şi studii) ale celor mai importanți critici care s-au exprimat în timp despre activitatea, după cei mai mulți, excepțională, de epistolier a autorului *Vieții la țară*. Părerile au fost aproape unanime în a recunoaşte că în această ipostază, scriitorul îşi revelă „o nouă față", mai luminoasă decît aceea acreditată de contemporani, o nouă dimensiune caracterologică şi estetică, mai adîncă decît aceea pe care o comunică opera sa literară propriu-zisă. Publicarea corespondenței lui Duiliu Zamfirescu avea să contribuie la modificarea cîtorva coordonate ale istoriei literaturii române de la sfîrşitul secolului trecut, cu privire la „posteritatea critică a lui Titu Maiorescu", la epoca de „decadență" a „Junimii" şi la estetica romanului, direcție în care ideile autorului sînt novatoare şi anticipatoare, pe anumite laturi ale momentului de efervescență a genului de după 1920.

Dacă opera literară a autorului *Vieții la țară* n-a avut parte în epocă de o receptare critică pe care ar fi meritat-o, fiind intîmpinată cu rezerve politicoase chiar de către prieteni, corespondența publicată postum a întrunit, cu excepția lui G. Călinescu, sufragiile tuturor comentatorilor. E adevărat că ea apare şi într-un moment de mare interes pentru documentul autentic, dar, în acelaşi timp, relevă, in chip senzațional, o fizionomie

morală aproape nebănuită a scriitorului care, cel puțin după 1900, nu ştiuse decît să-şi atragă antipatii. Corespondența îl reabilita şi explica multe din ideile sale rău înțelese sau rămase impenetrabile pentru contemporani. Mai toți criticii au identificat în acest corpus epistolar un excepțional jurnal de creație, un mic tratat de estetică (a romanului), un remarcabil jurnal de călătorie, iar in autor, un portretist şi un istoriograf fără voie al „Junimii" din perioada ei declinantă.

Citind acum întreaga corespondență a scriitorului şi cu ochii criticilor care au receptat-o de la publicarea ei pînă azi, ne convingem încă o dată că aceasta s-a impus ca o nouă operă a lui Duiliu Zamfirescu şi ca una dintre cele mai însemnate ale sfîrşitului de secol, avînd, pe anumite laturi, prelungite ecouri — fie şi mediate — în conştiința literară românească a secolului următor.

Octav Botez

IN JURUL CORESPONDENTEI LUI DUILIU ZAMFIRESCU

S-a scris, şi nu fără temei, cu ocazia împlinirii a zece ani de. la moartea scriitorului, că Duiliu Zamfirescu nu s-a bucurat, în timpul vieții, de prețuirea la care avea drept.

Tonul liniştit, senin şi clasic al celei mai bune părți din opera lui nu era în acord cu sensibilitatea epocii 1880—1900, cu drept cuvînt numită eminesciană, subiectivă, pesimistă, înclinată spre *critică sau negațiune.*

Iar după 1900, morga aristocratică ca şi atitudinea lui agresivă față de curentele dominante ale vremii i-au creat duşmănii tenace.

Azi însă, cînd unele patimi au amorțit, opera lui, privită de la distanță, subt un unghi pur estetic, apare mai rezistentă ca aceea a unor contemporani, cu mult mai prețuiți acum două sau trei decenii. E destul să amintim pe Vlahuță şi Delavrancea! Pe cînd proza lor se citeşte azi tot mai puțin şi mai greu, dacă nu tot ce a scris Zamfirescu se poate citi cu plăcere. Viața la țară măcar *radiază un farmec pur şi inalterabil.*

Publicarea, în ultimul timp, a unora din scrisorile lui către d-l N. Petraşcu, în monografia acestuia din 1929, ca şi a corespondenței lui [către] Iacob Negruzzi în prețioasele Studii şi documente literare ale d-Zor *Torouțiu şi Cardaş asupra „Junimei" din 1931 complectează şi întregesc, în multe privinți, fizionomia spirituală a omului şi scriitorului.*

Afectat uneori şi adesea pretențios sau pedant în opera literară şi totdeauna cu un aer de suficiență greu suportabil în bătăioasele lui prefețe, Zamfirescu ne apare subt o lumină mult mai simpatică în corespondența lui, simplu, sincer, modest, con-

versînd de obicei pe un ton familiar, şi cînd e vorba de contemporani, exprimîndu-se judicios şi adesea pătrunzător în aprecierile sale.

Scrisorile cătră d-l Petraşcu, amic din tinereţă (s-au cunoscut în îoyer-ul Teatrului Naţional „in 1883), au, fireşte, un caracter mai intim, şi cum era de aşteptat de la un scriitor, în a cărui operă femeia şi dragostea ocupă atîta loc, confidenţele erotice nu lipsesc.

Dar pe cînd romanele lui, cu deosebire cele din urmă, ne indispun uneori, prin situaţii în care pluteşte nu ştim ce parfum tulburător de lascivitate tîrzie, tînărul ataşat al legaţiei din Roma, de un farmec fizic prea cunoscut, ne apare în aceste scrisori, deşi asaltat subt cerul inflamabil al sudului de vioaie şi îndrăzneţe partenere, rezervat şi calm, inaccesibil pornirilor violente de senzualitate sau de pasiune.

Pomenind despre una din femeile care l-a impresionat atunci, el o descrie „avînd în umbra frunţii o estompă de lumină ce vine de sus, de undeva, unde e cald, iar ochii adinei şi stranii se uită cu un fel de gust de durere care-ţi pătrunde sufletul".

Cu aceste dispoziţii afective de un idealism lamartinian, candid şi naiv, îl vedem la Ischia, Sorrento, Capri, cercetînd cu aviditate urmele legendei marelui poet, care a trăit şi iubit acolo.

Incîntat cînd descoperă că descrierea din poezia cu portocalii, cărările de pe stîncă, gardurile vii şi înflorite e adevărată, exclamă cu o juvenilă exuberanţă : „Niciodată în viaţa mea n-am fost mai limpede, mai plin de lumina idealului, ca în aceste şase zile".

Scrisorile către Iacob Negruzzi, deşi adeseori afectuoase, unele încep cu moldovenescul „iubite coane Jacques", sunt bineînţeles, pe alt ton, de obicei de respectuoasă deferentă. Animatorul şi conducătorul de fapt al Convorbirilor *aparţinea prin vîrsta lui unei generaţii mai vechi, dar era mai ales amicul lui Maiorescu şi Carp, cu sprijinul cărora Zamfirescu obţinuse, în 1888, postul său la Roma şi de a căror bunăvoinţă depindea, în mare parte, ascensiunea unui diplomat care, fireşte, dorea să ajungă. Obiectul multor scrisori sunt impresiile scriitorului în faţa Coloseului, Forului şi altor monumente ale antichităţii romane.*

Rînduri de felul acestora ne dezvăluie unul din izvoarele clasicismului său, de o marcă latină atît de pură : „E un mare dor împlinit de a vedea urmele vii şi a te încredinţa că te cobori din cel mai mare împărat ce l-a avut lumea. Eu singur rid cîteodată de această sfîntă flacără care mă încinge ca pe fraţii de ghincolo. Se vede că, cu toată aparenţa mea, nu sunt aşa de blazat, sau poate tocmai pentru că sunt, aceste rămăşiţe, puternice şi măreţe, nu mai au nimic banal şi ridicul la Roma."

Interesante, pentru istoria literară, sunt privirile lui Zamfirescu asupra unor scriitori din vremea lui, ca şi unele lămuriri asupra operei sale proprii.

Introdus în cercul „Junimii" după strămutarea revistei la Bucureşti, atunci cînd contribuţia literară a Convorbirilor *era în declin faţă de înălţimea pe care o atinsese cu Eminescu sau Creangă, Zamfirescu recunoaşte cu mult bun-simţ realitatea.*

Citind în străinătate numărul jubiliar al revistei din 1891 el găseşte pe colaboratori „grozav de împestriţaţi" şi nu se sfieşte să afirme fără reticenţe : „venirea Convorbirilor Za *Bucureşti reprezintă un moment de reîntoarcere a purului sînge cătră speţa vulgară".*

Proza de modă pe atunci cu subiecte din viaţa ţărănească nur-l satisface (se ştie ce-a scris într-una din prefeţele lui despre Năpasta *lui Caragiale) şi asupra a doi din reprezentanţii ei, din care unul era un vechi colaborator al* Convorbirilor, *se exprimă astfel: „Poate că greşesc dar simţimîntul meu este că atît nuvelele lui Slavici cu dulcegăriile fetelor şi flăcăilor lui, cit şi ale lui Barbu Ştefănescu cu mahalagii bucureşteni daţi drept plugari şi cu sultănicele de carnaval au falsificat noţiunile ce aveam noi despre populaţiunea noastră rurală".*

Dintre scriitorii care debutau acum patru decenii, îl vedem lăudînd pe Popovici-Bănăţeanul, a cărui nuvelă Din viaţa meseriaşilor *apăruse de curînd, şi pe d-l Brătescu-Voineşti, despre care scrie : „este temperamentul cel mai artistic dintre noii tineri de la* Convorbiri, *trebuie încurajat să scrie ceva mai lung".*

Asupra romanului său Viaţa Ia ţară, *sfîrşit în iulie 1893 la Bruxelles, Zamfirescu face unele mărturisiri preţioase : „Psihologia cum se face azi (aluzia priveşte probabil pe Bourget, destul de gustat pe atunci) am lăsat-o sistematic la o parte. Dacă persoanele din roman sunt vii, iar acţiunile lor fireşti, psihologia e satisfăcută."*

Pot iarăşi să vă asigur că limba şi viaţa'ţăranilor mei este limba şi viaţa lor adevărată acolo unde sunt puşi. Copilăria mea, cit nu am mers la şcoală, şi după ce am mers, s-a petrecut în judeţele Rimnicul Sărat şi Brăila, unde ai mei aveau pămînturi sau le ţineau în arendă după cum au şi astăzi. Prin Ialomiţa, am fost de mai multe ori şi anume in marginea Bărăganului. Dacă am reuşit să dau o puternică şi sănătoasă notă a pâmîntului nostru românesc, ţelul meu este atins."

S-a vorbit de înrîurirea pe care Tolstoi a avut-o în această vreme asupra lui Zamfirescu.

Adevărul acestei afirmări, ca şi atitudinea lui faţă de naturalismul francez sunt vizibile în pasajul următor: „îmi pare rău că n-am sfîrşit cu Tolstoi (e vorba de un studiu publicat de Zamfirescu în Convorbiri, 1892), aveam o judecată cu Zola şi admiratorii săi".

Un fapt curios şi instructiv pentru atmosfera literară a vremii e că nimeni nu pare să-şi fi dat samă, in momentul apariţiei Vieţii la ţară, de valoarea romanului. Pe cînd critica contemporană, stăpînită pe atunci de spiritul lui Gherea, discută cu pasiune Paraziţii lui Delavrancea sau Dan al lui Vlahuţă, publicarea romanului lui Zamfirescu, in paginile Convorbirilor a trecut cu totul neobservată. Nici Iacob Negruzzi nu a fost prea impresionat de lectura lui, şi Zamfirescu, văzînd că publicarea întîrzie, e nevoit să-t scrie pe un ton care faţă de moravurile literare de azi ne apare de o surprinzătoare modestie. „Doresc să cunosc cauza (întîrzierii). Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneţi lămurit. Dv. ştiţi că nu mă supăr şi că sunt foarte sincer cînd spun asta. Eu cred însă că tot e ceva de scos din ultima mea încercare."

Ca şi atîţia scriitori din generaţia lui (Eminescu, Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă), scrupuloşi în materie de stil şi pururi în căutarea formei desăvîrşite, Zamfirescu nu a fost cu totul scutit de unele suferinţi şi clipe de descurajare, ce însoţesc în mod inexorabil creaţia artistică. Destăinuirile ce urmează, făcute amicului său Petraşcu, ne-o dovedesc de ajuns: „Cu scrisul stau prost de tot. îmi pare că sunt ca un lemnar, care-şi închipuieşte că e sculptor. îmi răsar în minte nişte lucruri aşa de minunate, mă apuc să cioplesc ca să caut în ele statua şi dau cu barda, ciopîrţesc, pînă stric tot materialul: lemnar prost. Şi, Doamne, ce lucruri frumoase văd cîteodată '. Sentimentul la care am ajuns acuma, în multe ale vieţii, dar mai cu seamă în literatură, este disperarea. Coardele nu sunt rupte, nici chiar sparte, dar sunt nişte sîrme păcătoase."

Dar momente ca acestea sunt excepţionale în viaţa interioară a lui Zamfirescu şi tonalitatea ei obicinuită este desigur alta : „Mă gîndesc, scrie el, în 1892, lui Iacob Negruzzi, cu o adevărată plăcere, a continua un crîmpei de roman început de mult (e vorba de Viaţa la ţară), şi îmi pare că toată realitatea imediată a vieţii nu are nici o însemnătate, că e trecătoare şi zadarnică... statornică e numai cea mediată a sufletului nostru. Acolo, din fericire, limpeziciunea idealului e ca a lacurilor din grote, în care nu plouă, nu cad găteji de uscături, nu bate vîntul."

Mai revelatoare şi caracteristică încă pentru atitudinea faţă de viaţă, ca şi pentru natura contemplativă şi estetică a scriitorului, mi se par următoarele rînduri de o remarcabilă frumuseţă plastică : ,....Su?tr 8 jum. dimineaţa. O adevărată zi de primăvară a înfăşurat lumea în respirarea sa parfumată. E cald şi bine. Venind încet pe uliţe mă uitam la umbrele palatelor care tăiau profiluri posomorite în pînza luminii. In piaţa Termelor lui Diocleţian, locul se lărgeşte. Apa săltăreaţă din vasele de marmoră pare a se scălda ea însăşi în mirajul fermecător al clarului. Cîteodată îţi pare că lumea e alcătuită după o mare lege. de armonie şi oamenii, dacă-ţi sunt necunoscuţi şi-i vezi trecînd cuminţi pe uliţe, nu te mai supăra. Dimineaţa, nervii sunt liniştiţi, gîndirea e senină, fleacurile te supără, îţi place să taci şi fantazia urzeşte o cale lungă de trandafiri pe care te pierzi ca un pribeag. Şi mergînd pe uliţe, caut nişte hexametre. Am început să traduc din Odi barbare (ale lui Carducci) o minunată pagină de clasicism modern, La fintîna Clitumno."

Ce contrast între starea de suflet luminoasă, placidă şi calină a acestui fericit visător şi întunecatul zbucium lăuntric al celor mai reprezentativi scriitori din generaţia lui, sărmani proletari, intelectuali dezrădăcinaţi, înnăscuţi sau revoltaţi, irosindu-şi forţele spirituale în îndeletniciri ingrate, gazetărie, advocatura, profesorat.

S-a remarcat de critici că liniştea, măsura, seninătatea celei mai bune părţi din opera lui Zamfirescu, ca şi subiectele sau limpezimea cristalină a stilului său, îl clasează în aceeaşi familie de spirite cu scriitorii noştri care prin originea lor aparţineau vechii boierimi, un C. Negruzzi, V. Alecsandri sau N. Gane.

Se ştie totuşi că Zamfirescu, cu tot zelul său tîrziu de a-şi descoperi o ascendenţă nobiliară, era fiul unui modest funcţionar din Focşani şi că, în tinereţe, ca student şi apoi gazetar la **România liberă**, *cu un salar de 150 lei lunar, a avut începuturi destul de grele.*

Dar unele împrejurări norocoase au făcut repede din el un privelegiat al soartei. Legăturile cu „Junimea", dobîndirea postului său la Roma, căsătoria cu fiica unui senator italian şi director de bancă mai ales, i-au asigurat independenţa "materială şi i-au permis aproape două decenii, cit a făcut parte din diplomaţie, mai toată vremea la Roma (cu mici intervale la Atena sau Bruxelles) să ducă o viaţă comodă şi largă, bogată în variate impresii de om de lume, amator şi estet.

In mediul frecventat, graţie profesiei şi relaţiilor, Zamfirescu a devenit prin adopţiune şi voinţă un aristocrat, tot mai mult stăpînit de patosul distanţei.

Identificîndu-se însă cu interesele păturii de sus, el şi-a însuşit în acelaşi timp (oferind un rar exemplu de transplantare izbutită), odată cu stăpînirea de sine şi eleganţa exterioară, şi o bună parte din tezaurul ei de distincţie şi delicateţă sufletească.

Aceste trăsături spirituale dau fără îndoială figurei lui prestanţă şi farmec. Dar ce inactuală şi îndepărtată apare dînsa în epoca turbure, de vulgaritate şi violenţă plebeiană, pe care o trăim azi!

(**Adevărul literar şi artistic**, *an. XII, seria II, nr. 676, 19 nov. 1933, p. 1—2.)*

Şerban Cioculescu

O FAŢA NOUA A LUI DUILÎU ZAMFIRESCU

Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu, cu introducere şi note de d. Em. Bucuţa, în **Revista Fundaţiilor regale**, *de la 1 iunie 1935 pînă la 1 iulie 1936.*

Activitatea literară a lui Duiliu Zamfirescu, fără să fie vastă, e dintre cele mai felurite (poezii, nuvele, romane, comedii, încercări critice). In perspectiva de care dispunem astăzi, valoarea operei sale nu este desigur mai puţin însemnată decît aceea a lui Alexandru Vlahuţă sau Barbu Delavrancea, tustrei dealtfel legaţi cronologic, prin anul naşterii (1858). Rolul literar al acestor doi din urmă scriitori a putut părea mai important prin faptul militării în ţară, în timp ce mai toată producţia lui Duiliu Zamfirescu s-a efectuat în străinătate, datorită carierei sale diplomatice.

Nu este aci locul să arătăm împrejurările care au dus, în timpul vieţii lor, la supraevaluarea unui Vlahuţă sau Delavrancea, după cum nu vom examina nici adevărata lor situaţie literară. Oricum, este semnificativ faptul că procesul de nivelare al timpului se vădeşte a fi în favoarea lui Duiliu Zamfirescu. Reeditarea poeziilor sale, puţin gustate în timpul apariţiei lor, de vreme ce nici una din plachetele sale nu s-a bucurat de a doua ediţie, îngăduie formarea unei limpezi imagini de poet neoclasic. Se cuvine de asemenea să se ia în cercetare întreaga sa activitate de romancier, pentru a se stabili cu preciziune rolul său determinant în dezvoltarea romanului nostru. Chiar dacă ciclul Comăneştenilor nu rc-prezintă o lucrare perfect închegată, pentru a constitui fresca socială dorită de autor, nu e mai puţin adevărat că sforţările sale au contribuit într-o certă măsură la izbînda, de mai tirziu, a epicei româneşti. Pe de altă parte, prin atitudinea sa cunoscută faţă de literatura po-

poranistă, Duiliu Zamfirescu înfățișează, poate cu mai multă intransigență decît însuși Titu Maiorescu, poziția junimistă înaintea problemei.

Prin colaborarea statornică și aproape exclusivă la Convorbiri literare, *timp de peste un sfert de veac, Duiliu Zamfirescu și-a manifestat atașamentul său față de gruparea literară, îndată după strămutarea ei la București.*

Faptul moral al aderenței sale la „Junimea" poate fi cercetat astăzi mai bine ca oricînd, după publicarea, de către d. Em. Bucuța, a scrisorilor trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu. Din această întinsă corespondență, de aproape două sute de scrisori, care constituie materialul unui volum dens de circa trei sute pagini, format in-octavo, suntem în măsură să restabilim istoria raporturilor sale cu școala literară respectivă. Acesta este însă numai un aspect al corespondenței. Prețul ei deosebit stă în altă parte. Ne aflăm, fără îndoială, înaintea celei mai prețioase corespondențe din cîte dispune literatura noastră.

într-adevăr, scrisul românesc cunoaște cîteva corespondențe, destinate publicității și care vehiculează probleme economice și culturale, fără vreo valoare de document sufletesc. Așa au fost schimburile de scrisori dintre loan Ghica și Vasile Alecsandri, sau dintre I. L. Caragiale și Alexandru Vlahuță. Intr-o oarecare măsură, corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol, din care am publicat extrase (în această revistă, martie, aprilie și mai 1935), ne-a introdus în obișnuințele intelectuale și laboratorul autorului Momentelor, *către sfîrșitul vieții sale.*

Cu scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, de caracter privat, se luminează, într-adevăr, revelator, o personalitate artistică de prim ordin. Mai mult încă, ceea ce scriitorul n-a reușit să realizeze în opera sa, și anume înseși posibilitățile sale majore și multiple, spre a le cristaliza într-o operă definitivă, apare pentru prima oară în plină lumină. Din citirea acestor admirabile scrisori — fard a *fi însă prelucrate meșteșugit spre a da o impresie de artificiu și de inautenticitate — suntem nevoiți a recunoaște prima realizare de sine, desăvirșită, a lui Duiliu Zamfirescu.*

Prin aceasta, nu vrem să afirmăm perfecția sau excelența scriitorului în specia epistolară, care a putut fi, în anumite momente de viață socială, un adevărat gen artistic. Duiliu • Zamfirescu, care va fi fost un perfect om de lume, nu trebuie bănuit că, prin această calitate a sa, a deșteptat un gen literar, redîndu-i demnitatea și strălucirea din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Departe de a se înfățișa printr-o lăture, prin excelență convențională, de abil corespondent, Duiliu Zamfirescu izbutește în scrisorile sale să dea expresia totală a personalității sale. In nici una din operele sale nu a avut norocul să se exprime pe sine complet. Fiecare îl reflectează numai în parte. Prin idealul său clasic de artă, s-a obiectivat oarecum pînă la depersonalizare. Nicăieri nu s-a dăruit sau măcar s-a lăsat în voia sensibilității sale, fără constrîngere. Fără să-și trădeze ținuta și stilul supravegheat al personalității, Duiliu Zamfirescu, în scrisorile sale către Titu Maiorescu, se oglindește desăvîrșit. S-ar spune că și-a făcut adevăratul său examen moral în aceste misive, prilejuite de trimiterea unor colaborări literare sau de schimburi de idei. Cu toată deosebirea de vîrstă și de situație dintre discipol și maestru, Duiliu Zamfirescu s-a încredințat, sincer și întreg, lui Titu Maiorescu.

De pe urma unei prietenii de trei decenii, s-a adunat materialul bogat al scrisorilor trimise de autorul Altor orizonturi. *Sensibilitatea sa artistică, ideile sale literare și politice, își găsesc timbrul just și expresia nemerită. De sub masca aristocratică și distantă, se arată trăsăturile simțirii neprefăcute.*

Din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu către Iacob Negruzzi, directorul Convorbirilor literare *(I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș :* Studii și documente literare, *voi. 1, „Junimea", București, 1931, Inst. de Arte grafice „Bucovina"), corespondență interesantă, dar mai puțin revelatoare decît aceasta din urmă, am reținut, printre altele, neaclimatizarea scriitorului în mediul zgomotos al „Junimei". „Convorbelnicii" de la București i s-au părut „grozav de împestrițați", iar „venirea* Convorbirilor *la București" a socotit-o, printr-o expresie fericită și disprețuitoare, „întoarcerea a purului sînge către speța vulgară".*

Din rîndurile următoare putem vedea descumpănirea tînărului scriitor, care ,era încă de pe băncile liceului un cititor credincios al Convorbirilor, *în mijlocul cenaclului junimist: „îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor «Junimei» de la București, în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine imaginea atît de pl astică a st a-*

iu ei albe din criticele d - lui Maiorescu" (scris. XIV, Roma, 14 martie 1891). Cuvintele cărora le-am dat caractere cursive stau ca o mărturie a prestigiului maiorescian şi explică suficient raţiunea adeziunii lui Duiliu Zamfirescu la gruparea literară a „Junimei". Aşadar, ceea ce l-a atras către Convorbiri, *determinîndu-l să părăsească* Literatorul *şi cenaclul lui Macedonski, a fost cu precădere imaginea ideală a lui Maiorescu, patronul spiritual al* Convorbirilor. *Dacă raţiunea de ordin personal a precumpănit, nu* e *mai puţin adevărat că Duiliu Zamfirescu a găsit în spiritul* Convorbirilor o *potrivire cu propria sa conformaţie artistică. In scrisorile sale către Titu Maiorescu, găsim de mai multe ori expresia admiraţiei sale fervente pentru autorul* Criticilor. *Cu desăvîrşită discreţie şi măsură, acest sentiment e ferit de adulaţie, arătîndu-se în puritatea dezinteresării ideale. De bună seamă, Titu Maiorescu a însemnat, pentru corespondentul său, întruparea unui prototip de perfecţiune intelectuală şi omenească. Admirîndu-i „o aşa de armonică şi superioară minte", îşi îngăduia să-şi mărturisească părerea de rău că, absorbit de politică şi de obligaţiile profesionale ale avocaturii, Titu Maiorescu lucra „aşa de puţin" (scris. 50, Roma, 21 noiemvrie 1891).*

Cu cîtva timp mai înainte, îşi luase libertatea să se bucure de căderea lui Maiorescu la alegerile parlamentare, cu nădejdea că nenorocosul candidat va avea „ceva mai mult timp de dat literaturii". Cu o comparaţie din cele mai izbutite, îi arată lipsa de la îndatoririle de paznic al literelor. „E atîta vreme de cînd d-voastră v-aţi redus la rolul unei sentinele de pe malul celălalt şi cînd vede cîte ceva mai neobişnuit se uită de două ori şi apoi îşi întoarce capul către căprar spre a-i spune că e pace. Depărtarea malurilor micşorează lucrurile. Trebuie sărit în luntre şi mers la faţa locului" (scris. 44, Roma, 21 mai 1891).

Nu se mulţumeşte cu răspunsul lui Maiorescu la scrisoarea din 21 noiemvrie 1891, şi prin care şeful „Junimei" literare prezenta „catagrafia lucrărilor" întreprinse. Revine cu stăruitoare sagacitate: „Dar, domnule Maiorescu, cum aţi făcut Logica, *de ce nu faceţi* Psychologia ? *Cum aţi întreprins* Criticele *într-o vreme grea, de ce nu întreprindeţi alte nouă ? fiindcă dacă* pe atunci *era Bărnuţ, Maxim şi Ceaiul d-nei X, astăzi sunt lucruri mult mai serioase. Trebuie să ştiţi că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziunile criticelor sale nu mă lasă să dorm" (scris. 51, Roma, 6 decemvrie 1891).*

într-un rind, dînd curs unei mai vechi dorinţi, îl roagă pe Titu Maiorescu să-i redacteze „o autobiografie sinceră", pentru ca *să aibă „date precise asupra întîmplărilor de căpetenie din viaţa" lui, „aşa precum mi le-aţi istorisit cîteodată" (scris. 80, Bruxelles, 24/6 iulie 1891).*

De aci reiese nota intimă a raporturilor dintre cei doi scriitori, aşa de reţinuţi în relaţiile lor cu ceilalţi. Lăsîndu-se în voia sentimentelor sale de afecţiune, Dtiiliu Zamfirescu exclamă odată : „Cine e mai tînăr în ţara românească, mai senin, mai cald în simţire decît d-voastră ?... Nimeni" (scris. 89, Florenţa, 9/21 martie 1891).

Cu prilejul însă al unor explicaţii, ce le provoacă pentru a justifica participarea sa la fundarea revistei Literatura şi arta română, *Duiliu Zamfirescu se plînge de rezervele temperamentului mai reca, maiorescian: „Iar acum, iubite d-le Maiorescu, ce rău îmi pare că prietenia mea pentru d-voastră nu găseşte poarta sufletului totdeauna deschisă ! îmi pare rău, fiindcă văd că nu înţelegeţi totdeauna cît e de dezinteresată, de nesupusă vremii şi întîmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila si descurajarea, faţă cu firea noastră omenească, care are atîtea unghiuri adinei; în care nu se poate intra deodată, ba poate niciodată... Dar totuşi, parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experienţă. Altfel viaţa n-ar mai fi o vale de lacrimi, ci o vale seacă de lacrimi şi de orice alte izvoare curate" (scris. 101, Roma, 1/13 martie 1896). .*

In această prietenie, aşadar, întîlnim accente omeneşti nebănuite, de o puternică sensibilitate, uneori nestăpînită.

într-un alt loc, Duiliu Zamfirescu lămureşte mai bine sentimentele care-l leagă de Titu Maiorescu: „Un rest de sentimentalism copilăresc, de care cu greu mă dezbar, a rămas în bărbatul de astăzi, şi acesta se duce către d-voastră cu o aşa de delicată simţire cum nu ştiu să exprim decît atunci cînd în haina din afară sunt puse să se mişte persoane imaginare. D-voastră poate zîmbiţi. Zîmbesc şi eu, fiindcă e curios, — dar e aşa" (scris. 149, Roma, 21/3 oct. 1899).

Mulţumind lui Titu Maiorescu de impresia bună pe care i-a făcut-o al treilea roman din ciclul Comăneştenilor, în război, *în care marele critic a văzut, desigur eronat, cel mai bun roman din ultimii zece ani, Duiliu Zamfirescu dă o delicată expresie sentimentelor sale. curate pentru maestrul său: „Eu, acolo, încep să mă văd în liniile mele estetico-morale, ridieîndu-mă, mă*

ăpropiu de d-voastră, nu cum sunt ci cum aş putea să fiu" (scris. 121, Roma, 7/19 februarie 1898).

In Titu Maiorescu a văzut, ca Dante în Virgiliu, „ii mio ouon Duce", *„în acest sens că niciodată n-am luat o hotărîre însemnată, fără să mă întreb ce ar zice d. Maiorescu" (scris. 128, Roma, 30 oct.lll nov. 1898).*

După douăzeci de ani de prietenie, face următoarea afirmaţie : „Eu, cel puţin, mă onorez a crede că sunt — artisticamente — omul cel mai apropiat de d-voastră din toate milioanele de români ce trăiesc pe glob. Aş fi gata să fac o prinsoare : că aş putea adnota, acasă la mine, Convorbirile, *întocmai cum le-aţi adnotat d-voastră" (scris. 178, Roma, 28/10 iunie 1904).*

Ajuns la asemenea consonanţă morală, Duiliu Zamfirescu s-a înşelat totuşi asupra naturii sensibilităţii maioresciene, ajungînd a scrie aceste rînduri neverosimile : „Asta mă face, mai mult ca oricînd, să regret că nu încercaţi a scrie novele sau romanuri: îmi închipuiesc că emotivitatea d-voastră personală ar turbura toate sufletele" (scris. 174, Roma, 6/19 dec. 1903).

Poetul Imnurilor păgâne *nu disociază posibilităţile sensibilităţii artistice contemplative de ale aceleia creatoare. Maiorescu, spirit logic şi abstract, n-ar fi putut scrie niciodată nuvele şi romane, iar reproşul amical al lui Duiliu Zamfirescu rămîne fără temei.*

Este interesant de urmărit modul de colaborare al lui Duiliu Zamfirescu la Convorbiri literare. *Scriitorul trimite producerile sale lui Titu Maiorescu, peste capul conducerii revistei, demarând în acest fel dependenţa lui directă de „spirtius rector" al* Convorbirilor *şi voinţa sa de a nu se supune unui alt control. Observaţiile unui lacob Negruzzi îl rănesc „în întreaga poezie a lumii", si, adaugă spiritual autorul duelist, „e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci s-ar întîmpla duel" (scris. 66, Bruxelles, 14/26 martie 1893).*

învăţaţi cum suntem cu noile moravuri scriitoriceşti, rămînem uimiţi de latitudinea pe care poetul o lasă lui Titu Maiorescu, de a face orice modificări în corpul poeziilor sale : „Poeziile sunt cum sunt. Faceţi cu ele ce vreţi: tăiaţi, schimbaţi şi celelalte" (scris. 71, Bruxelles, 2/14 august 1893).

Sau: „Aci alăturat o poezie. De vi se pare bună, bună să fie'; de nu, la coş" (scris. 88, Roma, 3 febr. 1893).

Aceasta este regula generală a colaborării sale, lipsită de orice susceptibilitate de autor. In ceea ce priveşte publicarea nuvelelor şi a romanelor, asistăm la un spectacol şi mai curios pentru mentalitatea noastră de astăzi. Titu Maiorescu întreprinde un examen analitic amănunţit, cerind adeseori modificări esenţiale şi restituind manuscrisele pentru îndreptare.

Critica in acea vreme îşi înţelegea rolul în mod didactic, procedînd cu literatura la o adevărată corectare de lucrări şcolăreşti. Nu e vorbă, cam în acelaşi fel îşi îndeplinea oficiul redacţional un Brunetiere, ca director la Revue des Deux Mondes, *uzînd de mari menajamente doar cînd era vorba de un Pierra hoţi, cel mai susceptibil dintre scriitori (era de o mîndrie care astăzi a devenit regula generală).*

Uneori Duiliu Zamfirescu primea observaţiile critice ale maestrului ca pe nişte adevărate intuiţii: „Ce bine am făcut că v-am trimis noveleta din urmă spre citire ! Observaţiile ce-mi faceţi m-au deşteptat dintr-un vis. Văd că sunt încă nematur în uncie lucruri... Aveţi toată dreptatea in ceea ce-mi spuneţi, şi voi urma întocmai sfatul de a pune pe cele două cumnate în saltar. Simt însă nevoie să protestez împotriva acuzaţiunii de imoralitate." Protestarea o înţelegem, dar fraza care urmează arată că mai acum patruzeci de ani. nici măcar un autor de subţirimea lui Duiliu Zamfirescu nu ştia să disocieze între acuzarea de imoralitate în artă şi imoralitatea în viaţa privată (apărîndu-se cu moralitatea personală de învinovăţirea imoralităţii artistice; scris. 98, Roma, 23 nov. 1895). Pledoaria sa era cu aiît mai inutilă, cu cît la trimiterea nuvelei respective, autorul specificase că a pus ştrengăriile neîngăduite de „onoarea sa de familist" în nuvelă, sau cum am spune astăzi, şi-a pus refularea în opera sa. O singură dată, Duiliu Zamfirescu îşi ia permisiunea să răspundă că nu este convins de necesHatea de a lungi o nuvelă, în speţă Furfanţo ; *va face însă îndreptările cerute „încredinţat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii d-voastre estetice" (scris. 151, Roma, 18/31 august 1900).*

Prin această măgulitoare şi, fireşte, sinceră apreciere, se explică foarte numeroasele concesiuni artistice consimţite de autor numai faţă de marele critic. Găsim totuşi către sfîrşitul colaborării sale la Convorbiri literare *un accent al demnităţii sale literare rănite: „Mai am apoi de adăugat — şi asta cu oarecare părere de rău — că d-voastră aveţi aerul de a nu găsi*

în romanele şi novelele mele decît pe gentilul poet de acum 25 de ani. Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, români mai cu seamă..." şi după ce a lăsat să străbată un ecou al orgoliului său îndreptăţit, încheie, nu iară umor, refuzînd modificarea nuvelei: „Orcum, lăsaţi pe Petrică să ia guturai pe răspunderea mea" (scris. 181, Roma, 28/11 oct. 1904).

Supărarea nu este însă durabilă, deoarece vedem în scrisoarea următoare aceeaşi formulă de docilitate ca şi în trecut: „...poeziile trimise sunt pentru Convorbiri, dacă plac, sau pentru coş, dacă nu plac" (scris. 182, Roma, 2/15 mai 1905).

Pentru cercetătorul care va întreprinde o monografie completă a lui Duiliu Zamfirescu, contribuţia cea mai însemnată de ordin istoric-literar a acestei corespondenţe o vor. constitui nenumăratele referinţe ale scriitorului despre lucrările sale literare în curs, ceea ce numim şantierul sau laboratorul său artistic. Oricum am judeca esteticeşte literatura sa, ne simţim datori a-i recunoaşte luciditatea, desigur superioară realizărilor sale. Totuşi autorul merge cu spiritul de autocritică prea departe, primind părerea critică a lui Titu Maiorescu despre Viaţa la ţară : „Văd că d-voastră vă place V. la ţ, cu măsură. Aşa e şi drept, şi tot aşa îmi place şi mie." Cu toate acestea, noi socotim primul roman din seria Comăneştenilor ca cel mai bun şi nu împărtăşim părerea autorului şi a criticului său, care puneau pe treapta superioară în război. Explicaţia asprimei autocritice reiese din aceste rînduri: „Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. In căldura creaţiunii poate că aş fi mai greoi la concesii : înainte de a sfîrşi, văd lucrurile într-un întreg armonic, din care nimic nu trebuie, să lipsească. Pe urmă mă domolesc şi primesc orice observare, chiar cînd n-o împărtăşesc. Cred însă că, în ceea ce priveşte conducerea unitară a evenimentelor, bine e să aşteptăm urmarea" (scris. 95, Roma, 13/25 sept. 1895). Puterea detaşării de operele sale este comună unei categorii întregi de scriitori.

Ne limităm, în cercetarea legăturilor dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, la acelea de ordin literar, şi facem abstracţie de relaţiile de familie, precum şi de solicitările celui dinţii de a fi susţinut în drepturile sale, spre a obţine înaintările cuvenite. Chiar in asemenea împrejurări, scriitorul a înţeles să nu abuzeze, menţinîndu-se riguros în limitele decenţei.

Prevăzut cu luciditate critică, Duiliu Zamfirescu era un cititor exigent al literaturii naţionale, pe care o privea fără crutare, potrivit spiritului junimist. Se pare că ocupaţiile carierei şi ale creaţiei literare îi lăsau răgazul informării despre producţia beletristică românească. Lipsit de spirit de coterie, făcea aprecieri destul de libere şi totdeauna bine motivate asupra colaboratorilor de la Convorbiri. Astfel, a remarcat de la început preţul contribuţiilor d-lor I. A. Brătescu-Voineşti, I. A. Bassarabescu şi M. Dragomirescu, ale cărui articole de critică le prefera încercărilor sale lirice de tinereţe. Cu generozitate, scrie astfel despre colaboratorii mai tineri ai revistei : „Hotărîtor se ridică o generaţie serioasă, luminată, faţă de care celebrităţile improvizate nu vor mai găsi trecere. E o mare mîngîiere pentru viitor" (scris. 52, 2 martie 1892).

Dintre scriitorii formaţi în afară de „Junimea", îi atrag luarea-aminte foiletoanele de la Lupta ale d-lui N. Iorga, pe atunci în vîrstă de nouăsprezece ani şi studiul aceluiaşi despre Verónica Miele în Convorbiri ; vede într-însul o „apariţiune proaspătă Şi cu bune dispoziţii" (scris. 31, Roma, 27 aprilie 1890).

Studiile critice ale lui Gherea îl îndeamnă să scrie o mon»grafie asupra teoriilor sale, spre a dovedi independenţa poeţilor de stările economice ale timpului şi ca o protestare împotriva criticii „socialisto-liberale", care pune „frumosul în slujba Economiei politice". Articolul său era destinat să-i servească lui Titu Maiorescu „ca o urzeală pentru un viitor răspuns" (scrisorile 46, 47 şi 51, iulie, august şi decemvrie 1891).

Jntr-una din cele mai întinse şi mai frumoase scrisori, discută în contradictoriu cu Maiorescu despre subiectivitate şi obiectivitate, arătînd că limitele dintre aceste două stări nu sunt aşa de categorice cum se crede. „Cu toată puternica înrîurire ce o aveţi asupra mea", scrie el, este încredinţat că „Eminescu ca şi Leopardi, e un poet absolut subiectiv, fiindcă el revarsă asupra lumii coloarea gîndirii şi a sentimentului său". Duiliu Zamfirescu distinge cu acest prilej între nota personală, eminesciană, care ţine de tehnică, şi subiectivitatea sa, în funcţie de structură" (scris. 36, Orvieto, 6 octomvrie 1890).

In aceeaşi scrisoare vorbeşte de „un fel de religiune posibilistă", pe care o formulează astfel: „... Nimic nu... pare cu neputinţă în dezvăluirea unei patimi omeneşti sau a unei simple

naturi omeneşti. Toţi indivizii buni şi răi sunt posibili; toate situaţiile naturale ; toate teoriile, false sau adevărate, după cum ies la lumină într-un timp sau în altul". In această formulare se găseşte implicat relativismul estetic modern. Obiecţiile pe care le aduce unui Stendhal sau Flaubert sunt însă neîntemeiate. Ele vădesc neaderenţa sa la romanul analitic şi preferinţa pentru formula literară realistă. Cînd însă ia în consideraţie ultimele romane ale lui Bourget, inclusiv Le Disciple, *are dreptate protestînd contra exceselor analitice, care merg împotriva obiectului romanului, de „a-ţi da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieţii". Explicarea resorturilor sufleteşti ale eroilor „nu ne răpeşte... din intensitatea iluziei" (scris. 23, Roma, 1 octomvrie 1889).*

Din literatura contemporană străină, Duiliu Zamfirescu a citit cea mai mare parte a producţiei epice, fixîndu-şi, pare-se, simpatia asupra lui Tolstoi, despre care a publicat un întins studiu neterminat, în Convorbiri literare *(1892). Realismul cu tendinţă către universal al scriitorului rus poate că i-a servit ca model, împotriva naturalismului documentar şi particularist al lui Zola.*

Dintre romancierii mai tineri l-au atras D'Annunzzio şi Kipling, fără ca să sufere înrîurirea lor. Deosebit de interesante sunt relatările sale despre salonul literar de la Roma, al unui nepot al principesei Matilda, unde face cunoştinţa lui Brunetiere. („în fond sceptic ca toţi latinii eruditi, devenit apostolul catolicismului", scris. 143, Roma, 17J30 ianuarie 1900), şi apoi despre însuşi acela al principesei Matilda Ia *Paris, unde* a *„cunoscut pe mai toţi bonzii literaturii şi artelor", profitină de împrejurare pentru a încerca să dea o traducere* a roma?iului In război, *directorului de la* Revue de Paris, *Gauderax. Foarte pitoresc a descris-o pe princesa Matilda: „Şi poate exemplarul omenesc cel mai curios era tocmai stăpîna casei, bătrînă de 81 de ani, cu tot bustul gol ca pe vremea lui Napoleon al lll-lea, — părînd încremenită într-un cadru de acum 50 ani, cu felul de a fi semisuveran pe care-l dă deprinderea şi mai cu seamă conştiinţa că toţi cei dimprejur se simţeau onoraţi de a i se închina. Aşa ceva am mai cunoscut la Bruxelles: pe bătrîna p-să de Ligne (născută Lubomirska, la anul mîntuirei 1815), care primea în toate serile cum se primeşte la Curte" (scris. 147, Roma, 4 iunie 1900).*

Revenind la literatura română, menţionăm un pasaj despre Vlahuţă: „Bietul Alecu e fire mai bună (decît Caragiale, n.r.), dar şi el are slăbiciunea de a se auzi chemat cel dinţii poet al României, în viaţă" *(scris, fără număr de ordine, de la 29 mai 1892).*

Nu este o *bîrfeală scriitoricească, ci mai curînd respingerea unei modalităţi inferioare de artă. Cu puţin timp înainte îl socoteşte pe Vlahuţă „ca om cel mai bun dintre noi toţi" şi îl roagă pe Titu Maiorescu să-l ajute, ţinînd seamă de greutăţile sale familiare (scris. 50, Roma, 21 noiemvrie 1891).*

Succesul mare al romanului Dan *nu-i stîrneşte obişnuitele sentimente de invidie confraternă. Din vinzarea a 4 000 de exemplare în 6 luni, Duiliu Zamfirescu deduce că „în România sunt zeci de mii de cititori de* romane" *şi recomandă o „înrturire de sus în jos, pentru ca literatura cea bună să intre în stratul mezin al societăţii, unde femeile nu ştiu franţuzeşte, sau ştiu prea puţin şi unde există gustul de citire" (scris. 80 — SI, junie-iulie 1894).*

Problema este de actualitate, reprezentînd un deziderat ce ne este comun şi care a fost dealtfel realizat de romancieri ca d-nii: Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu şi Cezar Petrescu. Pentru vremea sa, impresia era prematură. Duiliu Zamfirescu a realizat un tiraj de 37 000 de exemplare cu Viaţa la ţară, *în Biblioteca pentru toţi", dar într-o perioadă de 16 ani. Duiliu Zamfirescu este de asemenea în asentimentul nostru cînd susţine, împotriva părerii lui Titu Maiorescu, că literatura, ca obiect de artă, trebuie remunerată, fireşte, după legea cererii şi a ofertei. Se ştie că şeful „Junimei", dintr-un idealism greşit înpeles, refuza să admită plata colaborărilor literare şi că cea dinţii revistă mare care a rupt cu această tradiţie a fost* Viaţa românească.

Vom mai nota, ca foarte preţioase, obiecţiile lui Duiliu Zamfirescu faţă de literatura cu subiecte rurale a lui loan Slavici, încă din scrisorile sale către Iacob Negruzzi, am reţinut aprecierea de dulcegărie despre o noveală *de Slavici (scris. XXVII, 5/17 ianuarie 1894). Nuvelele acestuia, ce-l „ademeniseră pe prima treaptă a tinereţii", scrie Duiliu Zamfirescu, ..le-am găsit false, fundamental şi vinovat false, cu o năzuinţă de a pune în estetica noastră românească, nota molcomă, aurită şi străină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul, e pus în acţiune". Duiliu Zamfirescu acuză „pe toţi românii de talent" de „o miopie colosală" care constă*

in a tiu vedea „pe semenii lor decît prin cristalul falsificator al poeziei poporane". Autorul **Vieţii la ţară** *denunţă „nota colectivă aprioristică", a dorului in forma sa vagă, „quintesenţiarea sufletului colectiv", care se aplică tuturor ţăranilor din literatura lui Slavici şi, prin influenţă, pînă şi eroilor de la oraşe. Duiliu Zamfirescu avea perfectă dreptate prin dezideratul său anticipator: „Eu socotesc că o venit vremea să lăsăm dulcegăriile artificiale ale ţăranilor amorezaţi şi blegi, şi să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici şi cinstiţi, dacă nu viţioşi sau sceptici dar vii, cu voinţă şi muşchi" (scris. 264, Roma, 12 mai 1902).*

In ceea ce priveşte concepţia sa despre modul in care ar trebui reprezentaţi ţăranii, vom spune că recunoaştem într-insa una din cele mai adînci intuiţii critice ale autorului. Duiliu Zamfirescu pleacă de la constatarea că ţăranul, ca fiinţă morală elementară, nu poate fi obiect de reprezentare individuală. Caragiale, vrînd să-l singularizeze, e influenţat de autorii ruşi şi creează o fiinţă isterică (**Năpasta**).

Pentru a ocoli acest neajuns, de a da „ţărani de carnaval", ca Slavici, sau „fiinţe histerice şi româneşti", ca I. L. Caragiale, individualizîndu-i, Duiliu Zamfirescu recomandă, ca o bună metodă, prezentarea ţăranilor „ca mase colective" (scris. 95, Roma, 13/25 septemvrie 1895).

Că Duiliu Zamfirescu a văzut just o dovedeşte literatura viguroasă a d-lui Liviu Rebreanu, în **Răscoala**, *care pune în mişcare colectivitatea rurală, cu o forţă epică deosebită. Este adevărat că* **Ion** *pare a aduce o dezminţire acestei teorii, dar ca şi cum ar fi prevăzut excepţia la regula sa, scrie : „în ţăranul nostru o singură noţiune este clară şi se poate ridica pînă la un adevărat motor sufletesc : posesiunea pămintului. Aceasta va şi forma unul din punctele de reazim ale romanului nostru" (scris.* 65, *Bruxelles, 22 februarie 1893).*

în scrisorile sale, Duiliu Zamfirescu revine foarte des asupra lui Caragiale. Astfel face o critică foarte severă a nuvelei **O făclie de Paşti**, *împotriva aprecierii lui Titu Maiorescu, căruia ii place foarte mult. Apărîndu-se de învinuirea că ar fi invidios, analizează nuvela spre o arăta că lasă „o penibilă impresie de inverosimil, de chinuit şi nimic din iluzia realităţii" (scrisorile 22 şi 24, septemvrie şi octomvrie 1894).*

1

Mai îndreptăţită este critica foarte dezvoltată pe care o face **Năpastei** *şi care dă măsura perspicacităţii sale deosebite (scris. 27, Roma, ianuarie 1890).*

Dealtfel, Duiliu Zamfirescu reia aceste obiecţii într-o formă mai succintă în prefaţa sa la prima ediţie a romanului **Viaţa la ţară** *(1898). Necomiţînd greşala de a-l subestima pe Caragiale, îl găseşte odată superior lui Slavici (scris. 121, Roma, 7/19 februarie 1898), iar altă dată îl pune alături de Eminescu (scris. 181, Roma, 28/11 octomvrie 1904).*

în diferite rînduri caracterizează şi pe omul Caragiale, de care îl îndepărta apucătura zeflemistă şi familiaritatea vulgară o marelui autor comic. Aceasta nu îl împiedică să-i recunoască cu obiectivitate „o foarte mare inteligenţă, o mare memorie şi un talent muzical remarcabil", imputîndu-i „o totală lipsă de fantezie" sau, prin alte cuvinte, absenţa sensibilităţii lirice (scris. 27, Roma, ianuarie 1890).

într-un loc dă o reuşită schiţă a sa : „Vream să vă spui că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilaşii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, şi nu l-oi uita niciodată din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulii, de imitaţie de astrahan, din care ieşea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis : «ce mai faci, mă Duilă ?...» Era o aşa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis : haiti, a zburat păsărică şi a rămas numai cloşcăria" (scris. 70, Bruxelles, 6 august 1893).

Capabil de surprinzătoare intuiţii şi disocieri critice, Duiliu Zamfirescu este mai ales deţinătorul unei sensibilităţi artistice complete. Simte peisajul natural în felul unui pictor impresionist, de la transparenţa tremurătoare a aerului, pînă la abia simţitele degradări cromatice. Străbătînd Italia în toate părţile, are mai despre fiecare localitate un mănunchi de impresii, în care senzualitatea, inteligenţa şi sensibilitatea plastică sunt coordonatele structurii sale artistice. Panorama Romei, de la San Pietro in Montario sau de pe Janicul, o seară cu lună la Castellammare di Stabia sau o zi însorită la Cascine, o raită în Olanda sau la Bruges în Belgia şi-au lăsat urmele neuitate în scrisorile sale. Spre deosebire de scriitorii cu posibilităţi plastice, Duiliu Zamfirescu nu dă dezvoltare descrierilor, în căutare de puternice efecte. (Ce binevenită e circumstanţa unui singur cititor!) In cîteva rînduri numai, strecoară şi sugeră o impresie de o inefabilă prospeţime şi rezonanţă. înaintea priveliştei, scriito-

rul îşi simte o disponibilitate plastică, neaplicată : „Acesta sunt eu. *Eul acesta se simte ca o paletă de pictor: plină de colori. Va veni o mină de copil nebunatec să le amestece pe toate la un loc şi să nu mai lase din ele decît o pată ? sau va veni mina discretă a unui artist să-şi moaie penelul in carminul palid spre a desina apusuri de soare ? sau se vor usca pe scîndură, fără ca nimeni să le atingă ? Nu ştiu" (scris. 89, Florenţa, 9/12 martie 1895).*

Nu este de mirare că, prevăzut cu o nesfîrşită impresionabilitate plastică, Duiliu Zamfir eseu a fost un bun cunoscător în pictură, sculptură şi arhitectură. A gustat şcoala veneţiană, pictura flamandă şi florentină, a străbătut sălile Vaticanului, Villa Borghese, palatul ducal din Venezia şi cîte alte muzee, lăsîndu-se pătruns de cele mai felurite impresii, lată cum îl invită pe Titu Maiorescu să viziteze Venezia împreună: „Vreau să bem din limpeziciunea colorilor lui Tintoretto, să trăim în arhitectura lui Veronese şi Tiziano, să admirăm împreună luxul de sănătate al femeilor lor, să colindăm prin incomparabilul palat ducal, pe la Academie, pe la Madonna dell'Orto, dei Frarri, pe canaturi, pe drumuri, prin aer; ia aşa, să trăim în 1570" (scris. 22, Frascati, 11 septemvrie 1889).

E de regretat că un asemenea călăuz nu s-a îndurat să-şi împărtăşească un număr cit mai mare de impresii de artă. Lui Iacob Negruzzi, care se folosea de bunăvoinţa lui Duiliu Zamfirescu pentru a comanda la Roma copii după tablouri vechi, el îi atrăgea delicat aminte că e preferabil să adune originale moderne în locul copiilor după tablourile celebre din trecut; de la această observaţie principială, care astăzi a intrat în uz, trece la distincţiuni asupra pictorilor italieni de la începutul veacului al XVII-lea, decadent. Se vede, aşadar, că Duiliu Zamfirescu îşi întregise simţirea înnăscută pentru artele plastice cu o adevărată educaţie artistică.

Fără să fie meloman, îl vedem simţitor la muzica religioasă, auzită la San Giovanni în Laterano, cu prilejul oficiilor pascale, (scris, de la 4 aprilie 1890).

In această fuziune armonioasă, a impresiilor culese de pe planuri artistice diverse, stă secretul bogatei personalităţi o *scriitorului. S-ar spune că nimic din ale artei nu* t-a *rămas străin. De bună seamă, corespondenţa îl reflectă mult mai complex decît operele sale literare, în care se răsfringe împuţinat, negăsindu-şi întrebuinţarea potrivită.*

Dacă sub raportul literar, Duiliu Zamfirescu a rămas credincios lui Titu Maiorescu pînă la primirea sa la Academia Română, cînd s-a iscat între dînşii cunoscutul conflict pe chestiunea poporanismului, din punct de vedere politic, corespondenţa ni-l arată stăpînit de prestigiul lui Petre Carp, şeful politic al junimiştilor. Diplomatul e deseori atras în orbita politicei interne şi manifestă de citeva ori dorinţa de a se retrage din carieră, spre a se dedica politicei militante în ţară. încă de prin 1894 se gîndeşte de la Bruxelles să demisioneze şi să se prezinte la alegerile parlamentare înaintea focşănenilor, ca să se aleagă deputat.

Peste trei ani, îşi exprimă din nou această dorinţă, condiţionată de încrederea lui Carp, şi expune cu o serioasă documentare, care ne face să surîdem, situaţia partidelor la Focşani. In 1900 afirmă credinţa sa oarbă în geniul politic al lui Petre Carp, pe care îl vede continuat de Marghiloman, sub domnia viitorului rege.

Puţin mai tîrziu, dă o expresie înaltă devotamentului său politic, de astă-dată închinat lui Titu Maiorescu: „Vă aduceţi aminte de scrisorile mele de astă-primăvară ?... La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cit imaginea unei patru româneşti, personificată, in partea ei topică, în contururile cîmpiilor noastre, iar in partea ei etică, în cei cîţiva bărbaţi, pe care de mult m-am deprins a-i considera ca adevărata expresiune a *sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna şi oriunde veţi fi, junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent" (scris. 121, Roma, 10 decemvrie 1901).*

Decepţionat de sistematicele întirzieri la avansare, treeîndu-i-se înainte elemente mai tinere şi mai puţin capabile, ajunsese a spune cu umor că îi va veni rîndul la o legaţiune „cam în zilele domniei lui Carol II" (scris. 112, Roma, 2/14 mai 1897).

Raţiunea subiectivă a dorinţei sale de a face politică activă se dublează cu acelaşi spirit critic pe care i l-am văzut in toate manifestările sale artistice. Deşi este un fanatic al lui Petre Carp, deosebeşte nota particulară a acestuia, *care este spiritul de opoziţie şi de negare, şi deplînge neputinţa lui de a prinde rădăcini de om de guvern, precum şi neînţelegerile dintre junimişti şi conservatori.*

Una din cele mai bune scrisori (177, Roma, 5/18 aprilie 1904) conţine admirabile caracterizări, de o neaşteptată obiectivitate, a unor oameni politici din partide diferite şi o înţelegere perso-

nală a problemelor de stat. In rîndurile suprimate de editorul scrisorilor, se pare că Duiliu Zamfirescu ar fi preconizat o inițiativă regală mai activă, mergînd progresiv la succesorii regelui Carol I. Şi încheie ; „D-voastră cunoaşteți mania mea: eu pentru Carol II votez...". Iar cu cîteva luni înainte de ruptura lui Take Ionescu, cu o perspicacitate csre-i *face cinste, socoteşte că unirea dintre conservatori şi junimişti trebuie să-l cuprindă şi pe acesta : „... este un bărbat de o enormă valoare politicii, şi orce s-ar face astăzi în contra lui, în partidul conservator, e caduc". Cit despre Petre Carp, ar fi înțelept „să renunțe la chestiunea de persoană a şefiei partidului", mulțumindu-se cu rolul de leader. Va fi ajuns la cunoştința acestuia minunatul aforism care-l privea ? „Un om de geniu, în timpuri normale şi de pace, trebuie să învețe a deveni un om echilibrat şi aproape mediocru" (scris. 190, Monfalcone, 7 decemvrie 1906).*

Nu am fi intrat în acest domeniu, străin personalității literare a lui Duiliu Zamfirescu, dacă nu am fi recunoscut şi aci o extraordinară putere intuitivă, unită cu formulări neîntrecute. Cariera politică a lui Duiliu Zamfirescu a început prea tîrziu şi s-a desfăşurat într-un timp prea scurt pentru a-i îngădui să-şi pună în acțiune vederile sale atît de limpezi.

Ne-a rămas să adăugăm cîteva cuvinte despre timbrul firesc al corespondenței, care ni-l înfățişează pe Duiliu Zamfirescu sub un aspect omenesc încîntător, foarte îndepărtat de rigida imagine a personalității sale sociale. Puține corespondențe au darul să restabilească figura morală a unui scriitor şi să-i sporească valențele sufleteşti. Publicarea scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu, cu subtilele însemnări introductive ale d-lui Em. Bucuța şi cu notele lămuritoare, e un însemnat eveniment literar. Apariția lor în volum o dorim cit mai grabnică, pentru a se pune la îndemîna publicului cele mai frumoase rînduri ieşite de sub penița unui scriitor care nu şi-a dat în viață toată măsura talentului său.

(Revista Fundațiilor regale, *III, nr. 8, 1 august 1936,* p. 4H7—483.)

Mihail Sebastian

„DUILIU ZAMFIRESCU ŞI TITU MAIORESCU, IN SCRISORI" 1884—1913

Cu un cuvînt de introducere şi însemnări de Emanoil Bucuța (Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II")

Corespondența dintre Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu a fost publicată mai întîi în Revista Fundațiilor regale. *Din primul moment am remarcat interesul excepțional —* şt *de ordin documentar, şi de ordin artistic —* al *acestor scrisori. Din iunie 1935 pînă în august 1936, lună de lună, în 15 numere consecutive.* Revista Fundațiilor regale a *tipărit aceste texte, pînă atunci inedite, punîndu-ne astfel la dispoziție o neaşteptată operă, impresionantă prin dimensiunile ei şi prin materialul literar, istoric şi critic pe care ni-l revela.*

Trebuie să ne întrebăm dacă în lumina acestor texte, figurile celor doi scriitori nu sunt destinate să capete nu numai o nouă strălucire şi o actualitate regăsită, dar noi elemente de cunoaştere, o nelămurită adîncime psihologică, o bruscă lărgire a cadrului în care istoria literară îi clasase.

Nu e multă vreme de cînd ni s-a dat primul volum al jurnalului lui Titu Maiorescu. Nu ne-am ocupat deocamdată de acest volum (însemnări zilnice, *Editura Socec) — ceea ce desigur vom face într-una din cronicile noastre viitoare — dar de pe acum putem spune ce surpriză a constituit publicarea acestui jurnal intim. El arunca asupra personalității severe a lui Titu Maiorescu o lumină de intimitate, pe care nimeni n~ar fi descifrat-o în scrisul său elegant şi rece pînă la orgoliu. O undă de emoție, de sensibilitate deschisă tuturor memoriilor, de tinerețe turburată de toate întrebările, o undă de nelinişte străbate din singurătatea aşa de mîndră, aşa de discretă, a „olimpicului^ Maiorescu.*

Trebuie să binecuvintăm aceste descoperiri, care ne ajută să înțelegem în întreaga lor complexitate sufletească marile figuri ale culturii noastre. Am deplîns totdeauna abuzurile istoriei literare, care pătrunde cu o indiscreție, adeseori brutală, în culisele cele mai cancaniere ale trecutului, pentru a scoate la lumină detalii ce sunt mai mult îndrăznețe decît revelatoare. Am deplîns desfrîul intelectual al vieților romanțate şi latura strict anecdotică pe care acest gen s-a complăcut a o valorifica. în cultură — dar tocmai de aceea nu vom lăuda niciodată îndeajuns adevăratele documente de istorie literară, cele ce servesc în chip riguros adevărul şi — înainte de a ne oferi diverse interpretări mai mult sau mai puțin alterate de invenția literară — ne pun în legătură nemijlocită cu realitatea.

Pe bună dreptate d. Emanoil Bucuța, căruia îi datorim publicarea scrisorilor de față — însoțite de o frumoasă prefață şi de judicioase note explicative — pe bună dreptate d-sa regretă lipsa documentelor directe (corespondențe, jurnale intime...) în cultura noastră. O istorie literară nu poate fi hrănită de un material mai viu, mai autorizat şi mai expresiv decît al unor astfel de izvoare persane.

Poate că. în această privință, suntem pe cale de a intra într-o nouă fază — fază de prețuire a documentului şi de punere a sa in valoare.

Amintiți-vă ecoul puternic pe care l-a avut în viața noastră literară corespondența Caragiale-Zarifopol, aşa de minuțios prezentată acum aproape doi ani de către d. Şerban Cioculescu în aceeaşi Revistă a Fundațiilor regale.

Considerați surpriza pe care a provocat-o de curînd amintitul jurnal intim al lui Titu Maiorescu, gîndiți-vă la adevărata revelație pe care au constituit-o Amintirile colonelului Lăcusteanu *(operă de memorialist din afara vieții literare, dar nu mai puțin document prețios pentru cunoaşterea atmosferei morale a unei întregi epoci) — şi veți recunoaşte poate în aceste fapte tot atîtea semne ale unui început de istorie literară, sprijinită direct pe izvoare, pe mărturii, pe documente.*

în această ordine, corespondența Zamfirescu-Maiorescu ia proporțiile unui mare eveniment cultural. Nu-l putem înregistra fără sentimentul de a ne afla în fața unei opere decisive pentru cunoaşterea literaturii româneşti. Ce fericit cuplu intelectual, Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu .'

Sunt nenumărate trăsături de artă şi de sensibilitate care ii unesc. Aceeaşi mîndrie simplă, aceeaşi claritate de gîndire, aceeaşi eleganță formală, nesilită, necăutată, venind parcă dintr-o egală necesitate de echilibru în cugetare şi de măsură în cuvinte.

Poate că este în Duiliu Zamfirescu mai multă vivacitate, iar în Titu Maiorescu, dimpotrivă, mai multă pondere — dar *nu ştiu dacă nu trebuie să vedem aici mai mult diferența de vîrste decît diferența de temperamente.*

într-o lungă prietenie şi într-o lungă corespondență — căreia nu i-au lipsit, mai ales către sfîrşit, anumite momente de încordare dramatică — nu veți găsi nici un accent deplasat, nici un gest lipsit de tact, nici un cuvînt excesiv. Tonul este de o nobilă ținută intelectuală, de o instinctivă frumusețe morală.

Rareori două temperamente artistice, două^ psihologii, două inteligențe îşi pot corespunde aşa de armonios. Dacă vreodată cuvîntul „corespondență" a cerut să fie înțeles nu numai în sens epistolar ci în întreg cuprinsul său etimologic, atunci fără îndoială acesta este cazul. înainte de a coresponda, Titu Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu îşi corespund — şi vă rog să credeți că, spunînd aceasta, nu fac un simplu joc de cuvinte.

Dar nu numai perfectul echilibru de simțire şi de expresie, al celor doi corespondenți face din scrisorile lor o operă atît de valoroasă.

Prin personalitatea lor, prin cariera lor, prin locurile ce le ocupau fiecare în cultura şi in viața publică românească, ei erau în măsură să îmbrățişeze în mod firesc un larg cîmp de vedere, care să cuprindă în acelaşi timp politica, literatura, viața socială. Iată de ce interesul documentar al acestei corespondențe nu ține numai de prestigiul eminent al celor doi martori, ci şi de materialul brut, informativ, direct, pe care ea ni-l prezintă.

Evenimente istorice sau fapte diverse, toate se răsfrîng în aceste scrisori cu acel inimitabil aer al lucrului văzut, trăit, înregistrat. Este o întreagă epocă ce trăieşte în aceste pagini, plină de culoare, de vioiciune şi de adevăr. Faptele se împletesc cu reflexiunile personale ale celor doi oameni, cu reacțiunile lor — şi astfel sunt evocate cu o puternică senzație de realitate imediată, concretă.

în lectura volumului de față, cititorul nu va nesocoti desigur acest aspect de cronică documentară al corespondenței.

Totuşi accentul principal cade pe cei doi corespondenți, pe personalitatea lor, pe gîndirea şi viața lor. Nu în proporții egale.

T

Locul prim îl ocupă Duiliu Zamfirescu — şi aceasta prin numărul considerabil de scrisori ce au rămas de la el, în comparaţie cu materialul epistolar mult mai redus al lui Maiorescu. D. Bucuţa explică îndelung în prefaţa sa cauzele acestei regretabile pierderi — căci cea mai mare parte din scrisorile lui Titu Maiorescu au rămas pînă azi nedescoperite.

Fapt e că faţă de cele 197 de scrisori ale lui Zamfirescu, cele 44 de răspunsuri ale prietenului său mai vîrstnic formează un material mult mai modest, cel puţin ca întindere. Dintr-un mare volum de 360 de pagini, nici 60 nu sunt ocupate de scrisul său, restul revenind scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu.

Nu greşim deci spunînd că adevărata descoperire, pe care ne-o prilejuieşte volumul tipărit de d. Bucuţa, este autorul Vieţii de la ţară, devenit prin aceste texte intime un scriitor mult mai complex decît însăşi literatura sa ne-a făcut să vedem.

Asupra lui Maiorescu vom reveni în cronica pe care o vom dedica jurnalului său intim. In ce-l priveşte însă pe Duiliu Zamfirescu, scrisorile sale ne înfăţişează nu numai un prozator cu autentică vocaţie epistolară, dar un intelectual de variate preocupări, un critic cu intuiţii juste pînă la preciziune, pînă la devinaţie, un spectator lucid al evenimentelor politice, un martor avizat al vieţii literare.

Citiţi judecata sa despre literatura lui Paul Bourget : „N-am văzut de cînd sunt un psiholog mai puternic printre critici, reunit în acelaşi om cu un romancier mai preţios, mai banal şi mai ostenitor" (p. 45).

Astăzi o asemenea apreciere ni se pare de la sine înţeleasă, dar gîndiţi-vă că Duiliu Zamfirescu o formulează la 1889, adică într-un moment în care Paul Bourget este un scriitor in plină maturitate şi în plină glorie.

Citiţi de asemeni, într-o scrisoare din acelaşi an, pasajul referitor la „romanul psihologic", formulă ce se pare că începea a fi de pe atunci în mare stimă : „... în urma criticii lui Disciple, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai fac psihologie în încercările mele. Şi mai întîi, ce va să zică a face psihologie într-un roman ? Ce însemnează titlul roman psihologic ? E o vorbă goală — fiindcă orice roman bun trebuie să fie psihologic... Ce este, bunăoară, o mititică nuvelă a lui Tolstoi... sau Les Précoces de Dostoïevski, în care autorul nu se simte nici un moment şi nici pomeneală nu-i de teorii ? Psihologie, studiu de suflet omenesc de la un capăt la altul, şi mai mult decît la d. Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea : ce este un roman şi care e scopul unui scriitor ? Eu cred că este de a-ţi da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieţii."

Citatul e lung, dar mi se pare magistral prin adevărul judecăţii, prin refuzul critic al unei false formule, prin definirea obiectivelor romanului, prin puterea convingătoare a exemplelor. Cînd ne amintim cîte dezorientate discuţii a alimentat „psihologismul" romanului modern şi cîte mincinoase roluri s-au adăpostit la umbra acestei vorbe, nu se poate să nu admirăm bunul-simţ cu care romancierul Duiliu Zamfirescu înţelegea încă de la 1889 problema.

Dar nu voi putea să-i ofer cititorului suficiente citate pentru a-i arăta, cit de vag, interesul excepţional al acestei corespondenţe. Sunt scrisori pe care sunt ispitit să le transcriu în întregime — cum e, de exemplu, admirabila scrisoare 142 (p. 227—228), în care se povesteşte o mică recepţie intimă, lă care a luat parte Brunetiere. E o pagină minunată de observaţie, de umor, de pătrundere psihologică, de evocare plastică.

E nedrept însă să insist asupra exemplelor. Cartea trebuie citită în întregul ei. Arhiva literaturii româneşti are puţine dbcumente de egală valoare.

(Reporter, V, nr. 14, 4 aprilie 1937, p. 2.)

G. Călinescu

„DUILIU ZAMFIRESCU ŞI TITU MAIORESCU, IN SCRISORI" (1884—1913)

Cu respect şi înţelegere pentru scriitorii din generaţiile trecute, dar şi cu spirit critic ferm, cu o documentaţie biografică devenită azi din ce în ce mai bogată, putem judeca cum se cuvine pe factorii culturii noastre. D-lui Em. Bucuţa îi datorim azi strîngerea şi publicarea cu note a corespondenţei Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, sau mai bine zis a scrisorilor celui dintîi către cel de-al doilea, aşa încît în mod provizoriu şi, prin urmare, deocamdată superficial suntem în măsură să pătrundem personalitatea autorului lui Tănase Scatiu.

Chiar şi în lipsa acestei corespondenţe, un critic necruţător şi eliberat de clişeele manualelor şcolare ar fi putut intui unele aspecte. Dacă ne închipuim o literatură română bine dezvoltată, cu multe producţii solide, e lesne să ghicim că Duiliu Zamfirescu nu va reprezenta în această nouă literatură decît un punct cronologic. Azi însă el rămîne totuşi un foarte onorabil scriitor, poet graţios, cam vaporos, înrîurit de clasicismul senzual italian din epoca D'Annunzio-De Bosis şi mai înainte, de Carducci, prozator de observaţie fugară, epistolară, suferind de modicitate, onorabil ca un inteligent amator. Cel mai bun control al unui scriitor este publicaţia cea mai slabă, care arată nivelul la care poate cădea, marginea oarecum a spiritului. Dacă citim Anna (Ceea ce nu se poate) descoperim, *descărnată de întîmplătoarea intuiţie de romancier, toată concepţia de scriitor a lui Duiliu Zamfirescu. Romanul are o temă. „Şi ea (Anna) şi Porţia iubeau, şi amîndouă sperau că cealaltă se înşală. Nici una nu se credea mai bună, dar fiecare aştepta mai mult de la soartă.* Ceea ce nu se poate." *De aici a ieşit titlul. Dar romanul mai are şi altă teză etică, ba chiar patriotică, ce e drept ciudată. „Amorul e cea mai deplină formă a poezii (sic)", şi cum femeia este poetică, ea aleargă după bărbat „fiindcă aspiră către ideal, şi natura şi-a pus propagarea speciilor în amor tocmai pentru aceea, adică pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie". Un om ca căpitanul Alexandru Comăneşteanu care este „tipul bărbătesc curat, în care trăia nobleţea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă puterea trupească, îndrăzneala şi hotărîrea stăpîneau totul", „tipul ideal, erou, poet şi stăpîn, acel generos produs al forţei creatoare, nestatornic prin legea firii sale", era iertat să fie poligam, fiindcă acest nărav bărbătesc într-o oarecare măsură „devenea o sarcină publică, o necesitate şi o bucurie naţională". Să nu se mai creadă că Duiliu Zamfirescu glumea. Nu, era serios. Căpitanul se însura cu o ardeleancă (simbolizînd astfel unirea tuturor românilor) şi apoi îşi înşela soţia în interesul naţiei române, cu tot felul de femei.*

A nu izbuti o dată în literatură e un lucru obişnuit, deşi supărătoare aici nu este neizbînda, cît pretenţiile teoretice, însă Duiliu Zamfirescu avea o opiniune grandioasă de sine şi o agresivitate critică pe care şi-a exercitat-o pînă la sfîrşitul vieţii cu o lipsă de tact desăvîrşită. Romanul de aşa slabe mijloace începe cu o precuvîntare ţanţoşă, şi în ciuda unei voite distincţii, cam trivială : „Romanul de faţă nu e scris pentru criticii din ţara românească, căci, ignoranţi şi de rea-credinţă cum sunt în mare parte, vor găsi că seamănă cu Anna Karenin *; nu e scris nici pentru* damele *cu moral; nici pentru bărbaţii cu prinţipuri. El e scris pentru sufletele nenumărate ce suferă" etc, etc.*

Totuşi Duiliu Zamfirescu e un om onest, cum ar zice d. Iorga, de frumoase simţiri româneşti, cu spirit de observaţie, adesea remarcabile, cu simţul nuanţelor, cu simţul intimităţii, spirit înflăcărat, înclinat către afecţiune. Este însă un om de vocaţie mijlocie şi în orice caz cu mult inferior lui Maiorescu. Lucrul acesta sare-n ochi, şi ni se pare o generozitate a-l pune pe acelaşi plan cu Caragiale, Maiorescu şi ceilalţi clasici. Sunt in corespondenţa lui unele zbuciume sufleteşti, unele nemulţumiri care ar face simpatic pe oricare altul. Zamfirescu nu devine antipatic, dar rămîne indiferent pentru noi. El are aspiraţiuni politice. Funcţionar de legaţie încă de tînăr, trăind numai în străinătate, nu în opulenţă, dar într-o continuă desfătare, căsătorit cu o italiancă de familie cu stare, Duiliu Zamfirescu are tot ce

trebuie unui visător. El voieşte însă înaintarea, vrea să fie ministru plenipotențiar, visează chiar situații politice mai înalte. Gura lui e plină de profeții şi sarcasme, de fulgere la adresa medicorităților. Ca om politic, Zamfirescu nu avea drept la invectivă, deoarece vocația politică constă tocmai din acel dar de a te strecura printre mediocrități şi de a le folosi într-un scop înalt. Cine nu izbuteşte în politică nu este chemat. In literatură însă Duiliu Zamfirescu are prea mult ca să poată îndrăzni să se plîngă. Cînd ştim cum au trăit Eminescu şi Caragiale, viața legănată a romancierului nostru ni se pare că trebuie măcar îndreptățită printr-o mare modestie. Nu prin adîncimea unei personalități oprimate care izbucneşte în genul epistolar ne interesează această corespondență. Ea ne introduce numai în sufletul distins şi „clasic" in înțelesul cam mediocru, de neprofund, al unui scriitor merituos care a jucat un rol în vremea lui şi care prin părerile lui ne dă o icoană asupra adevăratelor raporturi intre factorii unei generații. Trebuie să mai adăugăm că cele mai multe scrisori se vor a fi compus în vederea destăinuirii personalității. Duiliu Zamfirescu pune aici ceea ce crede mai nobil în el. E greu să ne închipuim o altă serie de documente care să ni-l arate „altfel" sau mai adînc.

E un lucru foarte interesant de observat. Un scriitor ca Duiliu Zamfirescu, care a trăit într-o societate internațională, pestriță, aventurieră, cu suflet complicat şi artificializat, putea să pună în romanele sau măcar în corespondența lui o observație care cel puțin în material să aducă aminte de Proust. Nimic sau mai nimic din toate acestea. Literatura şi scrisul lui pare străină de o experiență directă. *Dar să răsfoim puțin această corespondență, care în substanța ei porneşte cam de la vîrsta coaptă de 30 de ani.*

în stilul corespondentului e adeseori un ce silit, o încercare de a fi distins sau de a avea humor... „Cu slavă, cu cinste, cu fericire şi cu împlinirea tuturor poruncilor date de d. Rebeicu, amin!"

Scriitorul pare a citi mereu, deşi într-un chip cam dezordonat. Greşelile sale de ordin filologic sunt semnul de totdeauna al unei culturi superficiale. Lipsa ideilor, a spiritului speculativ izbeşte. Nu e numai a lui Duiliu Zamfirescu, ci a mai tuturor scriitorilor epocii, afară de Eminescu şi de Maiorescu. Dar la Zamfirescu vine în contrast cu prezumția lui. „Căci logic în frumos ce e ? Ce e, bunăoară, logic în natură ? Afară de totalitatea chimică, totul înoată la întimplare. Ce e logic într-o pădure ?" Asia se cheamă ideologie. Dar Zamfirescu nu ştie să vadă. Impresiile lui despre Italia sunt în general plate. O exaltare vagă, cîteva elogii convenționale şi unele clişee pictorice şi atît. El n-are nici culoarea ideologică a unui Taine, nici dialectica colorată a unui Barres. Vrem să zicem adică cum că *nu are măcar bănuiala unui atare scris. O noapte este „ideal de clară", numele venețiene sunt „poeme întregi". Cînd e mai colorat este numai convențional exaltat : „O, Doamne, de ce n-ați mers şi la Porto d'Anzio ? A înnebunit natura. Curge seva in vinele arborilor şi a florilor cu o putere de viață extraordinară... E viață, şi s-a isprăvit."*

In legătură cu speculația, Dialogurile *leopardiene, cele mai frumoase pagini de proză italiană, nu-i plac. în Italia de sud* t> *seninătate şi „eleganță", lumea e „nostimă", hotelurile sunt „comode", şi, ca şi obosit de atîta poezie, scriitorul îşi îngăduie o glumă mai degrabă trivială. „Mă rog, tu pasie nu, tu griji pînă pe-acolo, iarăşi, nu; crai, crai, — apoi de ce focu să nu dai viața de-a dura pe valea plîngerilor pînă la Sorrento ?" Adesea despre unii scriitori începători, Zamfirescu are cuvinte juste şi. binevoitoare. însă despre contimporanii lui cu reputație părerile suni răutăcioase, invidioase şi uneori stupide. Judecata nuvelei* O făclie de Paşte este *extravagantă şi în cazul cel mai bun dovedeşte lipsă de pricepere şi îngustime programatică. Se vorbeşte de grosolănia lui Caragiale, de vulgaritatea lui. I se recunoaşte numai „inteligența" — chipurile ca o însuşire a omului. Teoria este aceasta : „Lucrurile drepte şi lucrurile frumoase sunt armonice". Ca să nu pară invidios, Zamfirescu concede cu generozitate lui Caragiale oareşcari însuşiri, însă în cele din urmă dispretul rămîne învingător. „Tot văd pe d. Negulescu că mă pune într-o supă cu Slavici şi Caragiale. Eu n-am nimic cu aceşti domni. Slavici şi-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țăranilor, în amorurile şi poezia lor vagă, iar de fapt a plăzmuit fiinte himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone şi neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic." Oricît ar fi poetul de genul iritabil, se admite* o *copilărească pofidă exprimată ea spirituală enormitate, însă aici lipseşte cu desăvîrşire putința de a recepta o mare artă. Duiliu Zamfirescu nu e numai iritabil, ci şi mediocru. îl irită,*

in grandoarea lui, comparația cu Caragiale, dar şi aceea cu Tolstoi, pe care o înțelege ca de la egal la egal: „Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui Tolstoi, va vedea deosebirea esențială dintre amîndouă: creațiunea mea e latină, pe cînd a sa slavă". Iar noi adăugăm: a lui Zamfirescu nici nu e creațiune.

Ceea ce surprinde la acest om, de origine probabil modestă, şi cu purtări stilate, dar nu congenital supravegheate, ci artificiale, este „distincția". Totul îi miroase urît şi îndeosebi Caragiale, căruia dacă nu i se poate aplica un termen, apoi este tocmai acela de vulgaritate, familiaritatea la el fiind o atitudine intelectuală. Iată cîteva rînduri rele : „Vream să vă spui că l-am intîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilaşii, sărmanu, l-am întîlnit la poarta Ministerului de Externe, şi nu l-oi uita niciodată, din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulii de imitație de astrahan, din care ieşea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis «ce mai faci, mă Duilă ?...» Era o aşa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis : haiti, a zburat păsărică şi a rămas numai cloşcăria." Sunt genii ale maliției, ca Voltaire, cărora li se iartă totul, fiindcă răutatea este alimentul lor. Dar Duiliu Zamfirescu este un spirit în chip moale rău, fără personalitate, şi toate aceste opinii pun figura sa într-o mare umbră. Sunt şi rînduri foarte frumoase, de pildă, despre Olanda sau acestea pe care le reproducem mai jos, cu privire la o reuniune mondenă :

„Am făcut cunoştință lui Brunetiere la un amic comun, unde erau adunați (cum se întîmplă adesea la Roma) oameni şi femei de cele mai nepotrivite păreri şi condiții sociale. Inchipuiți-vă un cardinal francez papalin intransigent; o doamnă de onoare a reginei; Brunetiere; ministrul Suediei pe lingă Curtea Italiană ; un ziarist anarhico-comunard; stăpînul casei şi subsemnatul. Domnul la care eram adunați este el însuşi *tipul cel mai interesant de observat: un italian despre tată francez; despre mamă, nepot al principesei Mătilda Bonaparte Demidow, prin urmare legat cu toți scriitorii şi artiştii francezi de la Renan pînă la Bourget, inteligent, plin de amintiri, hîrțulii, de note, de romane începute şi neisprăvite, de colecțiuni de opere de artă, de colecțiuni de timbre; posedînd fel de fel de curiozități, cum, bunăoară, toate publicațiile lui Stendhal, annotate de autor • locuind într-o casă unică în felul ei, în care nu sunt două camere la acelaşi nivel; om de lume, epicurean în aparență* st *în adîncul sufletului nefericit."*

D. Em. Bucuța a făcut o ediție bine ordonată, inteligenta.

(**Adevărul literar şi artistic,** *anul XVIII, seria III, nr.* **855, 25 aprilie 1937, p.** *16.)*

DU1LW ZAMFIRESCU

1. îndreptăţirea prezenţei lui Duiliu Zamfirescu în această carte : el e cel mai important „epistolier" al nostru. 2. Comparaţia cu M. Eminescu, T. Maiorescu, I. L. Caragiale. 3. Duiliu Zamfirescu şi Italia. 4. Dragostea lui pentru T. Maiorescu. 5. Dezinteresarea atitudinii lui faţă de T. Maiorescu. 6. Constanţa caracterului său. 7. Caracterul documentar al corespondenţei lui pentru epoca de decadenţă a junimismului literar. 8. Controversele dintre Duiliu Zamfirescu şi T. Maiorescu. 9. Portretul psihologic al lui Duiliu Zamfirescu.

1. Prezenţa lui Duiliu Zamfirescu într-un capitol separat ar putea, după cum am mai spus, părea ciudată ; prezenţa lui în celelalte capitole a dat totuşi suficiente indicaţii preliminare privitor la necesitatea ei : Duiliu Zamfirescu e cel mai preţios informator asupra atmosfera maioresciene şi convorbiriste între anii 1884—1913.

Soarta scriitorilor e plină de neprevăzut ; luminile contemporanilor şi ale posterităţii nu cad totdeauna pe aceeaşi latură a activităţii lor; poet pe. linia clasicizantă, aşa cum au cunoscut-o toate generaţiile junimiste (Anton Naum, D. Ollănescu, Duiliu Zamfirescu etc), el şi-a cîştigat o situaţie onorabilă, discretă, fără să izbutească să se impună publicului şi să-şi întindă notorietatea dincolo de umbra copacului sub care se adăpostise, cu toate marile lui calităţi stilistice, cu tot succesul de stimă al Vieţii la ţară, *el nu s-a impus nici ca prozator istoriei literare, în planul în care se află, de pildă, Ioan Slavici, şi se afla chiar şi în cugetul lui T. Maiorescu ; piesele de teatru din faza lui ultimă nu puteau decît să-i scadă reputaţia, neconsolidată nici prin succesele sociale de la sfîrşitul vieţii sau prin rotunjirea intregei personalităţi artistice, pe care o aduc de obicei maturitatea şi experienţa.*

Adevăratul lui destin nu e de ordin poetic, epic sau dramatic, ci epistolar. Publicarea corespondenţei lui cu T. Maiorescu şi a celei cu N. Petraşcu şi Iacob Negruzzi a integrat în literatura noastră un nou gen literar, genul epistolar, dîndu-i. dintr-odată un reprezentant de valoare... Amintirea poetului Harpistei *şi chiar a romancierului* Vieţii la ţară *va fi dispărut poate, pe cînd cea a „epistolierului" va fi încă prezentă, nu numai prin lumina documentară aruncată asupra unei epoci literare, ci şi printr-un talent incontestabil de expresie. Nu e vorba de „scrisoarea" concepută ca gen literar, din care avem un model în Ion Ghica, de fapt în linia povestirilor, ci de simplă corespondenţă personală, în care literatura noastră e atît de săracă. Culegerile de scrisori constituie un fenomen de maturitate a unei culturi, cînd se strîng documentele de pretutindeni în vederea inventarului:* e *rostul publicaţiei lui 1. E. Torouţiu,* Studii şi documente literare, *din care au apărut pînă acum şapte volume, iar cinci tipărite, fără să fie în circulaţie, ne-au fost puse., la dispoziţie de editor. Din cceastă masivă publicaţie,* cit şt *din cîteva altele răzleţe (cum e, de pildă, volumul pomenit al lui Emanoil Bucuţa sau* Corespondenţa lui I. L. Caragiale *— Ed. Fundaţiei reg., 1942 —* tngrtjitu *de Şerban Cioculescu), ne putem convinge că Duiliu Zamfirescu este cel mai important „epistolier" al nostru şi chiar singurul. Locul de preeminenţă, pe care atît şi l-a dorit în- literatura de imaginaţie, l-a obţinut, postum, intr-o activitate nedestinată publicităţii. Faptul de a fi trăit multă vreme în străinătate l-a pus, negreşit, într-o stare de spirit ^epistolară"; el explică mulţimea scrisorilor, nu însă şi talentul.*

*Din volumele publicate pînă acum, doi „epistolieri" ni se impun atenţiei prin merite deosebite : A. D. Xenopol şi Duiliu Zamfirescu... In ce-l ptiveşte pe 'A. D. Xenopol, ne referim numai la corespondenţa lui cu lacob Negruzzi din anii 1867—1871, cînd, student la Berlin, se afla încă în. stăpînirea viei lui inteligenţe, intr-o epocă de formaţie şi de asimilaţie în adevăr remarcabile. A. D. Xenopol nu era un „scriitor" în sensul artistic al cuvîntului, şi nici n-a devenit vreodată; pur ideologică, de caracter mai mult eseistic, prolixă ca expresie, corespondenţa lui e plină de puncte de vedere personale apărate deschis chiar împotriva lui T. Maiorescu, * a cărui neîncredere avea să şi-o atragă mai tîrziu; se situează, aşadar, prin calitatea ei intelectuală şi nu literară.*

Corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu constituie un gen literar ; dincolo de document, ea se impune şi prin însuşiri stilistice, prin investigaţie psihologică, prin bogăţie de senzaţii, dacă nu

* *I. E. Torouţiu,* op. cit., *11, p. 119 (nota E.L.).*

şi de idei. A compune o scrisoare cu frumuseţi literare, la capătul unei sforţări, cade în putinţa oricărui scriitor. Arta epistolară nu constă într-un „efort", ci în capacitatea de a produce involuntar, cu necesitatea indiferentă a bradului ce dă răşină, alimentată de o sevă continuă şi fatală; ea e efectul unei stări sufleteşti ce reclamă nevoia comunicării directe a unor senzaţii, a unor impresii. Dacă — ţinînd seama de raporturile de subordonare — am putea bănui in corespondenţa cu T. Maiorescu o oarecare aplicaţie în compoziţie şi in stil caligrafic, în scrisorile către N. Petraşcu nu mai putem avea aceleaşi bănuieli; facilitatea elegantă a expresiei ne dovedeşte o producţie spontană a spiritului, condiţie indiferentă in creaţia propriu-zisă, indispensabilă in arta epistolară.

2. Prin frumuseţea stilistică, prin tensiunea intelectuală a conţinutului, prezentă chiar şi în momente de destindere, prin puritatea liniei, importanţa acestei corespondenţe este, înainte de toate, de ordin literar. Măsura ei se poate desprinde din comparaţia cu alţi scriitori. Din puţinele lui scrisori publicate, constatăm că Eminescu, de pildă, nu era un „epistolier", nu avea geniul confesional, expansiune, cordialitate afectuoasă ; chiar scrisorile către Veronica Miele îşi păstrează tonul de gravitate, de demnitate virilă, de reţinere, caracteristic personalităţii lui: „Veronica — îi scria el în toamna anului 1879, la moartea lui Ştefan Miele — e întîia dată că-ţi scriu pe nume şi cutez a-l pune pe hîrtie —* nu *voi să-ţi spun, dar tu nu ştii, nici nu poţi să ştii cît te-am iubit, cit te iubesc. Atît de mult încît mai lesne aş înţelege o lume fără soare decît pe mine fără ca să nu te iubesc. Tu* nu *m-ai făcut fericit şi poate că nu sunt nici capabil de a fi, tu nu m-ai făcut nici atît de nefericit încît să mă nimicesc, dar cela ce era adine ascuns in sufletul meu, privirea ta l-a scos la lumina zilei. Văzîndu-te, am ştiut că tu eşti singura fiinţă în lume care, în mod fatal, fără să vrea ea, fără ca eu să voiesc, are să determine întreaga mea viaţă... Tu ştii doar bine că nu voiesc fericire şi, deşi eşti în stare a-mi da — şi numai mie — mult mai mult decît ai tu însăţi, tu care în zîmbete, neînsemnate pentru altul, pe mine mă îndumnezeieşti, totuşi am renunţat de mult de la toată fericirea, care pentru mine € una cu persoana ta ; eu aş putea să mor, nedorind alt nimic decît liniştea ta... Dumnezeu nu e în cer, nu-i pe pămînt, ci in inima ta. Am înţeles că un om poate avea totul neavînd nimic, şi nimic avînd totul." Oricît i-o cerea momentul (moartea soţului), se simte lipsa sincerităţii efuziunii; dragostea e exprirmată teoretic, impersonal, sentenţios, cu gravitatea omului cevoia, de fapt, să taie firul oricărei speranţe a Veronicăi, sub pretextul că, nefiind făcut pentru fericire, renunţa la iubirea ei, ca să nu devină cumva fericit! Şi scrisorile către T. Maiorescu, Iacob Negruzzi etc. sunt pline de rezervă şi de demnitate, de orgoliu acoperit sub masca deferenţii, tratînd chestiuni determinate fără urmele spontaneităţii.*

T. Maiorescu n-a fost nici el un „epistolier"; scrisorile lui. răspund necesităţilor vieţii, expediate rapid, cu oarecare destindere către soru-sa Emilia, destul de uscate faţă de alţii, pline de informaţii de ordin practic, Baedeker *de itinerare feroviare şi de indicaţii turistice, cu excepţia a două dintre ele : scrisoarea trimisă în iarna anului 1883 lui Eminescu, la Sanatoriul din Ober-Dbbling, * emoţionantă prin tonul de afecţie, de admiraţie şi prin fineţa cu care ştia să cruţe susceptibilitatea poetului revenit din boală; scrisoarea către Ştefan Vîrgolici, din 7/X/1875, ** de reţinut doar prin valoarea etică a celui ce o scria, care nu califică însă şi valoarea estetică a artei epistolare. Lipsită de orice semnificaţie literară şi, ceea ce e mai paradoxal, chiar de spirit, deşi îl caută mereu, este corespondenţa lui Caragiale. *** In cuprinsul celor şase sute de pagini ale ei nu vom găsi, de pildă, echivalentul acestor simple rînduri ale lui Duiliu Zamfirescu : **** „Dar Caragiale ? îi scria el lui T. Maiorescu la 6 august 1893. Ce păcat! Ştiţi, cu legea privirii înapoi, care stă în raport direct cu meritele reale ale omului, eu ajung să uit caracterul lui şi să nu-mi amintesc decît minunata inteligenţă a omului... Vreau să vă spun că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilaşii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, şi nu l-oi uita niciodată din cauza felului cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulei, de imitaţie de astrahan, din care ieşea cleiul, a ochilor miopi, pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis «ce mai faci, mă Duilă ?»... Era o aşa trivială deznădăjduinţă în bietul om, încît mi-am zis : «haiti, a zburat*

* *I. E. Torouţiu,* op. cit, *IV, p. 137 (nota E.L.).*

* *I. E. Torouţiu,* op. cit., *IV, p. 186 (nota E.L.).*
** *I. E. Torouţiu,* op. cit, *V, p. 1 (nota E.L.).*
*** *Şerban Cioculescu, I. L. Caragiale* Opere, *VII,* Corespondenţa. *Ed. Fundaţiilor regale, 1942 (nota. E.L.).*
**** *Em. Bucuţa,* op. cit, p. *124 (nota E.L.).*

păsărică şi a rămas numai cloşcăria»." Cu un an înainte de a se fi petrecut scena cu „ce mai faci, mă Duilă ?" îl judecase tot atît de plastic formulatoriu: „Ce păcat că nu se poate face nimic dintr-un asemenea om! Firea l-a înzestrat bine şi viaţa l-a tentat cu toate prefăcătoriile şi bunurile ei : a fost sărac, a fost bogat, a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit probabil şi o fi fost iubit, — niciodată nu şi-a uitat menirea, pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o la ureche, după ce l-a gătit, zicîndu-i, cu un picior în spate : «du-te şi să fii trivial!»"

3. N-ar intra in cadrul cărţii de faţă cercetarea valorii literare a corespondenţei lui Duiliu Zamfirescu dacă publicul n-ar ignora-o; chiar şi printre critici unii nu recunosc încă într-însa cea mai înaltă expresie românească a genului literar : „Vedea Italia pentru întiia oară, scrie, de pildă, G. Călinescu în Istoria literaturii române. *Impresiile lui despre Italia, cu rare excepţii, sunt în general plate. El n-are valoarea ideologică a unui Taine, nici dialectica policromă a unui Barr'es, nici măcar uimirea de sălbatec a lui Slavici. O noapte este «ideal de clară»-, numele veneţiene sunt «poeme întregi». Cînd pune mai multă coloare, scriitorul nu iese din clişeele de carte poştală : «O, Doamne, da ce n-aţi mers şi la Porto d'Anzio ? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor şi a florilor cu o putere de viaţă extraordinară. E viaţă şi s-a isprăvit.» In Italia de sud, e seninătate şi «eleganţă», lumea e «nostimă», hotelurile sunt -«comode» etc...."*

*A compara cărţile lui Taine şi Barres asupra Italiei, de mare tensiune artistică, cu schiţele fugare ale unei corespondenţe particulare, înseamnă a pune rău problema ; a compara însă impresiile din Italia ale lui Duiliu -Zamfirescu cu cele ale lui I. Slavici este a răsturna proporţiile în sens invers. în întreaga noastră literatură epistolară, mai mult chiar, în întreaga noastră literatură, nu vom găsi notaţii atît de fine, de poetice şi de variate ca notaţiile italiene ale lui Duiliu Zamfirescu, din corespondenţa lui cu T. Maiorescu şi cu N. Petraşcu. Iată un fragment dintr-o scrisoare de la Castellammare din Stabia, din august 1889 * : „La dreapta Vezuviul, cu gîrla sa de lavă aprinsă, în vale, de-a lungul malului, miile de lumini de la Torre Annunziata, Torre del Greco etc. şi la dreapta ruinele Pompei. Era aseară o lună care ieşea din gîtul munţilor şi împrăştia un fel de maiestate incomparabilă de senină pe toată scena asta, încît, cu toată luarea*

Em. Bucuţa, op. cit., p. *45 (nota E.L.).*

mea aminte către femei, am simţit că mă răcesc, nu mai fierb, nu mai tremur. Clarul de sus mă limpezise cu desăvîrşire. Liniştea cea mai largă şi mai blinda îmi cuprinse orizontul sufletesc şi pe nesimţite trecui la a dori imaginea ideală a vieţii noastre, ce se prezintă în toate împrejurările de răsfrîngere întru sine şi mai la toţi oamenii cu hipertrofia facultăţii de a-şi imagina propria lor viaţă."

Sau din altă scrisoare din 18 mai 1889, din Porto d'Anzio " : „Marea foşnea mereu cu horbota sa de spumă. Pace în tot ţinutul apelor. Luna cea iertătoare umplea seninul văzduhurilor cu armonia sa de argint, întinzîndu-ţi parcă sufletului o punte strălucitoare spre etern. în adevăr, ce nepieritoare imagine rămîne in conştiinţă de la acea fantastică oglindire a lunii în fundul apelor! Colorile cunoscute pînă azi sunt absolut în neputinţă de a da adevărata lumină lunară, poate tocmai fiindcă ea e indirectă de la soare şi nu se mai poate descompune în curcubeu..."

*Sau, pentru a varia tonul, această mică idilă marină dintr-o scrisoare de la Roma, din 12 mai 1889 ** :*

„La Porto d'Anzio era o femeiuşcă ca un fulg, şi numai ce să vezi : curgea o biată fîntînă dintr-un mal şi se strecura pe nisip vreo zece paşi pînă la mare.

— Hai să abatem apei, îi zic.

— Cest une idee, *hai s-o abatem.*

Şi ne punem pe săpat cu două scîndurele. Dă-i, dă-i cu săpatu, pînă abatem apa.

— Ei, acu ce mai facem, c-am abătut-o ?

— Acu vino-ncoa, îmi zice, şi o luarăm printr-un gît îngust şi umed, pînă ieşirăm iar pe plaje, dar într-un loc uscat, pe un nisip binevoitor şi discret, de unde se vedea pe luciu aripile umflate ale bărcilor ca nişte fluturi albi. Ne întinserăm jos, singuri între apă şi cer, şi... o să rîdeţi de mine, şi-a scos pălăria cea cu mărgăritărel din cap şi s-a culcat pe braţele subscrisului şi luîndu-mi mîinile şi le-a lipit de obraji.

— Acum spune-mi versuri, îmi zise.

Era aşa de firesc ceea ce se urmă între noi, încît acum, cînd vă scriu rîzînd, îmi pare tot atît de natural ca şi cînd am făcut-o. Credeţi-mă, mi-ar fi fost ruşine de singurătatea mării să fiu brutal..."

Em. Bucuţa, op. cit., *p. 40 (nota E.L.).*
Em. Bucuţa, op. cit., p. *38 (nota E.L.).*

Acestea nu sunt cărţi poştale ilustrate, ci mici tablouri lucrate cu o peniţă fină, pe care nimenea nu le-a aruncat la noi, în voia întîmplării, într-o scrisoare.

E artă.

*4. Importanţa pentru noi a. acestei corespondenţe nu stă însă în valoarea ei artistică, ci în elementul ei documentar : dintr-însa scoatem materialul informativ cel mai bogat asupra junimismului literar epigonic de după 2885, referinţele cele mai exacte asupra lui T. Maiorescu din aceeaşi epocă, prilejul de a înjgheba un portret psihologic al lui Duiliu Zamfirescu, necunoscut sau depreciat pînă acum, pe care îl vom alcătui, oricît ne-am abate de la linia cărţii; nedreptăţile trebuie reparate cu orice prilej •venit la îndemînă ; voim să-l restaurăm pe scriitor nu numai în adevărata lui valoare literară, ci şi în demnitatea psihologiei sale. **

Dintre atîţi bărbaţi însemnaţi ce au trăit în jurul lui T. Maiorescu, prietenii de tinereţe : P. P. Carp, Iacob Negruzzi, V. Pogor, Th. Rosetti, M. Eminescu, A. D. Xenopol ctc, etc, sau tineri ce au crescut în puternica lui umbră : S. Mehedinţi, P. P. Negulescu, M. Dragomirescu, I. Al. Brătescu-Voineşti, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, C. Rădulescu-Motru etc., etc, dintre care unii i-au rămas credincioşi pînă la moarte şi dincolo de ea, consacrîndu-i un cult pios prin comemorări, necruţînd nimic pentru a-i întreţine vie în conştiinţa publică flacăra amintirii, putem afirma că nimeni nu l-a iubit mai mult pe T. Maiorescu decît Duiliu Zamfirescu.

Poate să fie numai o iluzie a artei, deoarece dragostea lui nu ni se oferă prin gesturi trecătoare, ci prin pagini nemuritoare, atît cît pot fi nemuritoare nişte biete slove încremenite pe foaia albă de hîrtie. Nu ştim nimic de „sentimentele" celorlalţi, de ale lui Duiliu Zamfirescu luăm însă cunoştinţă din scrisori cu o constanţă de manifestare, cu o varietate de expresie, cu o plenitudine de forţă afectuoasă ce ne impresionează, prin spectacolul unor astfel de raporturi între oameni de generaţii deosebite, amestec de gratitudine demn exprimată, de nesfîrşită admiraţie, de dragoste filială şi totuşi şi de virilă independenţă de caracter.

* *O primă încercare am făcut-o în* Memorii. *III (nota E.L.).*

„Azi am primit Convorbirile *cu studiul asupra lui Eminescu, îi scria el la 28 oct. 1889. * Pentru ca să exprim toată plăcerea mea faţă de partea I, îmi aduc aminte că primeam odată nişte scrisori, cari începeau şi sfîrşeau cu vorbele aceste* «cher, cher» *repetate. Aşa îmi vine mie să zic «iubite, iubite domnule Maiorescu». Să nu vă surprindă aceste declaraţii, fiindcă eu mă încălzesc repede şi prea mult. Trebuie să luaţi numai partea bună a gîndului meu, aceea adică în care stă ca o lampă veche ce arde de veacuri cu o lumină mititică, şi pe care un artist puternic o înalţă, aprinzînd-o pînă a-mi umplea tot capul de vibraţii calde" etc. Ton exaltat de îndrăgostit (Maiorescu avea 49 de ani şi Zamfirescu 31).*

Sau :

„Numărul din urmă al Convorbirilor *dovedeşte că aţi început din nou să lucraţi, îi scrie el la 21 noiembrie 1891. Eu mă bucur, fiindcă e totdeauna ceva de învăţat din cele ce faceţi dvs. şi, dacă trebuie să-mi spui cu sinceritate ideea întreagă, adese mă întreb: de ce, cu o aşa de armonică şi superioară minte, lucraţi aşa de puţin ? cunosc teoria muncii pentru proză (existenţă), dar nu mă îndestulează, şi de aceea îmi pun o nouă întrebare : oare ceea ce e aşa de frumos armonizat nu e prea armonizat ? Dacă mă socotiţi prea îndrăzneţ, iată obrazul să-mi daţi părinteşte o palmă şi punct." Nimeni n-a îndrăznit să-i pună lui T. Maiorescu nişte întrebări mai juste şi mai indiscrete, în tonul de afectuoasă drăgălăşie al unui copil răsfăţat. Cînd T. Maiorescu îi enumera lucrările în curs, el îi răspunde pe acelaşi ton de îndrăgostită ironie, la 6 dec. 1891 : „Scrisoarea d-voastră îmi face o deosebită plăcere şi am s-o păstrez (cum, dealtfel, fac cu toate), fiindcă, dacă vreodată posteritatea vă va acuza că, avînd mijloace cu totul excepţionale, aţi creat puţin, să fie un inventar autograf cu care să i se poată dovedi contrarul. Eu însă, în marea mea prietenie şi admiraţie pentru dvs., socoteam că se poate face mai mult etc, etc. Trebuie să ştiţi că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziile criticelor sale, nu mă lasă să dorm. Eu socotesc că problema, astăzi, e mult mai grea, fiindcă avem a face cu oameni inteligenţi şi culţi, care pun frumosul în slujba economiei politice, lucru discutabil, dar după mine fals. Aici e un tînăr profesor, Loria, care a scris o minunată broşură în felul lui Gherea, asupra constituţiei politice,*

* *Em. Bucuţa, op. cit., p. 57 (nota E.L.).*

rezultînd din fapte economice. E un întreg sistem, interesant ca date, dar fals ca sistem. Cînd ne vom vedea o să vă arăt notițe interesante. Asupra acestor și alte asemenea mișcări socoteam că ați putea fi foarte superior și foarte util față cu ceilalți." Nu se putea o provocare mai afectuoasă și mai abilă pentru a-l scoate pe T. Maiorescu dintr-o tăcere din care nu va ieși decît doar cu parada pur formală din Contraziceri.

Iată o notă lirică, profundă, de violoncel, într-un moment cînd i se părea că T. Maiorescu se ținea în rezervă față de dînsul: „Iar acum, îi scria la 1/13 martie 1896, ce rău îmi pare ță prietenia pentru dvs. nu găsește poarta sufletului totdeauna deschisă ! îmi pare rău, fiindcă văd că nu înțelegeți totdeauna cît e de dezinteresată, de nesupusă vremii și întîmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila și descurajarea față cu firea noastră omenească, care are atîtea unghiuri adinei, în care nu se poate intra deodată, ba poate niciodată. Știu că experiența v-a făcut sceptic cu genul iritabil al așa-zișilor «oameni de talent»-. Dar totuși parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experiență. Altfel, viața n-ar mai fi o vale de lacrimi, ci o vale seacă de lacrimi și de orice alte izvoare curate." Sau aceste emoționante rînduri dintr-o scrisoare din 7/19 februarie 1898 : „Nu știți și nici nu vă puteți închipui cu ce emoție — aș îndrăzni să zic aproape filială — am citit ultimele rînduri ale scrisorii dvs. Că e ceva comun felului nostru sufletesc încep și eu a crede, mai cu seamă de la impresia ce mi-a lăsat-o astăzi citirea romanului meu. Eu, acolo, încep să mă văd în liniile mele estetico-morale, și cred că, ridieîndu-mă, mă apropii de dvs., nu cum sunt, ci cum aș putea să fiu."

Admirabil.

Și pentru a încheia, iată cîteva rînduri scrise cu ocazia revenirii lui T. Maiorescu asupra intenției de a se muta în străinătate, din scrisoarea de la 10 decembrie 1901 : „La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cît imaginea unei patrii românești, personificată, în partea ei topică, în contururile cîmpiilor noastre, iar în partea ei etică, în cei cîțiva bărbați, pe care de mult m-am deprins a-i considera ca adevărată expresie a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna și oriunde veți fi : junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent." Pe o astfel de scrisoare atît de elevată a lăsat T. Maiorescu ghilotina rece a însemnării lui : „N-au căldură cei de la Convorbiri *și au căldură mișelul de Petrașcu și secătura cinică de Ascanio".*

*„Dragostea" față de T. Maiorescu nu și-o arată numai în scrisorile c.e-i adresa lui. Cînd D. Ollănescu căută să-l smulgă de lingă dînsul, iată cum avea să-i răspundă, în scrisoarea din 6/18 aprilie 1896 *: „Țiu să păstrez afecțiunea și stima lui T.L.M. Cînd mă cobor cîteodată în suflet, văd că atîtea lucruri s-au schimbat în mine încît îmi pare că m-am reînnoit de mai multe ori. Și cu toate astea, totul se preface pe apelași fond. Instrumentul rămîne acordat în nota în care a fost tăiat."*

*Tîrziu după aceea, adică după răspunsul la discursul de recepție la Academie, din 16 mal 1909, și după năprasnica lovitură ce-i dăduse T. Maiorescu ca prim-ministru, suspendîndu-l din Comisia Dunăreană, pentru atitudine nepatriotică, adică într-un moment cînd relațiile lor luaseră o întorsătură tragică în sensibilitatea lui Duiliu Zamfirescu, în luna în care îi scria lui T. Maiorescu : „De la întîmplarea mea sunt ca un om după cutremur : mi se pare că toate așezămintele se surpă. Vă mulțumesc că mi-ați redat pacea și mai cu seamă că ați dat țării o provincie minunată. In acest mare interes românesc, se pierd mizeriile noastre personale" ** ; în aceeași lună de august 1913, îi scria de la Odobești și lui S. Mehedinți: „Cîteodată mă duc la bisericuța unde e îngropat tată-meu, și mi se pare că nu mai sunt așa de singur. După tatăl meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc și pe care aș vrea să-l pot ierta."***.*

Epilogul acestei admirabile de amiciția.

5. *S-a încercat să se explice afecția lui Duiliu Zamfirescu prin interesul de a-l cultiva pe omul implicat în multe din etapele carierei lui literare și politice, — dar ce discreție în raporturi, ce eleganță morală în tot ce privește această categorie a vieții! „D-voastră trebuie să înțelegeți, îi scria la 4 septembrie 1890, **** ce sentiment penibil se iscă în inimile noastre, cînd trebuie să te cobori de la înălțimea curată a unei simpatii, a unei puternice și personale simpatii, pe pămîntul protecției și al interesului. Vă mărturisesc că eu m-am gîndit adesea că poate să vie un moment, în care, ocupîndu-vă de unii și de alții, ca*

* *I. E. Torouțiu,* op. cit., *VI, p. 108 (nota E.L.).*
** *Em. Bucuta,* op. cit., *p. 304 (nota E.L.).*
*** *I. E. Torouțiu,* op. cit., *XI, p. 113 (nota E.L.).*
•*** *Em. Bucuța,* op. cit., *p. 73 (nota E.L.).*

critic, să trebuiască a zice un cuvînt şi despre mine, şi vă spun drept că m-am simţit rănit numai la ideea aceasta. Vă rog, dacă aveţi pentru mine puţină prietenie, să mă consideraţi ca mort sau nenăscut, sub acest raport. Vă rog a mă lăsa a mă bucura liniştit şi de departe de ideea unei prietenii absolut personale." Sau şase ani după aceea, cu ocazia morţii socrului său Allievi, într-o scrisoare din 4/10 iunie 1896: „în toate cazurile, vă mulţumesc de mîna discretă ce a-ţi voit să-mi întindeţi. Cînd va veni ceasul s-o primesc ca ajutor, voi căuta-o; pînă atunci, daţi-mi voie s-o păstrez în mîinile mele, cu respectul şi căldura ce v-am purtat întotdeauna ; nimic nu e mai încîntător decît să poţi iubi pe cineva fără scop."

Delicateţă feminină, sentimentală, păstrată, dealtfel în toate scrisorile lui, peste interes ; am dat destule exemple, vom mai da cîteva şi din plăcerea de a reproduce rînduri de atîta înălţime etică şi estetică, dar şi din dorinţa de a împlînta în conştiinţa cititorului că astfel de pagini sunt unice în literatura noastră şi trebuie cunoscute. Iată cum evocă prima lor apropiere, în urma lecturii nuvelei **Noapte bună**, *într-o scrisoare din 22 februarie 1893 * : „Adevărata mea simpatie şi admirare pentru dvs. durează de atunci, şi cu cît timpul a trecut şi m-am gîndit la asta, cu atît mai mult m-am încredinţat că nu era o secretă plăcere de maestru, de a înlănţui prin farmec spiritul unui tînăr, ci o spontanee şi francă dezvăluire a firii dvs. calde, prinsă de partea bună a nuvelei; aceasta cu atît mai mult cu cît am înţeles pe urmă că tocmai pe atunci eraţi în supărări de familie, despărţenie, şi, dacă n-ar fi fost în dvs. un fond senin de artist, pe care să-l prindă încercarea aceea de poezie, aţi fi avut mii de cuvinte de a nu da ascultare glasului meu." Sau această declaraţie solemnă în ziua împlinirii a 40 de ani, din scrisoarea din 30 octombrie—11 noiembrie 1898 : „Nu vă miraţi că mă adresez dvs. în ziua aceasta solemnă pentru mine. Aţi înţeles, cred, de mult, cît de mare preţ pun pe stima dvs. Trebuie să adaug astăzi, că imaginea dvs. a fost ca «il mio buon Duce», cum zice Dante, în acest sens că niciodată nu am luat o hotărîre însemnată, fără să mă întreb «ce ar zice d. Maiorescu»."*

6. *Fidelitatea şi-o arată, dealtfel, nu numai faţă de T.* Maiorescu, *ci şi faţă de alţi prieteni; e de admirat cum, intraţi*

Em. Bucuţa, op. cit, p. *112 (nota E:L.).*

în conflict cu bătrinul critic, mai ales din pricina apariţiei revistei **Literatura si arta română** *(în realitate mai mult efect decît cauză), pus deci într-o situaţie echivocă faţă de un „protector" atît de intransigent în astfel de chestiuni, el nu-i părăseşte nici un moment, susţinîndu-i în toate vămile vieţii. Putea T. Maiorescu să-l creadă pe N. Petraşcu „mişel" şi pe D. Ollănescu-Ascanio „secătură cinică", Duiliu Zamfirescu le ia totdeauna apărarea, compromiţîndu-şi propria-i situaţie. în capitolul consacrat lui N. Petraşcu vom da citate în această privinţă; aci vom reproduce un singur pasagiu asupra „secăturii cinice", D. Ollănescu-Ascanio, dintr-o scrisoare din 21 noiembrie 1891 : „Ollănescu rămîne tot Ollănescu: autorul* **Basmului japonez,** * *omul nostim şi senin, bunul prieten etc. Ştiu că dvs. judecaţi altfel lucrurile. Aş dori să vă încredinţaţi că omul e mult mai bun decît e în general judecat, mult mai de talent şi mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, şi totuşi îl am în imagine ca a doua zi după plecare; atîta viaţă şi intelect poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică şi cam miop în unele mărunţişuri ale traiului zilnic, nu dovedeşte nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim .' şi ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiţi în aparenţă."*

Aceeaşi generozitate o arată şi altora. Despre Al. Vlahuţă, „cu toată lunga depărtare dintre noi, în toate sensurile, urmez a-l crede cel mai cinstit şi mai de talent dintre adversarii «mişcării noastre»" (24/6 iulie 1894); despre „tînărul" I. N. Roman, de care T. Maiorescu opinase că ar fi „socialisto-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan", Duiliu Zamfirescu referă din Bruxelles: „L-am văzut din cînd în cînd, l-am avut la masă şi totdeauna m-a interesat; de aceea trenul acesta de calificative ce-i trimeteţi pentru intîmpinare mă miră mult. Eu credeam că de toate poate să fie, dar pehlivan nu." Sau în scrisoarea din 6 iulie *1894 : „E posibil ca Roman să fie cumnat cu Slavici (în care T. Maiorescu vedea un trădător), —* eu *nu ştiu, dar nu cred că rudenia asta prin alianţă să înglobeze pe unul celuilalt. Nu mă pot rosti încă de are sau nu talent, fiindcă am citit puţine lucruri de dînsul; are ceva, e o coardă pe care, dacă o atingi, viberază. Nu e o insulă de cuarţ, din care vîntul şi valurile scot sunete prelungi, de o adincă melancolie, pe care corăbierii*

* *Poezie publicată în* **Convorbiri literare,** *XIX, 1 aprilie 1885,* **p. 89 (nota E.L.).**

se opresc să le asculte 'țn singurătatea drumurilor; nu. E însă un om cinstit — asta o afirm."

Admirabilă discreție în a apăra un tînăr aproape necunoscut de bănuielile zeului implacabil ce adulmeca pînă și într-d presupusă rudenie o nestatornicie și o „lipsă de caracter".

7. Pentru istoricul literar adevărata importanță a acestei corespondețe stă însă în faptul că va găsi în ea filonul cel mai bogat de informație junimistă, de la 1884 încoace. Epoca e, in adevăr, de „decadență"; e de regretat că pentru faza eroică a „Junimii" de la Iași, nu avem un informator de valoarea lui Duiliu Zamfirescu, decît doar, într-o măsură oarecare, pe A. D. Xenopol în anii de studii la Berlin (1867—1871). Odată cu mutarea **Convorbirilor** la București, rolul lor critic era încheiat; ctitorii lor, T. Maiorescu, Al Eminescu, V. Pogor, Th. Rosetti. P. Carp; I. Creangă, A. D. Xenopol, I. Slavici, Vasile Conta. I. L. Caragiale, muriseră, se despărțiseră ori își încetaseră activitatea și participarea; noua generație de scriitori, G. Coșbuc, Al. Vlahuță și Barbu Delavrancea, se retrăseseră și dînșii; literatura în formație curgea alături, în făgașurile profetului socialist ; din noile mlădițe abia se pot cita N. Petrașcu, C. Ollănescu-Ascanio, curînd plecați și ei; rămăsese doar Duiliu Zamfirescu, singurul talent real, devenit astăzi, fără voie, istoriograful cel mai important al acestei epoci declinante. După un sfert de veac de trudă, Iacob Negruzzi se gîndea să părăsească direcția revistei, iar T. Maiorescu își pregătea echipa studenților lui pentru a-i trece marea moștenire a **Convorbirilor** de odinioară. însuși fidelul Duiliu Zamfirescu are sentimentul decadenței și-l exprimă lui Iacob Negruzzi într-o scrisoare din 14 martie 1891 * : „Credința mea este că venirea **Convorbirilor** la București a semnalat un moment de întoarcere a purului sînge către speța vulgară. Îmi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor «Junimii» de la București, în care eu, fricos, cu un cult ascuns pentru oracolii templului, veneam să ascult, să sorb vorbele lor, aducînd cu mine imaginea atît de plastică a statuiei albe din criticile d-lui Maiorescu."

„Eu eram crescut de copil în citania **Convorbirilor**. Și regulat ieșeam cu o tristețe ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că **ce n'est pas ța**. In adevăr, pe acele vremuri «convorbelnicii» de la București erau grozav de împestrițați. Se întîlneau la un

* I. E. Torouțiu, op. cit, I, p. 71 (nota E.L.).

Ioc d-nii Urechiă, Hasdeu, Pecus (?), Macedonski, B. Ștefănescu (Barbu Delavrancea), Vlahuță, Baican; autori cu articol nedefinit, d-nii Antonescu-Lupul și Găvănescul; fratele Scipibne Bădescu; mai apoi Scrob, un biet necunoscut (Ansănescu sau așa ceva) cu o pacoste de poemă, fără număr de, cîntări, despre. care răposatul Alecsandri zicea că «e o lucrare de talent» etc, ete. — toți acești domni, persoane foarte onorabile și, unii, pameni cu dar, dar făcuți de fire ca să nu se înțeleagă niciodată cu **Convorbirile**. Cînd mai venea și epoca Academiei, apoi dă, Doamne, bine : Marienești, Buruienești, Vulcani și alte cataclisme schimbau cu desăvîrșire caracterul vechilor **Convorbiri**. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrîurire secretă asupra literaturii «Junimii», fie prin strecurarea a cîte unui articol în revistă, fie prin grai și defăimare; astfel încît, revenind la selecțiune, s-a făcut o nouă încrucișare între rasa porumbilor darwinieni, **Ies culbutants**, cum s-ar zice, porumbii jucători, cu porumbii guțani (**Ies blisets**) și isprava a fost că purul sînge junimist a rămas cîtva timp în loc. Prin urmare, cum puteți d-voastră vorbi de «onorabilă retragere» ? Sunteți datori să rămîneți la hulubărie, ca să nu se mai întîmple împerechieri cu rase sălbatice. Porumbul junimist (fie zis fără aluzie) este din firea lui foarte prolific. încă un număr de ani și rasa se îndreptează. Concluzie : Trebuie să rămîneți la **Convorbiri**."

Cu toată admirația lui nețărmurită, „amoroasă", filială față de T. Maiorescu, fiind el însuși o personalitate, un temperament artistic, un caracter leal și ireductibil, ce nu se ascunde în tăceri prudente, în mijlocul celor mai duioase manifestări de afecție, el se avîntă într-un perpetuu duel de idei, de păreri, cu marele critic, în care de multe ori dreptatea e de partea lui. Iată cîteva din aceste ciocniri, ca exemplificare. Despre Caragiale s-a mai pomenit; el e deopotrivă de antipatic amxndurora, cum îi fusese și lui M. Eminescu, prin firea lui agresivă, nemiloasă, cinică, de „graeculus" de decadență. Ca tînăr „cu maniere elegante", Duiliu Zamfirescu se lovise de mult de brutalitatea plebee a dramaturgului. „In primele timpuri — îi mărturisea el lui T. Maiorescu, într-o scrisoare din 11 octombrie 1889 — cînd «Junimea» de la București păstra încă inutila brutalitate a redactorilor lui Balzac din **Illusions perdues**, care dase atît de puternice rezultate cu 20 de ani în urmă, grosolănia lui Caragiale și naivitatea mea mi făceau să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe

care-l dă vîrsta şi succesele, aş fi strigat In gura mare ori de cîte ori îl auzeam citind piese slabe cu rîs mult, ori masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alții. Dar mai tîrziu, cunoscînd pe om şi văzînd marea lui inteligență, infinita nestatornicie a simțurilor sale, slăbiciunile acestei inteligențe, fondul fără nici un punct de reazim, nu numai sentimentele mele s-au îndulcit, dar am sfîrşit prin a-mi fi drag şi a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică şi de muncită, în care arama şi diamantul sunt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal. Căci cu toată aparența calculelor şi izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa. Astfel că, în timpurile din urmă, absolut nici o umbră de invidie nu poate să fie între noi; talentul lui merge într-o direcție — încercările mele într-alta, sau chiar de ar merge paralel, esența firii noastre e atît de deosebită, încît ne vom păstra de-a pururi formula geometrică a paralelelor."

Nicăieri nu vom găsi un portret moral mai reuşit, în cîteva rînduri, al lut Caragiale. Duiliu Zamfirescu se afla, negreşit, într-o stare de nereceptivitate față de literatura scriitorului, dar observațiile pe care le aduce nuvelei O făclie de Paşte *(din scrisorile din 11 septembrie 1889 şi 11 octombrie 1889), oricît ar trece cu vederea esențialul, sunt interesante şi denotă simț critic. Neputîndu-le reproduce, trimitem pe cititor la pag. 48 şi 53. Controversa între T. Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu în privința* Năpastei *este mult mai interesantă; paginile 58, 59, 60, 61 din scrisoarea din ianuarie 1890 par opera unui sagace critic profesionist ; îi împărtăşim argumentele împotriva piesei, pornită nu de la viziunea realității, ci de la o tematică streină firii noastre. Are dreptate să afirme : „Cu* O făclie de Paşte *şi mai ales cu* Năpasta, *Caragiale pare a intra într-o fază nouă, aceea a înrîuririi romanelor ruseşti; a lăsa amorul la o parte ; a citi partea lăuntrică a complexului firii omenşti; a alege din această parte unele excrescențe şi a le studia pînă la particularitățile lor patologice." Curatul adevăr.*

Spiritul lui critic e, dealtfel, atent pentru a recunoaşte valorile noi ce se ridică. Cîteva exemple :

Despre N. Iorga :

„Citesc din cînd în cînd nişte foiletoane în Lupta *de un domn Iorga şi acum în urmă am văzut în* Convorbiri *portretul Veronicăi Miele de acelaşi. La început mi se părea original, dar de cînd văd că face critica criticilor, îmi pare că intră el însuşi între criticii criticați. Cine-i şi cum ? căci e o apariție proaspătă şi cu bune dispoziții" (scrisoarea din 1 aprilie 1890)^*

Despre I. Al. Brătescu-Voineşti:

„Cine e I.A.B. cu Scrisori găsite ? *Autorul nu-i destul de naiv pentru ce spune Toni, dar este croială de scriitor şi trebuie cultivat" (21 octombrie 1890). Ori : „Novela d-lui Brătescu e bună. Limba cîntă de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrîn, sigur de sine, care se păzeşte de exagerări, ține fraza într-o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură. Dacă aş avea ceva de zis, ar fi tocmai în această privință: prea multă dulceață. Trăsnea e prea cumsecade. O pereche de palme enorme pe obrajii delicați ai d-rei hala ar mulțumi pe multă lume etc, etc..." (scrisoarea din 11/23 octombrie 1893. — E vorba de* Pană Trăsnea Sfîntul). * *Aprecierile asupra debutului critic al lui D. Evolceanu le,am dat la capitolul acestuia, schițele de portret ale lui M. Dragomirescu, atît de reuşite, le-am reprodus la locul lor, tot aşa aspectul „antipatic" al revistei sub noua ei direcție şi mai alessub impulsiunea lui M. Dragomirescu (scrisoarea din 9/21 februarie 1896). ***

Despre I. A. Bassarabescu :

„Nuveleta intitulată Emma. *Minunată, minunată.' Nimeni nu s-a apropiat mai mult de Bret Harțe, cu forme de melancolie ştrengărească, ce atît de bine răspunde uneori la o stare de spirit specific românească, de ruşine, de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Bassarabescu. Cine este acest domn ? Mă interesează foarte mult să ştiu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor etc, etc." (scrisoare din 25 martie 1900,* op. cit., *p. 231). Ori: „Au ajuns* Convorbirile ia *adinei bătrînețe cu tineretul de astăzi.* Tuberculoza d-Iui Babeş, Influența *lui Şăineanu şi mai cu seamă grozăviile de poezele ale lui* Vo-lentl, *din numărul din urmă, sunt dovadă de senilitate. Nici chiar vioiul I. Bassarabescu nu se mai ține în picioare cu* Don Bazil *al lui" (scrisoarea din 8 august 1900). ****

In luptele iscate în jurul criticii ştiințifice şi înainte de a se afirma ceilalți critici, Duiliu Zamfirescu se pregătea să scrie

* *Em. Bucuța,* op. cit., *130 (nota E.L.).*
** *Em. Bucuța,* op. cit., p. 167 *(nota E.L.).*
*** *Em. Bucuța,* op. cit., p. 234 *(nota E.L.).*

1

un studiu asupra lui Gherea şi a materialismului istoric, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă la 3/15 iulie 1891 : *

„Vă întrebam înainte de plecare dvs. din Bucureşti dacă o să mai stați mult în țară, fiindcă speram să finesc o monografie asupra lui Gherea şi teoriile sale şi să v-o trimit. Insă n-am sfîrşit-o şi e cu atît mai bine, fiindcă mă ostenisem cumpărînd la cărți şi scotocind prin toate capetele gînditoare de pînă aci.

Iată de ce e vorba :

Veți fi văzut concluzia lui Gherea cu privire la pesimism. El afirmă că ar fi existind un nex intim între mizeria socială a veacului şi nota tristă a cintăreților lui. Adept al lui K. Mari şt al interpretului său Engels in economie, el îşi formează teoria sa economico-literară, căutînd formula sufletească a poeților în substratul economic al timpului, după cum un alt critic italian, plin de pătrundere, Loria, caută formula faptelor politice în acelaşi substrat. De aici, neapărat, cealaltă concluzie, că şcoala, dvs. critică, cu explicarea omului prin el însuşi, e falşă etc.

Intîmplîndu-se să-mi treacă prin mini volumele lui Gherea tocmai cînd citeam pe Loria (**La teoria economica della constituzione politica**) şi notam o mulțime de fapte care dovedesc tocmai contrariul acestei teorii, am fost, fireşte, surprins de ceastălaltă teorie şi mai îndrăzneață şi am prins a gîndi mai îndelung la cîte fapte contrarii se pot opune ei. Şi începusem a le nota spre a vi le împărtăşi dvs., însă tot notînd, lucrul s-a lungit, aşa că acum a devenit o tarara ostenitoare, din cauza unei mulțimi nenumărate de fapte, care trebuiesc controlate. E însă foarte interesant de a vedea cum istoria dovedeşte la fiştecare pas că poeții au fost cu totul neatîrnați de caracteristica economică a timpului lor şi că, dacă se poate trage vreo regulă din învățămintele istorice în această privință, e tocmai aceea că pesimismul stă în raport invers cu starea socială, sau, şi mai exact, că nu stă în nici un raport. In adevăr, cercetînd epocile cele mari, epoca lui Pericles, lui August, lui Laurent de Medici, a Elisabetei (Shakespeare), a lui Ludovic al XIV-lea şi în fine epoca modernă, de la **Oedipul** lui Sofocle pînă la **II canto dei pastore nel deserto** al lui Leopardi, totul stă independent de economie şi de cele mai multe ori în opoziție. Aşa că, dacă istoria şi psihologia experimentală pot dovedi ceva, teoria lui

Em. Bucuța, op. cit., p. 89 (?wta E.L.)

Gherea e absurdă. Cu deosebire interesantă e epoca florentină (1300—1450), cu lupta între corporațiile industriaşilor : pe de o parte, greve ca in zilele noastre, mizerie, bogăție etc, iar pe de alta cu scriitori ca Dante, Petrarca şi hazliul de Boccaccio şi ceva mai tîrziu cu Machiavelli şi Michelangelo contemporani; nimic mai disparat şi mai straniu; de asemeni, foarte însemnată e epoca lui Shakespeare şi poetul însuşi. Din fericire există minunata **Istorie a literaturii englezeşti** de Taine, în care studiul asupra lui Shakespeare e o capodoperă şi numai bun de dedicat lui Gherea."

8. Controversele între Duiliu Zamfirescu şi T. Maiorescu se deschid mai ales cu privire la literatura lui I. Slavici: „Slavici — scrie el la 29 aprilie—12 mai 1902 — e pentru mine, de mai mult timp, o enigmă, în toată complexitatea lui sufletească,- dar mai ales în felul lui literar de a fi. Trăind aşa cum W&iesc eu, resfir adesea în minte pe unii şi pe alții dintre scriitorii noştri. Pe acesta mai cu seamă l-am resfirat, cînd cetind la maturitate novelele ce mă ademeniseră pe prima treaptă a tinereții, le-am găsit falşe, fundamental şi vinovat falşe, cu o năzuință de a pune în estetica noastră românească nota molcomă, aiurită şi streină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul, e pus în acțiune. Dealtfel, această vină fundamentală am găsit-o şi admirabilei nuvele a lui Mehedinți : **Buruiană etc, etc."** Pe baza poeziei populare dominată de forma vagă a dorului, scriitorii au creat „pînă acum tipuri de români derivate din această notă colectivă aprioristieă, care face că toate novelele lui Slavici se aseamănă între ele, iar căpitanul Măgură al lui Mehedinți se aseamănă cu ciobanii amorezați ai lui Slavici şi cu nici un căpitan real..." „Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcegăriile artificiale ale țăranilor amorezați şi blegi şi să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici şi cinstiți, dar * nu vițioşi sau sceptici, dar vii, cu voință şi muşchi."

Teorie personală a lui Duiliu Zamfirescu, concepție unilaterală asupra poeziei, privită în latura ei eroică, voinicească şi nu în latura înfrîntă, resemnată, cum am spune azi, „defetistă". Pe baza acestor păreri, exprimate încă din 1902, avea să-şi construiască discursul academic din 16 mai 1909, învinuind pe Alec-

* .In textul original : **dacă**. Fraza care urmează conține un comentariu determinat de lectura greşită a textului.

sandri de a fi devirilizat poezia noastră populară. Părere discutabilă şi în orice caz parţială: resemnarea, fatalismul, duioşia sunt note specifice ale sufletului etnic, mai ales moldovenesc... Victime ale poporanismului, avea el să declare în faimosul său discurs. Slavici şi I. Popovici-Bănăţeanul şi-au sentimentalizat eroii; poporul vînjos de ardeleni „ne este înfăţişat de romancierii şi nuveliştii locali ca o adunare de suflete pribege şi neputincioase". Iritat poate şi de preferinţa ce-i dădea T. Maiorescu lui I. Popovici-Bănăţeanul (fără să scrie un rînd despre Viaţa la ţară), *el execută, încă din 13/25 iulie 1898, limba scriitorului bănăţean: „Limba, în literatură, este cum sunt colorile în pictură, numai după topirea, după repunerea fiecărui ton caracteristic în fiinţa tonului de alături, se dobîndeşte noutatea coloristului. Cu vorbe curioase, cu locuţiuni singuratice, cu inversiuni prinse din mecanica limbii nemţeşti, se pot cel mult scrie nuvelete, în care calfa de opincar să zică fetei maistorului «Domnişoară Ano»; dar niciodată nu se va face o lucrare trainică." Ceea ce este adevărul însuşi. Tot aşa şi despre literatura lui Slavici se exprima cu unsprezece ani înaintea discursului din 1909 (scrisoarea din 7/19 februarie 1898) : „Slavici şi-a închipuit toată viaţa că a dat icoana sufletească a ţăranilor în amorurile şi poezia vagă, iar de fapt a plăsmuit fiinţe himerice, falşe din punct de vedere al asemănării, monotone şi neclarificate din punctul de vedere al tipului". Insuficienţă mai puţin gravă decit lipsa calităţii de expresie estetică a greoiului scriitor ardelean.*

*Mai sunt şi alte idei altoite în discursul academic, pe lingă cele presărate în scrisori ca, de pildă, reducerea la dreapta valoare a literaturii inspirate de ţărani, „suflete simple şi ca neantul, fără evenimente", cu mult mai evoluată faţă de teoria lui T. Maiorescu, după care „subiectul propriu al romanului este viaţa specifică naţională şi persoanele principale trebuie să fie tipurile unor clase întregi, mai ales a ţăranului şi a claselor de jos" — după care romanul contemporan era redus la schiţele lui Bret Harţe, Auerbach, Fritz Reuter, Ganghofer etc. (pe vremea lui Balzac, Flaubert, Dostoievski, Tolstoi), iar epica naţională se reducea la nuvelele lui I. Slavici şi I. Popovici-Bănăţeanul ; tot aşa şi precizarea importanţei estetice a poeziei populare, de care T. Maiorescu voia să lege noţiunea oricărei poezii. Poezia populară e un punct de plecare al poeziei culte, nu un punct de ajungere : poezia cultă tinde tocmai spre antipodul poeziei populare. Controversa e dezbătută pe larg aiurea * ; în acest punct de discuţie, Duiliu Zamfirescu era, aşadar, mult evoluat faţă de T. Maiorescu, rămas fidel formaţiei lui de la 1867 ,- faţă de valul poeziei noi ce i se ridica din urmă, Duiliu Zamfirescu avea să se arate, dealtfel, tot atît de neînţelegător, omul neputîndu-şi depăşi psihologia şi formaţia.*

9. Din această corespondenţă mai putem desprinde portretul psihologic al lui Duiliu Zamfirescu şi al lui Titu Maiorescu.

Fiul arendaşului din Plăineşti era el dintr-o ramură boierească, greacă, fireşte ? Nu-i cunoaştem spiţa neamului, dar totul îi garanta blazonul, afară doar de fumurile, linia trupului, linia sufletului. Apolonic, e inutil să o mai repetăm : chiar celor care l-au apucat cărunt, alb aproape, le apare imaginea lui de aristocrat căriua i-ar fi stat bine călare pe aleele Şoselei, ori mînîndu-şi singur faitonul cu caii înaintaşi : homme de cheval, *nu în înţeles sportiv, ci seniorial. Manifestările sale ultime literare, polemicele de după ieşirea din diplomaţie, catastrofa discursului său academic, răspunsurile lui necugetate în diverse polemici, insuccesele teatrale, l-au pus într-o lumină îndoielnică ; dacă politica i-a dat o ultimă satisfacţie, literatura i-a lăsat, desigur, pe suflet un mare gust de cocleală. Amărăciunea lui nu era de provenienţă recentă, ci trebuie să fi venit din vechi depozitări. Duiliu Zamfirescu a fost totuşi cel mai mare prozator al „Junimii", nu în sensul creaţiei (fiind lipsit de vigoare şi de originalitate), ci în sensul expresiei stilistice — dacă o încadrăm în canonul clasic al ordinei, armoniei, eleganţei, perfecţiei. Talentul stilistic nu i s-a recunoscut niciodată, nu vorbesc de duşmani care au tăbărît asupra lui, simţind într-însul ceea ce nu aveau ei, ci chiar de ai lui, chiar şi de T. Maiorescu, mai atent cu romanul poporan şi cu literatura regională* o *lui I. Slavici şi a lui I. Popovici-Bănăţeanul, decît cu un scriitor a cărui expresie clasică nu a fost depăşită de nimeni.*

Detestat de „socialişti", el nu a fost „valorificat" (cum se spune azi) nici de junimişti, iar M. Dragomirescu îl minimaliza chiar în Convorbiri literare. ** *Depărtarea l-a izolat, şi e o fericire ;*

* *E. Lovinescu,* T. Maiorescu, *II, 304 şi următoarele (nota ŞL.).*

** *„Am citit numărul din* Convorbiri, *şi am văzut încurcătura amabilă în care se găseşte d. Dragomirescu cînd e silit sa vorbească de mine, scrie el în 13/25 iunie 1898. In definitiv, articolul său flatează vanitatea mea de june, sunt un tînăr plin*

luptător cum era, s-ar fi amestecat in polemici, din care ar fi ieşit micşorat cum a ieşit mai tîrziu; numai după ce s-a întors in ţară, „ministru" şi membru al Academiei, a crezut că i-a venit momentul să-şi impună vederile, în cea mai mare parte îndreptăţite, dar susţinute pe ton superior, cu lipsă de tact (discursul academic) şi cu o aroganţă din Bizanţ (polemica cu Octavian Goga); nedreptăţile indurate timp de un sfert de veac se răzbunau, izbucnind acum sub o formă agresivă, înstrăinîndu-i simpatiile cuvenite de drept. Abia publicarea corespondenţei ne restabileşte icoana lui adevărată, aşa cum trebuie să rămînă, din mărturiile a treizeci de ani...

Putea arendaşul din Plăineşti să fie un simplu arendaş, fiul era cu siguranţă „rasat", cu o distincţie naturală, sporită poate şi voluntar în atitudini şi vestimentar, care, firesc, urma să fie privită pieziş în cafenaua literară. Mitocănia lui Caragiale se satisfăcea apostrofînd pe tînărul secretar de la Externe : „Ce faci, mă Duilă ?" Nobleţă lui nu era numai în haine, în raporturi sociale, in succese feminine, sau chiar în expresie stilistică superioară tuturor contemporanilor săi, ci şi în calităţi sufleteşti adînci... Afecţia lui faţă de T. Maiorescu este una din paginile cele mai mişcătoare ale literaturii noastre şi, putem spune, ale vieţei publice; afecţiune plină de nuanţe, pe un fond de feminitate, îndrăgostit pur şi simplu de tot ce făcea şi vorbea T. Maiorescu, arătîndu-i o stimă, o admiraţie, un devotament nedezminţit mai bine de un pătrar de veac, cu evocări romantice ale clipelor petrecute împreună în Italia sau aiurea, cu rechemări, feminin, filial, supus... Lectura acestor pagini e o încîntare continuă. Şi în mlădiere un sentiment totuşi bărbătesc, de o loialitate desăvîrşită, nimic oblic, făţarnic, linguşitor; c de ajuns Să comparăm corespondenţa lui cu cele cîteva bileţele ale lui Caragiale către T. Maiorescu, pentru a deosebi tonul şi caracterul : „Favoarea de a obţinea de la d-voastră, îi scria Caragiale lui T. Maiorescu la 6 aprilie 1889, pe cînd umbla să-i smulgă numirea la direcţia Teatrului Naţional, cîteva minute de audienţă particulară o doresc aşa de mult, încît nu mai pot să nu îndrăznesc a v-o cere. Aşa ocupat cum am văzut că sunteţi nu mai am curajul a veni de-a dreptul la dvs. ca să

de viitor. Cred numai fi ar trebui convins omul că eu nu caut ceartă cu luminarea criticilor. Incidentul displăcut dintre noi se datora lipsei de cuviinţă şi de bună-credinţă cu care era scris •articolul de acum un an. încolo, libertate deplină" (nota E..L).

*vă deranjez; astfel, dacă am norocul să puteţi dispune de un moment pe care atîta îl doresc, vă rog respectuos anunţaţi-mă cînd permiteţi a vă vedea vechiul dvs. cunoscut, I. L. Caragiale." * Cu o atitudine atît de plată se prezenta autorul* **Scrisoarei pierdute**, *omul care în seratele de la T. Maiorescu „maltrata" pe toţi, de la Vasile Alecsandri pînă la Duiliu Zamfirescu; din comparaţia cu scrisorile acestuia, în ocazii identice, din care am dat cîteva fragmente în cursul capitolului, se poate înţelege imensa distanţă morală ce-i despărţea. Totul la Duiliu Zamfirescu e franc, deschis, bărbăteşte, cu păreri neocolite, prin care îl înfruntă pe critic, susţinîndu-şi prietenii cu o lealitate desăvîrşită; cînd le recunoaşte şovăiri de caracter, caută să le explice; pleda circumstanţe atenuante, în numele prieteniei.. Credea, desigur, în scrisul lui, cum e şi natural ; stabilea comparaţii între* **Război şi pace** *al lui Tolstoi şi* **în război** *al săv — ceea ce nu înseamnă că se credea egalul lui Tolstoi, pentru care avea o mare admiraţie — şi îşi proclama sonetul* **Boul** *superior celui al lui Carducci, dar asta se întîmplă atîtora. In realitate, primea docil observaţiile lui Maiorescu. în timp ce se exalta de nuvelele lui Slavici, iată cum se exprima criticul faţă de* **Viaţa la ţară**, *a cărei publicare pornise în* **Convorbiri literare**, *într-o scrisoare din 8/20 septembrie 1894 : „Şi acum trebuie, să scurtez şi să arunc numai cîteva impresii în fugă ** despre romanul d-tale. Mie îmi place. Impresia «la ţară» şi anume la noi la Iară,* **â la campagne**, *o primeşte cititorul pe deplin şi frumos. Minunate cele două rînduri (p. 205) : «Toţi trecură dincolo, iar jitarul» etc. : şesul nostru nesfirşit, veşnic acelaşi, cam melancolic". Urmează o jumătate de pagină de erori de gramatică, cacofonii, franţuzisme etc. Cum reacţionează Duiliu Zamfirescu faţă de această minimalizare ? In scrisoarea din 13/25 septembrie 1895, el răspunde potolit : „Văd că dv. vă place* **Viaţa la ţară** *cu măsură (ce eufemism!). Aşa e şi drept şi tot aşa îmi place şi mie. Cu dragă inimă voi tăia şi voi schimba orice. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. In căldura creaţiei poate că aş fi mai greoi la concesii;. înainte de a sfîrşi, văd lucrurile într-un întreg armonic, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urină mă domolesc şi*

* *Şerban Cioculescu,* **I. L. Caragiale**, *tom. VII,* **Corespondenta**, *Fundaţiile regale, 1942 (nota E.L.).*

'** *Em. Bucuţa,* **op. cit**, *p. 347 (nota E.L.).*

I

primesc orice observație, chiar cînd n-o împărtășesc. Cred însă că în ceea ce privește conducerea unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmarea."

Nu se poate o mansuetudine mai exemplară. Iar după ce apăru în întregime, iată ce-i împărtășea T. Maiorescu în 26 mai 1895: „Am recitit cu nevastă-mea în întreg și fără întrerupere romanul d-tale **Viața la țară**, *acum că a apărut tot în* **Convorbiri**. *Am făcut multe însemnări de amănunte cu creionul și aștept revederea noastră tihnită pentru discutarea lor. Vrei să nu-l publici în volum pînă nu vom fi vorbit împreună asupra lor ? După părerea lui Dragomirescu, Rădulescu, Evolceanu, e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește, E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor, care îl fac în aceste părți egal cu bunele romanuri occidentale. Dar în privința conducerei unitare a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țăranilor ? Cum rămîne cu Tincuța și tînărul de la Paris ?" Părerea e rezervată și laudele aruncate în spatele tinerilor „convorbiriști". Scriitorul nu are nici o izbucnire, ci rămîne în linia lui de acceptare a orice i-ar spune omul acesta ce se bucura de •atîta autoritate asupra lui, făcîndu-l să vibreze profund numai cînd criticul cocheta cu vîrsta, temîndu-se că a îmbătrînit. „Afecțiunea mea pentru dv., îi scria el la 14/26 martie 1893, merge foarte departe și ar putea să mă orbească asupra unui declin eventual; dar fiindcă ea își are izvoarele tocmai în sănătatea, în admirabila și armonica sănătate sufletească cu care v-a înzestrat firea, e probabil că ar tresări ceva în mine dacă aș simți că îmbătrîniți!" Minunate rînduri de îndrăgostit! Ne fură citațiile pentru că aproape tot e citabil în această corespondență. Ne aflăm în fața unui monument de sensibilitate și de înaltă expresie artistică ; în corespondența lui Duiliu Zamfirescu găsim întreaga gamă a sentimentalității amoroase, ce-l făcea pe Allievi, socru-său, să-i spună că avea aerul unei „curce bete" în zilele de după despărțire de T. Maiorescu în vizitele acestuia în Italia. E regretabil că G. Călinescu în* **Istoria literaturii române** *nu scoate din această exemplară corespondență decît elemente caricaturale pentru psihologia fiului arendașului Lascar Zamfirescu din Plăinești : „Scrisorile sunt compuse pentru* o *fi admirate cu o vervă factice". „Părerile despre contemporani sunt distructive". „In grandoarea lui înțelege paralela între el și Tolstoi. de la egal la egal." „Totul îi miroase și îndeosebi Caragiale" și așa mai departe...*

Citațiile prea abundente ale acestui capitol vor restabili, sperăm imaginea acestui bărbat de o sensibilitate complexă, cu delicatețǎ si gingășie în manifestările lui de afecție, adorație și respect cu un suflet totuși viril, leal, cavaleresc, incapabil de minciună sau numai de constrîngere oportună. Prin publicarea corespondenței lui, am cîștigat „un om", iar literatura, a inaugurat un gen printr-o operă de înaltă valoare estetică și etica.

(Titu Maiorescu și posteritatea lui critică, *Casa Școalelor, 1943, p. 113—148.)*

Vladimir Streinu

DUILIU ZAMF1RESCU, IN SCRISORI

De cítva timp, tînărul critic şi istoric literar Al. Săndulescu ne atrage atenţia îndeosebi, şi pe lingă activitatea Sie publicistică din periodicele curente. Sie ştiinţifică de la Institutul de teorie şi istorie literară „George Călinescu", al cărui membru este, cu dorinţa sa de a situa personalitatea lui Duiliu ZamSirescu mai propriu. Această dorinţă, nemărturisit justiţiară, oarecum timidă, dar persistentă şi pînă la urmă eSectuală, îl duce nu la opera romancierului, care şi-a asigurat mai demult un consens critic pozitiv, ci la natura omului, cunoscută mai precar, deşi apărînd evident din corespondenţa lui.

Şi Al. Săndulescu, ţinîrul să cuprindă pe epistolier in întregime, ca să-i cunoască mai autentic toate mişcările spiritului, devine şi editor de texie, tipărind 185 de scrisori inedite, parte de tinereţe, parle dc maturitate şi bătrîneţe ; ineditele încadrează astfel şi sporesc, dacă nu şi completează încă, foarte însemnata corespondenţă din Studii şi documente literare *(I. E. Torouţiu—Gh. Cardaş) şi mai cu seamă din* Duiliu Zamfiresou şi Titu Maiorescu, în scrisori *(ediţia Em. Bucuţa), criticul avînd astfel îndreptăţirea să se creadă Ungă izvoarele adevăratei naturi a omului (v.* Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite, *1967, cu introducerea criticului-editor, O* corespondenţă de tip flaubertian).

Dar ce era de corectat în portretul de pînă acum al scriitorului ? El aparţinea tipologic uneia dintre cele două familii de spirite care grupează pe scriitorii noştri mai de vază, una spontană, eruptivă şi plurivalentă, ca Hasdeu, iar alta supravegheată, construită şi mai unitară, ca Maiorescu. Niciodată aceste familii, ieşite din tipare opuse, tiparul romantic şi tiparul clasic, nu s-au avut bine între ele. Maiorescu avea să cunoască de aceea mîniile succesive ale lui Hasdeu, Iorga şi Călinescu.

Nici Duiliu Zamfirescu, din aceeaşi cauză, nu va fi iertat, popularizindu-i-se un anumit aristocratism caricatural. Şi cu atît mai uşor s-a putut ajunge la o asemenea imagine răuvoitoare, cu cit el însuşi o favorizase, construindu-se deliberat pe profilul de epocă al „diplomatului". Nevoi de carieră, aşadar, îl duseseră în adevăr la ţinuta convenţional distinsă şi chiar la o. genealogie proprie, iritantă atît pentru lumea în care urmărea să fie acceptat, cit şi pentru aceea din care vroia să iasă. Că unii bieţi scriitori sînt duşi de împrejurări istorice mult mai departe decît i-ar fi dus natura lor fără acele împrejurări, e clar. Un Rivarol sau un Balzac, trăind azi, nu şi-ar mai fi născocit titluri de nobleţe inutile ; dar, fiindcă au fost *nevoiţi să şi le făurească, nici n-au fost priviţi de confraţii lor cu severitatea alor noştri pentru Duiliu Zamfirescu.*

La convenţionalismul aristocratic, care îi acoperea în ochii altora o reală aristocraţie nativă, el îşi adăugase cu timpul nestăpînirea de sine, ceea ce stă bine temperamentelor romantice şi nu sta bine deloc temperamentului său clasic. Dominarea mediului social presupune mai întîi dominarea de sine şi romancierul Comăneştenilor se lăsase prea de multe ori în voia irascibilităţii. Acest slab control de sine e la origina singurătăţii de care se va plînge.

Dar, indiferent de cite s-ar mai putea pune în sarcina psihologici lui, criticul Al. Săndulescu, fără să nu reprobe ceea ce este de reprobat, are pentru om o iubire pe care n-au avut-o alţi analişti ai corespondenţei şi care, dînd la o parte imaginea socială ingrată în bună parte, recompune mai veridic imaginea omului din scrisori. Şi astfel putem vedea un Duiliu Zamfirescu nu numai construit, artificios, sfidător, distant, rece şi poate inuman, ci şi primigen, spontan, sociabil şi, fără îndoială, afectuos, nu numai disociat de semeni, dar şi solidar pînă la problematism moral cu familia, cu prietenii şi mai ales cu destinul patriei lui şi al omenirii.

In privinţa patriei e destul să i se cunoască aprecierea ca „gaşcă de pehlivani" a burgheziei dirigente din vremea lui şi emoţia cu care vorbeşte despre mizeria ţărănească sau dragostea faţă de limba şi cultura română. Iar cit priveşte destinul omenirii, fragmentul de scrisoare excerptat de comentator e deosebit

de semnificativ: „Mă credeți un om fericit, şi aveți dreptate. Vreau să fiu fericit, şi adesea ajung să fiu prin voință şi răbdare. Dar de multe ori optimismul meu e pe punctul de a ceda ideilor negre, atîta mizerie văd pe lume. Citeodată mi se pare că, dacă n-aş avea copii, m-aş duce la călugărie, într-o văgăună de munți, ca să nu mai trăiesc decît cu închipuirile mele ideale sau, dacă aş putea să mă nasc a doua oară, aş deveni apostolul celui mai larg socialism." Cînd astfel de frămîntări muncesc conştiința unui om matur, subminîndu-i conservatorismul declarat, e semn că se greşeşte grav, schematizîndu-l prin mondenitatea care nu-i lipsea ; şi mai înseamnă că noul comentator, stăruind asupra complicației vii, deşi ascunse, a „stilului" de viață, sub care Duiliu Zamfirescu e încă reținut, îşi dovedeşte orientarea la adevăr.

Dar valoarea acestei corespondențe creşte îndeosebi prin ideile estetice pe care le conține. „Dacă am reconstitui, zice Al. Săndulescu, întregul dialog (şi elementele există) între Duiliu Zamfirescu, pe de o parte, şi Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi, pe de alta, ne-am găsi în fața unei veritabile discuții literare, în care tonul e dat cel mai adesea de scriitorul de la Roma. Fiind mai tînăr, el simțea nevoia să se confrunte, să afle ecoul gîndurilor şi operelor sale, apoi, izolarea de confrații din țară, singurătatea îl îndeamnă la confesii, la împărtăşirea sinceră a impresiilor şi a convingerilor, depăşind convenția epistolară, identificabilă pînă şi în corespondența artiştilor. Cînd se referă la literatură şi în genere la probleme de estetică, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu (mai ales cele adresate lui Titu Maiorescu) devin articole de critică, în care mărturia se însoțeşte cu judecata de valoare."

Estetica romanului obiectiv, formulată de el ca nimeni altul şi nu numai de la noi („... eu foarte adesea mă păzesc de natura mea, în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să fiu adică tot, dar **să nu par** *nimic"), ca şi informațiile, comunicate lui Maiorescu şi altora, despre procesul de constituire al romanelor sale, ceea ce duce pe Al. Săndulescu la afirmația că scrisorile acestea „alcătuiesc piesele unuia dintre cele mai bogate jurnale de creație din literatura română", justifică pe deplin, evident în cadrul culturii noastre, asocierea corespondenței lui cu tratatul epistolar de estetică rămas de la Flaubert. Căci, după cum Flaubert şi-a introdus concepția estetică în istoria esteticii europene, Duiliu Zamfirescu contribuie remarcabil la istoria gîndirii estetice româneşti, post-maioresciene.*

In altă privință, că „tonul" corespondenței, cum spune noul critic, e dat de Duiliu Zamfirescu şi nu de Maiorescu, aceasta nu poate însemna decît că romancierul, mai tînăr față de criticul corespondent, ținea să-l intereseze durabil, să-i atragă stima şi pînă la urmă să i se impună ca partener de dialog. Dacă Maiorescu e mai laconic, faptul nu trebuie să mire. Criticul mai în vîrstă şi mai situat în cultura țării lui se afla în poziția lui Goethe față de Schiller, cînd aceştia de asemenea corespondaseră abundent : scrisorile seniorului de la Weimar sînt pentru acelaşi motiv mai puțin interesante decît ale tînărului mare poet de la Jena, care se cheltuia spectaculos.

In orice caz, dacă pentru rațiuni diferite corespondența Duiliu Zamfirescu e raportabilă, în cultura noastră, la corespondențe europene atît de celebre, dreptul şi utilitatea retipăririi ei în întregime ne apar ca legitime. Numai astfel s-ar ivi de sub trăsăturile sumare, îngroşate caricatural de mîini romantice, adevărata fizionomie omenească şi artistică a primului nostru autentic romancier de carieră.

(Luceafărul, *S aprilie 1967, p. 1***).**

I

ANEXA

NOTA

Reproducem în *Anexă* scrisori ale lui Duiliu Zamfirescu sau primite de ei de la corespondenți importanți ca Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, scrisori care au fost descoperite ulterior publicării volumului VII și pregătirii pentru tipar a volumului Vili. Noi am încercat să alcătuim un corpus epistolar cît rriai complet, însă, în acest domeniu, oricînd pot apărea texte inedite, car? nu vor face deeît să desăvîrșească strădania noastră.

Le mulțumim încă o dată celor ce ne-au ajutat să pregătim'' cele două volume ale corespondenței lui Duiliu Zamfirescu co-i legelor și colegilor de la Biblioteca Academiei R. S. România, de la Biblioteca Centrală de Stat, de la Muzeul literaturii române, de la revista *Manuscriptum,* precum și drlui Lascăr Zamfirescu, nepot al scriitorului, care a revăzut scrisorile redactate în limba franceză și ne-a oferit prețioase informații, privind pe descendenții lui Duiliu Zamfirescu implicați în. corespondența acestuia.

AL. S.

Martie 1985

Către Ion Livescu [1]

Stimate maestre,

,Mă ţin de cuvînt mai tîrziu, dar mă ţin. Vă trimit versurile pe cari le veţi spune Voichiţii [2] în actul al doilea, şi cred că veţi avea timpul necesar să le învăţaţi. De spus, nu port nici o grijă, căci talentul dv. este o suficientă chezăşie, nu numai pentru dootorul Fingal, dar pentru atîtea alte roluri, cu mult mai grele, jucate şi altele cari aşteaptă viaţă — din bogatele mijloace ce le-aveţUa îndemină, — şi o interpretare justă de la spiritul analitic pe pare am avut prilejul să vi-1 preţuiesc de atîtea ori.

Iată şi versurile : [...] [3]

Cu salutări amicale de la obligatul d-voastră,

Duiliu Zamfirescu
Galaţi

(Ion Livescu, *Treizeci de ani de teatru,* Edit. Rampa, 1925, p. 269—270 ; reprodusă de M. Gafiţa in *Opere,* IV, *Lydda. Scrisori romane. Teatru,* ed. cit, p. 632.)

1 — *Ion Livescu* (1873—1944), actor de teatru, regizor, publicist, dramaturg. A fost profesor la Conservatorul din Bucureşti şi animator al vieţii teatrale în perioada interbelică. A interpretat

roluri importante din dramaturgia naţională şi universală în piese ca *Apus de soare, Viforul,* de B. Delavrancea, *Răzvan şi Vidra* de B. P. Hasdeu, *Hedda Gabler* de H. Ibsen. A publicat volume de memorialistică : *Treizeci de ani de teatru,* Tip. Rampa, 1925 ; studii de istoria teatrului : *Evoluţia teatrului românesc în ultimii 50 de ani,* Bucureşti, Tip. Independenţa, 1937 ; o culegere antologică postumă, *Amintiri şi scrieri despre teatru,* postfaţă de Mihai Vasiliu, Buc, Editura pentru literatură,, 1967.. •. . • # ' '> "3

2 — Voichiţa, personaj din piesa cu acelaşi nume de Duiliu Zamfirescu, publicată în *Convorbiri literare,* XLVIII, nr. 5—8, mai—aug. 1914, a cărei premieră a avut loc la Teatrul Naţional la 9 ianuarie 1915. Interpreţi ai rolurilor principale erau Ion Li- 'vescu' (doctorul Tingai) şi Tina Barbu (Voichiţa).

3 _ Urmează poezia *Ca un mănunchi de ramuri* din voi. *Alte orizonturi,* care i-a fost trimisă mai tîrziu direct -ractorului Ion .Livescu. Aceste îşi notează. în *Amintirile sale* : „în ianuarie 1915, Duiliu Zamfirescu aduce-noua lui. lucrare,.*Voichiţa,* comedie în .3 acte, jucată cu Tina 'fiarbu în Voichiţa şi cu mine. in doctorul Fingal. Piesa a avut un succes *de stimă* şi aceeaşi atmosferă de poezie .lăuntrică, înfăşoară 'întreaga' lucrare. în actul'al .doilea Citeam Voichiţei. nişte versuri pe care autorul mi le-ă trirhes în cursul repetiţiilor, din Galaţi, unde se afla la întrururîle Comisiunii Europene a Dunării, în calitate de ministru plenipotenţiar, însoţite de următoarea scrisoare... [urmează textul scrisorii!.'.'(V.' şi comentariul lui M. Gafiţă în.*Opere,* IV, ed. cit, p. 650—652^'; .'

Către P. Locusteanu[1]

Odobeşti, 28 septembrie 1913

Stimate domnule Locusteanu,

Răspund scrisorii d-tale, prin care-mi.ceri colaborarea la *Flacăra,* în numele culesului viilor, că toamna, în adevăr, se culeg viile, iar poezia *culesului* se face în alte anotimpuri, în genere în al tinereţii.

în tinereţea mea cea mai neprihănită eram vînător de sturji şi mierle. Plecam de acasă la răsăritul soarelui şi mă întorceam către asfinţit, umblînd pururea singur, călcînd sfios pe haturile viilor sau aşteptînd ceasuri întregi, alipit de trunchiul vreunui nuc, pînă ce auzeam zgomotul aripilor sturzului sau fluieratul mierlei din higiu.

Am văzut tot felul de păsăruici căzute ca săgeata pe cîte o ramură deasupra capului meu şi privindu-mă nedomerite ; am văzut gaiţe cu pieptul arămiu şi aripele albastre, ţipînd şui ; am văzut nevăstuici prin garduri, veveriţe prin stejari, ghionoi prin gîrneţe ; am văzut codrui muşcat de brumă cu lăuruşca roşie şi gheara-găii albă, aninată de mărgeanul gherghinului ; am văzut şi cîrduri de cucoare alunecînd pe albastrul cerului şi ţipînd a jale...

Astăzi sunt urmăritor de fiare sălbatice, cu puşcă cu repetiţie ; cu *termofor* în care se păstrează ceaiul cald şi apa rece ; cu gonaci şi tabieturi. Dar nu mai împuşc mierle, stimate domnule Locusteanu.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

(*Muzeul literaturii române,* **Ms. 594. Scrisoarea a fost reprodusă în revista *Flacăra,* nr. 51, 1913, p. 407, însoţită de următoarea notă din partea redacţiei : „Rugind pe d-1 Duiliu Zamfirescu, în îndoita sa calitate de poet şi podgorean, să scrie ceva pentru *Flacăra* cu prilejul culesului viilor, d-sa ne-a răspuns cu următoarea scrisoare".)**

1 _ p. *Locusteanu* (1883—1919), publicist şi om de teatru. A fost redactor la revista *Flacăra,* apoi a editat o publicaţie proprie, *Ziarul meu,* 1916. A publicat de asemeni volumul de portrete Cincizeci *figuri contemporane,* Bucureşti, 1913 şi *Umorul românesc — încercare critică şi antologie* [1915].

T

Către Al. Duiliu Zamfirescu

1

Bucarest, le 26 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Un malheur immense nous frappe : tu n'as plus de frère. Mon fils Lascar[2] a été tué en duel, — il a été blessé au front et, au bout de cinq jours, a rendu l'âme. Crutzesco me dit t'avoir informé.

Notre cher enfant est mort hier, mardi, à midi, après de souffrances atroces. La balle a provoqué une ménin-gite infectieuse, et, malgré des trépanations répétées, il en est mort.

Puis-je dire ce qui se passe en moi ?

Mon cher Alexandre, jure-moi de ne jamais te battre.

Ton *Papa*

Nous partons ce soir pour Focshani, où sera inhumé le cher Disparu. Je passerai toujours à côté de sa tombe.

(Scrisoare comunicată de Nicolae Vasilescu-Capsali şi Dan Râpă-Buicliu, în curs de apariţie în revista *Manuscriptum.)*

1 — *Al. Duiliu Zamfirescu,* v. *supra,* p. 516, nota 1.

2 — *Lascar Zamfirescu,* al doilea fiu al scriitorului, ucis în duel

2

ADUNAREA DEPUTAŢILOR
CABINETUL PREŞEDINTELUI
[imprimat]

Bucarest, ce dimanche, 30 Janvier 1921

Mon cher Alexandre,

Nous rentrons en ce moment de Focşani, où nous avons enterré la dépouille de notre Lascar. C'est un fait. Au delà, je ne suis plus rien, — si ce n'est que c'est infâme, impossible et absurde, et que je ne crois plus en rien, moi, qui voulais tant croire à quelque chose. Les hommes trompent, parce qu'ils sont misérables et trouvent leur compte à tromper ; mais la nature, Dieu, que cherche ?!...

Je voudrais pouvoir me taire. C'est dur et C'est **infâme.**

Lascar a rendu son âme adorable, mardi, à midi, après deux trépanations terribles. **À** la seconde opération,- j'ai compris que tout était perdu, — les méninges étaient envahies par une formidable infection. Il m'a reçprrnu, lundi matin, m'a fait un signe amical de la main, que j'ai embrassée, et m'a regardé avec toute sa pauvre âme dans les yeux. ,

Mon cher fils, Dieu est une légende, bien petite et inutile et il n'y a qu'une seule chose qui soit grande et authentique, — c'est la douleur. Mais, je ne devrais pas empoisonner ta vie avec des phrases.

Ses restes mortels ont été transportés à la gare, mer-credi soir à 7 heures. Tous ses amis — et on peut dire que c'était toute la ville — ont tenu à honorer sa **mé**-moire, par des pleurs et par des larmes, tout le Conseil des Ministres l'a accompagné à la gare, où il a été porté au wagon par des escadrilles d'aviateurs.[1] Jeudi, à 2 heures, il a été enterré militairement, dans lé cimitière de Focşani, celui que nous longeons toujours, en allant à la campagne. Là encore, c'était pitié à voir tout le monde pleurer. Quatre avions ont croisé pendant la cérémonie.

Et nous sommes partis, petits et misérables.[2] Il est resté là-bas, près de son grand-père, à la garde de cette pauvre Catrinoutza,[3] exquise, et son brave homme de mari qui paressait avoir perdu son fils.

Entre mon père,[4] mort à 90 ans, et mon fils, mort à 25 ans je reste là, incertain, cherchant une explication.

Tu me reste, mon cher Alexandre, et tu es peut-être l'explication que je cherche. Mais, le coeur est inassouvi, il réclame celui qui a disparu, et souffre et souffre.

Stéphanie[5] a été admirable. Buncole[6] est auprès d? moi. Hélène[7] est rentrée de Paris, atterrée.

Ton *Papa*

Cette lettre est aussi pour Idda.[8]

Et j'ajoute encore, que mon désire formel et que tu rentres. Naturellement,,je le subordonne aux intérêts de ta famille. Si tu veux rentrer, tu peux continuer ta carrière au Ministère des Affaires Etrangères, détaché, ou dans une préfecture en Transylvanie. J'ai déjà touché un mot à Averesco.

Tu pourrais peut-être faire un arrangement avec M-me Gardesco,[9] au sujet de la maison, ou, si une préfecture l'agrée, venir d'abord seul et examiner la situation. Mais, ne précipites rien. En rentrant de Cannes, je t'ai envoyé, par la Banque française et italienne de l'Amérique du Sud dont siège est à Paris, 12 Rue Halevy, la somme de 12 000 lires. Aujourd'hui, confirmation m'en a été donnée. Allievi[10] a également donné des dispositions pour que les 6 000 lires à changer soient portées à 8 000

Encore une fois, ne précipites rien.

(Scrisoare comunicată de Nicolae Vasilescu-Capsali şi Dan Râpă-Buicliu, în curs de apariţie în revista *Manuscriptum.)*

1 — Lascar Zamfirescu fusese ofiţer aviator combatant în războiul din 1918—1918. Căzuse rănit în bătălia de la Dragoslavele, fapt care-1 făcea pe tată să se mîndrească, scriindu-i : „Mon cher Lascar, voici la boîte qui renferme l'éclat d'obus qui t'a blessé dans la bataille de Dragoslavele. Tu as fait ton devoir en brave, et je ne puis ne pas être fier de toi." (Scrisoare din 15 decembrie 1916, pe care n-am descoperit-o nici in fondurile publice, nici în arhiva familiei. Fragmentul citat e după monografia Duiliu *Zamfirescu* de M. Gafiţa, Editura pentru literatură, 1969, p. 741.)

2 _ Descoperim aici una din paginile cele mai triste din corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu, tatăl profund îndurerat de pierderea, în floarea tinereţii, a unuia din fiii săi.

3 __ Ecaterina Remer, soră a lui Duiliu Zamfirescu, căsătorită cu farmacistul Franz Remer din Focşani.

4 — Lascăr Zamfirescu (v. *supra*, p. 538, scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

5 — Ştefania (Stéphanie), nepoată a scriitorului, fiică a Ecaterinei Remer.

6 — Buncole, numele de alint al fiicei lui Duiliu Zamfirescu, Henriette.

7 — Elena, soră a lui Duiliu Zamfirescu.

8 — Idda Schiavoni, fiica din prima căsătorie a soţiei lui Duiliu Zamfirescu.

9 — Soacra lui Al. Duiliu Zamfirescu. .<

10 — Cumnat al lui Duiliu Zamfirescu, din partea soţiei.

Scrisori priviite de Duiliu Zamfirescu

De la Titu Maiorescu

1

Bucureşti, 30 , aprilie/12 mai 1890 [1]

Iubite domnule Zamfirescu,

Am primit, în fine !.', fotografia doamnei Zamfirescu, mulţumim : noi găsim figura foarte dulce şi simpatică şi — drept să spun — mult mai tînără decît ne. aşteptam, dar nu ştiu de ce ne aşteptam. Şi astfel : cu bine ! Dar fotografia d-tale ? Nu o avem, *şi ne trebuie numaidecît.* Trebuie să-ţi plăteşti datoriile, onorabile, mai ales cele reprezentative.

Se-nţelege că trebuie să scrii romanul d-tale socialist[2] aşa cum vezi d-ta figurile lui şi complicaţiile lor. Numai nu te forţa, lasă să vie momentele inspiraţiei de la sine. Prosternează-te ca un sclav supus înaintea marelui Necunoscut al sufletului ascuns in d-ta, şi nu adresa d-ta cuvîntul acestui Rege Despot, ci aşteaptă smerit, să ţi-1 adreseze el întîi.[3]

Şi astfel pentru a doua oară : cu bine !

T. Maiorescu

Ce faceţi de vară ? Nu vă ispiteşte Macugnaga, Aosta, Courmayeur, la poalele italiene ale lui Montrooc şi Montblanc ? Acolo am veni şi noi să vă întîlnim ! Măcar o săptămînă !

(B.C.S., Ms. 13.184.)

1 — Scrisoarea este răspuns la aceea a lui Duiliu Zamfirescu din 27 aprilie 1890 (v. voi. VII, p. 235—238).

2 — E vorba de romanul *Lume nouă şi lume veche,* care se va publica în *Convorbiri literare,* 1891—1892, iar în volum

în 1895, Eroii, cei mai mulţi, sînt dintre viitorii „generoşi". De aici denumirea de „roman socialist".

3 — De observat concepţia romantică, în fond platonică, a, lui Titu Maiorescu despre inspiraţie.

2

Bucureşti, 17/29 iunie 1891
Luni[1]

Iubite domnule Duiliu,

Aveam să-ţi răspund la o foarte prietenească scrisoare a d-tale din 21 mai, şi acum mai vine şi biletul din 24 iunie ca să-mi încarce datoria dobîndă la dobîndă.

Dar aşteptam să pot fixa itinerariul drumului nostru de vacanţă, tot cu speranţa vreunei întâlniri', prin nordul Italiei, pe la Aosta, d.e. însă fixarea definitivă nu *este* nici astăzi cu putinţă, şi deocamdată este numai atît sigur, că Ia 26 iunie/8 iulie plecăm din Bucureşti la *Ems,* unde stăm 3 săptămîni.

Aşadar, pînă la 26 iunie în Bucureşti, între 30, iunie/12 iulie, şi 20 iulie/2 aug. la Ems poste-restante. , ^

Te rog-scrie-ne la Ems în acel timp adresa . d-tale pentru acele zile ca să nu rupem putinţa (deşi nu probabilitatea) unei întâlniri.

Doamna Zoe Bengescu[2] e tot în pat (de 5 săptămîni), va mai răminea în orice caz alte atîtea săptămîni în pat ; iar dacă se va hotărî controversa asupra boalei ei (infiltraţie a măduvei spinării — incurabilă sau nevrită curabilă), va merge în cazul cel mai favorabil peste vreo 2< luni la băi. în momentul de faţă continuă a avea curioasa anestezie a picioarelor şi a degetelor minilor şi slăbiciune motorie in picioare. Femeia aceasta veselă şi drăgălaşe !

Dar tot veselă este şi în toiul boalei, unul din puţinii oameni care nu exagerează, ci micşorează expresia suferinţelor.

Chestia cea stranie care agită aşa de mult spiritele politice in acest moment se va rezolvi (după audienţa ce au avut-o ieri mai mulţi oameni politici la rege *ad-hoc,* între alţii Carp, Sturdza, gen. Mânu) astfel : căsătoria între Ferd. şi d-ra V. *nu* se face[3]; Ferdin. pleacă mîine în străinătate. D-ra V. deocamdată pleacă joi cu regina la Sinaia.

Nu conchid ca *neapărat,* că la toamnă, cel mai tîrziu, la întoarcerea lui Ferd. în ţară, d-ra V. va trebui să părăsească Palatul, şi toată histérica tragicomedie Carmen-Sylva-Văcărescu va fi înlăturată. Vorba lui conu Lascarachi[4] : „Prinţul F. o poate lua, dar atunci să rămînă *particuler,* iar nu moştenitor al tronului".

Dar se vede câ prinţul vrea tronul, şi atunci se lipseşte de bine numita Văcărească.

Al d.-tale prieteneşte devotat,

T. Maiorescu

(B.C.S., Ms. 11.627.)

1 — Răspuns la scrisorile lui builiu Zamfirescu din 21 mai şi. 24 iunie 1891 (v. voi. VII, p. 256—259).

2 — Zoe *Bengescu,* soră cu Ana Maiorescu (a doua soţie a criticului) şi cu Măria Negruzzi (soţia lui Iacob Negruzzi).

3 — Referirea lui Titu Maiorescu este la' aşa-numita 'în epocă „afacerea Văcăresou". (Pentru istoricul ei, v. voi. VII. p. 513—519.)

4 — *Lascăr Catargiu,* vechiul om politic conservator.

De la Iacob Negruzzi

Bucureşti, 1 martie 1898[1]

Iubite domnule Zamfirescu,

Scrisoarea ce mi-aţi scris la 3 martie st.n. mi-a făcut mare plăcere si profit de o oară liberă ce am astăzi duminică pentru a vă adresa aceste rinduri. „Oară liberă?!" Vă veţi fi mirind cum, respins la alegeri după 28 de ani de succes, la guvern câ şi în opoziţie, nemaidiriguind *Convorbirile literare,* dat afară din profesorat, demisionat din consiliul permanent al construcţiei publice — „dar oare libere trebuie să aveţi multe acum." Ei bine, nu, sunt ocupat aproape ca. şi mai înainte. Pe lîngă altele, m-am pus să fac jurnalistică politică, în lipsă de inspiraţii literare. Nu v-aţi greşit, articolul ce numiţi hazliu, apărut in *Constituţionalul,* este scris de mine, toate articolele însemnate B.B. sunt de mine, ba şi câteodată vreun altul. d. ex. cel intitulat *Un fiasco* ce am scris chiar în acest moment şi-1 voi da miine dimineaţă la tipar.

Romanul dv. din urmă - eu nu I-am cetit încă, nu mă pot deloc deprinde cu aceste lecturi fracţionate din lună în lună, ca doftoriile ce se iau cu lingura din ceas în ceas ; acest mod de a ceti îmi strică toată plăcerea, mă rezervez să cetesc lucrarea întreagă deodată şi vâ voi'scrie atunci părerea mea. Atit vă pot spune, că nevasta mea, pe care, nu ştiu pentru ce, o credeţi *antizamfirescianâ,* în ceea ce priveşte romanurile dv., a citit tot ce-a apărut păn-acum şi mi-a declarat că este foarte bine, foarte interesant, mai interesant decît toate romanurîîe ce aţi scris păn-acuma.

In ceea ce priveşte faimoasa Academie, a cărei sesiune generală se deschide poimine, eu şi vorbisem cu Ollănescu[3] pentru repetarea alegerii dv., care amenință a deveni legendară, dar, spre marea mea mirare, Ollănescu m-a rugat ca, de astă dată, să nu insistăm. El mi-a adaos că motivul acestei păreri a sale este tot duşmănia literară a d-lui Sturdza. Mi-a spus că cumnatul lui Haret avea mare dorință să fie strămutat de la Constantinopoli la Roma, şi că s-ar putea, dacă Sturdza ai fi rău dispus, să vă pomeniți cu o mutare la Petersburg, unde locul de prim-secretar este vacant etc., etc.

Nu ştiu ce să cred din toată polilogbia asta. Mai că-mi vine să presupun că Ollănescu este nemulțumit că v-ați trimis romanul[4] la *Convorbiri* şi nu la *Artă şi literatură*[5] Sunt tot soiul de oameni pe lilmea asta !

Eu am să mai văd cum stă treaba.[6] Un lucru de care îmi pare rău este că Maiorescu se dezinteresează prea tare de Academie şi că unul din sprijinitorii noştri, Álex. Román',[7]'a murit.

. Pe aici linişte socială şi ceva nelinişte politică. Frații din tabăra liberală se mănîncă de moarte, se zice că ieri la Cameră s-au şi zgîlțîit ceva de. păr. Ce ya ieşi din tot tărăboiul ăsta nu ştiu. Eu sunt din cei ce nu cred încă într-o schimbare de regim.

Rog să prezentați omagiile mele doamnei Zamfirescu şi complimente tuturor membrilor familiei dv. de'acoló pe care îi cunosc.

îmi închipuiesc că drăgălaşa fetiță ce ne încîntase atîta urmează a ține acum, cîrid e' mai mărişoară, tot ce' promitea cînd era de trei ani.

Al dv. amic devotat.

1. C, Negruzzi

(B.C.S., Ms. 12.363.)

1 — Răspuns la o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu ce nu s-a păstrat.

2 — E vorba de romanul *In război,* care se publica In *Convorbiri literare* încă din 1897.

3 — *Dumitru C, Ollănescu-Ascanio* (v. *supra, p.* 445, nota 1)

4 — Se referă tot la romanul *In război* (v. *supra,* neta 2).

5 — *Literatură şi artă română;* revistă condusă de D. C. Ollănescu-Ascanio şi N. Petraşou. A apărut între 1896—1910.

6 Discuția este despre alegerea lui Duiliu Zamfirescu- la Academie, ca membru corespondent, asupra căreia revine pe larg în scrisoarea de mai jos,'din 4/11 aprilie 18S8.

7 — *Alexandru Roman* (1826—1897), publicist şi om politic ardelean. A fost primul titular de limba şi literatura română la Universitatea din Pesta' (1862)'. • Fondator al ziarului *Federațiunea* (1868—1876). De mai multe ori, deputat în parlamentul Ungariei şi militant pentru drepturile românilor, judecat pentru delicte de presă, membru al „Societății literare", devenită Academia Română.

Sinaia, 4/11 april; 1893

Iubite d-le Zamfirescu,'

îți scriu aceste rînduri de lâ Sinaia, "unde am venit cu femeia mea să petrec sărbătorile Pastelor, - idee puțin fericită, căci pină astăzi, unde avem în sfîrşii o rază de soare, n-a fost decît frig şi vînt.

Am schimbai; depeşe între' noi şi simt o adevărată plăcere să te felicițez şi prin scrisoare pentru numirea de membru corespondent ăl Academiei' — plăcere cu atît mai mare, • cu cit au fost'mai mari greutățile.

Mai întîi, erau numai două locuri Vacante — căci numărul membrilor, corespondenți români este fixat pentru fiecare secțiune la cifra 15. Din acele două locuri unul trebuia dat lui Philippide,[1] însărcinat de Academie cu lucrarea dicționarului, adică cu acea muncă în care avea datoria să se impuie *ea.'* Deci trebuia în tot cazul vîrît şi Philippide în Academie, mai mult de dragul acesteia decît de dragul Iui.

Pentru al doilea loc, transilvănenii aveau pe unul de-a lor şi ara avut mult necaz ca să-i Convingem că trebuie să fie consecvenți realegîndu-te. Greutatea cea mare era insă aceea a duşmăniei lui Sturdza.[2] Şi fiindcă demersurile pe lîngă dînsul chiar

din partea lui Kalinderu[4] păreau a fi infructuoase, m-am hotărît să iau taurul de coarne şi să explic . într-o lungă expunere pentru ce sedția literară vine întruna să te propuie. De vreme ce Ollăneseu n-a îndrăznit să Se puie față contra lui Sturdza, am făcut eu treaba aceasta, şi după Cuim a dovedit urma, cu succes. La întîia votare ai avut 14 bile albe contra 11 negre T- nu aveai două treimi..La a doua votare ai avut (a doua zi) 16 albe contra 6 negre — deci mai mult decît trebuia. Sturdza şi in întîia şedință şi în a doua, a votat negru [...] *. .

Lucrul e deci sfîrşit cu bine : satisfacția la care aveai drept ți s-a dat.

Maiorescu, după obiceiul său, a plecat de Paşti îri străinătate. Data asta, nu s-a dus la Abbazia ci la Meran, în Tirolul meridional. Nu ştiu nimic despre dînsul de la plecarea sa. Dealtminteri. peste cel mult şase zile trebuie să se întoarcă, avînd treabă.

Despre politică iarăşi nu-ți scriu mai nimic. Ce-aş putea să-ți spun ? Oricît de rele ar fi gazetele noastre şi oricît reprezintă numai grupări de politicieni, mai mult sau mai puțin restrinsc, totuşi ele reflectă pină la un punct părerea generală. Din ele poți să-ți faci o idee cum merg lucrurile în țară. — Bine, nu ! Eu iară sunt dintr-acei care cred că Sturdza are să maj rărnîie la guvern. La noi, regele este cel ce simte momentul schimbării şi—1 hotărăşte şi lui toate îi par preferabile, *toate,* unei schimbări prea repezi a partidelor. Deci cred că are să-i mai ție. afară dacă nu mă-nşăl tare.

Despre literatură nu-ți scriu nimic astăzi şi nici n-aş avea multe a-ți comunica. Mă mărginesc doar a trimite complimentele mele respectuoase d-nei Zamfirescu, a comunica salutările soției mele şi, din partea mea, a te ruga să primeşti o strîngere de mînă amicală si afectuoasă.

1. C. Negruzii

(B.C.S., Ms. 12.363.)

1 — După două „căderi", Duiliu Zamfirescu a fost ales membru corespondent al Academiei în 1898. (Pentru detalii, v. *supra,* scrisorile lui D. C. Ollăneseu-Ascanio. p. 448—452).

Text indescifrabil.

2 — *Al Philippide* (1859—1933), lingvist si filolog. întemeietor al şcolii lingvistice de la Iaşi. Specialist în istoria limbii române, a condus lucrările de elaborare a *Dicționarului limbii romane,* din care a redactat, într-o primă formă, literele A — D.

3 — *D. A. Sturdza* (v. *supra,* p. 510—511, nota 1).

4 — *Ion Kalinderu,* om politic, istoric al culturii (v. voi. VII, p. 571, nota 1).

INDICE DE NUME

CUPRINS

Lector : "MSKGAffETA FERARU
Tehnoredactor : VASILE CIUCA

Bun de tipar 8.V.1985.
Coli ed. 27,54. Coli tipar 40. Planşe tipo 4.

/JijJPk
'•'"•(JL***

Tiparul executat sub comanda
nr. 46 la
Întreprinderea Poligrafică
-13 Decembrie 1918„
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti,
Republica Socialista România